॥ श्री विठ्ठल ॥

सकल संत गाथा खंड पहिला

श्री ज्ञानदेव महाराज

यांच्या

अभंगांचा गाथा

(श्री निवृत्तिनाथ, सोपानदेव, मुक्ताबाई व चांगदेव
यांच्या अभंगांसह)

वै. ह. भ. प. साखरे महाराज

यांच्या प्रतीवरून अभंग तपासून शुद्ध केले आहेत

— प्रकाशक —

दिगंबर हरि तेलंग, बुकसेलर्स, पंढरपूर

१९५४ (किंमत ३–८–०

॥ श्री विठ्ठल ॥

सकल संत गाथा खंड पहिला

श्री ज्ञानदेव महाराज

यांच्या

अभंगांचा गाथा

(श्री निवृत्तिनाथ, सोपानदेव, मुक्ताबाई व चांगदेव
यांच्या अभंगांसह)

वै. ह. भ. प. साखरे महाराज

यांच्या प्रतीवरून अभंग तपासून शुद्ध केले आहेत

— प्रकाशक —

दिगंबर हरि तेलंग, बुकसेलर्स, पंढरपूर

नवीन आवृत्ति)　　१९५४　　(किंमत ३-८-०

प्रकाशक :—
दि. ह. तेलंग,
बुकसेलर्स, पंढरपुर.

मुद्रक :—
वा. गो. गोखले,
नवजीवन प्रेस, टिळक रोड, पुणें २.

विषयानुक्रमणिका

प्रस्तावना

साक्षरताप्रसार व प्रौढशिक्षण यांची आवश्यकता आतां निर्विवाद झाली आहे. त्याकरितां सरकारनें प्रौढांकरितां पाठ तयार करण्याचे 'कारखाने' जागोजागीं स्थापन केले आहेत. त्या कारखान्यांत समाजाचें प्रापंचिक भाग्य सद्यपरिस्थितींत कसें उदयास आणावें व समाजानें तें कसें उपभोगावें याचे पाठ अवश्य येतीलच व समाजाचें पारमार्थिक कल्याण म्हणजे अध्यात्म व त्यावर आधारलेली नीति यांचेही पाठ देण्यांत येतील. अध्यात्मावर आधारलेले पाठ पूर्वपरंपरा व सनातन मानवधर्म (Humanity) यांना मिळतेजुळते घेऊन लिहावयाचे असल्यानें महाराष्ट्रांतील संतमहंतांनीं आपापल्या कालाला योग्य असें [illegible] सोपें साधन म्हणून जें अभंग-वाङमय निर्माण केलें त्याचा अत्यंत उपयोग होणार आहे.

श्री. तेलंग, बुकसेलर, पंढरपूर, यांनीं संतांच्या अभंग गाथ्यांचीं पुनर्मुद्रणें करून महाराष्ट्रांतील सर्व ठिकाणीं पाठविण्याचा जो प्रयत्न चालविला आहे तो अगदीं समयोचित आहे. नुकत्याच साक्षर झालेल्या प्रौढांना गाथा वाचणें फार सोपें जाईल, कारण गाथ्यांतील अभग गांवोगांव पसरलेल्या भजनमंडळींच्या मुखोद्गत झालेले आहेत. त्या अभंगांतून दिलेले नीतिपाठ सहाशें वर्षें बहुजन समाजानें आत्मसात केले आहेत. ते पाठ आतां अक्षररूपानें त्यांच्यापुढें आल्यानें त्या प्रौढांची वाचनाची गोडी आपोआपच वाढेल व नवसाक्षरांना त्यांची साक्षरता टिकविण्याकरितां "काय करावें" हा प्रश्न सुलभतेनें सुटेल.

श्री ज्ञानेश्वर महाराज यांनीं अभंग–वाङमय कोणत्या हेतूनें लिहिलें याबद्दल डॉ. तुळपुळे म्हणतात—

"सर्वसामान्य बहुजनसमाजास ज्ञानश्वरीचें हृद्गत कळणें कठीण आहे. त्याची जाणीव ज्ञानेश्वरांना असल्यानें त्यांनीं ज्ञानेश्वरींत आलेली नीतिमीमांसा अभंगवाणींतून पुन: व्यक्त केली आहे. त्यांचा हेतु असा कीं, बहुजनसमाजाच्या सर्व थरांत अध्यात्म-नीति मुरावी.

त्या अभंगांचा प्रसार कीर्तन–भजनद्वारां सर्व महाराष्ट्रभर झाला व त्या नीतीचा ठसा बहुजनसमाजावर उमटला."

संतांच्या अभंगांतून दिलेले नीतिपाठ हे संकुचित भूमिकेवरून दिलेले नाहींत. सर्व मानवजातीतील विश्वबंधुत्व किंबहुना सर्वाभूति–भगवत्भाव अशा अत्यंत विशाल भूमिकेवरून दिलेले असल्यानें सत्याच्या एकत्वाच्या कल्पनेशी ते विसंगत नाहीत. ते विश्वनीति होण्याच्या किमतीचे आहेत. नमुन्यादाखल अभंगांतील कांही उपदेश बघा —

(१) नरजन्मास येऊन आत्म्याचें स्वराज्य मिळवावें आणि " उभारलेनि सिडे। जेथ स्वराज्य तारूं न बुडें। ऐसे घडे वाड मोडे। तेचि कीजे॥

(२) आत्मज्ञानावाचून सर्व व्यर्थ असून त्या आत्मज्ञानास मंत्रतंत्रादि बाह्योपायांपेक्षां अंतःकरण-शुद्धीच अत्यावश्य आहे.

(३) चित्त सुचित्त होऊन विषय मनांतून सुटला पाहिजे. " वनीं जाऊन वनिता चिंतिली " तर सारें तपच व्यर्थ जाणार !

(४) मुख्य मनःशुद्धि हवी व ती हरिचिंतनाशिवाय कोणत्याही अन्य उपायांनी मिळणार नाहीं.

(५) तीर्थे हिंडून, दगडाचे देव पुजून, सोवळें पाळून काय लाभ ? दगडाचा देव डोक्यावर घातला तर [illegible] मात्र होईल.

(६) विश्वात्मक देव सर्वत्र पसरला असतांना झुळझुळींत धोतरें, देवतार्चनाचा पसारा व दिवसाची दहा सोंवळी कशास पाहिजेत ?

(७) घरदार, आईबाप, भाऊबहिणी हीं सर्व खोटी म्हणून त्यजिण्यापेक्षां अहंकार, अविद्या, कामक्रोधमदमत्सर, आशातृष्णा यांचा त्याग करावा.

(८) संसार यात्रेंत सर्वत्र अधर्माचा व्यवहार चालू असून विषयाच्या दावणीनें भ्रांत झालेला प्रत्येक प्राणी देवाच्या ठायीं मात्र विन्मुख आहे. अहंभावाचा बाजार भरला आहे. त्यांत कोणी 'मीपणा' च्या गोण्या भर चव्हाटयावर मांडल्या आहेत; कोणी आपली प्रतिष्ठा गाढवावर भरली आहे; कोणी पंडितपण मिरवीत आहे, तर

कोणी ज्ञान विकून पोट भरीत आहेत. सर्वजण अज्ञान भ्रांतीचीं पोतीं भरून 'सुवस्तु सांडून कुवस्तु' घेत आहेत. स्वधर्म सांडून परधर्म आचरीत आहेत. देव त्यांच्याजवळ असून हे त्याच्या शोधार्थ दाही दिशा हिंडत आहेत. आत्महिताची शुद्ध कोणालाच नाहीं.

(९) एका ज्ञान प्रतीतीविण सर्व ज्ञानव्युत्पत्ति व्यर्थ.

लोकांना वरील पाठांचा उलगडा होण्याकरतां महाराष्ट्राचा गेल्या सहाशें वर्षांचा इतिहास थोडक्यांत सांगितला पाहिजे. सध्याचे लोक म्हणतील, " प्रथम आम्हांला अन्न, वस्त्र, रहाण्याची जागा व करमणुकीचीं साधनें द्या. आध्यात्म नीतीचें आमचें आम्ही बघून घेऊं " श्री शिवाजी महाराजांच्या पूर्वकाळींही लोक असेंच म्हणत ' येक म्हणत सांडा गोठी । आधी पाहिजे रोटी । मग करावी चांउटी । सावकाश ॥ ' वरवर पाहिलें असतां वरील म्हणणे बरोबर आहे असें वाटण्याचा संभव आहे. पण मानवी स्वभाव व मागील इतिहास पाहिला तर आपणास समजून येईल कीं खाद्यपदार्थ, रहाण्याची जागा व करमणुकीचीं साधनें मिळालीं असूनहि अध्यात्म–नीति आपोआपच उत्पन्न होईल असें म्हणणें खरें नाहीं. श्री ज्ञानेश्वराचे वेळी स्वराज्य होतें. रामदेव रायासारखा राजा होता. महाराष्ट्रांत सर्व प्रकारची सुखसंपत्ति नांदत होती बाह्यातकारी भाग्यश्री दिसत होती. पण त्याच वेळीं सामाजिक मनांत विषमज्वराचीं बीजें रुजत होतीं. वैषम्य, दुजाभाव, मत्सर, ढोंगीपणा, खोट्या ज्ञानाचा व्यापार, गंडा–बांधण्याचें गुरुत्व, मंत्रतंत्रादि थातूरमातूर इत्यादि मानसिक रोगांनीं समाजाचें डोकें फिरावयास लागलें होतें. याची पूर्ण जाणीव भवरोग वैद्य किंवा धन्वंतरी ज्ञानेश्वर महाराज यांना झाली होती व त्यांनीं समाजाचा शरीरनाश टाळण्या करताच, भक्तीचा काढानिकाढा, भावार्थ दीपिका व अभंगपाठ या रूपानें द्यावयास सुरुवात केली. पण यानंतर थोड्याच वर्षांनीं त्यांनीं समाधि घेतली व वरील औषधांचा सुपरिणाम व्हावयास लागण्याच्या पूर्वींच उ रेकडून नवज्वराची (Muslim aggression) लाट आली व महाराष्ट्राचें शरीर व मन हीं विकलांग होऊन गेलीं. रोग वाढतच गेला. भक्तीचा काढा चालूच होता पण रोग हटण्याचें चिन्ह दिसेना. सोळावे शतकांत तर रोग वाढण्याची परिसीमा झाली. त्या वेळचें वर्णन बघा—

पदार्थ तितुका गेला । नुसता देशचि उरला ।
येणेकरतां बहुताला कष्ट झाले ।।
लोकस्थान भ्रष्ट झाले । कित्येक तेथेच मेली ।
उरली ती मराया आली । गांवावरी ।।
माणसा खावया अन्न नाहीं । आंथरुण पांघरुण तेही नाहीं ।
घर करावया सामग्री नाही । काय करिती ।।
कांहींच पहातां घड नाहीं । विचार सुचेना कांहीं ।
अखंड चिंतेच्या प्रवाहीं । पडले लोक ।।
प्राणिमात्र जाहलें दुःखी । पाहता कोणी नाहीं सुखी ।
कठीण काळे ओळखी । धरीनात कोणी ।।

उदड चाकरी, चाकरी, मिळेना भाकरी ।।
लोक निलंड निलंड, काढुनी नेती पोरीं ।। १ ।।
पैक्या कारणें कारणें, होते मारामारी ।
लोक भलेसे दिमती । खेटरे चोरिती ।
वस्त्रें, धोतरें, पात्रें । लपवुनी पळविती ।। २ ।।

शिवपूर्व कालांतील समाजाची स्थिति वरील प्रकारची होती व आतांची परिस्थिति अगदी तशीच आहे. मतमतांतराचा गलबला; वाताची बडबड सुरूच होती. त्यावेळचे भवरोग वैद्य व राजवैद्य यांनी परस्पर विचार-विनिमय केला व निश्चित उपाय ठरविला. आताही आपणास तसाच निश्चित उपाय ठरविला पाहिजे.

प्रपंचीं तें भाग्य । परमार्थीं वैराग्य
दोहीकडे सांग । होता तो समर्थ ।।

प्रपंच व परमार्थ हे चांगल्या तऱ्हेनें होतील तरच देश समर्थ होईल नाहींतर—

नाहीं तरी व्यर्थ तारंबळी ।
तारंबळी होती । विचार नसता ।।

या दोन्हीं गोष्टींचा योग्य विचार झाला नाहीं तर तारंबळ होणारच; तेव्हां--

दास म्हणे आतां सावधान ।

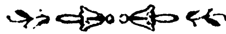
वरील विचार ठरल्याबरोबर श्री तुकाराम महाराजांनीं ज्ञानेश्वरापासून चालत आलेले अध्यात्मनीतीचे पाठ सुरू केले. शिवरायांनी जालीम मात्रेचा वळसा देऊन घाम काढला व नवज्वराला महाराष्ट्राच्या सीमेपार केला. महाराष्ट्राची सुस्थिति पुढें ५० वर्षे टिकली व पुन: विषमज्वरानें त्यास घेरले व पुन: नवज्वर (Foreign aggression) झाला. वरील सहाशें वर्षांच्या इतिहासावरून महाराष्ट्राच्या प्रकृतीला विषमज्वर व त्यांतूनच उद्भवणारा नवज्वर यांची खोडी लागलेली दिसते. या रोगांचा कायमचा बिमोड करावयाचा असल्यास ज्ञानेश्वरादि संताचे अध्यात्मिक नीतिपाठ व त्याबरोबरच श्री शिवरायांचे राजनीतिपाठ सारखे देत राहणें याची फार जरुरी आहे. आणि याच करितां साक्षर झालेल्या प्रौढ लोकांत अभंगगाथांचा प्रसार होणें अत्यावश्यक आहे. आतांचे पुढाऱ्यावर सद्यस्थितीनुरूप पाठ देण्याची जबाबदारी येऊन पडली आहे व महाराष्ट्राची भाग्यश्री मिळविण्यासाठीं वरील दोन्ही उपायांची योग्य सांगड ते घालतील अशी आशा आहे,

पुणें

वसंतराव शिर्के

॥ श्री विठ्ठल प्रसन्न ॥

श्री ज्ञानदेव गाथा

भाग १ ला.

मंगलाचरण.

१ आरंभी आवडीं आदरें आलें नाम । तेणें सकळ सिद्धि जगीं जालें पूर्ण काम ॥ १ ॥ रामकृष्ण गोविंद गोपाळा । तूं माय माउली जिवां जिव्हाळा ॥ २ ॥ तूझियेनि नामें सकळ संदेहो फिटला । बापरुखमादेविवरा विठ्ठला ॥ ३ ॥

२ सकळ मंगळनिधी । श्री विठ्ठलाचें नाम आधीं ॥ १ ॥ म्हण कां रे म्हण कां रे साचे । श्रीविठ्ठलाचें नाम वाचें ॥ २ ॥ पतितपावन साचे । श्रीविठ्ठलाचें नाम वाचें ॥३॥ बापरखुमादेविवरु साचे । श्रीविठ्ठलाचें नाम वाचें ॥ ४ ॥

३ रूप पाहतां लोचनीं । सुख जालें वो साजणी ॥ १ ॥ तो हा विठ्ठल बरवा । तो हा माधव बरवा ॥ २ ॥ बहुतां सुकृतांची जोडी । म्हणुनि विठ्ठलीं आवडी ॥ ३ ॥ सर्व सुखाचें आगरू । बापरखुमादेविवरू ॥ ४ ॥

हरिपाठाचे अभंग

४ देवाचिया द्वारीं उभा क्षणभरी । तेणें मुक्ति चारी साधियल्या ॥१॥ हरि मुखें म्हणा हरि मुखें म्हणा । पुण्याची गणना कोण

करी ॥ २ ॥ असोनी संसारीं जिव्हे वेगु करी । वेदशास्त्र उभारी बाह्या सदा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे व्यासाचियें खुणें । द्वारकेचे राणे पांडवां घरीं ॥ ४ ॥

५ चहूं वेदीं जाण साही शास्त्रीं कारण । अठराही पुराणें हरिसी गाती ॥ १ ॥ मथुनि नवनीता तैसें घे अनंता । वायां व्यर्थ कथा सांडीं मार्गु ॥ २ ॥ एक हरि आत्मा जीवशिवसमा । वांया तूं दुर्गमा न घालीं मन ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा पाठ हरि हा वैकुंठ । भरला घनदाट हरि दिसे ॥ ४ ॥

६ त्रिगुण असार निर्गुण हें सार । सारासार विचार हरिपाठ ॥ १ ॥ सगुण निर्गुण गुणाचें अगुण । हरिवीण मन व्यर्थ जाय ॥ २ ॥ अव्यक्त निराकार नाहीं त्या आकार । जेथोनि चराचर हरिसी भजे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा ध्यानीं रामकृष्ण मनीं । अनंत जन्मोनी पुण्य होय ॥ ४ ॥

७ भावेंवीण भक्ति भक्तिवीण मुक्ति । बळेंवीण शक्ति बोलूं नये ॥ १ ॥ कैसेंनि दैवत प्रसन्न त्वरीत । उगा राहे निवांत शिणसी वांया ॥ २ ॥ सायास करिसी प्रपंच दिननिशीं । हरीसी न भजसी कवण्या गुणें ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे हरिजप करणें । तुटेल धरणें प्रपंचाचें ॥ ४ ॥

८ योग याग विधी येणें नव्हे सिद्धी । वांयाचि उपाधी दंभ धर्म ॥१॥ भावेंवीण देव न कळे निःसंदेह । गुरुवीण अनुभव कैसा कळे ॥२॥ तपेंवीण दैवत दिधल्यावीण प्राप्त । गुजेंवीण हित कोण सांगे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव सांगे दृष्टांताची मात । साधूचे संगती तरणोपाय ॥ ४ ॥

९ साधु बोध झाला निरोनिया ठेला । ठायींच मुराला अनुभव ॥१॥ कापुराची वाती उजळली ज्योती । ठायींच समाप्ती झाली जैशी ॥ २ ॥ मोक्ष रेखे आला भाग्यें विनटला । साधूंचा अंकिला हरिभक्त ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा गोडी संगती सज्जनीं । हरि दिसे जनीं वनीं आत्मतत्त्वीं ॥ ४ ॥

१० पर्वताप्रमाणें पातक करणें । वज्रलेप होणें अभक्तांसी ॥ १ ॥ नाहीं ज्यासी भक्ति तो पतित अभक्त । हरिसी न भजत दैवहत ॥ २ ॥ अनंत वाचाळ बरळती बरळ । त्या कैसेनि गोपाळ पावे हरि ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा प्रमाण आत्मा हा निधान । सर्वांघटीं पूर्ण एक नांदे ॥ ४ ॥

११ संतांचे संगती मनोमार्ग गती । आकळावा श्रीपती येणें पंथें ॥ १ ॥ रामकृष्ण वाचा भाव हा जिवाचा । आत्मा जो शिवाचा रामजप ॥ २ ॥ एकतत्त्व नाम साधिती साधन । द्वैताचें बंधन ना बाधिजे ॥ ३ ॥ नामामृत गोडी वैष्णवां लाधली । योगियां साधली जीवनकळा ॥ ४ ॥ सत्वर उच्चार प्रल्हादीं बिंबला । उद्धवा लाधला कृष्णदाता ॥ ५ ॥ ज्ञानदेव म्हणे नाम हें सुलभ । सर्वत्र दुर्लभ विरळा जाणें ॥ ६ ॥

१२ विष्णुवीण जप व्यर्थ त्याचें ज्ञान । रामकृष्णीं मन नाहीं ज्याचें ॥ १ ॥ उपजोनी करंटा नेणें अद्वैत वाटा । रामकृष्णीं पैठा कैसेंनि होय ॥ २ ॥ द्वैताची झाडणी गुरुवीण ज्ञान । तया कैचें कीर्तन घडेल नामीं ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे सगुण हें ध्यान । नामपाठ मौन प्रपंचाचें ॥ ४ ॥

१३ त्रिवेणी संगमीं नाना तीर्थें भ्रमी । चित्त नाहीं नामीं तरी तें व्यर्थ ॥ १ ॥ नामासी विन्मुख तो नर पापिया । हरिवीण धांवया न पवे कोणी ॥ २ ॥ पुराणप्रसिद्ध बोलिले वाल्मिक । नामें तिन्ही लोक उद्धरती ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे नाम जपा हरीचें । परंपरा त्याचें कुळ शुद्ध ॥ ४ ॥

१४ हरि उच्चारणीं अनंत पापराशी । जातील लयासी क्षणमात्रें ॥ १ ॥ तृण अग्निमेळें समरस झालें । तैसें नामें केलें जपतां हरि ॥ २ ॥ हरि उच्चारण मंत्र हा अगाध । पळे भूतबाधा भेणें तेथें ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे हरि माझा समर्थ । न करवे अर्थ उपनिषदां ॥ ४ ॥

१५ तीर्थ व्रत नेम भावेंवीण सिद्धी । वायांचि उपाधी करिसी जना ।। १ ।। भावबळें आकळे येऱ्हवीं नाकळे । करतळीं आंवळें तैसा हरि ।। २ ।। पारियाचा रवा घेतां भूमीवरी । यत्न परोपरी साधन तैसें ।। ३ ।। ज्ञानदेव म्हणे निवृत्ति निर्गुण । दिधलें संपूर्ण माझे हातीं ।। ४ ।।

१६ समाधी हरीची समसुखेंवीण । न साधेल जाण द्वैतबुद्धी ।। १ ।। बुद्धीचें वैभव अन्य नाहीं दुजें । एका केशीराजें सकळ सिद्धी ।। २ ।। ऋद्धि सिद्धि निधी अवघीच उपाधी । जंव त्या परमानंदीं मन नाहीं ।। ३ ।। ज्ञानदेवीं रम्य रमलें समाधान । हरीचें चिंतन सर्वकाळ ।। ४ ।।

१७ नित्य सत्यामित हरिपाठ ज्यासी । कळिकाळ त्यासी न न पाहे दृष्टी ।। १ ।। रामकृष्ण उच्चार अनंत राशी तप । पापाचे कळप पळती पुढें ।। २ ।। हरि हरि हरि हा मंत्र शिवाचा । म्हणती जे वाचा तया मोक्ष ।।३।। ज्ञानदेवा पाठ नारायण नाम । पाविजे उत्तम निजस्थान ।। ४ ।।

१८ एक नाम हरि द्वैत नाम दुरी । अद्वैत कुसरीं विरळा जाणे ।। १ ।। समबुद्धि घेतां समान श्रीहरि । शम दमा वैरी हरि झाला ।। २ ।। सर्वांघटीं राम देहादेहीं एक । सूर्य प्रकाशक सहस्ररश्मीं ।। ३ ।। ज्ञानदेवा चित्तीं हरिपाठ नेमा । मागिलिया जन्मा मुक्त झालों ।। ४ ।।

१९ हरि बुद्धी जपे तो नर दुर्लभ । वाचेसी सुलभ रामकृष्ण ।। १ ।। रामकृष्ण नामीं उन्मनी साधिली । तयासी लाधली सकळ सिद्धि ।। २ ।। सिद्धि बुद्धि धर्म हरिपाठीं आले । प्रपंचीं निवाले साधुसंगें ।।३।। ज्ञानदेवीं नाम रामकृष्ण ठसा । येणें दश-दिशा आत्माराम ।।४।।

२० हरिपाठ कीर्ति मुखें जरी गाय । पवित्रचि होय देह त्याचा ।। १ ।। तपाचे सामर्थ्यें तपिन्नला अमूप । चिरंजीव कल्प

वैकुंठीं नांदे ॥ २ ॥ मातृ पितृ भ्राता सगोत्र अपार । चतुर्भुज नर होऊन ठेले ॥ ३ ॥ ज्ञान गूढ गम्य ज्ञानदेवा लाधलें । निवृत्तीनें दिल माझ्या हातीं ॥४॥

२१ हरिवंश पुराण हरिनाम संकीर्तन । हरिवीण सौजन्य नेणें कांहीं ॥ १ ॥ तया नरा लाधलें वैकुंठ जोडलें । सकळही घडलें तीर्थाटण ॥ २ ॥ मनोमार्गें गेला तो येथें मुकला । हरिपाठीं स्थिरावला तोचि धन्य ॥३॥ ज्ञानदेवा गोडी हरिनामाची जोडी । रामकृष्णीं आवडी सर्वकाळ ॥४॥

२२ वेदशास्त्र प्रमाण श्रुतीचें वचन । एक नारायण सार जप ॥ १ ॥ जप तप कर्म हरिवीण धर्म । वाउगाचि श्रम व्यर्थ जाय ॥ २ ॥ हरिपाठीं गेले ते निवांतचि ठेले । भ्रमर गुंतले सुमनकळिके ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं मंत्र हरिनामाचें शस्त्र । यमकुळ गोत्र वर्जियेलें ॥४॥

२३ नामसंकीर्तन वैष्णवांची जोडी । पापें अनंत कोडी गेलीं त्यांचीं ॥ १ ॥ अनंत जन्मांचें तप एक नाम । सर्व मार्ग सुगम हरिपाठ ॥ २ ॥ योग याग क्रिया धर्माधर्म माया । गेले ते विलया हरिपाठीं ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं यज्ञयाग क्रिया धर्म । हरिवीण नेम नाहीं दुजा ॥४॥

२४ काळ वेळ नाम उच्चारितां नाहीं । दोन्ही पक्ष पाहीं उद्धरती ॥ १ ॥ रामकृष्ण नाम सर्व दोषां हरण । जड जीवां तारण हरि एक ॥ २ ॥ नाम हरि सार जिव्हा या नामाची । उपमा त्या दैवाची कोण वानी ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा सांग झाला हरिपाठ । पूर्वजां वैकुंठ मार्ग सोपा ॥४॥

२५ नित्य नेम नामीं तो नर दुर्लभ । लक्ष्मीवल्लभ तयाजवळी ॥१॥ नारायण हरि नारायण हरि । भुक्ति मुक्ति चारी घरीं त्यांच्या ॥ २ ॥ हरिवीण जन्म तो नरकचि पैं जाणा । यमाचा पाहुणा प्राणी होय ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव पुसे निवृत्तीसी चाड । गगनाहुनी वाड नाम आहे ॥४ ॥

२६ सात पाच तीन दशकांचा मेळा । एकतत्त्वीं कळा दावी हरि ॥ १ ॥ तैसें नव्हे नाम सर्वत्र वरिष्ठ । येथें कांहीं कष्ट न लगती ॥ २ ॥ अजपा जपणें उलट प्राणाचा । तेथेंहि मनाचा निर्धारु असे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा जिणें नामेंवीण व्यर्थ । रामकृष्णीं पंथ क्रमीयेला ॥४॥

२७ जप तप कर्म क्रिया नेम धर्म । सर्वांघटीं राम भावशुद्ध ॥ १ ॥ न सोडी रे भावो टाकीं रे संदेहो । रामकृष्णीं टाहो नित्य फोडी ॥ २ ॥ जात वित्त गोत कुळ शीळ मात । भजे कां त्वरित भावनायुक्त ॥३॥ ज्ञानदेवा ध्यानीं रामकृष्ण मनीं । वैकुंठभुवनीं घर केलें ॥४॥

२८ जाणीव नेणीव भगवंतीं नाहीं । उच्चारणीं पाही मोक्ष सदा ॥ १ ॥ नारायण हरि उच्चार नामाचा । तेथें कळिकाळाचा रीघ नाहीं ॥ २ ॥ तेथील प्रमाण नेणवे वेदांसी । ते जीव जंतूंसी केवीं कळे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा फळ नारायण पाठ । सर्वत्र वैकुंठ केलें असे ॥४॥

२९ एकतत्त्व नाम दृढ धरीं मना । हरीसी करुणा येईल तुझी ॥ १ ॥ तें नाम सोपारें रामकृष्ण गोविंद । वाचेशी सद्गद जपे आधीं ॥२॥ नामापरतें तत्त्व नाहीं रे अन्यथा । वायां आणिक पंथा जाशी झणी ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा मौन जपमाळ अंतरीं । धरोनी श्रीहरी जपे सदा ॥४॥

३० सर्व सुख गोडी सर्व शास्त्र निवडी । रिकामा अर्धघडी राहूं नको ॥ १ ॥ लटिका व्यवहार सर्व हा संसार । वायां येरझार हरिवीण ॥ २ ॥ नाम मंत्र जप कोटी जाईल पाप । कृष्णनामीं संकल्प धरुनी राहे ॥ ३ ॥ निजवृत्ति काढीं सर्व माया तोडीं । इंद्रिया सवडी लपों नको ॥४॥ तीर्थव्रतीं भाव धरीं रे करुणा । शांती दया पाहुणा हरि करीं ॥ ५ ॥ ज्ञानदेवा प्रमाण निवृत्ति-देवी ज्ञान । समाधि संजीवन हरिपाठ ॥६॥

बाळक्रीडा.

३१ गोकुळीं कमळ विस्तारलें साचें । ध्यान श्रीधराचें करावया । यमुनेच्या पाबळीं मूर्ति देखिली सांवळी । चिदाकाशींची वोतली । प्रेमतनु गे माय ॥१॥ आवडीचें वालभ ब्रह्म पुंजाळलें । गोपवेषें गाई राखे । कांबळीची बुंथी घेऊनि कल्पद्रुमातळीं । त्रिभंगी ठाण मांडियलें गे माय ॥ध्रु०॥ योगमायेचेनी विलासे उभा देहुडा पाउलीं । तेथें दीप्ति जे उदेली तेजाकारें ॥ अंगुष्ठीं अंगुष्ठ स्थापिलें मूळपीठ । सुनीळनभाचेनि काळीवटे । अंगोळिया गे माय ॥२॥ शेष गुढारी विसंचला कीं भूमि पांवो ठेविला । तोचि विन्यस्त उभारला तेजः-पुंज ॥ कुंकर्मापिजरिचेनि सळे मा पर्वतीं रातोत्पळें । तळवाचे रंग बाहुळे । पाऊळीं श्लाघे गे माये ॥३॥ चरणकमळीं कमळा कैसी विराजली बाळा । तेथें जाला एकवळा कमळीं कमळा ॥ ध्वजवज्र अंकुश रेखा । चरणीं वोळलीं पीयुषा । नखें सरळीं देखा । काळे-पणाचेनि गे माये ॥४॥ घोटी सुनीळ निरावकाशें । काश पाहातां भासलासे । जानुजघन प्रकाशें नभ धवळलें ॥ कासे कसिला सोन-सळा । खेवे आला मध्यस्थळा । रत्नजडित मेखळा । शोभतसे गे माये॥५॥ द्वितीय कमळीं प्रजापती । कीं रोमराजी झळकती । तेथें उप-नली दीप्ति । काळीं त्रिवळीची ॥ उदरवक्षस्थळ । द्विजपद निर्मळ । स्तनचंद्र पोकळी ढिसाळ । काळिमा जैसी गे माये ॥६॥ उदधीचेनी प्रेमसळें । आपाद वैजयंती माळे । वरी शोभताती सोहळे सगुणाचे ॥ दशनदीप्ति झळाली । रत्नकिळा मागों आली । दिसे हनुवटी बुजाली । प्रभेचेनिगे माय ॥७॥ प्रणवाचा मरिगळा । पूजनासी आला भाळा । तुर्येसहित त्रिपुंड्र टिळा । अध ऊर्ध्व मात्रीं ॥ अभिनव महाकारणीं । पवनपंचकाचीं खेवणीं । कुंडलें पेरावाणी । कर्णीं ढाळ देती गे माये ॥८॥ माथां मोर पिसावेठीं । गंडस्थळीं पडे दीप्ति । स्वयें विस्मित श्रीपती । तेजःपुंज गे माये ॥ तरुघोंस खोंविले शिरीं । वेणु ठेऊनि अधरीं । नंदरायाचा खिल्लारी । वोज काय सांगों गे माये ॥९॥ सप्तरंध्रीं सप्तस्वर । चाळी अंगोळिया मनोहर । मुद्रिका शोभती साकार । रत्नजडित गे माये ॥ तिया वेणूचिया किळा ।

गोपी वेधल्या सकळा । अवघिया जाल्या पैं काळ्या । कृष्णरूपें गे माय ॥१०॥ ऐसा नटनाटच वेषधारी । सहिजू संवगडे वारिधारी । कैसा त्रिभंग कुसरी । उभा असे गे माये ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु सुखाचें निधान । तें म्यां हृदयीं संपूर्ण सांठविलें गे माये ॥ ११ ॥

३२ भक्तीचिया चाडा । गोकुळासी आला । त्याशी गौळणी म्हणती वाल्हा । दुल्हा गे माये॥आवडीच्या सुरवाडें। परब्रह्म सुरवाडे । त्यासी गौळणी खेळविती लाडें । कोडें गे माये ॥ १ ॥ गोजिरिया कान्हो अपछंद मत्ता । पाउलीं रंगे रंगनाथा । दृष्टीचिया डोळां सुख निवडेना मागुतें । ते वाचा वर्णवी केवीं आतां रया ॥ ध्रु० ॥ अठुले लोळिया ढाळ देती । कानीं मुक्तें खेवणी हरिखें वर्णिली । अंतरिंचिया सुखा । प्रगट दाविती देखा । ललाटीं झळकती रेखा । रत्नजडित पत्रें माथां गे माये ॥२॥ योगबंदु दिधला । तैसा दोंदिलु मिरवला । नाभिकमळीं प्रकाश जाला । परमेष्टी ॥ कटितटीं कडदोरा । साजे त्या सुंदरा । लोण उतरती पुरां । वेधु मानसीं वसे गे माये ॥३॥ श्रुतिचेनि समागमें । पाउलें गोजिरीं । घागुरलों प्रेम नेपुरें । कैसी वो पदेंती । अंदु वाकी नेवाळे । पाय करिती बिंबिलें । मुनिजनांचे सुखसोहाळे । पुरवितसे गे माय ॥४॥ ऐसा आपुलिये लीळे ।आपणासींच खेळे । गौळणी भरूनियां डोळे । कैशा पाहताती ॥ अवघें कृष्णरूप भरलेंसें मानसीं । बापरखुमादेविवरेंसी । मिळोनि गेल्या गे माये ॥५॥

३३ जटिल धुळधुसिर । दोंदिल डोळसु । अंगणीं बाळचंद्र खेळतां दिसे ॥ तें देखोनियां यशोदा । माया पसरोनियां बाह्या । तें क्षेम सांगावया । वाचा कैची? ॥१॥ बालभतें ब्रह्म गोकुळीं आनंदें । गौळियाच्या छंदें खेळतां दिसे ॥ध्रु०॥ थुरथुर चालत । भूमी पाय ठेवीत । आंसु बाहिर दावित । यशोदे माय ॥ तो नित्य पूर्ण म्हणे कड घे कां वो माय । स्तनपान दे कासये वोसंगा गे माये ॥ २ ॥ दोनी चारी कणिका । वक्त्रारविंदीं देखा । तें मुखमयंका माहेर होता ॥ तें उचलोनि कपोळीं । स्नेहें चुंबिती गौळणी । मांजयाची

सिरयाणी। ध्यानीं मुनिजनां गे माय ॥ ३ ॥ विश्व प्रतिंबिबाचें बिंब। तो कान्हया वो साजणी। त्यासी वोसंगा घेऊनी। गौळणी स्तनपान देती ॥ सर्वेंचि कासाविस होती पाही। मा साचची कान्हया नाहीं। तेथें यशोदा ते कैंची ॥४॥ वेदशास्त्रापुराणा। आणि यज्ञत। दाना। श्रुति धांडोळितां मना। ठावो नुरेची ॥ मां मां म्हणोनि। गौळणी अंगोळिया धरिती। मां विस्मयो करिती चोज अचोज गे माये ॥५॥ ब्रह्मादिकां लक्षां नये। कल्प गेले युगे युगे। तो गौळणिया वोसंगा निघाला गे माये ॥ तें बाळ भावाचें। कीं संत देवाचें। न वर्णवे वाचे। दिपोदिपीं वो माय ॥६॥ सांवळा सुजेडु। कीं सुधेपरीस गोडु। तो या डोळ्यां उजियेडु। डोळसु तो ॥ त्यानें एकें घेइजे। देइजे एके पुजिजे। मां प्रीतिचेनि माजे। नेणिजे दुजे गे माये ॥७॥ हारवी कांई आपुलेपण न सांडितां। गांवोगांवीचा होतु जातु। तैसा गोकुळीं गोपिनाथु। सकळ जनां गे माय ॥ कृष्ण परब्रह्म पुतळा। कीं आनंदाची कळा। तो हा भोगितां हे लीळा। मदनाची गे माय ॥८॥ एक पावलों म्हणती। तें कांहींच नेणती। अनुसरलिया हातांतळीं। पावा पावा म्हणे निवृत्तिदासु हरि। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु। करील तें निकें गे माय ॥९॥

३४ योगियां मुनीजनां ध्यानीं। तें सुख आसनीं नयनीं ॥१॥ हरिसुख फावलें रे ॥ध्रु०॥ गोकुळींच्या गौळिया। गोपी गोधना सकळां ॥२॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठलें। तें सुख संवगडिया दिधलें ॥३॥

३५ पावया लुब्ध झाल्या पावळा। गाई परे वळा रे कान्हो ॥१॥ विसरल्या चार विसरल्या पार। तल्लीन साचार कृष्णमूर्ति ॥ध्रु०॥ पाणिया निघाल्या गाई चरती कळंबा ठायीं। हांकितसे लवलाही सवंगडा ॥२॥ ज्ञानदेवीं गाई हाकितु पावे सोई। हरिनाम दोही सत्राविये ॥३॥

३६ गायी चालिल्या वनाप्रती। सवें पेंधा चाले सांगाती ॥१॥ वळि गोवळिया कान्होबा। यमुने पाण्या नेई तूं बा ॥ध्रु०॥ पांवया छंदें परतल्या गाई विसरल्या चारा तल्लीन ठायीं ॥ २ ॥ ज्ञानदेव सवें सवंगडा लाठा। गाई। हांकितो गोठणा तटा ॥ ३ ॥

३७ माथे टेंकित बाहुचा पसरित। डांगाचे आधार घेती ॥ध्रु०॥ एक म्हणती आम्हीं उचलिला पर्वत । बहुत मिळोनी काय नव्हती रे ॥ १ ॥ बाहे कडाडित मनगटें लचकत । म्हणोनी उठिले अवघे रे ॥ २ ॥ तयामाजीं असतां न दिसे बाप । समर्थ थोर तुझी माव रे ॥ ३ ॥ काळु आतुडे परी वेळु नातुडे । म्हणोनी रक्षिलें सकळां रे ॥ ४ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठल साचा । म्हणोनी रक्षिलें आह्मां रे ॥५॥

३८ कल्पद्रुमातळीं ब्रह्म पुंजाळलें कैसें । दिसतें सुनीळ तेज गे । मज पाहतां वेणु वेदध्वनि नाद । उमटताती सहजगे बाई ये ॥१॥ आनंदें गोपाळ गोधनें राखे । सीतळ यमुनेच्या पाबळीं । कर्मकाठीं करीं घेऊनियां वळी त्या देतुसे पांचाच्या मेळीं गे बाई ये ॥ ध्रु० ॥ ऐसा जिकडे तिकडे उभा राहोनी बाहो । हणितो थोरेनि तयांचिया कर्मा हो कोपतसे निर्वृत्ति । काय पुरवील येवढें तप गे बाई ये ॥ २ ॥ गोवळेपणाचेनि वेषें । अमरीं सेविजे ऐसें बोलताती सवंगडे । येरुनी येराचिया उच्छिष्टा झोंबती । नेणों तया काय जोडे गे ये बाई ये ॥३॥ मुनिजनां स्तवितां संतोष न पवे । तो हुमली घेतां हांसे । ब्रह्मादिकां बोलाचीं अक्षरें । कोण जाणे प्रेम कैसें गे बाई ये ॥४॥ ऐसा साही दर्शनां वर्णितां पवाडु नाहीं । आणि गोवळे-पणें वेष नवल सांगों मी कायी । बापरखुमादेविवर विठ्ठलु सेविलिया । वांचूनि नेणवे केलिया कांहीं गे बाई ये ॥५॥

३९ नागोठणीं गोपाळ । वळतिया देतो । कीं आनंदली गोधनें । ऐकोनी वेणुध्वनी तत्त्वतां । तुझी सांवळी सुंदर बुंथी । न विसंबे क्षणभरी । तेवीं सुखीं सुख पाहतां । निर्जाचित्तारया ॥१॥ आनंदल्या मनें । पहा तूं निधान । जवाळल्या निजधन । सांडूं नको ॥ ध्रु० ॥ म्हणोनि कल्पनेचा । उभारा मन संधीचा । संधु भागु अनुसराया । गोठणींचया । दुर्लभ शक्ति ते । गोपवेषें नटलें चैतन्य । मांदुसेचें परांदिकां । नव्हे निजशक्ति रया ॥२॥ म्हणोनी रखुमादेविवरु । सदसुखाची नीजवोल । पाहें मीतंपणा नातळे । तो ऐसीयाचि

बुंथी सखोल । निवृत्तिरायें खुणा। दाऊनि सकळ । निज चैतन्य पाहे निखळ रया ।।३।।

४० हरिप्रेम सरोवरी । क्रीडती ये मदनकुहरीं । प्रेम सरोवरीं ये ॥ १ ॥ चांदिणें निर्मळ । चंदनें धवळतिये । पैल वृंदावनीं वासुगा गोविंदु खेळतिये ॥ ध्रु० ॥ प्रकृति भक्ति परमातु । मातु मा परमहंसु । ज्ञानदेवो म्हणे निवृत्तिदासु ।।२।।

४१ गोंवळेपणाची बुंथी घेऊनियां भेष । रिझविशी मानस यशोदेचें ।।१।। त्या सुखें ब्रह्मांड थोडें पां तियेसी । दुग्ध पै मागशी बाळपणें ।।२।। ऐसें मोहियेलें जगभक्त अंतरंग । भावाचे सुरंग प्रेमबोधें ॥ ३ ॥ मज मानसीं सुख तुझ्या रूपीं बोलावा । सर्वेंद्रियें दोहावा तुझ्या नामीं ।।४।। जन हे विव्हळ तुजवीण अविचार । गुंफले साचार मायामोहें ।।५।। आतां ऐसें करीं तुज मज सरोभरी। प्रपंच केसरी होई रया ।।६।। बापरखुमादेविवरु सोपारा पै निळा । निवृत्तीनें कळा सांगितली ।।७।।

४२ लक्ष लावुनी अंतरीं । कृष्णा पाहती नरनारी । लावण्य-सागरु हरि । परमानंदु ।।१।। छंदें छंदें वेणु वाजे । त्रिभुवनीं धनु गाजे । उतावेळ मन माझें । भेटावया ।।२।। ब्रह्मविद्येचा पुतळा । गाई राखतो गोवळा । श्रुति नेणवे ते लीळा । वेदां सनकादिकां ।।३।। भूतग्रामींचा परेशु । तापत्रयाचा करीं नाशु। आड धरुनी गोपवेषु । वत्सें राखे ॥ ४ ॥ रासक्रीडा वृंदावनीं खेळे । इंदुवदन मेळे । उद्धरी यदुकुळें । कुळदीपकें ॥ ५ ॥ निवृत्तिदासाचा दातारु । बापरखुमादेविवरु। भक्तां देतो अभयकरु। क्षणक्षणांमाजीं ।।६।।

४३ गुणें सकुमार सावळे । दोंदील पहाती पां निराळें । केवीं वोळळें गे माय । सुख चैतन्याची बुंथी ओतली । ब्रह्मां-दिकां न कळे ज्याची थोरवी । तो हा गोवळीयाच्या छंदें क्रीडतु । साजणी नवल विंदान न कळे माव रया ॥ १ ॥

डोळां बैसलें हृदयीं स्थिरावलें । मन नुठी तेथून कांहीं केल्या ॥ ध्रु० ॥ सच्चिदानंद पदीं । पदातें निर्भेदी । निजसुखाचे आनंदीं । माये क्रीडतुसे ॥ जो हा डोळियांभीतरीं । बाहिजु अभ्यंतरीं । जोडे हा उपावो किजो रया ॥ २ ॥ गुणांचे पैं निर्गुण । गंभीर सद्‌सुखाचे उद्‌गार । जें प्रकाशक थोर । सकळ योगाचे ॥ आनंदोनी पाहें पां साचे । मनीं मनचि मुरोनी राहे तैसें । बापरखुमादेविवरा विठ्ठलें । कीं मुसेमाजीं अळंकार मुराले । श्रीगुरुनिवृत्तीनें दाविलें सुख रया ॥३॥

४४ परब्रह्म सांवळें । गोपवेशें निराळें । हृदयकमळीं स्थिरावलें । काय सांगों ॥ कायावाचामनें । पाहें जों पाहणें। तंव नवलाव होय । निर्गुण रया ॥१॥ नामरूपीं गोडी। हेचि आवडी आतां । न विसंबे सर्वथा । तुजलागीं ॥ ध्रु० ॥ जगड्‌व्याळ प्रपंचभान । हें तुज नातुडे हन । वायां भोगिसी जाण। का रे याचें ॥ तुझीची बुंथी तुज । न कळे याचें चोज । । केवीं वर्णिसी सहज । गुणें रया ॥ २ ॥ म्हणोनि दृष्टि । चोरुनि पडे मिठी । मन चोरूनियां पुढतापुढती । तुजचिमाजीं ॥ बापरखुमादेविवरा । विठ्ठला उदारा । येणेंचि नाहीं त्रिशुद्धि । येणें निवृत्तिरायें खुणा । दाऊनियां सकळगुणीं गुणातीत । तुटली आधी रया ॥३॥

४५ मदनमूर्ति तूं डोळयां । आसुमाय जालासी । सेखीं कामिनीचेनि पक्षें । तीं पुराणें पिशाच करिती रया ॥ १ ॥ गोजिरिया गुणनिधाना । बापा गुंतल्यापणाचिया साठीं ॥ वेद-विदेही विचारितां तेथें । आगम काढिती आटी रया ॥ ध्रु० ॥ सायुज्यता जालिया । मग सादृश्यपण तेथें लोपे । अवयव अळं-कार मुरालिया । तेथें दृष्टि परमार्थ थोपे रया ॥ २ ॥ तत्त्व-पणाचेनि समरसें। तेथें पुरोनी उरे तें शेष। बाप रखुमादेविवरु विठ्ठलीं । गगनीं नक्षत्र पडे नुरेचि तेथ रेख रया ॥ ३ ॥

४६ सांगाती आमुचिया रे । विद्‌गत पांवया छंदे रे ॥१॥ नाचे विनोदें कान्हा रे । विद्‌गद पांवया छंदें रे ॥२॥ निवृत्तिदासा प्रियो रे । विद्‌गद पांवया छंदें रे ॥३॥

४७ वृंदावनीं आनंदु रे । विठ्ठल देवो आळविती रे ।। १ ।। गोपाळ रचले रे । विठ्ठलदेवो आळविती रे ।। २ ।। निवृत्तिदासा प्रियो रे । विठ्ठल देवो आळविती रे ।।३।।

४८ काळिये रात्रींचा चंद्रमा । कीं सांवळी बुंथी आम्हां । काळिये वेळीं ते सीमा । नवलावो ।। सुनीळ काळिये भरु । मेघ: शाम सांवरु । तोचि नवलावो । हा धीरु रया ।। १ ।। आतां काळिये दिनु मज । न स्मरे वो कांहीं । तुझें तुज पाहीं । गाऱ्हाणें रया ।।ध्रु।। म्हणोनी यमुना । कालिंदीजळ सांवळें । योगिया शून्यातीत । तटीं मिळे । सुखिया सुखाचेनी । कल्लोळें देखतसे दिठी । सांवळा भरु खुंतलासे मज । नाठवे द्वैत काज रया ।।२।। येणें सुख चैतन्य । डोळयां हो कां मिळणी । कीं नेत्रीं नेत्र उन्मळणीं । तटस्थपणें ।। हा सर्वांग अंग प्रत्यांग होऊनियां जेथ । विचारती मुनिजनांचीं मनें । तो हा रखुमादेविवरु । पाहतां दिठीं आतां । पुनरपी नाहीं येणें रया ।।३।।

४९ भोंवरीं सांडूनि पांव ठेवी रे गोपाळा । नाच चिदानंदा सुख होईल सकळां ।।१।। रंगु रंगला रे रंगु रंगुला रे । आदि मध्य अंत त्रिगुणविरहित विश्वीं प्रकाशला रे ।।२।। रंगु रंगला सुरंग जाला । पहिलिये रंगीं निवृत्ति भला ।।३।। सुखीं सुख मुरे प्रेमें चिदानंद उरे । बाप रखुमादेविवरु विठ्ठलु रे ।।४।।

५० तुझिये निढळीं कोटि चंद्र प्रकाशे । कमलनयन हास्यवदन हांसे ।। १ ।। कृष्णा हालका रे कृष्णा डोलका रे । घडिये घडिये घडिये गुजबोलका रे ।।२।। उभा राहोनियां कैसा हालवितो बाहो । बाप रखुमादेविवरु विठ्ठलु नाहो ।।३।।

५१ कोंवळे ठुसठुसित मोतियांचे घड । शृंगारिलें गूढ जया लेणीं ।।१।। बैसोनियां रथीं सुरनर खेळती । देखोनिया पशुपती वेडावला ।। २ ।। युक्ति खुंटली वासना निमाली । कळा पैं बैसली पद्मासनीं ।।३।। होय कीं नव्हे ज्ञानदेव पुसती । आठवितां निवृत्ति भेटी होये ।। ४ ।।

५२ पांवया छंदें तल्लीन गोविंदें । नाचती आनंदें गोपाळ कैसे ॥१॥ यमुनेच्या तीरीं गाई चारी हरि । गोपाळ गजरीं आनंदले॥२॥ ठायीं ठायीं मातु पेंधा पैं नाचतु । वाकुल्या दावितु हरिछंदें ॥३॥ ठायीं ठायीं उभ्या विसरल्या माया । हाकितु लवलाह्या कृष्णहरि ॥४॥ ज्ञानदेवा जीवीं कृष्ण चिरंजीवी । गोपाळ रंजवी प्रेमभक्ति ॥ ५ ॥

गौळणी

५३ माझ्या कान्होचें तुम्ही नांव भरी घ्यावो ॥ हृदयीं धरुनी तुम्ही खेळावया न्यावो ॥१॥ भक्ताकारणे येणें घेतलिसे आळी । दहा गर्भवास सोसिले वनमाळी ॥ २ ॥ कल्पनेविरहित भलतया मागें अभिमान सांडूनि दीनापाठीं लागे ॥३॥ शोखिली पूतना येणें मोहियें लेकरूं ॥ आळी संडी बापरखुमादेवीवरु ॥४॥

५४ एकुचि एकला जाला पैं दुसरा । एकमेकी सुंदरा खेळविती ॥१॥ माझिये कडिये तान्हा । तुझिये कडिये तान्हा । देवकी यशोदा विस्मो करिती मनीं ॥२॥ बापरखुमादेवीवरु आवडे मना । जगत्रजिवनु कान्हा बाईयानों ॥३॥

५५ मे दूरथि कर जोडूं ॥ ता-हो सेवा न जाणूं ॥ १ ॥ मन्हा रे कान्हा मन्हा रे कान्हा ॥ देखि कां न नेणारे मन्हा कान्हारे ॥ २ ॥ ता-हा मराठा देश ॥ मन्ही बागलाणी भाष ॥ ३ ॥ धटिपटि विजार ॥ खंडे भाले तरवार ॥४॥ बापरखुमादेवीवरु जाण । ऐसें मन्हा कान्हा ॥५॥

५६ त्वचेचियां राना धाडूं नको मना ॥ तेथें नंदाचा कान्हा डोळा घालि गो आयि यो ॥१॥ गाईचा गोवळा यमुनेचा पाबळा ॥ धरि माझा अचुळा मग मी पळालियो गो ॥२॥ ताकपिरि गोवळी केली मजसि रांडोळी ॥ भावें नारली मग मी पळालिये गो ॥४॥ गळां गुंजमाळा गाठी । डांगा मोरविसा वेठी ॥ सोकरू लागे पाठी । नंदरायाचा गो आई यो ॥४॥ एक्या करें धीर । बीजा करें वेढारो ॥

चुंबन दे हरि। मग मी पळालिये गो ॥५॥ ऐसि पळत पळत गेलिये॥ कान्होनें मोहिलिये ॥ माझी मीचि जालिये । मग मी समोखिलिये गो ॥६॥ तुना चारा लागते गोर। तुना बोर लागतो गोर ॥ तुना बाही माजी चार। माझी आईयो गो गो ॥ ७ ॥ पूर्वपुण्य फळलें देहमुक्त जालें ॥ बापरखुमादेवीवरा विठ्ठलें। ऐसें केलें गो आई। यो ॥ ८ ॥

५७ ठाकूनि आलिये तुजपासी ॥ थिते मुकलिये मनुष्यपणासि ॥ १ ॥ भलें केलें विठ्ठला पिकें भरला साउला ॥ घरीचो कोपती सोडीं जाऊं दे वहिला ॥२॥ संसार साउला माझा पालटुनि देसी ॥ तरी मी होईन तुझी कामारी दासी ॥३॥ संसार साउला पालटुनि देसी ॥ बापरखुमादेवीवरा विठ्ठला गुणरासी ॥४॥

५८ दुडीवरी दुडी गौळणी साते निघाली। गौळणी गोरसु म्हणों विसरली ॥ १ ॥ गोविंद घ्यावो दामोदर घ्यावो ॥ तंव तंव बोलती मथुरेच्या वो ॥ २ ॥ गोविंद गोरसु एकचि नांवा ॥ गोरसु विकूं आले तुमच्या गांवा ॥४॥ बापरखुमादेवीवर विठ्ठलेसी भेटी ॥ आपुलें संवसाटि करूनि ठेली ॥

५९ बा वनाचे संगती द्रुमभावें रातलें ॥ शेखी आपुलिया मुकले जातीकुळा ॥ १ ॥ लोहाचें सायास परिसासी फीटले ॥ तैसे मज केले गोवळ्यानें ॥२॥ मेघजळ वोळे मिळे सिंधूचिया जळा ॥ तैसा नव्हे तो वेगळा एक होऊनि ठेला ॥३॥ बापरखुमादेवीवरी विठ्ठली नुरेची कांहीं ॥ उत्तम मध्यम ठाई व्यापूनि असे ॥४॥

६० सांवळीये निळी भुलली एकी नारी ॥ परेचा वो घरी शुद्धि पुसे ॥ १ ॥ सांग गे बाईये कवणे घरीं नांदे। कैसे वो गोविंदे हिंडविलें ॥ २ ॥ चहूं मार्गी गेले न संपडे वाट ॥ मग चैतन्याचा घाट वेधलीये ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं सधिधि स्थान पैं विठ्ठल ॥ अवघा चित्ती सळ हरपला ॥ ४ ॥

६१ काय सांगू तूतें बाई ॥ काय सांगू तूतें ॥ध्रु०॥ जात होते यमुने पानिया वातत भेतला समाला ॥ दोईवल टोपी मयुल पुछाची

खांद्यावली कांबला ॥१॥ तेनें माझी केली तवाली । मग मी तेथून पलाली ॥ पलतां पलतां घसलून पलली । दोईची घागल फुतली ॥ २ ॥ माझे घुलगे फुतले ॥ मग मी ललत बथले ॥ तिकून आले शालंगपानी । मला पोतासी धलिलें ॥ ३ ॥ मला पोतासी धलिलें । माझें समादान केलें ॥ निवृत्तीचें कृपें सुख हें ज्ञानदेवा लाधलें ॥४॥

६२ सोनियाचा दिवस आजि अमृतें पाहाला ॥ नाम आठवितां रूपीं प्रगट पैं झाला ॥१॥ गोपाळा तुझें ध्यान लागो मना । आनु न विसंबे हरी जगत्रजीवना ॥ २ ॥ तनुमनु शरण विनटलो तुझ्या पायीं ॥ बापरखुमादेवीवरावांचुनी आणिक नेणें कांहीं ॥ ३ ॥

६३ त्रिभंगी देहुडे ठाण मांडुनियां माये ॥ कल्पद्रूमातळी वेणू वाजवित आहे ॥१॥ गोविंदु वो माये गोपाळु वो ॥ सबाह्य अभ्यंतरी अवघा परमानंदू वो ॥ २ ॥ सावळे सगुण सकळा जीवांचें जीवन ॥ घनानंद मूर्ति पाहतां हरपलें मन ॥ ३ ॥ शून्यस्थावरजंगम व्यापूनि राहीला अकळ ॥ बापरखुमादेवीवरु विठ्ठलु सकळ ॥ ४ ॥

६४ सुखाचा निधि सुखसागर जोडला । म्हणो निळा दावुला मज पाचारी गे माय ॥ १ ॥ प्रेम नव्हाळी मज झाली दिवाळी ॥ काळे वनमाळी आले घरा गे माय ॥२॥ बापरखुमादेवीवर पुरोनी उरला ॥ सबाह्यजु भरला माझें हृदयीं गे माये ॥३॥

६५ द्वैताद्वैत विरहित गौळणी । अमृत दुडियां भरोनियां सांजवणी गे माये ॥ अभिनव करूनियां शृंगारू माथा गोरसाचा भारू । आजि निघाल्या विकरा करूं मथुरे हाटा । प्रेम उचंबळले चित्ती हासे चाले हंसगती । पुढें सखिया खेळती जीवीं जिवलगा ॥ दृष्टी फिटला संदेहो लागे कांबळीचा सोवो । तंव माझारी कृष्णदेवो स्वरूपी दिसे ॥ १ ॥ नवलाव गे नवलाव देखियेला ॥ ध्रु० ॥ दृष्टीं देखिला लोचनी लाजलिये विरोनि । मागती खुंटलीसे मनीं पांगुळले । सरलें नेत्रांचे देखणें श्रुतिश्रवण ऐकणें । चित्त चोरियेलें कान्होनें चैतन्यी वो । निमिख खुणावले मज हें तंव घडलें सहज । बिंबीं बिंबतसे निज हें जीव हाचि जाला । आतां नाहीं मज उरि

हा तंव बाहूजू भीतरीं अवघीं अंतरली दुरी गेले मनुष्यपण ॥ २ ॥ याचिये वो भेटी पडिली संसारासी तुटी । शब्द मावळला गोष्टी ते मी काय सांगो । ऐसा कैसा हा दानी करूं नेदितां बोहणी । सुखासाठीं सांजवणी केले रूपातीत ॥ आजि करूनि निर्विकारा रिघु न पुरे जावया घरां । नुरे कल्पनेसी थारा सरलें लिंगदेह ॥ मी तंव वेधलिये त्यासी सर्वोच जालिये तत्वमसि । गुज लपवावे मानसी तुम्ही सखियानों ॥ ३ ॥ याचिया लागल्या अभ्यासें गेलें मीपणाचें पिसे । केले आपलिया ऐसे या इंद्रियासहित ॥ पूर्ण चैतन्य भोगिले हें तंव दुजे निमाले । देही अखंडीत ठेले होते जैसे ॥ आलिंगुनिया अंतरी रिगु न पुरे बाहेरी । निर्विकाराच्या शेजारीं प्रेम दुणावत । बापरखुमादेवीवर विठ्ठलेसी भेटी । आजि संसारा संसाटी घेऊनि गेला ॥ ४ ॥

६६ लेकुरें नसतील काय घरोघरी काय न विये ते माया। परि हे दशा वेगळी नवाई हो । हा न ये त्या आधी जीव निघो पाहे । आला तरी उरो नेदी कांहीं जाय तरी जाये डोळे तळमळिता ठाये। लांचावला जीवूं राहे गे बाई ये ॥ १ ॥ तमाळनिळें चांदणे वो वारी वोवराल आपुलीयेस बये । हें मूळदृष्टी पुढें रिघोनिया झाडा घेत आहे । येणें कान्हये कासाविस केलें गे माय ॥ २ ॥ नेणों कैसे बाळसें डौरले डोळा डोळसे । माजी महुरजता हे हासे भोळि-वेच देखिलियाची पुरे ॥ घालुनी दृष्टीचें भुररे। मग तें हृदयीं वावरे। इच्छावसे गे माये ॥ ३ ॥ थुरथुर करितु शक्ति भोळी वाचालतु । मुद्गलें गुणे बोलतु गे माये । असावतु सावळिया प्रभा डोळसु नभाचा गाभा । कटी कर ठेवूनिया उभा हेंचि जाण गे बाईये ॥४॥ पाहो याची नवलपरी बरवेपणाची हाउली वरी । दृष्टीकर झोंबवी यासी कवण वारी ॥ आम्हीच साहातो अळी परी हे चुंबडी भली । रिघोनिया आड घाली । अंगकांती गे माये ॥ ५ ॥ पहा वो याचा खेळु आमचें नासे कोपो तरी खदखदां हासे । जी जी बाळा म्हणो तरी रुसे वो ॥ राहों नेदी सुखें एक न राहे निमिष एके । वारा कां गोडी सेविखे कान्हो दिठीचे माये ॥ ६ ॥ आतां येइल म्हणोनी

सापडवू द्वारें । आडवू तंव झळाळीत दिसतां हे उजियेडे ।। भित-
रोच्या भितरी लांबा धुमाळू चाचरू। मांडो कामा पाडी आवारू गे
माये ।।७।। गाऱ्हाण्याचेनीं मिसें गौळणी उचंबळता हे ब्रह्मरसे ।
वानवसे चोपसे कृष्णाचेनी ।। मालाथून एक मोहरें देवपण धाडिलें
अनुरे । भावों कीं देवो बैसवाल धुरें पुसे निवृत्तिदासु ।।८।।

६७ कान्हया गोवळू वारिले न करी । दसवंती सांगे नंदा
अवधारी ।। चौघी माया शृंगार करिती । तेथें विघ्नेश्वरू जाले
मुरारी ।। १ ।। आनंदें दोंदिलु नाचे गदारोळे पायी घागुरली
नेवाळे ।। चर्मचक्षू पडले वेगळे । काढुनिया ज्ञानचक्षू दिधले
डोळे गे बाई गे ।। २ ।। गौळणी दहाबारा मिळोनी सोळांची
टोळी । एकी म्हणते याते उभाची कवळू मा काय करील ते
गौळणी गे बाई गे ।। ३ ।। आणिकी एकी साचा बोले त्या
उपरी असे त्या नागिणी । काय सांगो तिचेवीण बहुसाल ते
राहिलीसे भानुते धरूनी ।। ४ ।। तंव मुक्ता दोन्ही आलीसे
धावोनी म्हणती कृष्णा तूं निघ एथूनी ।। तीन नानावी तुम्हां
पाठीच लागतील आंठावे राहे धरूनी ।। ५ ।। गौळणी म्हणती
बाळा कान्हया वेल्हाळा । सांडी या मना चाळा रे । ऐसें ऐकोन
बापरखुमादेवीवरे विठ्ठलें पवनु गिळितया वेळा रे ।। ६ ।।

६८ रांगतु रंगणी चोरितु लोणी धावोनी धरिती गौळणी ।।
बांधिती चरणी देती गाऱ्हाणी यशोदे साजणी । दधी घृत भक्षून
तमालनीळे नवल केलें साजणी ।। १ ।। कृष्ण आळिवा आळिवा ।
परतोनि माते दावा ।। धृ० ।। कृष्णा कान्हा मधुसूदना कामिनी
मनमोहना । योगीध्याना हरस्मरणा गोपीध्याना मानिती कान्हा
बोलती यमुना ।। २ ।। नेणवसी नेणवसी । अकळुतु नाकळसी
।। धृ० ।। इंद्रनीळा श्रुतीजन किरळा सुरीजन घनसावळा । कंठी
माळा कौस्तुभ गळां प्रीति तुळसीवळा कासे सेला सोनसळा
उभा बळिभद्रा जवळा ।। ३ ।। कृष्ण सावळा डोळसु । सहज परम-
हंसु ।। धृ० ।। सदानंदा श्रीमुकुंदा श्रीहरी परमानंदा आनंदकंदा ।
अभय प्रल्हाद पावक नादा धेनु लुब्धा गोपाळा गोविंदा ।। ४ ।।

कृष्ण आमुचा आमुचा । खेळिया गौळियाचा ।। ध्रु० ।। कर्पूरगोरा मनस्थिरा पुराणा गुणगंभीरा विरादिविरा महावीरा । पांडवदळ-साहकारा मथुरा नगरा कौंसासुरा । शिक्षा लाविली चाणुरा अतिसुंदरा तूं पंढारा बापरखुमादेवीवरा ।।५।। जाणितलें जाणितलें । माझें मज दीधलें ।। ध्रु० ।।

६९ चालता लवडसवडी । बाहुली मुरडली । माथां गोरसाची दुरडी । जाय मथुरे हाटा । सर्वचि विचारी जीवीं । महियातें सादावी । तंव तो अवचित पालवी । नंदानंदनु ।। पाहे पां सुखा-चेनि मिसें । म्हणों करी अनारिसे । तेव्हां उरलें ते कैसे । माझें मनुष्यपण ।। विनवी सखीयाते आदरें । तुह्मी गुह्याचीं भांडारें । अघटित घडली या शरीरें । प्रगटित न करा साजणी वो ।। १ ।। काय करणें वो काय करणें वो ।। ध्रु० ।। देखोनी सावळी तनु । लुब्धला माझा मनु । लागलेंसे ध्यानु । द्वैत निवडे ना ।। डोळा भरूनिया बाळा । देखे श्रीरंगु सावळा । वेधे वेधल्या सकळां । गोपी गोविंदासवे ।। ठेला प्रपंचु माघारा । भावो भिनला दुसरा । पडिला मागील विसरा । कैचें कैचें आपुलेंपण ।। सहज करितां गोष्टी । पाहातां पडिली मिठी । जाली जन्मेसाठीं । सखिये साजणी वो ।। २ ।। ऐसी सोसिता सोसणी । सखी झाली विरहिणी । आजि मथुराभुवनी । मज गमेल कैसे ।। सरेल सांजणे विकणें । निवांत राहिले बोलणें । पूर्ण गोरसा भरणें । माथा त्यजूनिया ।। जाली अकुळांचे कूळ । तनु जाते बरळ । फिटले भ्रांती पडळ । दोन्ही एक झाली ।। बापरखुमादेवीवरी । अवस्था लावुनी पुरी । भावें भोगुनी श्रीहरी । मनमुक्त साजणी वो ।। ३ ।।

७० ज्ञान हेचि गाय दूध दुभिले भरणा । दोहीं तया जाणा हातु नाहीं ।। ठेविले अग्नीवरी नाहीं भितरी । तापलें पांड-भरी साथ नाहीं ।। १ ।। गौळणी चतुरे झडकरी । जाय मथुरे विकरा करी ।। ध्रु० ।। दहिया महियावीण घातले विरजण ।। मांडिले घुसळण रवियेवीण ।। करिती मंथन वरी आलें जीवन । एकलें आणून काढूं पाहे ।। २ ।। आलें गिन्हाईक न विकी

तूप ताक । नेणती विवेक गोरसाचा ॥ दह्रिया महियाच्या करूनी घागरी । लटकी उबरा उबरी काय करूं ॥ ३ ॥ ज्ञान हे घागरी वाह्रियेली शिरी । गोरस भितरी दाखवितो ॥ एके हाते सावरी झांकी तयावरी । चोखटिव करी गोरसाची ॥ ४ ॥ तंव मार्गी जातां पुसे एकी गौळणी । पारी बैसले दानी कीं नाहीं वो ॥ त्यासी नेदी मी दान जाईन मी आपण। प्रत्यक्ष प्रमाण काय करू ॥ ५ ॥ ऐसी पाराजवळी गेली तंव शब्दे ओळखिली । जावों दे गा वहिली उसिरू जाला ॥ या निर्वाणीच्या बोला सुखिया षंतोषला । निरोप दिधला गौळणीसी ॥ ६ ॥ ऐसी पावली मथुरा क्षण न लगे विकरा । सर्वेचि एकसरा उपरवा झाला ॥ बापरखुमादेवीवरू विठ्ठलु ग्राहकू । मानसी गोरसू ज्ञानेंसी मिळोनी गेला ॥ ७ ॥

७१ आचारचक्रीं निवणें मांडिले कैसा डेरिया उपचार केला । तिन्ही संयोगे गोमटे घुसळण रविबीजो मेरू वो ॥ तेणें आणिलें समयातें तेथें गुरूवचन लाधलें निरुते वो ॥ १ ॥ विद्यापात्रें गौळणी मंथन करू ब्रह्मज्ञानी वो । चाल निज निज पंथे कैसें नवनीत आणिलेंसें हाता वो ॥ २ ॥ गुरुउपदेशे रवि धरी अर्धउर्ध्व मंजिरी पांचे प्राण मंथन केलें निरुते वो । इडा पिंगळा कुंडळणीया ब्रह्मसूत्र दोरु तो आणिया वो ॥ उभी राहोनी गगनीं अनुहाते अंबर गर्जे वो ॥ ३ ॥ मन एकतत्वीं करी वो चित्त दृढ धरी वो । तयांमाजीं न विसंबो कांहीं वो ॥ ऐसा गोरसू चोखटू मोलेंवीण येतसे फुकटू । यासी न वेचे कांहीं चित्त बैसे समरसें ठायीं वो ॥ ४ ॥ गौळणी गोमटी हाती कसवटी क्षीरा निरा निवाडा करी वो । मेघडंबर न विसंबे तेथें घुसळिता थेंबु जो नुसळे वो ॥ जन पडलेसे धंदा गोरसा गोडी नेणती अंध वो ॥ । ५ ॥ काया हे नगरी गौळणी गोरसु । पुकारी नवही दारवंटे सांडुनी वो । दशव्देद्वारीं पातली कैसी विनटली गोविंदी वो ॥ दंभ विकरा झाला अधर्म धर्म लोपला वो । अवघी काया झांकुळली बापरखुमादेविवरा विठ्ठलीं वो ॥ ६ ॥

७२ आपुलेंनि रंगे येत होती ये साजणी । तंव एके वनवासी आलिंगिलें गे माये ।। १ ।। बोले ना बोलों देईना । तेथें पाहणेंचि अवघे पारुषलें गे माये ।। २ ।। आपुलें केलें कांहीं न चले वो आतां। बापरखुमादेविवरा विठ्ठलां देखतां ।। ३ ।।

७३ जळधराच्या धारी सिंधुजळ जयापरी । पुरोनियां उरे महीवरी रे गोवळा ।। तें जें शोकलें काई आणावया गेले । तैसी नवल तुझी कुसरी रे गोंवळा ।। १ ।। चाळा लावूनी गीवितोसी दाऊनियां लपसी ।। लपोनी केउता जासी तैसी माव न करी आम्हांसी रे गोवळा ।।२।। वायु काय वोखट चांग विचारूनि वाजे। तयांवीण कवण ठावो असे ।। तो आपुलिया चाडा कोडीवरी येरझारा । सेखीं गगनीं सामावला दिसे रे गोंवळा ।। ३ ।। आकाश तेंचि अवकाश तुजमाजीं । हें विश्व की तूं विश्वीं अससी ।। बापरखुमादेविवरा विठ्ठला न बोले । तुझें वर्म बोलतां निकरा ह्मणों जासी रे गोवळा ।।४।।

विरहिणीचे अभंग.

७४ तुजवीण येकली रे कृष्णा न गमे राती । तंव तुवां नवल केलें वेणू घेउनी हातीं ।। १ ।। आलिये तेचि सोय तुझी वोळखिली गती ।। १ ।। नवल हें वालभरे कैसें जोडलें जिवा । दुसरें दुरी ठेलें प्रीति केला रिघावा ।। ध्रु० ।। पारु रे पारु रे कान्हा ह्मणें करिसी अव्हेरु । तूं तंव हृदयींचा होसी चैतन्य चोरु । बापरखुमादेविवरा विठो करी कां अंगिकारु ।। २ ।।

७५ मज तुरंबा कां वो जिये तिये । जेणें वेधें हरि सोयरा होये । मज लावा कां वो चंदन ऐसिये परीचे । जे लाविलियाची अनादि पुसोनी जाये वो ।। १ ।। मज करा कां वो माये कांहीं एक । जेणें करणें ठाके अशोख । सरा कां वो मज आडुनी मज पाहों द्या । आपुलें मुख गे माये ।।२।। मज शृंगारा कां वो तयां जोगी । पुढती अंग न समाय अंगीं ।। या मना पासोनी पढिये तो गोंवळु । तोचि

तो जिव्हारीं भोगीन गे माये ।। ३ ।। देह पालटा वो तयासाठीं। वरच या देईन अवघी सृष्टी । बापरखुमादेविवरा विठ्ठल संयोगी। तोचि तो त्यागुन भोगी गे माय ।। ४ ।।

७६ कृष्णें वेधिली विरहिणी बोले । चंद्रमा करितो उबारा गे माय। न लवा चंदनु आंगीं न घाला विजणवारा। हरिविणें शून्य शेजारु गे माय ।। १ ।। माझे जिवींचे तुम्ही कां वो नेणां । माझा बळिया तो पंढरिराणा वो माय ।।२।। नंदनंदनु घडी घडी आणा। तयावीण न वाचती प्राणा वो माये ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु गोविंदु । अमृतपान गे माय ।। ३ ।।

७७ घनु वाज घुणुघुणा । वारा वाजे रुणझुणा । भवतारकु हा कान्हा। वेगीं भेटावा कां ।। १ ।। चांदवो चांदणें। चापेवो चंदनु। देवकीनंदनु। वीण नावडे वो ।। २ ।। चंदनाची चोळी । माझें सर्व अंग पोळी। कान्हो वनमाळी। वेगीं भेटवा कां ।। ३ ।। सुमनाची सेज । सितळ वो निकी । वोले आगिसारिखी । वेगीं विझवा कां ।।४।। तुम्ही गातसां सुस्वरें। ऐकोनी द्या उत्तरें। कोकिळें वर्जावें। तुम्हीं बाईयांनो ।।५।। दर्पणीं पाहतां। रूप न दिसे आपुलें। बापरखुमादेविवरें विठ्ठलें मज ऐसें केलें ।। ६ ।।

७८ पांचा दामांचा धोंगडा नेसेन। उरली मोट ते मी जेवीन गे बाईये ।। १ ।। कामारी कामारी कामारी होऊन । या गोपाळाचें घर रिघेन गे बाईये ।। २ ।। त्याचा उंबरा उसिसा करीन । वरी येरझार मी सारीन गे बाईये ।।३।। निवृत्ति ज्ञानदेवा पुसतील वर्म त्यासी कामीन पुरेन गे बाईये ।। ४ ।।

७९ सांवळें परब्रह्म आवडे या जिवा । मनें मन राणिवा घर केलें ।। १ ।। काय करूं सये सांवळें गोंवित । आपेंआप लपत मन तेथें ।।२।। बापरखुमादेविवरु सांवळी प्रतीमा। मनें मनीं क्षमा एक झालें ।। ३ ।।

८० सांवळिये बुंथी सांवळिया रूपें । सांवळिया स्वरूपें वेधियेलें ।।१।। काय करूं गे माये सांवळे न सोडी । इंद्रिया इंद्रिय

जोडी एकतत्त्वें ॥२॥ कैसें याचें तेज सांवळें अरुवार । कृष्णी कृष्ण नीर सतेजपणें ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तीचे खुणे । सांवळेंची होणें यासी ध्यातां ॥ ४ ॥

८१ निरंजन वना गेलिये साजणी । तेथें निर्गुणें माझ्या मनी वेधियेलें ॥ १ ॥ सुखाची अति प्रीति जहाली गे ब्रह्मीं । श्रीगुरु निवृत्ति मुनी जाहलें गे माय ॥२॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु सहज सांवला । निर्गुण दाविला विसुरा गे माये ॥ ३ ॥

८२ मन मुरडुनी घातलें मनातें । थोरु मारु तेथें होत असे ॥१॥ पुरे पुरे वो आतां जिणें तें केउतें । येणें वो पंढरिनाथें वेधियेलें ॥ २ ॥ नचले नचले कांहीं करणें कामान । याचें पहाणेंची विदान कामानिया ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठलासी भेटी । संसारासी तुटी जाली गे माये ॥ ४ ॥

८३ निळियेच्या निशीं विरहिणी पिशी । शेजबाजे कैशी आरळ शेजे ॥ १ ॥ कृष्णसंगें वाली विव्हळ झाली निळी । चंदन अंगीं पोळी विरहज्वरें ॥२॥ ज्ञानदेव प्रेम निळारूप रूपसें सोहळा । कृष्णवेधें वेधली बाळा भली वसे ॥३॥

८४ निळिये निकरे कामधेनु मोहरे । निळपणें सरे निळे नभीं ॥ १ ॥ घुमत घुमत निळेमाजीं मातु । निळेपणीं देतु क्षेम कृष्णीं ॥२॥ निळिये सागरीं निळे निळेपणें सुंदरी । रातलीसे हरि विरहिणी ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव सांगे निळियेचे बागे । निळासंगें बोळले गे निळोमाजीं ॥ ४ ॥

८५ येणेंरूपें पाहावासे तरि असुमाय होसी । माझ्या मना नाकळसी सांवळ्या ॥१॥ सगुणपणाची तुझी पडिलिसे मिठी । केली जीवासाठीं सांवळ्या । वेधला जिऊ माझा सिकवाल काई । सगुण ठाईं वेधिजेलें ॥ २ ॥ ये अंगणीं अवचिता देखिला बोलता । कोण ऐसा निरुता न कळे गे माये । सगुण म्हणोनी धरूं गेलें पालवीं । तंव नवलपणाची ठेवी प्रगट केली ॥३॥ आंतु बाहेरी कांहीं नकळे

वो मज। आपआपणिया चोज वाटोनी ठेलें। बापरखुमादेविवरें माझें मीपण चोरुनी नेलें। आपण ऐसें केलें बाईयावो ॥४॥

८६ जीवाचिया जीवा प्रेमभावाचिया भावा। तुज वांचुनी केशवा अनु नावडे ॥१॥ जीवें अनुसरलिये अझुनी कां नये। वेगीं आणावा तो सये प्रागु माझा ॥ २ ॥ सौभाग्यसुंदरु लावण्यसागरु। बापरखुमादेविवरु श्रीविठ्ठलु ॥३॥

८७ मी माझें म्हणतां ठकचि ठेलिये। आपुले जाति कुळ विसरुनी गेलिये ॥ १ ॥ गुणाचा दुकाळ पडिला देशीं। निर्गुणासी कैसी रातलिये ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठलु सयं। सेजारासी नये काय करूं ॥३॥

८८ पेंढारा दाऊनियां थोकसी। देखिलें पण केवीं जाये अंग लपविसी। तरी वेधा काय करिसी। मा शहाणपण तुझें नव्हे रे गोंवळा ॥१॥ आम्हीं येकवेध जीवें तुंवा केलें आधातुरें। वर्षावो वोसरलिया वोल्हासु जाय। तैसी न होत प्रेमळ उखरे गोंवळा ॥ २ ॥ देठीं गुंफलिया फुलें डाळलिया आहाच तंव कांहीं न दिसे रे। परी घ्राण इंद्रियांच्या अंगसुखा समर्थ कोण असे रे गोंवळा ॥३॥ या बोला मानवोनी बापरखुमादेविवरें विठ्ठलें दिधलें आपआपणियातें। तैंपासुनी तें लपणेंची पारुषलें उभा पंढरिये येणें वेषें रे गोवळा ॥४॥

८९ अवचिता परिमळु झुळकला अळुमाळु। मी म्हणें गोपाळु आला गे माये। चांचरती चांचरती बाहेरी निघालें। ठकचि मी ठेलें काय करूं ॥ १ ॥ मज करा कां उपचारु अधिक ताप भारु। सखिये सारंगधरु भेटवा कां ॥ध्रु०॥ तो सांवळा सुंदरु कासे पीतांबरु। लावण्य मनोहरु देखियेला॥ भरलिया दृष्टी जंव डोळां न्याहाळी। तंव कोठें वनमाळी गेला गे माये ॥२॥ बोधुनी ठेलें मन तंव जालें आन। सोकोनी घेतले प्राण माझे गे माये। बापरखुमादेविवरु विठ्ठल सुखाचा। तेणें कायामनेंवाचा वेधियेलें ॥३॥

९० पैल तो गे काऊ कोकताहे । शकुन गे माये सांगताहे ।।१।। उड रे उड रे काऊ तुझे सोन्यानें मढीन पाऊ । पाहुणे पंढरीरावो घरा कैं येती ।।२।। दहिंभाताची उंडी लावीन तुझ्या तोंडीं । जीवा पढिये त्याची गोडी सांग वेगीं ।। ३ ।। दुधे भरुनी वाटी लावीन तुझे वोंठी । सत्य सांगें गोठी विठो येईल कायी ।। ४ ।। आंबया डाहाळीं फळें चुंबी रसाळीं । आजिचे रे काळीं शकून सांगें ।। ५ ।। ज्ञानदेव म्हणे जाणिजे ये खुणें । भेटती पंढरीराणे शकुन सांगें ।।६।।

९१ आजि शुभ लवे लोचन् हरिखें सांगताहे शकुनु स्वप्न देखिलें सुंदरी । अलंकार लेववा चंदन चर्चावा जाति जुती पार्यातिके शेंवती करा आइती सेजारीं । शेला काढा मेचुचा हा दिन दैवाचा । सोहळा तो आमुचा मंदिरीं गे माये ।। १ ।। गुढिया उभवा मखरें शृंगारा भेटी होईल आळंगी । स्फुरण आलें बाहीं क्षेमालागीं पाहीं काचोळी न समाये अंगीं गे माये ।।२।। जिवीं जीव सुंदर त्याचेनी साचार तो मज भेटवा सुखाचा विसावा । सुमनें उकललीं नित्य दे माळी उचित करी तया भावा । आजी वेळु कां वो लाविला नेणों पंथीं सीणला बुझाऊं जाऊं त्याच्या गांवा गे माये ।।३।। हृदयीं निर्भर प्रेम वोरबार माझे चित्तीं राहो एक्य मज । दुजिये वस्तुलागीं रुत जाय माधवी मन्मथ करिता हे वोज । ऐसी तेथवरी जाईन सुखाची होईन नाचेन आनंदाचे भोजें गे माये ।।४।। ऐसा विपरीत लाघवी लपे सर्वेंची दावी वासिपे चौके । अभ्यासें अंतर पडलें येणें तरी मी त्यजीन जिणें म्हणोनी विनवितसे चतुर सुरेखे । रात्रीचे ठायीं देख मेघःश्याम बोलला अंबरीं गे माये ।। ५ ।। ऐसिये निवांत मूर्ति ऐकोनी ठेली श्रुती । आकर्षोनी चित्त चैतन्य भरोनी ठेले लोचन । ध्यानीं विसर्जिलें मन परमात्मया रामा तूं एक लाघवी सावेव पावलें ज्ञान । बापरखुमादेविवरा विठ्ठला सुमन संयोगीं आजी सत्य झालें माझें स्वप्न गे माये ।। ६ ।।

९२ गुणाचेनी आटोपें आकारलें ब्रह्म । भक्तभाग्य सम आलें मूर्ति ।। १ ।। चैतन्य परिपाठी ठसा घडलासे साकार । कृष्णची आकार गोकुळीं रया ।। २ ।। त्या रूपें वेधिलें काय करूं गे माये ।

नाम रूप सोय नाहीं आम्हां ।।३।। सबाह्य सभोंवतें चतुर्भुज सांवळें। सर्वभूतीं विवळे कृष्णरूपें ।। ४ ।। हरपले आकार कृष्णची क्षरला। वेदांसी अबोला श्रुतीसहित ।।५।। ऐसें परब्रह्म सांवळें दैतव आमुचें। आतां आम्हां कैचें क्रिया कर्म ।। ६ ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु दैवत। मनें घर तेथें चरणीं केलें ।।७।।

९३ सांवळी प्रतिमा धेउनी सकुमार। खेळत सुंदर गोकुळीं रया ।। १ ।। त्या रूपें वेधिलें काय करूं माय। अवघें निर्गुण होय पाचारीतां ।। २ ।। मीपणा ठाव नुरेची पैं सर्वथा। प्रपंचाची कथा ब्रह्म जाली ।। ३ ।। बाप निवृत्तिराजे दाविताती खुणा। नाम नारायणा पाठ कीजे ।।४।।

९४ त्रिभुवनींचें सुख पहावया नयनीं। दिनरात्रीं धणी न पुरे माझी ।।१।। विटेवरी सांवळा पहातां पैं डोळां। मन वेळोवेळां आठवितु ।। २ ।। सागरीं भरीतें दाटे तैसें मन उल्हाटे। वाट पाहों कोठें तुझी रया ।।३।। बापरखुमादेविवरु पूर्ण प्रकाशला। कुमुदिनीं विकासला तैसें जालें ।।४।।

९५ मायबापें आमुची विठोबा रखुमाई निजाची। त्याचीये गांवींची कोण्ही येतु न्यावया ।।१।। माझा विसावा माहेर वो पंढरपूर ।। ध्रु० ।। ऐशी वाट पहातसे जरु। ये सासुरा आमुची बहु वाहरु। काम क्रोध मद मत्सरू। मज आटिती दीरु ।। २ ।। अहंकार खेदिताहे भावा। दंभ प्रपंच या जावा। येरु न येरा घालिती हेवा। आपुल्या सवा ओढितसे ।। ३ ।। आवो चिंतेवोही निके वो ढाळे। तुज मज ठायींचें वेगळें। वोढुनी नेसी आपुल्या बळें। तुझ्या सळें नादतसे ।। ४ ।। आशा लागलीसे सर्पिणी। ग्रासूं पाहातसे पापिणी। रामनामाचीया ध्वनी। आइकों नेदी श्रवणीं ।। ५ ।। माझें सत्त्वबळारथी। धीरु धर्मु हा सांगाती। संतीं सांगितलें निवृत्ति। तरी मी जीवें वांचलिये ।। ६ ।। ऐसी दगदगल्यें सासुरवासा। विठोरखुमाई माझा कुवासा। निवृत्ति दासु तयाचा। जन्मोजन्मीं वोळगणा ।। ७ ।।

९६ पैल विळाचिये वेळीं। आंगणीं उभी ठेलिये। येतिया जातिया पुसे। विठ्ठल केउता गे माये ॥१॥ पायरऊ जाला संचारु नवल। वेदें विदान लाविलें म्हणे विठ्ठल विठ्ठल ॥ २ ॥ नेणें तहान भूक। नाहीं लाज अभिमान। वेधिलें जनार्दनीं। देवकीनंदनु गे माये ॥३॥ बापरखुमादेविवरु जिवींचा जीवनु। माझे मनीचे मनोरथ पुरवीं कमळनयनु गे माये ॥४॥

९७ यातिकुळ माझें गेलें हारपोनी। श्रीरंगावांचुनी आनु नेणें ॥१॥ किती वो शिकवाल मज वेळोवेळां। मी तंव गोवळा रातलिये ॥ २ ॥ अष्टभोग भोगितां मातें नाहीं चाड। भक्तिप्रेम गोड लेईलें गे माये ॥३॥ बापरखुमादेविवरु जीवींचा जिव्हाळा। कांहीं केलिया वेगळा नव्हे गे माये ॥४॥

९८ ज्याचिये आवडी संसार त्यजिला। तेणें कां अबोला धरिला गे माये। पायां दिधली मिठी घातली जीवें गांठी। साऊमा नये जगजेठी उभा ठेला गे माये ॥१॥ भेटवा वो त्यासी चरण झाडीन केशीं। सगुणरूपासी मी वो भाळलिये ॥ २ ॥ क्षेमालागीं जीउ उतावेळ माझा। उचलोनी चारी भुजा देईन क्षेम ॥ कोण्या गुणें कावो रुसला गोवळु। सुखाचा चावळू मजसी न करी गे माये ॥३॥ ऐसें अवस्थेचें पिसें लाविलेसें कैसें। चित्त नेलें आपणिया सरिसें गे माये ॥ बापरखुमादेविवरें लावियेलें पिसें। करुनी ठेविले आपणिया ऐसें गे माये ॥ ४ ॥

९९ देऊनियां भेटी मजसी न करी गोठी। लांचावला जीउ पाठी न राहे वो ॥ निष्ठुर म्हणो तरी अपंगीतो मातें। व्यापुनी जीवातें उरी उरवितो ॥१॥ तो दाखवावो माये धरीन त्याचे पाये। तयालागीं जीऊ आहे उतावेळु ॥ २ ॥ भेटीचेनी सुखें मनची होय मुकें। तें रूप देखें परी बोलवेना ॥ सगुण गुणाचा म्हणोनी घातली मिठी। तंव तो आपणिया समसाठीं करुनी ठेलें ॥३॥ काय नेणों कामाण कैसें वो जालें। चित्त चोरुनी नेलें गोवळेनें। बापरखुमादेविवर विठ्ठलें अंग लपवुनी। चैतन्य चोरुनी नेलें गें माये ॥४॥

१०० सुख शेजारीं असतां कळी जाली वो पहातां। देठु फेडुनी सेवतां अरळ केलें ॥ १ ॥ अंगणीं कमळणी जळधरू वोले वरी वाफा सिपल्यावरी वाळून जाये ॥२॥ मोतियाचें पाणी वाहे निळिये सारणी । सगुणाची लावणी लाउनी गेला ॥३॥ अंगणी वोळला मोत्यें वरुषला । धन्य दिवसु जाला सोनियाचा ॥ ४ ॥ चोरट्या मधुकरा कमळीं घेतलासे थारा । मोतियांचा चारा राजहंसा ॥५॥ अंगणीं बापया तूं परस रे चांपया। असुवीं माचया भीनलया ॥ ६ ॥ वाट पाहे मी येकली मज मदन जाकळी। अवस्था धाकुली म्हणो नये ॥ ७ ॥ आतां येईल म्हूण गेला वेळु कां लाविला । सेला जो भिनला मुक्ताफळीं ॥८॥ बावन चंदनु मर्दिला अंगीं वो चर्चिला। कोणें सदैवें वरपडा जाला वो माये ॥९॥ बापरखुमादेविवरु माझ्ञ मानसींचा होये । तयालागीं सये मी जागी सुती ॥१०॥

१०१ प्रभा कळिकादीप शून्याकार हें स्वरूप। मुनिजनमानसीचें सुख येकलेपणें॥ बिंब अर्धबिंब अर्धमातृका तुर्या नातळे ज्यासी भानु तो दिठी केवीं धरावा । गुणातीत निर्गुणीं जे सहजीं सहजची सगुणीं विखुरे रया ॥ १ ॥ आपआपणिया पडे माय विसरु। मज आवडे तो नंदाचा कुमरु गे माये ॥२॥ म्हणोनी डोळियाचें अंजन आणि मेघःशाम बुंथीचें ध्यान। निडारलें वृत्ति नयन पाहों जावो॥ तेथें तें अनुमतें नलगे मतांतरें भावें देखणा होय देवो रया ॥ ३ ॥ डोळ्याचा डोळसु विचरे हा परेशु तोचि परमात्मा सर्वीं असे ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु उघडा पुरविला सौरसु गे माय ॥ आम्हां जितांचि मरणें कीं मेलिया कल्पकोटी जिणें। निवृत्तीनें दाविलें परेशु रया ॥४॥

१०२ पंढरपुरीचा निळा लावण्याचा पुतळा । दिठा देखियेला डोळां बाईये वो ॥१॥ वेधलें वो मन तयाचिया गुणीं । क्षणभर न विसंबे विठ्ठलरुक्मिणी॥२॥ पौर्णिमेचें चांदिणें क्षणक्षणां होय उणें। तैसें माझें जिणें एका विठ्ठलेंवीण॥३॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलुचि पुरे। चित्त चैतन्य मुरे बाईये वो ॥४॥

१०३ सुखाचिये गोठी सुख आलें भेटी । तया लाभासाठीं जीव वेचिलागे माय ।। तंव अवचितें सगुणरूप भरलेसें नयनीं । बोलतां अंगणीं म्यां वो देखियेलें ।। १ ।। जिवाचा जीऊ माझा भेटवा यादवराजा । उचलल्या चारी भुजा देईल क्षेम ।। २ ।। न करा उपचार न रंगें हें मन । दृष्टिपुढें ध्यान ठसावलें ।। आवडी गिळूनि येणें सुख विहरोनि ठेलें । चित्त माझें गोविलें गोवळेनीं ।। ३ ।। आतां भरोवरी उरवितां नुरे उरी । आनंदें अंतरी कान्हो संचरला ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठल निर्गुण । तो सुखाची सांठवण गिळूनि ठेला ।। ४ ।।

१०४ भेटिसी गेलिये तंव तेचि जालिये । भुललि ठेलिये मज न कळे कांहीं ।। परतलिये दृष्टी जंव मागुता न्याहाळी । तंव काळी ना सांवळी मूर्ति चोजवेना ।।१।। काय सांगो माय न कळे तयाची सोये । येणें मनाचे मोडुनि पाये वेधियेलें ।।२।। आंतु बाहेरी कैसी भरलेनि रंगें । क्षेम देऊं गेले अंगें तंव तो जडूनि ठेला ।। वारितां नावरे काय सांगो माय गोठी । करूनि ठेला साठीं जीवित्वेंसी ।।३।। आशेचिये हावे तंव तो परताची धांवे । निराशेसी पावे वेळु न लागतां । बापरखुमादेविवरु विठ्ठली उपावो । ज्ञानदेवा भावो निवृत्तिपायीं ।।४।।

१०५ जागृती पुसे साजणी । कवण बोलिलें अंगणीं । निरखितां वो नयनीं । वृंदावनीं देखियला ।।१।। मनि वेधु वो तयाचा । पंढरीरायाचा ।।२।। स्वप्न सांगे सुषुप्ती । असे ममता हे चित्तीं ।। विठ्ठल होईल प्रतीती । मग गर्जती तुर्ये ।।३।। मज बोलों नये ऐसें केलें । मन उन्मनीं बोधले । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलें । थितें नेलें मीं माझें ।। ४ ।।

१०६ मनें करुनि कुटिल उकलुनि शृंगारे । ते लावण्याच्या अपारें पडिलें वो माये ।। १ ।। माझें कुटिळपण गेलें कुटिळपण गेलें । गोविंदें बोजाविलें निजरूप वो माये ।।२।। बापरखुमादेविवरु माझें कुटिळ फेडूं आला । विटेवरी मालाथिला निजरूपें वो माये ।। ३ ।।

१०७ माझी शंका फिटले । लाजा सांडिले । अवघे घातलें । मज निरसूनियां ॥१॥ अठरा भार वनस्पती । सुरवर बोळंगती ॥ देवोदेवि आदिपती । कृष्ण काळा गे माये ॥ २ ॥ ऐसा कृपानिधि सांवळा । कीं बापरखुमादेविवरु गोंवळा ॥ त्याचा मज चाळा । बहु काळ गे माये ॥ ३ ॥

१०८ शामाचिया घरा वासना पैं नेती । मनें मन गुंती तये रूपीं ॥ १ ॥ बिंबाचें स्वरूप छाया पै घनदाट । दिननिशीं अविट शामतेज ॥ २ ॥ तें रूप देखिलें कोण्या भाग्ययोगें । निवृत्तिप्रसंगें आम्हां घरीं ॥ ३ ॥ दिठिवेचेनि वोपें सानुलें स्वरूप । मुराली बालिप कल्पनेची ॥ ४ ॥ सांठवले आकार इंद्रियांच्या वृत्ती । शामतेजें दीप्तीं धवळलें ॥५॥ निराशा संचली आशा पै हे सार । अमारीं अमर तनु जाली ॥६॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठलीं गळालें । ब्रह्मसुख सोहळे आम्हां घरीं ॥ ७ ॥

१०९ कासयाची चाड मज नाहीं वो साजणी । एकल्या निर्गुणीं वेधियेलें वो माये ॥ १ ॥ पवन वेगाचेनि अंतरलें तुम्हासी । आतां मागुती वो कैसी परतेन वो माये ॥ २ ॥ ध्यान धारणा तनु मनु करणें । ठेवियेलें ठेवणें गोपाळचरणीं वो माये ॥३॥ ऐसें भुलवणीं भुलविलें नयनीं । रखुमादेविवर चिंतनीं वो माये ॥ ४ ॥

११० आजिवरी होतें मी मोकाट । तंव डोळे फुकट मोडा तुह्मीं ॥ १ ॥ समर्थाचे अंगीं पडले अवचितीं । तुम्हां ऐसी किती चाळविली ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलाची घरवात जालें । जन्मवरी एकांत करूनी ठेले ॥ ३ ॥

१११ मीपण माझें हरपलें । शेखीं ठकचि विशेखीं पडिलें बाईये ॥ १ ॥ काय सांगो तुम्हां कैंचा हा गोवळू ॥ न म्हणे दिन वेळू आम्हां घरीं ॥ २ ॥ नवल पैं केलें बुडविलें सगुण ॥ आपणचि निर्गुण होऊनी ठेला ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु जीवन आमुचें ॥ नाहीं पैं साचे कुळकर्म ॥४॥

११२ संसार वो ग्रामीं गेला सांडुनी ।। माझें अंतःकरणीं माहियेर ।। १ ।। सासुरवासिनी मी वो परदेशिनी ।। कां नये अझूनी मूळ मज ।। २ ।। आणिक एक अवधारा । मज दिधलें हीन वरा ।। माझें कांहीं सर्वेश्वरा । न विचारिशी ।। ३ ।। व्याली वेदना जाणे वांझ कांहीं नेणे । बालक काय जाणे तहान भूक ।।४।। तैसी ते नव्हे लेकुराची माये । कृष्ण माझी धाये मोकलिते ।। ५ ।। आशा मनशा तृष्णा कल्पना चौघी नणंदा । पापीण रे चिंता सासू माझी ।। ६ ।। सासुरा हा स्वार्थ कांहीं न विचारी परमार्थ । आतां करीन घात तयावरी ।। ७ ।। दुरळ हा प्रपंच दुष्ट भावे दीर । इहीं मज थोर कष्टविलें ।।८।। काम क्रोध थोर बोलती बडीवार । मज म्हणती पोर निर्दैवाचें ।। ९ ।। नैश्वर गहिवरु दाटतसे गळा । आसुवें ढळडळां गळताती ।। १० ।। सासुरयाचे घरीं करीत होतें काम । अवचित विंदान मांडियेलें ।। ११ ।। घरा सोळा सांधी बहात्तर कोठे नवही दारवंटे झाडीत होते ।। १२ ।। चोळी साउलें हिरोनी घेतलें । उघडे पाठविलें माहेराशी ।। १३ ।। समर्थाची लेकी परी मी संतांची पोसणी । विमानीं बैसोनि जाते देखा ।। १४ ।। बाप चक्रधरा रखुमादेविवरा । उबगला संसारा येऊं नेदी ।। १५ ।।

११३ पडलें दूरदेशीं मज आठवे मानसीं । नको नको हा वियोग कष्ट होताति जीवासी ।। १ ।। दिनु तैसी रजनी जालीये गे माये ।। अवस्था लावूनि गेला अझूनि कां नये ।।२।। गरुडवाहना गंभीरा येई गा दातारा । बापरखुमादेवीवरा श्रीविठ्ठला ।। ३ ।।

११४ चैतन्य चोरुनि नेले चित्त माझें सर्व गेले ।। पाहे तंव तन्मय जालें गे माये ।। १ ।। देवें नवल केले मन माझें मोहिलें ।। विसरु तो आठवू जाला गे माये ।। २ ।। यासि जाणावयालागी अनुउते पाहे ।। तंव त्रिभुवन तन्मय जालें गे माये ।। ३ ।। बापरखुमादेवीवरें विठ्ठलरायें ।। माझें सबाह्य अभ्यंतर व्यापिले गे माये ।। ४ ।।

११५ सुखादि सुख तें जाले अनिमिष ।। पाहाणें तेंचि पारुषलें ।।१।। काय सांगू मातु वेगळीच धातु ।। जीव हा जीवांतु व्यापुनि ठेला ।। २ ।। न चले न चले कांहीं कौटाळ कामा न ।। देहींच विंदान रचलें गे माये ।। ३ ।। बापरखुमादेवीवरे विठ्ठल निटें ।। घायांविण वीटे मिस केलें ।। ४ ।।

११६ निळिये मंडळी नीळवर्ण सांवळी । तेथें वेधलिसे बाळी ध्यानरूपा ।। १ ।। वेधु वेधला निळा पाहे घननीळा । विरहणी केवळा रंग रसनें ।। २ ।। नीळवर्ण अंभ नीळवर्ण स्वयंभ । वेधें वेधु न लभे वैकुंठीचा ।। ३ ।। ज्ञानदेव निळी हृदयीं सांवळी । प्रेमरसें कल्लोळीं बुडी देत ।। ४ ।।

११७ नीळवर्ण रजे नीळवर्ण बुझे ।। निळिमा सहजे आकारली ।। १ ।। नीळ प्रभा दिसे नीळपणें वसे । निळिया आकाशे हारपलें ।। २ ।। निळेपण ठेलें निळिये गोविलें । निळेंपण सोविळें आम्हां जालें ।। ३ ।। ज्ञानदेवीं निळा परब्रह्मीं गोंवला । कृष्णमूर्ति सांवळा हृदयीं वसे ।। ४ ।।

११८ निळिये पेरणी निळियेपणीं खाणी । गुणाचीं लेणीं कृष्ण-वर्ण ।। १ ।। नवलाव गे माय नवल चोज । निळीं निळिमा काज आकारलें ।। २ ।। नीळवर्ण तनु नीळवर्ण गुणू । निळी निळिमा पूर्ण हृदयीं मांडे ।। ३ ।। ज्ञानदेवीं लीला मन मनीं निवाला । निळिये अवलीला हरपला ।। ४ ।।

११९ निळें हें व्योम निळें हें सप्रेम । निळेपणें सम आकारलें ।। १ ।। नीळवर्ण ब्रह्म नीळवर्ण कर्म । नीळवर्ण आश्रम गुरु देखे ।। २ ।। निळेपणें वर्तो निळेपणें खातों । निळेपण पहातों निळेपणें ।। ३ ।। ज्ञानदेव आला नीळवर्ण शाळा । निळेपण गोंवळा रातलीये ।। ४ ।।

१२० निळिये रजनी वाहे मोतिया सारणी । निळेपणें खाणी सांपडली ।। १ ।। आंगणीं चिंतामणी जळधरु सिंपणी । अमृत-साजणी जीवनकळा ।। २ ।। सुमनाचे शेजे विरहिणी विराजे ।

शयनीं सुलजे आरळ सेज ॥ ३ ॥ माजयानें हटीं मुखकमळ टेंकी । निळिये अत्रशेकीं कृष्णमूर्ति ॥ ४ ॥ कमळणी आमोद सुस्वाद मकरंद । चंदनाची अभेद उटी अंगीं ॥ ५ ॥ कर्पूर-परिमळें दिव्य खाय रुळ । ठेऊनि सोज्वळें वाट पाहे ॥ ६ ॥ मन तो निळिये गोविंदाचिये सोसे । विरहिणी पाहे वाटुनी ऐसें ॥ ७ ॥ ज्ञानदेवी निळिये वाटुनी गोविंदीं । कृष्ण निळिये पदीं ठाव जाला ॥ ८ ॥

१२१ निळिये सारणी वाहे मोतियाचें पाणी । चिंतामणी अंगणीं पेरियेला ॥ १ ॥ कैसा हा भाव करूं गोविला संसारु । कृष्णसंगें धुरंधरु तरलों आम्ही ॥२॥ हिरियाची खाणी दिव्य तेज मणी । सांपडला अंगणीं सये मज ॥ ३ ॥ सूर्यकर रश्मी चंद्र अहमस्मी । प्रकट झाल्या रश्मी जेथूनियां ॥ ४ ॥ कल्पतरु चोखु चिंतामणी वेखु । मनामाजीं हरिखु देखियेला ॥५॥ ज्ञानदेवी वल्ली विद्युल्लता सलिलीं । फळपाकें डुल्ली दुभिनल्या ॥ ६ ॥

भारुडें

आंधळा—पांगुळ

१२२ अंध पंगु दृढ जालों मायापडळ भ्रांती । कर चरण विव्हळ गेले तंव भेटले निवृत्ति । ज्ञान मज उपदेशिलें नेलें अज्ञान-क्षिती । वृक्ष एक तेथ होता त्या तळीं बैसविलें रीती ॥ १ ॥ धर्म जागो निवृत्तीचा हरिनामें उत्सावो । कर्म धर्म लोपले माझे माझा फिटला संदेहो । धन अर्थ काम पूर्ण दान मान संमोहो । नेघे मी इंद्रियवृत्ति रामकृष्णनामीं टाहो ॥ २ ॥ कल्पना मावळली कल्प-वृक्षाचे तळवटीं । चिंता हे हरपली माझी नित्य अमृताची वाटी । मन हें निमग्न झालें नित्य वसे वैकुंठीं । तापत्रयें ताप गेले नाना दोषांचे थाटी ॥३॥ अनंत हें मायामय लोपलें जिवाचिया साठीं । हरपल्या योनीमाळा चिंतामणी कसवटी । सिद्धि बुद्धि समरसल्या जीवशिव एकवाटी । आत्माराम मन जालें एकतत्त्व शेवटीं ॥ ४ ॥

आत्माराम निर्गमलें वेदशास्त्रगुह्यज्ञानें । वासनेचि मोहजाळी ते विराली नाना स्थानें । फुटले नाना घट तुटलीं नाना बंधनें । सुटल्या जीवग्रंथी ऐसें केलें त्या दानें ।। ५ ।। मोक्ष हे ठेले मागें मुक्तिमार्ग निमाला । वृत्ति हे बुडाली माझी निवृत्ति गळाळा गाजीला । सत्रावी वोळली बाळा आत्माराम दाता जाला ।। ६ ।। बुद्धि बोध संवगडे साजीव करचरण । नयनीं नयन जाले चक्षु मी समाधान । दिव्य देह अमृत कळा दशदिशा परिधान । सर्व हें ब्रह्म झालें फळद फळलें विज्ञान ।। ७ ।। निवृत्ति गुरु माझा अंधपण फेडिलों । सर्वत्र दृष्टि जाली एकतत्त्वीं राहिलों । निरसली माया मोहो श्रीराम अंजन लेईलों । ज्ञानदेव ज्ञानगंगे निवृत्तीनें बुडविलों ।। ८ ।।

वासुदेव

१२३ बाबा ममतानिशी अहंकार दाट । रामनामें वासुदेवीं वाट । गुरुकृपें वोळलें वैकुंठ । तेणें वासुदेवो दिसे प्रगट गा ।।१।। वासुदेवा हरि वासुदेवा । रामकृष्ण हरि वासुदेवा ।। ध्रु० ।। आला पुंडलिक भक्तराज । तेणें केशव वोळला सहज । दिधलें विठ्ठलमंत्र बीज । तेणें जालें सर्व काज गा ।। २ ।। रामकृष्ण-वासुदेवें वैष्णव गाताती आघवें । दिंडी टाळ प्रेमभावें । वासुदेवीं मन सामावें गा ।।३।। शांती क्षमा दया पुरीं । वासुदेवो घरोघरीं । आनंदे वोसंडेल अंबरीं । प्रेमें डुले त्रिपुरारी गा ।। ४ ।। वासुदेवीं ज्ञेय ज्ञान । ध्यानीं मनीं नारायण । वासुदेवो परिपूर्ण । कैसें क्षरलेंसे चैतन्य गा ।। ५ ।। वासुदेवीं वाहूनि टाळी । पातकें गेलीं अंतराळीं । वासुदेवो वनमाळी । कीर्तन करूं ब्रह्ममेळी गा ।। ६ ।। ज्ञानदेवा वासुदेवी । प्रीति पान्हा उजळी दिवी । टाळ चिपळी धरूनि जिवीं । ध्यान मुद्रा महादेवीं गा ।। ७ ।।

१२४ घुळघुळा वाजती टाळ । झणझणां नाद रसाळ । उदो जाली पाहाली वेळ । उठा वाचे वदा गोपाळ ।। १ ।। कैसा वासुदेव बोलतो बोल । बाळापोटीं माय रिघेल । मेलें माणूस जीत

उठवील । वेळ काळांतें ग्रासील ।। २ ।। आतां ऐसेंची अवघे जन । येतें जातें तयापासून । जगीं जग झालें जनार्दन । उदो प्रगटलें बिंबलें भान ।। ३ ।। टाळटाळीं लोपला नाद । अंगोअंगीं मुराला छंद । भोग भोगितांचि आटला भोग । ज्ञान गिळूनि गावा गोविंद ।। ४ ।। गांवा आंत बाहेरी हिंडे आळी । देवो देविचो केली चिपळी । चरण नसतां वाजे धुमाळी । ज्ञानदेवाची कांति सांवळी ।। ५ ।।

बाळछंद

१२५ प्रेमडोहीं मन । जालें मनाचें उन्मन । उपरतीं धरिलें ध्यान । झालें ज्ञान परब्रह्मीं ।। १ ।। निमिषा निमिष छंद माझा । बाळछंदो हा तुझा । वेगीं येई गरुडध्वजा । पसरूनियां भूजा देई क्षेम ।।२।। तुटली आशेची सांगडी । ध्यानें नेलें पैल तडी । सुटली संसाराची बेडी । क्षणु घडी रिती नाहीं ।। ३ ।। नाठवे द्वैताची भावना अद्वैतीं न वसे ध्याना । दिननिशींची रचना । काळगणना छंदें गिळी ।। ४ ।। जप तप वृत्तिसहित । निवृत्ति होईन निश्चित । समाधी बैसेन एकतत्त्व । मुखीं मात नामाची ।। ५ ।। ज्ञानदेवीं छंद ऐसा । बाळछंद झाला पिसा । दान मागतसे महेशा । दिशदिशा न घाली मन ।। ६ ।।

१२६ अलक्षलक्षीं मी लक्षीं । तेथें दिसती दोही पक्षी । वेद शास्त्रां हेची साक्षी ।। चंद्रसूर्यासहित ।। मागेन स्वानुभव अंगुलें । पांचां तत्त्वांचें सानुलें । व्यर्थ इंद्रियें भोगिलें । नाहीं रंगलें संतचरणीं ।। १ ।। बाळछंदो बाबा बाळछंदो । रामकृष्ण नित्य उदो । हृदयकळिके भाव भेदो । वृत्तिसहित शरीर निंदो । नित्य उदो तुझाची ।। २ ।। क्षीरसिंधुही दुहिला । चतुर्दशरत्नीं भरला । नेघे तेथील साउला । मज अबोला प्रपंचेसीं । दान दे गा उदारश्रेष्ठा । परब्रह्म तूं वैकुंठा । मुक्ति मार्गीचा चोहटा । फुकटा नेघे तया ।। ३ ।। पृथ्वीतळ राज्यमद । मी नेघें नेणें हेंही पद । रामकृष्ण वाचे गोविंद । ह्याची छंद तुझ्या पंथे ।। मंत्रतीर्थयज्ञयाग । या न करी भागाभाग।

तूंचि होऊनि सर्वांग । सर्व संग मज देईं ॥ ४ ॥ वृत्तिसहित मज लपवीं । माझें मन चरणीं ठेवीं । निवृत्ति पदोपदीं गोवीं । तूं गोसावी दीनोद्धरण ॥ सात पांच तीन मेळा । पा नेघे तत्वांचा सोहळा । रजतमाचा कंटाळा। हृदयीं जिव्हाळा हरि वसो ।। ५ ।। श्वेत पीत नेघे वस्त्र । ज्ञानविज्ञान नेघे शास्त्र । स्वर्ग मृत्यु पाताळ-पात्र । नित्य वक्त्र हरि देईं ।। चंद्रसूर्य महेंद्रपदें । ध्रुवादिकांचीं आनंदें । तें मी नेघे गा आल्हादे । तुझ्या ब्रीदें करीन घोष ॥ ६ ॥ करचरणेंसि इंद्रियवृत्ति । तुझ्या ठायीं तूंचि होती । मी माझी उरों नेदी कीर्ति । हें दान श्रीपती मज द्यावें ॥ ७ ॥ शांती दया क्षमा ऋद्धी । हेहि पाहातां मज उपाधी । तुझीचिया नामाची समाधी । कृपानिधी मज द्यावी ॥८॥ बापरखुमादेविवरु तुष्टला । दान घे घे म्हणोनि वोळला । अजानवृक्ष पाल्हाईला। मग बोलिला विठ्ठल हरि ॥ ९ ॥ पुंडलिकें केलें रे कोडें । तें तुवां मागीतलेंरे निवाडे । मी तुज हृदयीं सांपडे । हें त्वां केले ज्ञानदेवा ॥ १० ॥ ज्ञानदेवें घेतलें दान । हृदयीं धरुनियां ध्यान । समाधी बैसला निर्वाण । कथा कीर्तन करितु ॥ ११ ॥ बाळछंदो बावीस जन्में । तोडिली भवाब्धीचीं कर्मं । चंद्रार्क तारांगणें । रश्मीं दान घेतला हरि ॥ १२ ॥

कापडी

१२७ आम्ही कापडी रे आम्हीं कापडी रे । पापें बारा वाटा पळती बापडी रे ॥१॥ पंढरपुरीचे आम्ही कापडी रे। उत्तरपंथीचे आम्ही कापडी रे ॥२॥ आजी पाहालें रे आजी पाहालें रे। संतसंगति सुख जालें रे ॥ ३ ॥ समता कावडी रे समता कावडी रे । माजी नामामृत भरिलें आवडी रे ॥ ४ ॥ येणें न घडे रे जाणें न घडे रे । निजसुख कोंदलें पाहतां चहूंकडें रे ॥ ५ ॥ नलगे दंडणें रे नलगे मुंडणें रे । नाम म्हणोनी कर्माकर्म खंडणें रे ॥ ६ ॥ दुःख फिटलें रे दुःख फिटलें रे । बापरखुमादेविवर विठ्ठलें रे ॥ ७ ॥

१२८ ॐ नमो शिवा आदि । कावडी घेतली खांदीं । मिळाली संतमांदी । त्याचे रज रेणु वंदी रे ॥ ध्रु० ॥ शिवनाम शीतळ मुखीं । सेवीं पां कापडिया रे । दडदडदडदड दुडुदुडुदुडुदुडु । पळ सुटला कळिकाळा बापुडीया रे ॥ १ ॥ गुरुलिंग जंगम । त्यानें दाविला आगम । आधिव्याधि झाली सम । तेणें पावलों विश्राम रे ॥ २ ॥ जवळी असतां जगजीवन । कां धांडोळिसी वन । एकाग्र करीं मन । तेणें होईल समाधान रे ॥ ३ ॥ देहभाव जेथें विरे । तें साधन दिधलें पुरे । बापरखुमादेविवरें विठ्ठलु रे विठ्ठलु रे विठ्ठलु रे ॥ ४ ॥

कूट

१२९ वडाच्या पानीं एक उभविलें देउळ आधीं कळसु मग पायाहो । देव पुजों गेलों तंव देउळ उडालें पान नाहीं तेथें वडु रे ॥१॥ चेत जाणा तुम्हीं चेत जाणा । टिपरी वडाच्या साई हो ॥ २ ॥ पाषाणाचा देवो पाषाणाचा भक्तु पोहती मृगजळ डोहीं हो । वांझेचा पुत्र एकु पोहों लागला तो तारी देव भक्तां हो ॥३॥ भवाब्धिसागर नुनरवे ते पडिले रोहिणी डोहीं हो । नसंपडे आत्मा बुडाले संदेहीं ते गुंतले मायाजळीं हो ॥४॥ विरुळा जाणे पोहते खुणें केला मायेसी उपावो हो। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु विसावा तेणें नेलें पैलथडी वो ॥५॥

१३० चिंचेच्या पानीं एक शिवालय उभविलें आधीं कळसु मग पाया रे । देव पुजों गेलों तंव देउळ उडालें प्रसिद्ध सद्गुरुराया रे ॥ १ ॥ संतजनां महंतजनां तेथील तें गुज गोड रे । अनुभव अनुभवितां कदाचित सरे पुरेल मनींचें कोड रे ॥ २ ॥ उपजत नोवरी केळवली केळवला नोवरा नोवरी । पितया कंकण करी माता सुंदरी विपरीत गे माय कोडियाची परी ॥३ ॥ विपरीत कोडें गुरुगम्य कहाणी ऐकें सगुण विरुळा । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु पाहतां पाविजे तो सुखसोहळा ॥ ४ ॥

१३१ देहा लाजिलिये शब्दा रुसलिये । कांसवींचें दूध देऊनियां बुझाविलें गे माय ॥ १ ॥ काय सांगों तिचा नवलाहो । महालोभें-वीण कैसा येतो पान्हावो ॥२॥ आवसेचें चांदिणें सांगों गेलिये । रखुमादेविवरा विठ्ठलीं वरपडी जालिये ॥ ३ ॥

१३२ निशियेचे भरीं भानु प्रतिबिंबीं बिंबला । बिंबची गिळुनी ठेला बिंबामाजीं ॥१॥ रात्रि सूर्य वाहे दिनु चंद्र जाये । विपरीत गे माय देखियेलें ॥२॥ उदय ना अस्तु तेथें कैचेनि त्रिगुण । आपणचि दर्पन होऊनि ठेला ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे अनुभवीं तोचि जाणें । संत ये खुणें संतोषले ॥४॥

१३३ पुरुषेंवीण नारी संचरली शरीरीं । आपण्यावरी आळु आला ॥ १ ॥ काय कोण्या सांगें सिणलीये अनुरागें । पाडिलियें पतिसंगें अवस्थाभूत ॥२॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु जैसा तैसा । व्यापूनि आकाशा उरला असे ॥३॥

१३४ उजव्या आंगें भ्रतार व्याली । डाव्या आंगें कळवळ पाळी ॥१॥ कवण जाणे कवण हे खूण । कवण जाणे काय त्याला भूषण ॥ २ ॥ दोहीं आंगींचें लेणें आपण ल्याली । ज्ञानदेव म्हणे विठो आमुची माउली ॥३॥

१३५ देउळा आधीं कळसु वाईला । पाहोन्दि गेलों आपुले दृष्टी ॥ १ ॥ विपरीत गे माये देखियेलें । कांसवीचें दूध दोहियेलें ॥ २ ॥ आधीं पुत्र पाठी वांझ व्याली । लेणें लेऊनि ठेलें साडेपंधरे ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु विपरीत सुपरीत जाणें । संत तिये खुणें संतोषतील ॥४॥

१३६ मज स्वप्न लेवविला शृंगारु । माझे उदरीं जन्मला भ्रतारु ॥१॥ जागि सुति ना मी निदसुरी । चोळी सुदली तोडूनि गळसरी ॥२॥ लक्षण म्हणे कीं सुलक्षण म्हणे । येके उवरीच आम्ही दोघे जणे ॥३॥ सोइरीक पडिपाडें समसाटी । मी वो बैसलें तयाचे पाठी ॥ ४ ॥ निपट कैसें आहेवपण । कैवल्या आधीं तेल कांकण ॥५॥ निवृत्ति दास तेथें नाहीं । लग्नमुहूर्त बहुला ठायीं ॥६॥

१३७ पैल मेरुच्या शिखरीं। एक योगी निराकारी। मुद्रा लावुनी खेंचरीं। प्राणायामीं बैसला ॥ १ ॥ तेणें सांडियेली माया। त्यजियेली कंथा काया। मन गेलें विलया। ब्रह्मानंदा माझारीं ॥ २ ॥ अनुहत ध्वनि नाद। तो पावला परमपद। उन्मनीं तुर्या-विनोदें। छंदें छंदें डोलतुसे ॥३॥ ज्ञान गोदावरीच्या तीरीं। स्नान केलें पंचाळेश्वरीं। ज्ञानदेवाच्या अंतरीं। दत्तात्रेय योगिया ॥४॥

१३८ सेजे सुता भूमी पालखा निजतां उसांसया। गगन पासोडा मेरु कानवडा ते सुख वाड पहुडलया ॥१॥ सहज संभोगु जाणावा। विजया होई मग भोगी राणिवा ॥ २ ॥ कमळणी बाळा गुंफिती माळा। घालिती गळां देव कन्या ॥ ३ ॥ तिचिये शेजारीं सतरावी सुंदरी। चंद्रसूर्य दोन्ही चवरी ढाळिती ॥ ४ ॥ येकु त्यागी दुसरा भोगी। तिसरा योगी राजइंद्र ॥ ५ ॥ चौथे द्वारीं अतीत तपे। बैसले गुंफे ज्ञानदेवो ॥६॥

१३९ पर्वतु गोफणिये सोकरू लेंकरूं। ज्याचेनि तृष्णें आटले सप्तहि सागरू। ज्याचेनि स्वेदें बुडाला मेरू। तयामाजीं ने तया मी काय करूं ॥ १ ॥ कैसें नवल चोज जालें गे माय। खांदी गंगा चोरू पळतु आहे ॥ २ ॥ जयाचिया अंगावरी वडाचीं झाडें। तो ह्या मुकुटावरी बैसला कोडें। विवळा दृष्टी पाहे निवाडें। घ्या घ्या म्हणोनी ठाकितो पुढें ॥ ३ ॥ मनगणिचे तंतीं वोविली धरणी। ते पिसाळ्यानें घेतली खांदा वाहुनी। त्यासी वोवाळिती चौघीजणी। बापरखुमादेविवराची करणी ॥४॥

१४० ऐसा गे माये कैसा योगी। जे ठाईं जन्मला तो ठाव भोगी ॥१॥ माय कुमारी बाप ब्रह्मचारी। एकवीस पुत्र तयेचे उदरीं ॥ २ ॥ आचार सांडुनी जालासे भ्रष्ट। माउशिसी येणें लाविलासे पाट ॥३॥ पितियाचा वेष धरूनियां वेगीं। मातेचें सुख भोगावया लागीं ॥४॥ आणि मी सांगों नवल काई। येणें बहिणी भोगिली एकेचि ठायीं ॥५॥ ज्ञानदेव म्हणे अनुभवी जाणे। अनुभवावांचूनि कोण्हीच नेणें ॥ ६ ॥

१४१ सुकलिये गंगे वऱ्हाड आलें। उतार नाहीं म्हणोन मुरडोनी गेलें। मनगुणीचे तंतीं ओंविली धरणी। पिसोळिया ओझें वाईलें रया ॥१॥ तूं ते कवण मी ते कवण। कवण बांधावें तोरण। योगी दिगंबर संन्यासी जे काय। वरमाये हातीं कंकण रया ॥ २ ॥ आप तेज पृथ्वी वायो आकाश। या भासास उटणे केलें। वांझोचया पुत्रा चोखणी मर्दिलें। ऐसें नवल ज्ञान जालें रया ॥ ३ ॥ वरबाप वोहबाप जन्मलेचि नाहीं। तंव नवरा नवरी कवणची काई। बापरखुमादेविवर चिंतितां। तरी तें सुख निवृत्तिपायीं ॥ ४ ॥

१४२ माते आधि कन्या जन्म पावली तिच्या वऱ्हाडा आईति केली। पाहों गेलों तये चरण ना नेत्र संपूर्ण लक्षणें वोळखिलीं। नवरा गर्भवासी पहिले नामरसी घटित आहे दोघांसी। याचा अर्थ तुम्ही करा श्रोते हो लग्नेंविण आणिली घरासी रेरे ॥ १ ॥ कवण कवणाचा विचारू करा उपजत पुत्र म्हातारा। युगें गेलीं तया जहालिया जन्म ऐसें एक अवधारा ॥२॥ पुत्रें मातेसी पय पाजिलें कीं पितयासी कडे वाहिलें। तुम्ही म्हणाल शास्त्रें काय देखिलें तरीं उजुचि आहे बोलिलें। साही शास्त्रें अठरा पुराणें यामध्यें नाहीं बोलिलें। शास्त्र गूढ अध्यात्म गूढ वज्र गुढी पाहे म्हणितलें रेरे ॥३॥ साही शास्त्रें शिणलीं भारी परी अर्थ नकळे कवण्यापरी। सुजाण श्रोते कविजन अपार कवित्व करिती लक्षवरी। एक एक अक्षराची जाणिव पाहताती सुजाण श्रोते। कवित्वा कवित्वीं हें काय नवल ज्ञानदेवीं पाहिलें निरूतें रेरे ॥४॥

१४३ पति जन्मला माझे उदरीं। मी जालें तयाचि नोवरी ॥१॥ पतिव्रता धर्म पहा हो माझा। सर्वांपरी पति भोगिजे वोजा ॥ २ ॥ निर्गुण पति आवडे मज। आधीं माय पाठीं ज्ञालिये भाज ॥ ३ ॥ मी मायराणी पतिव्रता शिरोमणी। ज्ञानदेवो निरंजनीं क्रीडा करी ॥ ४ ॥

१४४ काळें ना सावळें। श्वेत ना पिंवळें। नादबिंदाहून वेगळें। तें कवण रे चांगया ॥ १ ॥ ज्ञानदेव म्हणे जाण कां माझे उमाणें

॥ध्रु०॥ गोडापरिस गोड । गगनाहूनि वाड । चौदा भुवनां ज्याची चाड । तें कवण रे चांगया ॥ २ ॥ ज्ञानदेवो मानवलें । माझें मज सांगितलें । दोहींचे मिळोनि एक जालें । भलें केलें चांगया ॥३॥

१४५ कैसें बोटानें दाखवूं तुला । पाहें अनुभव गुरूच्या मुला । नको सोडूं देठींच्या मुळा । सोडी अंजुळी आपुल्या कुला रे ॥ १ ॥ ज्या ठायीं चळना ढळ । विश्व जयाचे सत्तेनें खेळ । अणुरेणु व्यापक सकळ । तेथें चळ ना अचळ रे ॥ २ ॥ जेथें डोळिया दृष्टि पुरेना । तेथें वृत्तीचें कांहीं चालेना । तेथें बुद्धीचा रीघ होईना । तेथें मनाची धांव पुरेना गा ॥ ३ ॥ काय पाहशी तूं भोवतें । येतां जातां जवळीं असतें । तुझ्या पायाखालीं तुडवतें । तुझ्या डोळ्यामध्यें दिसतें गा ॥ ४ ॥ ही खुण त्वां ओळखुनी घ्यावी । गुरुपुत्रा जाउनी पुसावी । तो नेऊनी तुला दाखवी । सोय सांगितली ज्ञानदेवीं गा ॥ ५ ॥

१४६ अकरा खणावरी मंदीर उभविलें । तेथें एक देखिलें रूपेंविण ॥ १ ॥ त्या न बोलत्यासि बोलावया गेलें । मीहि न बोलती झालें गे माय ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरेंसि ठकचि पडिलें। मीचि ठसावलें ब्रह्माकारें ॥ ३ ॥

१४७ कासवीचें तूप जेवी । आकाश घालीपां पेवीं । वांझेचें बाळ खेळवी । रुदना करी रया ॥ १ ॥ पाहे या नवल चोज । म्यां देखिलें पां मज । गुह्यांचें गुज । जाण रे मना ॥ २ ॥ मृगजळें सागर भला । डोंगरें ओणवा विझविला । समुद्र तान्हेला । जीवनालागीं ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव ऐसें म्हणे । कापुराची मैस घेणें । दुधावीण सांजवणें । भरलें दिसे ॥ ४ ॥

१४८ आरेवरी आर रे । पिंपळावरी पार रे ॥ खाली कुंभार रे । वरी चाक फिरे रे ॥ १ ॥ डंबडाळकें । उंबरासी वाळकें ॥ पिंपळासी काकड्या । लागल्या रे ॥ २ ॥ पैल वरले माळी । कोल्हा करड काढी । ससा वळीतो वेठी रे ॥ ३ ॥ निवृत्तीप्रसादें ज्ञानदेव म्हणे । गुरुमहिमा अनुभववीण जाणती रे ॥ ४ ॥

गोंधळ

१४९ तूं विटेवरी सखये बाई हो करीं कृपा । माझें मन लागो तुझ्या पायीं हो करीं कृपा । तूं सांवळे सुंदरी हो करी कृपा । लावण्य मनोहरी हो करी कृपा । निजभक्तां करुणा करीं हो करीं कृपा ।। १ ।। पंढरपुरीं राहिली । डोळां पाहिली । संते देखिली । वरुनी विठाई वरुनी विठाई । सच्चिदानंद अंबाबाई हो करीं कृपा । उजळकुळ दीपा । बोध करी सोपा । येउनी लवलाहीं येउनी लवलाही ।। ध्रु० ।। तुझा देव्हारा मांडिला हो करीं कृपा । चौक आसनीं कळस ठेविला हो करीं कृपा । प्रेम चांदवा वर दिधला हो करीं कृपा । ज्ञान गादी दिली बैसावया हो करीं कृपा । वरी बैसविली आदी माया हो करीं कृपा । काम क्रोध मद मत्सर । दंभ अहंकार । त्यांचें बळ फार । सर्व सुख देईं सर्व सुख देईं ।।२।। शुक सनकादिक गोंधळी हो करीं कृपा । नाचताती प्रेमकल्लोळीं हो करीं कृपा । उदो उदो शब्द आरोळी हो करीं कृपा । पुढें पुंडलीक दिवटा हो करीं कृपा । त्यानें मार्ग दाविला निटा हो करीं कृपा । आई दाविली मूळपीठा हो करीं कृपा । बापरखुमा-देविवरु । सुख सागरु । त्याला नमस्कारु । सर्व सुख देईं सर्व सुख देईं ।। ३ ।।

जोहार

१५० जोहार मायबाप जोहार । मी कृष्णाजी घरचा पाडे-वार । त्याचे घरांतला सर्व कारभार । माझे शिरावर कीं जी मायबाप ।। १ ।। कामाजी बाजी हुद्देदार । तेणें रयतेचा केला मार । रयत फार नागविली कीं जी मायबाप ।। २ ।। क्रोधाजी बाबा शेखदार झाले । त्याजकडे हुजूरचें काम आलें । तेणें कामाजीचें छळण केलें कीं जी मायबाप ।। ३ ।। मनाजी बाजी यानें फितुर केला । तेणें करोनी मोठा बखेडा झाला । गांव सगळा नाशिला कीं जी मायबाप ।। ४ ।। बुधाजी पाटील काया।पूरचे । ममताईचे हाताखालचे । त्यांत जीवाजी भुलले कीं जी माय बाप ।। ५ ।। या उभयतांचा विचार वागला ।

त्यामुळें आम्हांस राग आला । बुधाजी आवरीं आपल्या पोराला कीं जी मायबाप ॥ ६ ॥ सद्गुरूचा मी पाडेवार । निवृत्तीसी असे माझा जोहार । ज्ञानदेवा सफळ संसार झाला कीं जी मायबाप ॥ ७ ॥

पाळणा

१५१ आकारेंवीण पाळणा पहुडलें । निराकार म्हणोनी वोसणाईलें ॥ १ ॥ जो जो जो बाळा निराकार पाळणा । व्योमीं व्योमाकारीं झोंप घेईं ॥ ध्रु० ॥ चौदा निःशब्दीं जागृत केलें । एकवीसीं हालवुनी बाळ उठविलें ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु निजीं निजविलें । कांहीं नव्हे ऐसें कांहीं ना केलें ॥ ४ ॥

१५२ पाळण्याची परी सांगेन आतां । पाळण्या सान्हुलें देहेंविण बोभातें ताता ॥ १ ॥ तेथें जनकु नव्हे जननी नव्हे । बाळक नवे होये माझेंवीण ॥ २ ॥ तेथें तेल सारुनी अभ्यंग केला । बाळक पुसिला अंबरवर्णें ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु अनुभवीत झाले । ते निजरूप पावलें परब्रह्मीं ॥ ४ ॥

१५३ अठरा दिगांतीहुनी पाळणा आणिला । तेथें एक निर्गुण बाळ पहुडला ॥ १ ॥ बाळापें हें नाहीं बाळापें हें नाहीं । अंगुष्ट प्रिउनी घेई निरालंबी ॥ २ ॥ निरालंबीं सादू आळवी ब्रह्मीं । तेथें एकु बाळ बोभाये निरंजनीं ॥३॥ बापरखुमादेविवरु आदि अंतीं । त्याहुनी परती मज गति केली ॥ ४ ॥

१५४ पांच पाट्या नव खिडकीया । पाळणा पहुडाया निरंजनीं ॥ १ ॥ एकवीस सहस्र श्वास हुंकार घाली । माया ते मारिली ज्ञानरूपी ॥२॥ तेथें निरंजन नाहीं कांहींचि नाही । तेथें निःशब्द उठती पाहीं ॥३॥ बापरखुमादेविवरु बाळका घेउनी गेला । मरोनियां झाला जितपणें गे माये ॥४॥

१५५ अचिंत बाळक सावध जालें । निःशब्दीं बोभाईलें मीचि मीचि ॥१॥ गरोदरेंवीण बाळक जालें । माया मारूनी गेलें निरंजना

॥२॥ तेथें मज एक नवल पैं जालें । । देहें सुदलें निरालंबी ॥३॥ छत्तीस अकरा घोंटु पैं घेतला । उदरेंवीण भरलें पोट देखा ॥४॥ सहज गुण होतें निर्गुण जालें। भलत्या झोंबलें निराकारीं ॥५॥ बापरखुमादेविवरु शून्याहूनि वेगळें । त्या बाळका सामाविलें आपुल्या व्योमीं ॥६॥

१५६ शून्य नाहीं निरशून्य नाहीं। तेथें पाळणा पाही लावियेला ॥१॥ जातिवीण बाळ उपजलें । तेथें परिये देते माय तेहि नाहीं ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलीं पाळणा नाहीं । तेथें मी वाळ पाही पहुडलों ॥ ३ ॥

सौरी.

१५७ कर्मास्तव झालों सौरा । गेलों पंढरपुरा । संनसनकादिकां मेळीं डौर वाईला पुरा ॥ १ ॥ चाल रामा घरा करूं प्रपंचेसी वैरा ॥ध्रु०॥ द्वैतभाव कल्पना खोडी सांडी याची आशा । विठ्ठलनाम हेंची सार । जिव्हें प्रेमठसा ॥२॥ अद्वैत भरीन मन भारीन तोडीन भवपाशा । क्षमा दया धरीन चित्तीं सर्वभूतीं महेशा ॥ ३ ॥ ज्ञान ज्ञेय हाची विचार सर्वमय हरी । दुजेपण न पडे दृष्टि एकपण घरोघरीं ॥ ४ ॥ वासना खोडी वेगीं टाहो करीन रामनामें । पुंडलीक पेठ संताचें माहेर तेथें नाचेन मनोधर्मे ॥५॥ विज्ञान हरि आपणची क्षरला दुजेपणें छंदु थोरु । निष्काम स्वरूप सूत्रधारी खरा एकरूपें हरिहरू ॥ ६ ॥ त्रिकाळ ध्यान त्रिकाळ मन हरपले जेथ । पुरली मनकामना वैकुंठ प्रकट आपणची नाथ ॥ ७ ॥ देहुडा पाउलीं वेणु वाहे विटेवरी नीट । वोळली कामधेनु युगें अठ्ठावीस वाट ॥ ८ ॥ एक वृक्ष क्षरला आपणची जग सर्वघटीं आत्मारामु । ज्ञानदेवो म्हणे आम्हां पंढरपुरीं जाला विश्रामु ॥९॥

१५८ होय सौरी आतां उघड घाली माथां । परपुरुष रमल्या बाई त्याची पतिव्रता ॥१॥ कर्मेवीण सौरी झालें संतापाशीं । ज्ञान डौर घेऊनी करो लिंगदेह नाशी ॥ २ ॥ रांडव राहूं नका बाई पाहुनी करा वर । तेणें तुम्ही सुखी व्हाल आह्यव मरण बरं ॥३॥

रांडावा ज्या ज्या मरती बाई त्यासी नाना योनी । स्वामी करूनि सुखी होई खुंटती येणीं जाणीं ॥४॥ निवृत्तीप्रसादें ज्ञानदेव बोले । स्वामी करूनी सुखी होई निजानंदी डोले ॥५॥

अंबुला

१५९ विचारितां देहीं अविचार अंबुला । न साहे वो साहिला काय करूं ॥१॥ सखी सांगे गोष्टी चाल कृष्णभेटी । आम्ही तुम्ही शेवटीं वैकुंठीं नांदो ॥२॥ येरी सांगे भावो जावे वो प्रवृत्ती । तंव वरी गती येता नसे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवो प्रवृत्ति निघालीया तत्परा । हरि आला सत्वरा तया भेटी ॥४॥

१६० न गमे हा संसारु म्हणोनी केला भ्रतारु । लोक अनाचारु म्हणती मज ॥ १ ॥ चंचळ जालीये म्हणतील मज । कवणा सांगूं हें जिवींचें गूज ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठला वांचुनी नेणें । सतत राहणें याचे पायीं ॥३॥

१६१ अद्वैत अंबुला परणीला देखा । दुसरा विचार सांडिला ऐका ॥ १ ॥ सांडिणी सांडिला पैं घराचारु । दुसरा विचारु नाहीं केला ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलेंसी घराचार । ठकला व्यवहार बाईयांनो ॥३॥

१६२ अंबुला माहेरीं भोगी धणीवरी । मग तया श्रीहरि सांगो गूज ॥१ ॥ माझें सुख मीच भोगीन । क्षेमेंसी निगेन अंगोअंगीं ॥२॥ सांडूनी कुळाचार जालीये निर्लज्ज । तुम्ही काय मज शिकवाल ॥ ३ ॥ रखुमादेविवरु विठ्ठल मातापिता । मी त्याची दुहिता सर्वांगणी ॥४॥

१६३ जियेचा अंबुला रुसुनीयां जाये । तयेचें जीवित्व जळो गे माय ॥ १ ॥ आम्ही रुसों नेणों आम्ही रुसों नेणों । अंबुलिया रुसों नेदू गे बाईये ॥ २ ॥ ज्याच्यानी अंगें जोडला हा ठावो । रखुमादेविवरु नाहो बुझाविला ॥३॥

१६४ अष्टभावें भोगितां न पुरे धणी । देह उगाणी केली देखा ॥ १ ॥ अंबुला निघाला अंबुल्या गांवा । मी वो तया सवा जातू

असें ।। २ ।। रखुमादेविवरु लागलासे चोरु । मार्ग बुडविला घराचारु ।। ३ ।।

१६५ दुरळु अंबुला केला गे बाई । ब्रह्मादिकां तो न पडे ठाई ।।१।। हालों नये चालों नये । सैरावैरा कांहीं बोलों नये ।। २ ।। अंबुला केला धावे जरी मन । बुडती बेताळीस जाती नाक कान ।। ३ ।। मागील केलें तें अवघेंची वावो । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु नाहो ।।४।।

१६६ सुची अंबुला ज्ञान घराचारु । भक्ति हे साकारु आवडली ।।१।। काय सांगूं माय निर्गुण अंबुला । शून्यीं मिळाला नाहीं ठाई ।। २ ।। रखुमादेविवरु साकार अंबुला । मज पूर्ण आला बाई येवो ।। ३ ।।

१६७ अंबुला विकून घेतली वस्तु । घराचार समस्तु बुडविला ।।१।। उठोनो गेलिये अज्ञान म्हणाल । म्यां तंव कैवल्य जोडियेलें ।। २ ।। अंबुला सांडुनी परावा केला । संसार सांडिला काय सांगों ।। ३ ।। रखुमादेविवरें मज पर्णुनी नेलें । सुखची दिधलें काय सांगों ।।४।।

१६८ सगुण अंबुला निर्गुण पैं जाला । घराचार समस्त बुडविला ।। १ ।। आशा हे सासु असतां बुडविली । शांति माऊली भेटों आली ।। २ ।। रखुमादेविवर विठ्ठलेंसी चाड । अद्वैतेंसी माळ घेउनी ठेलें ।। ३ ।।

१६९ अंबुला होता तो लेंकरू जाला । घराचार बुडविला बाईयांनो ।।१।। म्हणी अकुळी म्हणाल उणें । तुम्ही जाणते जाणा परमार्थ खुणें ।।२।। रखुमादेविवरे विठ्ठलें भोगियेलें । लंपट जहालिये सहजानंदीं ।।३।।

१७० स्वरूपाचेनी भानें बिंब हें ग्रासिलें । परी खुण न बोले काय करूं ।। रूपाचा दर्पण रूपेंवीण पाहिला ।। द्रष्टाहि निमाला नवल कायी ।। १ ।। जिकडे जाय तिकडे दर्शन सांगाती ।। उदो ना

अस्तु हे नाहीं द्वैतस्थिति ॥२॥ पूर्वबिंब शून्य हे शब्दचि निमाले ॥ अनाम्याचेनी भले होतें सुखें ॥ त्यासी रूप नांव ठाव संकल्पें आणिला। अरूपाच्या बोला नाम ठेला ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलुचि एक ॥ भोगी समसुख ऐक्यपणें ॥ अदृश्य अंबुला जागतां निववीजे ॥ परी सेज स्वभावीं दुजें नाहीं रया ॥४॥

१७१ वऱ्हाड न होतां होतों खेळेमेळे। लग्न लागलें कवणें दृष्ट वेळे ॥ तेथुनी अंबोला चालवितो मातें । कैसेनी येथें निस्तरावें ॥१॥ मौनेंची घरवात करावियाची। चाड नाहीं मज या जिवाची गे माय ॥२॥ आया बायांनो ऐका वो न्यावो। येकांतीं सदा वसता हे नाहो ॥ अंगभोगा नाहीं ऐसा दुरावो । गरुवार होतसे हाची नवलाहो ॥ ३ ॥ एखादे वेळे मजचि मारितोसी । लाजा मी सांगों कोणापासी ॥ राग आलिया अवघेया ग्रासी। ऐसी अति प्रीति आम्हां दोघांसी ॥ ४ ॥ म्हातारा असला काय माय। रूप ना वर्ण हात ना पाये । तरुणी आपुलें रूप ना साहे। क्षणभरी या वेगळी न राहे ॥ ५ ॥ पिसुणा देखतां बुझाविलें माये। बुझवाणी माझी शब्द न साहे ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु पाहे । पहातें पहाणें जालें गे माय ॥६॥

१७२ अवचित परवडी जालिये अंबुलिया। लाजिले आपुलिया सकळ गोता ॥ १ ॥ एकांतीचें सुख भोगी आपुलिया सरिसी। दोहींची सरसी गती झाली ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठला लाधला। मज घेउनी गेला बाईये वो ॥३॥

१७३ अंबुला विकुनी पवित्र झाली। पोटींचीं बाळें कौतुकीं मारिलीं ॥ १ ॥ पापा वेगळी मी जाले वो नारी। विठ्ठला घरीं नांदतसे ॥२॥ आशा तृष्णा नणंदा मारिल्या। शेजारी राहविल्या संतसंगें ॥३॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठल भोगिला। मज पैं लाधला गुणेवीण ॥४॥

१७४ पांचही वऱ्हाडी पांचा ठायीं बोळविली। येरा दिधली मिठी देखा ॥१॥ आंबुलियाचें सुख माझें मी भोगी। सेवेशीं रिघे

अंगोअंगीं ॥२॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठल जोडला । वेव्हारा मुकला बाईये वो ॥३॥

१७५ गरुवार जाली अंबुला व्याली । व्येउनीया मेली माझ्या ठायीं ॥१॥ जेथें ठाव ना ठेवणी निघाली कोनी । तेथें सुईणी हात नाहीं ॥२॥ बापरखुमादेवीवरा विठ्ठला शेजबाज । सहज सहजाकार अंबुला देखा ॥३॥

पाईक

१७६ जालोनी पाइकें गोवीपण जिकें । परी स्वामीया सेवक साचा होय ॥ एक एकेविणें स्वामी सेवकपण । मिरविती हे खूण स्वामी जाणे ॥ १ ॥ पाईक काय स्वामी स्वामिया काय पाईक । असतां एके एक दोन्ही नव्हती ॥ ध्रु० ॥ स्वामीचें काज पाईकपणें वोज । करिसां होय चोज पै गा ॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठलासी बोळगतां । पाईका स्वामी असतां निवृत्ति ऐसा ॥२॥

१७७ पाईका मोल नाहीं देशील तें काई । पाईक न मागें कांहीं भोगजात ॥१॥ देशील तें काई न देशील तें काई । पाईक न मागें कांहीं तुजवांचोनी ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठलाच्या पायीं । पाईका मोल नाहीं तैसें जालें ॥३॥

१७८ आणिक पाईक मोलाचे तुझे । तैसें नव्हे माझें पाईकपण ॥ १ ॥ न मगे वही मोल जीवन भातें । तें द्यावें मातें पाईकपण ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरा गोसांविया । पाईकपण मी पायां जोडलेती ॥ ३ ॥

१७९ देह दंडुनी पाईक अनुसरला जीवें । तंव स्वामियाचें गूज हातासी आलें ॥ १ ॥ पाईकपणें गेलें स्वामी होउनी ठेले । परी नाहीं विसरलें स्वामियातें ॥ २ ॥ पाईकपण ऐसा आठवुचि नाहीं । स्वामी वांचुनी कांहीं जागेचीना ॥३॥ बापरखुमादेविवरु विठोजी उदारु । पाईक वो साचारु स्वामी केला ॥४॥

१८० जागतां नीज आलें असें हातां। मग पाईक म्हणवित लाज वाटे।। नव्हे कोणाजोगा नाईकें म्हणितलें। उणेपणें आलें पाईकपणा ।। १ ।। पाईक शुद्धमति स्वामिया विवेकी। वेव्हारु लौकिकीं चाळीतु असे ।।२।। निदसुरा होता तों जागसुदा जाला। स्वामियें आणिला आपणापाशीं ।। ३ ।। पाईकपणें गेलें सन्निधान जालें। स्वामी एका बोलें निवांत ठेला ।।४।। मागावें तितुकें खुंटलें तेथें। न मागतां आपणांतें जाणितलें। बापरखुमादेविवरा विठ्ठला प्रसादें। पाईक परी अभेदें उरला असे ।।५।।

घोंगडी.

१८१ आठवितां नुपरे मोविता न मोववे। सांगतां न सांगवे गुण त्याचे ।। १ ।। परतलिया दृष्टि काळा देखिला जगजेठी। वेणिभागीं पृष्ठीं कैसा दिसतु असे ।।ध्रु०।। त्या गुणाच्या संगें कैसें अद्वैत जालें। मन म्हणोनी काळेपण बहु झालें गे माय ।।२।। पुरेपुरे बुद्धि निमाली वेदवाणी। आतां केवीं वर्णूं चक्रपाणी बहु काळें गे माय ।।३।। द्वादश मंडळें वोवाळुनी आलिये। तंव तंव काळें देखिलें रूपडें त्याचें ।। ४ ।। अनुमाना नये अनुमाना नये। परतल्या श्रुति चोजवेना ।।५।। मनें बुडी दिधली दाहीं हारपली। चोवीस मावळलीं अगाध पंथीं ।। ६ ।। प्रीतीचें पांघरूण काळें घोंगडें। रखुमादेविवरें विठ्ठलें मज केलें उघडें ।।७।।

१८२ रात्री दिवस वाहातसे चिंता। केशव धडौता होईन मी ।। १ ।। खिरजट घोंगडें फाटकें तें कैसें। वेंचिलें तैसें भोगिजेगा ।। २ ।। वित्त नाहीं गांठीं जीवित्वा आटी। उघडी पाठी हींव वाजे ।। ३ ।। घोंगडें देईल तो एक दाता। रखुमादेविवरा मागों रे आतां ।। ४ ।।

१८३ तुझें घोंगडें ऐकची चोख। दुजे वोळख अमंगळ ।। १ ।। दे धडुत न घोंगडें मोठें। खिरपटें जळो देवा ।। २ ।। रखुमादेविवरु उदार जाला। धडौता केला ज्ञानदेवो ।। ३ ।।

१८४ चौऱ्याशीं लक्ष हिंडतां हाट । पुंजे दाट सांपडले ।। १ ।। हित ये खेपेसी बरवें जालें । सुरंग घोंगडें हाताशीं आलें ।। २ ।। येणें पाडें न माये कोठें । घोंगडें मोठें सांपडलें ।। ३ ।। मनोरथ पुरले रे आतां । बापरखुमादेविवरा विठ्ठलाशीं ध्यातां ।। ४ ।।

१८५ माझिया घोंगडियावरी ब्रह्माचा गोंडा । बाहिरी सांडा बैसावया ।। १ ।। संतचरणीं रुळे श्रीरंगीं रंगलें । व्योमाकार मिरवले तेंची देखे ।। २ ।। रखुमादेविवरें विठ्ठलें दिधलें । अमोलिक जालें मोलेंवीण ।। ३ ।।

१८६ घोंगडी घेऊनि हाटासि जाये । पंढरिये आहे वस्ती आम्हां ।। १ ।। घोंगडियाचें मोल पैं जालें । चरणीं राहिलें विठ्ठलाचे ।। २ ।। घोंगडें येक बैसलें थडी । उभयां गोडी विठ्ठलाची ।।३।। ज्ञानदेव म्हणे अनुभवी तो जाणे । शहाणे ये खुणें संतोषले ।। ४ ।।

१८७ काळें ना सावळें धवळें ना पिवळें । घोंगडें निराळें लाधलों मी ।। १ ।। मागील रगटें झाडिलें आतां । पंढरीनाथा चरणाजवळीं ।। २ ।। नवें नवघड हातां आलें । दृष्टी पाहें तंव मन हारपलें ।। ३ ।। सहस्र फुलीवरी गोंडा थोरु । धडुतें दावी रखुमादेविवरु ।। ४ ।।

१८८ निरालंब घोंगडें अद्वैत पेठे । तेथ एक भेटे रूपेंवीणें ।।१।। हिरोनि घेतलें हिरोनि घेतलें । मज पै दिधलें दोषेंवीण ।। २ ।। रखुमादेविवरें कामाण केलें । अपकारेंविण उघडें नागविलें ।। ३ ।।

१८९ अद्वैत पेठेहुनी घोंगडें आणिलें । अमोलिक घेतलें पंढरिये ।। १ ।। चौ हातांची भरणी आली । तिये चराचरीं ऐसें नाहीं ।। २ ।। रखुमादेविवरु विठ्ठलीं नीट । पांघुरविलें वैकुंठ मज देखा ।। ३ ।।

१९० कान्होबा तुझी घोंगडी चांगली । आम्हांशी कां दिली वांगली ।। ध्रु० ।। स्वगत सच्चिदानंदें मिळोनी शुद्धसत्त्वगुण विणली रे । षड्गुण गोंडे रत्नजडित तुज श्यामसुंदरा शोभली रे

॥ १ ॥ काम कर्म अविद्या त्रिगुण पंचभुतांनीं विणली रे । रक्त रेत दुर्गंधी जंतु नरक मुतानें भरली रे ॥ २ ॥ षड्विकार षड्वैरी मिळोंनि तापत्रयानें विणली रे । नवा ठायीं फाटुनी गेली ती त्वां आम्हांसी दिधली रे ॥ ३ ॥ ऋषि मुनि ध्यातां मुखीं नाम गातां संदेह वृत्ती विरली रे । बापरखुमादेविवर विठ्ठलें त्वत्पदीं वृत्ति मुरली रे ॥ ४ ॥

चवाळें

१९१ तूं माझा स्वामी मी तुझा रंक । पाहतां न दिसे वेगळिक ॥ १ ॥ मीतूंपण जाऊं दे दुरी । एकचि घोंगडें पांघरूं हरि ॥ २ ॥ रखुमादेविवरा विठ्ठलुराया । लागेन पायां वेळोवेळां ॥ ३ ॥

१९२ जायाची घोंगडी नव्हती निज । म्हणउनी तुज विनवितसे ॥ १ ॥ एक पाहतां दुसरें गेलें । तिसरें झालें नेणों काय ॥ २ ॥ चौथें घोंगडें तेंही नाहीं । रखुमादेविवरा विठ्ठला पायीं ॥ ३ ॥

१९३ माझें चवाळें रंगाचें बहुतें । श्रीगुरुनिवृत्तिनाथें दिधलें ग माय ॥ १ ॥ चवाळें शुद्ध चहूं पालवी । व्योमाकारें वेद प्रसिद्ध पांघुरवी ॥ २ ॥ आतां पराहूनि परमेवूचें बापरखुमादेविवरा विठ्ठला अंगीचें ॥ ३ ॥

१९४ निरंजना गाई चारूं गेलों । तंव चवाळें तेंथें एक पावलों ॥ १ ॥ मज निर्गुणें आड वारिलें ॥ चवाळें हिरोनि जिणें बुडविलें ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरें इतुकें केलें ॥ माझें चवाळें हिरोनि नेलें गे माय ॥ ३ ॥

१९५ ब्रह्माचा गोंडा चहूं पावला । मन पांघुरे उमप भाश्रा ॥ १ ॥ चौ हातांहून आगळें । द्विकारांहूनि वेगळें गे माये ॥ २ । बापरखुमादेविवरें सुभटें । मज चवाळें दिधलें गोमटें गे माये ॥ ३ ।

१९६ चवळ्याची सांगेन मातु ॥ चवाळें पांघुरे पंढरीनाथु ॥ १ ॥ गोधनें चारितां हरि पांघुरला । मज चवळ्याचा त्यागु पैं दिधला ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु श्रीगुरुराणा । चवाळें पांघुरवी निरंजना गे माय ॥ ३ ॥

१९७ निर्गुण चवाळें आणिलें । बाप निवृत्तीनें पांघुरविलें ॥१॥ चौघे चाऱ्ही पदर म्हणीतलें । पांघुरण झालें सारासार ॥२॥ बाप-रखुमादेविवरें विठ्ठलें । माझें चोरूनि जिणें उघडें केलें गे माये ॥ ३ ॥

डौर

१९८ सभा समस्त साधुसंतांची । महामुनी विरक्तांची ॥ पंडित पाठक ज्ञानियांची । समस्तांसी विनवणी ॥ १ ॥ या पहिलिया पाहाऱ्यांत । डौरकार सांगेल मात । समस्त रिझाल तुम्ही संत । ऐका निवांत तुम्ही सर्व ॥ २ ॥ जातां परिसा पांच नाद । पांच नादाचे पांच भेद । पहिला नाद चटपट चटपट । दुसरा खटपट खटपट । तिसरा लठपट लटपट । चौथा फटपट फटफट । पांचवा तळमळ तळमळ ॥ ३ ॥ पहिला नाद चटपट चटपट । शिखासूत्र त्यजुनी सपाट । विरजा होमिला दृष्ट । परी अपुट तैसाची ॥ ४ ॥ वाया केली तडातोडी । वृथा त्यजिली सूत्रशेंडी । परी विषयवासना न सोडी । उपाधी गाडी श्रीपादा ॥ ५ ॥ संन्यास घेऊनी कांचा । जिव्हा शिश्न वेधलें लांचा । विटंबु केला बापुडे कायेचा । चटपट चटपट मनीचे मनीं वसे गा दादेनो ॥ ६ ॥ खटपट खटपट । शास्त्रप्रज्ञा अलोट । बांधोनी विपत्तीची मोट । सैरा सुनाट धांवती ॥ ७ ॥ वादतर्का लागी धावे । भरला विषयाचे हावें । वरि-वरि वृंदावन दिसे बरवें । परी अंतरीं कडुवट गा दादेनो ॥ ८ ॥ लटपट लटपट । मेळवुनी शिष्यांचा थाट अद्वैत ज्ञानाचा बोभाट । भरिला हाट जिविकेसी ॥ ९ ॥ गुरु लोभी धनमान । शिष्य लोभी अति दीन । दोघांसी लटपट लागली पूर्ण । कोणी कोणासी आवरेना ॥ १० ॥ ब्रह्मज्ञान जाह्लें वोस । पाहिलें दुःखाचे दिवस । अंतीं जाले कासावीस । कामपाश समंध गा दादेनो ॥ ११ ॥ आतां फटफट फटफट । या नादाची गोठ नीट । वोळगोनी औटपीठ । उर्ध्व पाठ भेदिती ॥ १२ ॥ मन पवन समरसोनी । ब्रह्मरंध्रीं लीन होउनी । हा अभि-मान वाहोनी । जालेपणीं फुंजती ॥१३॥ तें वोखटें गा डौर–

कारा । करोनी देहाचा मातेरा । भरूं पाहाती सुषुन्मा द्वारा। परी असाध्य खरा तो मार्गु ।।१४।। ऐसी जालिया ब्रह्मप्राप्ती। शिणतांच अहोरात्रीं । अंतीं विरोध भगवद्भक्ती । यालागीं बोलती फटफट गा दादेनो ।। १६ ।। आतां तळमळ । धरणीं-पारणीं हळाहळ । तीर्थयात्रे लागीं चळपळ । घेतलें बळ तपाचें ।। १६ ।। जपध्यान मंत्रावली । नाना दैवतें आराधिली । शेखीं काळें नरडी चेपीली । दुःखें तळमळी या हेतु ।। १७ ।। ऐसे भेद नादाचे । मनीं धरा विवेकाचे । ज्ञानदेव बोले निवृत्तीचे । बोला वाचें हरिनाम गा दादेनो ।। १८ ।।

गळती

१९९ विदेह आत्मलिंगा गुरुकृपेचा तुषारु । पूर्ण भरिला घटु हळुहळु बिंदु उदारु । वरुषला लिंगावरी तेथें तुष्टला श्रीगुरु । प्रसन्न निवृत्तिराजा ज्ञान देउनी उदारु ।। १ ।। यालागीं ज्ञानदेवो नाम गुरुकृपेनें पावलों । असतां इये देहीं संसारा हारपलों । ज्ञान-विज्ञान कळो आलें अद्वैतरूप बुडालों । विठ्ठल नाम माझे वाचे तेणें वाग्पुष्पें पावलों ।। २ ।। नित्य गळती नामें जाली गेला प्रपंच अनिवारु । उपरतीं देहीं जाली निमाली वासना संसारु । तपन जालें ब्रह्ममूर्ति दिननिशीं साचारु । आठवितां मागील भावो अवघा पारुषला उदारु ।।३।। विज्ञानेंसि ज्ञान गेलें एकरूप परिचार । ज्योतिमाजी कळिका गेळी एकदीप जाला आकार । वृत्ति ते निवृत्ति जाली माया मारुनी केलें घर । निवृत्ति गुरु माझा घट स्थापिला त्या समोर ।।४।। ज्ञानदेवें घटमठ निरोपिली हरि-भक्ति । उडाली पक्षपाती इंद्रिया तेथें नाहीं गती । विराले अभि-मान ममता जाली समाप्ती । खुंटलिया उर्मी दाही स्नपन जाले लिंगाप्रती ।। ५ ।।

२०० आदि आत्मज्योतीलिंगा प्रती लावियेला घटु । स्थावरिलें मायावस्त्र लिंगावरी प्रविष्टु । तपन नाम ध्वनी इंद्रिया केलें सपाटु ।। १ ।। हळुहळु गळती गळे गळों लागली सकाळें ।। उच्चारितां

कृष्णनाम । भेणें पाळिजे कळिकाळें ॥ ६६० ॥ त्रिगुण सुटल्या गांठी घटु विराला सघन। पंचतत्त्वें । एके ठायीं आत्मा नांदे परिपूर्ण । जीव शिव हारपले एक दिसे चैतन्य । आत्माराम विदेहिया श्रीगुरूनें सांगितली खूण ॥ २ ॥ गळतीलागीं अपाय मोठे विरळा जाणें हेंचि खूण । नरदेह अवचितें जो साधकु होय नारायण । परमानंदे गळती गळे पांचहि तत्त्वें हरपोन ॥ ३ ॥ निवृत्ति सखा माझा दीनदयाळु श्रीगुरु । अलंकापुरीं स्थापियेलें । दिधला विठ्ठल उच्चारू । समाधी-जीवन माझेंवरी अजान वृक्षतरु ॥ जंववरी चंद्रसूर्य तंववरी कीर्ति-घट स्थिरू ॥४॥ गाति वाति साधु मुनी छंदु धट मठी चित्त विरेल देहबुद्धि ज्ञानदाता देईल उचित । विज्ञानेंसी गोष्टी सांगे ऐसें पद पावत । बापरखुमादेविवरु लांबविला घटु ज्ञानदेव सांगत ॥५॥

आंधळा.

२०१ पूर्वजन्मीं पाप केलें तें हें बहु विस्तारलें । विषयसुख नाशिवंत सेवितां तिमिर कोंदलें । चौऱ्यांशीं लक्ष योनी फिरतां दुःख भोगिलें । ज्ञानदृष्टि हारपली दोन्ही नेत्र आंधळे ॥ १ ॥ धर्म जागो सदैवांचा जे बा परउपकारी । आंधळ्या दृष्टि देतो त्याचें नाम मी उच्चारी ॥ २ ॥ संसार दुःखमूळ चहूंकडे इंगळ विश्रांती नाहीं कोठें रात्रंदिवस तळमळ । कामक्रोध लोभ शुनीं पाठीं लागली ओढाळ । कवणा शरण जाऊं आतां दृष्टि देईल निर्मळ ॥३॥ मातापिता बंधु बहिणी कोणी न पवती निर्वाणीं । इष्टमित्र-स्वजनसखे हे तो सुखाची मांडणी । एकला मी दुःख भोगीं कुंभपाक जाचणी । तेथें कोणी सोडविना एका सद्गुरुवांचुनी ॥४॥ साधुसंत मायबाप तिहीं केलें कृपादान । पंढरिये यात्रे नेलें घडलें चंद्रभागे स्नान । पुंडलिके वैद्यराजें पूर्वीं साधिलें साधन । वैकुंठीचें मूळपीठ डोळां घातलें तें अंजन ॥ ५ ॥ कृष्णांजन एकवेळां डोळां घालितां अढळ । तिमिर दुःख गेलें फिटलें भ्रांतीपडळ । श्रीगुरु निवृत्तिरायें मार्ग दाविला सोज्वळ । बापरखुमादेविवरु विठ्ठल दिनाचा दयाळ ॥ ६ ॥

२०२ देवा तुज चुकलों गा। तेणें दृष्टी आलें पडळ। विषय-ग्रंथीं गुंतलोंसें तेणें होतसें विव्हळ। अंध मंद दृष्टि झाली। गिळू पाहे हा काळ। अवचित दैवयोगें। निवृत्ति भेटला कृपाळ॥ १॥ धर्म जागो निवृत्तीचा। तेणें फेडिलें पडळ। ज्ञानाचा निजबोधु। विज्ञानरूप सकळ॥ २॥ तिही लोकीं विश्वरूप। दिव्य दृष्टि दिधली। द्वैत हें हरपलें। अद्वैतपणें माउली। उपदेश निजब्रह्म। ज्ञानांजन साउली। चिद्रूप दीप पाहे। तेथें तनुमनु निवाली॥३॥ दान हेंचि आम्हां गोड। देहीं दृष्टि मुराली। देह हें हरपलें। विदेह वृत्ति स्फुरली। विज्ञान हें प्रगटलें। ज्ञेय ज्ञाता निमाली। दृश्य तें तदाकार ममता तेथें बुडाली॥४॥ प्रपंचु हा नाहीं जाणा। एकाकार वृत्ति जाली। मी माझें हरपलें। विषयांध या बोली। उपरती सद्गुरु बोधु। तेथें प्रकृति संचली शुद्ध धर्ममार्ग पंथ हातीं काठी दिधली॥५॥ वेदमार्गें मुनी गेले त्याची मार्गें चालिलों। न कळेचि विषय अंधा। म्हणोनि उघड बोलिलों। चालतां धनुर्धरा। तरंगाकारी हरपलों। ज्ञानदेव निवृत्तीचा। द्वैत सर्व निरसलों॥ ६॥

पांगुळ.

२०३ मृत्यलोका माझारी गा एक सद्गुरु साचारु। त्याचेनि गा दर्शनें तुटला हा संसारू। पांगुळा हस्तपाद देतो कृपाळु उदारु। यालागीं नांव त्याचे वेदा न कळे पारु॥ १॥ धर्माचें वस्ति घर ठाकियलें वा आम्हीं। दान मागों ब्रह्म साचें नेघों द्वैत या उर्मी॥२॥ विश्रांति विजन आम्हां एक सद्गुरु दाता। सेवितां चरण त्याचे फिटली इंद्रियांची व्यथा। निमाली कल्पना आशा इळा परिसीं झगटतां कैवल्य देह जालें उपरती देह अवस्था॥ ३॥ मन हें निमग्न जालें चरणस्पर्शें तत्त्वतां। ब्रह्माहंस्फूर्ति आधीं भावो उमटला उलथा। पांगुळलें गुह्य ज्ञान ब्रह्मरूपें तेथें कथा। अंध मग दृढ जालों निमाल्या विषयाच्या वार्ता॥ ४॥ ऋद्धिसिद्धि दास्य सख्य आपेआप वोळलीं। दान मान मंद बुद्धि ब्रह्मरूपें लीन

झालीं। थोळली कामधेनु पंगु तनु वाळली। पांगळा जीवनमार्गु सतरावी हे वोळली ॥५॥ पांगुळ मी कल्पनेचा पंगु जालों पैं मनें। वृत्ति हे हरपली एका सद्गुरुरूप ध्यानें। निवृत्तीसी कृपा आली शरण गेलों ध्येयध्यानें ॥६॥

२०४ धर्म अर्थ काम मोक्ष दान मागे श्रीगुरु। हस्त पाद शरीर व्यथा पंगु झालों मी पुढारु। तिमिर आलें पुढें मायामोहो उदारु तेणें मी जात होतों मग सहज भेटला सद्गुरु ॥ १ ॥ धर्म जागो सद्गुरु महिमा जेणें तुटे भवव्यथा। हाचि धर्म अर्थ काम येरे तें मी नेघे वृथा ॥ध्रु०॥ एक नाम राम कृष्ण याचें दान देईं सद्गुरु। सेदशास्त्र मथन केलें परी नव्हेचि पुढारु। शरण आलों निवृत्तिराया तोडीं माया संसारु। पहातां इये त्रिभुवनीं तुजहुनी नाहीं उदारु ॥ २ ॥ ज्ञानेंसहित विज्ञान गिळी मी माझे पांगुळ। वृत्ति हे माझे ठायीं हृदयीं बुझे गोपाळ। शंख चक्र पद्म गदा तुष्टें ऐसा तूं दयाळ। बापरखुमादेविवरें दान देऊनि केलें अढळ ॥ ३ ॥

२०५ पूर्वप्राप्ती दैवयोगें पंगु जालों मी अज्ञान। विषय बुंथी घेऊनियां त्याचें केलें पोषण। चालतां धर्म बापा विसरलों गुह्य ज्ञान। अवचटें गुरुमार्गें प्रगट ब्रह्मज्ञान ॥ १ ॥ दाते हो वेग करा कृपाळुवा श्रीहरि। समता सर्व भावीं शांती क्षमा निर्धारीं। सुटेल विषयग्रंथी विहंगम आचारी ॥२॥ शरण रिघें सद्गुरु पायां पांग फिटेल पांचाचा। पांगुळलें आपेंआप हा निर्धारु पैं साचा। मनामाजीं रूप घाली मीमाजीं तेथें कैंचा। हरपली देहबुद्धि एकाकार शिवाचा ॥ ३ ॥ निजबोधें धवळा शुद्ध यावरी आरूढ पैं गा। क्षीराब्धी बोध वाहे तेथें जाय पां वेगा। वासना माझी ऐसी करीं परिपूर्ण गंगा। नित्य हें ज्ञान घेईं अद्वैत रूपलिंगा ॥ ४ ॥ पावन होशी आधीं पांग फिटेल जन्माचा। अंधपंग विषयग्रंथी पावन होशील साचा। पांडुरंग होसी आधीं फळ पीक जन्माचा। दुष्ट बुद्धि वेगीं टाकीं टाहो करी नामाचा ॥५॥ ज्ञानदेव पंगुपणें पांगुळली वासना। मुरालें ब्रह्मी मन ज्ञेय ज्ञाता पुरातना। दृश्य हें

लोपलें बापा परती नारायणा । निवृत्ति गुरु माझा लागो त्याच्या चरणा ॥६॥

गाय

२०६ आधींच रे पाठी प्रसवे। कैसी प्रतिदिनीं गाभासी जाये रे। विऊनियां वांझ झाली रे। ती उन्हाळां मासां वोळली रे कान्हो ॥ १ ॥ दुहतां पान्हा न संवरे रे। पैल पर्वता सुटले झरे रे कान्हो ॥२॥ मोहें चाटावयाच्या चाडा रे। दोहीं तयावरी पडे रे। वत्स देखोनी उफराटी उडे रे। तया केलिया तिन्ही वाडे रे कान्हो ॥३॥ तिहीं त्रिपुटी हे चरतां दिसे रे। तिहीं वाडियां वेगळी बैसे रे। ज्ञानदेव म्हणे गुरुतें पुसा रे। ते वोळतां लयलक्ष कैसें रे कान्हो ॥४॥

२०७ गायी तिचें निरंजनीं वाडे रे। तीसवें तिन्ही पाडे रे। तिनें दैत्य मारले कुवाडें रे। गाईचें सांगतां बहूत पवाडे रे कान्हो ॥१॥ ते सांग पां धेनु कवण रे। तिसी नाहीं तिन्ही गुण रे कान्हो ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु रे। ते उभी पुंडलिकाचे द्वारीं रे कान्हो ॥३॥

२०८ तिही त्रिपुटी तिचे वाडे रे। सवालक्ष चरावया जाय रे। ते दैत्यापाठीं हुंबरत लागे रे। भक्ता घरीं दुभे सानुरागें रे कान्हो ॥१॥ तिचें नाम शांभवी आहे रे। तिची रूपरेखा ते काय रे कान्हो ॥२॥ येकी चौमुखी गाय पाहें रे। तिचा विस्तार बहु आहे रे। तिच्या नाभिकमळीं जन्म वासु सांगे रे। तिसी आदि पुरुषु बापमाय रे कान्हो ॥३॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु पाहीं रे। ते भक्तां ओळली आहे रे। तें दोहतां भरणा पोहे रे। चारी धारा वर्षत आहे रे कान्हो ॥४॥

२०९ काळी कोसी कपिला धेनु रे। तिचें दुभतें काय वानूं रे। तिसी बापमाय दोन्ही नाहीं रे। ते असक्रिया वेगळी पाहें रे कान्हो ॥१॥ ती अखरींच चरे रे। सर्वसाक्षी वरती जाय रे कान्हो

॥ध्रु०॥ पैल येकीं सहस्रमुखी रे। तिहींहूनी येकी आहे रे। तिचीं नांवें अनंत पाहें रे। तिसी बापमाय कोण रे कान्हो ॥२॥ बाप-रखुमादेविवरी विठ्ठलीं पाहे रे। ते पुंडलिकाचे द्वारीं जाय रे। तिचें दुभतें अपरंपार रे। तें दुभतें सहस्रधारी रे कान्हो ॥३॥

२१० आगरींचे क्षीर सागरीं पैल डोंगरीं दुभते गाय रे। दोहो जाणे त्याचें दुभतें जेवित्याची मेली माय रे ॥ १ ॥ कान्हो पाहालें रे कान्हो पाहालें रे नवल विपरीत कैसें। जाणत्या नेणत्या ज्ञांसा पैं चतुरा लागलें पिसें ॥२॥ पाणीयानें विस्तव पेटविला। वारियानें लाविली वाती। आपेंआप दीप प्रकाशला। तेथें न दिसे दिवस राती रे ॥३॥ खोकरीं आधन ठेविलें। तेथें न दिसे माझी भाक। इंधना-वीण पेटविलें। तेथें चुली नाहीं राख ॥४॥ जाणत्या नेणत्या ज्ञांसा पैल चतुरा बोलिजे ह्याळीं। निवृत्तिप्रसादें ज्ञानदेव बोले ढिवर पडिले जाळीं ॥५॥

२११ साई खडियातें देखोनियां माते। तैसा संसारातें येत रया ॥१॥ सोय ध्यान उन्मनी पांचांचो मिळणी। सत्रावीचे कानीं गोष्टी सांगे ॥ २ ॥ दुभोनियां खडाणी नैश्वर्य ध्यान गगनीं। चेतलिया मत क्षीर देत ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं समभाव त्रिगुणी नाहीं ठाव। आपेंआप राणीव साई खडिया ॥ ४ ॥

टिपरी.

२१२ भवाब्धिसागरी मांडिली टिपरी परी अनुहात वाजे गज वो ॥ ताळक छंदें उमटती पद वरीं टिपरें टिपरीं गाजे वो ॥ १ ॥ टिपरिया घाई गोपाळ भाई ॥ घुळुघुळु पाईं नादु वाजे वो ॥ २ ॥ ताळकछंदें वेगु आल्हादें टिपरीनादें वाजती वो ॥ सांडुनी ओहं धरिलें सोहं तयासी टिपरे साधली वो ॥३॥ औटहात भूमिका नीट तालछंदे टिपरी धरी वो ॥ विरुळा जाणे एथींचे खुणे टिपरें वाजे शिरीं वो ॥४॥ एकटसंगें टिपरें वेगें ध्वनी गगनीं गाजे वो ॥ बाप-रखुमादेविवर टिपरी गाजती घाई जाली टिपरियाजोगी वो ॥५॥

हमामा.

२१३ हमामा रे पोरा हमामा। घुमरी वाजे घुमामा ॥ ध्रु० ॥ घुमरीचा नाद कानीं। घुमरी घालूं रानीं। रानीं सीतळ छाया। मेली तुझी माया। मायेचें घर दुरी। तुज मज कैंची उरी रे पोरा ॥१॥ उरी नाहीं तुज। मजसी मांडिलें जुंझ। जुंझी अहंकार ढळे। कल्पना समूळ गळे। गळतां गळतां पाहिली। कान्होबा चरणीं राहिली। कान्होबा पाहे दिठी। तुज मज पडिली मिठी रे पोरा ॥२॥ मिठी मिठी करी पाहासी। आतां कोठें राहसी। राहतां ठावो येकु। फटी तो तुझा लेकु। लेंकु गाई राखे। बाप गोरसु चाखे। चाखतां घेतली गोडी। तोचि फांसा तोडी रे पोरा ॥३॥ पोरा एक माझी गोठी। राग धरी न पोटीं। रागें काम नासे। अहंकारें बोचा वासे। वासिले रावणें डोळे। भेणें द्वैत कंस पळे। पळतां पळतां लागला पाठीं। तुज मज आतां गांठी रे पोरा ॥४॥ पोरा गोठी करी ऐसी। संतांसी मानेल तैसी। बापरखुमादेविवरु ध्यासी। तरी वरिल्या गांवां जासी रे पोरा ॥५॥

२१४ हमामा घाली बाळा। सांडीं खोटा चाळा। फोडीन तुझा टाळा। वाकुल्या दावीन काळा ॥ १ ॥ हमामा रे पोरा हमामा रे ॥ध्रु०॥ हमामा घालीं बा रे। अंगीं भरलें वारे। चाखतीं पिकलीं चारें। जाऊं वरील्या द्वारें रे पोरा ॥२॥ हमामा घालीं नेटें। सांडी बोलणें खोटें। आतां जासील कोठें। कोन्होबाचें बळ मोठें रे पोरा ॥३॥ हमामा घालीं सोई। सांभाळीं सवा दोहीं एक नेमें तूं राहीं। तेथें बहु सुख पाहीं रे पोरा ॥४॥ हमामियाचा नादु वाजे। अनुहातें कोपर गाजे। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु राजे। रत्नजडित मुगुट साजे रे पोरा ॥५॥

फुगडी.

२१५ फुगडी फू गे बाई फुगडी फू। निजब्रह्म तूं गे बाई परब्रह्म तूं गे ॥१॥ मन चित्त धू। विषयावरी थू ॥२॥ एक नाम

मांडी । दुजा भाव सांडी ॥३॥ हरि आला रंगीं । सज्जनाचे संगीं ॥४॥ सकळ पाहें हरि । तोचि चित्तीं धरीं ॥५॥ नमन लल्लाटीं। संसारेसी साटी ॥६॥ वाम दक्षिण । चतूंभुजीं आलिंगन ॥ ७ ॥ ज्ञानदेवा गोडी । केली संसारा फुगडी ॥८॥

बुद्धिरूपी सखीशीं संवाद.

२१६ येऊनी वऱ्हाडिणी बैसल्या टेकी । कोण तो नोवरा नाहीं बोळखी ॥ १ ॥ मी कवणाची मज सांगा कोणी । वऱ्हाड आलिया वऱ्हाडिणी ॥ २ ॥ कवण ते वरमाय कवण तो वरबाप । कवण तो नोवरा कवण तो मंडप ॥ ३ ॥ वऱ्हाड नव्हे स्वप्न गे माये । बापरखुमादेविवराचे वेगीं धरावे पाये ॥ ४ ॥

२१७ ऐकी धावे सुनाट एकीनें धरिलें बेट । एकीनें शेवट साधियेला ॥ १ ॥ कोणे तत्त्वीं हरि कैसी यासी परी । नांदे कवणे घरीं सांगिजेसु ॥ २ ॥ सखी सांगे बाई भावो धरीं देहीं । एकारूपा सोयी येईल घरा ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठल अवचितां । निवृत्ति समता सांगितलें ॥ ४ ॥

२१८ येरी म्हणे भेद सृष्टी दाविती शब्द । तत्त्वीं तत्त्व बोध कोठें गेलें ॥ १ ॥ सखी म्हणे बाई आकाराची सोय । तुज मज काय इयें देहीं ॥ २ ॥ चपळता सांगों उष्णता घोटी । घोटूनियां होटी समब्रह्मीं ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं तट भाग्य जैं उत्कट । तैं हे वाक्पट पडती दृष्टी ॥ ४ ॥

२१९ सखी म्हणे बाई समपण तें कैसें । येरी म्हणे देश हिंडूं नको ॥ १ ॥ आधीं शोधीं आप मग पाहीं दीप । कोहं सोहं रूप दवडी दुरी ॥ २ ॥ त्रिपुटीं झोंबों नको मायावी सकळ । अवघा सरळ हरि आहे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव बुझवी बुझे ज्ञानधारण । तुज मज सौजन्य येणें न्यायें ॥ ४ ॥

२२० सांग सखिये बाई मज हें न कळे । कैसा हा अकळे सम-तेजें ॥ १ ॥ भाव दृढ धरीं चित्ताची लहरी । प्रकृती कामारी

सत्रावीची ॥ २ ॥ येरी म्हणे वाजट झाली हो पुराणें । समरस जाणें कोणे घरीं ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे आदिमध्य समता । सुखें पहातां चढे हातां ॥ ४ ॥

२२१ सखीप्रती सखी आदरें करी प्रश्न । जीव शिव पूर्ण कैसा दिसे ॥ १ ॥ सखी सांगे मात उभयतां ब्रह्म । नाहीं हो विषम हरीवीण ॥२॥ सूर्यप्रकाश मही घटमठीं समता । तैसा हा उभयतां बिंब एका ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठल जिवाचा । व्यापक शिवाचा शिवपणें ॥ ४ ॥

२२२ सखी सांगे सार शांति क्षमा दया । प्रपंच विलया बरळ पोशी ॥१॥ सखी म्हणे एका दुजो म्हणे अनेकां । अनेकीं सम्यका गुरुगम्य ॥ २ ॥ सावध निबंध आद्याचा उकल । रसनेचा पालव रसना तोयें ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव सांगे रखुमादेवी जप । अगम्य संकल्प एक दिसे ॥ ४ ॥

२२३ सम्यक् करीं शांति बैसें एके पातीं । क्षेमेसी निवृत्ति वाढ करीं ॥ १ ॥ ऐसा हा उपदेश सखी सांगे जीवास । झणी कासावीस होसी बाई ॥ २ ॥ सज्ञानी विज्ञान ज्ञानीं ज्ञानपण । अन्वयीं शोधून पाहा लक्षीं ॥३॥ ज्ञानदेवीं शिवा उन्मनी रिघावा। हरीचा विसावा सर्वांघटीं ॥ ४ ॥

२२४ ममता पुसे सये शिवींजिवा ठाये । पूर्णता पान्हाये कोणे घरीं ॥ १ ॥ एक सखिये पुससी बाईये । परब्रह्म समाये पुंडलिका ॥ २ ॥ नाहीं यासी ठाव्रो संसार पैं वाव्रो । एकतत्त्व रावो घरीं वसे ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु उदारु बोळला । विश्वजनपाळा ब्रीद साजे ॥ ४ ॥

२२५ अष्टदळ पाहे पद्म नेत्र दाहे । सोहं मंत्र कोहं ठाकी दुरी ॥ १ ॥ आडवीं आडव रूपाचा बरव । सखिये तो राव रामराणा ॥ २ ॥ उपरती साधी प्रपंची अवघी । गुणें गुण उद्बोधी शेजे सये ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं लपे विज्ञान हारपे । काळ यम मापें न बाधिती ॥ ४ ॥

२२६ चित्तींचें चैतन्य रूपीचे अनुकार । रूप असे साचार नयनांमाजीं । तेजाचें तेज दीपीं कळिका सामावे । दीपक माल्हात्रे तेज तेजीं ।। १ ।। काय सांगो सखिये तेज पैं अढळ । इंद्रियें बरळ देखतांची ।। २ ।। घनदाट रूपीं एकरूप तत्त्व । दीपीं दीपसमत्व आप दिसे । निराकार वस्तु आकार पैं अपार । विश्वीं चराचर बिंबलीसे ।। ३ ।। प्राणप्रिया गेली पुसे आत्मनाथा । कैसेनी उलथा गुरुखुणें ।।४।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलीं उपरती । रूपीं रूपदीप्ती एक जाली ।। ५ ।।

२२७ प्राणासवें सखी आत्मा हा बिंबला । सवेगुणी निमाला याच्या वृत्ति । ध्यान गेलें ठायां मन गेलें सुखा । नयनीं नयनसुखा अवलोकीं ।। १ ।। तेंचि सखी रूप वोळखे स्वरूप । विश्वीं विश्वरूप एका तेजें ।। २ ।। द्वैत पैं न दिसे अद्वैत सुरवाडु । एक दीपें उजेडु सर्वां घटीं ।। ३ । विराल्या कामना अमूर्त परिपाठीं । चैतन्याची दृष्टि उघडली रया ।। ४ ।। सखी म्हणे सुख प्राणासी भुललें । आत्मपणें मुकलें काय करूं ।। ५ ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलें रूप । दाऊनी स्वरूप एक केलें ।। ६ ।।

२२८ प्राणाची पैं सुखी पुसे आत्मयासी । ईश्वरीं ध्यानाची वृत्ति गेली ।। १ ।। पांगुळल्या वृत्ति हारपली भावना । निमाली कल्पना ब्रह्मीं रया ।। २ ।। हें सुख साचार सांगे कां विचार । आत्मयाचें घर गुरुखुणें ।। ३ ।। चेतवितें कोठें गुंफलें सगुण । निर्गुणीं पैं गुण समरस ।। ४ ।। तें सुख अपार निळीये वेधलें । कृष्णरूप हें देखिलें सर्वांरूपीं ।।५।। या ध्यानीं गुंफलें मनामाजीं वेख । द्वैतभानसुख नाठवे मज ।। ६ ।। अद्वैत घरकुलें गुणाचे पैं रूप । मनामाजीं स्वरूप बिंबलें रया ।। ७ ।। विस्मृति गुणांची स्मृति पैं भजना । दृष्टादृष्ट जनां ब्रह्मरूप ।। ८ ।। याचेनी सुलभें नाठवे संसारु । ब्रह्मची आकारु दिसत असे ।। ९ ।। वेगी सांग ठसा कोण हें रूपडें । कृष्णचि चहूंकडे बिंबलासे ।। १० ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठल सखी । कृष्णरूपीं सुखी तनु जाली ।। ११ ।।

२२९ तत्त्वतां पैं तत्त्व धरितां नये हातां । मग ममतेची चिंता तयासी पुसे ॥ १ ॥ बाई कोणे घरीं सांगे वो जिवित्व । परेचें परतत्त्व कोणे घरीं ॥ २ ॥ सखी सांगे गोष्टी बाईये रूप वो धरीं । आपणची घरीं सांपडेल ॥ ३ ॥ निवृत्तीनें खुणें सांगितलें ज्ञान । रखुमादेविवरु ध्यान विठ्ठलवरदा ॥ ४ ॥

ऋण

२३० ऋणाचेनि मिसे निर्गुण आलें आपैसे । तेणें मज सर्वस्वें ठकियेलें ॥१॥ घेऊनि गेला माझें धन । केलें पैं निर्वाण मना देखा ॥२॥ त्यासि वोळखिना अनोळखी । दृश्य ना अदृश्य ऋण म्यां सादृश्य दिधलें देखा ॥३॥ निवृत्तीप्रसादें इतुके पैं जालें ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलें मज गोवियेलें गे माये ॥४॥

२३१ आपुलें कांहीं न विचारतां धन । निर्गुणासि ऋण देऊं केलें ॥१॥ थितें होतें तें निधान सांठविले । विश्वासें घेतलें लक्ष चित्त ॥२॥ ऐसा हा निवृत्तीप्रसादु फळासी आला । निर्फळ केला मज निर्गुणाकारे ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु साच म्हणुनि निघोलों ॥ तेणें नेवोनि घातलों निरंजनीं ॥४॥

२३२ चौदा भुवनीं चौधां भुलविलें ॥ वेव्हार नासविलें स्मृति व्याले गे माये ॥ १ ॥ अवघें धन देऊनि मज निर्धन केलें । ऋण मागावया धाडिलें न ये तें ठायीं ॥ २ ॥ ऐसें निवृत्तीशब्दें अगाध जालें । माझें मीपण गेले धन देखा ॥३॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु साक्षी ॥ तो मज पारखी घेऊनि गेला ॥४॥

२३३ जन्माचें व्याज आपणचि गिळिलें । मुदलाचा ठावो नाहीं ऐसें केलें ॥ १ ॥ ऋणाईत नव्हे हा निर्गुणासी समंधु । येणें परम बोधु बोधविला ॥ २ ॥ ऐसी आपुली साक्षी कवणें पैं द्यावी ॥ निवृत्ती म्हणे कांहीं ठायीं न ठेवीचि ॥३॥ बापरखुमादेविवरें केला घातासी घातु ॥ आपुला लक्षाचा लाभु घरिं दिधला ॥४॥

२३४ दुरूनि एक ऋण मागावयां आले ।। माझें मी पाहिलें तंव कांहीं नाहीं ।।१।। भीतरील माझें पंचरत्नें नेलीं ।। स्वरूप वाहविलीं मध्य गिळियेलें ।। २ ।। निवृत्तिबोधें मी बोधलें ।। सांगाते वाहवलें सर्वस्वेंसी ।। ३ ।। ऐसा बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु आपण पुढारला ।। माझा निर्वाळा केला संसारींचा ।।४।।

२३५ अवघड तें एक घडलें माझ्या अंगीं ।। तीहि ऋण चौघीं मज देवविले ।।१।। ज्यासि दिधलें त्यासि नांव पैं नाहीं ।। याया रूप नाहीं तया ऋण देवविलें ।।२।। निवृत्ति गुरूनें अधिक केलें ।। निमिष्यमात्रीं दाविलें धन माझें ।। ३ ।। येणें रखुमादेविवरू विठ्ठलें ।। होतें तें आटिलें सेखी निहटिलें निळारंभी ।।४।।

२३६ भाग्याचा उदयों कीं दैवाची गती ।। मज जोडली संगति या संतांची ।।१।। माझें मीच भांडवल घेऊनिया निगुती ।। लाभाची गती श्रीविठ्ठलु ।।२।। देशदेशांतरा न लगेचि जाणें ।। ठाईंच जोडणें ऐक्यभावें ।। ३ ।। खेप खेपांतरा अनेक सोशिले ।। मुदल उरलें लेखाचारी ।। ४ ।। मुद्दल देऊनि वाणेर फेडिला ।। उत्तीर्ण झाला दोहीं पक्षीं ।। ५ ।। चौघे साक्ष देऊनि अंतरी ।। वेव्हार ज्ञानेश्वरीं खंडियेला ।।६।।

वऱ्हाड

२३७ बहुतां वऱ्हाडा आलीसी बाळा ।। हांसिती लोक परी न संडी चाळा ।।१।। एकाचें खाये एकासी गाये ।। लाज नाहीं तिसी सांगावे काये ।। २ ।। वऱ्हाडियांच्या भुलली सुखा । सुख भोगित पावली दुःखा ।। ३ ।। नाथिलें पुसे भलत्यासी रुसे । ज्याचें लेणें लेउनी थोर संतोषे ।। ४ ।। क्षणाचा सोहळा मानिलें हित ।। आपस्तुति परनिंदेचें गीत ।। ५ ।। कवणाचें वऱ्हाड भुललीस वायां ।। शरण रिघें रखुमादेविवरा व्याह्या ।।६।।

संन्यासी.

२३८ शरीर वरिवरि कां दंडिसी । जंव वारिलें न करी तुझें मन । जळीं नेत्र लाउनी ठोकती अविशा लागोनी । तैसें नको नको

बकध्यान करूं रया ॥ १ ॥ चित्त सुचित्त करीं मन सुचित्त करीं। न धरीं तूं विषयाची सोय। वनीं असोनी वनिता चिंतिसी। तरी तपचि वाउगें जाय रया ॥ २ ॥ त्रिकाळ स्नान करिसी तीर्थजळीं। परि नवजाती मनींचें मळ। तुझियानि दोषें तीर्थ कुश्चित्त जालीं। जैसी त्या रजकाची शीळ रया ॥ ३ ॥ आतां करिसी तरी चोखटच करी। त्यासी साक्ष तुझें मन। लटिकें न झकवसी तऱ्ही। देव दुऱ्हा होसी बापरखुमादेविवरा। विठ्ठलाची आण ॥ ४ ॥

२३९ मतमतांरें रचूनियां ग्रंथु ज्ञानव्युत्पत्ति। जंव जाली नाहीं आत्मप्रतीती। ये सकळचि ज्ञानें विषयासक्तीचेनि अनुमानें तेणें केवीं तुटे संसृती। अंतरीचा स्फुलिंग जाज्वल्य जाणतां काम–क्रोधांचिया उपपत्ति। बाह्य दीक्षा उदंडी आणूनियां तेणें केवीं होय ब्रह्मप्राप्ति रया ॥ १ ॥ सुटलेपणें करिसी विषयत्याग। तेणें अंतरीं होय अनुराग। परतोनी तरीच पावशी ब्रह्मभाग रया ॥ २ ॥ आपुलेनि रूढपणें ग्रंथाचे विज्ञानें। संपदा मिरविशी ज्ञातेपणें। अंतरीं आशापाश विखार भरणें। जगीं संतता मिरविणें। येणें ज्ञानें म्हणसी मी वंद्य जगीं। कीं उपासनाद्वारें मुक्त होणें। पालट केलियासाठीं सिणो नको बापा। जेवीं गंधर्व नगरीं वस्ती करणें रया ॥ ३ ॥ यालागीं दंभ दर्प सकळा। प्रतिष्ठादि भ्रांती धनदारा विषयासक्ति। ऐसा अहंममते ज्ञातेपणाचेनि अहंकारें तेणें केवीं होय आत्मप्राप्ती। जंव येणें देहें विनीतता। शरण गेला नाहीं संतांप्रती। बापरखुमादेविवर विठ्ठलु चिंतिता। सर्व होय निजप्राप्ती रया ॥ ४ ॥

/२४० तोंडें जाले संन्यासु। भोगावरी धावे हव्यासु ॥ १ ॥ ते नेणती ब्रह्मरसु। वायां होती कासाविसु ॥ २ ॥ ब्रह्ममार्गातें साधू जाती। वायां चुकली तुझी भक्ति ॥ ३ ॥ सर्वत्र आपणची म्हणती। अभक्ष्य भक्षण करिती ॥ ४ ॥ तोंडीं दंभ माया धंदा शरण रिघें रे गोविंदा ॥ ५ ॥ चुकले विठ्ठला उदारा। बापरखुमादेविवरा ॥ ६ ॥

२४१ विटंबुनी काया दंड धरी करीं । हिंडे घरें चारी नवल पाहें । असमाधानी विषयीं विव्हळ । तरी केवळ दंड काजा काई ॥ १ ॥ सिद्धचि असतां कां गा विटंबिसी । नव्हेचि संन्यासी तूं जाण कैसा ॥ २ ॥ निजाश्रमींचे वास संकल्पासी त्यागी । सर्वस्वें वैरागी तोचि संन्यासी । संगीं असंगता तोचि जाण संन्यासीं । स्वरूप तयापाशीं जवळी आहे ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु उघडाचि संन्यासी । तोचि पूर्ण भासीं भरला असे । निवृत्तिरायें खुणा दाखविला निरुता । तो जाणण्या परता सदोदितु ॥ ४ ॥

२४२ तापत्रयीं तापलीं गुरूतें गिवसिती भगवे देखोनी म्हणती तारा स्वामी । तंव ते नेणोनी उपदेशाची रीती आनान उपदेशिती ठकले निश्चितीं तैसें जालें ॥ १ ॥ संत ते कोण संत ते कोण । हे जाणवी खूण केशीराजा ॥ २ ॥ कोणी एक प्राणी क्षुधेनें पीडिले । म्हणोनी दोडे तोडूं गेले । खावों बैसे तो नुसधि रुई उडे । ठकले बापुडे तैसें झालें ॥ ३ ॥ कोणी एक प्राणी प्रवासें पीडिला । स्नेहाळु देखिला बिववातु । तयाचे स्नेह लावितां अंगीं । सुजला सर्वांगीं तैसें जालें ॥ ४ ॥ कोणी एक प्राणी पडिलासे झर्डी । म्हणोनी गेला पैल तो झाडी । खा खात अस्वली उठली लवडसवडी । नाक कान तोडी तैसें जालें ॥ ५ ॥ ऐशा सकळ कळा जाणसी । नंदरायाचा कुमर म्हणविसी । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलीं भेटी । पडली तैं न सुटे जिवेंसी ॥ ६ ॥

२४३ घरदार बोखटें त्यजूं म्हणसी तरी शरीरा येवढें जाड । मायबाप बोखटीं त्यजूं म्हणसी तरी अहंकार अविद्येचें कोड । बंधु सखे त्यजूं म्हणसी तरी काम क्रोध मद मत्सर अवघड । बहिणी पाठीच्या त्यजूं म्हणसी आशा तृष्णा मायाच बंड रया ॥ १ ॥ त्यजिलें तें काय कासया म्हणिजे सांग पा मजपाशीं ऐसें । जया भेणें तूं जासी वनांतरा तें तंव तुजचि सरिसें रया ॥ २ ॥ स्त्री बोखटी त्यजूं म्हणसी तरी कल्पने येवढी भोक्ती । पुत्र अपत्य त्यजूं म्हणसी तरी इंद्रियांसि नाहीं निवृत्ति । सकळ गणगोत त्यजूं म्हणसी तरी हे अष्टधा प्रकृति । अवघेंचि त्यजूं पाहे म्हणसी तरी

मना नाहीं निज शांती रया ॥ ३ ॥ अवधींचि तुज जवळी दुमदुमित असतां वरीवरी मुंडिसी कां करिसी विटंबना। सहज संतोषें असोनी जैसा तैसा परी तो सद्गुरु पाविजे खुणा । आपुले आश्रमीं स्वधर्मीं असतां सर्वत्र एकुचि जाणा । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु इतुकिया साठीं नेईल वैकुंठभुवना ॥ ४ ॥

२४४ प्रपंचाचें जगड्वाळ दुस्तर जरी मानिसी । त्याग करूनि केउता जासी । जें जें त्यागिलें तें तें तुजमाजीं । त्यागिलें तें काय सांग आम्हांसी । तुझें तुजचि माजी प्रपंचेंसि तूं सर्वांमाजीं वर्तसी । ऐसें जाणोनियां कां विटंबिसी बापा । टाकूनि केउतां जासी रया ॥ १ ॥ मनेंसि विचारीं निर्धारुनी योग करीं । तुझें तुजमाजीं अरे आतां विचारीं बापा । अरिमित्रसम होऊनि मन हें शुद्ध होय तेंचि तूं होऊनि राहे जाण बापा ॥ २ ॥ बाह्य त्यागिसी तरी तो त्यागुचि नव्हे पालटिसी तरी ते विटंबना । धरिसी तरीचि तो बंधु मोक्ष मागता हे जडपणा । तरी गेलिया जड तो मोक्षचि नव्हे साचा चुकलासी उगाणा । वृत्तिशून्याकारें अवलोकितां तंव तेणें नव्हे तुज वस्तुज्ञान । ऐसें जाणोनी कां सिणसी रे बापा । हेचि धरुनि राहे निजखुण रया ॥ ३ ॥ म्हणोनी आतां इतुकें करीं । साच तें हें धरीं तुझें मन होय तुज अधिकारी । तें सर्वही त्याग तुज फळती बापा । जैं एकचि होऊनि निर्धारी नलगे शिणणें दंडणें येणें आश्रमभावें ऐसेंचि मनें निर्धारीं । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु चिंतितां सर्व प्रपंचाची जाली बोहरी । निवृत्तिरायें खुणा दाउनी सकळा । निजीं निजाचे निज निर्धारी रया ॥ ४ ॥

२४५ आलियाचा संतोष गेलियाची हानी । नाहीं त्याचा अतिशो वेंचे त्याची कहाणी । ऐसे संकल्प विकल्प देहीं वरीवरी मुंडलिया होईल कायी । तरी बहुरुप्याच्या ठाईं काईं नटु नसे रया ॥ १ ॥ आधीं भीतरीं दंडावा पाठीं बाहिजु मुंडावा । नाहीं तरी योग भांडिवा कां करिसी रया ॥ ध्रु० ॥ मागितलीया भीक ज़री होय निर्दोष । तरी सणिये रजक काय न मागती । देवपणें फुग धरिसील गाढा । तरी वायांवीण मूढा सिंतरलासी ॥ २ ॥ थिगळी

घालोनिया गळां म्हणसी न भियें कळिकाळा। तरी काय कर्मा-वेगळा के हो पहासी। योगिया म्हणिजे कैसा भीतरीं काश्मिरू जैसा। मीनलिया पदार्थासरिसा होऊनी मिळे ॥ ३ ॥ हृदयीं नाहीं जालेपण क्रोधें भवंडिसी लोचन। अंगीं भस्मउधळण राख राखिल काई। खरु लोळे उकरडां काय परत्राचिया चाडा। तैसा मठीं बांधोनी मूढा। वर्म चुकलासी ॥४॥ तीर्थ व्रत जप स्नान। वाउगें करिसी ध्यान। ऐसें करितां आनेआन मार्ग चुकलासी ॥ शुद्ध करूनियां मन सेवीं निवृत्तीचे चरण। विठ्ठल विठ्ठल म्हण नाहीं तरी नाडलासी ॥ ५ ॥

२४६ येणेंचि आश्रमें नित्यनैमित्तीक कर्मे। वर्णाश्रमधर्म त्यागून कोठें जासी म्हणोनी येकचि विचारी बापा। जेणें सार्थक होय संसारासी। विकल्प नको धरूं शुद्ध करीं अंतर धरुनी राहें या सगुणासी रया ॥ १ ॥ आवडी धरूनी गोडी घेई कां ध्यानी। परतोन मग योनि नाहीं तूज ॥ २ ॥ सांडी सांडी त्याग नास्तिकाचे मत न लगे करणें अटणें। नानाविधी वाउगे जड कां सिणवणें। केंवी मन होय शुद्धी। एकलेंचि मन करूनि स्वाधीन। सगुणींचि काय सिद्धी न लभे रया ॥ ३ ॥ म्हणोनी एकाकारवृत्ति सगुणीं बैसली। प्रीतिचि निर्गुणींचि आर्ति जाण संपदा। याची सांडि मांडी न करी। । निरुतें चित्तीं धरी। स्वस्वरूपीं असे सदा। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलू चिंतिता। सुख सगुणींचि जोडे आनंदु रया ॥ ४ ॥

२४७ कां सांडिसी गृहाश्रम। कां सांडिसी क्रिया कर्म। कासया सांडिसी कुळींचे धर्म। आहे तें वर्म वेगळेंचि ॥ १ ॥ भस्म उधळण जटाभारू। अथवा उदास दिगंबरू। न धरि लोकांचा आधारू। आहे तो विचारू वेगळाचि ॥ २ ॥ जप तप अनुष्ठान। क्रियाकर्म यज्ञ दान। कांसया इंद्रियां बंधन। आहे तें विधान वेगळेंचि ॥ ३ ॥ वेदशास्त्र जाणीतलें। आगमीं पूर्ण ज्ञान झालें। पुराण मात्र धोंडाळिलें। आहे तें राहिलें वेगळेंचि ॥ ४ ॥ शब्द-ब्रह्में होसि आगळा। म्हणसी न भियें कळिकाळा ॥ बोधेंविण सुख

सोहळा । आहे तो जिव्हाळा वेगळाचि ॥ ५ ॥ या कारणें श्रीगुरुनाथु । जंव मस्तकीं न ठेवि हातु ॥ निवृत्तिदास असे विनवितु । तंव निवांतु केंवि होय ॥ ६ ॥

बागलाणी नवरी

२४८ करीं वो अद्वैत माला केलें इसन्यों सहिवर सिद्धपुरासी गयो । बोलू नाहीं तया दादुला भवसागरीं न सरत कीयो ॥ १ ॥ मान्हा वन्हाडिणी नवजणी सांगातिणी सवें बारा सोळा । अनुहात तुरे वाजोनी गगनीं जगीं जया सोहळा । मान्हा पतिपर्यन्त त्यालें देखि वो जग जाया आंधळा ॥ २ ॥ बाप दिन्हो ज्या घरीं त्या लेवो नाहीं । जाति ना कुळ त्यान्हा पालवु धरीं गयो तंव वो सूक्ष्म ना स्थळ ॥ ३ ॥ बिहती बिहती मी गयो तंव त्यान्हें माले धरी वो हातीं । पाठिमोरा वरु बोलख्या त्यान्हें मी बैसें पाठी ॥ ४ ॥ निरंजनीं मंडप घाल्यावो । लग्नेविण जाया पाणिग्रहण ब्रह्माक्षरीं । बोलीनें तंव त्यान्हे नेत्रीं दिन्ही वो खूण ॥५॥ पांचजणी सावधान म्हणीयावो । आशा सवती अडधरे । जननिक करंडियें देयें समाविन त्यान्हे माल्हे दिन्हे चिर ॥ ६ ॥ याचि सखिया मान्हीया येरी वो चौघीजन्हे । मिले सुमले येकी करोलीले । जासो यापरी चालविजे सुघरवासु ॥ ७ ॥ जान्हे सेजे मी पहुडन्यावो तंव तो नपूंसक वो । जाया इंद्रयांविण जान्हा विस्तारु तो पुरुष जगीं कैसा वो जाया ॥ ८ ॥ सोहं वो घरदारीं नांदतां मी वो लाधन्यो येक पुत नाराज तोंही योगिया चालवाव्या इसने मिवो जाया वांझ ॥ ९ ॥ पांच तान्हीं वो पांच पारिठी पांच वो सत्य मान्हां पोटीं । अझुनी मी करणकुमारी वो परपुरुषेंसी नाहीं जया भेटी ॥ १० ॥ मज चौघे दीर भावे राखती चौघी वो नणंदा आटिती । तेणें मज लागलें पिसें । बाईये वो तत्त्वमसी डोळां लेती ॥ ११ ॥ ज्यानें माझें मन सुखी जाया निरालंबीं निरंतरीं । राणे रखुमाई भ्रतार श्रीकृष्ण तो म्यां दिठा वो अंतरीं ॥ १२ ॥ दशदिशा दाही देहीं जाण दसवो अकरावें मन । बारा सोळा

मान्हा सखिया येचिवो मानी निजसज्जन ।। १३ ।। करीं वो कांकण शिरीं बासिंग दाखडा ।ा पंढरपुरासी गयो । बाप-रखुमादेविवरु विठ्ठलु त्याचे चरणीं समरस गयो ।। १४ ।।

भाग २ रा.

रूपावरील अभंग

२४९ तुर कांबळा डांगेवरी विषाण वेणु घेऊनि करीं । वैजयंती रुळे कैशी वक्षस्थळावरी ।।१।। गोविंदु वो पैल गोपाळु माये । सुरतरु तळवटीं देखे कैसा उभा राहे ।। ध्रु० ।। आडत्रिपुंड्र शोभत द्रुमिळ भारेंसि जे जात । नागर केशरीचीं पुष्पें कैसी पैं मिरवत ।। २ ।। हिरिया ऐशा दंतपक्ति अधर पोंवळ वेली । श्रवणीं कुंडलें ब्रह्म-रसाचीं वोतलीं ।। ३ ।। विश्वाचें जीवन तें म्यां सार देखियेलें । योगी ध्याती ध्यानीं ब्रह्म तेंचि गोकुळासी आलें ।।४।। आजि धन्य धन्य जालें राया कृष्णासी देखिलें । निवृत्तिमुनिरायप्रसादें ध्यान हृदयासी आलें ।।५।।

२५० सुंदर सुरेख वोतिलें । परब्रह्म तेज फांकलें । तें व्योमीं व्योम सामावलें । नयनीं वो माय ।।१।। कमलनयन सुमन फांकलें । त्या परिमळा आथिलें मकरंदीं वो माय ।। २ ।। संकोचला संसार । पारुषला व्यवहार । ब्रह्मानंद अपार । जहाला वो माय ।।३।। मधुर वेदवाणी । न पवे ज्याच्या गुणीं । तें ठकावलें निर्वाणीं । नेति मुखें वो माय ।।४।। यापरतें बोलणें । न बोलणें होणें । तें म्यां आपुल्या अंगवणें । केलें वो माय ।। ५ ।। ऐसियातें वोटी । लागलें तयाचे पाठीं । रखुमादेविवरा भेटी । विठ्ठलीं वो माय ।।६।।

२५१ देवो आहे जैसा तैसा नेणवे सहसा । भांबावला कैसा विश्वजनु ।। तया रूप ना रेखा लय ना लक्षण । प्रतिमेसी आणून वासनारूपें ।। १ ।। देव सर्वगत निराळा अद्वैत । तया मूर्तिमंत

ध्याईजेतु ।। तिही देवासी आकारु जेथुनी विस्तारु । तो ध्वनि अोंकारु त्या आरुता ।। तेथें नाद ना बिंदु कळा ना छंदु । अक्षय परमानंदु सदोदितु ।।२।। अवतरे तैसाच नव्हे । होय तें न संभवे । आहे हें आघवें लाघव रया ।। तो एकवट एकला रचला ना वेचला । आदिअंतीं संचला अनंतपणें ।। पृथ्वी आप तेज वायु आकाश । हीं सकळही हारपती प्रळयांतीं ।। तीं निरशून्य निरूपम निरंजन निर्वाण । ते दशा पाषाण केवीं पावती ।। ३ ।। पाहतां या डोळा न दिसे कांहीं केल्या । व्यापुनियां ठेला बाहिजु भीतरीं ।। तो पदपिंडा अतीतु भावाभावविरहितु । बापरखुमादेविवर विठ्ठलु हृदयांआतु रया ।।४।।

२५२ पैल सुखाचेनि माये सुकाळु । नवल पाहिजे हो गोपाळु । म्हणोनि योग याग तप साधन । व्रत दान उद्यापन । पंचाग्नी गोरांजन अनुष्ठान । परी पद निर्वाण न कळे हें ।। १ ।। तुझ्या नामाचेनि आनंदें । गातांवातां जोडसी विनोदें रया ।। ध्रु० ।। या गोंवळेंनि जग । न दिसे जगपण भाग । पाहें पां सकळीं योग । तुझा तूंचि ।।२।। अर्थूनि पाहे दृष्टी । तंव तुझ्यापायीं पडे मिठी । आवडी नोसंडी गांठी । तुझिया पायाची ।।३।। आतां जरी निरुतें । तूंचि आत्मा तूंतें । सुखी सुखाचेनि निजप्राप्ति रया ।। ४ ।। तुझें स्वरूप अदृश्य । तो मुनिमानसींचा प्रकाश । इंदु तूं पूर्णांश । चैतन्यघन ।।५।। बापरखुमादेविवरा । विठ्ठला पाहतां उघडा डोळा । दाविलें निधान रया ।।६।।

२५३ लाउनी मनगणीची दोरी । विपरित तयाची कुसरी । अकळु न कळे श्रीहरि । अवघड ओडंबर तुझें ।। १ ।। अष्टदळकमळाची वोवरी । विपरीत तयाची कुसरी । एकवीस खणांचे उपरी । बाहीजु कां हरि दाखविली ।। ध्रु० ।। तेथें रात्रीं दिवस नेणिजे । सोहं प्रकाश सहजे । नाचविसी पंचभूतें वोजें । कवतुक तुझें तूं पाहसी ।। २ ।। भानु निसियेचा कुसावा । येक राहिले याचिया आशा । येक म्हणति अढळ धुरु कैसा । तयाचा भरंवसा त्यांसी नाहीं ।।३।। ऐसीं तयाचीं बोलणीं । अंगीं राहिलीं खेळणीं । साही

पाठवणी करुनी । सातावरि घातु मांडिला ।। ४ ।। करीं घेऊनि आळवणी । करूं नेणें वोवाळणी । बापरखुमादेविवर। विठ्ठला चरणीं । चौघी जणी निमालिया ।। ५ ।।

२५४ एकांतीं बाळा । कीं सोहंसुखशयन वेळा । पाहे चरण-कमळा । सुंदराचें ।। तेथें अरुण उदेला । कीं सुमनीं प्रगटला । कमळणी जाला । अंतरीं विकासु ।। तें चरणकमळ केवळ । भक्ता आळिउळ । सेविती सकळ । योगिजन ।। तेणें तृप्त जालें । कीं हृदयीं वोसंडलें । म्हणोनि वाहावले । ज्ञानडोहीं ।। तेचि ते परमा-नंद गे माय ।।१।। न संगवे माय परा पारुषली । दोंदिल दृष्टि जाली देखणेपणें ।। मनाचा अंकुर उगमींच मुराला । तो कृष्णचि होऊनि ठेला अनुभविया ।।ध्रु०।। तये पदांबरीचे रज । तेणें तृप्ति वो सहज । वरी त्रिवेणी ऊर्ध्ववज्र । मज पाहतां ।। तंव ते रेखा । वरी सखोल देखा । त्यावरी वोळले पियूषपाणी ।। तियेचेनि मार्गें । उद्धरणें जगें । म्हणोनि संतसंगें । तया सोई ।। ते दोहीं भागीं । विस्तारलें जगीं । म्हणोनि तया भागी । चरणांगुष्ठ ।। दृष्टीचा डोळा । न निवडेच बाळा । तेथें जाला एकवळा । मुनिजनां गे माये ।।२।। तेथें बिंबलीं नखें । कीं विवळणी विशेखें । काळेपणाचेनि द्वेषें । वाहावली पुढां ।। उगमीं न संचले । कीं वियोगें बाहावले । पुनरपि जडले । कृष्णपदीं । गंगा अंगुष्ठधार । कीं वांकीचा बडि-डार । तेथें सप्तही स्वर । उमटताती ।। स्वरूपीं रमली । म्हणोनि अधोमुख जाली । शोभती घाघुरली । पायीं प्रभावळी गे माये ।।३।। तंव ते निजानंद भरितें । नेणती आणिकांतें । विसरली आपणातें । हास्यवदनें ।। म्हणती नेति नेति गर्जना । कीं माणिका खेवणा । घोटच्या अनुमाना । बाळसूर्यो ।। पोटरिया निवाळा । कीं उभलिया सरळा । जानुद्वय सोज्वळा । उच्च स्तंभ ।। उंच युगळ कटीं । माज सामावे मुष्टीं । सोहंभाव समदृष्टि । दोहीं भागीं गे माये ।। ४ ।। वरि वेढिला पिंवळा । कीं मिरवे सोनसळा । कीं कल्पतरु फुलला । नाभिस्थानीं ।। तेथें वेधु गोपिबाळा । कीं अंतरीं सांवळा । पालवी मेखळा । आभिळाखिया ।। तेथें मदनु गूढपणें । रतिशयें

रमणें। दुजे अनुभऊ अनुभवणें। न निवडे कहीं ॥ सखोल नाभिमंडळ। तें ब्रह्मस्थान केवळ। कैसें पाहाले विवळ। तेथें जगामाजी गे माये ॥५॥ रोमराजवेळा। कीं वेणी एकवळा। दावी निराळा। उदरामध्यें ॥ हृदय निर्मळ। तेथें ध्येय ध्यान केवळ। वरी चरणकमळ। द्विजोत्तम ॥ वैजयंति माळा। शोभतसे गळां। उभलेंगि वक्षस्थळा। उभारली ॥ सरळ बाहुदंड। न कळे कानवड। अंगोळिया धडफुड। खुण। दावितो गे माये ॥६॥ ऐशा खुणा दावितसे एका। तंव दावी अनेकां। अंगोळिया देखा। दशावतारी ॥ नखांचो मांडणी। तेथें तेज तारांगणीं। हात असे प्रवणीं। तिमिर द्वैत ॥ शुल्लपक्ष। कीं अंतरीं लक्ष। सारूनियां साक्ष। दृशादिसवीं ॥ एकाएकीं संचरे। कीं माजिघरीं दुसरे। स्वयें येसरे। नवल चोज गे माये ॥७॥ तेथ सानुसानु स्वर। दोहिलें अंबर। हावस्यदन सुंदर। पावया छंदें ॥ निमासुरा नेटका। न कळे ब्रह्मांदिका। वेधुनी गोपिका। मोहियेलें जग ॥ समदृष्टी नासापुटीं। नेत्रद्वय निघाले भेटी। रविशशी कोटी। लोपले तेथें ॥ मना मारुनी मेळा। कीं कुंडलें शोभे किळा। तेथें जाला एकवळा। योगिजनां गें माये ॥ ८ ॥ व्योमींचा मणी। तया तळीं तहस्त्रफणी। तो लाधला निर्वाणीं। आराधितां ॥ शेष वर्णितां श्रमला। म्हणोनि शरण आला। शयन होऊनि ठेला। तया तळीं ॥ ऐसी सुमन सेजा। कीं मवाळपण बरविया वोजा। तेथें रातली रमा भाजा। न निवडे केही ॥ ऐसा झाला एकवळा। शेष म्हणे दैव आलें फळा। आतां पाहेन सुनिळा। काय सेजेमाजीं ॥९॥ ऐसियाचें ध्यान। जरि हें न करी मन। तरीच पतन। जन्ममरण ॥ चिंता सारी फेडी ॥ कीं उभारूनियां गुढी। स्वयें सुखाचिया आवडी। कां सांडितोसी। आतां करूं पाहे ध्यान। तरी सहजचि उन्मन। म्हणोनि समाधान। होय जीवा ॥ तीर्थ व्रत तप दान। जरी न करी हें मन। तरी सहजचि साधन। गोपिनाथु ॥ १० ॥ तीर्थी जातां सायासीं। तूं काय एक देसी। म्हणोनि स्तविलासी। बहुतांपरी ॥ तंव परापश्यंती मध्यमावैखरी। या युक्ति न बोलवेसी ॥ निवृत्ति म्हणे लीळा। विश्वव्यापक निराळा। पाहे उघडा डोळां।

परब्रह्म ।। ज्ञानदेवा मीपणीं । निवृत्ति ऐश्य चरणीं । सरो दुजेपणीं । हांव जीवा ।। ११ ।।

२५५ नभ नभावेनि सळे । क्षोभु वाहिजे कांळिंदीजळें । सासिन्नले जगाचे डोळे । तें रूप पाहावया ।। भलतैसी हांव । मना न पुरे तेथोंची थाव । लावण्यसिंधु शीव । सांडुनी जातो गे माये ।। १ ।। सुलभ गे माये परमात्मा । मन मुरोनी देखणेपणा उगे । याचि कारणें उभा भिवरेतीरीं । अनुपम्य जयाची थोरी गे माये ।।६६०।। कांळिंदी जळाचा भोंवरा । कीं माजीं वेढूनि इंदिरावरा ।। माळ बांधोनियां मधुकरा । मधें रोमामाजीं ।। २ ।। सकल सिद्धींचा मेळा । तेवीं विभूति शोभे भाळा । मुगुटीं रत्नकिळा । लिंग अनुपम्य गे माये ।। ३ ।। क्षीरसागरीचें निवांत सुख । असो हें निमासुरें मुख । श्रीयेचें मनोहर देख । टवकारलें दो भागीं ।। पहावया उरूंची शोभा । सकळ तेजाची प्रभा । येथें तारांगणें कैचीं नभा । लेइला गे माये ।। ४ ।। कटावरी ठेवूनि हात । जनां दावी संकेत । भवजलाब्धीचा अंत । इतुलाची ।। सम चरणींच्या खुणा । उभा पंढरीचा राणा । तो आवडे जनामना । दुर्लभ गे माये ।।५।। कैवल्याचा गाभा । कीं ब्रह्मविद्येचा वालभा । निकटपणाचिया लोभा । कैसा उभा असे ।। देवा पायींची वीट । तेचि माये नीट । वरी येऊनि भीमातट । वोळग दावी गे माये ।। ६ ।। नेति नेतिचेनि बिचारें । उभऊनियां श्रीकराकरें । शृंगाराचेनि पडिभरें । चराचरें वोगळती ।। हा मेखळेचा मध्यमणी । उदो केला ग्रहगणीं । मध्य नायकु तरणी किरणीं । विराजितु गे माये ।।७।। आमुची हृदयींची श्रीमूर्ति । घेऊनि विठ्ठलवेषाची बुंथी । आतां चाळविसी किती । बापा पालटू नेघे ।। बापरखुमादेविवरा विठ्ठला । त्वां मजसी कां अबोला धरिला । जीवीं जीव आहे उरला । तो निघो पाहे ।। ८ ।।

२५६ वेद प्रमाण करावया गोकुळासी आला । कीं नाटळीचा कुवांसा जाला । ब्रह्म आणि गोवळु । ब्रह्मादिकां वंद्यु । ऐसा निगमु पैं लाजविला ।। गणिका स्वीकारी राहो मांडला । कीं दशरथ पतनीं चुकविला । एकातें म्हणे जागा । एकातें म्हणे रे निजा । तैसा

मुचकुंदा पैं काळयवनु आणिला रया ॥१॥ विरोचनसुत। बळी बांधोनि जणें। निगड निबद्ध गजा सोडविलें। एकाचीं बालकें काळापासूनिया। हिरे। एका बाळाचे बाप विदारिले। शिशुपाळासी जै। देऊनियां शेखीं पाहे पां आपणचि जिंकिलें रया ॥ध्रु०॥ गुरु दुर्वास याचिये भक्ति आणि त्याचियेचि रथीं। देविरुक्मिणीसहित खांदा चालविला। तो तेणें मानें फुंदो पाहे तंव कोलतिया भेणें त्रैलोक्य हिंडविला। हे पैज सारूनि हातीं सुदर्शन वसविलें कीं भीष्मपण साचू केला। जितुकाची कौरवां तितुकाचि पांडवां अचोज हा अमुला रया ॥२॥ जमदग्नी जनकाचा बोल भूमीं न पडावा। हा ठावो वरी पितृभक्तिची आवडी। जेणें साचपणा कारणें माता वधिली। कीं पुराणें खोंचिलीं तोंडीं ॥ असुरदैत्य संहारितां बापु तयांचीं पातकें दवडी। प्रजासी रायाची आण रायासी कवण नेमु हे तो संतपणाची प्रौढी रया ॥ ३ ॥ या परी चराचरींचे दानव गिवसूनि पुसिले परोपरी। तंव यादवांसि अंबुलेपणाची आस जाली थोरी। प्रभास क्षेत्रीं अवधियातें केली एकसरी। देवकी पुतना नोळखिजे वैरभक्तीसी एकिची वोवरी। पवनु काय हा पंथु शोधूनिया चाले समर्थु करील तें उजरी रया ॥ ४ ॥ या गोविंदाची माव। हे तों ब्रह्मादिकांसी कुवाडें। तो हा मायेचेनि साचपणें न घेपवे। प्रकृतीचे गुण ते याचिये गांवीचे तो करील तें अनुचित बरवें ॥ लाघवियाचे भ्रमु लाघवीच जाणे यासी कांहीं नवल नव्हे। बाप रखुमादेवीवरु जाणितला तरी उकलेल हें आवघें रया ॥५॥

२५७ साति बारी दोन्ही आपणचि होउनी। सुरतरुमाझारीं ओळगे ॥ तळीं त्रिभंगी मांडूनि ठाण घेऊनि मेघाचें मान। विजु एकी वेढून बरवे गर्जतु गे माये ॥१॥ नवलावो गे माये न्याहाळितां कैसे मनाचे नयन उमळताती। तीही एक दृष्टि जिव्हा लाभती तरी सुलभु देखतां बोलती गे माये ॥ ध्रु० ॥ पाहो याचे पाय। शंभूचिया माथां माये। सासिन्नली चंद्रदाहे गंगेतें ॥ तेथ असुराचीं शिरें। येथ सकळ शरीरें। तोडराचेनि बडिवारें। गर्जतु गे माये ॥२॥ तेज सांवळें। रूप लाधलें परिमळें। अनंगाचेनि

सळें । कासें कासियेला ।। तो पाऊल पांढर गळे । होतुका जगाचे डोळे। दुरूनियां सुनिळें रोविले गे माये ।।३।। उपनिषदाचा गाभा । माजीं सौंदर्याची शोभा । मांडिला दो खांबा । तैसा दिसे देखा । वेगळालिया कुंभस्थळा । परी हातु सरळा । पालटु बांधिला माळा। मेखळामिसें गे माये ।।४।। भलतेउती वाहे न वाहे नदी । जेवीं स्थिरावे अगाधीं । तैसी पुंजाळता हे मांदी । दोंदी वेदाची ।। वरिलिया वक्षस्थळा । नुपुरे स्थानीचा डोळा । मागून निघे कमळा । नव्हे रोमराजी ।।५।। लावण्य उदधी वेळा । तेचि पैं वैजयंती माळा । वरी शोभतसे सोहळा । साकारवेचा । म्हणो प्रेम पुष्कळां। थडिये लाभे सकळां। नयनसुखाच्या सुकाळा । जग मेळवितु गे माये ।।६।। भोंवतीं तारांगणें पुंजु । माजीं अचळ सुरिजु । आला वक्षस्थळा उजु । कैसा दिसे देखा ।। जेवणेंनि अंगें । उभऊनि श्रीकरायोगें । योगनादातटीं रंगे । नभु दुमदुमितवो माये ।।७।। इंद्रधनुष्य काढिले । तया तळीं बहुडले । तेंचि कुरळी वेढिलें । समाधिसुख देखा ।। आधरीचा गुणु । श्रुतीगर्भी समवर्णु । दोही स्वरीं गोडी घेणु । जग निववीतु वो माये ।।८।। या वेधितां कांहींच नुरे । रूपा आलें हेंचि खरें । वरी दावितां हें माजिरें । गोपवेशाचें ।। तमावरी हातियेरे । रविकाज काईये रे । तैसा रखुमादेविवरें । वीरें घेतलें गे माये ।। ९ ।।

२५८ मदनमूर्ति विश्वीं अळंकारली । ते डोळयां असुमाय जाली ।। पाहतां मनाची वृत्ति नपुरे तेथींची सोय । तेथें भरोनी वोसंडली गे माये ।। १ ।। अभिनव रूप कैसें मना अगोचर अरूप रूपासी आलें । तें हें कल्पद्रुमातळीं ठाण मांडूनि देहुडें । तेणें आनंदघनें निववीलें गे माये ।।ध्रु०।। चिदानंदाची मांदुस किंचिद्-घन चिदाकाश । तेजःपुंज प्रकाश चरणीं शोभा ।। निडारलें दृष्टी पाहतां रूपाचा एकवळा । कैसा साकार सोहळा भोगीतसे गे माये ।।२।। सकळ तीर्थे आर्तलीं । तीं ऋषिवृंदें घेऊनि बैसलीं । पावन झालीं चरणांगुष्टीं ।। वांकी तोडरु गजरीं । गर्जतुसे नानापरी ।। तो श्रुतिनादु अंबरीं। सांठवला गे माये ।।३।। उपनिषदांचा गाभा ।

परी हा देहुडा पाउलीं उभा।। जानुजघनींच्या प्रभा। नभ धवळलें। सुरंग सोनसळा। वरी वेढिला पिंवळा। त्यावरी गाढियला मेखळा। रत्नखचित गे माय ।।४।। हा जगडंबरु जगदाभासु। कीं ठसावला आभासु। नाभिकमळीं प्रकाशु। चतुरानना ।। पाहतां तेथींची हाव। मना न पुरे तेथींची धांव। म्हणउनी सगुण ध्यान। करितुसे गे माये ।। ५ ।। ब्रह्मांडाचिया कोडी। रोमरंध्रीं उतरडी। मदन सांडूनियां प्रौढी। उदरा आला ।। सुघटित वक्षस्थळ। निरोपम केवळ। वरी पदयुगुळ। द्विजोत्तम गे माये ।।६।। चहूं पुरुषार्थाचें साधन। तेंचि आयुधें मंडन। बाहीं बाहुवटे मंडण। मंडण जालें। वीर कंकण मनगटीं। कांडोकांडीं मुद्रा दाटी। कैसा अलोहित नखें बोटीं। वेणु वाहे वो माये ।।७।। ब्रह्मरसें घनु आतला। कीं सुधा-रसु मुरला। तोचि नादु सुस्वर आला। पावया छंदें। अधरींचें अमृत। पिकलेंसे ब्रह्मरसु। तेणें जाला सौरसु। गोपिजनां गे माये ।।८।। नयनींचे तारे दो पक्षीं प्रेम पुरे। द्वैताद्वैत एकसरे। ठकलें ठेलें।। कुंडलाचिये दीप्ती। लोपला गभस्ती। सुखस्वरूपाची शांती। येणें सुखें गे माये।।९।। आतां पाहतां पाहतया दृष्टी नपुरे। ध्यातां तरी मनचि नुरे। आंत बाहेरी पुरे। व्यापूनि ठेलें। मावळलिया दृष्टि पाहतां देखणें ठसावले। निर्गुण गुणासी आलें सदोदित गे माये।।१०।। आतां हा केवीं पाहावा पाहतयेचि दृष्टि। मन मनेंचि दिधली मिठी। तेथील ते गोडी रूपा आली म्हणे निवृत्ति। ज्ञानदेवा पाहे चित्तीं। आतां जागृतीच्या अंतीं। सुखशांती रया ।।११।।

२५९ ब्रह्मादिका आठकु तो। शिवध्यान ध्यानकु तो गे बाई ।। १ ।। गौरी जाप्य सहस्रनामीं तो। पुण्यपावन त्रैलोक्य तो गे बाई ।।२।। रखुमादेविवरु तो। सहजपूर्ण बोधू तो गे बाई ।।३।।

२६० सर्वादि सर्वसाक्षी तो। विश्वंभर खल्विद तो गे बाई ।। १ ।। आनंदा आनंदु तो। प्रबोधा प्रबोध तो गे बाई ।। २ ।। रखुमादेविवरु तो। विटेवरी उभा तो गे बाई ।।३।।

२६१ श्रुतस्मृत वचन तो । गुह्यागुह्य तो गे बाई ॥ १ ॥ जागता निजता तो । निज चेत्रविता तो गे बाई ॥ २ ॥ परात्परा तो । रखुमादेविवरु तो गे बाई ॥ ३ ॥

२६२ निजगुजा गुज तो । मोहना मोहन तो गे बाई ॥ १ ॥ बोधाबोध बोधविता तो । द्वैताद्वैत अद्वैत तो गे बाई ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु तो । सर्वादि सर्वेश्वरु तो गे बाई ॥ ३ ॥

२६३ जरासंधुमल्लमर्दनु तो । गजपित्राहटणु तो गे बाई ॥१॥ कुब्जकपान तो । सुदाम्या अनुसंधान तो गे नाई ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु तो । कंसचाणुरमर्दन तो गे बाई ॥ ३ ॥

२६४ कांहीं नव्हे तो । मूर्तामूर्त तो गे बाई ॥१॥ सहजा सहज तो । सहज सुखनिधान तो गे बाई ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु तो । पुंडलीकवरद तो गे बाई ॥ ३ ॥

२६५ निज ब्रह्म ब्रह्म तो । ब्रह्मादिकां वंद्य तो गे बाई ॥ १ ॥ अचिंतचिंतन तो । सारासार गुह्य तो गे बाई ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु तो । जनीं वनीं कृपाळु तो गे बाई ॥ ३ ॥

२६६ सारंगधरु तो । चक्रा आधारु हरि तो गे बाई ॥ १ ॥ सुलभा सुलभु तो । आटकु नटके तो गे बाई ॥२॥ रखुमादेविवरु तो । द्वैताद्वैतातीत तो गे बाई ॥३॥

२६७ विश्व भुलवी योगमाया तो । गोकुळीं रहिवासु तो गे बाई ॥ १ ॥ वसुदेवकुमरु तो । देवकीनंदनु तो गे बाई ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु तो । शुकदिकां चिंतन तो गे बाई ॥ ३ ॥

२६८ पैल गोल्हाटमंडळ तो । त्रिकुटा वेगळा तो गे बाई ॥ १ ॥ सहजबोधीं अनुभव तो । परमतत्त्वीं अनुराग तो गे बाई ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु तो । ब्रह्म विटेवरी तो गे बाई ॥ ३ ॥

२६९ राम बरवा कृष्ण बरवा । सुंदर बरवा बाइयांनों ॥ १ ॥ केशव बरवा माधव बरवा । गोपाळ बरवा बाइयांनो ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु त्रिभुवनीं गरुवा । विठ्ठलु बरवा बाइयांनों ॥ ३ ॥

२७० अतिसुकुसूम कोश शाम घनु । तुळसी तुळसीवृंदावनामाजी मुनी मनोपद्मदळ विशाळजी रे आयो ॥ १ ॥ जलधि शयनकमलायजीवनु । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु घनानंद मूर्ति ॥२॥

२७१ सुनीळ गगना पालटु तैसा दिसे अंगीं नटु । कृष्णीं बाणलासे नीळवर्णु गे माये ॥ १ ॥ यमुनेच्या पाबळी तनु घेऊनि सांवळी । पावा वनमाळी वातु असे ॥ २ ॥ पांवयाचेनि नादें कृष्णाचेनि वेधें अमृतघनु वोळला । आकाश वोळुनी वर्षाव झाला ब्रह्मरसपूर आला रे ॥ ३ ॥ कान्हा अति सुंदर वदनारविंद । आळी सेविती अनिवार रे आयो ॥ ४ ॥ चंदनादि टिळकु लल्लाटीं जया साजे मोर विसांवेटी रे आयो । सुरतरु कुसुमें कबरी भारु रे कुंडले झळकति कपोळीं रे आयो ॥ ५ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु रे । त्रिभुवनजनमोहन रे आयो ॥ ६ ॥

२७२ काळेपणाचा आवो अंबरीं बाणला । तो एकु दादुला देखियेला डोळां ॥ १ ॥ काळें मनुष्य मानव जालें । अरूप रूपा आलें गोविंदपणें ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु विठ्ठलु सोहदरु । त्यानें माझा वेव्हारु बहु काळें नेला गे माये ॥३॥

२७३ मन मुरडोनी डोळां लेइलें । काळेपणें मिरवलें रूप त्याचें ॥१॥ बरवें रूप काळें अमोलिक । म्हणोनियां सांगतसे शुद्ध भावें ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु अगाध काळें । म्हणोनि सर्वत्र व्योम अर्पियेलें ॥३॥

२७४ नवाहुनी परतें तेराहुनी आरुतें । अंबरेंहुनी परतें काळें दिसे ॥ १ ॥ तेथें सातही मावळलीं पांचांहूनि परतें । बहुकाळें निरुतें देखिलें डोळां ॥ २ ॥ तेथें सत्रावी दुभतें योगिया पुरतें । बहुकाळ निरुतें सारासार देखा ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु अभोक्ता भोगिला । काळेपणें जाला अमोलिक ॥४॥

२७५ सांवळेचें तेज सांवळें बिंबलें । प्रेम तें घातलें हृदयघटीं ॥ ॥ निरालंब बाज निरालंब तेज । चित्तारस निज

निजतेजें ॥२॥ आदिमध्यअंत राहिला अनंत । न दिसे द्वैताद्वैत आत्मा रया ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं सोय अवघाचि सामाय । सुख-दुःख माय आम्हां नाहीं ॥४॥

२७६ सांवळियाचें तेज सांवळा श्रीहरि । शेजबाजवोवरी ब्रह्मांडाची ॥ १ ॥ गृहदारा दिनमणी तेज देऊनि मेदिनी । मेरुप्रदक्षिण आप होये ॥ ध्रु० ॥ ऐसा हा सांवळा सतेज साजणी । म्यां आपुल्या अंगणीं देखीयेला ॥ २ ॥ ज्ञानदेवा साजण सांवळिये प्रभेचें । मी माझें मोहाचें हरिरूप ॥३॥

२७७ नवल देखिलें कृष्णरूप बिंब । सांवळी स्वयंभ मूर्ति हरीची ॥ १ ॥ मन निवालें समाधान जालें । कृष्णरूपें बोधलें मन माझें ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु सांवळा सर्व घटीं । चित्त चैतन्या मिठी घालीत स्वेवो ॥ ३ ॥

२७८ हरपली सत्ता मुराली वासना । सांवळाचि नयना दिसतसे ॥ १ ॥ काय करूं माय सांवळा श्रीकृष्ण । सांगितला प्रश्न निवृत्तीनें ॥२॥ बापरखुमादेविवरु सांवळीये तेज। सेजबाज निज कृष्णसुखें ॥३॥

२७९ चतुरपणें चतुराननु पैं भागला । शिवुपणें शिवरूपु पैं जाहला ॥१॥ हरिपणें हरि अंग रिघाला । या तिहींचा मेळा न दिसे गे माये ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु तिहीं गुणां वेगळा । शक्ति नव्हे दादुला गे माये ॥३॥

२८० चंचळ चांदिणें सोमविणें भासलें । तेज निमालें रवि-बिंबेविणें ॥१॥ जगत्रजीवनु म्हणे जगासी कारण । तें अणु-प्रमाण तेथें दिसे ॥२॥ बापरखुमादेविवरु अणुप्रमाण भासला । सगुण निर्गुण जाला बाई ये वो ॥३॥

२८१ स्वर्ग जयाची साळोंखा । समुद्र पाणी पिंड देखा । शेषासारिखी बैसका । जो आधार तिहीं लोकां ॥ १ ॥ लिंग देखिलें देखिलें । त्रिभुवनीं विस्तारिलें ॥ २ ॥ मेघधारीं तपन

केलें । तारापुष्पीं वरी पूजिलें । चंद्रफळ ज्या वाहिलें । ओवाळिलें रविदीपें ॥३॥ आत्मनैवेद्य समर्पिले । ब्रह्मानंदीं मग वंदिलें । ज्योतिर्लिंग मग ध्याईलें । ज्ञानदेवीं हृदयीं ॥४॥

२८२ मूळ ना डाळ शाखा ना पल्लव । तो हा कैसा देव आम्हा घरीं ॥१॥ निर्गुणपणें उभा सगुणपणें शोभा । जिवीं-शिवीं प्रभा दाविता हे ॥ २ ॥ न कळे याची गती न कळे याची लीळा । आपिआप सोहळा भोगितसे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे न कळे याची थोरी । आपण चराचरीं नांदतसे ॥४॥

२८३ ज्ञानविज्ञान हरि नांदे आमुच्या घरीं । बाह्यज अभ्यंतरीं जाला देव ॥१॥ काय सांगूं माय त्रिभुवन धाय । पाहतां न समाय नाना रूपीं ॥ २ ॥ चढत्या वाढत्या गोष्टी प्रगट दिसे घटीं । नानारूपें वैकुंठीं नेऊनि घाली रया ॥३॥ ज्ञानदेवा गोडी हरिपदीं आवडी । प्रवृत्तीची थडी उलंडिली ॥४॥

२८४ विज्ञानाचें ज्ञान अज्ञानीं घनवट । ज्ञानें अज्ञान नीट लाविलें दिसे ॥ १ ॥ मी तूं हे मात हरपले दृष्टांत । हृदयीं हृद-यस्थ निजतेजें ॥ २ ॥ साकार निराकार शून्याशून्य दिठा । रूपीं रूपवाटा हरि माझा ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु हृदयस्थ घटीं । बिंबोनी उफराटी कळा दिसे ॥४॥

२८५ सारासार दोन्ही । न दिसती नयनीं । अवचिता गगनीं । बिंबलासे ॥१॥ लोपले रविशशी । तेज न माये आकाशीं । मेघः-श्यामें मेघाशीं । लपविलें ॥ ध्रु० ॥ दिव्य रूप तेज । तीव्र ना तेज-बीज । कुंडली विराजे । लोपलें सूर्यो ॥ २ ॥ ज्ञानदेवा ध्यान । मनाचेंही मन । हरिचरण स्थान । दृढ केलें ॥३॥

२८६ स्वरूपीं पाहतां बिंबीं बिंब उमटे । ते मेघःश्याम दाटे बुंथी मनीं ॥१॥ चित्त वित्त हरि जाला वो साजणी । अवचिता अंगणीं म्यां देखियेला ॥ २ ॥ सांवळा डोळसु चतुर्भुज रूपडें । दिसे चहूंकडे एकतत्त्व ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे द्वैत निरसुनी पाही । एका रूपा सोयी बाही तरशील ॥ ४ ॥

२८७ अनुपम्य मनोहर। कांसे शोभे पितांबर। चरणीं ब्रिदाचा तोडर। देखिला देवो ॥ १ ॥ योगियांची कसवटी। दावितसे नेत्रपुटीं। उभा भीवरेच्या तटीं। देखिला देवो ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु। पुंडलिका अभयकरु। परब्रह्म साहाकारु। देखिला देवो ॥ ३ ॥

२८८ सत्य ज्ञानानंत गगनाचें प्रावर्ण। नाहीं रूप गुण वर्ण जेथें ॥१॥ तो हा रे श्रीहरी पाहिला डोळेभरी। पाहते पाहणें दुरी सारोनियां ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे ज्योतीची निजज्योती। ते हे उभी मूर्ति विटेवरी ॥३॥

२८९ बरवा वो हरि बरवा वो। गोविंद गोपाळ गुण गुरुवा वो ॥ १ ॥ सांवळा वो हरि सांवळा वो। मदनमोहन कान्हो गोवळा वो ॥ ध्रु० ॥ पाहतां वो हरि पाहतां वो। ध्यान लागलें या चित्ता वो ॥२॥ पढिये वो हरि पढिये वो। बापरखुमादेविवरु घडिये वो ॥३॥

२९० तुज सगुण म्हणों कीं निर्गुण रे। सगुण निर्गुण एक गोविंदु रे ॥१॥ अनुमाने ना अनुमाने ना। श्रुति नेति नेति म्हणती गोविंदु रे ॥ध्रु०॥ तुज स्थूळ म्हणों कीं सूक्ष्म रे। स्थूळसूक्ष्म एकु गोविंदु रे ॥ २ ॥ तुज आकारु म्हणों कीं निराकारु रे। आकारु निराकारु एकु गोविंदु रे ॥३॥ तुज दृश्य म्हणों कीं अदृश्य रे। दृश्यअदृश्य एकु गोविंदु रे ॥४॥ निवृत्तिप्रसादें ज्ञानदेव बोले। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु रे ॥५॥

२९१ पतीचा जिव्हाळा म्हणोनि सासुऱ्याचे साहिजे॥ येऱ्हवी वाहिजे चामाची मोट ॥१॥ न पाहे वास न धरी मनीं आस॥ वायां निकण भूस काय उपणिसी॥२॥ बापरखुमादेविवरू विठ्ठलुचि पुरे॥ चाड नाहीं आम्हां दुजेवीण ॥३॥

२९२ पांडुरंगकांती दिव्य तेज झळकती। रत्नकीळा फांकती प्रभा॥ अगणित लावण्य तेजःपुंजाळलें। न वर्णवे तेथींची शोभा

॥१॥ कानडा हो विठ्ठलु कर्नाटकु । येणें मज लाविलें वेधीं ॥ खोळ बुंथी घेऊनि खुणाची पालवी । आळविल्या साधु नेदी ॥ २ ॥ शब्देंवीण संवादु दुजेवीण अनुवादु । हें तव कैसेंनि गमे ॥ परेहि परतें बोलणें खुंटलें । वैखरी कैसेंनि सांगे ॥३॥ पाया पडूं गेलें तंव पाउलचि न दिसे । उभाचि स्वयंभु असे ॥ समोर कीं पाठीमोरा न कळे । ठकचि पडिलें कैसें ॥ ४ ॥ क्षेमाल्गागीं जीव उतावीळ माझा । म्हणवूनि स्फुरताती बाहो ॥ क्षेम देऊं गेलें तव मीचि मी एकली । आसावला जीव राहो ॥५॥ बापरखुमादेविवरु हृदयींचा जाणुनी । अनुभवु सौरसु केला ॥ दृष्टीचा डोळा पाहों मी गेलीये । तंव भीतरीं पालटु झाला ॥६॥

२९३ चिदानंद रूप चेतवितें एक । एकपणें गुणागुणीं दावी अनेक ॥ १ ॥ आदीं अंतीं गुण सर्वत्र निर्गुण । गुणासी अगुण भासतीना ॥२॥ कैसें जालें अरुपीं गुणीं गुणवृत्ति । सगुण पाहतां अंतरलें गती ॥३॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु नंदानंदनु । आदिअंतु एकु पूर्ण सनातनु गे माये ॥४॥

२९४ मनाचा भाव माझा खुंटला हरिध्यानें । अवघेंचि येणें मनें काळापिवन केलें ॥१॥ लघु म्हणों तरी सूक्ष्महि नव्हे । सूक्ष्म म्हणों तरी अगाधही नव्हे । या काळियाची जाली गे माये ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु सुनीळ नीळ काळा । अबध्या सहित गोपाळा बुडी दिधली गे माये ॥३॥

२९५ ज्याचें गुणनाम आठवितां मनचि नाहीं होय । अनुभवाचे पाय पुढें चालती ॥ १ ॥ निर्गुण गे माय गुणवंत जाला प्रतिबिंबीं बिंबतसे चैतन्याचे मुसे । प्रति ठसावत तें वृंदावनीं ब्रह्म असे गे माये ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु डोळसु सांवळा । द्वैत अद्वैत सोहळा भोगवी गे माये ॥३॥

२९६ ऐसा अवतार नरहरि स्तंभामाझारीं । भक्तां परोपरी धरी रूपें ॥ १ ॥ धर्मानियां महत्व झाला नृसिंहरूप । वेदशास्त्रांसी

अमूर्त मूर्तीस आला ।। २ ।। बापरखुमादेविवरु नरहरी अवतारु । वर्ण शारङ्गधरु निजरूप ।।३।।

२९७ दोहीं बाही संतांची सभा । सिंहासनीं उभा श्रीविठ्ठल ।।१।। गाती नारद तुंबर प्रेमें । हरीचीं नामें गर्जती ।। २ ।। बाप-रखुमादेविवरु विठ्ठलु उभा । त्रैलोक्याची शोभा शोभतसे ।।३।।

२९८ आजि देखिलें रे आजि देखिलें रे ।। ध्रु० ।। सबाह्य अभ्यंतरीं । अवघा व्यापकु मुरारी ।। १ ।। दृढ विटे मन मुळीं । विराजित वनमाळी ।। २ ।। आजि सोनियाचा दिनु । वरी अमृतातें वरिषे घनु ।।३।। बरवा संतसमागमु । प्रगटला आत्मारामु ।। ४ ।। बाप रखुमादेवीवरु । कृपासिंधु करुणाकरु ।।५।।

नामपर अभंग

२९९ सुकुमार वेल्हाळ रूपें पैं सुंदर । तोचि पैं आगर नंदाघरा ।। १ ।। अवघ्या सुख देतु अवघ्या विदटे । अवघेची पेठे हरिनाम ।।२।। यापरी आगरु कृष्णनाम ठसा । ओतला सरिसा भाग्ययोगें ।।३।। बापनिवृत्तिराज उपदेशिती आम्हां । ज्ञानदेवा महिमा नामें आला ।।४।।

३०० ज्याचेनि तेजें तेजस रविग्रह । त्याचेनि मोह निरसती ।।१।। तें नाम परिकर कृष्णचि सुंदर । वैकुंठींचें घर आम्हीं केलें ।। २ ।। जपतां नाम स्मरतां पैं हरिहरि । प्रपंच बोहरी कृष्णनामें ।। ३ ।। निवृत्ति सांगे ज्ञाना कृष्णचि नयना । सर्वी सर्वत्र पान्हा कृष्णरूपें ।।४।।

३०१ समरसें घटु विराला विनटु । एकरूपें पाटु गेला सांगसी ।।१।। कृष्ण कृष्ण वाट सांपडली नीट । जिव्हेसी घडघडाट इंद्रियें-सहित ।।२।। मनाच्या मोवनीं समाधीच्या ध्यानीं । चिंतिला पद्मासनीं आत्मराजु ।। ३ ।। ज्ञानदेवा चित्त कृष्णध्यानीं रत । जन्मजरामृत्यु हारपली ।।४।।

३०२ सर्वत्र समान भावयुक्त पूर्ण। धृति धारणा धन वर्ते जया ॥ १ ॥ सामान्यत्व हरि समसेज करी। वित्त वित्त घरीं हरिपाठें ॥२॥ आकार निराकारीं त्रिपथ शेजारीं। हरि भरोवरीं घेतु विरुळा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा जिणें अवघें ज्ञान होणें। विज्ञानीं राहणें गुरुकृपा ॥४॥

३०३ सांवळिये तेजीं भक्ति पसु ओल । इंद्रियां शरण चरण-रजीं ॥१॥ निवालों वो माये अमृतरसनें। रामनामपेणें वैकुंठींचें ॥ २ ॥ आळवितां सगुणनिर्गुणरूपडें । वचनें फाडोवाडें हातां येत ॥ ३ ॥ ज्ञानांजन लेवों ज्ञानदेवी निज । निवृत्तीनें गुज सांगितलें ॥४॥

३०४ समाधि साधन संजीवन नाम। शांति दया सम सर्वभूतीं ॥१॥ शांतीची पैं शांति निवृत्ति उतारू। हरिनाम उच्चारु दिधला तेणें ॥२॥ शम दम कळा विज्ञान सज्ञान। परतोनी अज्ञान नये घरा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा सिद्धि साधन अवीट। भक्तिमार्ग नीट हरिपंथीं ॥ ४ ॥

३०५ परेसी परतें स्वरूप या हरीचें। भक्तिमार्ग साचे विरुढे रूप ॥ १ ॥ चला जाऊं पाहूं आत्मराज घटीं। नामें नेतु तटीं वैकुंठीचिया ॥२॥ समाधि विधान हरिपाठगुण। उगियाची मौन असिजे रया ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव निवृत्ति पुसों जाय भाव। तंव तेणें स्वयमेव दाविले डोळां ॥४॥

३०६ त्रिभुवनीचें सुख एकतत्त्व विठ्ठल। नलगे आम्हां मोल उच्चारितां ॥१॥ विठ्ठल उघडा मंत्र कळिकाळा त्रास। घालुनियां कांस जपों आधीं ॥२॥ सत्वर सत्वाचे जपती नामावळी। नित्यता आंघोळी घडे रया ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु जिव्हाळा हृदयीं। जिवाचा जीव ठायीं एक पाही ॥४॥

३०७ कां रे स्फुंदतोसी। कां रे स्फुंदतोसी। न भजतां विठ्ठलासी नरकीं पडसी ॥१॥ पुण्यपाप बाधा। न पवसी गोविंदा। पावशील

आपदा। स्मर परमानंदा ॥२॥ पुण्य करितां स्वर्ग। पाप करितां भोग। नाम जपतां सर्वांग। होईल पांडुरंग ॥३॥ देहीं आत्मा जंव आहे। तव करूनियां पाहे। अंतीं कोणी नोव्हे। धरीं वैष्णवाची सोय ॥४॥ जाईल हें आयुष्य। न सेवीं विषयविष। पडतील यमपाश। वेगीं करी सौरस ॥५॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलीं। मन चरणीं गोवीं। हारपला देहभावीं। जालासे गोसावी एकरूप ॥६॥

३०८ दसविये द्वारीं वोहट पडिला। नेणता पैं गेला पाहावया ॥ १ ॥ अवचिती वाट सांपडली पंथें। ब्रह्मनाम तेथें आलें हातां ॥२॥ ज्ञानदेवा गीती निशाणी नाम। समाधि संजीवनी तारक हरि ॥ ३ ॥

३०९ भावाचेनि ब़ळें घेतलें वैकुंठ। हरिनाम नीट वैकुंठ मार्ग ॥१॥ सोपें हो साधन साधावयालागीं। नलगे उपाधि नाना मतें ॥२॥ ज्ञानेसहित ज्ञान विज्ञानेंसि धन। वृत्तीचें समाधान निवृत्ति करी ॥३॥ शांति दया क्षमा करुणानिधि प्रेम। नेउनी परब्रह्म भावें मिळती ॥४॥ ज्ञानदेवो सांगे भावो मीनला गंगे। सुस्नात सर्वांगें हरि गंगा ॥५॥

३१० आलिया जवळा भक्तिसुख देखे। पालव पोखे वाणिव भोगी ॥१॥ तें सुख आम्हां विठ्ठलचरणीं। निवृत्ति करणी व्यासाचिये ॥२॥ जप तप ज्ञान क्रिया कर्म धर्म। रामकृष्ण नेम गुरुभजनें ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवो म्हणे संसार निरसी। अखंड मानसीं विठ्ठल हरि ॥४॥

३११ अभाव संगती नाना भूत व्यक्ती। संसार पंगती मेळवी त्यासी ॥ १ ॥ हरिनामें शोक करी अभाव कामारी। यातें दुरी करी हरिपाठें ॥ २ ॥ संतांची संगती वेदश्रुतीची मती। घेऊनियां हातीं ब्रह्मशास्त्र ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे नारायण नाणें। घेऊनि पारखणें भक्तिपेठे ॥४॥

३१२ यश कीर्ति वानूं नेणें मी वाखाणूं। रामकृष्ण आम्हां सणू नित्य दिवाळी ॥४॥ नरहरि रामा नरहरि रामा। पुराणपुरुषोत्तमा

हरि गोपाळा ॥२॥ या नेमीं अक्रूर बोधला परीक्षिति उपदेशिला। अर्जुनासी जाला साहाकारी ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे नामेंवीण जो नरु। तो होय भूमिभारु ये संसारीं ॥४॥

३१३ प्राप्तीवीण फळ केवीं लाहे प्राणी। जैसा चातक धरणीं उपवासु ॥ १ ॥ ओळलिया मेघु सावधु बोभाये। बिंदुमात्र घेई जीवन देखा ॥ २ ॥ तैसें केवीं घडे संसारिया चित्तें। प्राप्तीच्या अर्थातें साहे संत ॥३॥ सगुण निर्गुण समरस आहे। विरुळा येथ साहे समता बुद्धी ॥४॥ जंववरी समान शांति बुद्धि हे ठेली। तंववरी ये भुली बोली कैसी घडे ॥५॥ दिन काळ पळपळ स्मरण नामाचें। विरुळा या मंत्राचें करी पठण। ज्ञानदेव म्हणे नामया हें तूं गा जाणसी। भजन केशवासी तूंचि तुझा ॥६॥

३१४ कापुरीं परिमळु दिसे वो अळुमाळु। हळु हळू सुढाळू पवनपंथें ॥ १ ॥ पवनीं न माये पवनही धाये। परतला खाये आपणासी ॥२॥ मुखवात नाहीं तरतसे बाहीं। नांवें दिशा दाही आप घोषें ॥३॥ ज्ञानदेवा मौन्य नामाचें तारण। तारक हरिवीण दुजा नाहीं ॥४॥

३१५ श्रवण त्वचा चक्षु जिव्हा घ्राण। दशहि इंद्रियें जाण हरीच्या ठायीं ॥१॥ अवघा हा गोविंदु अवघा हा मुकुंदु। अवघा हा विठ्ठदु भरला दिसे ॥२॥ पतीतपावन नामें दिनोद्धारण। स्मरलिया आपण वैकुंठ देतु ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे हें पुंडलिक जाणें। अंतकाळीं पेणें साधियेलें ॥४॥

३१६ अनंत नामाचें पाठांतर। रामकृष्णनाम निरंतर। सर्व सुखाचें भांडार। हरि श्रीधर नाम वाचे ॥ १ ॥ हरिनाम मंत्र खरा। येणें तूं तरसील सैरा। जन्म जुगाच्या येरझारा। खंडणी एकया हरिनामें ॥ २ ॥ अनंत तीर्थांचे मेळ। साधलिया हरिनाम कल्लोळ। पूर्वजांसहित अजामेळ। उद्धरिला सहपरिवारें ॥ ३ ॥ कोटिजन्मांचे दोष। हरतील पातकें जातील निःशेष। अंतीं होईल वैकुंठवास। कोटि कुळांसी उद्धार ॥४॥ हें योगियांचें निजजीवन।

रामकृष्ण नारायण । येणें जगत्रय होय पावन । हरिस्मरण जिवांसी ।।५।। ज्ञानदेवीं घर केलें । हरि ऐसें रत्न सांठविलें । शेखीं कोटि-कुळां उद्धरिलें । हरिहरि स्मरिलें निशीदिनीं ।। ६ ।।

३१७ पदपदार्थसंपन्नता । व्यर्थ टवाळी कां सांगतां । हरिनामीं नित्य अनुसरतां । हें सार सर्वार्थीं ।। १ ।। हरिनाम सर्व पंथीं । पाहावें नलगे ये अर्थीं । जे अनुसरले ते कृतार्थी । भवपंथा मुकले ।। २ ।। कुळ तरलें तयांचें । जींहीं स्मरण केलें नामाचें । भय नाहीं त्या यमाचें । सर्व ग्रंथीं बोलियेलें ।। ३ ।। नलगे धन नलगे मोल । न लगती कष्ट बहुसाल । कीर्तन करितां काळ वेळ । नाहीं नाहीं सर्वथा ।। ४ ।। हरि सर्व काळ अविकळ । स्मरे तो योगिया धन्य केवळ । त्याचेनि दर्शन सर्वकाळ । सुफळ संसार होतसे ।। ५ ।। ज्ञानदेवी जप केला । मन मुरडुनी हरि ध्याईला । तेणें सर्वांगीं निवाला । हरिच जाला निजांगें ।।६।।

३१८ सर्वव्यापक सर्व देहीं आहे । परी प्राणियांसी सोय न कळ त्याची ।। १ ।। परमार्थ तो कडु विषय तो गोडु । तया अवघडु संसार ।। २ ।। नामाचें साधन जिव्हे लावी बाण । तया अनुदिन जवळी असे ।। ३ ।। धारणा धीट जरी होय विनट । तया प्रेमे वैकुंठ जवळी असे ।। ४ ।। सुलभ आणि सोपारें केलेंसे दातारें । आम्हीं एकसरें उच्चारिलें ।।५।। ज्ञानियासि ज्ञान ज्ञानदेवी ध्यान । कलिमलछेदन नाम एक ।।६।।

३१९ तिहीं त्रिगुणीं ओतिलें । त्रिपुटिसी गोंविलें । आणुनी बांधिलें । चर्मदेहीं।। १ ।। न सुटतां शिणतां हे । भवति वास पाहे । प्रपंच मोहता हे । काय करूं ।। २ ।। कृष्णनाम मंत्रु सुटे । विषय प्रपंचु तुटे । मोहनमुद्रा निघोटे । वैकुंठ रया ।। ३ ।। सावधपणें विरूळा । जाणें तेथींचि कळा । विज्ञानपणें सोहळा । निमथा गातू ।। ४ ।। ज्ञानदेव सांगतु । हरिपंथें मुक्तिमातु । एकतत्त्व सांगातु । जनींवनीं ।।५।।

३२० अळुमाळु सोय रातलीची धाय। सत्त्वतेजीं माये एकतत्त्वीं ।।१।। तें तत्त्वसाधन मुक्तामुक्त धन। कृष्णनाम पूर्ण तेजीं माये ।। २ ।। सोकरी पापपुण्या ठायीं अःपा। आयुष्याच्या मापा हरि धांवे ।। ३ ।। ज्ञानदेव गीत गातसे नित्य। कृष्णकृष्ण सत्य इतुकें सार ।।४।।

३२१ जन्मजन्मांतरीं। असेल पुण्यसामुग्री। तरीच नाम जिव्हाग्रीं। येईल श्रीरामाचें ।। १ ।। धन्य कुळ तयाचें। रामनाम हेंचि वाचे। दोष हरतील जन्माचे। श्रीराम म्हणतांची ।। २ ।। कोटीकुळाचें उद्धरण। मुखीं राम नारायण। रामकृष्ण स्मरण। धन्य जन्म तयाचे ।। ३ ।। नाम तारक सांगडी। नाम न विसंबे अर्धघडी। तप केलें असेल कोडी। तरीच नाम येईल ।। ४ ।। ज्ञानदेवीं अभ्यास मोठा। नामस्मरण मुखावाटा। पूर्वज गेले वैकुंठा। हरिहरि स्मरतां ।।५।।

३२२ अढळ सप्रेम उपरति पावो। हरिहरि घेवो तारक नाम ।। १ ।। संवगडे वागणें हरिपंथीं चालों। हरि हरि बोलों दिननिशीं ।।२।। पाहाते निमते सरे हंसगती। हरीची पंगती जेऊं बैसो ।।३।। ज्ञानदेव सांगे रामकृष्ण आशा। संसारपिपासा दुरी करी ।।४।।

३२३ कापुराचें कलेवर घातलें करंडा। शेखीं नुरेचि उंडा पाहावया ।। १ ।। मा ज्योती मेळे कैसा उरेल कोळिसा। भार्गे हृषिकेशा भजतां ऐसें ।।२।। ज्ञानदेव म्हणे वासना हे खोटी। नामयज्ञें मिठी दिधलीया विरे ।।३।।

३२४ विठ्ठल नाम नुच्चारिसी। तरी रवरव कुंडीं पडसी ।।१।। विठ्ठल नाम उच्चारीं। आळसु न करीं क्षणभरी ।। २ ।। विठ्ठल नाम तीन अक्षरें। अमृतपान केलें शंकरें ।। ३ ।। रखुमादेविवरा विठ्ठलें। महापातकी उद्धरिले ।।४।।

३२५ भ्रम धरिसी या देहाचा। विठ्ठल म्हणे कां रे वाचा ।।१।। पडोन जाईल कलेवर। विठ्ठल उच्चारीं पासार।।२।। रखुमादेविवरु अभयकरु। मस्तकीं ठेविला हा निर्धारु ।।३।।

३२६ विठ्ठल विठ्ठल न म्हणसी। पुनरपि पडसी गर्भवासीं ॥१॥ अंतकाळीं स्मरे। स्मरे विठ्ठल राणा॥ २ ॥ रखुमादेविवरु निर्धारी। पडों नेदी चराचरीं ॥३॥

३२७ एक मूर्ख नेणती। नाम हरीचें न घेती। मुखें भलतेंचि जल्पती। ते पावती अधःपंथा ॥१॥ नामेंवीण सुटका नाहीं। ऐसी वेदशास्त्रीं ग्वाही। जो वेद मस्तकीं पाही। ब्रह्मयानें वंदिला ॥२॥ नित्य नामाची माळा। जिव्हे घे तूं गळाळा। तो नर कर्मावेगळा। ऐसें बोलती पुराणें ॥ ३ ॥ नयनीं श्रवणीं हरी। आणिक काम न करी। तो साधु भक्त निर्धारीं। हरिचा आवडता ॥४॥ ज्ञानदेवीं पाहिलें। हरिनाम साधुनी घेतलें। तें समाधीस केलें। पुष्पशयनीं आसन ॥५॥

३२८ नाममाला घे पवित्र। अंतीं हेंचि शस्त्र। राम हा महामंत्र। सर्व बाधा निवारी ॥ १ ॥ भवकर्मविख। रामनामीं होय सुख। हरेल भवव्यथादुःख। पुढें सुख उपजेल॥ २ ॥ माळा घालीं हेचि गळां। घे अमृताचा गळाळा। होईल वैकुंठीं सोहळा। रामकृष्ण उच्चारणी ॥३॥ ज्ञानदेवीं माळा केली। सुखाची समाधि साधिली। जिव्हा उच्चारणीं केली। अखंड हरिनाम॥ ४ ॥

३२९ समाधीचें साधन। तें रामनाम चिंतन। चित्ता सुखसंपन्न। हर्ष जीवनीं केला॥ १ ॥ कोटी तपाचिया राशी। जोडती रामनामापाशीं। नाम जपतां अहर्निशीं। वैकुंठपद पाविजे॥ २ ॥ हेंचि धुरूसी आठवलें। उपमन्यें हेंचि घोकिलें। अंबऋषीनें साधिलें। रामकृष्ण उच्चारणीं ॥३॥ पांडवांसि सदा काळीं। कृष्ण राहिला जवळी। ज्ञानदेव हृदयकमळीं। तैसाचि स्थिरावला॥ ४ ॥

३३० निरंतर ध्याता हरि। सर्व कर्माची बोहरी। दोष जाती दिगंतरीं। रामकृष्णउच्चारणीं॥ १ ॥ जप तीर्थ हेंचि नाम। जपव्रता हेंचि नेम। ऐसें धरोनियां प्रेम। तोचि भक्त तरेल ॥२ ॥ जीव शिव एक करी। शांति क्षमा जरी धरी। त्यापाशीं नित्य

श्रीहरि । प्रत्यक्ष आपण उभा असे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे नित्य । त्याचें वचन तेंचि सत्य । त्याचें वचन सर्व कृत्य । सिद्धो पावेल सर्वथा ॥ ४ ॥

३३१ जन्म जरा दुःख बाधा । स्मरतां नाहीं गोविंदा । ऐसा जयासि नित्य धंदा । तोचि सदा सुखरूप ॥ १ ॥ धन्य कुळ धन्य याती । धन्य जन्म पुढती पुढती । भक्तिवीण नाहीं गती । मुखीं हरिनाम उच्चार ॥ २ ॥ विश्वीं विश्व जो व्यापकु । तोचि माझा हरि एकु । त्यासी भक्तिवीण साधकु । नोळखे पैं दुर्बुद्धि ॥ ३ ॥ ज्ञानरजनीं रंजला । ज्ञानबोधें उपजला । ज्ञानदेवीं हरि सेविला । निरंतर सर्वकाळ ॥ ४ ॥

३३२ संपत्तिविपत्तिदुःख । हरेल अवघा शोक । वेगीं करूनियां विवेक । हरिस्मरण करीं ॥१॥ मंत्र यंत्र सूत्रधारी । सिद्ध साध्य तोचि हरि । नित्य जपोनि वैखरी । आप्तता करी हरीसी ॥ २ ॥ ध्यान मन एक चित्त । अलक्ष लक्षी अच्युत । न सांगे हिताची मात । अखंड जपे हरिनाम ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवें जप केला । मग समाधीस बैसला । नाम घेतां बोध जाला । देव आला हृदयासी ॥ ४ ॥

३३३ सहज कर्म भक्ति घडावया कोडें । ज्ञानघन निवाडें नाम जपों ॥ १ ॥ नाम मात्र नमन ज्ञानघन पूर्ण । रामनामें कर्ण भरूं रया ॥२॥ सत्त्वाचे सागरीं उतरों पैलथडीं । रीति अर्धघडी जावों नेदों ॥३॥ ज्ञानदेवा चित्त अवघें धन गोत । रामनामें तृप्त सकळ जीव ॥४॥

३३४ अष्टांगयोगें न शिणिजे । यम नेम निरोध न किजे रया ॥ १ ॥ वाचा गीत गाईजे वाचा गीत गाईजे । गातां वातां श्रवणीं ऐकिजे रया ॥ २ ॥ गीताछंदें अंग डोलिजे । लीला विनोदें संसार तरिजे रया ॥३॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु नामें । जोडे हा उपावो किजे रया ॥४॥

३३५ अंडज जारज स्वेदज उद्भिज आटे। हरिनाम नाटे तें बरवें ॥१॥ जें नाटे तें नाम चित्तीं। रखुमादेवीपति श्रीविठ्ठलाचें ॥२॥ शरीर आटे संगति आटे। हरिनाम नाटे तें बरवें॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवराचें नाम नाटे। युगें गेलीं परी उभा विटे ॥४॥

३३६ रामनाम वाट हेचि पैं वैकुंठ। ऐसी भगवद्गीता बोलतसे स्पष्ट ॥१॥ अठरा साक्षी साही वेवादत। चौघाचेनि मतें घेईन भागु॥ २॥ शेवटिले दिवसीं धरणें घेईन। बापरखुमादेविवरा बळेंचि साधीन ॥३॥

३३७ कर्म आणि धर्म आचरती जयालागीं। साधक सिणले साधन साधितां अभागी ॥१॥ गोड तुझें नाम विठोबा आवडतें मज। दुजें विचारितां मना वाटतसे लाज॥ २॥ भुक्ति आणि मुक्ति नामापासीं या प्रत्यक्ष। चान्ही वेद साही शास्त्रें देताती साक्ष॥३॥ काया वाचा चित्त चरणीं ठेविलेंसे गाहाण। बापरखुमादेविवरा विठ्ठलाची आण ॥४॥

३३८ प्रेमाचा जिव्हाळा नाम मुखाशीं आलें। सार्थक पैं जालें संसाराचें ॥१॥ केशव नाम सार विठ्ठल उच्चार। राम निरंतर हृदयीं वसे॥२॥ पाहतां हा भाव लीळा तो विग्रह। तेथींचा अनुभव विरळा जाणे ॥३॥ बापरखुमादेविवरु पाहतां विस्तारु। नामाचा बडिवारु न बोलवे ॥४॥

३३९ रामकृष्ण नामें ये दोन्हीं साजिरीं। हृदयमंदिरीं स्मरा कां रे ॥१॥ आपुली आपण करा सोडवण। संसारबंधन तोडा वेगीं॥ २॥ ज्ञानदेवा ध्यानीं रामकृष्ण माळा। हृदयीं जिव्हाळा श्रीमूर्ति रया ॥३॥

३४० आठवितां विसरलें आपुलिया गोता। हरिनामें त्वरिता मोक्ष जाला ॥१॥ त्याचें नामचि त्वरित प्रल्हादें केलें प्रसन्न। तेणें संजिवन जाले त्याचे देह ॥२॥ बापरखुमादेविवरु नृसिंहरूपें देखे। दैत्य हरिखे धरी जानु ॥३॥

३४१ देवावीण शून्य मुख। नाम न घेतां नाहीं सुख। अंतीं होईल रे दुःख। नाम नसतां मुखीं ॥१॥ राम कृष्ण गोविंद। हरि माधव परमानंद। नित्य ऐसा जयासि छंद। तोचि सुलभ गर्भवासी ॥२॥ अनंत नाम निरसून। एक मार्ग तोचि मान्य। जेणें जोडे नित्य सौजन्य। तोचि रामकृष्ण उच्चारीं॥३॥ ज्ञानदेवें अनुमानलें। मग भक्तिसुख साधलें। रामकृष्ण उच्चारिले। जे तारक तिहीं लोकीं ॥४॥

३४२ प्रेम जयाचें कथेवरी। तोचि धन्य ये चराचरीं। राम कृष्ण निरंतरी। मुखीं आवडी जपतसे॥१॥ धन्य धन्य तोची वंशी धन्य धन्य माता कुशीं। धन्य धन्य काळ तयासी। रामकृष्ण म्हण-तांची ॥२॥ ऐसे धन्य जन्म तयाचे। धन्य धन्य पुण्य साचें। त्यासी भय कळिकाळाचें। नाहीं जन्म घेतलिया ॥३॥ एवढा महिमा नामाचा। धन्य जो राम उच्चारी वाचा। धन्य जन्म तयाचा। ज्ञानदेव म्हणे ॥४॥

३४३ नाम प्रल्हाद उच्चारी। तया सोडवी नरहरी। उचलूनि घेतला कडियेवरि। भक्तसुखें निवाला॥१॥ नाम बरवया बरवंट नाम पवित्र आणि चोखट। नाम स्मरे नीळकंठ। निजसुखें निवाला ॥२॥ जें धुरुसी आठवलें। तेंचि उपमन्यें घोकिलें। तेंचि गजेंद्रा लाधलें। हित जालें तयांचें॥३॥ नाम स्मरे अजामेळ। महापातकी चांडाळ। नामें जाला सोज्वळ। आपण्यासहित निवाला॥ ४ ॥ वाटपाडा कोळिकु। नाम स्मरे तो वाल्मिकु। नामें उद्धरिले तिन्ही लोकु। आपणासहित निवाला॥५॥ ऐसें अनंत अपार। नामें तरले चराचर। नाम पवित्र आणि परिकर। रखुमादेविवराचें ॥६॥

३४४ जें शंभूनें धरिलें मानसीं। तेंचि उपदेशिलें गिरिजेसी ॥१॥ नाम बरवें बरवें। निज मानसी धरावें ॥२॥ गंगोदकाहुनी निकें। गोडी अमृत जालें फिके॥ ३ ॥ शीतळ चंदनाहुनी वरतें। सुंदर सोनियाहुनी परतें ॥४॥ भुक्तिमुक्तिदायक। भवबंधनमोचक ॥५॥ बापरखुमादेविवरें। सुलभ नाम दिधलें सोपारें ॥६॥

३४५ भक्तीचें तें ज्ञान वाचे नारायण। दया ते संपूर्ण सर्वांभूतीं ॥१॥ ज्ञान नारायण ध्यान नारायण। वाचे नारायण सर्वकाळ ॥२॥ संसारग्रामीं नाम हाचि सांठा। पावाल वैकुंठा नामें एकें ॥३॥ गोविंद गोपाळ वाचेसी निखळ। पद पावाल अढळ अच्युताचे ॥ ४ ॥ नामेंचि तरले शुकादिक दादुले। जडजीव उद्धरले कलीयुगीं ॥ ५ ॥ स्मरण करितां वाल्मीक वैखरी। वारुळाभीतरीं रामराम ॥ ६ ॥ सर्वांमाजीं श्रेष्ठ पुण्य भू वैकुंठ। विठ्ठल मूळपीठ जगदोद्धार ॥७॥ निवृत्ति निरोपण ज्ञानदेवा ध्यान। सर्वत्र नारायण एकरूप ॥८॥

३४६ कर्माचिया रेखा। नुलंघिती अशेषा। म्हणोनि विशेषा केशवसेवा॥१॥ रामकृष्णमाळा। घाला पा रे पळां। अखंड जीवनकळा। राम जपा ॥२॥ करावा विचार। धरावा आचार। करावा परिकर। रामनामीं ॥३॥ सकळांचा सकळी। त्यांतें तूं आकळीं। जिव्हा हे वाचाळीं। रामरतीं ॥४॥ रिघे रे शरण। तुज नाहीं मरण। ठाकिसी चरण। श्री विठ्ठलाचे ॥५॥ निवृत्तिप्रसादें जोडे। विठ्ठलनामें घडे। ज्ञानदेव बागडे। पंढरिये ॥६॥

३४७ नाम पवित्र आणि परिकरु। कल्पतरूहुनी उदारु। तें तूं धरीं कां रे सधरु। तेणें तरसी भव दुस्तरु ॥ १ ॥ नरहरि नाम उच्चारीं। तेणें तरसी भवसागरीं ॥ध्रु०॥ जपें न लाहसी तपें न लाहसी। क्रियें षट्कर्में न पावसी। नामें एके रे पावसी। स्वर्गीं अमृतपान ॥२॥ क्षीर गोड म्हणसी ऐसें। परी तेथेंही वीट असे। नाम उच्चारितां वाचे। कोटि जन्मांचें पातक नासे ॥ ३ ॥ मन मारूनियां सायासें। परी तेथेंही अवगुण असे। नाम उच्चारितां वाचे। सकळिक ध्यान डोळां दिसे ॥ ४ ॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठलाचे। विपायें नाम आलें वाचे। जळती डोंगर कल्मषाचे। भय नाहीं कळिकाळाचें ॥५॥

३४८ यमधर्म सांगे दूता। परिसावी निजकथा। जेथें रामनाम वार्ता। तया देशा नव जावें ॥१॥ नाम महादोषां हरण। नाम पतीतपावन। नाम कलिमलदहन। भवबंधनमोचक ॥ २ ॥ जये

देशीं नाम वसे । नाम श्रवणीं विश्वासे । गाती नाचती उल्हासें । म्हणौनि पाहाल तयांकडे ॥३॥ जये ग्रामीं हरिपूजन । जये नगरीं हरिकीर्तन । तेथें गेलिया बंधन । तुम्ही पावाल त्रिशुद्धी ॥ ४ ॥ जये देशीं गरुडटका । कुंचे ध्वज आणि पताका । जेथें संतजन आइका । तया देशा नवजावें ॥५॥ आणिक एक ऐका रे विचारु । जेथें रामनामाचा गजरु । तेथें बापरखुमादेविवरु । तयाबळें नागवती ॥६॥

३४९ तत्त्वमस्यादि वाक्य उपदेश। नामाचा अर्धांश नाहीं तेथें । म्हणोनि नामसंकीर्तन करितां । जवळी जोडलासि आतां । क्षणु भरी न विसंबे । जिवाचिया जीवन रया ॥१॥ नाम निजधीर । गर्जती वैष्णव वीर । कळिकाळ यमाचे भार । पळाले तेथें ॥ २ ॥ म्हणोनी नाम वज्रकवच । तोचि निर्गुणाचा अभ्यास । पाहे पां स्वयें प्रकाश विचारुनी । ऐसें सुंदर रूपडें हृदयीं धरिलें आतां। पाहातां केवीं होये पूर्ण योनि रया ॥३॥ ऐसा सकळां अकळ कळला। हृदयीं धरिला समता बुद्धी । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु चिंतितां । तुटली जन्माची आधिव्याधि रया ॥४॥

३५० अशौचिया जपों नये । आणिकांते ऐकों नये । ऐसिया मंत्राते जग बिहे । त्याचें फळणें थोडें परी क्षोभणें बहु । तैसा मंत्रराज नव्हे रे ॥१॥ नारायण नाम नारायण नाम । नारायण नाम म्हणका रे रे ॥ध्रु०॥ बाह्या उभारावी । त्यावरी काहाळ लावावी। गातिया ऐकतिया उणीव येवो नेदावी। उत्तमापासुनी अंत्यजावरी। मुक्तीची सेल मागावी रे रे ॥ २ ॥ काय करील यागें न सिणावें योगें । हें तों व्यसनचि वाउगें । नरहरि नरहरि उदंडा वाचा म्हणाल। तरी कळिकाळ राहेल उगे रे रे ॥३॥ चरणीं गंगा जन्मली, अहिल्या उद्धरली । नामें प्रतिष्ठा पावली गिरिजा । सकळिकां साधना वरिष्ठ हें नाम । मा मनीं भाव न धरीं दुजा रे रे ।।४।। तीर्थीं भजिजाल । अमरीं पूजिजाल । तुमचिया भावासारिखा देवो होईल । बापरखुमादेविवरु । विठ्ठल तुमचा ऋणवई । म्हणतां नलजैले रे रे ॥५॥

३५१ जिव्हेच्या निढळी । नामाक्षराची वोळी । कान्हो वन-माळी । या बोजा ॥१॥ लेह्योन घाली पान-पुसती जैसी । भलतिये रसीं बुडी दे कां ॥२॥ माझे डोळसमजी । सुनिळ सहजी । होय तूं बिजीं । बाहुलिये ॥३॥ ऐसि वाचा दृष्टी नामरूपे आथिली । वासनेवरी वहिली उठो दे कां ॥ ४ ॥ तुझें उठिलेंपण आम्हां होवावें निकें । तरी गोसावी पाइकेंसी यावें किजी ॥ ५ ॥ बाप-रखुमादेविवरु विठ्ठलु.आंतु बाहेरी सुखें । तरी तुजसी म्यां एके नांदावें किजी ॥६॥

३५२ रसने वोरसु मातृके वो माये ॥१॥ रमणिये माये रम-णिये । रामनामामृत रस पी जिव्हे ॥२॥ निवृत्तिदासाप्रिय । माय रमणिये माय रमणिये ॥ ३ ॥

३५३ सकळ धर्मांचें कारण । नामस्मरण हरिकीर्तन । दया क्षमा समाधान । संतजन साधिती ॥ १ ॥ निजधर्म हा चोखडा । नाम उच्चारु घडघडां । भुक्तिमुक्तीचा संगवडा । हा भवसिंधुतारक ॥ २ ॥ लावण्य मान्यता विद्यावंत । सखे स्वजन पुत्रकलत्र । विषय-भोग वयसा व्यर्थ । देहासहित मरणावरती ॥ ३ ॥ जें जें देखणें सकळ । तें हें स्वप्नीचें मृगजळ । म्हणोनी चिंती चरणकमळ । रखुमादेविवर विठ्ठलाचें ॥४॥

३५४ सार सार सार विठोबा नाम तुझें सार । म्हणोनी शूळ-पाणी जपताहे वारंवार ॥ १ ॥ आदि मध्य अंतीं निजबीज ओंकार । ध्रुव प्रल्हाद अंबऋषी मानिला निर्धार ॥२॥ भुक्तिमुक्तिसुखदायक साचार । पतीत अज्ञान जीव तरले अपार ॥३॥ दिवसेंदिवस व्यर्थ जात संसार । बापरखुमादेविवर विठ्ठलाचा आधार ॥ ४ ॥

३५५ हरि आला रे हरि आला रे । संतसंगें ब्रह्मानंदु जाला रे ॥१॥ हरि येथें रे हरि तेथें रे । हरिवांचूनि न दिसे रितें रे ॥२॥ हरि पाहीं रे हरि ध्याईं रे । हरिवांचूनि दुजें नाहीं रे ॥ ३ ॥ हरि वाचे रे हरि नाचे रे । हरि पाहातां आनंदु साचे रे ॥ ४ ॥ हरि आदीं रे हरि अंतीं रे । हरि व्यापकु सर्वांभूतीं रे ॥५॥ हरि जाणा रे हरि वाना रे । बापरखुमादेविवरु राणा रे ॥ ६ ॥

३५६ रामकृष्ण गोविंदाचें नामस्मरण वाचे । घडिये घडियें साचें ध्यान श्रीविठ्ठलाचें ।। १ ।। एकनाम आठवितां दूतां पडियेली चिंता । नाम आनंदें गातां पाविजे सायुज्जता ।। २ ।। तिहीं लोकीं नाम थोर वेदशास्त्रांचें सार । सगुण निर्गुणाकार निजब्रह्म सार ।। ३ ।। बापरखुमादेविवरु कृपाळु उदारु । नामस्मरणें पारु उतरी हा निर्धारु ।।४।।

३५७ पन्नासअक्षरीं करिसी भरोवरी । शेखीं तुझें तोंड तुज वैरी रया ।। १ ।। यापरी नामाची वोळ मांडुनी । संसार दवडुनि घालीं परता ।। २ ।। रकारा पुढें एक मकार मांडी कां। उतरसी समतुका शुंभूचिया ।। ३ ।। बापरखुमादेविवरा विठ्ठलु हृदयीं । आपुली आण वाही त्रिभुवनीं रया ।। ४ ।।

३५८ सकळ नेणोनियां आन । एक विठ्ठलुचि जाण ।। १ ।। पुढती पुढती मन । एक विठ्ठलुचि जाण ।। २ ।। हेचि गुरुगम्याचि खूण । एक विठ्ठलुचि जाण ।। ३ ।। बुझसी तरी बूझ निर्वाण । एक विठ्ठलुचि जाण ।। ४ ।। हेचि भक्ति हेंचि ज्ञान । एक विठ्ठलुचि जाण ।।५।। बापरखुमादेविवरा विठ्ठलाचि आण । एक विठ्ठलुचि जाण ।। ६ ।।

३५९ गाते श्रोते आणि पाहाते । चतुर विनोदी दुश्चिते । सोहंभावी पूर्ण ज्ञाते । या सकळांतें विनवणी ।। १ ।। करा विठ्ठलस्मरण । नामरूपीं अनुसंधान । जाणोनी भक्तां भवलक्षण । जघनप्रमाण दावितो ।। २ ।। पुंडलिकाच्या भावार्था । गोकुळींहुनी जाला येता । निजप्रेमभक्ति भक्तां । घ्या घ्या आतां म्हणतसे ।। ३ ।। मी माझें आणि तुझें । न धरीं टाकीं परतें ओझें । भावबळें फळती बीजें । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलीं ।।४।।

३६० निजानंद हें पैं ब्रह्म। ऐसें जाणती योगी वर्म ।।१।। विठ्ठल विठ्ठल स्मरे मना । चुके संसारदर्शना ।।२।। रखुमादेविवरावांचून। कवण पुरवील जिवीची खूण ।। ३ ।।

३६१ शिव भवानी उपदेशी प्राणप्रिये । निजमानसीं ध्यायें परमानंदु पाहे ।। १ ।। रामु सखा हरि रामु सखा । रामु सखा हरि रामु सखा ।। २ ।। सहस्र नामावरी कळसु साजे । तोचि तो अंतरीं बाहिजु भीतरीं ।। ३ ।। हाचि निजधर्म हेंचि निजकर्म हेंचि परब्रह्म वर्म हेंचि एकु ।। ४ ।। जिवांचें जीवन मनाचें मोहन । सुखाचें साधन भक्तिज्ञानाचें अंजन ।। ५ ।। बापरखुमादेविवरु सुलभु साकारु । अर्धमातृका अक्षरु चिदानंदु सुख थोरु ।। ६ ।।

३६२ सदा परिपूर्ण । तो हा जनार्दन । नित्य जपतां नारायण । कोटि याग घडतील ।। १ ।। एवढा महिमा नामाचा । काय मंत्र जपसील वाचा । जो विठ्ठल म्हणे तो दैवाचा । ऐसा ब्रह्मा बोले पूर्वी ।। २ ।। तो नित्यकाळ पंढरी । आणि देव तेहतीस कोटी । वृक्ष जाले निरंतरीं । उद्धार करावया कुळाचा ।। ३ ।। एवढें क्षेत्र पांडुरंग । तेथें उद्धरिलें हें त्रिजग । आनंदत ब्राह्मण याग । कोटि-कुळें उद्धरती ।। ४ ।। कीर्तन केलीया वाळवंटीं । घेतां वैष्णवांची भेटी । होईल संसाराची तुटी । चरणरज वंदितां ।।५।। तुळशीच्या माळा । घालितां हरिदासाच्या गळां । तो न भिये कळिकाळा । त्यासी जिव्हाळा हरिविठ्ठल ।। ६ ।। पंढरीसीं जाऊं म्हणती । तयांकडे यम न पाहती । तयांचे पूर्वज उद्धरती । म्हणती वैकुंठा जाऊं आतां ।। ७ ।। देव जाणे ऐसा । तोचि हरिदासा भरंवसा । ज्ञानदेव म्हणे परियेसा थोर पुण्य तयाचें ।। ८ ।।

३६३ विठ्ठलु नाहीं जये शरीरीं । वाया कां गा जन्मले संसारीं । विठ्ठलु नाहीं जये नगरीं । तें अरण्य जाणावें ।। १ ।। विठ्ठलु नाहीं जये देशीं । स्मशान भूमी ते परियेसी । रविशशिवीण दिशा जैसी । रसना तैसी विठ्ठलेवीण ।। २ ।। विठ्ठलावेगळें जितुकें कर्म । विठ्ठला वेगळा जितुका धर्म । विठ्ठला वेगळें बोलती ब्रह्म । तितुकाही श्रम जाणावा ।।३।। सच्चिदानंदघन । पंढरिये परिपूर्ण । कर ठेवोनियां जघन । वाट पाहे भक्तांची ।। ४ ।। विठ्ठलेंविण देवो म्हणती । ते संसारीं पुढती पावती । विठ्ठलावीण तृप्ती । नाहीं

प्रीतीविठ्ठलेंवीण ॥ ५ ॥ श्रीगुरुनिवृत्तीनें दिधलें । तें प्रेम कोणें भाग्यें लाधलें । बापरखुमादेविवर विठ्ठलें । ऐसें केलें ज्ञानदेवा ॥ ६ ॥

३६४ ॐ नमो भगवते वासुदेवाया ॥ बोडियाणा बंदु देहुडा घालुनि लागसील पावो । ओतप्रोत सांडुनी मना धरिसी अहंभावो । ॐकार बिंदूचा न पवसी ठावो । वोळगे वोळगे वोळगे कृष्णद्वारावतीचे रावो ॥ ध्रु० ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाया । द्वादशाक्षरी मंत्र न जपसी काह्या ॥ १ ॥ नागिणि उत्साहें नवहि द्वारें निरोधून । नाडित्रयामाजीं सुषुम्नासंचरण । न साधे हा मार्ग ऐसें बोलती मुनिजन । नरहरि चिंतनें अहर्निशी मुक्तिस्थान ॥ २ ॥ मोडिसी करचरण तेणें पावसी अंत समो । मोहो तृष्णा न तुटे ब्रह्मविद्या केवीं गमो । मोठा हा अन्यावो जे हरिचरणीं नाहीं नमो । मोक्षाची चाड तरी मुकुंदीं मन रमो ॥ ३ ॥ भांबावसी म्हणे हें शरीर कर्दळीस्तंभ । भस्म कृमि विष्ठा उभें आहे तों सुशोभ । भाविता कीटको जाली भृंगी तिया ऊमिलें नभ । भावें भक्ति सुलभ वोळगा वोळगा पद्मनाभ ॥ ४ ॥ गति मती इंद्रियें जव आहेती समयोग । गणिता आयुष्य न पुरे जंव हें नवचे भंग । गमला हाचि योग जे अनुसरावा श्रीरंग ॥ गरुडध्वजप्रसादें निस्तरिजे भवतरंग ॥ ५ ॥ वनीं सिंह वसतां गजीं मदु केवीं धरावा । वन्हिदग्धबीज त्यासी अंकुर केवीं फुटावा । वज्रपाणी कोपलिया गिरीं उदधि केवीं लंघावा । वदनीं हरि उच्चारा तेणें संसार केवीं भुंजावा ॥ ६ ॥ तेज नयनींचा भानु जेणें तेजें मीनले ते । त्याचे मानसींचा चंद्रमा तो सिंपोते अमृतें । त्याचे नाभिकमळीं ब्रह्मा तेणें सृजिलीं सकळही भूतें । तें विराटस्वरूप ओळखावें विष्णुभक्तें ॥७॥ वाताघातें फुटे गगनीं मेघाचा मेळावा । वारिबिंदु पद्मिणिपत्रीं केवीं हो ठेवावा । वानराच्या हातीं चिंतामणी केवीं द्यावा । वासुदेव चिंतनें तोचि कल्मषा उठावा ॥ ८ ॥ सूक्ष्म स्थूल भूतें चाळिता हे परम हंसु । शूळपाणी देवोदेवी जयाचा रे अंशु । शुभाशुभीं कर्मीं न करी नामाचा आळसु । सुखें निरंतरी ध्याई

ध्याई हृषिकेशु ॥ ९ ॥ देव होउनी उदार भक्तां देतो अमर-पदें । देता न म्हणे सानाथोर वैरियासी तेंचि दे। देहे सार्थक अंतीं वासुदेव आद्य छंदें । देखा अजामेळ उद्धरिला नामें येणें मुकुंदें ॥ १० ॥ वाडा सायासी मनुष्यजन्म पावया । वियाला पुरुषार्थ तो कां वायां दवडावा । वाचामनें करुनी मुरारी वोळगावा । व्रतें एकादशी करुनी परलोक ठाकावा ॥ ११ ॥ या धनाचा न धरी विश्वास जैशी तरुवर छाया । यातायाती न चुके तरी हे भोगिसील काह्यां । या हरिभजनेंवीण तुझें जन्म जाते वायां । यालागीं वैकुंठनाथाच्या तूं चिंती पा रे पायां ॥ १२ ॥ इहींच द्वादशाक्षरीं ध्रुव अढळ पद पावला। प्रल्हाद रक्षिला अग्निशस्त्रापासुनी जळा । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु तुम्ही ध्या रे वेळोवेळां । तो कळिकाळापासुनी सोड-वील अवलीला ॥१३॥

३६५ जप तप अनुष्ठान । नित्य आमुचें रामधन । रामकृष्ण नारायण । हाचि जिव्हार सर्वदा ॥ १ ॥ जयाशी अमृत घट । रामकृष्ण घडघडाट । हेचि पूर्वजाची वाट । सर्व जिवाशी तारक ॥२॥ गोविंद गोविंद राम । सर्व साधिलें सुगम । नलगे तीं तपें उत्तम । रामकृष्ण पुरे आम्हां ॥३॥ ज्ञानदेवा स्नान ध्यान । रामराम नारायण । इतुकेंचि पुरे अनुष्ठान । हेंचि जीवन शिवाचें ॥४॥

३६६ समाधि धन्य रामनामें । आम्हां सर्व कर्मे समे । कृष्ण वाचे नित्य नेमें । जिव्हेपाठ हरिगोविंद । ।१ ॥ हेंचि तारक पाठांतर । नित्य समाधीचें घर । शिव शंभूसी निरंतर । जपमाळ सर्वदा ॥२॥ जीवाचें जीवन श्रीहरि । चिंता प्राणी याची हरी । अंतीं चतुर्भुज करी । सर्व श्रीहरी माझा तो ॥३॥ ज्ञानदेव सर्वांपरी । यंत्र साधिलें श्रीहरि। वैकुंठीचा विहारी । हृदयांतरीं घातला ॥४॥

३६७ सकळ सांप्रदाय श्रीहरि । जो बैसोनि जप करी। जिव्हे महादेवाचे अंतरीं । सर्वकाळ वसतसे ॥ १ ॥ रामनामें जप करी। तोचि तरे भवसागरीं । पितरांसहित निर्धारीं । वैकुंठपुरीं पावले

॥ २ ॥ नित्य सत्य समाधान । निर्मळ करावें मन । नित्य तयासी नारायण । वैकुंठवास करील ॥ ३ ॥ बापरखुमादेवीवर सिद्धि । तरुणोपाय हेचि बुद्धि । कृपा करील कृपानिधी । ऐशिया भक्तांशीं जाणावें ॥४॥

३६८ धर्म वसे जेथें । सर्व कार्य होय तेथें । पित्यासहित मनोरथें । सिद्धि पावेल सर्वथा ॥ १ ॥ धन्य धन्य पितृव्रत । धन्य धन्य धर्म कृतार्थ । धन्य धन्य वेदाचा मतितार्थ । रामकृष्ण मुखीं नाम ॥ २ ॥ जंववरी आयुष्य आहे । तंववरी हरीची सोये । हरि हरि मुखीं राहे । तो सुखी होय अंतीं देखा ॥ ३ ॥ ज्ञान ध्यानें निवे संध्या । ज्ञानविज्ञान हाचि धंदा । राम कृष्ण हरि मुकुंदा । परमासंदा जगद्गुरु ॥४॥ ज्ञानदेवें सुकाळ केला । हरि हृदयीं सांठविला । हरिपाठ हाचि साधिला । अनंत अनंत परवडी ॥५॥

३६९ पतीतपावन श्रीहरि । राम कृष्ण मुरारी । या वाहे चराचरीं । तो एक स्वामी जी आमुचा ॥ १ ॥ धन्य धन्य आमुचे जन्म । मुखीं रामराम उत्तम । जया रामनामें प्रेम । तोचि तरेल सर्वथा ॥२॥ आयुष्य जाऊं नेदी व्यर्थ । हरिनामीं जो आर्त । हरिवीण नेणें आणीक पंथ । धन्य जन्म तयाचा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवें नेम केला । श्रीहरि हृदयीं सांठविला । त्यांनीं संसारा अबोला आला । देह खचला संतसंगें ॥ ४ ॥

संतपर अभंग

३७० साखरेचा ऊंस जरी होय पुढती । मथितां घृतीं काय क्षीर निवडे ॥१॥ माघारें जीवन जरी वाहे सरिता । तरीच जन्मा येती हरीचे दास ॥ २ ॥ विविधा मति भक्ति जे करिती । ते अंतीं नव्हती संसार बापा ॥३॥ कापुराचे मसीं जरी लिहिजे लिखित । तरी छाये पडे हात प्रकृतीचे ॥ ४ ॥ पवना पाठीं पांगुळें लागती । तैं जन्मा येती हरीचे दास ॥ ५ ॥ संत वैष्णव हरिदासा जे नर निंदिती । ते वरपडे होती प्रेमकिंकर ॥ ६ ॥ निवृत्तिदास म्हणे विव्हळी जे भजती । ते जन्मा न येती भाक माझी ॥७॥

३७१ अमृताची कुंडी निद्रिस्त मरण। ह्मणें त्या दूषण बोलसी रया ।। १ ।। वासना संग धीट प्रकृति कनिष्ठ । भोगुनी वैकुंठ जन्म घेती ।। २ ।। तैसें नव्हे सारासार तत्त्व निवृत्ति । बुडउनी प्रवृत्ति आपण नांदें ।। ३ ।। ज्ञानदेव बोले अमृत सरिता । सर्वां घटीं पुरता हरि नांदे ।। ४ ।।

३७२ उपजोनी नरदेहीं । जयाशी हरिभक्ति नाहीं । तोचि भूमिभारू पाहीं । व्यर्थ जन्म त्याचा गेला ।। १ ।। पशुप्राणी तया जोडी । नेघेचि हरिनाम कावडी । तो कैसेनि परथडी । नामेंवीण पावेल ।। २ ।। जिव्हा बेडुकी चावट । विसरली हरिनाम पाठ । ते चुकले चुकले वाट । वैकुंठीची जाण रया ।।३।। बाप रखुमादेवि निर्धार । नामें तरले सचराचर । जो रामकृष्णीं निरंतर । जोवें जप करील रया ।। ४ ।।

३७३ रामकृष्ण जप सोपा । येणें हरती जन्मखेपा । संसारू तुटेल महापापा । धन्य भक्त तो धरातळीं ।। १ ।। जया हरीची जपमाळी । तोचि पडिला सर्व सुकाळीं । तया भय नाहीं कदाकाळीं । ऐसें ब्रह्मा बोलियला ।। २ ।। बापरखुमादेवी हरि । नामे भक्तासी अंगिकारी । नित्य सेवन श्रीहरि । तोचि हरीचा भक्त जाणावा ।।३।।

३७४ हरिभक्त संत झाले हो अनेक । त्यामाजीं निष्टंक कांहीं ऐक ।। १ ।। शुक वामदेव शौनक नारद । अजामेळा प्रल्हाद बिभीषण ।। २ ।। ध्रुव पराशर व्यास पुंडलीक । अर्जुन वालिमक अंबरीष ।।३।। रुक्मांगद भीष्म बगदालभ्यसूत । सिभ्री हनुमंत परिक्षिती ।। ४ ।। कश्यपादि अत्री गौतम वशिष्ठ । भारद्वाज श्रेष्ठ मार्कंडेयो ।। ५ ।। बळी कृपाचार्य इंद्र सूर्य चंद्र । ब्रह्मा आदि इंद्र पूर्ण भक्त ।। ६ ।। सर्वांचा एक आहें मी किंकर । म्हणे ज्ञानेश्वर वैष्णवांसी ।।७।।

३७५ अखंड हरि वाचेसी । जरी सुकृताची राशी । तरीच हरि ये मुखासी । धन्य जन्मासी तो आला ।।१।। देखतां ज्याचे चरण । यम जातसे शरण । ऐसें सुकृताचें वर्णन । कवणें करावें तयाचें

॥ २ ॥ तोचि एक साधु देखा। नित्य पुसावें त्या विवेका। तो कांहीं न धरी शंका। हरिनाम म्हणतसे ॥३॥ ज्ञानदेवीं निजसूत्र। तोचि धन्य शुद्ध पवित्र। हरिवांचूनि त्याचे वक्त्र। नेणें आणिक दुसरें ॥४॥

३७६ आनंदले वैष्णव गर्जती नामें। चौदाही भुवनें भरलीं परब्रह्में ॥१॥ नरहरि हरि हरि नारायणा। सनकसनंदनमुनिजन-वंदना ॥ २ ॥ गातां वातां नाचतां प्रेमें उल्हासें। चराचरींचे दोष नासिले अनायासें ॥३॥ हरि मनीं हरि चित्तीं हरि अंकु शरीरीं। तयातें देखोनी हरि चाऱ्ही बाह्या पसरी ॥ ४ ॥ अंघ्रिरेणु ज्याचा उद्धरितो पतिता। प्राकृत वाणी केवीं वर्णूं हरिभक्तां ॥ ५ ॥ तीर्थी पावन धर्म जिहीं केला धडौती। कैवल्यकल्पद्रुम ते त्रिजगतीं ॥६॥ मत्स्यकूर्मादिक ज्याचे महिमेसी आले। धन्य वैष्णव तेज रवि-शशीसी पाहालें ॥ ७ ॥ बापरखुमादेविवरा पढियंती जया तनु। तया संताचरणीं स्थिर हो का मनु ॥८॥

३७७ श्रवणें कीर्तनें जाले ते पावन। सनकादिक जाण परम-भक्त ॥१॥ जाली ते विश्रांति याचकां सकळां। जीवीं जीवनकळा श्रीमूर्ति रया ॥२॥ पादसेवनें अक्रूर जाला ब्रह्मरूप। प्रत्यक्ष स्वरूप गोविंदाचें ॥३॥ सख्यपणें अर्जुन नरनारायण। सृष्टि जनार्दन एक-रूप ॥४॥ दास्यत्व निकट हनुमंतें केलें। म्हणोनी देखिले रामचरण ॥ ५ ॥ बळी आणि भीष्म प्रल्हाद नारद। बिभीषणावरद चंद्रार्क ॥६॥ व्यास आणि वसिष्ठ वाल्मिकादिक। आणि पुंडलीक शिरोमणी ॥७॥ शुकादिक योगी रंगले श्रीरंगीं। परिक्षितीच्या अंगीं ठसावलें ॥८॥ उद्धव यादव आणि ते गोपाळ। गोपिकांचा मेळ ब्रह्मरूप ॥९॥ अनंत भक्त राशी तरले वानर। ज्ञानदेवा घर चिदानंदीं ॥१०॥

३७८ संत भेटती आजी मज। तेणें मी जालों चतुर्भुज। दोन्ही भुजा स्थुळीं सहज। दोन्ही सूक्ष्मीं वाढल्या ॥१॥ आलिंगनीं सुख वाटे। प्रेम चिदानंदीं घोटे। हर्षें ब्रह्मांड उतटे। समूळ उठे मीपण ॥२॥ या संतांसी भेटतां। हरे संसाराची व्यथा। पुढतां पुढती माथां।

अखंडित ठेवीन ॥३॥ या संतांचें देणें । कल्पतरूहूनि दुणें । परिसा परीस अगाध देणें । चिंतामणी ठेंगणा ॥४॥ या संतांपरीस उदार। त्रिभुवनीं नाहीं थोर । मायबाप सहोदर । इष्टमित्र सोईरे ॥५॥ कृपाकटाक्षें न्याहाळिलें । आपुल्या पदीं बैसविलें । बापरखुमादेविवरें विठ्ठलें । भक्तां दिधलें वरदान ॥६॥

३७९ अकार उकार मकार करती हा विचार । परी विठ्ठल अपरंपर न कळे रया ॥ १ ॥ संताचे संगती प्रेमाच्या कल्लोळा । आनंदें गोपाळांमाजीं खेळे ॥२॥ भाळे भोळे भक्त गाताती साबडें । त्यांचें प्रेम आवडे विठोबासी ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु परब्रह्म पुतळा । तेथिल हे कळा निवृत्ति जाणे ॥४॥

३८० शर्करेची गोडी निवडावया भले । साधु निवडिले सत्संगती ॥१॥ सत्संगें प्रमाण जाणावया हरि । येर ते निर्धारीं प्रपंचजात ॥२॥ भानुबिंब पाहा निर्मळ निराळे । अलिप्त सकळ तैसे साधु ॥३॥ ज्ञानदेव हरि जपोनी निर्मळ । सदा असे सोज्वळ निवृत्तिसंगें ॥४॥

३८१ सोळा कळी चंद्र पूर्णिमे पूर्ण बोधु । संतजनां उद्बोधु सागरन्यायें ॥१॥ नित्यता पूर्णिमा हृदयीं चंद्रमा । आलिंगन मेघश्यामा देतु आहे ॥२॥ ज्ञानदेवा मोहो निःशेष निर्वाहो । रूपीं रूप सोहं हो एका तेजें ॥३॥

३८२ कुंचे पताका झळकती । टाळ मृदंग वाजती । आनंदें प्रेमें गर्जती । भद्रजाती विठ्ठलाचें ॥ १ ॥ आले हरीचे विनट । वीर विठ्ठलाचे सुभट । भेणें जाहले दिप्पट । पळती थाट दोषांचे ॥२॥ तुळसीमाळा शोभती कंठीं । गोपीचंदनाच्या उटी । सहस्र विघ्नें लक्ष कोटी । बारा वाटा पळताती ॥३॥ सतत कृष्णमूर्ति सांवळी । खेळे ज्याचे हृदयकमळीं । शांति क्षमा तया जवळी । जीवेंभावें अनुसरल्या ॥४॥ सहस्र नामांचें हातियार । शंखचक्राचे शृंगार । अति बळ वैराग्याचें थोर । केला मार षड्वर्गा ॥५॥ ऐसें एकांग वीर । विठ्ठलरायाचें डिंगर । बापरखुमादेविवर । तीहीं निर्धारीं जोडिला ॥६॥

३८३ पूर्वजन्मीं सुकृतें थोर केलीं। तीं मज आजि फळासी आलीं ॥१॥ परमानंदु आजि मानसीं। भेटी जाली या संतांसी ॥२॥ मायबाप बंधु सखे सोयरे। यांतें भेटावया मन न धरे ॥३॥ एक एका तीर्थाहूनि आगळें। तयामाजीं परब्रह्म सांवळें ॥४॥ निर्धनासि धन लाभु जाला। जैसा अचेतनीं प्राणु प्रगटला ॥५॥ वत्स विघ-र्डलिया धेनु भेटली। जैसी कुरंगिणी पाडसा मिनली ॥६॥ हें पियुषापरतें गोड वाटत। पंढरीरायाचे भक्त भेटत ॥७॥ बाप-रखुमादेविवर विठ्ठलें। संत भेटतां भवदुःख फिटलें ॥८॥

३८४ आजि सोनियाचा दिनु ॥ वर्षे अमृताचा घनु ॥१॥ हरि पाहिला रे हरि पाहिला रे॥ सबाह्याभ्यंतरी अवघा व्यापक मुरारी ॥२॥ दृढ विटे मन मुळीं॥ विराजित वनमाळी ॥३॥ बरवा संत समागमु ॥ प्रगटला आत्मारामु ॥४॥ कृपासिंधु करुणाकरू॥ बाप-रखुमादेविवरु ॥५॥

गीता महात्म्य

३८५ भगवद्गीता हेचि थोर। येणें चुके जन्म वेरझार॥ वैकुंठ-वासी निरंतर। भवसागर उतरेल॥ १ ॥ राम नाम सार धरी। तेंचि तारक सृष्टीवरी॥ त्याचें नि संगे निरंतरी। भवसागर तरसील ॥२॥ व्यर्थ प्रपंच टवाळ। येणें साधिली काल वेळ॥ नाम तुझें जन्म मूळ। हें केवळ परिसावें ॥३॥ त्रिकाळ साधिलें नाम। दूर होतील विघ्नकर्म॥ साधितील धर्म नेम। हें पुरुषोत्तम बोलियेले ॥४॥ तंव अनुष्ठान सुगम साधिले सर्व सिद्धी नेम॥ क्षेम असेल सर्व धर्म। सर्वकाळ फळले ॥५॥ ज्ञानदेव कर्म अकर्ता। पावन जाला श्रीअनंता। सुखदुःखाचा हरि भोक्ता। सर्वकाळ आम्हां आला ॥६॥

३८६ व्यर्थ प्रपंच टवाळ। सार एक निर्मळ। कृपा करी हरी कृपाळ। दीन दयाळ हरि माझा ॥१॥ क्षमा शांति दया रूपी। तोची उरेल स्वरूपीं। नामें तरले महापापी। ऐसा ब्रह्मा बोलिला

।।२।। गीतेमाजीं अर्जुनाशी। हरि सांगे साक्षी जैशी। जो रत होतसे हरिभक्तीशीं। तो नेमेशी तरेल ।।३।। ज्ञानदेवें भाष्यें केलें। गीता ज्ञान विस्तारलें। भक्तीं भाग्यवंतीं घेतलें। भाष्यें करुनी गीतेच्या ।।४।।

श्रीपंढरीमहात्म्य

३८७ आनंदाच्या ताटीं अमृताची वाटी। विवेक तारूं घोटीं रसनाबळें ।।१।। तें हें रूपडें रूपस विठ्ठल। पुंडलिकें बहुसाल प्रार्थियेलें ।।२।। तारावया जन व्हावया पावन। जडमूढ अज्ञान हरिपाठें।।३।। कर्म धर्म करितां शिणली येतां जातां। मग पुंडलिकें अनंता प्रार्थियेलें ।।४।। येऊनियां श्रीहरि भीमेच्या तीरीं। सुदर्शनावरी पंढरी उभविली ।।५।। अमरतरुवर तीर्थ सरोवर। वेणुनादीं श्रीधर खेळताती ।।६।। बागडे गाती हरि वाकुल्या कुसरी। तेथें पुंडलिक परोपरी स्तवन करी ।। ७ ।। धन्य पंढरीनगरी फावली चराचरीं। धन्य जो भूमीवरी दृष्टीभरी हरि देखे ।।८।। ज्ञानदेवा बीज विठ्ठल केशिराज। नव्हे हें नवल चोज प्रत्यक्ष हरि ।।९।।

३८८ न चलति शब्द खुंटलें पैं वाद। एकतत्त्व भेद नाहीं रूपा ।।१।। तें रूप पंढरी क्षरलें चराचरीं। माझें माझ्या घरीं बिंबलेंसे ।।२।। बापरखुमादेविवरु पुंडलिका वरु। निळियाचा आगरु पंढरीये ।। ३ ।।

३८९ दुजे द्वैत सांडी एकतत्त्व मांडी। अद्वैत ब्रह्मांडीं पैसु कीजे ।।१।। तें रूप पंढरी पुंडलिका द्वारीं। मुक्तिमार्ग चारी वश्य रया ।।२।। अनंतीं अनंत ओतिलें संचित। वैकुंठ अद्भुत उभें असे।।३।। ज्ञानदेवीं ध्यान मनमौन्य चरण। आपणचि मग्न तेथें जाले ।।४।।

३९० एकी म्हणे भाव धरूं नेदी मौन। तेथींचें वो ज्ञान मज सांगे।।१।। एकीनें सांगितलें दुजीनें परिसिलें। प्रपंच पुसलें तेणें रूपें ।।२।। तें घरटींकडी सोकरी बागडी। सोहं कथा उघडी पंढरीये ।।३।। ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तीस मनें। नयनासी पारणें देखतांची ।।४।।

३९१ तत्त्वें तत्त्व धरी कोहंभाव होकरी। सोहं सोहं करी कोण सये ॥१॥ सोकरी पुंडलिकु ज्ञान पुण्यश्लोकु। विठ्ठलीं त्रैलोक्य उद्धरिलें ॥२॥ सखी जाय तेथें भाव बळिवंत। प्रपंच देहांत नाहीं तुज ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव पुसे निवृत्ति सौरसें। पुंडलिकें कैसें पुण्य केलें ॥४॥

३९२ जयातें पाहतां परतला आगमु। निगमा नाकळे दुर्गमु। सिद्धसाधक निरुतें वर्मु। न पडे ठायीं सर्वथा ॥१॥ तें या पुंडलिका ओळलें। प्रेम प्रीतीनें घोळलें। भक्तिमातेनें चाळविलें। आधीन केलें आपणया ॥२॥ जें माये अविद्ये वेगळें। गुणत्रया नातळे। काळें गोरें ना सांवळें। निर्धारितां नेणवे ॥ ३ ॥ जें द्वैताद्वैताहूनि परतें। जें सुखातें वाढवितें। योगी लक्षीं लक्षित ज्यातें। परि नेणवे सर्वथा ॥४॥ जें रूपा अरूपा वेगळें। सहस्रनामांहूनि आगळें। परम कृपेचें कोवळें। क्रियाकर्माविरहित ॥५॥ जें ब्रह्मरसाचें गोठलें। तें पंढरिये प्रगटलें। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलें। नामें आथिलें चोखडें रया ॥६॥

३९३ जन्मोजन्मींच्या सायासीं। विठ्ठल लाधला पुंडलिकासी ॥१॥ पूर्वी पुण्य केलें वो माये। विटे लाधले या विठोबाचे पाये ॥२॥ बापरखुमादेविवरु आहे। तया तीर्था केधवां जाती पाये ॥३॥

३९४ आनु नेणें कांहीं। विठ्ठलु स्मरें देहभावीं ॥१॥ पुंडलिक हें चिंतन। म्हणोनी विटेवरी हें ब्रह्म ॥२॥ रखुमादेविवरु शहाणे। विठ्ठलु पाहुणे पुंडलिक ॥३॥

३९५ तळवे तळवटीं असे। विटे फावलें अनयासें ॥१॥ आम्हां न संडवे पंढरी। विठ्ठलराज विटेवरी ॥२॥ जानु जघन बरवे दिसे। तें देखोनि मन उल्हासे ॥३॥ पदकमळ जोडिलें। तेथें मुनिजन रंगले ॥४॥ कासे कसिला पितांबरु। चरणीं ब्रिदाचा तोडरु ॥५॥ नाभीकमळीं जन्म असे। ब्रह्मादिकां अर्थसे ॥६॥ हस्तकडगे बाहुवटे विठोबा शृंगार गोमटें ॥७॥ अंगीं चंदनाची उटी। तें देखोनि मन संतुष्टी ॥८॥ गळां वैजयंती माळा। मणीमंडित वक्षस्थळा ॥९॥

कानीं कुंडलें झळाळ। श्रीमुख दिसतें वेल्हाळ॥१०॥ वदन सकुमार गोजिरें। जैसें पोवळिवेल साजिरें॥११॥ दंतपंक्ति झळाळ। जैसी माणिकाची कीळ॥१२॥ नासिक मनोहर दिसे। जैसें वोतिलेसें मुसें॥१३॥ लोचन बरवें विशाळ। श्रवणीं कुंडलें झळाळ॥१४॥ टिळक रेखिला मृगनाभीचा। बाप राजा मन्मथाचा॥१५॥ माथां मुगुट झळाळीत। बाप पुंडलिका न्याहाळित॥१६॥ निवृत्तिदास शरणांगत। विठ्ठलचरणीचें आरत॥१७॥

३९६ क्षीरसागरीचें निजरूपडें। पाहतां पारखिया त्रिभुवनीं न संपडे। तें उभें आहे वाडेकोडें। पुंडलिकाचे आवडी॥१॥ मेघश्याम घेऊनियां बुंथी। जयातें श्रुती पैं वानिती॥ कीं तें पुराणासी वाडे। तें पंढरिये उभें असे कानडें गे माये॥ २॥ आवडीच्या वालभें गोजावलें गोजिरें। पाहतां साजिरें त्रिभुवना एक गे माये॥ ३॥ जें सकळ मंगळदायकाचें प्रेम आथिलें। कीं ब्रह्मरसाचें वोतिलें घोसुलें॥ ब्रह्मविद्येचें सार मथिलें। देखा सकळ आगमीचें संचलें। कीं बापरखुमादेविवरु विठ्ठल नामें मढिलें। श्रीगुरुनिवृत्तीनें दिधलें प्रेमखूण रया॥४॥

३९७ नेणो विठोमार्ग चुकले। उघडे पंढरपुरा आले। भक्तें पुंडलिकें देखिले। उभें केलें विटेवरी॥१॥ तो हा विठोबा निधान। ज्याचें ब्रह्मादिकां ध्यान। पाउलें समान। विटेवरी शोभती॥ २॥ रूप पहातां तरी डोळसु। सुंदर पाहतां गोपवेषु। महिमा वर्णितां महेशु। जेणें मस्तकीं वंदिला॥ ३॥ भक्ति देखोनी लांचावला। जाऊं नेदी उभा केला। निवृत्तिदास म्हणे विठ्ठला। जन्मोजन्मीं न विसंबे॥ ४॥

३९८ हें नव्हे आजिकालिचें। युगां अठ्ठाविसांचें। मज निर्धारितां साचें। हा मृत्युलोकुचि नव्हे॥ हाचि मानीं रे निर्धारु। येर सांडीं रे विचारु। जरी तूं पाहासी परात्परु। तरी तूं जायें पंढरिये॥१॥ बाप तीर्थ पंढरी। भूवैकुंठ महीवरी। भक्त पुंडलिकाचे द्वारीं। कर कटावरी राहिला॥ २॥ काशी अयोध्या कांची। अवंती मथुरा

माया गोमती। ऐशीं तीर्थें इत्यादिकें आहेती। परी सरी न पवती ये पंढरी ।। ३ ।। हाचि मानीं रे विश्वासु। येर सांडीं रे हव्यासु। जरी तूं पाहासि वैकुंठवासु। तरी तूं जायें पंढरिये ।।४।। आड वाहे भीमा। तारावया देह आत्मा। पैलथडीये परमात्मा। मध्यें राहिला पुंडलिकु ।। ५ ।। या तिहींचें दरुशन। प्राण्या नाहीं जन्ममरण। पुनरपी आगमन। येथें बोलिलेंचि नाहीं ।। ६ ।। पंढरी म्हणजे भुवैकुंठ। ब्रह्म तंव उभेंचि दिसताहे नीट। या हरिदासासी वाळुवंट। जागरणासी दिधलें ।।७।। म्हणोनि करा करा रे क्षीरापति। नटा नटा कीर्तनवृत्ति। ते नर मोक्षातें पावती। ऐसें बोलती सुरनर ।। ८ ।। हें चोविसा मूर्तींचें उद्धरण। शिवसहस्रनामासी गहन। हेंचि हरिहराचें चिंतन। विश्ववंद्य हे मूर्तीतें ।।९।। तो हा देवादि देव बरवा। पांडुरंग सदाशिवाचा निज ठेवा। बापरखुमादेविवरु पंचविसावा। चोविसा मूर्ति वेगळा ।।१०।।

३९९ पंढरीचे वाटे अनंत घडती याग। वैकुंठींचा मार्ग तेणें संगें ।। १ ।। जप तप अनुष्ठान क्रिया कर्म धर्म। हें जाणताती वर्म संतजन ।। २ ।। भक्तिमार्ग फुकटा आनंदाची पव्हे। लागलीसे सवे पुंडलिका ।। ३ ।। दिंडी टाळ घोळ गरुडटकियाचे भार। वैष्णवांचे गजर जिये नगरीं ।। ४ ।। तिहीं लोकीं दुर्लभ अमर नेणती। वृक्ष होउनी पुढती सेविताती ।।५।। सनकादिक मुनी ध्यानस्त पैं सदा। ब्रह्मादिकां कदा न कळे महिमा ।। ६ ।। ज्ञानदेव निवृत्ति पुसतसे कोडें। पुंडलिकें केवढें भाग्य केलें ।।७।।

४०० कल्पना वृक्षासी देखिलें। चिंतामणीस चिंतिलें। कामधेनुसी अपेक्षिलें। जीण्या जिवविलें तेंचि हरिरूप पंढरिये ।। १ ।। धन्य कुळ धन्य जन्म। जयासी पंढरीचा नेम। चित्तीं अखंड विठ्ठलप्रेम। ते धन्य भक्त भूमंडळीं ।।२।। तोचि तीर्थरूपसदा। तया दोष न बाधिती कदा। जो रातला परमानंदा। तेथें सर्व सिद्धी वोळंगती ।।३।। ऐशीं वेदशास्त्रीं पुराणीं। जो रातला नामस्मरणीं। धन्य तया तीर्थ पर्वणी। धन्य वाणी तयाची ।।४।। पंढरिसी कीर्तन करी। पुंडलिकासी नमस्कारी। विठ्ठल चरण अंतरीं धरी। धन्य

जन्म तयाचा ॥ ५ ॥ सकळ कुळाचा तारकु । तोचि जाणावा पुण्यश्लोकु । पांडुरंगीं रंगला निःशंकु । धन्य जन्म तयाचा ॥६॥ त्यासी अंतीं वैकुंठप्राप्ती । ऐसें शुकें सांगितलें परीक्षिती । जे जे हरिचरणीं भजती । ते ते पावती वैकुंठ ॥ ७ ॥ नामें स्फुंदत नाचत रंगणीं प्रेम विठ्ठलचरणीं । सर्व सुख खाणी । बापरखुमादेविवरु विठ्ठल ॥८॥

४०१ जोडूनियां जोडी जेणें हुंडारिली दुरी । भिकेची आवडी तया नावडे पंढरी ॥ १ ॥ करंटे कपाळ ज्यांचें नाम नये वाचे । सदैव सभाग्य तोचि हरिरंगीं नाचे ॥ २ ॥ आपण न करीं यात्रा दुजियासि जावो नेदी । विषयाचा लंपट शिकवी कुविद्या कुबुद्धि ॥३॥ ऐसे जे जन्मोनी नर भोगिती अघोर । न करिती तीर्थयात्रा तया नरकीं बिढार ॥४॥ पुंडलिकें भक्तें तारिलें विश्वजनां । वैकुंठींची मूर्ति आणिली पंढरपूर पाटणा ॥ ५ ॥ कायावाचामनें जीवें सर्वस्वें उदार । बापरखुमादेविवरा विठ्ठलाचा वारिकर ॥६॥

४०२ वाजतसे बोंब कोण्ही नायकती कानीं । हरि हरि न म्हणती तया थोर जाली हानी ॥ १ ॥ उठा उठा जागा पाठीं भय आलें मोठें । पंढरीवांचुनी दुजा ठाव नाहीं कोठें ॥ २ ॥ तापत्रय अग्नीचा लागला वोणवा । कवण रिघे आड कवण करी सावाधावा ॥ ३ ॥ देखोनि ऐकोनि एक बहिर अंध जाले । विषयाचे लंपट बांधोनि यमपुरीस नेले ॥४॥ आजा मेला पणजा मेला बाप मसणा नेला । देखत देखत नातु पणतु तोही वेडा जाला ॥ ५ ॥ व्याघ्र लासी भूतें ये लागतील पाठीं । हरिभजन न करितां सगळे घालूं पाहे पोटीं ॥६॥ संतसंग धरा तुम्ही हरिभजन करा । पाठी लागलासे काळ दांत खातो करकरां ॥७॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठला शरण । भावें न निघतां न चुके जन्ममरण ॥८॥

४०३ शरीर हें स्थळ । मळानिर्मळाचें मूळ । पाहोनी चोखाळ। आदिपुरुषासी ॥ १ ॥ जन्ममरणाच्या उचटूनि पेडी । मग तये बिवडीं ज्ञान पिकें ॥ २ ॥ पंढरीचें पीक न समाये अंबरीं । तें शेत

सोकरी पुंडलिकु ॥ ३ ॥ ऐहिक्य परत्र दोन्ही शेतांचीं आउतें। मुंड मुंड तेथें कुळवाडिये ॥ ४ ॥ उचलूनि पेंडी कासिया समुळीं। मग पुण्यकाळीं ओलवले ॥५॥ गरुडटके दोन्ही शेताची बुजावणी। दश कुडपणीं नामघोष ॥६॥ एकवीस स्वर्गाचा घालूनियां माळा। मग ते गोपाळामाजीं खेळे ॥ ७ ॥ जये शेतीं निवृत्ति भीतरे। तये शेतीं साजे पुरे। राउळीं निदसुरे। दंडिजती ॥ ८ ॥ रात्री दिवस तुम्हीं हरिचरणीं जागा। तेणें तराल गा भवसागरू ॥ ९ ॥ अठराही बलौतें तें केलें धडौतें। खळें दान देते सनकादिकां ॥ १० ॥ ज्ञानदेव म्हणे जगदानीं पिकला। पुरोनी उरला पंढरिये ॥ ११ ॥

४०४ विवेक नदीये बैसोनी। सांगड सत्त्वाची बांधोनी ॥ १ ॥ एक पंढरी वैकुंठ। येर वाउगे बोभाट ॥२॥ चारी वेद विवादती। पुराणें साक्ष देती ॥ ३ ॥ बोले निवृत्तीचा दास। संत गर्जती पापनाश ॥ ४ ॥

४०५ वाराणशी यात्रे जाईन। प्रयाग तीर्थ पाहीन। त्रिवेणिये स्नान करीन। परी मी वीट नव्हेन ॥ १ ॥ विठोबा पाईंची वीट। मी कईं बा होईन ॥ धृ० ॥ गोदावरी यात्रे जाईन। बारा वरुषाचें फळ लाहीन। अब्जकतीर्थीं स्नान करीन। परी मी वीट नव्हेन ॥३॥ मल्लिकार्जुन यात्रे जाईन। श्रीशैल्य शिखर पाहीन। पाताळगंगे स्नान करीन। परी मी वीट नव्हेन ॥ ४ ॥ मातापुर यात्रे जाईन। सह्याद्री पर्वत पाहीन। गहनगंगे स्नान करीन। परी मी वीट नव्हेन ॥ ५ ॥ कोल्हापुरीं यात्रे जाईन। महालक्ष्मी पाहीन। विशाळतीर्थी स्नान करीन। परी मी वीट नव्हेन ॥ ६ ॥ एका अंगुष्ठीं तप करीन। पृथ्वीपात्रचि लाहीन। देह कर्वतीं देईन। परी मी वीट नव्हेन ॥ ५ ॥ बहुता पुण्यांच्या सायासीं। चरण जोडले विटेसी। निवृत्ति दासु म्हणे परियेसी। परी मी वीट नव्हेन ॥८॥

४०६ त्रिपुटीं भेदुनी मनाच्या मौळीं। तें आलें भूमंडळीं पंढरिये ॥ १ ॥ नाम लाधलें नाम लाधले। पुंडलिकें केलें खेवणें देखा ॥ २ ॥ समर्थाचे पायीं भोजन जालें। पंचामृत घेतलें धणीवरी

॥ ३ ॥ बाप रखुमादेविवरु विठ्ठलेंसी तृप्ती । यथार्थ भाविता कळों येईल चित्तीं ॥ ४ ॥

४०७ पातेजोनि खेंवासी आणिलें । येणें आपणिया समान मज केलें गे माये ॥ १ ॥ पाहें पा नवल कैसें वितलें । मन उन्मनीं उन्मन ग्रासिलें ॥ २ ॥ पाहें पा येणें रखुमादेविवरा विठ्ठलें । पाहे पा राहणें पंढरपुरीं केलें ॥३॥

४०८ जें येथें होतें तें तेथें नाहीं । ठाईंच्या ठाईं हारपलें ॥ १ ॥ घरींच्या घरीं जाली चोरी । आपणावरी आळु आला ॥ २ ॥ पंढरपुरीं प्रसिद्ध जाणा । पुरविल्या खुणा ज्ञानदेवा ॥ ३ ॥

४०९ आकानिकेळेचिकनामातु । कोरुळे धनिगे मरुळादेने ॥१॥ चलुवाने चलुवाने पंढरिराया चलुवाने । यल्ले दोरकन्ने यल्ले बारन्ने ॥ २ ॥ पुंडलिकने भक्तिगे बंदा । रखुमादेविवर विठ्ठलुने ॥३॥

४१० माझे जिवींची आवडी । पंढरपुरा नेईन गुढी ॥ १ ॥ पांडुरंगीं मन रंगलें । गोविंदाचे गुणीं वेधलें ॥ २ ॥ जागृति स्वप्न सुषुप्ति नाठवे । पाहतां रूप आनंद साठवे ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु सगुण निर्गुण । रूप विटेवरी दाविली खूण ॥४॥

४११ अवघाची संसार सुखाचा करीन । आनंदें भरीन तिन्ही लोक ॥१॥ जाईन गे माय तया पंढरपुरा । भेटेन माहेरा आपुलिया ॥ २ ॥ सर्व सकृतांचें फळ मी लाहीन । क्षेम मी देईन पांडुरंगीं ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलेशीं भेटी । आपुले संवसाटी । करुनी ठेला ॥४॥

कर्मविधिनिषेध

४१२ पृथःकारे कर्म आचरितां । विधि जिज्ञाशी काय सत्ता । अष्टादश पुराणें नानामतें आचरतां । परी तयांसी विधि विवेक न कळे तत्त्वता । कर्म कळा जयाची वाचा उच्चारितां । ऐशी नाना द्वंद्वें उपाधि कें जल्पती परी एकही नेणे तेथींची वार्ता रया ॥ १ ॥

ऐशी भ्रांती साम्य बोलती सकळे । परी नकळे पूर्ण सत्ता रया ।। २ ।। निजब्रह्म बुद्धि नेणसी । गव्हारा वाउगा का शिणशी । यासाठीं भ्रमूनियां बरळशी । पहिले नव्हे तुज संकल्पें करिशी नाना गोष्टी रया ।। ३ ।। आतां अथातो धर्म जिज्ञासा ब्रह्म जिज्ञासिक वचन । हें तंव वेदींचें प्रमाण । तरी वेदे वदवितें नकळे वेद कळा लय लक्ष धारण । पूजा समाधीचेनि यज्ञयागादिकें कर्म। जपतप अनुष्ठान नाना उपासना मंत्रयंत्रादि साधनें । धांडोळितां परी तें एकही न घडे ब्रह्म जिज्ञासिक वचन । येणें सुखासाठीं बापा होशी पैं हिपुटी स्वानंद जीवन सुख आहे आन रया ।। ४ ।। नाना अर्थवाद उपाधि शब्दज्ञानें तेणें । केवीं शुद्ध होती यांचीं मनें । नाना मुद्रा संकल्पाचिया बाळविलां तेणें केंवीं पाविजे ब्रह्मज्ञानें । मी ब्रह्म ऐसें शब्दें वाखाणूं जाशी तरी तेणें । ब्रह्म ऐसें केवीं होणें । ब्रह्माहमस्मि बोध वाचें उच्चारितां हेंही अहंकाराचें लेणें । आतां परतें सकळही वाव जाणोनियां कांहीं आपलें स्वहित करणें । बापरखुमादेविवर विठ्ठल चिंतितां निजसुखासी येऊं नेदी उणें ।। ५ ।।

४१३ बहुशास्त्र जल्पणे वेद त्रिकांडपणें । बोलती लक्षणें त्रिविधमुक्तीं ।। १ ।। नानामतें उच्छुंखळे म्हणोनि जासी विकळे ययापरी ।। २ ।। म्हणोनी तया वाटा जाऊं नको अव्हाटा । या संकल्पा फुकटा येवों नेदी ।।३।। परतोनियां पाहीं करीं आठवण । तूं आहेसी कोण विचारीं पां ।।४।। विचारुनी निरुतें संतसंगें पंथें । जन्ममृत्यु तूंतें न बाधी कांहीं ।।५।। म्हणोनी यम नियम प्राणायाम प्रत्याहार आटणी । वाउगाचि बांधोनि सिणसी कां पां ।। ६ ।। ऐसें गंधर्वपूर कीं मृगजळाचें नीर । येथींचा विचार क्लेशी क्षीदक्षीण न करीं बापा ।। ७ ।। मतें या भ्रामकें वेश्याचेनी सुखें । पालट एके सोंगें जाली ।। ८ ।। क्षीरनिरा निवाड याचेनि नव्हे कांहीं । निजगुरु पाही तो विरळा असे ।। ९ ।। म्हणोनी याच्या चरणीं घालोनियां मिठी । निजपदीं बैसवी शेवटीं तुज ।। १० ।। आतां सांडी मांडी न करी निश्चय एक धरी । तूं आत्मा निर्वि–

कारी सदोदित ।। ११ ।। म्हणोनि तूं सर्वगत सर्वसाक्षी सुखरूप । तेथें पंचभूती नातळेचि ।। १२ ।। आतां न करी तूं अनुमान ज्ञान ना विज्ञान । स्वयें सिद्धी आपण होउनी राहे ।।१३।। हेचि पुढता पुढती सांगों तुज किती । श्रुती नेती नेती मौनावल्या ।। १४ ।। निवृत्तीदास म्हणें अनुभवी तो जाणें । येरा लाजिरवाणें टकमक ।।१५।।

४१४ पदत्रयादि विलक्षण नातळे वर्णावर्ण । पंचभूतिकपण नातळे ज्यासी ।।१।। ते स्वयंप्रमाणें घनावलेनपणें । द्वैताद्वैत नेणे तैसें आहे ।।२।। नामरूपाचा भेद तुटलासे संबंध । स्वयें निजानंद भोगी बापा ।।४।। सारुनी लक्ष लक्षण शास्त्राचा उगाणा । तेथ वेदादि षड्दर्शना नुमगे पाहीं ।।५।। तयामाजीं तें असतसे निरुतें । न चोजवे पंथें नवल ज्याचें ।। ६ ।। म्हणोनियां परिसा चौंचिची उजरी । तेंचि निर्विकारी प्रकाशलें ।। ७ ।। निवृत्तिदास म्हणे हा निजभाव । बोलों नये ठाव तैसें जालें ।।८।।

उपासना.

४१५ देहाचेनि दीपकें पाहे जों सभोंवतें। तंव अवचितें तेचि ध्यान केलें ।।१।। निराकारींची वस्तु आकारा आणिली । कृष्णीं कृष्ण केली सकळ सृष्टी ।। २ ।। लय गेलें ध्यानीं ध्यान गेलें उन्मनीं । नित्य हरिपर्वणी सर्वांरूपें ।।३।। आनंद सोहळा हरिरूपीं आवडी । कृष्ण अर्धघडी न सोडी आम्हां ।। ४ ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठल अभये । भयांचें पैं भय हरपे कृष्णीं ।।५।।

४१६ स्वप्नींचें सुख मी पहावया गेलें । तंव स्वप्नीं स्वप्न ठेलें येरा विस्मो गे माये ।। १ ।। काय सांगो निदसुरी कवळलें संसारीं । करितां येरझारी येणेंचि छंदें ।।२।। सुषुप्तीचें सुख जागृती जाणती । तरी परतोनी मागुती कासया येती ।।३।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठल राणे रावो । ऐसा जाणोनी तयाचा भावो ठाकियला ।।४।।

४१७ वेल्हावलें मन परतोनी पाही । तंव प्रपंच दिसे आया गेले । पिटुनी बाह्या वैराग्याची गुढी । उभऊनि म्हणे म्यां जिंकिलें ।। आपपर न दिसे शेखीं । चरणीं स्थिरावलें । जळतरंग लहरी । सरिता संगम जीवनीं । जीवन ऐक्य ठेलें रया ।।१।। तेंचि ब्रह्मज्ञान बोधितां पाहतां । सगुण निर्गुण आतां भेदु नाहीं । वाउ–गाचि शिणसी विचारी मानसीं । वायां कल्पना करूनि दाही दिशीं रया ।।२।। म्हणोनी पटीं तंतु ओतप्रोत होतु । तैसे विश्वजात ब्रह्मीं असे ।। सतीं कल्पिसी भेद सगुण निर्गुण द्वंद्व । तेणें कल्पने प्रत्यया नये । सर्वस्वें उदासीन होई तूं निश्चय । जाण एक सगुणींचि काय न लभे रया ।। ३ ।। आम्हां सगुण निर्गुण समान । नेणो जन्म जातक भान । दृश्य द्रष्टा दर्शन । त्रिपुटी नलगे । महावाक्यादि शब्द । तत्त्वमस्यादि बोध । हेही आम्हां सकळ वाउगें रया । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु चिंतितां । सुख सगुणींच जोडे येणें अंगें रया ।। ४ ।।

४१८ आजी संसार सुफळ जाला गे माये । देखियले पाय विठोबाचे ।।१।। तो मज व्हावा तो मज व्हावा । वेळोंवेळां व्हावा पांडुरंग ।। २ ।। बापरखुमादेविवरु न विसंबे सर्वथा । निवृत्तीनें तत्त्वतां सांगितलें ।।३।।

४१९ विठ्ठलयात्रे जाती वो माये । त्याचे धरीन मी पाये ।।१।। विठोबा माझें माहेर । भेटेन बुद्धि परिकर ।। २ ।। रखुमादेविवर विठ्ठलें । मन ठेउनी राहिलें निर्धारें ।। ३ ।।

४२० या अमरामाजीं येखादा वोळगों म्हणे । तरी तो ठावो ठाकितां अतिदुस्तरु । भूमंडळीचें राज्य ओळगों म्हणे । तंव तेथें न लभे अवसरू । निःसंग होउनी यतिधर्म चाळूं म्हणे । तरी भिक्षेसी पडे विचारु । निःप्रपंच हातीं टाळ दिंडी । घेऊनियां वोळगे तो हरिहरु रे रे ।। १ ।। हरीचे विद्यावंत जालों रे । आम्ही जाऊनि पंढरपुरीं राहिलों । कळिकाळाच्या माथां पाय देऊनियां । वैकुंठ–भुवनासी गेलों रे रे ।। ध्रु० ।। अष्टांगयोगें शरीर दंडूं पाहे । तंव

येवढें कैचें कष्टसाधन। लय लक्ष लावुनी गुरुमंत्र जपों म्हणों। तरी स्थिर नव्हे अंतःकरण। तल्लीन होऊन हरिकथा आयिकों। म्हणों तरी ठायींचेचि बधिर श्रवण। उदंड वाचे हरिहरि म्हणतां। फुकासाठीं चुके पतन रे रे॥ २॥ चहूं वेदांचे गव्हर धांडोळितां। वेडावलीं साही दर्शनें। शून्य स्थावर जंगम सर्वत्र व्यापून असणें। जळीं स्थळीं काष्ठीं पाषाणीं सरिसें। या दृष्टी पाहाणें। ऐसियातें सेवितां अविद्या लोपे। मा विश्वास मानिला मनें॥ ३॥ जयाचिये बोळगो जातां आडकाठीच नाहीं। भीतरीं गेलिया मान पाविजे। अरोधे विरोधें समतुल्य देणें। न मगतां अमरा होईजे। तो क्षणा माजीं दे तें न सरे। कल्पकोटि ऐसिया धुरे कां दुऱ्हाविजे। ऐसियाचे गांवींची सुखवस्तीचे पुरे। मा बहुत काय अनुवादिजे रे रे॥ ४॥ ऐसा वैकुंठपुरपती। पुंडलिकाचिये भक्ति। अमूर्त मूर्तीस आला। भक्तां अमरपद देतुसे। अवळीला नामें यमलोक विभांडिला। जिही जैसा भाविला। त्या तैसा पालटु दाविला परी। अणु एक नाहीं वेंचला। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु। आम्हां गीतीं गातां जोडला रे रे॥ ५॥

करुणापर अभंग

४२१ मी माझें करूनि देह चालविसी वायां आतां। जेथींचा तेथें निमोनि जाय ऐसें कीजे देवराया॥ १॥ जंव जंव गोड तंव तंव जाड। जाड गोड दोन्ही नको रया॥ २॥ त्रिगुणबोझें जडपण रचूनि लोटूनि देसी महापुरीं। आवर्त बोळसा पडिलिया। मग तेथें कैंची असे उरी रया॥ ३॥ ऐसें लटिकेंचि गाऱ्हाणें देवों मी किती। तंव तुज नये काकुलती। बापरखुमादेविवरा विठ्ठला म्यां तुजमाजीं घेतली सुती रया॥ ४॥

४२२ परिमळाची धांव भ्रमर बोढी। तैसी तुझी गोडी लागो मज॥ १॥ अविट गे माय विटेना। जवळी आहे परी भेटेना॥ २॥ तृषा लागलीया जीवनातें ओढी। तैसी तुझी गोडी लागो या जिवा॥ ३॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठलीं आवडी। गोडियेसी गोडी मिळोन गेली॥ ४॥

४२३ रंगा येई वो रंगा येई वों । विठाई किठाई माझे कृष्णाई कान्हाई ॥ १ ॥ वैकुंठवासिनी वो जगत्रजननी वो । तुझा वेधु माझे मनीं वो ॥ २ ॥ कटीं कर विराजित । मुगुटरत्नजडित । पीतांबरु कसिला । तैसा येई कां धांवत ॥३॥ विश्वरूप विश्वंभरे कमळनयने कमळाकरे वो । तुझें ध्यान लागो बापरखुमादेविवरे वो ॥ ४ ॥

विनवणीचे अभंग

४२४ तुज जाणावया जाय देवा । तंव आठवे इंद्रियांचा हेवा । मनें कल्पियां ठेवा । स्थान एक निर्मिलें ॥१॥ मग इंद्रियें भजती मना । अल्प जाली पैं वासना । स्वरूप देखावया नयना । मन नयन एकरूपें ॥२॥ तुझें ध्यान आवडे कान्हा । रूप न्याहाळीं नयना । निजीं निरंतर वासना । कृष्ण ध्यानीं तत्पर ॥३॥ ऐसें तुझें रूप चोखडें । मनें निवडिलें पैं कोडें । जें योगियां न संपडे । ध्यानरूपीं रया ॥४॥ या रूपाचा सोहळा देई । हेंचि मागतुसे पाहीं । आणिक नमगे गा कांहीं । तुजवांचोनी स्वामीया ॥५॥ जरी स्वार्थ करूं कल्पनेचा । तरी हाचि विस्तारू प्रपंचाचा । काय यासी वर्णू वाचा । तूं दीनाचा स्वामी होसी ॥६॥ नको हा संसार व्यर्थ । भक्ति ज्ञान वैराग्य परमार्थ । हाचि देई मनीं स्वार्थ । नलगे अर्थ मायेचा ॥७॥ माझ्या मनें ध्यान केलें । रूपीं रूप हिरोनी घेतलें । थितें मीपणहि नेलें । मज आपुलें म्हणावें ॥ ८ ॥ गोंवीं विज्ञान पदवियें । ज्ञानाग्नि दावीं मांडवीयें । दृश्य द्रष्टा सर्वज्ञ सोयें । अवघा होये दातारा ॥९॥ विश्व हें तूंचि क्षरलासी । आत्मा जगदाकारें होसी । सर्वेचि क्षरलें मोडिसी । तदां शेखीं एकत्व ॥१०॥ बापरखुमादेवीवर ध्यान । वृत्तीसीं साधलें पूर्ण । ज्ञानदेव म्हणे निधान । विठ्ठलीं मन स्थिरावलें ॥११॥

४२५ आल्हादपण काय सांगसी देवा । मन बैसे भावा तैसें करीं ॥ १ ॥ हा घोडा हा राऊत करूनियां दावा । मग पदीं बैसवा ब्रह्माचिये ॥२॥ मी डोलेन आनंदें तुमचेनि प्रसादें । रत्न जेवीं अंधें

देखियेलें ॥३॥ करा तत्त्वीं सौरसु म्हणे निवृत्तीदासु। जेथें रात्री दिवसु आथिचिना ॥४॥

४२६ शहाणियाची दासी होईन कामारी। तो अनुसरु तेथें नव्हेरी। चित्तासारिखा मिळो गोंवळु रानींचा। तो मज मेरु कनकाचा गे बाई ये॥ १ ॥ लक्ष असो त्या मूर्खाचे गोठी। परी तो नाणावा माझिये दृष्टी। कर्पूराची राशी कुल्लाळ नासी। कवण साहे त्याची तुटी गे माये॥ २ ॥ अविंधे मोतिये तेजें सुढाळें सोहरूं जाणे ते शहाणे। टाकियाच्या घायीं पाषाण विंधिती तैसें त्या मूर्खाचें जिणें गे बाई ये ॥३॥ चंदनाच्या दृतीं वेधिल्या वनींच्या पनस्पती। परी तो वेळू न वेधे चित्तीं। उदकामाजीं जैसी कां पाषाणाची वस्ती। तैसी त्या मूर्खाची संगती गे बाई ये॥ ४ ॥ भ्रमरु काळा भोगी पुष्पयाती सकळा। तेथें म्हैसा येवो नेदावा जवळां। परिसु पाषाणाचा परी तो गुणें आगळा। तैसा वैष्णव मिळो मज दुबळा गे माये ॥५॥ ऐशा सकळ कळा भोगिसी। नंदरायाचा गोंवळु म्हणविसी। बापरखुमादेविवरा विठ्ठला तुज। न विसंबें अहर्निशीं रया॥६॥

४२७ नामरूपीं प्रीति कीं ध्यानीं सगुण मूर्ति। हेचि तुझी यश कीर्ति जाणोनियां॥ हृदयीं तुझें रूप मुखीं नामघोष। नैवेद्य प्रसाद जठरीं आम्हां॥ निर्माल्य मस्तकीं वंदूं तुमचे चरण। हाचि अच्युता तुमचा महिमा रया ॥१॥ अखंड नाम वाचे हेंचि तप साचें। तेंचि स्वरूप दिसे हृदयीं तुझें॥ २ ॥ तुझें नाम निर्धारितां हेंचि गा तप आतां। काया वाचा मनें न विसंबे तत्त्वतां। म्हणौनि आसनीं पंथीं शयनीं जड पडो भलतेसें परी नाम न संडी अनंता। जीवाचिया जीवना सगुणगुणनिधाना हेंचि प्रेम देई निजभक्तां रया ॥३॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठला आनंद सुखाचिया वोवरा। पाहें तंव भरला दशदिशां दुसरा न दिसे सोयरा। तेवीं गुण नामकीर्ति तेचि आम्हां मूर्ति हृदयीं न विसंबे दातारा। येणें निवृत्तिरायें खुणा दाऊनि सकळ आतां जोडलासी मोहरा रया॥ ४ ॥

४२८ भेटी जाली धुरेसी। पालुटू जाला या जीवासी। लोहो लागलें परिसेसीं। तें सुवर्ण जालें॥ ऐसा गुणागुणाचा दाता। तो

विश्व व्यापिलें रे अनंता। कायबा पाहतोसी आतां। विमानीं वाट पाहातुसे ॥१॥ तरी मी गुंतलों दातारा। येऊनियां संसारा ॥ध्रु०॥ नट घेऊनियां अंवगणीं। करूं नेणें संपादणी। एकत्र जालें लवण पाणी। तें मिळोनि गेलें ॥ ऐसा बहुतां गुणांचा दाता। तो विश्व व्यापिलें रे अनंता। काय बा पाहातोसी आतां। आपुल्या सारिखें करीं बापा ॥२॥ चंद्र चकोरां नावडे। सेखीं होणार तेंचि घडे। वृथा वेंचितासी खडे। परीस म्हणोनि ठेविसी ॥ आतां असो हा डांगोरा। शरण रिघें रखुमादेविवरा। अरे अरे विठोजी दातारा। नवजे घरा आणिकांच्या ॥ ३ ॥

४२९ आठवी तंव तूंचि जवळिकें। नाठविसी तरी निजसुखें। आठव ना विसरु पाहे तंव। सगुणचि हृदयीं एक रया ॥ १ ॥ तुझ्या नामाचा आठऊ रूपाचा आठऊ। ध्यानाचा आठऊ। असो मना ॥ २ ॥ विसरु पडो संसाराचा। आठऊ हो तुझिया रूपाचा। येथें नामरूप ठसा हृदयीं राहो ॥ जिवाचिया जिवलगा। माझिया श्रीरंगा। गोडी घेऊनियां द्वैत नाहीं पाहो रया ॥ ३ ॥ बापरखुमा-देविवरा विठ्ठला सगुणीं सुमनीं गुंफिलें। प्रीति आवडे तों कोंदाटलें। सुमनीं हें विरालें ॥ ४ ॥ जाली नामरूपीं ऐक्यभेटी। नामरूप सार जाणोनी। जीवन संसारा जाली तुटी रया ॥५॥

४३० कितिये स्तुती स्तवनें। स्तविती स्तोत्रें विधिगुणें। विधि ते कर्म करणें। परी नेणती मार्गु। अकर्मीं विकर्मीं। जगीं शब्द म्हणती। हा ब्रह्म कर्माचा भागु। शेखीं ब्रह्मकर्म तो योगु। चुकले पंथ शेखीं। ब्रह्म तें तूंचि आतां। सगुण हृदयीं धरुनी। अनु नातळे वाणी रया ॥ १ ॥ तुझा गोपवेश हृदयीं सौरसु। मज सुखाचें सुख निजप्रेम देईं रया। ॥ ध्रु० ॥ म्हणोनी यज्ञ यज्ञादिकें तपें व्रतें अटणें। बहुविधि अनेकें पंचाग्नि गोरांजनें। सुखें करिती विधि द्वादश अग्नि जळवास। ऐसा धरुनी हव्यास परी ते चुकले कार्य-सिद्धि। तुझें भजन सगुण मज प्रिय गा दातारा। अनु न लगती मजलागीं आधी रया ॥३॥ बापरखुमादेवीवरा। उदारा सोईरा। सगुण गुणाचिया। निर्धारा गुंतल्या येसी। मना पुरली हांव।

विश्वीं अळंकारला देव। कीं दिठी न विकारें अनुध्यासीं। येणें निवृत्तिरायें खुणा दाउनी। सकळ सुखीं सुखवोनि ठेलें निजध्यासीं रया ॥४॥

४३१ मन हें लोधलें प्रपंचा विसरलें। मीपण गेलें तुजमाजीं। तूं आम्हां गोसावी। सुखादि क्षेम न ठेवी। आपली सुखपदवी। देई भागू॥ तेथूनि वेगळें होतां। प्राण जाईल आतां। नामाचा न व्हावा। वियोगु रया॥ १ ॥ तुझें नाम ध्यान कीर्तन आतां। न विसंबे सर्वथा तुझिया पायां। पायापासूनि निवृत्ति माथां चढे। हृदयीं धरिलासी सबाह्य रया॥ २ ॥ ऐसिये वृत्ति ध्याना। ध्यावो कां माझें मन। होय तुज समान। मीपण नाहीं॥ अनंत गोंवळू अलुगटु। दावितासी नटपाटु। काय वानूं तुझी सुरपदवी। ठाण त्रिभंगीं देखोनी देवढें सुंदर आठवू विसरु हा नाहीं रया॥ ३ ॥ तोचि तूं आतां सेगळेपणें पहातां। इंद्रियांची सत्ता वर्तावता। कीं परतोनी पाहतां। प्रपंच निमाला। तुजमाजीं तेथें नातळे द्वैतभावो। बापरखुमादेविवरा विठ्ठला पाहतां। पाहणें निमोनियां उरे सत्ता रया॥ ४ ॥

४३२ परतोन पाहासी न बोलसी आम्हांसी। तुझीया रूपासी नांव नाहीं ॥ १ ॥ सांगता नवल पाहतां बरळ। मायामृगजळ देखियेलें ॥२॥ ज्ञानदेवो म्हणे उफराटिये दृष्टी। परतोनियां भेटी देई क्षेम॥ ३ ॥

४३३ राज्यमद गाढा पदपाद नसतां। हरिनामीं वसतां सर्वपद ॥ १ ॥ पदाभिमानु कांहीं तोही देहीं नाहीं। आला गेला ठायीं न संपडे दृष्टी ॥२॥ ब्रह्मानंद आशापाश तोडीं। दाउनी उघडी मूर्ति आम्हां ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं सोहं मंत्राचें आवर्तन। मदमत्सरभान विरालें देहीं ॥ ४ ॥

४४४ हो रे तूं विठ्ठला हो रे तूं विठ्ठला। हो रे तूं गोपाळा। क्षेम देई रे वेल्हाळा॥ १ ॥ तुज पाहतां भुलली पैं चित्ता। काय करूं मी आतां येई पंढरीनाथा॥ २ ॥ पिसुणें पराधीं मज काय

करावीं। तुजची आठवीं श्रीचरण दाखवीं ॥३॥ तुजवीण वेल्हाळा कैं सुखसोहळा। रखुमादेविवरा विठ्ठला शेजे नलगे डोळां ॥४॥

४३५ माझिये हृदयीं बुंथी। ते डोळयां सगुणप्रीति। वाचे नाम संपत्ति ऐसेंचि असो। म्हणोनि तुझें नाम आवडे हेंचि प्रेम न विसंबें वर्म निजध्यास रया ॥ १ ॥ श्रवण नाम गोडी श्रवण नाम गोडी। हीच आवडी देईं मना ॥ २ ॥ तुझिये सगुण बुंथीचा। वासु व्हावा माझ्या हृदयीं ऐसा। निज सुखाचिया निजध्यास। तुझिये आवडी अनुसंधान। तुझिया स्वरूपीं मन डोळां बैसो। कां ध्यान हेंचि रूप हेंचि निज आवडी देईं कां दातारा। चुकवीं येरझारा गर्भवासु ॥३॥ म्हणौनि रखुमादेविवरा विठ्ठला। उदारा भावें जोडलासी आम्हां। श्रुतिपुराणें वर्णिती नेति नेति तुझा महिमा। तुझें नाम रूप सुंदर हेंचि निरंतर देईं आम्हां सर्वोत्तमा रया ॥४॥

४३६ डोळ्याची निशी कोणें काढिली। कीं रविबिंबा हारीं कोणें आणिलीं ॥ कीं काळिमा पाठी प्रकाश तरी चंद्र हा नव्हे चकोरां पारणें। फिटलें विकासित कमोदिनी चंद्र हा न दिसे सेखीं नवलावो हे तुझी बोली रया ॥ १ ॥ तूं आर्त चंद्रमा चकोरें आम्हीं। तृप्त झालों तुझ्या नामीं रया ॥ ध्रु. ॥ जाणाचिया सुजाणा। कीं जीवाचिया जीवना। जिवलगा सोईरिया निधाना गा ऐसा। तो प्रकृतिपरु न कळे तुझा विचारु। साचारी वेवादती दाही दिशा। ऐसेंचि लाघव कोणा दाविसीं दातारा। बोलु ठेंविसीं कोणा कैसा रया ॥ ३ ॥ आवडीमाजीं लागे हे गोडी। नाम रसनेसी सुखनिजकीर्ति हे गाढी। कीं तुझा स्वरूपतंतु लागो या मना। अंतरींच्या जीवना अगा तूंचि ॥ ४ ॥ लक्षालक्ष संभार नातुडे हा विचार म्हणोनी श्रुती नेति नेति। तो तूं येकलाचि नट ना देखिलासी दातारा न कळे तुझी हेही स्थिति। म्हणोनी सांडिमांडी करूं नको मना सगुण जोडे तें करी प्रीति रया ॥ ५ ॥ यालागीं मनेंसी बोध चाळावा कीं जोडलेपणें पाहावा। कीं कोणा हि या मावा इंद्रियांचिया। सकळ इंद्रियेंसी नगर कोंदलें दशदिशीं

विस्तार । म्हणोनी तुझें रूप अनावर कोणें धरिजे दातारा । बापरखुमादेविवरा विठ्ठला धीरा उघडा । डोळां देखिजे निधान तंव मार्ग सोपा रया ।।६।।

४३७ मंगळमूर्ति तूं की मनाचिया लावण्यवाणा । वेधी वेधक तूं सहजगुणा । सगुण निर्गुण न कळे तुझें विंदान । कैसें आपचि पर दाटुन रिगसी । तेथें नवलाव वर्णू काय कोणा रया ।। १ ।। वर्णितां तुझे गुण मना मौन्य पडे । कळिकाळ बापुडें काय करील आम्हां ।। २ ।। ध्यानमूर्ति तुझी मनें अळंकारली मनामाझारीं संचरलीं । संचरतां इंद्रियें समानपदीं तुजवीण ना दिसे आन बोली । तेथें भिन्नाभिन्नपणीं कोणा पाहों दातारा दिठी सुखाचेनी सुखें स्थिरावलीं रया ।। ३ ।। बापरखुमादेविवर विठ्ठलें कीं आनंदाचे ओळले ठेले । वोतप्रोत सघन नावेक नुरे कांहींएक केलें । तुझें तुज गाऱ्हाणें किती देऊं दातारा बोलवितां नव्हे भलें रया ।।४।।

४३८ तुझी सेवा करीन मनोभावें वो । माझें मन गोविंदीं रंगलें वो ।। १ ।। नवसियें नवसियें माझे नवसियें वो ।। पंढरीचे दैवतें विठ्ठलें नवसियें वो ।। ।। २ ।। बापरखुमादेविवरें विठ्ठलें वो । चित्त चैतन्य चोरुनी नेलें वो ।।३।।

४३९ तुझी गुण कीर्ति ऐकोनी आर्त मन उचंबळलें । आलिंगना धाविन्नलें उतावीळ ।। १ ।। तनु मनु विगुंतलें मन वाचा गुंतलें । मी माझें विसरलें दर्शन गे माये ।। २ ।। उतावेळपणें भुजादंड उचलले । नेणोनी ठकले ठेले रूप पाहातांची बाईये ।।३।। पातिया पातें नलगे पाहाणें तेचि ठेलें । तैसें बापरखुमादेविवरें विठ्ठलें केलें गे माये ।।४।।

४४० तुझे पवाडे सांगतां तुजपुढें । मुक्तीचीं कवाडें उघडती ।।१।। नाहीं जातिकुळ म्यां तुज पुसिलें । मन मावळलें देखोनिया ।। २ ।। तुझें तुज पुसतां लाजिरवाणें । तरी हांसती पिसुणें प्रपंचाचीं ।। ३ ।। उगवितां भलें कीं नुगवितां सांपडलें । ज्ञानदेवो बोले निवृत्तीसी ।।४।।

४४१ फळाचें बीज कीं बीजाचें फळ । म्हणोनी पत्र पुष्प मूळ चोजवेना ॥१॥ ऐसी हे रचना नकळे गा देवा । सिद्धांतु अनुभवा साक्ष देतो ॥२॥ मृत्तिकेची पृथ्वी कीं पृथ्वीची मृत्तिका । या गति अनेकां चोजवेना ॥३॥ बापरखुमादेविवरु निरंतरीं । बाह्य अभ्यंतरीं नांदतुसे ॥४॥

४४२ आकार स्थूल नाशिवंत । हे तरी जाईल भूमि आंत । तयावरी हरि चालत । तेणें होईल कृतकृत्य ॥ १ ॥ देहो जावो अथवा राहो । पांडुरंगीं दृढ भावो ॥ २ ॥ दुजा गुण आपीं मिळे । तरी मी होईन गंगाजळे । हरि अभिषेक अनुदिनीं । सुखें सर्वांगावरी खेळे ॥ ३ ॥ तिजा गुण तेजरूप । तरी मी होईन महादीप । हरि रंगणीं दीपमाळा । दीप उजळीन समीप ॥ ४ ॥ वायु व्यापक चौथा गुण । तरी मी विंजणा होईन । हरि अष्टांगें निववीन मना । ऐशा दृढ धरीन खुणा ॥ ५ ॥ आकाश पांचवा गुण । तरी मी प्रासादीं राहेन । बापरखुमादेविवरा । अखंड तुझें अनुसंधान ॥६ ॥

४४३ भुक्ति मुक्ति कारणें न घालीं तुज साकडीं । हें तों ठायींचीच जोडी । कांहीं जोडिली असे तुज नेणतां हें तुझेंची दळवाडें । ऐसें जाणोनी फुडें न बोलें दातारा ॥ १ ॥ सलिलीं तरंग तरंगीं सलील । निवडूनियां कोण वेगळें करील ॥२॥ उपाधिभेदें भूमि झाली क्षिती ऐसें विचारितां चित्तीं अनु न देखे । इतुलालें जीवपण तुज मज दातारा वेगळेंची नाहीं रे गोवळचा ॥ ३ ॥ दर्पणाचें दुजेपण दर्पण जंववरी तें काय वेगळाल्या व्यापारीं ठेवूं येईल । नाम घेउनी ठेले हेम अळंकारु । इतुलाले अंतरु तुज मज रया ॥४॥ वाहटुळीची धांव केवढा वेळु आकाशीं । सहज स्वभावें निमे अपैसी । गगनावरी जातां नलगे पाल्हाळ । तैसें तुज मज सकळ ऐक्य रया ॥५॥ गगना वेगळा घटु केवीं निपजे दातारा यापरी सर्वेश्वरा तूं मी एक। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु भोगिया । येरी असतु वावुगिया गोठी रया ॥ ६ ॥

४४४ अगुणाचिया समंधा गुणसंबंध करूं । नकळे हा केव्हांरू लोकांमाजीं । हा नाटकु विदाणी न कळे याची करणी । दाटोनी अंतःकरणीं रिघों पाहे ।। १ ।। सर सर रे परता गुणाचिया गुणा । निजसुखनिधाना तूंचि एकु ।। २ ।। तुझ्या गुणागुणीं वेधलीं मुनिवृंदें । मानसाचिया छंदें वर्तसी तूंचि । आपुलें निज सोंग भुलविलें जयासी । अखंड मानसीं जवळी आहे ।। ३ ।। ऐसा हा नवलावो विस्मो हा वाटला । भाव हा मळाला काय सांगों । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु हृदयीं वसे । बाह्यअभ्यंतरीं केव्हां वेगळा नव्हे रया ।।४।।

४४५ तुझिया गुणासाठीं लागलों भजनपाठीं । तुझी सगुणगोठी हृदयीं वसे । मी म्हणें तें जीवन कीं निर्गुण चैतन्यघन । व्याप्य व्यापक स्थान दुजें नाहीं । विश्वाकारें जगडंबरला जो श्रुति नेति नेति म्हणोनी ठेला । हेंची भावें विचारी भलें । परी दृष्टि सगुण हृदयींचि हे खूण परी न विसंबे तुझिया पायां रया ।।१।। तूं एकुची एकला बाहिजु भीतरीं । कोणा द्वैतपरी सांगों बापा ।। ध्रु. ।। म्हणोनी परापर स्थूळसूक्ष्म विचार । तो तुझा सगुणची आधार मज वाटे । म्हणोनी ते तुझी बुंथी हेची उरो आम्हां स्थिती । कीं द्वैताद्वैत भ्रांती न लगे मना ।। २ ।। ते तुझेनी सुखें पडिपाडे आणि हें मनची स्वयें उजाडे । जेथें थोडें बहू न निवडे ऐसें जालें । तेथें आपुलिये अंगा विसर पडो ठेलें । शेखीं सोंगची दुणावलें रया ।।३।। या मनाची भ्रांती फेडावया तो तुझा सगुणभाव मज गोड लागे । पाहातें पाहाणियामाजीं स्वयेंची विस्तारलासी कीं देखणेंची तेणें होउनी अंगें । त्रिपुटीसहित शून्याशून्य निमालें ॐकार मार्गही हे नचले । रखुमादेविवरु विठ्ठलें उदारें । सुख भोगिजे येणें अंगें रया ।।४।।

४४६ काळां पैं गोवळु काळासी अलोट । नामामृतें पाठ भक्तां देहीं ।। नित्य सुख आम्हां तपांचिया कोडी । न लगती परवडी व्रतें तीर्थें ।। १ ।। सुलभ सोपारा सर्वांघटीं अससी ।

साधुसंगें दिससी आम्हां रया ॥ २ ॥ चैतन्यशेजारीं मन पैं मुरालें । सांवळें सानुलें हृदयघटीं ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठल-राज । निवृत्तीनें बीज सांगितलें ॥३॥

४४७ अवघां डोळां तुज म्यां पाहावें । अवघां श्रवणीं तुजची ऐकावें ॥ १ ॥ अवघी मूर्ति तुजचें ध्यावें । अवघां चरणीं तुझ्या पंथीं चालावें ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु अदट दाविला । माझ्या देहीं वाढला ब्रह्माकारें ॥ ३ ॥

४४८ व्योमाच्या पालऊ शिरेंवीण पांगुरलें । मस्तकेंवीण तुरंबिलें सुमन वो ॥ १ ॥ सुखाचें सुख निजसुख नव्हे । नव्हे तें होय म्यां गिळिलें गे माये ॥ २ ॥ नेणोनी शहाणे झाले चौघेजण । अठरांसी खूण बाणली माये ॥ ३ ॥ रखुमादेविवरु जीवनीं जीवनु । त्याहून माझें मनु परतें देवा ॥४॥

४४९ कांहीं न करीजे तुझी सेवा । कांहीं न होसी तें तूं देवा ॥ १ ॥ नेणिजे तें तुझें रूप । जाणीजे तितुकें पाप गा देवा ॥ २ ॥ स्तुति करणें ते तुझी निंदा । स्तुति जोगा नव्हेसी गोविंदा ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठला । एवढा साभिलाषु कां दाविला ॥४॥

४५० निमीष नलगे मन वेधितां । येवढी तुझी स्वरूपता ॥१॥ विठोबा नेणों कैसी भेटी । उरणें नाहीं जिवेसाठीं ॥ २ ॥ उरलें उपाधीकारणें । तें त्वां नेसिलें दरुशनें ॥३॥ निवृत्तिदासा वेगळें । सांगावयां नाहीं उरलें ॥४॥

४५१ पावलों जी म्हणे देखिलें जें देखणें । गेली आधीं तेणें दृष्टि माझी ॥ १ ॥ उचललिया बाह्या क्षेम देईन तया । गेली माझी माया देहत्यागें ॥ २ ॥ आनंदें स्फुंदत येती अश्रुपात । अगा गुरुनाथ देवराया ॥ ३ ॥ निवृत्तिदास म्हणे तूतें जीवें वोवाळिलें । शिर निरोपिलें तुझ्या चरणीं ॥४॥

४५२ तुझेनी बळें मांडली फळी । तुवां जवळी असिलें पाहिजे ॥ १ ॥ ऐसीये जुंजीं घालिसी मज । काकुळती तुज नाहीं आतां

॥ २॥ रणभूमि आला रणवट घातला । पाहो जों लागला न दे
कांहीं ॥३॥ ज्ञानदेवो म्हणे उफराटें पाहाणें । खुंटलें येणेंजाणें येचं
भेटी ॥४॥

४५३ पाहे पां ध्वजेचें चिरगूट । राया जतन करितां कष्ट
॥ १ ॥ तैसा मी एक पतीत । परी तुझा मुद्रांकित ॥ २ ॥ मसीपत्र
तें केवढें । रावो चालवी आपुल्या पाडें ॥३॥ बापरखुमादेविवरदा
सांभाळावें आपुल्या ब्रिदा ॥४॥

४५४ तुज पासाव जन्मलों हरि पुढती सामावलों तुझ्या उदरीं ।
तुझिया व्यापकपणें चाले सत्कर्माची दोरी ॥ साई खडियाचें बाहुले
कैसें हाव भाव धरी ॥ सूर्यकांत वेधें अग्नीच प्रसवे सहजे समंध
ऐसा धरी राया ॥ १ ॥ तुझें तुज देवा सांगता निकें ॥ समर्थेसी
केवी बोलावें रंके ॥ ध्रु. ॥ अहंकार महदादि भुतें तेणें गुणासी
आलीं तें चैतन्य नयनीं अधिष्ठिलीं ॥ सर्व शरीरीं वायो व्यापिला
कीं पृथ्वीसी मिळोनि आकाश भरोवरी जाली । ते हे स्थूळ लिंग
कारण तिहीं तत्त्वेंसी प्रकृती अथिली रया ॥ २ ॥ सर्व होणें तुज
एकाचें । दुजेपण तेथें आणावें कैचें ॥ ध्रु. ॥ चंद्रमा मनःचक्षुसूर्यो
दिशाश्रोत्रः अकार उकार मकार प्रणवो । मन बुद्धि चित्त अहंकार
ब्रह्मा विष्णु महेश राजस तामस सात्त्विक माया ब्रह्मींचा दावी पा
उपावो । तुजवेगळें काय आहे तें सांग पां तरी मज कां म्हण
वितासी जिऊ रया ॥३॥ जेथें पाहें तेथें तूंचि दिससी । लपोनिया
अबोला कासया धरिसी ॥ ध्रु. ॥ रसना रस सेवावे हे तों जीव
आत्म्याची स्थिति । श्रवणीं ऐकणें कीं नेत्रीं देखणें हे तो तुझीच
नादश्रुती । घ्राणासी परिमळ घेणें कीं हस्तपादादिकां चळणगती
हे तो तुझींच पांचै तत्त्वें तरी तूं मज कां भोगवितोसी यातायाती
रया ॥४॥ लाजेसी ना तूं देवा माझें म्हणतां संन्याशासवें कैंची
कांता ॥ ध्रु. ॥ इंद्रियें दारुणें जीव आत्मयासी हे तो सुखदुःख
प्राप्ति । तेणें हें कारण कीं आत्मा पावे यातायाती । इंद्रियें दंडून
तप जें करावें ऐसें बोलती वेद श्रुती । साहीजणांसी तो वेवाद
लाविला हें तो तुझीच करणी सांगती रया ॥५॥ दुजेंवीण एकला

खेळतो स्वारी । कवणातें जय कवणा आली हरि ॥ ध्रु. ॥ अंगें ब्रह्म जालासी उत्पत्ती करावया सृष्टी । ते समयीं ते रचिली विषयांची कसवटी । ऐसे तुझें वालभ मिरऊं जाय सृष्टीं । तंव सुख-दुःख लागतसे पाठीं । येथें काय माझा अपराध जाणसी तरी शस्त्रेंसी मान निवटीं रया ॥६॥ सगुण रचना वोजा विस्तारिली । भुजंगी व्याली तिची काय झाली पिलीं ॥ ध्रु. ॥ वेद प्रमाण करावया कारण कीं कृष्णमूर्तीची बुंथी घेणें । अनंतब्रह्मादिकांसी आदि वंद्य तो तूं राखसी गौळियाचीं गोधनें । अंबऋषीकारणें गर्भवास साहिले कीं अजामिळादिकांसी उद्धरणें । वैरियां भक्तां येकिची मुक्ति मा समर्थु नाहीं येणें मानें रया ॥७॥ अनंत ब्रह्मांडे घडिसी मोडिसी । अकर्तेपणें जैसा तैसा अससी ॥ ध्रु. ॥ एक वीरा माय मारावी कीं गणिका उद्धरावी हे कवण प्रवृत्ति । दशरथपिता रौरवीं कीं वैरिया सायुज्यता मुक्ती । कर्मभ्रष्ट पांडव सरते केले कीं अज्ञानासी मोक्षप्राप्ती । शास्त्रें पुराणें वारूं जाय तंव अधिक पडतसें गुंती रया ॥८॥ सुताचें गुंडाळें उगवीं पा वहिलें । खंडूनियां सांडी देवा एकाचि बोले ॥ध्रु.॥ मिथ्या हा प्रपंच कीं दर्पणीचें दुजे जळीं बिंब प्रकाशे । एक साचें दुजे दिसे तैसेंचि दुसरें कां प्रतिभासे । लटिकें म्हणो जाय तंव तेथें मन कां विश्वासे । सगुण निर्गुण हे तों तुझीच माया तुझी तुजमाजीं दिसे रया ॥९॥ अर्धनारी सोंग पाहतां निकें । साच लपऊनि दावितो लटिके ॥ध्रु.॥ सिद्धासी साधन हे तों कष्टचि वायांवीण । अनंत प्रत्यक्ष जाणोन कायसें परिमाण । स्वयंभासी प्रतिष्ठा करणें हे तों देखताचि अज्ञानपण । निर्जीबबामाजीं प्रति-बिंब बिंबलें तैसें सगुण निर्गुण तुजमाजीं रया ॥१०॥ सहजसिद्ध तें तूं आपण पैं पाहीं । बाहिजु भीतरी ये दोन्हीं नाहीं ॥ध्रु.॥ विश्वरूप अळंकारलें कीं मुसें आटली भांगारें । अथवा घटमठा-दिकीं अभावीं परिपूर्ण असिजे अंबरें । उदकीं पडिला काश्मिरा तो नागवे निरा तो न सरे । दुसरेपणें तैसा आदि मध्य अंतीं हृदयींचा जाणोनी पूर्णबोधेवीण द्वैत न सरे रया ॥११॥ सच्चिदा-नंदरूप तत्त्वता । लटिकेंचि बंधन बंधना मुक्ता ॥ध्रु.॥ म्हणसी माझा संकल्प फळला तरी म्यां दुःख नाहीं इच्छिलें । अवघा

तुझा खेळ बहुरूप असें विस्तारलें । जाणसी तें करी देवातें तुझें तुज पुढा सांगितलें । तेथ काय माझा अपराध देखसी तरी देह कां नाहीं खंडिले ॥१२॥ पुरे पुरे आतां जड जालें जिणें। उरी नाहीं देवा लाजिरवाणें ॥ ध्रु. ॥ ऐसीं इंद्रियें वासनेसी आणीजती ते तुझी तुजमाजीं सामावती । समस्त जीव हे तो तुझे आकारलें येरी ते लटकीच भ्रांती । जाणसी तें करी देवा तेचि तें सांगों किती । दग्धबीज तरुबीजीं सामावला तैसा तुजमाजीं श्रीगुरुनिवृत्ति रया ॥१३॥ ऐक्य जालें तेथें नित्य दिवाळी । सहज समाधी तेथें कायसी रे टाळी ॥ ध्रु. ॥

४५५ सर्व जीव तूं जालासी आपण तरी निरय आपदा भोगिता हे कवण । परमात्मया तुमचें अविनाश स्वरूप तरी येवढें कष्टसाधन । तूं अंतरीं परब्रह्म सांवळें म्हणोनी जगत्रय व्यापिलें या ध्यानें । म्हणोनी तुमचा पुत्र जालों स्वामिया जगाधीन कां केलें माझें जिणें रया ॥१॥ तूं बाय म्हणतां मी लाजिलों लाजोनी माघारा ठेलों । एकीकडे काळ एकीकडे संसार मध्येंची वाटें मी ठेलों । ऐसिया संनिधि तुजजवळीं येवों पाहे तंव तुझीया देवपणा भ्यालों ॥ २ ॥ नादबिंदापासाव शरीर जन्मलें असाध्य करुनी वरी साक्ष देऊनि मदामांसामाजीं वाढविलें । कर्मदेह वेचुनी सत्य सुकृतालागी उपजविलें तरी हें दैन्य दारिद्र्य कां भोगविलें । तुझिया बापपणा बोलु लागला तरी मज पुत्रसें वांया म्हणितलें रया ॥ ३ ॥ आयुष्याची गणना करूनियां प्रमाण वरी मनुष्य देह ऐसें नाम ठेविलें ॥ तें आयुष्य कां स्वामी दों ठायीं वाटिलें । अर्ध रात्रीचे अर्ध दिवसा चे निरय सत्त्व वेचिलें । पैल समर्थाचे बालक रंकें गांजिलें त्याचें थोरपण तें काय जालें राया ॥४॥ बांधोनी जन्म आम्हांकडे भोगविसी आपणया मायबाप म्हणविसी । विश्व प्रसवल या जगासी तरी आधारु आहे ऐसें अनुवादसी । जत्र जीव तत्र शिव हें तों नये माझीया मनासी । पैल कीटकिये भुंगिये जैसी जालें तैसें कां न करिसी आम्हांसी रे ॥ ५ ॥ अल्प ोषासाठीं आम्हांतें दंडिसी येवढें कैचें मंत्रसाधन जे भक्ति

करूंनि निरसूं तयासी । तुज दखतां काळ शरीर फाडफाडूं भक्षितां हे कणव कां सांडिली ऐसी । जठर सीणसीणु फुटतील देवां वायां कष्टविसील आम्हांसी रे ॥६॥ दर्पणीं पाहतां येकचि दिसे तेथें अनुसारिखें कांहीं न दिसे। रविबिंव उगवलिया किरणीं प्रकाश आस्तु जालियावरी कांहीं न दिसे। तैसे गुरुशिष्य संवादु सोहं बोध ऐक्य जालें अभ्यासें। याहूनि जाणसी तें करि वेळोवेळां आतां सांगों मी तें कैसें रया ॥७॥ यमा जाचितां कांहीं नुरे यालागीं मुनी सेविती वनवासु। खवणीक खपणीक लुंचनीक वसैत भटभराडे धाकें करिती आगम संन्यासु। योग साधावया वनवास सेविती करिती पवनअभ्यासु। इंद्रियें दंडुन परतोनी भृगस्थान न पवतीच खंडु पानरसु रया ॥८॥ जळींचा तरंगु जळीं निमाला तो अनुठाया वेगळा नाहीं गेला। तैसा तुजमाजीं दातारा मध्यें कां हा प्रपंच वाढविला। तूं देव आम्ही प्राकृत मनुष्यें हा आगमु कां गमला। मज पाहतां हें अवघेचि लटिकें जैसें असेल तैसें सांग पां उगला ॥९॥ लवण पाणीपासी कीं पाणी लवणासी ऐक्य जालियावीण निवडेना गुणासी। लोहो लागलें परिसी तें उठिलें कनकेंसी बाप-रखुमादेविवरा विठ्ठला परिधसी। आजिपासून ये तरी तुझीच आण पुढती न घाली न निघें गर्भवासी रया ॥१०॥

.४५६ देखोनी हांव बांधे तें तंव नाहीं होये। आहे तें कही न जाय रे बापा। असें तें दिसों नये नाहीं तें घेवों पाहे थोर काजेवीण विटंबिले कैसें रया ॥ १ ॥ शिव शिव लटिकेचि शिणले। येणें लटिकेंनी बहु श्रमविलें। साच तें लटिकें लटिकें तें साच लिंगा हे खूण जाण रया ॥ २ ॥ आपुली प्रतिष्ठा पूज्य जे होती। इहीं गुणीं आम्हां उपहति बापा। मनाचा फाळका फाळुनी केला बाउला तोचि तो खेळवूं किती रया ॥ ३ ॥ आपुले युक्तीचे वाती वेऱ्ही गिवसीतां त्या पदार्थाचे पोटीं लपती रया। तें सांडूनियां अभिप्रायाचे बळ निजतत्त्वीं तें केवीं निवती रया ॥४॥ निज लाळा लिंपोनी जुन्या हस्ति श्वान चघळूनि करितसे गोड रया। तैसा जातिविशेषें निरसे म्हणोनी पुरवुनी करितसे कोड रया ॥५॥ हातां

पायांचा निखळ स्त्रीपुरुषांचा एक मेळ। देह ऐसा यातें म्हणती बापा आपण पैं जागा प्रतीति मानवपणें हें तंव चिळसवाणें रया ॥ ६ ॥ मायबापें आडनांवें त्यांचिया वोसंगा। निघों म्हणों तरी आपुलिये साउलिये कां न बैसावें रया ॥ ७ ॥ प्रजाचें पोसिलें पुढें पाइकाचें रक्षिलें। इंद्रियांचें वोळगणें तें काळाचें खेळणें। जगीं राय बोलिजती आतां गोसावी कवणातें म्हणावें रया ॥८॥ मृगजळ तंव मृगजळींच भरतें देखोनी धांवणें तंव सीणणें। या परी क्षणीं करिसी सदाशिवा जगा प्रतीति पावउनी झकणें रया ॥९॥ आतां असो हा बोलु तूं एक गोसावी साच येतुलेनी आम्हां उजरीकोटि स्वप्न एक खेईलिया। केचें ज्ञानदेव म्हणे ऐसें करी रया ॥१०॥

४५७ तूं विष्णु म्हणोन हें जगचि केवळ। येर सकळीक मजशीं सहोदर। तेणें कारणें गोत्रेंसी ऐकोपजीवीं आम्हां न खंडवे कोडें रया। माहेरावांचुनी आन कांहीं नेणें। माहेर तें उपजवी तरंगाचें जीवन। तोय वरी सामावे वेगळालें असिजेल केवीं रया ॥ १ ॥ उदरीं सिनार घरदारीं सिनार सिनार दृश्य द्रष्टा। करी त्या मायबापाचेनि उद्वेगें। मो तो सांगोनिया आलों तुझियां पोटा रया ॥२॥ अंगें ब्रह्म झाला तें तुवां जो जाणितलें। परी तो अविद्ये घायतळीं सुदला। ते तूं मजलागीं नेणसीच माउलिये आपुठे पान्हाये वाडविलें रया ॥३॥ तंवचि मी जालों परी उदर न भेदीत जननीये जोडले ना वाटी। चक्षु पक्ष निघाले मज तुझाचि वाहाणी म्हणोनी सामावलों तुझ्या पोटीं रया ॥ ४ ॥ ऐशापरी तुम्हां समसरिसा जालों परी तो नामें वोळखीजे। मी तो बाळ कीं मी तो वृद्ध ऐसें अनन्यपणें लोण कीजे रया ॥५॥ चेवो तरी स्वप्न स्वप्न तरी चेवो माय पुता नेणें ऐसें माझें तुझें। आपुलें आपण म्हणतां लाजिजे नमो नमो तुज व्याली वांझे रया ॥६॥ आर्यावित भव विभव जगीं जीवा निढळीं लिहिलें। अलक्ष तें मज नेणतया अजंगमा लागुनी पुसोनी घातलें मूळ सानु रया ॥७॥ दृष्टिभेणें रूपा नये काळा भेणें नामाची सोय सांडियेली। तुझ्या रूपीं सर्व रूप स्वरूप होऊनियां विठी उतरिलिया परी रया ॥८॥ आपुलें वित्त आपणा देखतांचि शंकिजे

त्या विभागाची केउती परी। बापरखुमादेविवरा विठ्ठला तूं येक सचराचरीं रया ॥९॥

४५८ सर्वगत निर्धारितां आत्मा एक चराचरीं तेथें तंव नाहीं दुजेयाची परी। चारी खाणी चारी वाणी चौऱ्यांयशी लक्ष जीव योनी मी अवस्थ तुमचें अवधारीं। तुझिये भेटीलागीं रोडेलों दातारा हे तनु होतसे संकीर्ण भारी। जवळीच असतां भेटी कां नेदिसी थोर शिणविलों वोरबारीं रया ॥ १ ॥ तुजवीण मी कष्टलों दातारा कष्टोनी क्षेदक्षीण जालों। संसारश्रम त्रिविधतमें मार्ग सिद्धचि चुकलों। उपजोनियां बुद्धि येऊं पाहे तुझे शुद्धी तंव द्वैतसंगें भांबावलों रया ॥ ६६० ॥ मागील कष्ट सांगतां दुर्घट नको नको ते आठवण। सुखदुःखें प्राण पीडला गा बापा गुणत्रयें ओझें जडपण। भव विभव निरय आपदा ऐसें ऐकिलें आनेआन। तूं हे जीव तरी भोगितां हे कवण हे आकळितां वाटे विदान रया ॥ २ ॥ वेळावेळ भावाभाव बोलतां अवचितां चोरटा काम उठी। तुज देखतां अनादि वाटे पडे वधापरी धैर्य धांवणें न करिसी गोष्टी। तुझिये दृष्टि शरीर काळ फाडफाडूं खातो कवण काकुलती तया ना तुज नुठी। ऐसें विपरीत नवल वाटे ये सृष्टी रया ॥३॥ ऐसा न कळतां भरंवसा मी हिंडे दाही दिशा हें तंव मन जालेंसे पिसें। असोयी जातां अपायीं पडिजे श्वास उच्छ्वास पाळती सरिसे। वय चित्तांचा अंत घेउनि नाडलेपण परत्र पथ नकळे भरंवसें। कर्म वाटे आड गर्वें रिगतां तंव विघ्नचि उदैलें अपैसें रया ॥ ४ ॥ ऐसी माया मोहाची भुलवणी घालुनी कीं बापा लाविलें अविचार कामा। उपाधी वळसा नाथिला धिवसा जड केला शुद्ध आत्मा। मी तूं कवणाचें विदान न कळेचि ऐसी नीत निगुती सीमा। तर्कबीज कैसें सांपडलें वर्म मा ह्याचि भावो कल्पिला आम्हां रया ॥ ५ ॥ ऐसा वाउगाचि सोसु पुरला गा बापा परी तुज न पडसी ठाउका। साही दरुशणां अठरा पुराणां वेवादु नाहीं खुंटला। आपुलाला स्वमार्गु संपादितां केउतां जासी गावींच्या गावीं। विश्वास नाहीं चित्ता ये देहीं ऐसियासी कीजे कायी रया ॥ ६ ॥ ऐसा जन्मोनी कांउ ग-

वलासी मायबापा कवण कां सांडिली ऐसी। रंका काळाचेनि धाकें सत्कर्में अनेकें विश्रांती नाहीं या जीवांसी। समर्थपणें वेगळें घातलें तरी दैन्य दारिद्र कां भोगवितासी। आपुलें म्हणतां न लजसी देवा तरी सांग पां भाव आहे कैसी रया ॥७॥ समुद्रीचें जळ घेऊनि मेघ वरुषती मेदिनीं तें कां मागुतें मिळे सागरीं। आकाशा पासाव उत्पत्ति वायु हिंडे दशदिशीं परी तें ठायींच्या ठायीं राहणें झालें। जळींहूनि तरंग अनेक उमटती परी ते जळीचे जळीं निमाले। स्वप्नसंगें परदेशा गेले तरी जागृती ठायीं संचलें रया ॥ ८ ॥ ऐसा तुजपासाव सगुण स्वरूप जन्मोलें गा देवा आतां कैसेनि वेगळा निवडे। लवण पडिलें जळीं कीं कर्पूरासि नुरे काजळी तैसें भावार्थ प्रेम चोखडें। ज्ञानदेव म्हणे रुक्मिणीरमणा देई क्षेम वर्म न बोले फुडें। निवृत्तिप्रसादें खुंटला अनुवादु फिटलें सकळही सांकडें रया ॥९॥

४५९ आदि पुरुषा जय विश्वंभरिता नानापरी तुझा खेळू। जया ब्रह्मगोळु कल्पकोडी गडी मोडिता नलगे वेळु। वेदपुराणें मत्सरें भांडती बहुते करीत होती कोल्हाळु। होय नव्हे ऐसी भ्रांतीसी गुंतली तयासी तूं आकळू गा ॥ १ ॥ तुझें नाम बरवें तुझें नाम बरवें। हरि वोळगों आपुल्या साच भावें ॥ ध्रु० ॥ गायत्री पासाव वोळलें क्षीर करणीं पासाव विस्तारु। दूध दहीं ताक नवनीत आगळें चहूंचा वेगळा पडिभरु। तो ज्या विषयें पढिये तोचि मानिती थोरु। सांठवण करितां एकवट नव्हे तैसा भक्ति आचारु ॥२॥ कवणा एका राया बहुत पैं सेवक त्यासी दिधला वेगळा व्यापारु। आपुलाले म्हणिये सुचित राहटतां मान करील अपारु। समर्थाचा मोहो जाणोनी वेगळा करूं नये तयासी मत्सरु। साभिलाषपणें वर्णतां देखेल शिक लावील हा निर्धारु॥३॥ कव्हणा एका राया बहुत पैं लेंकुरें आळविती नानापरी। एकें पाठीचीं एकें पोटीचीं एकें वडिलें एकें धाकटी सेखीं सारिखाचि मोहो करी। द्वैतभेदु जया नव्हे संवादु सेखीं तयासी तो निर्धारी गा ॥४॥ सागरीचे तरंग आनेआन उमटती तेतुले अवतार होती। शिव

केशव उंचनीच आगळे कासियानें मानावी भक्ति। परमात्मया सौरसें तेचि हे मानली विश्वमूर्ति। बापरखुमादेविवरा विठ्ठला परियेसी ज्ञानदेवो करितां हे विनंति गा ॥ ५ ॥

४६० यम नियम पाप पुण्य आम्हासी आपण भलतेंचि करिसी। तुझिया थोरपणा बिहुनी असावें कवणें शंकावें रायासी। प्रत्यक्ष जगीं बाटली नारी तिचें स्मरण लोकांसी। पुराणें डांगोरा पिटिताती हें पतिव्रतापण तयेसी ॥ १ ॥ आवडे तें करिसी देवा कवण करी तुझा हेवा रे ॥ ध्रु० ॥ बहुता परी उणे ऐकिजे पांडवः सांगो या गोष्टी। पांचापासुनी जन्मले पांचैंजण येक पत्नीच्या पोटीं। गोत्रवध करुनी राज्य करिती विश्वासी वंद्य शेवटीं। जन्मेजया ऐसें बोलिला सत्य तो पापिया जाला कुष्टी ॥ २ ॥ प्राण जाई तंव बोभाइला तुज पतन तया दशरथा। गणिका एक पाखिरु पोखिलें होतें पाचारिलें प्राण जातां। कीं तयेसी ऊर्ध्वगति ऐसीं बोलतीं पुराणें कासया न मिळे पाहतां। बोलणें खुंटलें तुजपाशीं देवा वेव्हारु नाहीं सर्वथा ॥३॥ तपाचा जो राशी पुण्यपणें थोर। तीर्थरूप सर्वां तीर्थमंत्राचा अवतार। देव आणि शक्ती सूर्य तैसा विचारितां। तो मांडव्य ऋषि दाहिला सुळीं एक ऊजाला वधिता। पुत्रा पाचारिलें पापिये दुर्जनें तो वैकुंठीं आजामेळु सरतारे रे ॥४॥ यज्ञ मुखीं अवदानें देती त्या करिसी वांकडें तोंड। लोणी चोरावया जासी घरघरीं उघडिसी त्यांचीं कवाडें। छप्पन कोटि यादव संगती हे तुझे ते त्वां केलें शापावरपडे। कोळियानें तुज विंधिलें पायीं त्यासी सायुज्यता कोडें रे ॥५॥ अष्टांगयोगें शरीर दंडिलें तुजलागीं जाली पिसी। पुत्रदाराधन सांडूनियां जन हिंडताती वनवासी। ध्याती वाती पूजिती तूतें त्यांसी निजपद सायासीं। विष पाजूं आली पूतना राक्षसी सायुज्यता देणें तियेसी रया ॥ ६ ॥ वारया मोट बांधेल कोण आकाशा कुंप कायसा। सूर्यापुढें दिवा लाऊनियां चालणें वाउगाची शीण जैसा। विचित्र तुझें रूप अव्हेरून जासी सर्वज्ञा। ज्ञानदेव म्हणे देवादि देवा जग भांबावलें ऐशीया भावा रया ॥७॥

४६१ देवा तुज नेणतांना कांहीं न सांभाळितां नानायाती धरुनी धाविन्नलों। धावतां धावतां पुढें सुनाट देखिलें त्याची पाउलीं मागुती मुरुडलों जी सुंदरा ॥ १ ॥ आलों भक्तिशाळे अतौता तेथें कांहींएक गौरव गमलें। जेणें वेषें आहे तेणें तुजजोगें नव्हे मग ऐसें कांहीं एक गुंथावें केलें जी सुंदरा ॥२॥ असो येणें औटहातें काई होईल म्णोनी एकचि देळां उगविलें। आब्रह्म सकळैक जग आपणापें तुज एकलागीं आणियेलें हो सुंदरा ॥३॥ आतां अवघा तुज डोळां पाहेंन दाताराआ लिंगीन अवघाची बाहीं। अवघा मुखीं तुजसी बोलत आहे न ध्याईजे मा चालिली अवघाचि पायीं जी सुंदरा ॥४॥ आतां अवघा वेळु अवघेपणें तुज अवघीयातें गिळूनी ठेलों। तुझीये भक्तीची चवी जों लागली तंव अवघेपणा उबगलों जी सुंदरा ॥५॥ पाहतां दर्पण परतां नेलिया दुजेपण रिघे पाहाते भागीं। ऐसें आदि मध्य अवसान जाणोनी अवचिता जडिनलों तुमच्या अंगीं हो सुंदरा ॥६॥ आतां तुज पावेन करणें दशे नातळसी दुजेपणा केला हो तूंपण नाहीं। तेथें मीपण कंचें होतेनि मिळणें तें गेलें ठाईंच्या ठाईं जी सुंदरा ॥ ७ ॥ ऐसा न जेविलाचि जेविला कीं जेविलाची भुकेला तृप्तातृप्त दोन्ही नाहीं। बापरखुमादेविवर विठ्ठला वरपडा जालों ऐसियाशी कीजे काई जी सुंदरा ॥८॥

४६२ तो आपुलिया चाडा कोटिगर्भवासा येतां श्लाघिजे। तुझिया गोमटेपणा पकडलों दातारा हें बोलणें बोलतां लाजिजे जी सुंदरा ॥१॥ तुमतें देखिलिया हें मन मागुतें मोहरेना। वज्र द्रवे द्रवे परी मन न हाचि विस्मो पुढत पुढती जी सुंदरा ॥२॥ ऐसें स्थावर जंगम स्थापिलें कीं आपुलें वालभ केलें। तूतें देखिल्या त्रिगुणपरें ऐसें कोणें निष्ठुरें घडविलें जी सुंदरा ॥ ३ ॥ म्हणोनी तुजमाजीं विरावें कीं देवा तूंचि होउनी राहावें। बापरखुमादेविवर न बोलावें परी बोलें हें स्वभावें जी सुंदरा ॥४॥

४६३ चंद्रा पूर्णिमे पूर्ण शोभा। कळा तुटलिया कैंची तेथें प्रभा ॥ १ ॥ तैसा कां गा कुनिरवृत्ती करिसी। सर्वां ठायीं विभांडिसी

गा देवा ॥ २ ॥ कापुरें दृतीसी रुसणें केलें । तरी सांगपा कदणाचें काय गेलें ॥ ३ ॥ तरंगु निमालिया जळसागरु । सागरासी नाहीं दुसरा उपचारु ॥ ४ ॥ शिरा शरीरा एक वंकीं जैसी । आतां तुझ्या पायीं आम्हां पाइकी तैसी गा देवा ॥ ५ ॥ रखुमादेविवरा विठ्ठला राणे राया । मी न बोलें तरी बोलें काजा तुझीया गा देवा ॥६॥

४६४ म्हणोनी तुझें रूप देखिलिया दिठी । जय सच्चिदानंद-पदेंसी मिठी । ओंकारेंसी त्रिपुटी न साहे तो तूं सगुण जगजेठी । या दृष्टीचेनी सुखें माये हृदयीं भासलें रूप । शेखीं पाहतां कां आम्हां चाळविसी रया ॥१॥ आतां सेवेलागीं सेवा करणें कोणच्या अंगें । स्वामीपणें जगीं होउनी ठेलें ॥ २ ॥ तें सांवळिये प्रमाण न दिसे अनुआन । शेखीं ध्यानीं विरालें तें मन गे माये । रूप खुंतलें पण पाहाचो हा संपूर्ण तेथें द्वैताद्वैतपण हरपलें रया ॥ ३ ॥ आतां बुद्धीयोग इंद्रियांचा तो तूं गोपवेष साचा । भक्तियोगाचा सौरसु दाविसी आतां । बापरखुमादेवीवरा विठ्ठलाच्या पायीं सुख । तेंच दरुशन एक जालें रया ॥४॥

४६५ आपुलिये खुणें आपणपा दावी । कीं सगुणबुंथी चोख मदवी । ऐसा सुंदर गोपवेषु । कीं तत्त्वमस्यादि सौरसु जेथें श्रुति नेति नेति ठेल्या पायीं । तो तूं सगुण निर्गुणी निजानंदें सहजचि कळे विदेहीं रया ॥ १ ॥ एक म्हणतां दुजें नाहीं रे तेथें शून्य तूं सांगसी काई । निरशून्य तें असतां सगुण तें निराळले तेथें हे कल्पना काई रया ॥२॥ नामरूपछंद गोडी ऐसी इंद्रियांची आवडी । परतोनी पाहे घडीघडीं तोची तूं । तेथें आठऊ ना विसरू परी तोची गा तूं । थोरु ऐसा निर्धाराचा धीरु धरी ऐसें जाणोनियां जरी सांडी मांडी करिसी । तरी पावसी कोण येरझारी रया ॥ ३ ॥ तोची तूं जगदात्मा विसावा क्षण घडी न विसंबावा । हाची होउनी रहावा प्राण माझा । म्हणोनी धीरु धीरु बापरखुमादेविवरु । विठ्ठला आतां । प्रपंचीं न गुंते साचे आम्हां चितांची मरणें कां मेलिया कल्पकोडी जिणें धरी या निवृत्तीची आंत रया ॥४॥

भाग ३ रा.

योगपर अभंग

४६६ निर्गुणाचे रंगीं रंगलें हें मन ।। सांवळे सगुण ब्रह्म तेंचि ।।१।। मताभिमानी ऐसा विश्वास न धरती ।। वचनीं निर्गुण सगुण दोन्ही भिन्न असती ।।२।। असिपदीं जैसें तत्पद तें नाहीं। सांवळे ब्रह्म पाहीं तैसें असे ।। ३ ।। निवृत्तिदास म्हणे चांगया ब्रह्म तेंचि खरें। सांवळें निर्धारें जाण रया ।।४।।

४६७ डोळांची पाहा डोळां शून्याचा शेवट। नीळबिंदु नीट लखलखित ।।१।। विसावों आलें पातलें चैतन्य तेथें। पाहे पा निरुतें अनुभवें ।।२।। पार्वतीलागीं आदीनाथें दाविलें। ज्ञानदेवा फावलें निवृत्तिकृपा ।।३।।

४६८ शून्याचा शेवट डोळा पाहा निराळा। नीळबिंदु सांवळा प्रकाशला ।।१।। ब्रह्म ज्योतिरूप विसावलें जेथ। अनुभव साद्यंत पहा तुम्हीं ।। २ ।। ऐसें कैलासनाथें सांगितलें पार्वती। ज्ञानदेवा निवृत्ति तेंचि सांगे ।।३।।

४६९ चहूं शून्याचा भेद कैसा पहावा देहीं ।। ब्रह्मरंध्रीं निःसंदेहीं निजवस्तू ।।१।। सांवळें सकुमार बिंदूचे अंतरीं। अर्धमात्रेवरी विस्तारलें ।।२।। त्रिकूट श्रीहाट गोल्हाट तिसरें। औठपीठादी सारें ब्रह्मांडासी ।।३।। स्थूल सूक्ष्म कारणी माया। महाकारणाच्या ठायां रीघ करा ।।४।। निवृत्ति ज्ञानदेव उभयतांचे बोल। आकाश बुबुळीं पाहा असे ।।५।।

४७० आकाश जें दिसे दृष्टीचिया पोटीं। शून्यत्वासी घोटीं चैतन्यांत ।।१।। अर्थ पाहतां सांकडें ऐकतां। कैसें करूं आतां निवृत्ति सांगे ।।२।। सांगतांचि गुज देखिलें नयनीं। हिंडताती मौनी याची लागीं ।।३।। ज्ञानदेवाचा अर्थ कूट परिपूर्ण। अपूर्णही पूर्ण होय जेथें ।।४।।

४७१ सहस्रदळ ब्रह्मरंध्र ज्याचें घर। सत्रावी निरंतर वसे जेथें ॥१॥ रक्त शुभ्रवर्ण नीळ पीत दिसे। दृष्टि शुद्ध असे तयामध्यें ॥२॥ फार किती सांगों सज्ञान तुम्ही जन। अर्थ हा समजोन मौन्य धरा ॥३॥ गुह्याचेंही गुह्य निवृत्तीनें दाविलें। मीच वाचा हो बोलें बोलतसें ॥४॥

४७२ स्थूलदेह सूक्ष्म कारण तिसरा देह। चौथा महाकारण देह ऐक बापा ॥१॥ औटपीठाचे दरीं कर्पूर वर्णावरी। शामाचे अंतरीं महाकारण ॥२॥ महाकारणीं आतुला लक्षाचा पुतळा। उन्मनी हे कळा दॆवी वरी ॥३॥ सहस्रदळ तेंच कीं आन नाहीं ऐसें। महा तेज वसे ज्याचे आंत ॥४॥ पश्चिम मार्ग तेथुनी ऊर्ध्व उंच गगनीं। जेथें एक कामिनी एकलीच ॥५॥ मार्ग नाहीं तेथें कोणें रीतीं जावें। सुषुम्नेवरी वळघावें सामर्थ्यैसी ॥६॥ तेथुनी उर्ध्व छिद्र मुंगी नेत्रा-तुल्य। त्यांतून उडणें भले चपलत्वेंसी ॥७॥ जडतां वळंघितां बरी नारी आपण एक। नरनारी नपूंसक एकरूप ॥८॥ ज्ञानदेव म्हणे जो उडुनी जाय तेथ परब्रह्मींची मात तोचि जाणें ॥९॥

४७३ सहस्रदळ ब्रह्मरंध्र एके नेत्रीं देखे। देखणा पारुखे ते ठायीं बा ॥१॥ नादीं नाद भेद भेदुनी अभेद। पश्चिम मार्गीं आनंद देखुनी राहे ॥२॥ मन पवन निगम आगम सुरेख। आधार सहस्र-दळ देख देहीं नयनीं ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे डोळां हा प्रणव। निवृत्तीनें अनुभव मज दिधला ॥४॥

४७४ सगुण देह बापा निर्गुण माझें शीर। हा तो भेदाकार केशापरी ॥१॥ दैवी असुरी पूर्व पश्चिम मार्ग की रे। शून्यांतील सारें चराचर हें ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे भेद ऐक गुरुपुत्रा। नयनीं अर्धमात्रा सर्व जन ॥३॥

४७५ अनुहत ध्वनी वरि चंद्रमा वर्तुळ। तेजाचे उमाळे अनंत तेथें ॥१॥ ब्रह्मशिखरीं निराळया मार्गावरीं। अविनाश कर्णकुमरी एकलीच ॥२॥ तेथुनी महाद्वार उन्मनीची वार्ता। त्यावरी चढतां रीग नसे ॥ ३ ॥ अणूचे जे अग्र ऐसा तेथ मार्ग। औटपीठीं सवेग

जावें वरी ।। ४ ।। पंचदेव तेथें एकरूपा देखती । औटपीठीं वसती आरुते तेही ।।५।। तयाचेही वर रश्मिअग्रामधुनी । शुद्ध ब्रह्म निर्वाणीं असे तेथ ।।६।। ज्ञानदेव म्हणे ब्रह्मांडाचा अंत । नाहीं ऐसी मात बोलतसे ।।७।।

४७६ आत्माराम देखे सहस्त्रदळावरी । उन्मनी हे पाही आरुते तेही ।।१।। चक्षूचे अंतरीं चक्षु देखे पूर्ण । हेचि की रे खूण तुझे ठायीं ।।२।। मी ब्रह्म सोहं ज्ञानपद तें साजिरें । ते ठायीं निर्धारें तुझा तूंची ।।३।। बापरखुमादेवीवरा तुझा तूं आपण । सर्व हें चैतन्य तुझें ठायीं ।।४।।

४७७ औटपीठीं तेज गुजगुजीत । चारी देह तेथ साक्ष पाहा ।।१।। अवस्था हे चारी संयोगीच एक । शून्य जें निःशंक आत्मज्योती ।। २ ।। ज्ञानदेवा बाई निवृत्ति वदवितां । त्याचे चरणीं हिताहित झालें ।।३।।

४७८ शून्याचे भुवनीं स्वरूप अविनाश । प्रणवीं पुरुष दिसतसे ।।१।। निळा रंग देखे सर्वांचें देखणीं । चैतन्य भुवनीं समरसा ।।२।। ज्ञानदेवा ध्यान सच्चिदानंदाचें । सर्व ब्रह्म साचे येणें येथें ।। ३ ।।

४७९ सत्त्व रज तम शुद्ध सत्त्व चौथा । निर्गुणीं गुणापरता बाईयांनो ।।१।। स्थूळ देह सूक्ष्म कारणाचे वरी । महाकारण सरी चौथा देह ।।२।।। कैवल्य देह तो ज्ञानदेवें पाहिला । पहाणें होउनी ठेला चराचरीं ।।३।।

४८० आत्मा पूर्णपणीं लक्ष सोहं स्मरणीं । लक्षासी उन्मनी आणा बा रे ।।१।। नरदेहाचें सार्थक सद्गुरुचरणीं । महाकारणासरी चौथा देह ।।२।। ज्ञानदेव म्हणे सद्गुरुकृपेनें । नित्यानित्य रूपें शोध करा ।। ३ ।।

४८१ स्वरूपाचें ध्यानीं निरंजन पाहिलें । डोळयानें दाविलें चराचर ।।१।। आतां माझें नयन नयनीं रिघों पाहे । नयना नयनीं राहे नयनची ।। २ ।। ज्ञानदेवा नयन निवृत्तीनें दाविला । सर्वां ठायीं झाला डोळा एक ।।३।।

४८२ आकाशाचा शेंडा कमळ निराळें। त्यासी चार दळें शोभताती ॥१॥ औट हात एक अंगुष्ट दुसरें। पूर्वार्ध मसुरे प्रमाण हें ॥२॥ रक्त श्वेत शाम नीळवर्ण आहे। पीत केशर हे माजी तेथें ॥३॥ तयाचा मकरंद स्वरूप तें शुद्ध। ब्रह्मादिकां बोध हाची जाला ॥ ४ ॥ ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तिप्रसादें। निजरूप गोविंदें जनीं पाहतां ॥५॥

४८३ ब्रह्मांडाचे भुवनीं कमळ तें सुंदर। पाकोळ्या साचार चार तेथें ॥१॥ औट हात स्थूळ अंगुष्ट। सूक्ष्म पूर्वार्ध कारण जाण रया ॥ २ ॥ महाकारण मसुरामात्र सदोदित। ब्रह्मरंध्र साद्यंत वसतसे ॥ ३ ॥ चहूं शून्यवर्ण देह चार पहा। कृष्ण नीळ शोभा विकासली ॥४॥ ज्ञानदेव म्हणे आतां फार म्हणों काय। सहस्त्रदळीं निश्चय आत्मा असे ॥५॥

४८४ त्रिगुणाचें मूळ सत्रावीचें सार। उन्मनीचें बीज जाण रया ॥१॥ शून्य ब्रह्म पूर्ण चक्षूचे अंतरीं। निर्विकार निरंजन तोचि तें गा ॥२॥ सूर्य चंद्र दोनी प्रकाशले साजिरे। त्रिकुट संचरे अनाठसा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तिप्रसादें। राहा रे निजबोधें निरंतर ॥४॥

४८५ मनें मुरउनी करीं राज रया। प्रणवासी सखया साक्ष होईं ॥१॥ देहीं स्थानमान विवरण करीं आधीं। पिंडाची ही शुद्धि प्रथम करीं ॥२॥ औट हात हा देह ब्रम्हांड सगळें यांत। तयाचा निश्चित शोध करा ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे विवरण करीं वेगें। निवृत्तीच्या संगें साधिलें हेंचि ॥४॥

४८६ चहूं शून्याआरुतें महाशून्यापरुतें। सर्वांसी पहातें तेंचि तें गा ॥१॥ दिस तेंही शून्य पहातेंही शून्य। देहामाजीं निरंतर भिन्न रूप ॥२॥ शून्य निरशून्य दोन्ही हारपलीं। तेथूनि पाहिली निज वस्तु ॥३॥ ध्येय ध्यान ध्याता निरसुनी तिन्ही। झालों निरंजनीं अति लीन ॥४॥ ज्ञानदेव म्हणे अनुभवी तो जाणे। गुरुमुखें खूण सांगितली ॥५॥

४८७ शून्य शोधिलें नाहीं जेणें। काय विवरण केलें तेणें। अज्ञानपणें फुगणें। गाढव जिणें पशूचें ॥१॥ वर्णाकृति शून्याचार। हा नाहीं ज्या विचार। न घडे न घडे साक्षात्कार। जाण सर्वथा तया नरा ॥२॥ आधीं शून्याची शोधणी केली। मग सद्वस्तु प्राप्ति झाली। अमृत वेळाची बोली। बोलतां नये ॥३॥ आधीं शून्य तें शुभ्रवर्ण। मध्यें श्वेत रचिलें जाण। अर्धशून्य तें ताम्रवर्ण। प्रत्यक्ष जाण दिसतसे ॥ ४ ॥ महाशून्याचा वर्ण निळा। अव्यक्त तेजाचा ओतिला गोळा। ग्रासुनी ठेला भूगोळा। योगी डोळां पाहती ॥५॥ ऐसें शून्याचें नाहीं ज्ञान। तंववरी अवघेंच अज्ञान। जनीं अवघा जनार्दन। अज्ञान सज्ञान काय बोलूं ॥६॥ ब्रम्हज्ञानाची किल्ली। सांगितली एकेंच बोली। निवृत्तिराजें बोलविली बोली। तेंची बोलीं बोलिलों ॥७॥

४८८ अव्यक्त मसुराकार पूर्वार्ध संचलें। लक्षा सरीसें झालें लक्षासी पैं ॥ १ ॥ अव्यक्त देखणें देखण्या आलें व्यक्त। पहातां व्यक्त अव्यक्त दोनी नाहीं ॥२॥ जागृतीच्या ठायीं निजतो सहस्र-दळीं। बिंदूच्या समेळीं उच्चार होतो ॥३॥ ज्ञानदेव शरण निवृत्ती-च्या शरणा। समजुनी खुणा तटस्थ झालों ॥४॥

४८९ सत्रावीचा खेळ लक्षवेना कवणा। ब्रह्मादिकां जाणा अगम्य तें ॥१॥ रात्रंदिवस मन चपळत्वें धांवतें। तेंही सत्रावीतें नपवेची ॥२॥ सत्रावी अगम्य विधि हरिहरां। लक्षूं पहातां बरा गोविंदु गे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव दर्शन सत्रावीचें घेतां। उन्मनी ठसवी निवृत्तिदाता ॥४॥

४९० आकाशाची गुंफा अंत नाहीं जिचा। शोध करा तिचा सर्वभावें ॥१॥ अनंत ब्रह्मांडाचा खेळ जिच्या योगें चाले। चांग्यासी मीनलें तया ठायीं ॥ २ ॥ गुंफेच्या आधारें चंद्र सूर्य चालती। विश्रांतीसी येती तये जवळी ॥३॥ ज्ञानदेव नयन धरितां समभावें। सोहं स्वरूप भावें लाधलेंसे ॥ ४ ॥

४९१ षट्चक्रें बंद निघूनियां गेलीं। पाहों जों लागलीं तया

गांवा ॥ १ ॥ निरंजन सभराभरीत वस्तू कोंदली। साक्षित्वासी आली आत्मदशा॥२॥ वृत्ति झेंपावली आनंद झाला सैरा। सत्रावी येरझारा करी जेथें॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे लक्ष लावीं आकाशी। ब्रह्म पावसी लौकरीं तूं ॥ ४ ॥

४९२ नयनाचे शेजारीं दशवें द्वार बापा। एक मार्ग सोपा बोलतसें॥१॥ आधारी पवन अपान विराजे। आंगुळें चार साजे तयां ठायीं॥२॥ मणीपूर चक्र नाभिस्थान कमळ। सहा अंगुळांचा खेळ असे तेथें॥३॥ वायुचक्र अनुहात हृदय असे एक। प्राणासी निःशंक जेथें नेई ॥ ४ ॥ अग्नीचक्र भ्रुवांग शोभतें प्रकाशत्व। प्राणासी उलथावें तयावरी ॥ ५ ॥ सहस्त्रदळी ब्रम्हरंध्र शोभतसे निळें। प्रकाशाचे उमाळे जेथें असती ॥ ६ ॥ ज्ञानदेव म्हणे ऐका प्राणायाम। या अभंगीं निःसीम अर्थ जाला॥७॥

४९३ औटपीठ डोंगरी गाय एक वसे। क्षीर सेवितुसे निजयोगी ॥१॥ धाले पूर्वपदीं समान लक्षिती। क्षुधा चाड चित्तीं नाहीं नाहीं ॥ २ ॥ भ्रुवांतरीं लक्ष लाउनी बैसा ध्यानीं। ऐक्यासी उन्मनी होउनी रहा॥३॥ ज्ञानदेव नमितो आदी देवीप्रती। नेत्री पाहे ज्योति शुद्धरूप॥४॥

४९४ सोहंकारी माया लक्षा आणी देही। निरंजनीं पाही मायाकार॥१॥ निर्गुण सगुण माया तेची खरी। प्रसउनी निर्धारी वांझ असे॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे मज माया कृपाळु जाली। तिणें उजळली माझी काया॥३॥

४९५ आकाशीं मळा लाविला बा एक। वांझेचें बाळक शिंपितसे॥१॥ अग्नीकुंड मनें बाळकें निर्मिलें। प्रत्ययासी देखिलें मी या लागीं॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे उफराटें पाहतां। सर्व सौख्यदाता निवृत्ति एक ॥ ३ ॥

४९६ पहा त्रिभुवनीं न दिसे बाईये। नयनांजनीं पाहें आत्मरूप ॥ १ ॥ मन बुद्धि चित्त अंतःकरण जाण। या वेगळें निर्वाण

ब्रह्म तेंचि ॥२॥ ज्ञानदेवा ब्रम्ह लाधलें अवचट। उन्मनीचा घाट चढतांची ॥३॥

४९७ आत्मज्ञान जया न देखा निजदृष्टी। तया नरा गोष्टी करूं नये ॥ १ ॥ तूर्यारूपें जाण प्रभा हे निरसीम। तया परता राम असे बापा ॥ २ ॥ ज्ञानदेवा गुज दाविलें गुरूनें। मनें अनन्यें कल्पितांची ॥२॥

४९८ आत्मा एक बाई स्थिरचर व्यापक। सृष्टी तैसी देख एकलीच ॥ १ ॥ पंचमहाभूतें व्यापुनी निराळा। सौंदर्यपुतळा काळा बाई ॥२॥ ज्ञानदेव ध्यान धरिलें पुढती। त्रैलोक्याची वस्ती असे जेथें ॥३॥

४९९ अकारी अर्धमात्रा कवण रीति दिसे। उकारीही रसे कवणे परी ॥१॥ मकारी संयुक्त झाली कैशापरी। अर्धमात्रेवरी अर्धमात्रा ॥२॥ अर्धमात्रेचा अर्थ अवचटची दिसे। गुरुगम्य सोय जाणती पैं ॥३॥ ज्ञानदेवें अर्थ शोधुनी घेतला। महाशून्यीं संचला निवृत्तिराज ॥ ४ ॥

५०० शून्य हे चार महाशून्य दिसतसे। निजरंग वसे सर्व त्यांत ॥ १ ॥ ऐसा रंग जया लाधतांचि पाही। मनाची ही सोई हारपली ॥२॥ ज्ञानदेवाचा बोल बोलण्याचें रूप। निवृत्तिस्वरूप सर्वत्र हें ॥३॥

५०१ शून्याचें जें बीज योगीयांचें गुज। स्वानंदाचें निजब्रह्म रया ॥ १ ॥ त्रिगुण त्रिविध तो सच्चिदानंद। शब्दाचा अनुवाद नसें जेथें ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे सद्‌गुरु जाणती। इतरांची वृत्ति चालेचीना ॥३॥

५०२ ऐसा योगीराज देखितां अवचट। उन्मनी लंपट रात्रंदिवस ॥ १ ॥ सत्रावीची शिव टाकुनी राहिला। पाहण्यातीत झाला सर्वां ठायीं ॥ २ ॥ असिपदीं आनंद प्रियरूप जाण। ध्यानाचें कारण जेथें नाहीं ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे ऐसा योगीराणा। तयाचीया चरणा प्रणिपात ॥४॥

५०३ एका एक गुज बोलतों निर्वाण । निवृत्तीचरण आठउनी ॥१॥ अर्धमात्राक्षरीं अक्षरें पाहाती । अनाक्षरा परती बाईयांनो ॥ २ ॥ रज तम सत्व याहुनी निराळी । लक्षांही वेगळी निवृत्ति जाणे ॥ ३ ॥ ध्येय ध्याता ध्यान परता जिचा खेळ । ज्ञेय ज्ञाता ज्ञान याची साक्ष ॥ ४ ॥ सत् चित् आनंद ब्रह्मा हरि हर । तेही जिचा पार नेणविती ॥ ५ ॥ सलोकता मुक्ती आदी तिन्ही वर । वसतें जें घर योगीयांचें ॥६॥ त्वंपद तत्पद असिपदाचा रंग । त्याचा अंतरंग देखा बाईयांनो ॥७॥ निवृत्ति सोपान मुक्ताबाईची खूण । ज्ञानदेव सघन बोलिली हे ॥८॥

५०४ उन्मनी संयोगें गोसावी विराजे । चहूं देहांचें ओझें निवारोनी ॥ १ ॥ सोहमस्मीचे छंदें परिपूर्ण । विज्ञान हे खूण जेथें नाहीं ॥ २ ॥ चंद्रसूर्याहुनी तेज तें आगळें । अव्यक्तें व्यापिलें अनुभवें ॥ ३ ॥ अनुभवाची खूण गुरुगम्य जाणती । ज्ञानदेवें विनंति हेचि केली ॥४॥

५०५ नयनाचें अंजन मनाचें रंजन । ठसा हा सघन बाई-यांनो ॥ १ ॥ ॐकार अक्षर अक्षरीं हारपे । अनुभवाच्या मापें मोजूं बापा ॥ २ ॥ बिंदूचें जें मूळ प्रणवाचें फळ । योगियाचे खेळ तेच ठायीं ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तिप्रसादें । स्वरूपाच्या विनोदें बोलिलें हें ॥४॥

५०६ गगनमंडळीं नारी सुकुमार दिसे । तिन्ही लोक वसे तिचे उदरीं ॥१॥ परादी वाचा तन्मय ते झाली । साक्षीत्वासी आली ब्रह्मरंध्रीं ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे नयनांतील ज्योती । पाहातां वृत्ति हरे विषयांची ॥३॥

५०७ वर मुळें शेंडा खालीं दिसे बानो । प्रपंचीं रानोरान वृक्ष बा रे ॥ १ ॥ त्रिगुणाच्या शाखा उपशाखा बहुत । नाना याती येत पत्रें ज्यास ॥२॥ पक्व फल अहं सोहं गोडी त्याची । सेवितां जीवाची आस पुरे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे वृक्ष परिपूर्ण झाला । बीज रूढला जाणीवेचा ॥४॥

५०८ धांवत धांवत आलों नयनांजनीं । प्रकाश दिनमणी उणा वाटे ॥ १ ॥ निशी दिवस दोन्ही नाहीं जेथ बा रे । अर्धमात्रेवरी लक्ष ठेवीं ॥ २ ॥ अक्षय अक्षर क्षरविरहीत साजे । ज्ञानाचें जें ओझें चालेचिना ॥३॥ ज्ञानदेव चक्षु झाला परेश्वरी । यापरती बरोबरी नाहीं बापा ॥४॥

५०९ अंजनाचें अंजन सदोदीत पाहिलें । पाहाणें होउनी ठेलें सर्वां ठायीं ॥१॥ आतां बोलाबोली नको बा आणिक । बिंदु ती निःशंक ब्रह्म रया ॥ २ ॥ अनुहात उन्मनी म्हणोनी व्यर्थ काय। मुखीं धरीं सोय ब्रह्मरंध्रीं ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे न बोले आणिक । डोळीयांची बोल पाहतांची ॥४॥

५१० नयनांतील रूप जो हें देखे पुरुष । त्याचे चरणीं वास असे माझा ॥ १ ॥ नयनांतील ज्योती देखे गुह्यभावे । त्याचें स्वरूप भावें वंदावें गा ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे नयनांतील शून्य । देखे तोचि धन्य भाग्यवंत ॥३॥

५११ डोळा माझा बाप त्रिभुवना परता । जो देखे मुक्तता तोचि लाहे ॥ १ ॥ जीव जंतु कृमी मुंगी नेत्रामध्यें । वास्तव्य गोविंदें केलें पाहा ॥ २ ॥ ज्ञानदेवाचे बोल उघड निर्मळ । जान्हवीचें जळ स्थिर वाहे ॥३॥

५१२ नयनाचे अंगणीं तुर्येचा प्रकाश । उन्मनी उल्हास तयावरी ॥१॥ श्वेत शाम कळा प्रकाश आगळा । स्वयं ज्योति बाळा लक्ष लावीं ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे कैसे हे नयन । चैतन्याची खूण आन नाहीं ॥३॥

५१३ रक्तवर्ण स्थूळ श्वेत हे सूक्ष्म । कारण तें शाम ऐसें देखा ॥ १ ॥ निळावर्ण देह महाकारण साजिरा । ज्योतीचा मोहरा अलक्ष लक्ष्मी ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे सर्व हें चैतन्य । मन हेंचि धन्य धन्याचेनी ॥३॥

५१४ औट पिठावरी निरंतर देश । तेथ मी जगदीश असे बाई

॥ १ ॥ त्रिकुटाचा फेरा टाकिला माघारां । अर्धमात्रेवरा वरी गेलों ॥ २ ॥ अर्धनारी पुरुष एकरूप दिसे । तेंची ब्रह्म ऐसें जाण बाई ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवी शून्य नयनीं देखिलें । सर्वत्रीं संचलें शून्य एक ॥४॥

५१५ ब्रह्मज्ञानी पुरुष तोचि ओळखावा । नयनांजनीं पाहावा ब्रह्म ठसा ॥ १ ॥ देखतसे देहीं द्वैत भेदातीत । तोची धन्य संत माझे मनीं ॥ २ ॥ त्याचे चरणोदकीं जान्हवी पवित्र । सहस्त्र-दळावर लक्ष ज्याचें ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे ऐशा योगीयाला । देखतां तयाला नमन माझें ॥४॥

५१६ निशी दिवस दोघे लोपले ते ठायीं । निरंजन ते ठायीं लक्षुनी पाहा ॥ १ ॥ रवी शशी ज्याचे तेजें प्रकाशले । नवल म्यां देखिलें एक तेथें ॥२॥ नारी पुरुष दोघे एक रूपें दिसती । देखणें पारुखे तया ठायीं ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे शिव तेचि शक्ती । पाहातां व्यक्तीं व्यक्त नाहीं ॥४॥

५१७ चैतन्य हें दिसे उघडेया डोळां । नयनाचा सोहळा निवृत्ति जाणे ॥१॥ मसुरांतील सूक्ष्म अनुभवें दिसे । तेथ तेज असे कवण्या रीती ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे ऐसें तेथ तेज । असे गुजगुजीत निर्मळ तें ॥३॥

५१८ आकाशाचे ठायीं चंद्र सूर्य तारा । सूक्ष्माचा फेरा सर्वां ठायीं ॥१॥ बिंदुस्थान तेथें ब्रह्मरंध्र ज्योती । तेथ योगी वसती दिवस रात्र ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे सर्वंची हें शून्य । वस्तु परिपूर्ण सर्वांठायीं ॥३॥

५१९ अखंड तमासा डोळां देख निका । काळा निळा पारवा बाईयांनो ॥ १ ॥ सदोदित नयनीं नयन हारपे । निळयाचे स्वरूपें मनीं वसो ॥२॥ अकरा वेगळें नाहीं बा आणिक । माझे नेत्रीं देख शुद्ध ज्योती ॥ ३ ॥ ज्ञानोबाची वाणी पूर्ण रूपी घ्यावी । देहींच पाहावी आत्मज्योती ॥ ४ ॥

५२० शून्याचा उद्भव सांगतों या बोला । औटपिठीं वहिला सूक्ष्म मार्ग ।। १ ।। मनपुराचे वरी द्वादश अंगुळें । तयावरी गेले अव्हाटेनें ।।२।। आतां तया सदनीं उफराटे मार्ग । वळंघितां सवेग पश्चिम पंथीं ।। ३ ।। पश्चिमपंथीं नाडी घोष वाहे जिचा । तेथून ध्वनीचा विस्तार गा ।।४।। ध्वनीचेही वरी शुद्ध तेज असे । चंद्रमा प्रकाशे तेच ठायीं ।।५।। चंद्राचे वरी एक निराळाच मध्य । स्त्रियेचे निजबोधें निजरूप ।।६।। निखिल जें तेज ज्याचेनी अमृत । जीववी देहींत देह दैव ।। ७ ।। औटपिठातळीं सर्व तें दिसे । सूर्य हा प्रकाशे तेच ठायीं ।। ८ ।। ज्ञानदेव म्हणे मज त्रिकुटाची गोडी । धरितां आवडी ब्रह्म लाभे ।।९।।

५२१ आतां औठपीठींचा मार्ग एक बाई । निशिदिनीं पाहीं शोध करा ।। १ ।। औटहाट प्रमाण सत्य कीं हें जाण । त्यांतील जें स्थान ऐकें एक ।। २ ।। महालिंग स्थान टाळू एके संधीं । तेथें एक सिद्धि तेजोमय ।। ३ ।। मार्ग तेथ परतले दोहीं भागीं । पश्चिमीं महालिंगीं मार्ग ऐसा ।।४।। सत्रावीचे शिखरीं मार्ग एक गेला । तो म्यां देखियेला याच देहीं ।।५।। महालिंगीं मार्ग अंत नाहीं ज्याचा । शोध करितां वाचा कुंठीतची ।।६।। ज्ञानदेव म्हणे हा विचार पाहा । जाणता दाविता विरळा एक ।।७।।

५२२ आकाशाचे अंतीं प्रणवाचें गुज । निरंजन बीज साधू पाहती ।।१।। सद्रूप चिद्रूप अद्वय एके कळा । संसारीं वाहिला निर्विकार ।।२।। प्रणवीं बीज अणुरेणु आंत । दशमद्वाराची मात अपूर्व बा रे ।। ३ ।। बापरखुमादेवी प्रणव निखिल । शब्दाचे पाल्हाळ प्रणवीं रिघे ।।४।।

५२३ आत्माराम नयनीं निरखुनी देखिला । निळा रंग ओतिला आदी अंतीं ।।१।। गोल्हाट त्रिकूट ब्रह्मरंध्रीं वस्तु । तुर्येची ऐसी मातु याच ज्ञानें ।।२।। ज्ञानदेव म्हणे सर्वांतरीं तूर्या । निवृत्ति योगी बेगीं गुज बोले ।।३।।

५२४ तुर्येमध्यें माझा अखंड रहिवास। निवृत्ति म्हणे अविनाश तूर्या करी ॥१॥ स्थुळदेह निमतां सूक्ष्म उरतां। कारणीं हारपतां कैसें झालें ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे महाकारणीं नांदे। निवृत्तीनें आनंदें दाखविलें तें ॥ ३ ॥

५२५ शास्त्रार्थाची वाणो निरंजनीं दिसे। औटपिठीं वसे निर्विकार॥१॥ अहं सोहं मग ॐकाराचे देठीं। अहंतेचे शेवटीं सोहं वस्तू ॥२॥ सोहं वस्तू निळी अहं गेलिया। आनंद झालीया महाकारणीं ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तीची आण। या वेगळी खूण आणिक नाहीं ॥४॥

५२६ मीच माझा डोळा मीच शून्यांत निळा। माझा मी वेगळा तयामध्यें ॥ १ ॥ उफराटी दृष्टि लावितां नयनीं। ते दृष्टीची वाणी किंचित् ऐका ॥२॥ उफराटी दृष्टि देखे उन्मनीवरी। तेव्हां निर्विकारी मीच मग ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे देहा डोळा दिठी। पाहातां सर्व सृष्टि निवृत्ति एका ॥४॥

५२७ सत्त्व रज तम त्रिगुण तें ब्रह्म। अर्धमात्रा निस्सीम ॐकार हा ॥ १ ॥ सहज हा प्रणव सर्वातीत साजे। मीपणास तेथ ठाव नाहीं ॥ २ ॥ अक्षर कूटस्थ सर्वातीत असे। अक्षर अविनाश ऐसें जाणा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे सर्वांचे शेवटीं। अविनाश दृष्टि असे कीं रे ॥४॥

५२८ तूर्या तें महाकारण नाहीं नाहीं जेथें। दर्शनाचे मतें माझा मीच ॥१॥ गोल्हाट त्रिकूट श्रीहाटातीत। महाकारणाची मात जेथ नाहीं ॥ २ ॥ क्षर अक्षर अनाक्षर नाहीं। कूटस्थ सर्वही प्रसवला ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे ऐसें हें पाहातां। निवृत्तीनें तत्त्वता कथनी केली ॥४॥

५२९ सुनीळ जें ब्रह्म बिंब सत्रावीचें। विश्वरूप चैतन्य महाकारणीं ॥१॥ ब्रम्हज्योतीचिये प्रकाशें करुनी। देखे त्रिभुवनीं एक वस्तु ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे ज्योतीची जे ज्योती। ब्रम्हरंध्रीं वस्ती परमात्मयाची ॥३॥

५३० महा तेजा आंत बिंदु कोणे परी। उष्ण तेजा माझारीं साक्ष पहा ॥१॥ कुंडलनी ऊर्ध्वमुखें अग्नी सोडी। तयाची हे जोडी संत जना ॥ २ ॥ ज्ञानेश्वर म्हणे आत्मा यातें जाणे। सुनिळ अनुभवणें निवृत्ति पाहा ॥३॥

५३१ अकार उकार मकार ओंकार। प्रणव हा साकार सुरेख रे ॥१॥ मसुरामात्र सार योगी ध्याती देहीं। निरंजन पाहीं ब्रम्ह तेंची ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे देह झाले देव। प्रणवची शिव अनुभवें ॥३॥

५३२ पाणियाचें मोतीं ज्योती वसे जेथ। महाकारण साद्यंत पाहा तुम्हीं ॥ १ ॥ जागृति स्वप्न सुषुप्ति जेथें उद्भव तिचा। योगीराम ज्याचा अधिकारी ॥ २ ॥ गोल्हाटाचे मुळीं ज्ञानदेव बैसला। सहस्रदळीं शोभला काळा बाई ॥ ३ ॥

५३३ सकार हकारीं नाडी दिसती कैशा। उलटल्या दशदिशा अमूपची ॥ १ ॥ सूक्ष्म मूळ सर्व बीजांचा उद्भव। हाची अनुभव देहामध्यें ॥ २ ॥ समान जैसा अर्क स्थिरचर एकला। आत्मा हा संचरला तैशापरी ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे याहूनि आणिक। बोलाचें कवतुक जेथ नाहीं ॥ ४ ॥

५३४ दिव्यरूप चक्षु कैशापरी झाला। ठसा हा उमटला कवण्यापरी ॥ १ ॥ चहूं देहांचा वर्ण अवर्ण देखिलें। विश्व म्यां पाहिलें तयामध्यें ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे सर्वांचें जें मूळ। सत्रावी केवळ शुद्धरूप ॥३॥

५३५ काळा पुरुष तो हा गगनांत जो नांदे। अनुभवाच्या भेदें भेदला जो ॥ १ ॥ भेदून अभेद अभेदुनी भेद। सच्चिदानंद जेथ नाहीं ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे तेथें अक्षय राहिला। आत्मा म्यां पाहिला या दृष्टीसी ॥ ३ ॥

५३६ विश्व ब्रम्ह भासे ऐक्य येतां देहीं। अनुहातीं पाहीं अपार नाद ॥ १ ॥ देखिला परी संयोगें व्यापला। विश्व तरीच झाला

बाईयांनीं ॥ २॥ पिंडब्रह्मांडाचा विस्तार विस्तारला । माझा मीच झाला कोणपरी ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे या अर्थाची सोय । धरी माझी माय मुक्ताबाई ॥ ४ ॥

५३७ गुजगुजीत रूप सांवळें सगुण । अनुभवितां मन वेडें होय ॥ १ ॥ भ्रमर गुंफा ब्रम्हरंध्र तें सुरेख । पहातां कवतुक त्रैलोकीं ॥ २ ॥ आनंद स्वरूप प्रसिद्ध देखिलें । निजरूप संचलें सर्वां ठायीं ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे या सुखाची गोडी । अनुभवाची आवडी सेवीं रया ॥४॥

५३८ सहस्र दळ बिंदु त्यांत तेज दिसे । तें हो काय ऐसें सांगा मज ॥ १ ॥ जेथ नाम रूप वर्ण नाहीं बा रे । तें हें रूप बा रे चैतन्य बा ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे अनुभवाची खूण । जाणे तो सुजाण अनुभविया ॥३॥

५३९ कोणाचें हें रूप देह हा कोणाचा । आत्माराम साचा सर्व जाणे ॥१॥ मी तूं हा विचार विवेकें शोधावा । गोविंद हा ध्यावा याच देहीं ॥ २ ॥ ध्येय ध्याता ध्यान त्रिपुटीवेगळा । सहस्रदळीं उगवला सूर्य जैसा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे नयनांतील रूप । या नांव चित्पद तुम्हीं जाणा ॥ ४ ॥

५४० डोळियात डोळा काळियांत काळा । देखण्या निराळा निळारूप ॥१॥ ब्रह्म तत्त्व जाणे ज्योतिरूपें सगळा । ज्योतीही वेगळा ज्योती वसे ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे देवा ऐसी ज्योती । अर्धमात्रा उत्पत्ति सर्वां जीवां ॥ ३ ॥

५४१ सद्‌गुरु निवृत्ति दिसतो घनदाट । सुषुप्तीचा घांट वेधतांची ॥१॥ आत्मा माया शिव शक्तीचें हें रूप । दिसतें चिद्रूप अविनाश ॥ २ ॥ ज्ञानदेव चढे ऐसी वाट देख । आकाशीं असे मुख तिचें कैसें ॥३॥

५४२ परेचे शिखरावरी वस्ती माझी झाली । समरसें विराली मज माझी ॥१॥ आत्मदशे योगी लक्ष लाविती देहीं । ब्रम्हरंध्र पाहीं

सत्पद तें ॥२॥ अणुरेणु शून्य गगना तेजें दिसे। निरंतरवसे निरंतर ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे वृत्ति सहस्त्रदळीं लावा । मसुरामात्र बरवा ध्यायी जाई ॥४॥

५४३ नासिकाचा प्राण कोणी मार्गी येत। नाद दुमदुमित अनुहातीं ॥१॥ इडे पिंगळेचा ओघ सैरा दिसतसे । त्यावरी प्रकाशे आत्मतेज ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे अष्टांग योगियां । साधितो उपाया याची मार्गें ॥३॥

५४४ प्रणवाचे भेद उकलावे देहांत । चंद्राची मी मात सांगतसें ॥ १ ॥ सहस्त्र दळावरी तेज शुद्ध असे । त्या तेजें प्रकाशें चंद्र बापा ॥ २ ॥ उन्मनीचे ध्यासें सहस्त्रदळ गाजे । पश्चिम मार्गी बीजें दोन असती ॥ ३ ॥ लक्ष लावी ज्ञानदेव एकलाची। शुद्ध ज्योती तोची जाणे एक ॥४॥

५४५ मन हें लावा हें सालयीं निरुतें । सहस्त्रदळावरुतें परे जवळीं ॥ १ ॥ अनुहात नाद ब्रम्हस्थानीं असेद असे । तेथें रूप कैसें सांगा मज ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे तें स्वरूप जो जाणे । त्यासी शरण होणें अनन्य भावें ॥३॥

५४६ महावाक्यार्थ तें शून्य कैसें बापा। सत्वर नयनीं पहा आत्मप्रभा ॥ १ ॥ प्रभा शीत उष्ण दोहींचेंही सार । प्रणव हा सारासार आरुता रया ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे सोपानातें ऐसें । निराकार असे आकारेसी ॥३॥

५४७ दशमद्वार अग्र शून्य सूक्ष्म गगनीं । जेथ असे उन्मनी अखिल रूपें ॥ १ ॥ द्विविध भाग पिंडीं द्विविध ब्रम्हांडीं । या तीं पडिपाडीं ब्रम्हरंध्रीं ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे शून्यांतील रूप । अनंत ब्रम्हांडें जेथ आहाती ॥३॥

५४८ जडांतील शुद्धांश कौतुकें रिझाला। निवृत्तीनें दाविला कृपा करुनी ॥ १ ॥ अनुहात भेद दाविला कृपेनें । सर्व हें चैतन्य गमलें तेव्हां ॥२॥ ज्ञानदेव नयनीं निवृत्तीचें पदीं । आनंद ब्रम्हपदीं एक झाला ॥३॥

५४९ नवा आंत ओवरी औटपीठा जवळी । शून्यातीत काळीं सकुमार ॥ १ ॥ अंगुष्ठ पूर्वार्ध मसुरामात्र दीर्घ । उन्मनीचा मार्ग तेच ठायीं ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे पूर्वार्धांतील गीर । सर्व हें साचार विश्व दिसे ॥३॥

५५० भ्रुवामध्यें तेज चंद्रसूर्यविरहित। आदि मध्य अंत संचलेंसे ॥ १ ॥ तुर्यारूपें ते सुषुम्ना प्रकाशली । नवविध अमृतजळीं तया तेजा ॥ २ ॥ ज्ञानदेव वदे अष्टांगयोग साध । पावाल ब्रम्हपद याचा भेद ॥३॥

५५१ पश्चिम मार्गीं खूण बोजें दोन साजिरीं । अविनाश ओवरी योगीयांची ॥ १ ॥ त्रिकुट श्रीहाट चंद्रसूर्य जाणा । पश्चिम मार्गीं खूण याची कीं रे ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे बीजें दोन बापा । पाहें आत्मरूपा तेथ बा रे ॥ ३ ॥

५५२ इडा वाम दक्षिणे पिंगला । दोहींत या कळा ब्रह्मस्थानीं ॥ १ ॥ प्रणव सैरा वापा धांवे अवघड वाटे । रिघा नवपाटे जीव जीवना ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे हाची कीं रे प्रणव । यापरता अनुभव नाहीं नाहीं ॥ ३ ॥

५५३ प्रणवासी रूप नाहीं कांहीं छाया । दशमे द्वारीं मूळमाया असे कीं रे ॥ १ ॥ सहस्त्रवळीं वृत्ति लावितां निःशंक । मनासी भवासी ऐक्यता तेथें ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे या परतें नाहीं। बोलण्याची सोयी अनुभवी जाणे ॥ ३ ॥

५५४ प्रणवच देह देह हा प्रणव । कल्पनेचा भाव कल्पूं नये ॥१॥ अंजनाचें सार तेच देह बा रे । आत्मा परिपूर्ण सारे पाहाती ज्ञानी ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे प्रणव माझा पिता । अक्षर तेच माता याच भेदें ॥३॥

५५५ पश्चिममार्ग बापा प्रणव कीं हे सांग । जेथें असे महालिंग तेजोमय ॥१॥ चंद्रांतील जळ ते सत्रावी केवळ । नादबिंदा कल्होळ

गर्भी झाला ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे देह हा दुर्लभ । त्रैलोकीं सुलभ भजनाचा हा ॥३॥

५५६ प्रणवाचें आकाश असे सर्वांवरी । आकाशीं भरोवरी प्रणवाची ॥ १ ॥ प्रणव जें गुह्य ऋषि योगीयांचें । सर्वांवरिष्ठा साचें वेद आज्ञा ॥ २ ॥ एका वेदांत सिद्धांती प्रणव तो तत्त्वता । ज्ञानदेव वक्ता सांगतसे ॥ ३ ॥

५५७ प्रणवाचें रूप कोणें देहें देखिलें । निवृत्तीनें दाखविलें याच देहीं ॥ १ ॥ सकार हकार तूर्या उन्मनी भेद । अभेदुनी भेद केलें मज ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे प्रणवाची खोली । अक्षरींची बोली देह सार ॥ ३ ॥

५५८ अमृताची क्षीर ब्रह्मांडभुवनीं । पाहाती त्रिभुवनीं नवल झालें ॥ १ ॥ नादबिंबा भेटी झाली कवण्या रीतीं । शुद्ध ब्रम्ह ज्योती संचलीसे ॥ २ ॥ प्रकृति पुरुष शिव शक्ती भेद । त्याचे शरीरीं द्वंद्व देह जाणा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे पिंडीं शोध घ्यावा । ब्रम्हांडीं पाहावा ब्रम्ह ठसा ॥ ४ ॥

५५९ प्रणवाची शक्ति शिव प्रणवची । क्षर अक्षर सांची प्रणव तें ॥ १ ॥ त्रिकूट श्रीहाट गोल्हाट ब्रम्हरंध्र । प्रणव निरंतर ऐक्य झाला ॥ २ ॥ ज्ञानदेव आपण प्रणव झाला आधीं । ध्याता ब्रम्हपदीं प्रणवची ॥ ३ ॥

५६० स्थावर जंगम प्रणव प्रसवला । आत्मा स्वयें संचला प्रणवा ठायीं ॥ १ ॥ अवस्था भुक्ती मुक्ती प्रणवची जन्मता । अर्धमातृके परता प्रणवची ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे प्रणवाचे ठायीं । प्रणवीं प्रणव पाहीं निराळा तो ॥ ३ ॥

५६१ शिवशक्तीचा भेद अर्धनारी पुरुष । याचा हा सौरस आणा चित्ता ॥ १ ॥ जागृति स्थूळ तूर्या महाकारण । हेचि कीर खूण तुझे ठायीं ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे कैसें हें जाणिजे । देहीं नाद गाजे परेवरी ॥३॥

५६२ निळावर्ण ब्रम्हरंध्र येक निकें । पहा माझे सखे भाविक हो ॥ १ ॥ उन्मनि सदैव वसे अक्षय पंथें । लाऊनियां चित्तें तया ठायीं ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे यापरती खूण । नाहीं ऐसी आण वाहातसें ॥३॥

५६३ आकाश हें असे माझें शिर बापा । कर्ण दिशा चिद्रूपा नाद उठती ॥ १ ॥ आधारापासुनी, सहस्त्रदळावरी । निःशब्द निरंतरी नारी एक ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे अनुभव ऐसा जेथें । तोचि जीवन्मुक्त संत योगी ॥ ३ ॥

५६४ अग्नीचे पोटीं पुरुष उद्भवला अवचट । सत्रावी लंपट निशिदिनीं ॥ १ ॥ आधार नाहीं जेथ निराधार वर्तती । निराधार न म्हणती आपणा लागीं ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तीनें दाविलें । या नयनीं पाहिलें अविनाश ॥३॥

५६५ सत्रावीचे गांवीं शून्याचा विस्तार । प्रणव निराकार सदैव असे ॥१॥ पश्चिम पूर्व असे शुक्ल कृष्ण नारी । दैवी आणि आसुरी वेगें शोधा ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे अर्धमात्रा कोणती । मसुरा-मात्र आहे ती दोन्ही भाव ॥३॥

५६६ सहस्त्रदळ साजिरें नयनाचे शेजारीं । अर्धमातृका अंतरीं चिन्मय वस्तू ॥१॥ ॐकार नादीं कीं नाद ॐकारीं । दैवीं निरंतर प्रणवीं पहा ॥२॥ मकार अर्धमात्रा शून्यांचा निश्चय । आत्मा एक असे स्वयें रया ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे कैवल्याचा दाता । कोण पत्रीं हे कविता नाहीं ऐसी ॥ ४ ॥

५६७ नवाचिया माझारीं आऊट पीठाशेजारीं । शून्याची वोवरी सुनिळ प्रभा ॥ १ ॥ जीवदशामय अंगुष्ठ प्रमाण । तयावरी अज्ञान प्रवर्तते ॥ २ ॥ चैतन्याची मूस त्यामाजीं ओतली । अव्यक्त देखिली वस्तू तेथें ॥ ३ ॥ तव तें मसुरे प्रमाण तया नांव महाकारण । गुरुमुखें खूण जाण बापा ॥ ४ ॥ ज्ञानदेव म्हणे यापरतें जाण । नाहीं नाहीं आण निवृत्तीची ॥५॥

५६८ ऐका हा शेवट अभंगमाला झाली । तूर्या हेच आली प्रत्यया गा ॥१॥ तूर्या तेचि उन्मनी क्षर तें अक्षर । निर्गुण साकार ऐसें देखा ॥२॥ देह तें विदेह महाकारण ब्रह्म । हें निश्चयाचें वर्म ऐसें जाणा ॥३॥ अभंगा शेवट जाणे निवृत्ति एक । त्यानें मज देख कृपा केली ॥४॥ मूर्खासी हा बोध सांगों नये बापा । अभंग कृत्याचा लेश नसो हातीं ॥५॥ ज्ञानदेव म्हणे हें कृत्य हातां नये । माय देऊं नये कोणासही ॥ ६ ॥

अद्वैतपर अभंग

५६९ कासवाच्या परी आत्मा तो या देहीं । इंद्रियें जो पाही अवलोकी ॥ १ ॥ सहज प्रकाश आहे तो करीत । स्वयें चेष्टवीत दीपापरी ॥ २ ॥ जाणें येणें कांहीं नाहीं आत्मयाशी । द्रष्टृत्व तयासी जाणिजे कीं ॥ ३ ॥ तद्विवर्त जीव अविद्यक मन । संसार-बंधन इयेचेनी ॥ ४ ॥ ज्ञानदेव म्हणे आत्मा शुद्ध बुद्ध । नव्हेचि पैं बद्ध कदाकाळीं ॥५॥

५७० वेदांत सिद्धांत देतात पैं हाक । स्तब्ध ते जंबुक येर शास्त्रें ॥ १ ॥ तेंचि कीं प्रमाण साधनानुक्रम । येर भवभ्रम रूप आथी ॥२॥ ऐकजे तीं शास्त्रें पडिलीं संदेहीं । होय नाहीं कांहीं म्हणूनियां ॥ ३ ॥ वेदांतीही भिन्न जाणा पूर्वपक्ष । लक्षितेती लक्ष अती मूर्ख ॥ ४ ॥ काय बहिर्मुख नेणतीच येर । म्हणे ज्ञानेश्वर राजयोगी ॥ ५ ॥

५७१ पाहणें जें कांहीं त्याशीं मुळीं पाहें । मग सुखी राहें योगीराया ॥ १ ॥ मी तूं द्वैतभ्रांती पहा रे काढुनी । आत्मा तो गिवसुनी राहे सुखें ॥२॥ अविद्या नाथिली रज्जु सर्पापरी । भासली विचारी अनुभवें ॥ ३ ॥ तेव्हां हे उपाधी राहिली सौरस । ज्ञान-देवदास पूर्ण धाला ॥ ४ ॥

५७२ मुक्तत्वाची भ्रांती जे कांहीं धरिती । तेचि बद्ध होती निश्चयेंशी ॥१॥ कल्पना इवलुशी जये ठायीं असे । तिये ठायीं वसे

अहंकार ।। २ ।। देहीं ग्रासूनियां राहती जे सुखी । तेचि ते पारखी आत्मतत्त्वीं ।। ३ ।। सर्व ब्रह्मपूर्ण तयाशीच बोध । तयाशीच पद कैवल्याचें ।। ४ ।। साक्षीरूप पहा धरिती शरीर । तेचि ज्ञानेश्वर पूर्णयोगी ।।५।।

५७३ गगनाहूनि व्यापक वायुहूनि चालक । अग्नीहूनि दाहक आन नसे ।। १ ।। ब्रम्ह परिपूर्ण तोचि सनातन । स्वयें आनंदघन आन नसे ।।२।। दृश्याहूनि गोचर इहिहूनि पर । गुरुवीण ज्ञानेश्वर आन नसे ।।३।।

५७४ सिंहाचें दुग्ध सायासें जोडलें । आणुनी पाजिलें मार्जारासी ।। १ ।। अमोलिक विद्या धन झाली प्राप्ती । पहावयाची प्रतीति स्वशीस छेदी ।। २ ।। अनेक दीप लाविले दिपाशीं । फुंकूनियां त्यासी मग सोडी ।। ३ ।। परीस जोडुनी घालियली भिंती । शिळा घेउनी हातीं फिरत आहे ।। ४ ।। अमृताचा कुंभ बळेंचि उलंडुनी । कांजिये भरुनी ठेवितसे ।। ५ ।। अमोलिक देहीं न साधा जरी पर । म्हणे ज्ञानेश्वर व्यर्थ होय ।।६।।

५७५ मुक्ति पावावया करिजे हरिभक्ति । तरीच विरक्ती प्रगटेल ।। १ ।। विरक्तीविषयीं होतांची विचार । नित्य हे नैश्वर ओळखती ।। २ ।। तेव्हां आत्मज्ञान अनुभव होय । अविद्यत्व जाय जीवरूप ।। ३ ।। शांति क्षमा दया तिष्ठती सहज । न दिसे दृश्य काज जगामाजीं ।। ४ ।। गुरुकृपा द्वारें लाहिजे पैं सिद्धी । बोलिला त्रिशुद्धि ज्ञानेश्वर ।।५।।

५७६ ईश्वर तो देव छाया ते शीव । प्रती छाया जीव तिन्ही भेद ।। १ ।। एक तेंचि सूत्र तिन्हीशी मिळुनी । जाणती ते ज्ञानी आत्मविद ।। २ ।। जें अनिर्वचनीय तें मूळ प्रकृति । ब्रह्मा ऐशी शक्ति तियेचि पैं ।। ३ ।। ब्रह्मा विष्णु रुद्र तियेचें पैं अंग । मुळीं सृष्टि जग गोसाविणी ।। ४ ।। ब्रह्म तेंचि भास आभास जाहलें । ज्ञानदेव बोले निवृत्तिदास ।। ५ ।।

५७७ जळवायुवेगें हालत सविता। मुळीं तो तत्त्वता स्थिर असे ॥ १ ॥ माया अविद्याभास शीव तो बिंबला। जीवरूप ठेला होऊनियां ॥ २ ॥ सुखःदुख भोगी जिवाचिये सत्ते। देहीं क्रिया वर्ते स्वाभाविक ॥ ३ ॥ अज्ञानें करुनी भुलणें जिवाशी। मुळीं शुद्ध अंशीं शीव चोख ॥ ४ ॥ जिवाशी उद्धार करावया कीर। म्हणे ज्ञानेश्वर जाणिजे कीं ॥५॥

५७८ शून्य निरसुनी दोन्ही निरखिलें। तेथुनी देखिलें निजवस्तु ॥ १ ॥ स्वप्रकाशमय आत्मा सदोदित। सर्वत्र भरीत एकमेव ॥२॥ ध्येय ध्याता ध्यान तिन्ही निरसुनी। झालों निरंजनीं लीन आधीं ॥ ३ ॥ अहं हें स्वरूप गिळूनियां पाहीं। देहींच विदेही स्वसंवेद्य ॥ ४ ॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठलाचा दास। झाला समरस परब्रह्म ॥ ५ ॥

५७९ वर्षाकाळीं नदियां पूर्ण भरती। येउनी मिळती सिंधुमाजीं ॥ १ ॥ ऊष्ण काळीं न्यून आटोनियां गेली। नाहीं खंती केली सिंधु त्यातें ॥ २ ॥ सुखःदुखभोग भोगिता प्राचिनी। अखंड सज्जनीं शांति असे ॥ ३ ॥ नाहीं तया भूतीं सर्व ब्रह्म एक। अनुभउनी सुख भोगिताति ॥ ४ ॥ तत्त्वमसी बोध आत्मानात्म भेदले। दृश्य विसरले भास आधीं ॥५॥ सज्ञान चेईलें अज्ञान निदेलें। विपरीत केलें सुपरीत ॥ ६ ॥ द्रव आणि स्थीर मुळीं एक नीर। झाला ज्ञानेश्वर स्वयंब्रह्म ॥७॥

५८० सर्वत्र परिपूर्ण सर्वांघटीं वसे। अभाग्यासी कैसें पडळ आलें ॥ १ ॥ मायेच्या भुलारें भुललें विश्वजन। जनीं जनार्दन न देखती ॥ २ ॥ आत्मा, आत्मीं भाविता देहीं। मायेच्या डोहीं बुडाले कैसें ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवर सगुणी न समाये। निर्गुणीं दिसताहे जनवन ॥४॥

५८१ चोहटा मिष्टान्न जें कांहीं सांडलें। सुनियाशी झालें सुकाळ पैं ॥ १ ॥ तैसा तो अभक्त वाढिन्नला जगीं। काळ

तयालागीं ग्रासितसे ॥ २ ॥ जे का पारंगत श्रेष्ठ भागवत । चळचळां कांपत काळ तया ॥ ३ ॥ तयाचिया दृष्टि मोहरा न राहे । धाऊनियां जाय अज्ञान तीं ॥ ४ ॥ निवृत्तीदासाचा झालों निजदास । वंदिती तयास ब्रह्मादिक ॥५॥

५८२ उत्तम तें परी उभविलें मनोहर । दीपकवीण मंदीर शोभा न पवे बापा ॥ १ ॥ घृतेंवीण भोजन तांबुळेंवीण वदन। कंठेवीण गायन शोभा न पवे बापा ॥ २ ॥ सुंदर आणि रमण जरी होय तरुणी । पुरुषावीण कामिनी शोभा न पवे बापा ॥ ३ ॥ दिधल्यावीण दाता श्रोत्यावीण वक्ता । वेदावीण पंडित शोभा न पवे बापा ॥ ४ ॥ ज्ञानेश्वर सांगे अनुभवीया अंगें । नुसता बोलें वागे शोभा न पवे बापा ॥ ५ ॥

५८३ वांझेचिये पोरा तिघे झाले लेक । पारधीशी देख निघाले ते ॥ १ ॥ ऊर्ण तंतु दोरा जाळें केलें त्याचें । डोहीं मृगजळाचे धरिले मच्छ ॥२॥ नेले अंधापाशीं मुके बोले त्याशी। दिलें थोटच्यापाशीं ठेवणें तें ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे केलें अविद्येचें । संतासी तयाचें भय नाहीं ॥ ४ ॥

५८४ शत अश्वमेध घडले जयाला । तरी ब्रह्म त्याला अगम्य हें ॥ १ ॥ सोमयागाची हे नाहीं ज्या गणना । तरी आत्मखुणा अलभ्य तें ॥२॥ लक्ष अनुष्ठान त्रिभुवनीं अन्नदान । तरी ब्रह्मज्ञान अतर्क्य हें ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे शुद्ध ब्रह्मज्ञान । पावले हे खूण संतसंगें ॥ ४ ॥

५८५ पूर्वेचा हा भानु उगवेल पश्चिमे । परि भूमि जन्म नसे आम्हां ॥ १ ॥ वांझेचा कुमर दिसेल प्रगट । न दिसे जरठ जड दृष्टि ॥ २ ॥ सिंधु येऊनियां मिळे सरितेमाजीं । परी आत्मकाजीं क्रिया नको ॥ ३ ॥ पूर्ण ज्ञानदेवा प्राप्त आत्मरूप । त्रिविध हे ताप निरसती ॥ ४ ॥

५८६ लक्ष चौऱ्यांशीं येऊनियां प्रती । कोटी फेरे होती कोटी जीवा ॥ १ ॥ परी ही मनुष्य देहत्वप्राप्ति । लाभ नाहीं हातीं अव-

चिता ।। २ ।। नवमास मायेनें वाहिले उदरीं । तिजप्रती सोयरी आणिक नाहीं ।। ३ कामधेनु म्हशी आणीक दासदासी । धन बहु सायासीं मिळविलें ।।४।। तुझिया धनाशी नाहीं रे बाळका । अंतकाळीं देखा एकलाची ।। ५ ।। हातींच्या पवित्रा कानाचिया नगा । धावोनियां वेगा हिरोनी घेती ।। ६ ।। स्तनपान देउनी मोहें प्रतिपाळी । तेही अंतकाळीं दुरी ठेली ।। ७ ।। आगीचीं लुगडीं काढा फेडा म्हणती । बांधोनियां देती यमा हातीं ।। ८ ।। ऐसा हा संसार मायेनें वेष्टिला । म्हणूनि दुरावला योगेश्वरा ।।९।। ज्ञानदेव म्हणे भली मुक्ताबाई । दाखविली सोयी साची असे ।।१०।।

५८७ मृत्तिकेची खंती काय करितोसी । कोण मी नेणशी काय आहे ।। १ ।। काय तुज जालें नाथिला संसार । कासयासी भार वाहतोसी ।। २ ।। शुद्धंबुद्धरूप तूंचि परिपूर्ण । जन्म आणि मरण तुज नाहीं ।। ३ ।। अविद्येच्या योगें तुज जाण भुली । अनुभउनी किल्ली छेदी आतां ।।४।। श्रीगुरूच्या कृपें म्हणें ज्ञानेश्वर । तरसी संसार निश्चयेंसी ।।५।।

५८८ मी देहीं म्हणतां ब्रह्महत्या कोटी । घेऊनियां पाठी थापटिती ।। १ ।। सुद्ध ब्रह्मीं कैशी कल्पना आरोपी । तोचि एक पापी जगीं होय ।। २ ।। नाथिलें अज्ञान करून अनंता । केवीं मोक्षपंथा जाईलजे पां ।। ३ ।। ज्ञानदेव म्हणे दिव्य मी देईन । सद्‌गुरूची आण स्वयंब्रह्म ।।४।।

५८९ तैंचि ज्ञानियासी होईजेल मोक्ष । ज्ञानेश्वर लक्ष लक्षितसे ।। १ ।। पहाण्याशी मूळ विचारूनि पहा । मग सुखी रहा निरंजनीं ।। २ ।। इवलुसा प्रपंच परी तो बद्ध कीं । सज्ञानी विवेकी न शिवती ।। ३ ।। पयाचिये कुंभीं पडे बिंदुविष । चतुर तयास न घेपती ।। ४ ।। षड्रस पक्वानें वाढिलीं खापरीं । श्वान शिवे श्रोत्री स्पर्शीतीना ।। ५ ।। घालूनियां कडें शून्याशीं बांधितां । त्याचिया गणिता न करवे ।।६।। सर्वही उपाधी त्यागुनी आकार । राहे ज्ञानेश्वर निजरूपीं ।।७।।

५९० तेंचि ब्रह्मरूप जाणिजे निश्चळ। शुद्ध तें निर्मळ मनाहुनी ॥ १ ॥ स्थूळ दृष्टि करुनी जयाशी लक्षितां। न दिसे तत्त्वता भास कांहीं ॥ २ ॥ सहज निवृत्तीदास तो उदास। अनुभव सौरस सांगितला ॥३॥

५९१ मन हें अवघें परब्रह्मीं। क्रियाकर्मधर्मीं अलिप्त तें ॥१॥ देह जावो राहो संबंधचि नाहीं। नामरूप कांहीं न दिसे मज ॥२॥ प्राचिनानें वर्तो जाणो या शरीरीं। जैसा वेठीं करी राबताहे ॥३॥ निर्विकल्प स्थिति हेतु नाही आथी। अज्ञानाची बुंथी काढियली ॥ ४ ॥ म्हणे ज्ञानेश्वर उरी नाहीं आन। जाहलों तल्लीन निजरूपीं ॥ ५ ॥

५९२ सगुणीं निर्गुण निर्गुणी सगुण। दोन्ही भिन्नपण नसे मुळीं ॥१॥ हेम अलंकार अलंकारीं हेम। मृण्मयेचि धाम धाम तेंचि ॥२॥ किंचित् महत उपाधि कल्पित। मुळीं तें अंशीक एकमेव ॥३॥ इह तेंचि पर पिंड तें ब्रह्मांड। ब्रह्मचि अखंड ज्ञानदेव ॥४॥

५९३ पिंडचि ब्रह्मांड ब्रह्मांडचि पिंड। ब्रह्मचि अखंड ब्रह्मरूप ॥१॥ कांहीं भेद नाहीं किंचित महत। उपाधी कल्पित स्वाभाविक ॥ २ ॥ अनुभव योगें दोन्हीं जाण सम। नाहींचि विषम अणुभरी ॥ ३ ॥ सहजचि सृष्टि जाणा हे घडली। सहजचि गेली शेखी आथी ॥ ४ ॥ एकमेव सर्व म्हणे ज्ञानेश्वर। नाहीं भिन्न कीर ओळखतां ॥५॥

५९४ पाहातें पाहूं गेलों पाहणें विसरलों। ब्रह्मानंदें धालों देवराया ॥१॥ माझें रूप आतां काय म्यां पाहावें। जाहलों अवघें विश्व मीची ॥ २ ॥ दुजें नाहीं नाहीं वाहतों तुझी आण। चौदाही भुवन एकरूप ॥३॥ तुझें माझें द्वैत तेंही उरलें नाहीं। मुळीं मी हें कांहीं नाठवेचि ॥४॥ एकांतीं एक वर्ते तोचि साक्षात्कार। जाहला ज्ञानेश्वर तेथें लीन ॥५॥

५९५ जयाचिये ठायीं नाहीं मीतूंपण। तेचि सनातन एक ज्ञानी

।।१।। धैर्याचे मंडप तेचि स्तंभ जाले। कोंभ जे निघाले परिणामा ।।२।। क्षेत्रज्ञ संन्यास घेतला श्रीहरि। तेथूनियां दुरी नवजेचि ।।३।। रायाची संगती घडतां निमिष। तरी होती वश्य अष्टसिद्धी ।।४।। धाले तेच पूर्ण कीर ब्रह्मानंदें। ज्ञानेश्वर बोधें बोधीयला ।।५।।

५९६ अक्षरची ब्रह्म तेंचि तें क्षरलें। काल्पनिक झालें अनेकत्व ।।१।। जिवेश्वर खाणी तेथें उमटती। शेखीं तेथें जाती मिळोनियां ।।२।। ब्रह्म अनुपम्य संवितेशी नये। अनुभव सोय तरी कळे ।।३।। पाथराची टाकी जरी होय तीख। नये रंध्र शलाख मुक्तिकेशी ।।४।। सर्वांहुनी पर म्हणे ज्ञानेश्वर। ब्रह्मज्ञान कीर अगोचर ।।५।।

५९७ वासनेचें बीज भर्जोनी टाकिलें। मानसासी केलें देशधडी ।। १ ।। संसारासी आगी लाविली स्वकरीं। अहंतेशी दुरी दवडिलें ।।२।। काम क्रोध लोभ मोह दंभ मद। केला याचा छेद ज्ञानशस्त्रें ।।३।। विवेक वैराग्य बोध क्षमा शांति। राखिली संपत्ति दैविकीजे ।।४।। राहे ज्ञानेश्वर एकचि एकट। ब्रह्मरस घोट घोटूनियां ।।५।।

५९८ मंत्र तंत्र यंत्र सर्वही अबद्ध। जंव नाहीं शुद्ध अंतःकरण ।।१।। गुरुशिष्यपण हेंही मायिकत्व। जंव निजतत्त्व न ओळखी ।।२।। प्राप्त जरी झाली अष्टसिद्धी जाण। मागुती बंधन दृढ होय ।। ३ ।। आत्मरूपावीण साधन अन्यत्र। भ्रमासीच पात्र होईजे कीं ।। ४ ।। सर्व वृत्ति शून्य म्हणे तोचि धन्य। ज्ञानदेव मान्य सर्वस्वेंशी ।। ६ ।।

५९९ नाथिलें अभाळ जेवीं कां गगनीं। माया मुळींहुनी तैशी जाहली ।।१।। ब्रह्मादिक काळ व्याली हे ढिसाळ। आथी रजस्वला इयेपरी ।। २ ।। विवर्तक जाली विस्तारिलें जग। नव्हे भिन्न भाग एकमेव ।। ३ ।। मायोपाधी तेंचि जाहलें सगुण। येर तें निर्गुण जैसें तैसें ।। ४ ।। तेंचि निरूपण तोचि सर्वेश्वर। म्हणे ज्ञानेश्वर राज-योगी ।। ५ ।।

६०० ऐक रे सुमना बोधीन सुज्ञान। मायिक बंधन तुटे जेणें

॥ १ ॥ श्रीगुरूचे पाय हृदयीं शिवशी । टाकी प्रतिष्ठेशी जाणिवेचे ॥ २ ॥ नित्यानित्य दोन्ही करीं गा विचार । आहे मी हे कीर विचारिजे ॥३॥ जीव शीव भेद कासयासी जाहले । वळखीं वहिले तिये स्थानीं ॥ ४ ॥ मुळीं तुझें रूप हेरें अनुभवणें । ज्ञानदेव म्हणे ब्रह्म तूंचि ॥५॥

६०१ जें जें पाहूं जाय सुमनें करुनी । अदृश्य होउनी तेंचि लपे ॥ १ ॥ दुजेंचि न दिसे काय आतां करूं । कवणा विचारूं सुख गोष्टी ॥ २ ॥ आपणा आपण विचारिजे आथी । जाहली विश्रांति मीपणाशीं ॥ ३ ॥ बाहेर भीतरीं एकमेव दिसे । अन्यथा हें नसे गुरुसाक्षी ॥ ४ ॥ ज्ञानेश्वर हें गिळुनीयां नाम । ब्रह्मचि स्वयमेव सांठविलें ॥५॥

६०२ घटु जें जें होय आधींच गगन । राहे पै व्यापून वेगळेंची ॥१॥ मायोपाधी सृष्टि जें जें कांही होत । चैतन्य व्यापित त्याची माजीं ॥२॥ विवर्तंते मी या तद्विवर्त जीव । सृष्टि कारणत्व भोग्य-पर ॥ ३ ॥ भास चतुष्टयता दोन्ही अनादि । जाहली उपाधी मुळीहुनी ॥ ४ ॥ गुरुकृपायोगें ज्ञानदेव खूण । भेदुनी निर्वाण लीन झाला ॥५॥

६०३ त्यागुनी कैलास सर्वही संपत्ती । स्मशानांत वस्ती रुद्र करी ॥ १ ॥ कासया कारणें ब्रह्म शोधावया । आलों कोठूनियां माझा मीचि ॥२॥ तयाशीही पूर्ण नकळेची कांहीं । अद्यापी संदेहीं पडियेले ॥ ३ ॥ हरि ब्रह्मा सूर्य येरा कोण लेखी । नाहींच ओळखी मूळरूपीं ॥ ४ ॥ म्हणे ज्ञानदेव वस्तु परात्पर । गुरुकृपे कीर भेदि-जेसु ॥ ५ ॥

६०४ आत्मरूपीं नाहीं पाठीं आणि पोट । एकचि निघोट जाण रया ॥ १ ॥ बाहीर भीतरीं एकचि तें एक । नसे आन देख भेद रया ॥ २ ॥ ठेंगणें नावाड हळू ना ते जड । स्वयेंची अखंड पूर्ण रया ॥ ३ ॥ जाणणें नेणणें दोन्हीं तेथें नाहीं । आहे जैसें पाहीं

तेंचि रया ॥४॥ सदोदीत शुद्ध म्हणे ज्ञानेश्वर । नाहींच विकार कीर रया ॥ ५ ॥

६०५ देव देव म्हणुनी व्यर्थ कां फिरशी । निजदेव नेणशी मुळीं कोण ॥ १ ॥ देवा नाहीं रूप देवा नाहीं नांव । देवा नाहीं गांव कोठें कांहीं ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे भजा आत्मदेवा । अखंडीत सेवा करा त्याची ॥३॥

६०६ अमानत्व स्थिति ते अंतीं कठीण । येरा जन्म जाण न साधेची ॥ १ ॥ अनापेक्ष सुचि जे का उदासीन । अमानत्व जाण त्यासी लाभे ॥ २ ॥ सहज ज्ञानेश्वरी अखंड समाधी । ग्रासुनी उपाधि राहियला ॥३॥

६०७ योग तो कठीण साधितां साधेना । जेणें गा चिद्घना न पाविजे ॥ १ ॥ याची लागीं आतां सांगणें हें तुज । माझें निजगुज अंतरींचें ॥ २ ॥ इंद्रियें कोंडावीं आवरावें मन । सहज ब्रह्मज्ञान लाधलाशी ॥ ३ ॥ जेथें जेथें मन धांवोनियां जाय । तेथें गुरूचे पाय वसवावे ॥ ४ ॥ ज्ञानदेव म्हणे होई तूं निर्गुण । कळेल तुज खूण पूर्ण तेव्हां ॥ ५ ॥

६०८ आमुचिया देवा नाहीं नाम गुण । नाहीं स्थानमान रूप-रेखा ॥ १ ॥ नित्य निराकारीं आमुचें भजन । अहंब्रह्म पूर्ण निज-ध्यासें ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे आमिष जोडिलें । निरंजनीं केला वास आम्हीं ॥ ३ ॥

६०९ कासया प्रतिष्ठा व्यर्थ मानितोसी । सर्वत्र धरिसी सम-भावें ॥ १ ॥ आत्मयासी जगतीं अवघाची एकला । जगांत संचला तद्रूपें तो ॥ २ ॥ अणुरेणु तृण काष्ठादि पाषाण । सर्वत्रीं समान आत्मा तोचि ॥ ३ ॥ देह उच्च नीच आत्मा सर्व सम । मानिती विषम मंदमती ॥ ४ ॥ भेदाभेद दोन्ही सर्व एकाकार । म्हणे ज्ञानेश्वर पूर्ण योगी ॥ ५ ॥।

६१० त्रिवेणीचें स्नान अखंडित करा । काशीवासीं मरा ज्ञानें-

वीण ॥ १ ॥ तया नाहीं गती वस्ती निरंजनीं । भोगी रुद्रयोनी कर्म वसे ॥ २ ॥ लिंगदेहभंग जंव झाला नाहीं । तोंवरी बा पाहीं मुक्ति कैंची ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे करावें सुमन । तरीच चिद्घन पाविजे तो ॥ ४ ॥

६११ सुवर्णाचें भांडें दुधाचें आधण। कुसुंबा घालुनी नाश केला ॥ १ ॥ तोडुनि चंदन कर्दळीचें वन । बाभुळा रक्षण बैसविलें ॥ २ ॥ उत्तम भूमिका कमाविली पाही । धोत्रा लवलाही पेरियेला ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे ऐसें न करावें । शरण रिघावें सद्गुरूशी ॥४॥

६१२ एक माझी माता दोघेजण पिता । मज तीन कांता दोघे सुत ॥ १ ॥ चौघे बंधु आणि दशक बहिणी । कन्या झाल्या तिन्ही माझ्या पोटीं ॥ २ ॥ बहिणी भावासंगें खेळूं पै लागले । विपरीत झालें सांगूं कोणा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे अघटित घडे गुरुकृपें जोडे परब्रह्म ॥४॥

६१३ ज्ञानप्राप्तीलागीं व्हावें अती नीच । म्हणवी जो उच्च सिद्ध नोहे ॥ १ ॥ अहंता समूळ करावा कीं त्याग । काम क्रोध मांग शिवूं नये ॥ २ ॥ सात्विक वैराग्य परिपूर्ण शांति । दैविक संपत्ति सांडी केव्हीं ॥ ३ ॥ व्हावें निराभास तरीच ही प्राप्ती । ज्ञानेश्वरा भ्रांति कीं रे नाहीं ॥ ४ ॥

६१४ सगुण निर्गुण दोन्ही विलक्षण । ब्रह्मसनातन विठ्ठल हा ॥ १ ॥ पतीतपावन मानसमोहन । ब्रह्म सनातन विठ्ठल हा ॥ २ ॥ ध्येय ध्याता ध्यान चित्त निरंजन । ब्रह्म सनातन विठ्ठल हा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे आनंद चिद्घन । ब्रह्म सनातन विठ्ठल हा ॥४॥

६१५ रजापासूनियां जाहली उत्पत्ति । सत्त्वगुणीं स्थिति वाढविती ॥ १ ॥ तमोगुणेंकरुनी पाविजे मरण । राहाटती त्रिगुण जगामाजीं ॥ २ ॥ त्रिगुण त्यजुनी व्हावें निस्त्रैगुण । नाचरावें पुण्य पाप कांहीं ॥३॥ तरीच ब्रह्मज्ञान गुरुकृपाप्राप्ती । जिताची जिवन्मुक्ती ज्ञानेश्वर ॥४॥

६१६ साभिमानें करुनी व्यर्थ का रे फुगशी । मत्त ऐसा होसी मतिमंदा ॥ १ ॥ सर्व ब्रह्मरूप हे खूण ओळखीं । भिन्न-पण टाकीं निश्चयेंसी ॥ २ ॥ मान अपमान तुज कांहीं नाहीं। तूं तंव विदेही नित्य शुद्ध ॥ ३ ॥ प्रारब्धानें देह भोगिता हे भोग । कासया रे सांग भ्रांती तुज ॥ ४ ॥ साधोनी अपरोक्ष वस्तु सर्वगत । ज्ञानेश्वर म्हणत राजयोगी ॥ ५ ॥

६१७ जह्याला इंद्र शेष तरी आम्हां काय । नेश्वरी तो पाहे भुललासे ॥ १ ॥ हरिश्चंद्रादिक ब्रह्मादि करून । मायो-पाधीन भास जाले ॥ २ ॥ निरंजनीं घेतां ययाचि पैं शुद्धि । एकही अवधी न दिसती ॥ ३ ॥ हरिहरादिक देही सुकल्पिक। इतरांचा लेख कोण करी ॥ ४ ॥ गुरुकृपायोगें ब्रह्म ज्ञानेश्वर । तरला संसार भवसिंधु ॥५॥

६१८ चौदा विद्या जरी पूर्ण अभ्यासिले । व्यर्थचि जाह्ले ज्ञानेवीण ॥ १ ॥ तीन वीस चारी कळा अनुभविले । व्यर्थचि जाह्ले ज्ञानेवीण ॥ २ ॥ अष्टांगादि योग प्रयासें जोडले । व्यर्थचि जाह्ले ज्ञानेवीण ॥ ३ ॥ कर्मधर्मक्रिया नाना आचरले । व्यर्थचि जाह्ले ज्ञानेवीण ॥ ४ ॥ ज्ञानेश्वर म्हणे ब्रह्म साधियेलें । कोर आथीयलें ज्ञानेवीण ॥५॥

६१९ परेहुनी परी वैखरीहुनी दुरी । दुरीहुनी दुरी ब्रह्म आहे ॥ १ ॥ केवीं तुज कळे सांग जीव रूपा । वृथा भ्रम बापा करि-तोसी ॥ २ ॥ आकाशाचें फळ चित्रींच्या नराशी । केवीं प्राप्त त्यासी होईजेल ॥ ३ ॥ जेव्हां तूंचि ब्रह्म होउनी राहाशी । तेव्हां वळगशी सर्वगत ॥ ४ ॥ हेतु मातु भ्रांति हे तिन्ही गिळून । राहियला मौन ज्ञानदेव ॥ ५ ॥

६२० एकचि मीपणें नागविलें घर । नाहींतरी संसार ब्रह्मरूप ॥१॥ प्रवृत्ति निवृत्ति दोन्ही मुळीं नाहीं । कल्पनेनें पाहीं भ्रमताती ॥ २ ॥ ते एक त्यागितां काय आहे वाणी । कैवल्याचा धनी तोचि

होय ।। ३ ।। जन्म मृत्यु भोग भोगणें यालागीं । टाकोनियां संगी राहीं बापा ।। ४ ।। म्हणे ज्ञानदेव मग होशी मुक्त । नव्हेचि आसक्त सर्वथैव ।।५।।

६२१ भुलणें चालणें ईश्वराशी नाहीं । जैसा असे पाही तैसा असे ।। १ ।। जरी भिन्नभेद तरी सर्वज्ञत्व । कासया समत्व नाम त्यासी ।। २ ।। सूर्याशी प्रकाश सूर्यचि करीत । ईश्वर जाणत ईश्वराशी ।। ३ ।। आपुली पोकळी आकाशचि जाणे । ईश्वरचि लेणें जग लेई ।। ४ ।। सहज अभेद वस्तु अगोचर । म्हणे ज्ञानेश्वर तेंचि रूप ।।५।।

६२२ अज्ञाना स्वरूप निज विचारितां । संदेह तत्त्वता घालिताती ।। १ ।। कैंचि गा विश्रांति दुर्जनाच्या संगीं । दाटोनियां भोगी नरकदुःख ।। २ ।। विषयाकारणें जाहले गुरु शिष्य । अनुभव अभ्यास स्वप्नीं नाहीं ।। ३ ।। शब्दची करुनी बोलताती ब्रह्म । अंतरींचें वर्म नेणतीच ।। ४ ।। तयाची संगती त्यजी ज्ञानेश्वर । जाहला निर्विकार संतसंगें ।।५।।

६२३ सेवितां वारुणी देहभास लपे । बडबडची लपे शब्द नाना ।। १ ।। ब्रह्मरस सुख जें कांहीं प्राशितो । तसेंचि हे होती अनुभवें ।। २ ।। धाल्याचें ढेंकर निघती होतां सुख । तेवींचि आत्मिक जाणिजेसु ।। ३ ।। सूक्ष्मीं भासे जें का तेंचि स्थूळीं घडे । पाहतां निवाडे भेद नाहीं ।। ४ ।। गुरुकृपायोगें ज्ञानेश्वर चूळ । भरियेली समूळ न त्यागितां ।।५।।

६२४ विक्षेपतां नाना उठती कल्पना । पासूनियां जाणा शुद्ध व्हावें ।। १ ।। तरींच तें ज्ञान हृदयीं ठसावें । नातरी आघवें व्यर्थ होय ।। २ ।। अमृताचें कुंभ सायासें जोडलें । त्यामाजीं घातलें विष जैसें ।। ३ ।। मन हें विटाळ अखंड चंचळ । न राहे चपळ एके ठायीं ।।४।। ज्ञानदेव म्हणे गुरुकृपा होतां । लाहिजे तत्त्वता ब्रह्मसुख ।।५।।

६२५ कर्मत्याग करितां पावे अधोगति । भोगितां ही मुक्ति

पाविजेना ।। १ ।। सांडणें मांडणें दोन्हीही त्यागणें । प्राचिनी वर्तणें निर्विकल्पें ।। २ ।। सुख दुःख भोग या दोन्ही भोगितां । न धरिजे अहंता सर्वथैव ।। ३ ।। देह जीव शीव सर्वांसही साक्षी । ज्ञानदेव लक्षी परब्रह्म ।।४।।

६२६ सिद्धांतीचें सार आत्मा सदोदित । माया ते कल्पित तद्विवर्त ।। १ ।। शीव पूर्ण जीव भक्त अविद्यक । होय पूर्ण चोख आत्मज्ञानें ।। २ ।। प्रपंच कल्पिक प्रकृति उपाधी । ईश्वरत्व बुद्धि परमार्थी ।। ३ ।। ब्रह्म अगोचर म्हणे ज्ञानेश्वर । नाथिला संसार मुळीं नाहीं ।।४।।

६२७ सुख तेथें दुःख दुःख तेथें सुख । एकीं ते अनेक अनेकीं एक ।। १ ।। देव तेथें भक्त भक्तापाशीं देव । जाणा एकमेव भेद नाहीं ।। २ ।। तरुतळीं छाया छाया तेथें तरु । शिष्याठायीं गुरु गुरु शिष्य ।। ३ ।। कण तेचि भूमि भूमीरूपी कण । भासा ठायीं गुण गुणीं भास ।। ४ ।। गुरुकृपे खूण वस्तु साक्षात्कार । भेदला ज्ञानेश्वर निवृत्तीचा ।।५।।

६२८ ब्रह्मा विष्णु रुद्र सुजन स्थिति अंत । करिती महत् जगीं तिन्हीं ।। १ ।। सत्त्व रज तम गुण धरूनियां । उपाधी आपुलिया करिताती ।। २ ।। सर्वही मायिक दिसते रचना । आशा कल्पना इयेपरी ।।३।। दृश्यातीत पर ब्रह्म परात्पर । ओळखी ज्ञानेश्वर गुरुकृपा ।।४।।

६२९ पौर्णिमेच्या दिनीं चंद्र अकळी जाहला । आमावास्ये ठेला पूर्ण कळी ।। १ ।। देखिलें गे माये विचित्र विलक्षण । जाहलें स्वप्नभान जागृतीशी ।। २ ।। मातेचिये पोटीं पिता जो जन्मला । नवलाव जाहला काय सांगो ।। ३ ।। मश्यकें ओलांडीला स्वयें मेरुगिरी । दहनाच्या पाठारीं पीक जाहलें ।। ४ ।। चंचूच्या सांडशें पक्षी घेते पाणी । सिंधुशी गिळुनी बैसिन्नला । बापरखुमादेविवर विठ्ठलची जाणे । परब्रह्म अनुभवणें परब्रह्म ।।५।।

६३० कळिकेमाजीं ज्योती समत्वासी आली । तेचि सामावली दृष्टि ब्रह्मीं ॥ १ ॥ सिंधुमाजीं जैसें सैंधव मिळालें । तेवीं मन झालें ब्रह्म लीन ॥ २ ॥ वृक्ष बीजामाजीं जैसा सामावला । बिंदु का आटला महींत जेवीं ॥ ३ ॥ जीव तोच शीव होऊनियां ठेला । शब्द तो मुराला निशब्दांमाजीं ॥ ४ ॥ आतां मी तूं कैंचा सर्व एकाकार । जाहला ज्ञानेश्वर स्वयं ब्रह्म ॥५॥

६३१ पुण्याशी जोडितां पापचि जोडिजे । तेणेंचि पाविजे अधोगती ॥ १ ॥ सोमयाग श्रेष्ठ करितां पावन । करावें हनन पशु तेथें ॥ २ ॥ तेचि ते या दोष तयालागीं जन्म । भोगिजेती कर्म पशुयोनी ॥ ३ ॥ पुण्य तेथें पाप समचि वर्तती । रात्रंदिन आथी जियेपरी ॥ ४ ॥ पापपुण्य दोन्ही त्यागुनी निराळा । जाहला स्वलीला ज्ञानदेव ॥५॥

६३२ केवळ निराभास या जगीं जाहला । नाहीं आन उरला भास कांहीं ॥ १ ॥ संकल्प विकल्प असती मनाचे । छेदियले साचे भवभ्रम ॥२॥ वासनेचें मूळ टाकिलें खणोनी । जिवित्व गिळुनी शिवरूप ॥ ३ ॥ काम क्रोध लोभ दडले ते सहज । केले अति चोज सांगवेना ॥ ४ ॥ ज्ञानेश्वर नाम हेही गिळूनियां । मूळ अंतीं मायातीत शुद्ध ॥५॥

६३३ सरितां येऊनियां चढती ब्रह्मगिरी । परी ज्ञानी न धरी जन्म कांहीं ॥ १ ॥ चंदनासी होय बाभुळत्व प्राप्ती । परी ज्ञानी न शिवती जन्म कांहीं ॥ २ ॥ जळाला कापूर मागुता प्रकटे । परी ज्ञानिया न घडे जन्म कांहीं ॥ ३ ॥ वारा वागुरेसी धरुनी कोंडूं ये । परी ज्ञानी नसये जन्म कांहीं ॥ ४ ॥ ज्ञानी ज्ञानेश्वर मिळोनियां गेला । मरण्या जिण्या झाला वेगळाची ॥५॥

६३४ अग्नीच्या पाठारीं पिके जरी पीक । तरी ज्ञानी सुखदुःख भोगितील ॥ १ ॥ काळोखामाजीं जैसें शून्य हारपे ।

मायोपाधी लोपे तया ज्ञानी ॥ २ ॥ नक्षत्राच्या तेजें जरी इंदु पळे । तरी ज्ञानी विकळे पुण्यपाप ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठलु राया । घोटूनियां माया राहियला ॥४॥

६३५ पुण्य जोडूनियां स्वर्गासी जाइजे । पापाशी सेविजे अघोगती ॥ १ ॥ दानधर्म करी भोग इहलोक । त्रिविधही एक रूप जाण ॥२॥ पांचच विषय त्रिभुवनीं असती । सर्वही भोगिती जीव शीव ॥ ३ ॥ दृश्य एक चुळे घोटुनी बैसला । ज्ञानदेव घाला आत्मयोगें ॥४॥

६३६ मायिक हे सृष्टि कल्पिक जाहली । आनादि घडली जाणिजेसु ॥ १ ॥ देहभास नित्य नूतन भासती । शुद्ध स्वयंज्योति जुनाटची ॥ २ ॥ माया अविद्या दोन्ही उपाधी करुनी । जीवशीव दोन्ही भिन्न जाले ॥ ३ ॥ अनादि अज्ञान बंध नये यासी । गुरुकृपा त्यासी छेदिजे कीं ॥ ४ ॥ अनुभवयोगें जाणुनी ज्ञानेश्वर । हा भव-सागर उरतला ॥ ५ ॥

६३७ जन्ममरणार्ते नाहींच गणित । सूर्य जैसा होत उदयअस्त ॥१॥ वासनेच्या योगें न निमे कल्पना । याचि लागीं नाना योनी भोगी ॥ २ ॥ पापपुण्य दोन्ही सांठवीत आहे । असुयेशी जाये अधऊर्ध्व ॥ ३ ॥ समत्वें इहींचि जाण जन्म घरीं । आथी इयेपरी तिन्हींजेसु ॥। ४ ॥ त्रिभवनाहुनी राहिला निराळा । ज्ञानेश्वरी लीला निरंजनीं ॥ ५ ॥

६३८ ब्रह्म जयाचिये बोधेंचि पावत । ते जगीं शाश्वत गुरुमूर्ति ॥१॥ शब्दज्ञानें जया गुरु उपदेशिती । नाहीं त्यासी मुक्ति कदाकाळीं ॥२॥ संसारीं तरोनी शिष्यासी तारिती । तेचि मानिजेति गुरु एक ॥३॥ काम क्रोध लोभ जे का न शिवती । तेचि ओळखी सद्गुरु जाण ॥ ४ ॥ ज्याशीं नाहीं भेद ब्रह्मीं एकाकार । म्हणे ज्ञानेश्वर तोचि गुरु ॥५॥

६३९ मोक्ष मेल्या पाठीं आम्हांसी होईल । ऐसें जे म्हणतील

अतिमूर्ख ॥ १॥ दीप गेल्यावरी कैंचा जी प्रकाश। झाका झाकी त्यास कासयाची ॥ २ ॥ जंववरी देह आहे तंतवरी साधन। करूनियां ज्ञान सिद्ध करा ॥३॥ गृह दग्ध न होतां शिंपीजे उदक। शेखी तो निष्टंक काय कीजे ॥४॥ आहे मी हा कोण करावा विचार। म्हणे ज्ञानेश्वर निवृत्तीचा ॥५॥

६४० मरण न येतां सावधान व्हा रे। शोधुनी पावा रे निज-वस्तू ॥१॥ अंतकाळीं जरी करावें साधन। म्हणतां नागवण आली तुम्हां ॥२॥ नाशिवंत देह मानाल शाश्वत। तरी यमदूत ताडितील ॥३॥ काळाचे खाजुके जाणिजे कीं काया। धरूं नको माया सर्वथैव ॥४॥ अमोलिक प्राप्ति होत आहे तुज। धरूनियां लाज हित करीं ॥५॥ मागुती न मिळे जोडलें अवचट। सायुज्याचा पाट बांधुनी घेईं ॥ ६ ॥ ज्ञानदेव म्हणे विचारा मी कोण। ना तरी पाषाण होउनी राहा ॥ ७ ॥

६४१ संसारचि नाहीं येथें या कारणे। नाहींच जन्मणें मरणें कैंचें ॥ १ ॥ भास तोही नासताहे कैंचें निराकाश। सर्वीं समरस परब्रह्म ॥२॥ जागृति या स्वप्न तेचि तें आलें। अंतरीं बिंबलें निश्चयें-शी ॥३॥ शार्वरी प्रकाश कांहींच नाठवे। अदृश्य सुईजे दृश्य जालें ॥ ४ ॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठल तन्मय। ब्रह्मीं ब्रह्ममय दिसे त्यासी ॥५॥

६४२ गगनीं भासले अगणीत तारे। तेथें मन मुरे वृत्तीसहीत ॥१॥ पर्जन्याच्या धारा भूमिवीण पडे। जेथें बुद्धि उडे समूळची ॥२॥ मसुरे प्रमाण सावळें अनंत। आव्हाकार गणिती तपामाजीं ॥३॥ स्वरूपाचा पूर चिदाकाशीं गेला। देखणा राहिला सहजची ॥४॥ ज्ञानदेव म्हणे स्वसुख रोकडें। निवृत्तीनें पुढें दाखविलें ॥५॥

६४३ सुवर्णाचा चुरा शुद्ध पीत दिसे। वस्तु हे प्रकाशे तैशापरी ॥१॥ अगणित तारे ओतिले अचळ। अखंड निर्मळ ब्रह्मरूप ॥२॥ निराचिया धारा अभ्रेंवीण पडे। देखणा हा बुडे तयामाजीं ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे काय सांगूं सुख। मागें पुढें देख निवृत्तीशी ॥४॥

६४४ ब्रह्मप्राप्ति पूर्ण झाली ज्या नराला। अंतरबाह्य झाला प्रकाशची ॥ १ ॥ बाहेर भीतरीं लावी जैसा दीप। सबाह्य अमूप रूप फांके ॥ २ ॥ अग्निसंगें लोहतत्त्व थोर नेटे। उभवतो दाटे हुताशन ॥ ३ ॥ तैसा ब्रह्मीं लाहे हृदयीं त्रिनेत्र। बाह्य निरंजन अवघा झाला ॥४॥ निवृत्तीचे पायीं ज्ञानदेव लीन। जग जनार्दन निरंतर ॥ ५ ॥

६४५ सुखाची आवडी घे कां रे गोविंदीं। चित्त हें आनंदीं ठेऊनियां ॥१॥ मनाची मोहर लावा की रे नामीं। मनोरथ कामीं गुंतूं नका ॥ २ ॥ अकळित काळ जंव आहे दुरी। तंव तूं श्रीहरि चित वेगीं ॥३॥ देहाचा दीपक जंव आहे देहीं। तंव तो निवडुनी घेईं निके ॥ ४ ॥ निवृत्ति सोपान ज्ञानदेव म्हणे। श्रीगुरु ही खूण बुझेतीना ॥ ५ ॥

६४६ देव ते कल्पित शास्त्र तें शाब्दिक। पुराणें सकळीक बाष्कळिक ॥१॥ बाहुलें तीं जीव सूत्रें तेचि जीव। मिथ्याचि भाव जीव झाले ॥ २ ॥ तेथें कैंचे मुक्त मुळीं नाहीं बद्ध। सर्वही अबद्ध दिसे जे का ॥ ३ ॥ अर्कापासुनी नीर जैसें कां भासत। जग तैसें घडत मिथ्याचि सत्य ॥४॥ ज्ञानदेव म्हणे सावधान होणें। अखंड साधणें परवस्तूशी ॥ ५ ॥

६४७ देव नाहीं तेथें पूजी तया कोण भक्त। गुरूशी ठाव नाहीं कोण शिष्याशी पुसत ॥१॥ सदोदीत ब्रह्म पूर्ण निराकार निर्गुण। भेदाभेद क्षीण तेथें अनुभवी हे खूण ॥ २ ॥ आदि अंत मध्य नाहीं दृश्य दृष्टा दर्शन। सच्चिदानंदरूप वस्तु सनातन ॥३॥ एक तेचि अनेक झाले अनेकरूपी एक। खुण सांगे ज्ञानेश्वर जगजाणा कल्पक ॥ ४ ॥

६४८ भ्रमरीच्या ध्यासें भ्रमरीच होय। कीटकत्व जाय पालटोनी ॥ १ ॥ ब्रह्म ध्यासें स्वयें ब्रह्मचि होईजे। जिवत्व लोपिजे सहजची ॥ २ ॥ किडाळ त्यजिले चोखाळचि नाहीं। आणिक ते पाही अनादीची ॥ ३ ॥ जुनाटचि आहे जाणा सोयरिक। माया

उपाधिक भ्रमलाशी ॥४॥ विचार करितां सर्व एकाकार। म्हणे ज्ञानेश्वर सत्ययोगी ॥५॥

६४९ वर्ण ना व्यक्ति अमुप निजतेज। संतांचें तें गूज आत्मरूप ॥१॥ मुक्ताचा सागर भरित दाहि दिशा। पाही जीवदशा बुडूनि जाय ॥२॥ ते खूण दाविली माझिया नयनीं। चिद्रत्नाची खाणी उघडली ॥३॥ निवृत्तिप्रसादें ज्ञानदेव लाधला। सुखीयाहो झाला तेणें सुख ॥४॥

६५० नेणण्याचें रूप तेंचि रे अज्ञान। जाणते तें ज्ञान दोन्ही मिथ्या ॥१॥ पूर्णाची ओळखी मुळीं माया नाहीं। कोण मी हे पाहीं शोधूनियां ॥२॥ अनुभव सुख भोगितांना भोग। न होतां अव्यंग भाररूपें ॥३॥ बद्धमुक्त शून्य होसी निराकार। म्हणे ज्ञानेश्वर तत्त्वज्ञानी ॥४॥

६५१ तिही शून्यावरती नांदताहे देहीं। तोचि ब्रह्मांड गेहीं भरूनि ठेला ॥१॥ जयाचा तो भास बिंबाकार आहे। ते खूण लाहे गुरुपुत्रा ॥२॥ बिंबाचें तें अंग ब्रह्म तें निघोट। वस्तु ते अविट तेजः-पुंज ॥३॥ चळेना ढळेना जैसें तैसे तेंचि। उपमा आणिकाची केवीं साहे ॥४॥ बहुजन्मा शेवटीं फळ हें पुण्याचें। अभाग्यासी कैचें प्राप्त होय ॥५॥ अपार अधिष्ठानी सत्य ही अभंगी। जाणूनियां वेगीं जीवीं धरा ॥ ६ ॥ ज्ञानदेव म्हणे यापरता नाहीं। उपदेश कांहीं बोलावया ॥७॥

६५२ दृष्टिमाजीं रूप लखलखीत देखलें। अव्यक्त ओळखिले तेजाकार ॥१॥ सांवळें सुंदर रूप बिंदुलें। मन हें मुरालें तयामाजीं ॥ २ ॥ अणुरेणु ऐसे बोलती संतजन ॥ ब्रह्मांड संपूर्ण तयां पोटीं ॥ ३ ॥ निवृत्तीची खुण ज्ञानदेव पावला ॥ सोयरा लाधला निवृत्ती कृपें ॥ ४ ॥

ज्ञानपर अभंग

६५३ साता व्योमापरतें पाहों गेलें। तंव पाहणेंचि जालें ब्रह्म उदधी ॥१॥ साट मोट माझी मोट बांधिली। नेऊनि टाकिली निर्गुणीं

गे माये ॥२॥ बापरखुमादेविवरु पंचविसावा देखिला। तोही खुंटला तये पंथीं ॥ ३ ॥

६५४ चक्राकार चक्ररूप चक्रधरू म्हणवी। पाहतां अंतरीं न दिसे कांहीं ॥ १ ॥ पाहतां पाहतां मी पर ठाया गेलें। तेथें एक देखिलें महद्‌भूत ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु महद्‌भूता वेगळा। त्याहूनि तो मनीं मानला गे माय ॥३॥

६५५ कवतुक पाहावया निरंजना गेलीये। तंव निराकार जालें बाईये वो ॥१॥ अकरासहित पांच पांचीं मावळलीं। आदि अंतीं उदयो जालीं तेजाकारें ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु परतोनी देखे। तोही पारुषे तिये ठायीं गे माये ॥ ३ ॥

६५६ शृंगार करूनि हरिनाम। तांबूल गुरुअंजन लेऊन डोळां। भातारु होता तो निःशब्दीं। खिळिला परतोनी माघारीं ठेलिये ॥१॥ काम निदसुरा कामिनी जागे। कांहीं के विपरीत गमे। भोग त्याचिया ठायीं निशब्दीं। खिळिला आपआपण्यातें रमे ॥२॥ पति पद्‌मिणीविणें गर्भ संभवला। सर्वेचि प्रसूत जाली। तत्त्वबोध उपजला तेणें गुढी उभाविली ॥ ३ ॥ तया पुत्राचेनि सुखें। सर्वहि विसरलें देहभाव पडला विसरु। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलीं। तेथें आणिकाचा नव्हे संचारु गे बाईये ॥४॥

६५७ जतनेलागीं जीवन ठेविलें। स्वस्वरूपीं हारपलें ज्ञानपथीं ॥१॥ माझी दोन्ही सामावली। माझी दोन्ही सामावली। निजब्रह्मीं गुंडिली मनेंसहित ॥२॥ अवघा कोल्हाळ एकनिष्ठ जाला। ब्रम्हरसीं बुडाला निवडेचिना ॥३॥ रखुमादेविवरु जगाचें जीवन। त्याचेंही मीपण गेलें विठ्ठलनामें ॥४॥

६५८ मन सुमन घालूनि माळा। करूनि सकळां गळां पूर्ण वो माये ॥१॥ आउट पिठींची दुरुगुळी घातली। तेथें दोघें पुंजे बैसविली वो माये ॥२॥ तेथें अद्वैत रूप परोपरी वासु। करूनियां सायासु वैराग्यज्ञानें वो माये ॥ ३ ॥ ऐसा हृदयमंदिरीं दुर्गादेवी अंतरीं। रखुमादेविवरु निर्धारी वो माये ॥४॥

६५९ दुधावरली साय निवडुनी विधली। तैसी परी जाली आम्हां तुम्हां ॥१॥ घालोनी ब्रह्मे उद्गार संभ्रमें। अनुदिनीं प्रेमें डुल्लतसे ॥२॥ नाठवे आशा देहावरी उदास। मीतूंपण भास चोजवेना ॥ ३ ॥ रखुमादेविवर विठ्ठलीं मुरोनी राहिला। तो आनंदु देखिला संतजनीं ॥४॥

६६० स्मरो कैसेंनी विस्मरों कैसेंनी। दोहीपरी मज अटी रया ॥१॥ पाडु पडिला विषम ठायीं। देतां घेतां नुरेचि कांहीं ॥२॥ रखुमादेविवरु विठ्ठलु नेणिजे। तंव तोचि तयासी अटीवी रया ॥३॥

६६१ कुटाकूट अंतीं कूटस्थ पैं जालें। अशेष उरलें त्या वेगळें गे माय ॥१॥ गुणा भ्यालें म्हणोनी निर्गुण पैं जालें। तें निराकार आथिलें माझ्या अंगीं ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु अधऊर्ध्व वेगळें। अर्धमातृका सामावलें अशेष परेसहित ॥३॥

६६२ एकांतींचें गुज पुसों गेलिये सये। मी माझी नाहीं त्यासी कीजे वो काये ॥१॥ ऐसी भेरी निवाडे सांगिजे कोणापुढें। मनासी सांकडें पडिलें रया ॥ २ ॥ सुलभ सकुमारु रूपें मनोहरु। रखुमादेविवरु परेही परता ॥३॥

६६३ चातकेंवीण लक्ष अंतरींच ठसलें। तेथें एक बोळलें ब्रह्म मेघ ॥१॥ तें जीव अमृत जीवास जालें। त्याहुनी एक आगळें गे माय ॥२॥ रखुमादेविवरु हातेंवीण स्पर्शलें। चक्षुवीण देखिलें निजब्रह्म गे माये ॥३॥

६६४ तें अवघेंचि नव्हे अवघेंचि होय। अवघ्यावीण सोय आणिक असे ॥१॥ अवघे म्हणिजे व्योमाकार दिसे। त्याहुनी परतें असे गे माय ॥२॥ रखुमादेविवरु परता पहावया गेलें। परतें पराहूनि देखिलें गे माये ॥३॥

६६५ तनुमनुधनें पूज्य पैं केलें। आत्मलिंग पूजिलें बाईये वो ॥१॥ तंव निराकार देखिलें निराकार देखिलें। मी पूजनलिंग तिन्ही हरपलें ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु निर्जालिंग विवळलें। अवघी अवघे ठायीं सामावलें बाईये वो ॥ ३ ॥

६६६ सगुणाची सेज निर्गुणाची बाज। सांवळी विराजे कृष्ण-मूर्ति ॥ १ ॥ मन गेलें ध्याना कृष्णचि नयनीं। नित्यता पर्वणी कृष्णसुखें ॥२॥ हृदयपरिवारीं कृष्ण मनोमंदिरीं। आमुच्या माज-घरीं कृष्णबिंबें ॥ ३ ॥ निवृत्ति निघोट ज्ञानदेवा वाट। नित्यता वैकुंठ कृष्णसुखें ॥ ४ ॥

६६७ आहे तें पाहीं नाहीं तें कांहीं। ठायींच्या ठायीं हरपलें ॥ १ ॥ नाहीं आम्हां काज नाहीं आम्हां चोज। आमुचें निज गोविंदराज ॥२॥ बापरखुमादेविवरु आनंद सोहळा। ब्रह्मानंदकळा भोगीतसे ॥ ३ ॥

६६८ निर्गुणाचा पालऊ लागला। लय लक्षीं हरपला देह माझा ॥ १ ॥ वांयावीण गेलें वांयावीण गेलें। अवघी बुडालें ब्रह्मेसहित ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु विठ्ठलु मालाथिला। निजपद पावला जीऊ शिवा ॥ ३ ॥

६६९ सायुज्य सदन श्यामाचिये घरीं। हृदय कल्हारीं श्याम-तनु ॥ १ ॥ सचेत अचेत नित्यता विरक्त। असोनी अलिप्त जन्ममरणा ॥ २ ॥ नारायण साध्य साधक साधिता। विग्रहपूर्णता अंगीं लागो ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं मौनीं गुणग्रास धाम। सर्वत्र आराम हरि माझा ॥४॥

६७० मोहाचें मोहाळ सांगितलें एकी। पाहतां परिपाकीं मोहाळ नाहीं ॥ १ ॥ मोहिलेंची दिसे मोहामाजीं रसें। नसोनियां भासे तदात्मक ॥२॥ बिजीं बीज हरि दिसोनि अविट। विटोनियां नीट कळिका फाके ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरा अबोला सबळे। अवघेचि निवळे गुरुकृपा ॥ ४ ॥

६७१ एकी म्हणे ग्रह दुजी म्हणे मोह। एकीनें सोहं सांगितलें ॥ १ ॥ कोहं वाचे वारी सोहं मतें सारी। वैकुंठीची दरी उघडली ॥ २ ॥ ककार भेदिला मकार शोधिला। ॐकार निमाला तये स्थानीं ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं ओहं सोहं गिळिलें पै कोहं। नाहीं आम्हां मोहं कल्पनेचा ॥ ४ ॥

६७२ दुजेपणींचा भावो आम्हां नाहीं ठावो । सर्वीं सर्व देवो आकारला ॥ १ ॥ कैसें याचें करणें सांग आम्हां माय । कामधेनु होय कल्पनेची ॥२॥ नित्यसुखवेधें वेधली कामना । कृष्णीं कृष्ण-नयना एक तेजें ॥३॥ निवृत्ति साचार ज्ञानदेवीं आचार । कृष्णचि परिवार क्षरलासे ॥४॥

६७३ अवघेंचि मनें दोहीलिया धेनु । प्राणापानीं प्राणु निव-विला ॥ १ ॥ तें रूप परब्रह्म जाणों प्राण सम । करूनियां नेम जपों आम्हीं ॥ २ ॥ नेणों धूर्ति मूर्ति कैंची हे प्रवृत्ति । कृष्णेंचि समाप्ति सर्व करूं ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें तारूं कृष्णीं कृष्णसुख । ज्ञान-देवा चोख दिधलें नाम ॥ ४ ॥

६७४ निर्गुणाची छाया सगुणी बिंबली । तत्त्वीं तत्त्वें गेलीं अनुठायां ॥१॥ निश्चळीं निश्चळ नलगे अळुमाळ । तत्त्वता अढळ तें वेगळेची ॥ २ ॥ नातळतां पंथीं शब्दाचा सुहावा । परेसहित दोहावा भरला दिसे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं रम्य दिसोनी न दिसे । निराकारीं भासे तदाकार ॥ ४ ॥

६७५ दीपाचेनि तेजें पैस घेतसे माया । जाय सांगावया । द्वैत-भावो ॥ १ ॥ द्वैत नाहीं अद्वैत नाहीं । ठायींच्या ठायीं एकतत्त्वीं ॥ २ ॥ तैसें रसमय तेज स्नेहार्णव बीज । छाया मोहबीज न बिंबत ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु वोतली ये कळा । न दिसोनी सोंविळा दिसे हरि ॥४॥

६७६ सगुणींच्या रातीं निर्गुणीं दिवटा । सांगती चोहटा वाग्-पंथ ॥ १ ॥ वागेश्वर हरि वाचेचा वाचक । आधीचाही अर्क दीपतेजें ॥ २ ॥ साकारीं निराकार बिंबीं बिंबअवतार । अवघें माजिघर बिंबलेंसे ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु ॐतत्सदाकारु । निवृत्ति निर्धारु माजीवटा ॥४॥

६७७ सतता वसोनी मायेसी पर । विज्ञान हें घर जीवीं वसे ॥ १ ॥ ज्ञानी वसे विज्ञानी न दिसे । बिंबीं बिंब रसें समता शांति

॥ २ ॥ आपीं आप रस जनवन दारा । विज्ञान उभारा भावी दिसे ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु उभारण हरि । दिपु माजिघरीं ठेविला असे ॥४॥

६७८ कोटीची भरोवरी सरोनी गेली शरीरीं । संसाराची उरी कांहीं नुरेचि गे माय ॥ १ ॥ लक्षाचा लाभ मज घडला गे माय । कवणें उपायें चरण जोडले वो ॥ २ ॥ चिंतनीं चिंतितां काय चितावें । तें अवघेंचि मन रूप गिळावें गे माये ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु देहेंवीण आलंगिला । तो समर्थ माल्हाथिला बाईये वो ॥४॥

६७९ मी बोल बोलें तो गेला कवण्या ठायां । हें पुसों आलों लवलाह्यां वो । कव्हणि न सांगती मागू धावें काह्या । आतां लाजिलें ऐशा स्नेहा गे माये ॥ १ ॥ चला कांवो मज आडोनी । रूप पाहों द्या कां माझें मजलागुनी । वेडावलें मज देखुनी शेखीं मी माझें गेलें हारपोनी गे माये ॥ २ ॥ मी बोला मज आंतु कीं बोल मज आतु । मुसें मुरालें रूप रूपांतु । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलासी एकांतु । आतां पुरला अंतु दुजेपणा गे माये ॥४॥

६८० आम्हीं संन्यास घेतला । देहादिकांचा त्याग केला ॥ १ ॥ आम्ही संन्यासी संन्यासी । सदा राहो एकांतेसी ॥२॥ चित्तचतुष्टय निरसिलें । अज्ञाना तिळोदक दिधलें ॥ ३ ॥ ज्ञानचि विज्ञान आलें हातां । आम्हां नाहीं शरीरीं ममता ॥४॥ ब्रह्माहमस्मि शुद्धज्ञान । तेथील सांडिला अभिमान ॥५॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु हृदयीं । तोचि सबाह्यअभ्यंतर ठाईं असे रया ॥६॥

६८१ माझी प्रकृति निष्कृति जाली । ब्रह्मीं सामावली बाईये वो ॥ १ ॥ देहेंवीण ब्रह्म देखें । देहेवीण ब्रह्म देखे । तेणें निर्गुण राखे । रोखावलें ॥ २ ॥ जाणतां म्हणोनी नेणतां पैं गेलें । शेखीं आपणातें विसरलें बाईये वो ॥ ३ ॥ रखुमादेविवरु नेणोनी जाणितला । जाणपणें निमाला माझ्या ठायीं ॥४॥

६८२ समर्थ सोयरा बोळावा केला । परी मार्गु गमला सुखाचा बाईये ॥ १ ॥ भय आमुचे गेलें न व्हावें तें जालें । तो चोरुचि वोळखी जाली बाईये ॥२॥ लक्षाचा लाभु जोडला ठावो । रखुमादेविवरु विठ्ठल नाहो ॥३॥

६८३ काळा लपंडाई काळेरात्रीं खेळे । मी सवें वेधिली जाय काळयाछंदें ॥ १ ॥ काळेनिळे हे अभ्र भासले । ऐसें रूप देखिलें निर्गुणाचें ॥२॥ ऐसा हा सांवळा माझिये दृष्टि माल्हाथिला । उजरूनि गेला हा विठ्ठलु गे माये ॥३॥ ऐसे भुलविले जाण काळेपणें आपणें । रखुमादेविवरु जाणें येर कांहीं नेणें ॥४॥

६८४ अद्वैत येणें अद्वैतपणें सांडिलें । थितें होतें तें माझें लया पै गेलें ॥ १ ॥ नाहीं तेंचि पाहावया वायांवीण गेलें । तंव पाहाणेंचि जालें बाईये वो ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु जुनाट जुनघडा । तोहि म्यां सांडिला अरूपसंगें ॥३॥

६८५ मन वाचा बंदु निर्वाणीं घातले । निर्माण होतें माझें ठायीं माल्हाथिलें ॥१॥ चंचळ मन ब्रह्मीं निश्चळ जालें । अवघेंचि निमालें ब्रह्मार्पणीं ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु विठ्ठलु उघडा । व्योम पांघुरे फुडां देखोनी धालें ॥३॥

६८६ पंचबाणें माझें हृदय भेदलें । पांचेवीण पावलें चाऱ्ही सांडूनियां ॥१॥ सकळे माझें गोत मुसें आलें । ब्रह्मरसें जालें बाईयेवो ॥२॥ बापरखुमादेविवरु ब्रह्मरसे विवळला । मजसहित निमाला ब्रह्मरूपीं गे माये ॥३॥

६८७ वृत्तीचा उच्छेद मनाचा निग्रह । धारणा विग्रह तेजतत्त्वीं ॥ १ ॥ बिंबामाजी बिंब हरपलें स्वयंभ । मायेचा पैं लोभ अरता जाला ॥२॥ नाहीं तेथें छाया मायेचा विलास । घरभरीं पैस दीपीं रया ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवर ज्ञानदेवा धन । वस्तूची विवरण तेजाकारें ॥४॥

६८८ ज्योतीस ज्योति मेळउनीं हातीं । तंव अवचितीं झोंबि-

म्रली ॥ १ ॥ अद्वैत पाहतां न दिसे गुणमेळु । गुणा गुणीं अडळु ठाउका नोहे ॥२॥ शून्याहि परतां आदि अंतु नाहीं । तो असोनियां देहीं धांवो सरे ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु विसरला धांव । हरिरूप भाव दीपकळा ॥४॥

६८९ आदि मध्य अंत सर्वसम हरि । घटमठचारी भरला दिसे ॥१॥ देखिला गे माये अलक्ष लक्षितां । शांति पक्षवाता समबुद्धि ॥२॥ भावबळें घन अलोट अभंग । चित्संगें भंग प्रपंचाचा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव बोले नित्य नामप्रेम । तेथेंचि विश्राम हरीचा असे ॥४॥

६९० कापुराची सोय कापुरींची माय । परतोनी धाय ने घे तैसी ॥१॥ असोनी नसणें सर्वत्रीं दिसणें । हरिप्रेम घेणें पुरे आम्हां ॥२॥ सुखरूप जीव असतांचि शीव । हरपले भाव विज्ञानेंसी ॥३॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु सुखाचा । तरंगुही ांवाचा परतेचिना ॥४॥

६९१ अंतरींचा विस्तारु ब्रम्हीं पाल्हायिला । तेथें एक मनु सिद्धसाधकु भला ॥१॥ तेणें केलें अनारिसें केलें अनारिसें । पाहों गेलें सरिसें हरपलें गे माये ॥ २ ॥ तेथें ऋगयजु:साम भुलले । तें माझ्या ठायीं फुललें ब्रम्हमय ॥३॥ रखुमादेविवर अंतरब्रम्हीं तरंगु जाला । ब्रम्हउदधी सामावला मज घेऊनि माये ॥ ४ ॥

६९२ निर्गुणाचे हातीं व्यवहारु पडिला । दाईजपणा मुकला साभिलाषें ॥ १ ॥ निरंजन वनीं धरीन मुरारी । भाग अभ्यंतरीं घेईन देखा ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु सोवळा । भागा मज आला हरिहरु ॥३॥

६९३ एक भान गिळूं दुजें द्वैत उगळूं । कासेवीचा मेळू गिळूं सगळा ॥१॥ पोटभरू येणें वैकुंठीचें पेणें । सेवासुख जाणें कृष्णसुखीं ॥२॥ डोंगर सगळे मायेचे मोकळे । प्रपंचा नाकळे या हेतु ॥३॥ ज्ञानदेवा साध्य ज्ञानाचें उपाध्य । येरत त्व बोध्य मुक्त कैंचें ॥४॥

६९४ ध्यान धारणा मंत्र साधन । त्रिकाळीं जपन अजपा सिद्धी ॥१॥ नटकेचि अटकु ठाईंचेंचि निर्गुण । मज कवणें ठाईं घेउनी

गेलें ॥ २ ॥ देश वाढले दीस आटले । चहूं द्वारें कोंदलें ब्रम्हतेज ॥३॥ रखुमादेविवरु अठांगीं आगळा । सप्तधातु वेगळा ब्रम्हउदधी ॥ ४ ॥

६९५ विश्वाचें आर्त माझ्या मनीं प्रकाशलें । अवघेंचि जालें देहब्रम्ह ॥१॥ आवडीचे वालभ माझेनी कोंदाटलें । नवल देखिलें नभाकार गे माये ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु सहज निटु जाला । हृदयीं नटावला ब्रम्हाकारें ॥३॥

६९६ अनुभव जाला प्रपंच बुडाला । आपुला आपण देखिला सोहळा गे माय ॥ १ ॥ आपण जाणतां आपण मी जालिये । आपणापें विसरलिये नेहटीं वो माये ॥ २ ॥ आपुला म्हणोनी अवघा आलिंगिला । अवघा देखिला अवघेपणें वो माय ॥३॥ ऐसें जाणोनी ठकलें ठकोनियां ठेलें । रखुमादेविवरें विठ्ठलें वो माय ॥४॥

६९७ दुजेपणीचा भावो माझिये ठाउनी जावो । येर सकळिक वावो म्यां त्यजियेला ॥ १ ॥ माझें मीच जाणें अनु कांहीं नेणें । अनुभविये खुणें संतोषिलें ॥ २ ॥ माझा मीचि श्रोता माझा मीचि वक्ता । माझा मीचि दाता त्रिभुवनीं ॥३॥ एकल्यानें एकला अनंत रूपें देखिला । दुजेपणा मुकला ज्ञानदेवो ॥४॥

६९८ योगिया दुर्लभ तो म्यां देखिला साजणी । पाहतां पाहतां मना न पुरेचि धणी ॥ १ ॥ देखिला देखिला माय देवाचा देवो । फिटला संदेहो निमालें दुजेपण ॥२॥ अनंतवेषें अनंतरूपें देखिलें म्यां त्यासी । बापरखुमादेविवर खूण बाणली कैसी ॥ ३ ॥

६९९ नादबिंद कळा ज्योति स्वरूपीं विलया जाती । श्रुति नेति नेति म्हणती जेथें ॥ १ ॥ नाहीं मज चाड सकळ उपाधी । एका मंगळनिधी वांचूनियां ॥ २ ॥ श्रीरामीं रमतां मनु निवडितां नये तनु । सुखश्री सांगतां सिणु हारतु असे ॥ ३ ॥ पदापिंडा दाटणी रूपानिरूपा निरंजनीं । विठ्ठलाचरणीं ज्ञानदेवो ॥४॥

७०० अद्वैताची झाडपणी ब्रम्हीं निमाली । तन्मय तत्त्वतां

ब्रम्हींच मुराली ॥ १ ॥ परतोनी पाहणें परतोनी पाहणें । नाहीं त्या ठाया जाणें रूपेंवीण ॥२॥ बापरखुमादेविवरु रूपेंवीण देखिला। आटकु ठाकला द्वैताकारें रया ॥ ३ ॥

७०१ पाहतां वटाचा विस्तारु कैसा। शाखा फुटलिया कळिया तैसा ॥१॥ सांगाल पैं तें काय जालें ? । वटविस्तार दोही हरपले ॥ २ ॥ विशुद्धचक्रीं मेरु हा नेडे। तेथें परदीपीं साहित्य जोडे ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठला। मनोमानसीं तया सामावला ॥ ४ ॥

७०२ जाणों गेल्यें तंव जाणणें राहिलें। पाहों गेलियें तंव तेंचि जालें गे माये। इंद्रियांसहित चित्त ठकलेंचि ठेलें। मी माझें विसरलें स्वयें भाव ॥१॥ ऐकोनी देखोनी मन होय अंधळें। परतोनी मावळे नाहीं तेथें ॥२॥ अविद्या निरसली माया तुटली। त्रिगुण साउली तेथें रूप कैंचें। चांग विचारिलें विवेकें उगवलें। ज्ञान हरपलें तयामाजीं ॥ ३ ॥ मुकियाचे परी आनंदु भीतरीं। अमृत जिव्हारी गोड लागे। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु जाणें। संत ये खुणें संतोषले ॥

७०३ माझें स्वरूप म्यांचि शृंगारिलें। निर्वाणीं म्यां केलें लयाकार ॥१॥ आपुली सोय वाढवावया गेलें। तंव आपणचि जालें आपण्याठायीं ॥२॥ सहज गुणाचें निर्गुण वो केलें। माझें म्यां पाहिलें मन मावळुनी ॥३॥ तीन चारी मिळोनी येके ठायीं घातली। बापरखुमादेविवरा विठ्ठलीं फावलीं ॥४॥

७०४ येकी सांगें मातु। येकी सांगें रे तुं। तो कोण दृष्टांतु। सखिये सांगें॥१॥ बाई येक सरें। नाहीं पैं दुसरें। निवृत्ति दातारें। सांगितलें ॥ २ ॥ पांचांची मिळणी। साही चक्रपाणी। दशमाची कहाणी। येकादश ॥३॥ ज्ञानदेवीं सार। चौ वेदीं पार। येकतत्त्वीं विचार विज्ञानेंसी ॥४॥

७०५ आस्वादु स्वादु ये दोन्ही नाहीं। तेरावें पाही सहावा ठायीं॥१॥ तेथें सातवें पंचाक्षरीं जपणें। संहार होणें तमोरूपें ॥२॥

रखुमादेविवरु शुद्धसत्त्वेंवीण । शुद्धबुद्ध मी जाण जालें गे माये ॥ ३ ॥

७०६ बारावें वरतें तेरावें हरपलें । चौदावें देखिलें चौडोळां ॥१॥ चौघांची भाज मी नहोनियां गेलें । तंव अनारिसें महाकारण देखिलें ॥२॥ बापरखुमादेविवरु भूतजाता वेगळें । पराहूनि परतें पांगुळलें ॥३॥

७०७ कापुराचें भांडें म्यां ब्रह्मरसें भरिलें । घ्राणीं निमालें परिमळेंसहित ॥१॥ तेथें परिमळु नाहीं स्वादु पैं नाहीं । सुखदुःख नाहीं कांहींचि नाहीं ॥२॥ रखुमादेविवरेंसी ठक पडिलें कांहींच नाहीं । चौघे स्वभावें बोलताती ॥३॥

७०८ पाचांची वाट पाचांसवें गेली । येरासी जाहली देशधडी ॥१॥ अकरावें होतें तें धरूनियां नेलें । बारा तेरा गिळिलें धन माझें ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु चुळु पैं घोटिला । निधन जाहला शुद्धपणें ॥३॥

७०९ आस पुरऊनि आस पुरवावी । ऐसी भूक मज लागों द्यावी ॥१॥ तें अनुपम्य कैसेंनि सांगावें । जीवा चोरूनि भोगिजे तें जीवें ॥२॥ दृष्टि कीर होय जरी निकें । द्रष्टा होय वेडा जयाचेंनि सुखें ॥३॥ ज्ञानदेवो म्हणे करूनियां निकें । विठ्ठल परमात्मा भेटेल या फावेतें ॥४॥

७१० मनाची वाती लाऊं गेलीये ज्योती । ते अवघीच प्राप्ती ज्योतिरूपें ॥१॥ तेथें ब्रह्म गर्भा आलें ब्रह्म गर्भा आलें । लय लक्ष उरलें बाईये वो ॥२॥ रखुमादेविवरु अप्रमेय देखिला । तोही इच्छितां हरपला माझ्या ठायीं ॥३॥

७११ अष्टही अंगें नवही व्याकरणें । सप्तही त्वचा भेदोन गेलें गे माय ॥१॥ तेथें वेदां वाट न फुटे वेदां वाट न फुटे । येरासी कैचें पुरपुढे गे माये ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु मज फावला । देखोनी वोरसला पर पाहीं ॥३॥

७१२ सुवेळेची शेज अवेळे घातली । प्रवृत्ति मोहिली निःसंदेह

॥ १ ॥ मोहें न खुंटलें ममते तुटलें। एकरसी भरलें तत्त्वीं तत्त्व ॥ २ ॥ प्रपंचाचे घरीं दिसतें कारण। अवघे निराकारण तत्त्वीं तत्त्वमय ॥३॥ बापरखुमादेविवर त्रिपुटीं न दिसे। रसीं रस भासे हृदयदीपीं ॥४॥

७१३ जुगादीचें जुग युगादीचें युग। लक्षाआदि लक्ष मावळलें गे माये ॥१॥ मावळल्यावीण भ्रांति जाल्या कोण्ही। निजब्रह्माची खाणी ठायीं न पडे गे माये ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवर निघोनी घेतला। निर्गुणचि जाला तयासहित गे माये ॥३॥

७१४ आत्मा अंगें प्रसिद्ध देखिला। अंतर्बाह्य अलिप्त व्यापला ॥१॥ देखिजेसें नाहीं देखिलें म्हणती काई। देखणें तेंही देखतुसे ॥२॥ रूपरेखा नाहीं लक्षावा कवणें ठायीं। लक्षीं लक्षितांही परतल्या दृष्टि ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे आनंद होईल पूर्ण। अनुभवें तेंचि खूण देखतसे ॥४॥

७१५ गगन डोळां भासलें तें बाहुलीनें कवळिलें। कांहीं एक उगवलें रूप अरूपीं वो माये ॥१॥ पूर्ण पीठिका टाकुनी मायास्तंभ उभउनी। निजानंदीं माळा घालुनी तंव तो वरिला वो माये ॥२॥ हो कामीं कामरंजनु गुणहि निर्गुण। पहातां परिपूर्ण तरी तो सहज वो माये ॥३॥ हा पुरोनी उरला नयनीं वोसंडला। बापरखुमादेविवरा विठ्ठला। तरी तो वरिला वो माये ॥४॥

७१६ चौदारवंटा ओलांडूनि वोजा। अंतरीं आत्मकाजा बोधिलें वो माय ॥१॥ आनंदाचे चक्षु उघडी पातीं। शब्दांनि शब्दां अतीति मी जहालिये वो माय ॥२॥ पांगुळें इंद्रियें ग्रामु संवादें आत्मारामु। तो ईश्वरु पूर्णकामु मज भेटवा वो माय ॥ ३ ॥ तेथें गोरस जहालें ज्ञाना अंतरीं वोजावलें। सदैवपण आलें मज वो माय ॥४॥ पाहतां ठेंगणें डोळें न्याहाळितां आगळें। तें पदप्राप्ती वेगळें सगुणनिर्गुण वो माय ॥५॥ ऐसा हा दिपीं दीपपरनायकू। रखुमादेविवरु एकु जोडला वो माय ॥ ६ ॥

७१७ नव्हे त्याची दुराशा म्यां सांडिली वो आस। ज्ञानवैराग्य-

भक्तिसार वोळला वो माये ॥ १ ॥ सच्चिदानंदघनु आनंदें ओळला । मग मज फावला हा विठ्ठल वो माये ॥ २ ॥ संभोग वोवरीं होतिये निदसुरी । योगिणी खेचरी मज जागविलें वो माये ॥ ३ ॥ ऐसा हा योगिराजु तो विठ्ठल मज उजू । बापरखुमादेविवर देऊं ठेलें वो माये ॥ ४ ॥

७१८ दृष्टीचें गुज सच्चिदानंद सहज । ते चक्षूच्या अंतरीं निज निरोपिलें वो माय ॥ १ ॥ अनुवादु खुंटला एकपणें एकला । संबंधु तुटला मागिलाचा वो माय ॥२॥ पुरती दृष्टि पूर्ण ब्रह्मींच भासली । त्या सुखा दोंदुली वाढली वो माय ॥ ३ ॥ अवलोकितां न अवलोकवे बोलिजे तैसा नव्हे । हा रखुमादेविवरु भावें माऱ्हाथिला वो माय ॥ ४ ॥

७१९ ब्रह्मपदाची प्राप्ति उमगेल दृष्टि । परम चैतन्याचे पोटीं विश्वंभरु वो माय ॥ १ ॥ अवघाचि देखिला अवघा मालवला । देखोनि निवाला जीव गे माय ॥ २ ॥ कापुराची पुतळी कर्पुरदीपु पाजळी । तैसी मी त्याच्या मेळीं जाहलें वो माय ॥ ३ ॥ तेथें रूप ना छाया त्रिगुण ना माया । रखुमादेविराचिया उपायें वो माय ॥ ४ ॥

७२० अंजनीं अंजन साधिलें निधान । द्वैताद्वैतघन विज्ञानेंसी ॥ १ ॥ सारिलेंसे द्वैत अद्वैत सकळ । निर्गुण निर्मळ निवळलें ॥ २ ॥ साध्य साधक वस्तु आलिया पैं हातां । मुरडोनी पाहतां वस्तुमय ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं साध्य अज वस्तूचें । देहीं देह साचें नुरे तरी ॥ ४ ॥

७२१ न चुकतां चुकलें संसार वाटे भांबावलें । अवचितें पडलें ज्ञानपेठे वो माये ॥१॥ माझा निवृत्ति तूं सखा लाधला विकरा । गिन्हाईक पुरा विठ्ठल गे माये कांहीं नाहीं उरलें प्रेम वो माये ॥२॥ हा पुरोनियां उरला निजानंदु सांवळा । रखुमादेविवरु जोडला कष्टीं वो माये ॥३॥

७२२ न गणवे परिमाणें न बोलवे अनुमानें । तो सहज निर्वाणीं

ज्ञानें फळला वो माय ।।१।। मुक्ताची साउली मजवरी पडली। ढेसी ढेसी वोल्हावली अमृतधारी वो माये ।। २ ।। तेथें एक नवल वर्तलें वो साजणी । सांगतां मिठी मौनी पडली वो माय ।।३।। ऐसा परोपरी फळला दिव्यरूपें फावला । तो रखुमादेविवरु जोडला वो माय ।। ४ ।।

७२३ आपला गुणग्राम सांडोनियां गेलिये । निवांत राहिलिये निर्गुणीं वो माय ।।१।। परोपरी पाहतां सर्वरूपीं गोपाळ । तो मज-पाशीं परी वेळ न लगतां वो माय ।। २ ।। अनुवाद खुंटला सर्वांगें भेटला । गुणग्राम तुटला सहज वो माय ।।३।। ऐसें म्यां रूप आपुलें आपणचि केलें । रखुमादेविवरें विठ्ठलें वो माय ।।४।।

७२४ पुरे जरी म्हणों तरी अमित्य पुरला । पुरोनियां उरला तेजःपुंज वो माय ।।१।। ज्ञानाचे खाणीं माणिकें निर्वाणीं । लाधलें मी निर्गुणीं निरालंबी वो माय ।।२।। आत्मत्वाचिया परी खेवणिलीं भूषणें । तें मीं आवडीचें लेणें लेइलें वो माय ।। ३ ।। हा सुजडु जडला विटेसी लाधला । त्या रखुमादेविवरा विठ्ठला मी न्याहाळीं वो माय ।। ४ ।।

७२५ मी माझें मोहित राहिलें निवांत । एकरूप तत्व देखिलें गे माय ।।१।। द्वैताच्या गोष्टी हरपल्या शेवटीं । विश्वरूपें मिठी देतु हरि ।।२।। छाया माया काया हरिरूपीं ठाया । चिंतितां विलया एक तेजीं ।।३।। ज्ञानदेवा पाहा ओहं सोहं भावा । हरिरूपीं दुहावा सर्वकाळ ।। ४ ।।

७२६ मी तूं प्रवृत्तीसी आलें । समग्र गिळिलें वासनेसी ।। १ ।। नाहीं त्यास मेरु कैंचा विवेकु । जनवन लोकु ब्रह्म दिसे ।। २ ।। उजेडली शांति मावळली निशीं अवघा ब्रह्मरसीं पाजळलें ।। ३ ।। ज्ञानदेवा चित्तीं क्षमाचि उपजली । प्रवृत्ति सामावली निवृत्ति रया ।। ४ ।।

७२७ दुरी ना जवळी त्रिभुवन मंडळीं । तें मनाचा मुळीं बैस-लेंसे ।।१।। पाहतां न दिसे भानुप्रकाशें । येऱ्हवी तें असे मशकीं रया

॥ २ ॥ बोलों जातां जेणें जिव्हाचि खादली । पाहातां पाहातां नेली चर्मदृष्टि ॥ ३ ॥ दांतेविण जेणें स्थूळदेह खादले। शस्त्रेंविण छेदिले लिंगदेह ॥ ४ ॥ त्वंपदीं सिद्ध निवृत्ति लाधलें। गुरुलक्षीं हरपलें द्वैतभान ॥५॥ निवृत्तिदासा तुम्हीं बहुत न बोला । रखुमादेविवरा ध्याइजेसु उगला ॥६॥

७२८ ज्ञानाचें गरोदर वाढलें परपुरुषें। व्यभिचारिणी ऐसें म्हणितलें वो माय ॥ १ ॥ नव्हे व्यभिचारिणी नाहीं मज कोणी । पाहातां निर्वाणीं सहज जोडलें वो माय ॥ २ ॥ निवृत्ति पुराडला देहेभाव चोखाळला। अंगेंसी मर्दिला ब्रह्मरसु वो माय ॥३॥ आतां उजरणी येई भ्रांती नलगे माझ्या चित्तीं। उजरणी सहज गर्ती जाली वो माय ॥ ४ ॥ आतां असो हें बोलणें दुजें नाहीं सांगणें। चिदानंदघन तेणें वाढलें वो माय ॥ ५ ॥ ऐसा देखणिया देखिला निजगुप्त प्रकाशला। तो रखुमादेविवरु मज फावला वो माय ॥६॥

७२९ जाणोनी नेणपण अंगीं बाणलें। नेणोनियां जाणपण सहज नेणवले वो माय ॥ १ ॥ आत्मज्ञानाची गति जाली वो निवांत। प्रबोधतत्त्व मी पावलों वो माय ॥२॥ पाचारिलें अवस्था स्वभावें जाहल्या। म्हणोनी विसरला देहभाव माय ॥३॥ गुरुमुखें जें जोडें तें फिटे सांकडें। रखुमादेविवर कोडें कवतिकें वो माय ॥४॥

७३० अंजनीं संपूर्ण ठेऊनियां मन। ज्ञानी ज्ञानघन निरालंबी ॥१॥ आदि मध्य आंतु नसोनियां दिसे। पाठीं पोटीं वसे निघोट रया ॥२॥ श्रवण नयन जाति गोतपण। जीवशीवा खूण आत्मपणें ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे वाच्या वाचक योगें। हरिवीण वाउगें नाहीं रया ॥ ४ ॥

७३१ ज्ञानें ध्यान पटीं तंतु पै मनाचा। हरिरूप वाचा सारीपाठ ॥१॥ स्वरूप कामारी वागपुष्पें चारी। विरुळा मापारी जाणे खूण ॥२॥ त्रिगुण सवडी घालुनी उलथी। एकरूप पंक्ति जेवी नरु ॥३॥ ज्ञानदेवीं घर तत्वतां निर्गुण। परेचें संपूर्ण घर केलें ॥ ४ ॥

७३२ मृत्यूचेनि मापें जे जे गेले प्राणी । तयाची शिराणी यम

करी ॥१॥ यम नेम धर्म आम्हां नाहीं कर्म । अवघेंची ब्रह्म होउनी ठेलों ॥२॥ द्वैतभाव ठेला अविनाश संपन्न । आपेआप जनार्दन येईल घरा ॥३॥ ज्ञानदेव म्हणे काज सरलें संसारीं । चारीही मापारी गिळुनि ठेलों ॥ ४ ॥

७३३ स्वरूपीं पाहतां लक्षलिही घेतां । अरूप अनंता गुणीं नाहीं ॥१॥ कैसेंनि स्वरूप प्रकाशें पै दीप । एकीं एका सोप आकळे कैसें ॥२॥ नाहीं पः आधार आधारासी निर्धार । परेसी परेपार परम तत्त्व ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा घरीं पश्यंती वोवरी । वेदश्रुती घरीं दीप केले ॥ ४ ॥

७३४ लवण पवन जळापासाव धीर । पावन समीर रवी तया ॥१॥ तेज दीप्तीं आत्मा इंद्रियां प्रकाशी । समरसुनी ग्रासी दिव्य तेजें ॥२॥ पंचक दशक तत्त्वता विचारी । एकरूपें करी ग्रास त्याचा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा जप हरि आत्मा माझा । चिंतितां नील जाये तूं वेगीं ॥ ४ ॥

७३५ अधिक देखणें तरी निरंजन पहाणें । योगिराज विनवणें मना आलें वो माये ॥ १ ॥ देहवळी देउनी साधिलें म्यां साधनीं । यानें समाधान मज जोडलें वो माये ॥२॥ अनंगपण फिटलें माया-छंदा सांठवलें । सकळ देखिलें आत्मस्वरूप वो माये ॥ ३ ॥ चंदन जेवीं भरला अश्वत्थ फुलला । तैसा म्यां देखिला निराकार वो माये ॥४॥ पुरे पुरे आतां प्रपंचा पहाणें । निजानंदीं राहणें स्वरूपीं वो माये ॥ ५ ॥ ऐसा ज्ञानसागरु रखुमादेविवरु । विठ्ठलीं निर्धारु म्यां देखिला वो माये ॥६॥

७३६ पंधरयाची खाणी अनर्घ्य रत्नाचें पाणी । तें निरंजनीं वनीं शोभतसे वो माय ॥ १ ॥ गुणांची लावणी लाविली गगनीं । निरंजनीं निर्गुणीं आथिले वो माय ॥२॥ पूर्णानंद सच्चिदानंदकंदु । तो निरंजनीं स्वादु आळवितो माय ॥३॥ लक्ष कोटी एकला अनंत-गुणी जाहला । तो अंगें अंगवला निजस्वरूपीं वो माय ॥४॥ ब्रह्मरसें भरला दाही दिशा व्यापिला । आनंदु सच्चिदानंदीं वोसंडला वो

माय ।।५।। ऐसा सुखसंवादु सागर भरला । रखुमादेविवरा विठ्ठला वो माय ।। ६ ।।

७३७ पुरे पुरे वो आतां जिणें निमालें। मज निरंजनीं आफाविलें गोवळें वो माय ।।१।। आणिकांची चाड न लवावो मातें। एकल्या अनंतें मज बरवें केलें वो माय ।। २ ।। तें परदीपीं उजळलें अंधारें फेडिलें। कोडें कवतिकें जोडलें स्वरूप वो माय ।। ३ ।। आतां मी वेगळावलें पांचाहुनी जाहालें। परब्रह्म जोडलें किरु वो माय ।।४।। ऐसा जगजीवनु जोगावला जगमूर्ति देखिला। तो जगदेश्वरु फळला निरंजनीं वो माय ।।५।। भुक्तीभरीं निडारला निजानंदु घनावला। रखुमादेविवरु स्थिरावला हृदयीं वो माये ।।६।।

७३८ अमित सूर्य प्रकाशले तेज उदयो जहाले। ज्ञानज्योति फांकले दुणावोनी वो माय ।।१।। दामोदर नामें मना बांधिलें दावें। निरंजन म्हणावें आपणा वो माय ।।२।। गुणचि नाहीं त्यासी काय लाऊं गुण। अतीत निरंजन देखिला वो माय ।। ३ ।। डोळां जरी पाहों तरी वो डोळियासी अरुवारु। सेऊं म्हणों तरी पारु न कळे खेवावो माय ।।४।। आतां असो हव्यासु लागला निजध्यासु। निरंजनीं सौरसु करीतसे वो माय ।।५।। आतां आहे तैसा असो माझ्या हृदयींच वसो। हा रखुमादेविवरु विठ्ठलु वो माय ।।६।।

७३९ ठसावली देहीं परब्रह्ममूर्ति। सोहं शब्दीं गती प्राप्त जाली वो माय ।। १ ।। सहजीं सहज स्थिति जाली वो माय ।। धृ. ।। विरालीं अष्टांगें देखोनी गोमटें। पाहातां प्रेम फुटे पाती श्रमती वो माय ।।२।। अष्टभुजांचिया रिघालिये खेवा। तंव विश्वाचा बाहुवा देखिला वो माय ।।३।। नसमाय लेववितां लेईजे कसेनि। निरंजन अंजनीं लेईले वो माय ।। ४ ।। हे भुली सांडूनि भुलवी परमबोध बोधवी। तो हा रखुमादेविवरु विठ्ठलु वो माय ।।५।।

७४० थोकलें याच्या गुणीं तनुमनासहित। त्या निजतत्त्वीं प्रीत निमालें वो माय ।। १ ।। साही संवादले चौघे अनुवादले। पुरोती

उरलें म्यां देखिलें वो माय ।।२।। कापुराची भांडुली परिमळें भरली। दीपीं उजळी रूपनालें वो माय ।। ३ ।। तेथें नाहीं त्याया रूप ना छाया। ऐसी ज्योति कर्पूराचिया उजळल्या वो माय ।। ४ ।। तेथें नाहीं उखणी एकला एकपणीं। देखतांचि नयनीं उमळला वो माय ।। ५ ।। ऐसी जाली प्राप्ती खुंटली मागील गती। रखुमादेवीपती जोडला वो माय ।। ६ ।।

७४१ ठकपरी धरिला मनोवेगें बांधला। तो ठेंगणाचि जाहाला अनिवाड वो माय।।१।। समाधी ध्यान निजध्यासीं आरुढळें। तंव अवघेंचि पारुषलें अभावा वो माय ।। २ ।। हा असो जैसा तैसा हृदयमंदिरीं ऐसा। परपुरुषीं अपैसा अनुसरलें वो माय ।। ३ ।। बरवा देखोनि न्याहाळीं दिव्य कांति झळाळी। परब्रह्मीं दिवाळी चहूंदिशांची वो माय ।।४।। त्यानें निवाला मनु भेटला जगजीवनु। तो आनंदगहनु उचंबळे वो माय ।।५।। हा निरालंब वोळला भक्तिभावें मिळाला। रखुमादेवि दादुला विठ्ठलु राणा वो माय ।।६।।

७४२ पाहातां सप्त पाताळें एकविसांवेगळें। तें निरंजन आगळें खुतलें डोळां गे माय ।। १।। पांवा वाहे तलालोरी नादु उमटे अंबरीं। तया सुखसागरीं बुडालें वो माय ।।२।। सुखसंवादु लागला जीवनीं जीवनु भेटला। भेटी देऊनि गुंतला मनोमंदिरीं वो माय ।। ३ ।। आतां न सोडी न राहे आणिकु न पाहे। तंव हाचि लंवलाहें मिळाला वो माय ।। ४ ।। आवडीं रिघाले घर आपुलें। सहजीं सामावलें स्वरूपीं वो माय ।।५।। वैराग्यभक्ती ज्ञानाची माउली। ते रखुमादेविवर विठ्ठलीं भेटली वो माय ।।६।।

७४३ जनीं वनीं हरि आहे निरंतरीं। बोलिली वैखरी व्यासमुखें ।। १ ।। जगजीव ईश्वर क्षरला चराचर। लक्षालक्ष पार अलिप्तपणें ।। २ ।। चहूं देहां ग्रासी व्याला तत्त्वें तत्त्वेसी। हरि वैराटेसी एक वृक्ष ।। ३ ।। ज्ञानदेवो म्हणे वृक्षही वृक्ष न होणें। असोनी नसणें सुमनीं जैसें ।। ४ ।।

७४४ एकतत्त्व बाहीं उतरला भक्त । द्वैतदशा विरक्त पाहातां ठेली ॥१॥ द्वैताची काजळी क्रोधु दशा पाजळी । नाहीं ते उजळी तमदृष्टि ॥ २ ॥ जंववरी कामना आसक्त मोहो । तंववरी ग्रहो कल्पनेचा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं चित्तीं आनंदमय हरि । द्वैताची कामारी नाईके कानीं ॥ ४ ॥

७४५ आदि मध्य प्रांत टाकोनी वासना । करूं हरिध्याना सोऽहंभावें ॥१॥ दिवसा कामा न रात्रीचा बडिवारु । हरि सहपरिवारु जाला आम्हां ॥२॥ जातीची विजाती नाहीं पैं कुळधर्म । कुळींचा कुळकर्म हरि आम्हां ॥३॥ ज्ञानदेव सांगे वेदशास्त्र थोर । सांगतसे विचार आम्हां तुम्हां ॥ ४ ॥

७४६ अवघ्या बाहीं भ्यां व्योम कवळिलें । अवघ्या हृदयीं अरूप धरिलें ॥ १ ॥ अवघेपणें मी त्याचीच जालें । तेंचि पावलें तदाकारें ॥ २ ॥ कांहीं नसोनिया कांहीं एक जाला । अवघाचि शोखिला ब्रह्मरसु ॥३॥ रखुमादेविवरु अवघाचि धरिला । अवघाचि गिळिला अवघेपणें ॥ ४ ॥

७४७ तनु चोरिली कोठें मी पाहों । भूक लागली काय मी खावों ॥ १ ॥ पाहणें नाहीं काय पाहों । ध्येय नाहीं काय ध्यावों ॥ २ ॥ भिंत नाहीं काय चित्र लिहों । चित्र सरलिया तया नाहीं ठावो जी देवा ॥ ३ ॥ निवृत्तिदास म्हणे कैसें हो काई । रखुमादेविवरा विठ्ठला ध्यायीं ॥ ४ ॥

७४८ तुडतालेवांचुनी अवस्था काईसी । दुजे तरी बोलो कवणासी गे माये ॥१॥ अनुमाना लागी नुरिजे उरी । सांगता लोकाचारी लाजिजे ॥ २ ॥ अबोलणेंसी बोलणें विनोदें । बापरखुमादेविवरा विठ्ठला गुणनिधे ॥ ३ ॥

७४९ जगासी गवसणी ब्रह्मरूपें देखिली । ते मी अंतरीं पांगुरलों अंतरामाजी ॥१॥ अंतरीचें सुख अंतरीं निमाले । अंतर बैसविलें ब्रह्मपदीं ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवर ब्रह्मपदीं देखिला । मजमाजी सामावला अद्वैतपणें ॥ ३ ॥

गुरुपर अभंग

७५० प्रथम नमूं तो गुरुदेवो। जेथें निमाले भावाभावो॥ अनादि स्वरूप स्वयमेवो। तो आदिदेवो नमियेला॥ १॥ जें हें मनाचें पै मूळ। जेथें द्वैताचा दुष्काळ। स्वरूपीं स्वरूप केवळ। तो अढळ नमियेला॥२॥ हें जग जेणेंसि संचले। परी कोठेंहि नाहीं नाडिलें। जेवीं हालिया अंतराळें। तैसा सर्व मेळे असतांहि॥ ३॥ ऐसा सर्वा अतीत। परी ऐसा जगभरीत। कनक कांकणीं रहात। तैसा अविकृत निरंतर॥ ४॥ जो मनबुद्धिसी अगोचर। तोचि झाला चराचर। हा आत्मसुखाचा विचार। अपविस्तार केला जेणें॥ ५॥ तो ज़ाणावा ज्ञप्तिरूप। निवृत्तिनाथाचें स्वरूप। एकदंत नामें ज्ञानदीप। बोधस्वरूप ज्ञानदेवा॥६॥

७५१ श्रीगुरुसारिखा असतां पाठिराखा। इतरांचा लेखा कोण करी॥ १॥ राजयाचि कांता काय भीक मागे। मनाचिये जोगे सिद्ध पावे॥२॥ कल्पतरूतळवटीं जो कोणी बैसला। काय वाणी त्याला सांगिजो जी॥ ३॥ ज्ञानदेव म्हणे तरलों तरलों। आतां उद्धरलों गुरुकृपें॥४॥

७५२ सद्‌गुरुसारिखा सोयरा सज्जन। दाविलें निधान वैकुंठीचें॥१॥ सद्‌गुरु माझा जिवाचा जिवलग। फेडियला पांग प्रपंचाचा॥ २॥ सद्‌गुरु हा अनाथ माउली। कृपेची साउली केली मज॥ ३॥ ज्ञानदेव म्हणे अवचित घडलें। निवृत्तीनें दिधलें निजबीज॥ ४॥

७५३ सद्‌गुरुवांचुनी संसारीं तारक। नसेचि निष्टंक आन कोण्ही॥१॥ इंद्रचंद्रदेव ब्रह्मादि करुनि। संशयाची श्रेणी छेदिती ना॥ २॥ उघडें परब्रह्म सद्‌गुरुची मूर्ति। पुरविती आर्ती शिष्याचिया॥३॥ वंचना करिती जन दुष्ट नष्ट। मुख्य श्रेष्ठ श्रेष्ठ वंदिताती॥ ४॥ ज्ञानदेव म्हणे गुरुचा मी दास। नेणें साधनास आन कांहीं॥ ५॥

७५४ कवणाची चाड आतां मज नाहीं। जडलों तुझ्या पायीं निश्चयेंसी ।। १ ।। देह राहो जावो नाहींच संदेहो । न करी निग्रहो कासयाचा ।। २ ।। बहुत श्रमलों साधनाकरितां । विश्रांति तत्त्वतां न होयची ।। ३ ।। तुजवांचोनियां कवणां सांगावे । कवणा पुसावें अनुभव सुख ।। ४ ।। माता पिता सखा सर्वस्व तूं कीर । म्हणे ज्ञानेश्वर निवृत्तीशीं ।।५।।

७५५ गुरु हा संतकुलीचा राजा । गुरु हा प्राणाविसांवा माझा । गुरुवीण देव जा । पाहतां नाहीं त्रिलोकीं ।। १ ।। गुरु हा सुखाचा सागरु । गुरु हा प्रेमाचा आगरु । गुरु हा धैर्याचा डोंगरु । कदाकाळीं डळमळीना ।। २ ।। गुरु वैराग्याचें मूळ । गुरु हा परब्रम्ह केवळ । गुरु सोडवी तात्काळ । गांठ लिंगदेहाची ।। ३ ।। गुरु हा साधकाशी साह्य । गुरु हा भक्तालागीं माय । गुरु हा कामधेनु गाय । भक्तांघरीं दुभतसे ।। ४ ।। गुरु घाली ज्ञानांजन । गुरु दाखवी निजधन । गुरु सौभाग्य देऊन । साधुबोध नांदवी ।। ५ ।। गुरु मुक्तीचें मंडन । गुरु दुष्टाचें दंडन । गुरु पापाचें खंडन । नानापरी वारितसे ।। ६ ।। काया काशी गुरु उपदेशी । तारक मंत्र दिला आम्हाशीं । बापरखुमादेविवराशीं । ध्यान मानसीं लागलें ।।७।।

७५६ गुरुज्ञान नाहीं ज्यासी । तरुणोपाय नाहीं त्याशी । तो नावडे ऋषीकेशी । व्यर्थ जन्मासी तो आला ।। १ ।। देव धर्म नेणें कांहीं । धरी प्रपंचाची सोई । त्या कोठेंही थार नाहीं । हें वेद बोलिलासे ।। २ ।। कृष्णकथा जो नायके । रामनाम न म्हणे मुखें । तया सोस कोटी दुःखें । जन्म योनी भोगूं लागेल ।। ३ ।। ज्ञानदेवीं अभ्यास केला । सर्व संसार हा तारिला । रामकृष्णें भवपाश तोडिला । सर्व पितरांसहित ।।४।।

७५७ नित्य धर्म नामपाठ । तेचि वैकुंठींची वाट । गुरुभजनीं जो विनट । तोचि हरिभक्तु जाणावा ।। १ ।। धन्य धन्य त्याचा वंश । धन्य तो आला जन्मास । तयाजवळी हृषीकेश । सर्वकाळ नांदतु असें ।। २ ।। रामकृष्णस्मरण जप । तेंची तयाचें अमूप

तप । तो वास करील कोटी कल्प । वैकुंठपीठ नगरीशी ।। ३ ।। ज्ञानदेवीं जप केला । हरि समाधीसी साधिला । हरिमंत्रें प्रोक्षिला । सर्व संसार निर्धारें ।।४।।

७५८ सकळ तीर्थें निवृत्तीच्या पायीं । तेथें बुडी देईं माझ्या मना ।। १ ।। आतां मी न करी भ्रांतीचें भ्रमण । वृत्तीसी मार्जन केलें असे ।। २ ।। एकार्णव जाला तरंगु बुडाला । तैसा देह जाला एकरूप ।। ३ ।। बापरखुमादेविवरें विठ्ठलें नवल केलें । तारूं हरविलें मृगजळीं ।। ४ ।।

७५९ देहभाव ठेवावे योगभाव सेवावे । हें बोलणें जाणणें सोय नव्हे गे माये ।।१।। जिचे मरिजे ऐसें नाहीं आमुतें । सांगों कोणातें तुजवांचुनी ।। २ ।। देंठीहुनी सुटलें जीवनासी आलें । बापरखुमादेविवरें ऐसें केलें गे माये ।।३।।

७६० विश्रांतीचें स्थान कोण रूप आम्हां । ऐसा हा महिमा सांगा स्वामी ।। १ ।। चित्त नेई चित्ता चेत नेई तत्त्वा । कर्म परतत्त्वा हरवी रया ।। २ ।। हें तत्त्व सांगे ज्ञानदेवा निवृत्ति । संसार पुढती नाहीं बापा ।। ३ ।।

७६१ निजाचें तेज कीं तेजाचें निज । तेथील तें गुज सांग मज ।। १ ।। ब्रम्ह तें कायी ब्रह्म तें कायी । ब्रम्ह तें कायी सांगा गोसावी ।। २ ।। ब्रम्ह सदोदित असे सर्वभूतीं । म्हणउनी सांगे जनांप्रती ।। ३ ।। ब्रम्ह ऐसे नामयानें जाणिलें । हृदयीं धरिलें प्राणलिंग ।।४।। बापरखुमादेविवरु हृदयीं प्रगटला । निवांत राहिला ज्ञानदेवो ।। ५ ।।

७६२ सोंग संपादणी एका रूपें करी । आत्मा घरोघरीं वर्ततुसे ।। १ ।। माय सांग आम्हां कोण सुख ब्रम्हा । तुम्हां आम्हां समा कोण्या रूपें ।। २ ।। चेतनें चेतवी बुद्धीतें पाचारी । कल्पना मापारी निवृत्ति ठायीं ।। ३ ।। ज्ञानदेव दिवटा विठ्ठलीं रमला । संसार अबोला एकातत्त्वें ।।४।।

७६३ परब्रम्हीं वस्ती कोण्या रूपें करूं । सकळ हें भरूं आत्मतत्त्वें ॥१॥ देहाचा दीप कीं समत्व पैं ज्योती । एकरूपें वाती सर्वांरूपीं ॥२॥ तें रूप सांगा निवृत्ति उदारा । संसार एकसरा तयामाजीं ॥ ३ ॥ समान निघोट क्षेमत्वें अवीट । श्रीगुरूनें वाट सांगितली ॥४॥ ज्ञानदेवीं घर वस्तीसी बिढार । तळींवरी साचार एक तत्त्व ॥ ५ ॥

७६४ आकारीं नाहीं तें निराकारीं पाहीं । निराकारीं राहीं शून्याशून्य ॥ १ ॥ जेथें शून्यचि मावळलें तेथें काय उरलें । हेंचि सांगे एके बोलें मजपाशीं ॥ २ ॥ शून्य कासया पासाव जालें शून्य तें कवणें केलें । हें सांगिजो जी एक्या बोलें गुरुराया ॥३॥ आपण शून्याकार कीं आपण निराकार । आकार निराकार मूर्तिमंत दाऊं ॥ आकार निराकार ये दोन्ही नाहीं । तेंचि तूं पाहीं आपणपें ॥४॥ जेथें अनुभवचि नाहीं तेंचि तूं पाहीं । स्वानुभवीं राहीं तुझा तूंचि ॥ ५ ॥ जेथें चंद्र सूर्य एक होती तेथें कैंचि दिनराती । ऐसें जे जाणती ते योगेश्वर ॥६॥ कर्माकर्म पारुषलें देवधर्म लोपले । गुरुशिष्य निमाले जाले क्षीरसिंधु ॥ ७ ॥ तेथें गोडीवीण चाखणें जिव्हेवीण बोलणें । नेत्रेंवीण पाहणें तेंचि ब्रम्ह ॥ ८ ॥ हातीं घेऊनिया दिवटी लागिजे अंधारापाठीं । अंधार न देखें दृष्टी उजियेडू तो ॥ ९ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु देखणा ॥ दृश्य द्रष्टेपणा माल्हावले ॥१०॥

७६५ भ्रमर रस द्वंद्व विसरला भूक । त्याहुनी एथें सुख अधिक दिसे ॥१॥ जंववरी भुली तंववरी बोली । समुद्रींची खोली विरळा जाळे ॥ २ ॥ आशापाश परी निवृत्ति तटाक । पडियेले ठक चिद्रुपरूपीं ॥ ३ ॥ प्रकाश हरीचा प्रकाशला देहीं । नेणतीच कांहीं मूढजन ॥४॥ ऐलतीरीं ठाके पैलतीरीं ठाके । तेथें कैसेनी सामर्थ्यें पाहों आतां ॥५॥ जाणीव शहाणीव तूंचि निवृत्ति देवा । हरि उभय भावा ज्ञान देशी ॥ ६ ॥ ज्ञानदेवा शांति उन्मनी रहस्य । हरिरूप भाष्य करविलें ॥७॥ बापरखुमादेवीवर विठ्ठल हृदयीं । आलिंगितां बाही भ्रमर जाला ॥ ८ ॥

७६६ ऐकें तूं ज्ञाना सुख विश्रांति रूपा । हरिरूप दीपा पाहे ऐसा ॥ १ ॥ चित्तवृत्तीचिया आदिमध्य अंतीं । रूपींरूप आनंदीं समरसें ॥ २ ॥ निवृत्ति सांगे ज्ञाना योगाची धारणा । जीवशीव करणा चक्षु दृढ करी ॥ ३ ॥

७६७ साध्यसाधनकाज निवृत्तीचें गुज । केशव सहज सर्वभूतीं ॥ १ ॥ रामकृष्ण मंत्रें प्रोक्षियेलीं गात्रें । हरिरूप सर्वत्र भरला दिसे ॥ २ ॥ गुरुगम्य चित्त जालें माझें हित । दिननिशीं प्राप्त हरि आम्हां ॥ ३ ॥ पूर्णिमाप्रकाशचंद्र निराभास । हरि हा दिवस उगवला ॥ ४ ॥ चकोरें सेविती आळीउळें पाहाती । घटघटा घेती अमृतपान ॥ ५ ॥ ऐसें हें पठण ज्ञानदेवा जालें । निवृत्तीनें केलें आपणा ऐसें ॥ ६ ॥

७६८ पहाते पहाणें पहातां निरुतें । पाहिलिया तेथें तेंचि होय ॥ १ ॥ तोचि तो आपण श्रीमुखें जाण । आणिक साधन नलगे कांहीं ॥ २ ॥ भानुबिंबेवीण निरसलें तम । ज्ञानदेवीं वर्म सांगितलें ॥ ३ ॥

श्रीनिवृत्ति व श्रीज्ञानदेव यांचा संवाद.

७६९ संसारसातें आलों मी पाहुणा । दिस दोन्ही आनंदा पाहावयासी ॥१॥ तंव त्याचेनि तेजें झडपिलें मज । मजमाजीं काज होऊनि ठेलें ॥२॥ चित्त जंव निवडी तंव आपणहि पळे । अवचिता जवळी येतु असे ॥ ३ ॥ जाऊं पाहे परता तव नेतु असे पंथा । वैकुंठीच्या कथा आपण सांगे ॥ ४ ॥ एकरूप दिसे तव सभोंवता आपण । अवघा नारायण ज्ञानदेवा ॥ ५ ॥

७७० विश्वरूप पाहे तंव सभोंवतें रूपडें । पाहे चहूंकडे तोचि दिसे ॥१॥ काय करूं सये कैसा हा देव । माझा मज भाव एकतत्त्वीं ॥२॥ सम तेज पाहे तव एकचि वो तेज । ॐकार सहज निमाला तेथें ॥ ३ ॥ मुळींची मूळ खूण न संपडे सर्वथा । व्यापियलें चित्ता तेजें

येणें ॥ ४ ॥ स्वानुभव दिवटी उजळूनि जंव पाही । तंव एक बिंब दाही दिशा दिसे ॥ ५ ॥ ज्ञानदेव निवृत्ति हे खूण पुसत । सांगावें त्वरित गुरुराजें ॥ ६ ॥

७७१ अरे स्वरूपाकारणें विश्वरूप घेतलें । सगुणें झांकिलें निर्गुण रया ॥१॥ तत्त्वीं तत्त्व कवळी उगवे रविमंडळी । अवघीच झांकोळी आपुल्या तेजें ॥२॥ द्रष्टच्याचिये दीप्तीं दृश्यचि न दिसे । समरसीं भासे तेज त्याचें ॥३॥ चित्स्वरूपीं नांदे चित्स्वरूपीं भासे । ॐकारासरिसें तदाकार ॥ ४ ॥ प्रेमकळीं ओतलें सोज्वळीत तेज । तेथें तूं विराज ज्ञानदेवा ॥५॥

७७२ स्वामीचे कृपेनें चिद्घन ओळलें । रसातळ पाल्हेळें ब्रम्हतेजें ॥ १ ॥ कृपाळु श्रीगुरु ओळला सर्वत्र । आपेआप चरित्र दृष्टि दावी ॥ २ ॥ ॐकाराचें बीज समूळ मातृकीं । दिसे लोकां लोकीं एकतत्त्वीं ॥ ३ ॥ अविकारीं साकार अरूपीं रूपस । दावी आपला भास आपणासहित ॥४॥ सर्वांग समतेज ऐसा हा चोखडा । पाहतां चहूंकडा दिव्य तेज ॥५॥ ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तीशीं पुसिलें । सत्रावी दोहिले पूर्ण अंशीं ॥६॥

७७३ अरे अरे ज्ञाना ज्ञान उघडें बोलसी । तुझा तूंचि होशी हरि ऐसा ॥ १ ॥ आपुलें तें झांकी पर तें दावी । पश्यंतिये भावीं मध्यमे राहें ॥ २ ॥ तत्त्व तेंचि धरीं रजो गुण चारी । पंचमा आचारी सांपडती ॥ ३ ॥ षड्रसीं भोक्ता हरिरूप करी । सप्तमा जिव्हारीं कळा धरीं ॥४॥ अष्टमा अष्ट सिद्धी अष्टांग नेमेशीं । तें जीवेंभावेंसी तूंचि होसी ॥५॥ नवमा नवमी दशमावृत्ति । एकादशीं तृप्ती करी ज्ञाना ॥ ६ ॥ ऐसा तूं एकादश होईं तूं रे ज्ञाना । द्वादशीच्या चिन्हां सांगो तुज ॥ ७ ॥ निवृत्ति द्वादश गुरुसेवनीं भाष्य । एकविध कास घाली ज्ञाना ॥८॥

७७४ अरे अरे ज्ञाना ज्ञान हें निवृत्ति । देहीं देहा उपरती तुज प्राप्त ॥ १ ॥ अर्थावबोध अर्थुनी दाविला । ज्ञानिया तूं भला ज्ञानदेवा ॥ २ ॥ सोहं तत्त्व साधलें प्रमाण सर्वत्रीं । उभयतां गात्रीं

प्रेम तनू ॥ ३ ॥ बिंबीं बिंब रसीं उपरम देखिला । प्रपंच शोखिला तुवां एकें ॥४॥ विष्णुनाम मंत्र सोहं तेज दिवटा । उजळून चोहटा शुद्ध केला ॥५॥ निवृत्तीचा शिष्य ज्ञानदेवीं भाष्य । शांति समरस बोध उतरे ॥ ६ ॥

७७५ ऐसें हें अंडज सांगितलें देवें । सांगोनियां भावें गिळी- येलें ॥ १ ॥ गिळिला प्रपंच समाप्ति इंद्रियां । वैष्णवीं हे माया बिंबाकार ॥२॥ निरशून्यशून्य साधूनि उपरम । वैकुंठीचें धाम हृदय केलें ॥ ३ ॥ जीव शीव शेजे पंचतीस बैसली । पंचतत्त्वांची बोली नाहीं तेथें ॥ ४ ॥ तत्त्वीं तत्त्व गेलें बोलणें वैखरी । वेदवक्ते चारी मान्य झाले ॥५॥ ज्ञानदेव म्हणे निवृत्ति तुष्टला । सर्वांगें दिधला समबोध ॥६॥

७७६ परेसी जंव पाहें तंव दिसे हें अरुतें । तळीं तळाखालतें विश्वरूप ॥ १ ॥ दिव्य चक्षुदृष्टि निवृत्तीनें दिधली । अवघीच बुझाली विष्णुमाया ॥२॥ शम दम कळा दांत उदांत । शांतितत्त्व मावळत उपरमेसी ॥ ३ ॥ गगनीं दिनमणी गगनासगट । अवघेंची वैकुंठ तया घरीं । ॥ ४ ॥ उद्भट कारण केलें हो ऐसें । तुष्टोनी सौरसें केलें तुम्हीं ॥ ५ ॥ ज्ञानदेव शरण निवृत्तीच्या चरणां । कांसवीचा पान्हा पाजियेला ॥६॥

७७७ सार सप्तमीसी हारपली निशी । दशवे द्वारेसी उभा राहे ॥ १ ॥ तेथें तूं सावध अवघाचि गोविंद । देहीं देहाभेद करूं नको ॥ २ ॥ इंद्रियांच्या वृत्ति दशवे द्वारीं गति । देहगेहउपरती होईल तुज ॥३॥ विस्तारीं विस्तार गुण गुह्य सार । एकाएकीं पार सार धरीं ॥ ४ ॥ विकृति विवर प्रकृति साचार । तत्त्वाचा निर्धार समरसीं ॥५॥ निवृत्ति सांगे ज्ञाना एक तूं करी । तरी तूतें कामारी होईल चित्तें ॥६॥

७७८ सूक्ष्म साध्य काज सांगितलें स्वामी । धृति धारणा क्षमीं हरपल्या ॥ १ ॥ सूक्ष्म सख्य नेलें विश्वरूप देहीं आलें । प्रपंचेसी मावळलें तिमिर रया ॥२॥ विशेषेंसी मिठी दिधली शरीरें । इंद्रियें

बाहिरे नाईकती ।। ३ ।। ऐसें हें साधन साधकां कळलें । चेतवितां बुझाविलें मन माझें ।। ४ ।। उतावेळ पिंड ब्रम्हांडासहित । नेत्रीं विकाशत ब्रम्हतेज ।।५।। ज्ञानदेव विनवी निवृत्तीस काज । हरपली लाज संदेहेंसी ।।६।।

७७९ अरे अरे ज्ञाना झालासी पावन । तुझें तुज ध्यान कळों आलें ।। १ ।। तुझा तूंचि देव तुझा तूंचि भाव । फिटला संदेह अन्यतत्त्वीं ।। २ ।। मुरडूनियां मन उपजलासी चित्तें । कोठें तुज रितें न दिसे रया ।। ३ ।। दीपकीं दीपक मावळल्या ज्योती । घरभरी वाती शून्य झाल्या ।।४।। वृत्तीची निवृत्ति आपणासकट । अवघेंची वैकुंठ चतुर्भुज ।।५।। निवृत्ति परमानुभव नेमा । शांतिपूर्ण क्षमा ज्ञानदेवो ।। ६ ।।

७८० अवेवी सावेव सम साम्य बुद्धि । शांति दया सिद्धी प्रगटल्या ।। १ ।। बोळली हे कृपा निवृत्ति दयाळा । सर्व रोम पाल्हाळा प्रेमांकुर ।।२।। दिवसाचें चांदिणें रात्रीचें उष्ण । सांगितला प्रश्न निवृत्तिराजें ।।३।। सोहंसिद्धमंत्रें प्रोक्षिला संसार । मरणाची येरझार खुंटियेली ।। ४ ।। चित्तवित्तगोत आपण पैं जाला । देहीं देह गेला भाव माझा ।।५।। ज्ञानदेवा रसीं स्नान दान गंगे । प्रपंचेसी भंगे विषयजात ।।६।।

७८१ आदिमध्यअंत तुजमाजीं बिंबे । ब्रम्हीं ब्रम्ह थांबे लवण जळीं ।।१।। तैसें झालें ज्ञाना उन्मनीं उलथा । प्रपंच चळथा उडालिया ।।२।। रिगु निगु काज जालें तुझें घर । अवघाचि संसार कळला आम्हां ।। ३ ।। गोप्य गुजराज उमजलासे हरि । दिसे अभ्यंतरीं आत्माराम ।। ४ ।। न दिससी ज्ञाना देहीं तुझ्या राम । घेतला विश्राम ऐसें दिसे ।।५।। निवृत्ति निवांत समरसें पाहात । अवघाचि दिसत देहीं विदेह ।।६।।

७८२ निज तेज बीज नाठवे हे देहो । हरपला मोहो संदेहेसीं ।।१।। काय करूं सये कोठें गेला हरि । देहीं देह मापारी हरि जाला ।।२।। विदेह पैं गंगा पारुषली चित्तीं । चिद्रूपीं हे वृत्ति बुडीयेली

॥३॥ गुरुलिंगीं भेटी निवृत्ति तटाक। देखिलें सम्यक् समरसें ॥४॥ दत्ताचित्तावृत्ति ज्ञेयज्ञानकळा। समाधि सोहळा विष्णुरूपीं ॥ ५ ॥ ज्ञानदेव गाय हरिनाममृत। निवृत्ति त्वरित घरभरी ॥६॥

७८३ सुखीं सुख मुरे तेथें कोण झुरे। जळीं लवण विरे तैसें जालें ॥१॥ ज्ञान तें विज्ञान प्रपंचेंसि भान। तेजोरूप गगन बिंबलें दिसे ॥ २ ॥ आत्मा आत्मरूप परमात्मा समीप। कोटि कोटिरूप एकलेंचि दिसे ॥ ३ ॥ नानातेजीं भासे प्रपंचीं प्रकाशे। विरुळा समरसें ध्याये त्यासी ॥४॥ ऐसें जालें तुज प्रगटलें निज। कांसवीचें बीज अंकुरलें ॥५॥ निवृत्ति निजबोध आनंदादि कंद। शाखाद्रुम भेद हरि जाला ॥६॥

७८४ आत्मरूपीं रूप रंगलें सहज। रिगोनी निजगुज सतेजिलें ॥ १ ॥ तेज बीज ब्रिवडे पेरिलें निवाडे। उगवलें चोखडें ब्रम्हरूप ॥ २ ॥ शांतीची गोफण उडविला प्रपंच। धारणा आह्राच स्थिर केली ॥ ३ ॥ वेटाळिलें धान्य खळेदान दिठीं। दिधलें शेवटीं भोक्तियासी ॥ ४ ॥ देते घेते जीवें नुरेचि शेखीं। शिवमय खोपी समरसीं ॥ ५ ॥ ज्ञानदेव म्हणे निवृत्ति उदारा। ऐसा एकसरा तुष्टलासी ॥६॥

७८५ खळेदान देसी भोक्तया सांपडे। ऐसें तुवां चोखडें रूप केलें ॥ १ ॥ ज्ञान तेंचि धन ज्ञान तेंचि धान्य। जालें रे कारण ज्ञानदेवा ॥ २ ॥ तळवटीं पाहे तंव रचिलें दान अपार। वेदवक्ते साचार बुझावले ॥ ३ ॥ साचार आठ रे भासासी। उपरती भूसि निवडली ॥ ४ ॥ मोक्ष मुक्ति फुका लाविली तुवां दिठी। तुझा तूं शेवटीं निवडलासी ॥ ५ ॥ निवृत्ति प्रमाण केलें तुवां ज्ञाना। ब्रम्हीब्रम्ह अगम्या रातलासी ॥ ६ ॥

७८६ रवितेजकिरण फांकलीया तेज। उडे रे सहज तिमिर रया ॥१॥ तैसा तूं गभस्ति निवृत्ति उदारा। उमवोनी चराचरां तेज केलें ॥२॥ तेजों तेज दिसे अव्यक्ताचा ठसा। उमजोनी प्रकाशा न मोडे तुझा ॥ ३ ॥ चंद्रोदयीं कमळें प्रकाशिलीं सितें। तैसें तुझें

भरितें करीं आम्हां ॥ ४ ॥ वृत्तीची निवृत्ति देखिली म्यां तुझी । हरपली माझी चित्तवृत्ति ॥ ५ ॥ ज्ञान ऐसें नांव ज्ञानदेवा देसी शेखीं तुवां रूपासी मेळविलें ॥६॥

७८७ आत्मतेजें तेज रवितेज बिंबें । जीव शीवीं बिंबे ज्ञानतेजें ॥ १ ॥ तैसें तुज ज्ञान जालें रे हें काज ॥ केशवीं विराज चित्त जोडे ॥ २ ॥ समाधीचें रूप रूपासी आलें काह्या । पसरुनी बाह्या देती क्षेम ॥ ३ ॥ प्रवृत्ति निवृत्ति दोहींची तटाक । उतरलासी एक सिंधोदकें ॥ ४ ॥ क्षीर नीर हरि जाला असे स्वादु । अवघाची गोविंदु नानादेहीं ॥ ५ ॥ निवृत्तिसंपत्ति आलिया पैं हातां । तत्त्वीं तत्त्व निमथा उलथा तूं ॥६॥

७८८ देहधर्मीं काज गुरुराज चित्तीं । तरीच या संपत्ती फळद होती ॥१॥ तैसें तुझें ध्यान करितां उद्भट । सांपडली वाट वैकुंठीची ॥ २ ॥ ज्ञेय ज्ञाता ज्ञान ध्येय ध्याता हरि । समरसे श्रीहरि तत्त्व जालें ॥ ३ ॥ पृथ्वी आप तेज गगनाकृति वायो । फिटला संदेहो ये जन्मींचा ॥४॥ उपदेश द्रष्टा जरी असे श्रेष्ठ । तरीच भाग्य विनट विष्णुरूपीं ॥ ५ ॥ ज्ञानदेवीं सिद्धी साउली श्रीहरि । गुरुकृपा करीं कुरवाळिलें ॥ ६ ॥

७८९ अनुपम्य तेजें धवळलें ब्रम्हांड । विश्वरूपीं अखंड तदाकार ॥ १ ॥ रसीं रस मुरे प्रेमाचें स्फुंदन । एकरूपीं धन हरि माझा ॥२॥ नाद आणि ज्योति परिपूर्ण आम्हां । परेसी महात्मा उजेडला ॥ ३ ॥ जाला अरुणोदयो उजळलें सूर्यतेज । त्याहुनी सतेज तेज आलें ॥ ४ ॥ हरपल्या रश्मी देहभाव हरि । ऋद्धि सिद्धि कामारी जाल्या कैशा ॥५॥ निवृत्ति उपदेश ज्ञानियां लाधला । तत्त्वीं तत्त्व बोधला ज्ञानदेव ॥ ६ ॥

७९० त्रिपदा चतुष्पदा गायत्रीस्मरण । त्याचें विस्मरण हरिप्रेमें ॥ १ ॥ निवृत्ति सांगे हरिनामगंगे । जालासी सर्वांगें गंगोदक ॥ २ ॥ पाणिपद चित्तवृत्ति हे बुडाली । देहीं देहा गेली प्रीति सदा ॥ ३ ॥ चक्षुद्वय तेज हरिरूपीं बिंब । पृथ्वीतळ अंभ हरि

दिसे ॥ ४ ॥ सुलज्ज निर्लज्ज मेघवर्ण शाम । सांवळा सप्रेम गुणग्राह्य ॥ ५ ॥ थोडेनी आतुडे सडेनी पदार्थें । येतु असे अर्थें हृदयामाजीं ॥६॥ नाममंत्र रूप इतुकेन संकेत । देतुसे अर्थ दीनाचा दाता ॥ ७ ॥ बापरखुमादेविवरु विनत सोपारा । मरणाच्या येरझारा दूर केल्या ॥ ८ ॥

७९१ आधींच तूं ज्ञान वरी जालें उन्मन । हरि हें जीवन हृदयीं आलें ॥ १ ॥ स्थिरावलें ध्यान ज्ञानाचिये वृत्ति । विज्ञान-संपत्ति साधलिया ॥ २ ॥ अंधकारपट नासला समतेज । रामरूपीं पैज दीपज्ञान ॥ ३ ॥ संतशांत शांति उलथीचा ठसा । कृष्णरूपीं दिशा तेजो तेज ॥ ४ ॥ अलक्ष लक्षितें अगोचर पर । तेथेंही गव्हर संचलें असे ॥५॥ ज्ञानदेव सुखी जाली सेविश्रांति । परमानंद चित्तीं निरंतर ॥ ६ ॥

श्रीनिवृत्तिप्रसादानें प्राप्त झालेली स्थिति.

७९२ कापुराचे कळिवर अनळाचा मरगळा । भेदून द्वैताचा सोहळा केवीं निवडों पाहे ॥१॥ बोलु अखरीच वळला भीतरीं नाहीं आला । तो केवीं विठ्ठला पावे जी तुम्हां ॥२॥ मन बुद्धीसी जें आद्य तयासी जें वेद्य । कळिकाळा ववळेना संधि जोडुनी जाये ॥३॥ वाचाळपणें परा येवो नल्हाये दातारा । अनुभवो भीतरा बाहेजु वेडावला ॥४॥ निरयदृष्टि ती खोली येउनी राहे बुबुळीं । लवण थाव घेउनी जळीं केवीं निवडो पाहे ॥५॥ निवृत्तिदासु तेथें निवृत्ति करुनी यातें । श्रीगुरुनिवृत्तिनाथें फुडें केलें ॥६॥

७९३ व्यक्ताव्यक्त दिठी घालूनि कल्पांता । कल्पना नुरेचि तेथें आतां ॥ २ ॥ पाहाणियाचा प्रपंचु पाहतां । निमाला कवणा बोलूं ठेऊं आतां ॥३॥ दुजें म्हणो जाय तव मीमाजीं हारपे । न वर्णवे तुझी सत्ता रया ॥ गोडियेचें गोडपण गोडी केवीं मिरवी । तुजमाजीं असतां तें वेगळीक रया ॥३॥ निशीं जागरणीं निमाला कीं तंतुचि तंतीं आटला । रसीं रसु दुणावला तुझ्या ठायीं ॥४॥ तेथें कल्पनेसी

मूळ विरोनियां कल्हाळ। तैसें उभय संधीं तूं विदेही रया ॥ ५ ॥ यालागीं बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु उदारु। दिठीचे दिठीमाजीं अंजन। सुखीं सुख दुणावलें चौघां पडिलें मौन्य। येणें निवृत्तिरायें खुणा दाऊनियां सकळ। डोळ्यावीण दिठी प्रबळ रया ॥६॥'

७९४ अनुभव खूण मी बोलें साजणी। निरंजनीं अंजन लेईलें अंजनीं ॥१॥ गुरुमुखें साधन जालें पैं निवृत्ति। तत्त्वसार आपणचि जाला निवृत्ति ॥२॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठल कृपा चित्तीं। पुंडलिका साधिलें प्रेम तत्त्वार्थी ॥ ३ ॥

७९५ पदोपदीं निजपदा गेलें वो। कर्म संचित सकर्म जालें वो ॥१॥ तेथें आपुले नाठवे कांहीं वो। आपआपणा न पडे ठायीं वो ॥ २ ॥ श्रीगुरुप्रसादें ज्ञानबोधु झाला वो। नव्हें ते ठाउकें पडिलें माय वो ॥ ३ ॥

७९६ इवलेसें रोप लाविलें द्वारीं। त्याचा वेल गेला गगनावरी ॥१॥ मोगरा फुलला मोगरा फुलला। फुलें वेंचितां अतिभारु कळियांसी आला ॥ २ ॥ मनाचिये गुंती गुंफियेला शेला। बाप-रखुमादेविवरु विठ्ठलीं अर्पिला ॥ ३ ॥

७९७ प्रकृतीचें पूजन प्राप्तीवीण जाण। प्राप्ती सिंचन दोन्हीं वांया गेलीं ॥१॥ पूजन कवणा करूं सिंचन कवणा करूं। नाहीं नव्हे तें धरूं गुरुमुखें ॥२॥ रखुमादेविवरु गुरुमुखा भ्याला। होता तो लपाला नाहीं ते ठायीं ॥३॥

७९८ देखोनी पूजावया गेलें द्वैतभावो। तेथें एक उपदेशी श्रीगुरुरावो ॥ १ ॥ द्वैतभावो नाशिला माझा द्वैतभावो नाशिला। पूजा उद्वंस केला तें ब्रम्हमय ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु देखण्या वेगळा देखिला। सगुण निर्गुण जाला बाईये वो ॥३॥

७९९ दीपप्रकाश दीपीं सामावला कळिके सामावली ज्योती। ज्योती सामावोनी बिंब हरपलें तैसी जाली स्वयें स्थिति। संचितं प्रारब्ध दग्ध पटन्यायें हे दृश्यभ्रांति। देहो जावो अथवा राहो

फिटला संदेहो मृत्तिकेचि कायसी खंती रया ॥१॥ रूप पाहोनियां दर्पण ठेलें शेखीं अभास दृष्टि राहिला। न पाहतां मुख जाणें तो आपण तैसा अनुभव जाला रया ॥२॥ या प्रपंचाचें कवच सांडुनी बाहेरी अविद्या दृश्य संहारी। पदीं पद ग्रासुनी ठेलें जें बुडोनि राहिलें अंतरीं। चैतन्याचें मुसें हेलावत दिसे जेवीं तरंगु सागरीं। कूर्माचिये परी आंगचि आवरी तो स्थिर जाला चंद्र करो रया ॥३॥ तेथें जाणणें निमालें बोलणें खुटलें जेवीं जीवनीं जीवन मिळालें। दश दिशा भरुनी दाटलें कीं सुख सुखासी भेटो आलें। ज्ञानदेव म्हणे आम्हां जितांचि मरणें। कीं कोटी कोटी जिणें ऐसें निवृत्तीनें केलें रया ॥ ४ ॥

८०० चातकाची तृषा मेघें पुरविली। ब्रम्हस्तनी पान्हाईली बाईये वो ॥१॥ निवृत्तिप्रसाद माझ्या मुखीं सूदला। प्रेमरसें धारा फुटल्या दोन्हीं पक्षीं ॥२॥ बाप श्रीगुरु तेणें मज अफाविलें। अवघें ब्रम्ह दाविलें ज्ञानदेवा ॥ ३ ॥

८०१ देखिले तुमचे चरण निवांत राहिलें मन। कासया त्यजीन प्राण आपुला गे माये ॥१॥ असेन धणीवरी आपुले माहेरीं। मग तो श्रीहरि गीतीं गाईन गे माये ॥२॥ सकळही गोत माझें पंढरिसी जाण। बापरखुमादेविवरा विठ्ठलाची आण ॥३॥

८०२ तृप्ति भुकेली काय करूं माये। जीवनीं जीवन कैसें तान्हेजत आहे ॥१॥ मन धालें परी न धाये। पुढत पुढती राजा विठ्ठलु पाहे ॥२॥ निरंजनीं अंजन लेईजत आहे। आपुलें निधान कैसें आपणचो पाहे ॥३॥ निवृत्ति गार्हस्थ मांडलें आहे। निष्काम अपत्य प्रसवत जाये ॥ ४ ॥ त्रिभुवनीं आनंदु न माये गे माये। आपेआपु परमानंदु वोसंडतु आहे ॥५॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु गे माये। देहभाव सांडुनी भोगिजत आहे ॥६॥

८०३ सांवळा सकुमार लावण्य त्रिभुवनीं। अवचिता आंगणीं देखिला रया ॥ १ ॥ आळवितां नयेची सचेतनीं अचेत। भावेंचि तृप्त माझा हरि ॥२॥ अज्ञानी न दिसे ज्ञानी येऊनि उभा। विज्ञानेसी

शोभा दावी रया ॥३॥ ज्ञानदेवा सार सांवळिये मूर्ति । निवृत्तीनें गुंति उगविली ॥ ४ ॥

८०४ जन्मा आवर्ती येरझारी फिटली । ब्रम्हसमदृष्टि जाली गुरुमुखें ॥१॥ भागल्याचा सिणु भागल्यानें नेला। भाग्योदय जाला भाग्येंवीण ॥२॥ रखुमादेविवरु भाग्यें जोडला । जोडोनी मोडला कांहीं नव्हतेपणें ॥ ३ ॥

८०५ दृश्यादृश्य नातळे स्थूळ प्रपंचभान । तेथें मायेचें कारण हेत नाहीं ॥ म्हणोनी ज्ञान विज्ञान कल्पना लक्षण । तेथें सुखासी सुख जाण भोगिता हें ॥ १ ॥ नामावांचुनी संवादें निवृत्ति अभेद पदें । निज भजनीं स्वानंदें नवल पाहे ॥२॥ तेथें दिवस ना रात्रीं सर्वहेतुविवर्जितु । स्वयंभासक तूं नवल त्याचें ॥ ३ ॥ चिन्मय ना चिन्मात्र वेद्य सर्वगत । स्वसंवेद्य साक्षभूत आपणयासी ॥४॥ स्वयंवेद्य सन्मुखता भेदु नाहीं आतां । भक्ति आणि परमार्था हेंचि रूप ॥ ५ ॥ निवृत्तिप्रसादें संपर्केसी बोध। नीच नवा आनंद ज्ञानदेवा ॥ ६ ॥

८०६ अंतरींच्या सुखा नाहीं पै मर्यादा। यापरी अगाधा होउनी खोल ॥१॥ तेथें गोविंदु अवघाची जाला । विश्व व्यापूनियां उरला असे ॥२॥ बाह्यअभ्यंतरीं नाहीं आपपर । सर्व निरंतर नारायण ॥ ३ ॥ मीपण माझें न देखे दुजें । ज्ञानदेवो म्हणे ऐसें केलें निवृत्तिराजें ॥ ४ ॥

८०७ लेउनी अंजन दाविलें निधान । देखतांची मन मावळलें ॥१॥ ऐसिया सुखाचें करूनियां आळें । बीज तें निर्मळ पेरू आतां ॥ २ ॥ ज्ञानाचा हा वाफा भरूनियां कमळीं । सतरावी निराळी तिबतसे ॥३॥ निवृत्तिप्रसादें पावलों या सुखा । उजळलिया रेखा ज्ञानाचिया ॥ ४ ॥

८०८ मी माझें अद्वैत द्वैत होउनी ठेलें। सद्गुरु एका बोलें ठेविलें ठायीं ॥१॥ द्वैत गिळी अद्वैत मेळीं। चित्ताची काजळी तोडी

वेगीं ॥२॥ ज्ञानदेव म्हणे निवृत्ति उदार। दीपीं दीप स्थिर केला सोयी ॥ ३ ॥

८०९ अनंत अनंतापरी देखतां तो अंतरीं। हृदयाभीतरीं मज निवविती माये ॥ १ ॥ चाळवी चक्रचाळ अलगट गोपाळ। यानें केला सुकाळ सहज सुखाचा वो माये ॥ २ ॥ सांगवी ते सांगणी उमगुनी चक्रपाणी। त्या निर्गुणाचे रहाणी मी रिघालें वो माये ॥३॥ भ्रांतिभूली फेडूनियां निवृत्ति। रखुमादेविवरु विठ्ठलीं गती जाली वो माये ॥ ४ ॥

८१० पंचविसा वेगळें महत्तत्त्व बोलिजे। तें मज अंगविजे ऐसें निवृत्तीं केलें वो माये ॥ १ ॥ सहज बोधें बोधलें न विचारी आपुलें। म्हणोनियां मुकलें अवघ्यांसी वो माय ॥ २ ॥ पांचाहुनी परती मी जाहालिये निवृत्ति। चिदानंदीं सरती स्वरूपीं वो माये ॥३॥ ऐसें जाहलें चांग अचिर देवांग। रखुमादेविवरें पांग फेडिला वो माये ॥ ४ ॥

८११ सत्त्व रज तम प्रकृति अपारा। याही भिन्न प्रकारा हरि रया ॥१॥ दिसोनी न दिसे लोकीं व्यापारीं। घटमठ चाऱ्ही हरि व्याप्त ॥२॥ स्वानुभवें धरी अनुभवें वाट। तंव अवचित बोभाट पुढें मागें ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे न कळे याची लीला। ते निवृत्तीनें डोळां दाविली मज ॥ ४ ॥

८१२ मायाविवर्जित जालें वो। माझें गोत तें पंढरिये राहिलें वो ॥ १ ॥ पतिव्रता मी परद्वारिणी। परपुरुषेंसी व्यभिचारिणी ॥ २ ॥ साचारी चौदा जाली वो। सेखीं अठरा घोकुनी राहिलें वो ॥३॥ निवृत्तिप्रसादें मी गोवळी वो। माझा भावो तो विठ्ठलु न्याहाळी वो ॥ ४ ॥

८१३ प्राण जाये प्रेत न बोले चित्रींचे लेप न हाले। तैसें दृश्य द्रष्टा दर्शन त्रिपुटी वो करी हे शब्दची वाउगे ठेले रया ॥ १ ॥ आतां आपणिया आपण विचारी। शेखीं प्रकृति ना पुरुष निर्धारी ॥ २ ॥ आतां प्रेताचे अळंकार सोहळे। कां शब्दज्ञानें जे डौरले।

दीपने देखती कांहीं केलें। ऐसें जाणोनियां शीण न मनीं ती प्रतिष्ठा भोगिती भले रया ॥३॥ बापरखुमादेविवरुविठ्ठल देखतांचि जे बोधले। ते तेणें सुखें होउनी सर्वात्मक जे अंसतांची देहीं विस्तारलें। येणें निवृत्तिरायें खुणा दाउनी सकळ। बोलतां शीणु म्हणे होईल रया ॥४॥

८१४ ब्रम्हीं ब्रम्ह होणें हें तो कठीण सांगतां। आब्रम्हीता जयाचिया सत्ता विस्तारले ॥ १ ॥ सांगतां नये सांगावें तें काय। तेथील हे सोय गुरूखुणा ॥२॥ मन हें अमोलिक जरी गुंफे अमूपा। तरीच हा सोपा मार्ग रया ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु ब्रम्हविद्येचा पुतळा। तेथील हे कळा निवृत्तिप्रसादें ॥४॥

८१५ परे पडे मिठी तेथें बोलणेंचि नुठी। आवडी गिळूनियां आतां जीवें नाहीं तुटी ॥१॥ सांगिजे बोलिजे तैसें नव्हे गे माये। सुमरीं मारिलें येणें श्रीगुरुरायें ॥२॥ निवृत्तिदासा सन्निधान दुरी। आवडी गिळुनी आतां जीवें नाहीं उरी ॥३॥

८१६ समसुखें शेजे निजोनियां काज। साधिलेंसे बीज निवृत्तिरायें ॥ १ ॥ पृथ्वीतळ शय्या आकाश प्रावरण। भूतदया जीवन जीवभूत ॥ २ ॥ निर्जी निज आली हरपल्या कळा। ब्रह्मानंद सोहळा गुरुशिष्यीं ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं काज निरालंब रूप। तळिवरी दीप सतेजला ॥४॥

८१७ साकारु निराकारु वस्तु सद्‌गुरु आमुचा। तेणें या देहाचा केला उगऊ ॥ १ ॥ उगविलें उगविलें मायेतें निरसिलें। एकत्व दाविलें त्रिभुवन रया ॥ २ ॥ सत्रावी दोहोनी इंद्रिया सौरसु। गुरुमुखें उल्हासु भक्तिमहिमें ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे मी नेणता प्रपंचीं तोडली मोहाची पदवी आम्हीं ॥४॥

८१८ अमित्य भुवनीं भरलें शेखीं जें उरलें। तें रूप आपलें मज दावियलें वो माय ॥ १ ॥ आतां मी नये आपुलिया आस। तुटले सायास भ्रांतीचे वो माय ॥ २ ॥ मंजुळ मंजुळ

वायो गती झळकती । तापत्रये निवृत्ति निर्वाळिलें वो माय ।। ३ ।। वेडावले एकाएकीं निजधाम रूपीं । रखुमादेविवरु दीपीं दिव्य तेज वो माय ।।४।।

८१९ शुद्धमतीगती मज वोळला निवृत्ति । त्यानें पदोपदीं प्रीति स्वरूपीं वो माय ।।१।। आतां मी जाईन आपुलिया गांवा । होईल विसावा सुखसागरीं वो माय ।।२।। पाहतां न देखे आपुलें कोणी नाहीं । निजरूप पाहीं अनंता नयनीं वो माय ।।३।। हा रखुमादेविवरु गुरुगम्य सागरु । न करीच अव्हेरु माझा वो माय ।। ४ ।।

८२० पृथ्वी आडणी आकाश हें ताट । अमृत घनवट आप तेज ।। नित्य हें जेवितां तेज प्रकाशत । सर्वही गोमटीं ब्रह्मद्वारें ।।१।। जेवणार भला जेऊनियां धाला । योगी जो निवाला परमहंस ।।२।। चांदणा वोगरु दिसे परिकरु । नवनीत घातलें व्योमीं बरवें ।। निळिये परवडी शाक जालें निकें । अंबट घाला तिखें प्रेम तेथें ।। ३ ।। गंगा यमुना तिसरीयें सागरीं । म्हणौनी प्रकारी क्षीर जाली ।। सोज्वळ ब्रह्मतेजें साखर सांजोरी । जेवितो हे गोडी तोचि जाणे ।।४।। इडा क्षीर घारी पिंगळा गूळ वरी । त्यामाजीं तिसरी तेल वरी ।। सुषुम्नेचे रुची तूर्या आतुडली । अहर्निशीं जाली जेवावया ।। ५ ।। सितळ भीनला चंद्र अंबवडा । सूर्य जो कुरवडा खुसखुसित ।। तया दोहीं संगें भाव हेचि मांडे । मग जेवा उदंडें एक चित्तें ।।६।। पवित्र पापडु मस्तकीं गुरुहस्त । म्हणउनी अंकित तयातळीं ।। सौरसाची गोडी जयासी लाधलीसे । उपदेशितां जालीं अमृतफळें ।।७।। कपट वासनेची करूनियां सांडई । शेवा कुरवडई गोमटी कीजे । गुरुचरणीं लाडु करूनियां गोडु । मग जेवी परवडु योगिराजु ।। ८ ।। गुरुपरमार्थें ग्रांसूनियां भूतें । क्षेम अवकाशातें आच्छादुनी ।। जेवणें जेवितां ध्वनि उठे अंबरीं । तें सुख अंतरीं प्रेम वाढे ।।९।। षड्रसाची उपमा देऊं म्हणों जरी । ब्रह्म रसापरतें गोड नाहीं ।। येणें दहिभातें जेवणें हें जालें । तिखटही आलें प्रेम तेथें ।।१० ।। अमृत जेविला अमृतें आंचवला । सेजे विसावला

निरालंबीं । मन हें तांबूल रंगलें सुरंग । नव जाये अभंग कव्हणीकडे ॥ ११ ॥ कापुर कस्तुरी शुद्ध परिमळु । गोडियेसी गुळु मिळोनि गेला ॥ सुमनाचि मूर्ति सुमनीं पूजिली । सुमनीं अर्चिली कनकपुष्पीं ॥ १२ ॥ ऐसें नानापरीचें जेवण जालें । बापनिवृत्तियोगियानें वाढिलें ॥ ज्ञानदेव म्हणे धणिवरी जेविलों । बापरखुमादेविवरें विठ्ठलें सुखिया केलों ॥ १३ ॥

८२१ अनुभवें अनुभवु बोधा बोध आथिला । निःशब्दीं निःशब्द नादावला ॥ १ ॥ माझा श्रीगुरु ब्रम्ह बोलणीं बोलवीतु । तेथील संकेतु कोण्ही नेणें ॥२॥ निवृत्तिप्रसादें म्यां ब्रम्हचि जेविलें । ब्रम्ह ढेंकरी पाल्हाईलें नेणोनियां ॥३॥

८२२ रूप सामावलें दर्शन ठाकलें । अंग हारपलें तेचि भावीं ॥ १ ॥ पाहों जाय तव पाहाणया वेगळें । ते सुखसोहळे कोण बोले ॥ २ ॥ जेथें जाय तेथें मौन्यचि पडिलें । बोलवेना पुढें काय करूं ॥ ३ ॥ सरिता ना संगम ओघ ना भ्रम । नाहीं क्रिया कर्म तैसें झालें ॥४॥ जाणों जाय तंव जाणणिया सारिखें । नवल विस्मयें कवण सांगों ॥५॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलुचि अंगीं । निवृत्तिरायें वेगीं दाखविला ॥६॥ तोचि सबराभरितु रूपनामरहितु । अपरंपार मी तूं नीच नवा ॥७॥

८२३ मीतूंपण विकल्प मावळला मुळीं । दोहीमाजीं बळी कवण पाहों । पाहतां पाहणें द्रष्टत्व ग्रासिलें । स्वरूपचि उरलें कवणा पाहों ॥ १ ॥ बोलो नये ऐसें केलें वो माय येणें । बोलतांचि गुणें आठऊ नाहीं ॥२॥ आठवितां विसरु संसार नाठवे । हे खूण स्वभावें बोलत्याचा । बोलतां बोलणें ठकचि पडलें मुळीं । स्थूळींचा स्थूळीं प्रकाश झाला गे माये ॥३॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु उघडा । निजबोधीं निवाडा ऐसा झाला । निवृत्तिरायें खूण लेऊनि अंजन । दाऊनि निधान प्रकट केलें ॥४॥

८२४ मजमाजीं पाहतां मीपण हरपलें । ठकलेंचि ठेलें सये मन माझें ॥१॥ आंत विठ्ठलु बाहेर विठ्ठलु । मीचि विठ्ठलु मज भासतसे

॥२॥ मीपण माझें नुरेचि कांहीं दुजें । ऐसें नाहीं केलें निवृत्तिराजें म्हणे ज्ञानदेवो ॥ ३ ॥

श्रीविठ्ठलप्रसादानें प्राप्त झालेली स्थिति.

८२५ जें ब्रम्हीं पाहतां मन न सिरे कोठें । ऐसियाचे पेठे मज उभें केलें ॥ १ ॥ नावाडा श्रीरंगु जाहला हळुवारु । तेणें पावविला पारु ब्रम्हविद्येचा ॥ २ ॥ श्रीगुरुवीण सर्व शून्य हेंचि मी जाणें । तेथिंचिये खुणें निवृत्तिराजु ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलीं अनुसंधान । रात्रिदिन लीन ब्रम्हस्थिति ॥४॥

८२६ नवांची खाणी दहाव्यानें शोकिली । अकराव्यानें जाली देशधडी ॥१॥ तें ब्रह्मपंथीं माखलें ब्रह्मपंथीं माखलें । मरोनी जागृत जालें मन गे माये ॥ २ ॥ अवघें अंबर माझें तिंबलें । ब्रह्मरसें पिळिलें वो रंग नव्हे ॥३॥ सारवियोगें माझें कर्म बुडालें । निष्कर्म जालें म्हणोनी नातळे ॥४॥ जागृति स्वप्न बुडाली । रखुमादेविवरें सहित गिळिली ॥ ५ ॥

८२७ ब्रह्माची पुतळी मीचि पैं जालों । ब्रह्मचि लेईलों अंजन गे माय ॥ १ ॥ ब्रह्मचि सुख ब्रह्मपदीं पावलों । ब्रह्मसुखीं निवालों निजीं निज देखा ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु ब्रह्मपदीं सामावला । मजसहित घेउनी गेला निजपुटीं ॥ ३ ॥

८२८ सिद्ध सांडूनि निजबोधा गेलें । निजबोधु मुकलें ब्रह्मभुली ॥ १ ॥ आठवेना माझें पूर्वजन्मग्राम । अवघाचि श्रम माझा हिरोनियां नेला ॥२॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलें वेडावलें । आपणासहित मज ब्रह्मीं बुडविलें ॥ ३ ॥

८२९ मन हें राम जालें मन हें राम जालें । प्रवृत्ति ग्रासुनी कैसें निवृत्तीसी आलें ॥१॥ श्रवण कीर्तन पादसेवन कैसें विष्णुस्मरण केलें । अर्चन वंदन दास्य सख्य आत्मनिवेदन केलें ॥२॥ यम नियम

प्राणायाम प्रत्याहार संपादिलें। ध्यान धारणा आसन मुद्रा कैसें समाधीसी आलें ।। ३ ।। बोधीं बोधलें बोधितां नये ऐसें जालें। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलें माझें मीपण हरपलें ।। ४ ।।

८३० देखावयालागी जव अनौतें पहिलें। तव तनु मनु त्रिभुवनीं व्यापिलें गे माये ।। १ ।। नवलावो जाले जग हरिच होऊनि ठेलें। आठवू विसरलें काय करूं ।। २ ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलें साच केलें। लोह परिसेंसी झगटलें तैसें जालें गे माये ।। ३ ।।

८३१ नेणते ठायीं मन पाहों गेलें। तंव मनचि पावलें जागृतीये माये ।। १ ।। जागृती अंतीं स्वप्न देखिलें। जागृती स्वप्न दोन्ही हरपलें ।। २ ।। रखुमादेविवरु मरणधारणा भ्याला। तेणें मज दाविला तेजोमय ।। ३ ।।

८३२ मन मारूनियां मुक्त पै केलें। मीपण माझें नेलें हिरोनियां ।। १ ।। मज लाविला चाळा लाविला चाळा। विठ्ठलुचि डोळां बैसलासे ।। २ ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु लाघवी भला। आपरूपीं मज केला सौरसु ।। ३ ।।

८३३ अगाधपण माझें अंगीं बाणलें। वरपडें देखिलें मृत्तिकालिंग ।। १ ।। त्यासी चैतन्य नाहीं गुण नाहीं। चळण नाहीं गुण रूप नाहीं ।। २ ।। माझ्या शरीरीं ज्योतिर्लिंग उगवलें। अगाध कवळिलें हस्तेंवीण ।। ३ ।। बापरखुमादेविवरु ज्योतिर्लिंग विश्वनाथ। तेणें माझा मनोरथ पुरविला गे माये ।। ४ ।।

८३४ अकरावरी सातवें होतें। सातवें कोठें मावळलें गे माये ।। १ ।। सहस्राची भरोवरी जाली गे माये। लय लक्षीं पाहे तंव चोजवेना ।। २ ।। रखुमादेविवरु दोन्ही घेतलीं। विरूनि टाकिलीं ब्रम्हडोहीं ।। ३ ।।

८३५ नेत्र लाउनी मनासी जंव पुसों जाय। तंव देवें नवल केलें गे बाईये ।। १ ।। देवें नवल केलें देवें नवल केलें। शेखीं सांगतां लाजिरवाणें ।।२।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलें। माझें बाह्यअभ्यंतर व्यापिलें ।। ३ ।।

८३६ दीर दिगांतरीं दीपीं पाहतां । परेहूनि परता तो देखिला वो माय ॥१॥ पाहीन मी आतां निरंजन स्वरूपता । त्यानें मज तत्त्वतां वोजविलें वो माय ॥२॥ देहाचा दिवा उजळूनि ज्ञानज्योती । परपुरुषीं निवृत्ति झाली वो माय ॥ ३ ॥ कवळूनि भेटी प्राणेंसी देईन मिठी । मी निःशब्देंसी गोष्टी सांगेन वो माय ॥४॥ निजभावें निरोपिला सच्चिदानंदपदीं । मग मज परमानंदीं गोष्टी जोडली वो माय ॥५॥ ऐसें मीं अनुसरलें यानें आवंगिले । रखुमादेविवरु विठ्ठलें वो माय ॥ ६ ॥

८३७ दीनपण दवडूनि दीनानाथें मेळविलें । तें येणें गोपाळें केलें रूप नवल वो माये ॥ १ ॥ पाहतां पारणों फिटलीं चक्षूंचीं । सर्व आवडीची कोथळी लाधली वो माये ॥ २ ॥ आतां असो हें भरोवरी सांगणें या शरीरीं । उगवले अंतरीं दृष्टीचिया वो माय ॥३॥ सहज अंगवणें निजगूज पाहणें । तें आनंदें निर्गुणें नयनीं प्रकाशलें वो माय ॥ ४ ॥ डोळाची वाढिले परब्रम्ह फळलें । त्या सुखाचें निमालें सांगणें वो माये ॥५॥ गुण गिऱ्हाईक जोडला अमोल मोलें घेतला । रखुमादेविवर विठ्ठला वो माय ॥ ६ ॥

८३८ हस्ती घोडे हरण सिंहाडे । तैसें हें गुजराती लुगडें गे माये ॥ १ ॥ पालव मिरवीत जाईन । शेला पदरीं धरूनि राहीन ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु सांवळा । तेणें मज माजिठा दिल्हा साउला ॥ ३ ॥

८३९ एकतत्त्व साधी तंव हारपलों तेथ । मज पाहतां येथ मी नाहीं ॥ १ ॥ काय करूं सांगा कैसा हा आकळे । एकतत्त्वीं मिळे हृदयीं गे बाई ये ॥२॥ संपादनीं नट नटोनियां हरि । एकरूपें करी आपण्या ऐसें ॥३॥ ज्ञानदेवीं चित्त तत्त्वसार हरि । चित्तानुलहरी झेपावली ॥ ४ ॥

८४० आपुलेनि भारें श्रीरंग डोलत गेलें । तंव अवचितें पाचारिलें पाठिमोरें ॥१॥ चैतन्य चोरिलें माझें चैतन्य चोरिलें । अवघें

पारुषलें दोन देहें ॥२॥ बापरखुमादेविवरु दिनानाथ भेटला। विठ्ठल विठ्ठल झाला देह माझा ॥ ३ ॥

८४१ उन्मनि अवस्था लागली निशाणी। तन्मयता ध्यानीं मुनीजनां ॥ १ ॥ मन तेथें नाहीं पहासी रे तें काई। सर्व हरिडोहीं बुडी दे कां ॥२॥ मनाची कल्पना देहाची भावना। शून्य ते वासना हरिमाजीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे सर्व हरिपीक फळलें। ज्ञानासी लाधलें हरिकृपा ॥ ४ ॥

८४२ तुजमाजीं विरावें तुज गिळुनी राहावें। तुझें रूप पाहावें रूपेंवीण ॥ १ ॥ तूतें अवघें गुज म्यां सांगावें। वाचेवीण बोलावें निःशब्दाकारें ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु वाचे विनविला। प्रसन्न जाला ब्रह्म दाउनी ॥ ३ ॥

८४३ सत्राविये कोठडिये माजीं निक्षेपिलें। एकी केलें धन तें बाविसे नेलें पातेजोनी ॥१॥ आपण नेणतां ऋण घ्यावयासी गेलों। तंव तंव सर्वस्वेंसी बुडालों परोपरी देखा ॥ २ ॥ मंत्र सांगितला माझ्या कानीं। जाणोनी ज्ञानविज्ञानीं वेडावलों ॥ ३ ॥ ऐसे रखुमादेविवरा विठ्‌ठलाच्या बोला। पातेजलों सर्वस्वासी ठेलों प्राङ्मुख ॥ ४ ॥

८४४ चौ तेरा आम्हीं चौसष्टीचे भागे सांचिलें। तें एका ऋणाईतें घेतलें वोळखीवीण ॥ १ ॥ आपुलें अकरावें एक सोईरे जाणा। तेंही पैं तयासी मिळोनी ठेलें ॥२॥ आतां मी चौघापाशीं जाईन तिहींचि नागविलें पाहीं। तेथें कांहीं नाहीं ऐसें म्हणितले ॥३॥ ऐसा देहाचा दिवाळखोर दुसऱ्यासी घेऊनि गेला। तेणें मज दाखविला अद्वैत पारु ॥ ४ ॥ सहस्रापरी कांहीं धरियेली जरी। ज्ञानमूढें तरी कायी जाणती ॥५॥ ऐसा बापरखुमादेविवरु विठ्‌ठलु मध्यवर्ती भला। तेणें उगाणा केला परावृत्त होऊनियां ॥ ६ ॥

८४५ पांचासहित लयातीत जालिये वो। प्रेम भवित अनुसरलें काळ्या रूपासी ॥ १ ॥ ठायींचाची काळा अनादि बहु काळा।

म्हणोनी वेदा चाळा लाविला गे माये ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरें जन्मावेगळें केलें । म्हणोनी भाज जालें बाईये वो ॥ ३ ॥

८४६ अकल्पित द्रुम आजी संयोगें घडलें । अपार आपणातें विसरलें गे माय ॥१॥ महुरलें महुरलें मन माझें मोहरलें। भक्तिफळासी कैसें आलें गे माय ॥२॥ देठीहुनी सुटलें पुढती कैसें जीवनासी आलें । बापरखुमादेविवर विठ्ठलें ऐसें केलें गे माये ॥३॥

८४७ चतुर्देहाची भरणी पुरली । एकाएकीं देखिली निजतनु ॥ १ ॥ त्याचें नांव गोवळु फिटला काळ वेळु । जाला सकळु सकळांसहित ॥ २ ॥ ऐसा बापरखुमादेविवरु सुंदरु । तेणें माझा वेव्हारु खंडियेला ॥ ३ ॥

८४८ संसारातुकलिये वेव्हारा मुकलिये । घराचारा पारुषलिये काय सांगों ॥ १ ॥ माझें जिणेंचि बुडालें माझें जिणेंचि बुडालें । विठ्ठलें कुडें केलें काय सांगों ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठलें । सहज मोलेविणें विकत घेतलें ॥ ३ ॥

८४९ कमळावरी कमळ ठेवुनी उल्हाटे । कमळीं कमळ उफराटें गे माय ॥ १ ॥ वासना निरसलिये वासना निरसलिये । ब्रह्मकमळीं उगवलीये गे बाईये ॥२॥ कारण कामातें करुनी आपैतें । महाकारण तें गगना परौतें गे बाईये ॥३॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठल तेजसु । ब्रह्मकमळीं दावितां प्रकाशु गे बाईये ॥४॥

८५० निरखित निरखित गेलीये । पाहें तंव तन्मय जालिये ॥ १ ॥ उन्मनीं मन निवालें । सांवळें परब्रह्म भासलें ॥ २ ॥ रूप येवोनियां डोळां बैसलें । पाहें तंव परब्रह्म अवतरलें ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरें विठ्ठलें । मूस ओतूनियां मेण सांडिलें ॥४॥

८५१ सदैवपण आलें गोपाळातें देखिलें । लक्षा एका जोडलें अमित्य गुणीं वो माय ॥ १ ॥ दैन्याचे सांकडीपासूनि वेगळावलें । पैं जवळी बैसविलें आनंदपदीं वो माय ॥ २ ॥ जागृतिशेवटीं निद्राभुली नुठी । मायेसी म्यां मिठी दिधली वो माय ॥३॥ मागुती

नको परतणी या शरीरीं उरवणी। प्रपंचाची कहाणी निमाली वो माय ॥ ४ ॥ सदोदित भरलें त्या तिहीं गुणां वेगळें। तें अगणित वर्षलें प्रेमघरीं वो माय ॥ ५ ॥ सबराभरित भरला या देहभावा वेगळा। रखुमादेविवरु जवळी जोडला वो माय ॥६॥

८५२ निरालंब स्तंभ घातला निजयोगु। साह्मी वेगळेसी वो माय ॥ १ ॥ आणिकां न कळे तें त्रिगुणां वेगळें। तें मज गोवळें दाविलें वो माय ॥२॥ दुर्घट घडतां न वर्णवे योग्यता। मज पुढारी वो माय ॥ ३ ॥ खुणा जरी बोलों तरी मौन्य पडलें। तें परब्रह्मीं उघडलें दिव्यचक्षु वो माय ॥ ४ ॥ तो चिदानंदु पुतळा रखुमाई जवळा। सोईरा सकळांसहित वो माय ॥५॥

आत्मपर अभंग

८५३ काय करिसी सकळ देवांचें वैभव विलास। माझिया स्वामीवीण ते अवघे उद्वस रया ॥ १ ॥ तपन त्या कमळा कमळीं विकासु। सुकवी मयंकु काय करिसी अरे बा सुधांशु ॥२॥ साताही वारांचे दिवसु एकियाचि सुरिजे। तैसें सर्वी सर्वपण माजीये न श्रीराजे ॥ ३ ॥ सर्वज्ञ सुंदर देव होतु कां भलतैसे। परी जडातें चेष्टविते आणिकां पैं नसे ॥४॥ जया नांव नाहीं रूप चिन्ह कांहीं। नामरूप चिन्ह स्वयेंचि पाहीं ॥५॥ बापरखुमादेविवरु आहे तैसाचि पुरे। काय करिसी आणिकां देवांचीं गोवारें रया ॥६॥

८५४ पूर्वदिशे भानु उगवला नळनी। कमळणी कमळीं। विकासु केला। उष्णकरु अस्तु जाला सीतकरु। प्रवर्तला कमळणी संकोचु केला गे बाईये ॥१॥ पढियंते मानसीं बहुवसे। असे दुरी तें जवळीच वसे रया ॥२॥ दोलक्षीं सोम अंबरीं। त्याचे गुण उमटती सागरीं। आंवसे कळाहीनु येरु दिसे अंधारीं। तैसा समुंधु ये शरीरीं रया ॥ ३ ॥ गगनीं वोळलीं घनुचरें। तेणें क्षितीवरी नाचती मयूरें। सोम शीतपणें कळा मिरवी। अमृत घेवों जाणती चकोर रया ॥ ४ ॥ वोळलीं स्वातीची अंबुटें। तें तत्त्व झेलिती

शुक्तिका संपुष्टें ॥ येरे नक्षत्रें वरुषती निकटें । काय जळ तयाचें बोखटें रया ॥ ५ ॥ चातकु चंद्राते चिंतितु । तो तयाचे मनोरथ पुरवितु ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु । तो मी सदा असे हृदयीं ध्यातु रया ॥६॥

८५५ जगामाजीं श्रेष्ठ सांप्रदादी नाना ॥ कीर्ति ते भुवनांमाजी फार ॥ १ ॥ आम्ही एक दिन जाणा नाथपंथी ॥ नीचाहुनी अथी अती नीच ॥ २ ॥ सर्वांचे चरण वंदितसो सदा ॥ श्रेष्ठपण कदा कीर नसे ॥ ३ ॥ नेणोंची स्वरूप धर्माधर्म कांहीं ॥ निवृत्तीच्या पायीं लीन जाहलों ॥ ४ ॥ नाठवेचि कांहीं अन्यथा साधन ॥ ज्ञानेश्वर आन उरेचिना ॥ ५ ॥

८५६ सहा चार अठरा धांडोळिती ज्यातें । परी नेणवे सखा तो जवळीं असतां ॥ १ ॥ सखा निजसुखाचा जवळीं असतां । पुढें पहातां जाले वेडे चौघे जण ॥ २ ॥ बोलों तरी आतां मौन्य पडिलें माये । शब्द हा न साये सांगो कैसें ॥ ३ ॥ चिद्रुपाचा प्रकाश तोचि आनंदाचा आभास । गुणागुणीं नाश नातळेची ॥ ४ ॥ तें गिळूनियां द्वंद्वासहित प्रपंचभास । तेथ स्थुळादि ब्रह्मांडास गिळूनी ठेले ॥५॥ ऐसिया सुख वस्ती आत्मप्रभा संविती । प्रकाशीं प्रकाश स्थिति पूर्ण ठेली ॥६॥ तेथ बिंब प्रतीबिंब भान । सरलें ज्ञानविज्ञान । हाचि नवलाव जाण तये ठायी ॥ ७ ॥ निवृत्तिदास म्हणे ज्याचें तो जाणे । आतां जें बोलणें तोचि शीण ॥८॥

८५७ आतां आपणया आपणया विचारी । सेखीं प्रकृती ना पुरुष निर्धारीं रया ॥ १ ॥ आतां प्रेतांचे अळंकार सोहोळले । कीं शब्दज्ञानें जे डौरले । दीप न देखती कांहीं केले । ऐसें जाणोनियां सिण न मानिती प्रतिष्ठा भोगिती भले रया ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठला देखतांचि जे बोधले । तेणें सुखें होउनी सर्वात्मक जें असतांची देहीं विस्तारलें । येणें निवृत्तिरायें खुणा दाउनी सकळ बोलतां सिण क्षणें होईल रया ॥ ३ ॥

८५८ अवघाची शृंगारू डोईचे दुरडी । डोळेची मुरडी परतो-

नियां ॥१॥ देखिलें स्वरूप विठ्ठल नामरूप । पारुषेना चित्त त्याचे चरणाहुनी ॥२॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठल सुखनिधी । अवघीची उपाधी तुटली माझी ॥ ३ ॥

८५९ ऐशिया माजीं तो निज एकांतीं राहिला । विठ्ठल अनुसरला भावें एके ॥१॥ नित्य प्रळय निद्रिस्त नित्य प्रळय मृत्यु । कल्पांती जीव जात मायाही नाहीं तेथ ॥२॥ तेंचि तूं होउनी राहें विश्वाशी । ठायींच्या ठायीं निवसी अरे जना ॥३॥ तेथें नाहीं दुःख नाहीं तहान भूक । विवेका विवेक नाहीं तेथें ॥४॥ ऐसें तें पाहोनी तये तृप्ती राहोनी । तेंची तूं जाणोनी होईं बापा ॥५॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलुगे माये । स्वस्वरूपीं राहे तये कृपा ॥६॥

८६० नाहीं जातिकूळ तुझें म्यां पुशिलें । परी मन मावळलें देखोनियां ॥ १ ॥ तुझेंची कुवाडें सांगेन तुजपुढें । तेणें मुक्तीचीं कवाडें उघडती ॥ २ ॥ दुजापाशीं सांगतां वाटे लाजिरवाणें । हांसतील पिसुणें प्रपंचाचीं ॥३॥ आतां उगवितांची भुलें नुगवितां सांपडलें । ज्ञानदेव बोले निवृत्तीशीं ॥ ४ ॥

८६१ अवघा सुखरूप अवघाची रूपीं । अवघाची आपीं धरूनी ठेला ॥१॥ नाम तें अवघें उच्चारिसी वेगें । येर तें वाउगें कर्महीन ॥ २ ॥ निवृत्ति गुरुप्रसादें नामीं निमग्न । नाम म्हणतां यज्ञ कोटी रया ॥ ३ ॥

८६२ मन हें धालें मन हें धालें पूर्ण विठ्ठलचि झालें । अंतरबाह्य रंगुनी गेलें विठ्ठलची ॥ १ ॥ विठ्ठल म्हणतां हरलें पाप पदरीं आलें पुण्य माप । धाला दिनाचा मायबाप विठ्ठलची ॥२॥ विठ्ठल जळीं स्थळीं भरला ठाव कोठें नाहीं उरला । आज म्यां दृष्टीनें पाहिला विठ्ठलची ॥३॥ ऐसा भाव धरुनी मनीं विठ्ठल आणिला निजध्यानीं । अखंड वदो माझी वाणी विठ्ठलची ॥ ४ ॥ तो हा चंद्रभागे तीरा पुंडलिकें दिधला थारा । बापरखुमादेविवरा जडलें पायीं विठ्ठलची ॥ ५ ॥

८६३ साधुचा महिमा वर्णवेना कांहीं। ब्रह्मादिक तेही वर्णितातीं ॥ १ ॥ त्याचिये कृपें मोक्ष जिऊनियां। लाधिजे प्राणियां निश्चयेंसी ॥ २ ॥ गंगेहूनि थोर संत शूचिष्मंत। गंगा शुद्ध होत त्याचे संगे ॥ ३ ॥ वडवानळ शूचि परी सर्वही भक्षक। इंद्र पुण्यलोक पतन होय ॥ ४ ॥ पतीतपावन कृपाळ समर्थ। देताती पुरुषार्थ चारी दिना ॥ ५ ॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठलाच्या संगी। झाला पूर्ण योगी ज्ञानेश्वर ॥ ६ ॥

८६४ दुर्जनाच्या संगे दुर्जनत्व प्राप्ती। कैंचि त्या विश्रांती साधकासी ॥ १ ॥ सज्जन संगती करितां तेंचि रूप। आनंदाचा दीप बाणताती ॥ २ ॥ दुर्जनासी दिसे सर्व सृष्टी बद्ध। न दिसे कांहीं शुद्ध सर्वथैव ॥ ३ ॥ सज्जनासी भासे विश्व पूर्णमुक्त। एकत्त्रीं आसक्त न दिसती ॥ ४ ॥ सज्जनादुर्जनातीत जे निर्जन। तेथें संमर्जन ज्ञानेश्वर ॥ ५ ॥

८६५ अहंते न पाही नाहीं तेंचि पाही। भूलीसवीं जाय काय करूं ॥१॥ सोहंभावे सोकरी कोहंभावे हो करी। पाहे दुरीच्या दुरी एकतत्वीं ॥ २ ॥ आदि हें माजिठें रूपीं रूप पैठे। असोनिया द्रष्टे न पाहे भूली ॥३॥ बापरखुमादेविवर भूलि भूल रे हरि। माजिठा श्रीहरी आपरूपें ॥ ४ ॥

मदालसा

८६६ उपदेश उपरती ज्ञान ध्यान एकनीष्ठ। विज्ञान तें आटलें रे दृश्यादृश्य तेथें दृष्ट। आदिअंत हरपला सर्व ब्रह्म एक वाट। नित्य नेम चालतां रे होय वैकुंठ प्रगट ॥१॥ जे जो जे जो निजानंदें आत्माराम प्रसिद्ध। उपदेश एकें बाळा मदालसा प्रबोध। उपजोनी संसारीं रे एकतत्त्व तेंची सिद्ध ॥ ध्रु० ॥ द्वैताद्वैत खोडी निःशेष आटलीं आस। कल्पना हो बुडाली रे सर्व दिसे हृषिकेश। ममता हे समूळ माया हेही न दिसे उद्गस। हरपती स्वयंज्योती ऐसा होईं रे उदास ॥ २ ॥ विकृतिभान गाढे तेथें न दिसे बिरडें। इंद्रिय

रसना दृढ याचें निरसलें कोडें। मिथ्या हे मोहपाश तोडी व्यसन सांकडें। मानस परीकर हेही शोधी निवाडे ॥ ३ ॥ प्रपंच झोंबो नेदी यांचें उठवी धरणें। शरीर जन्ममरण याचें करी का रे पारणें। निवटुनी सांडी बापा सर्वभरी नारायणें। मी माझें दुजेपणा तेथें वायां घेसी लाहो। निरसी ममता बापा करीं हरिनामें टाहो। शून्य हें भेदी कां रे जन्ममरण निर्वाहो ॥५॥ धारणा धीट करी ध्येयपण रे हें सांडी। अखंडता निजसुख कामधामरे मांडी। स्मरतां नामावळी विषय हे शरीर सांडी। क्रूररे नव्हे बापा सदा आत्मा ने ब्रह्मांडी ॥६॥ त्रिकाळज्ञान गुज अखंड आत्मा रे चेतवी। नित्यता हरिकथा विष्णु कृष्ण मनरंजवी। सकळ परिपूर्ण होशी जीव शिव रे भावी। मन ध्यान एकरूप सर्वदा हरि गोसावी ॥७॥ शांति निवृत्ति क्षमा दया सर्व भूतीं भजन। आचरण एकपक्षें सर्वरूपीं जनार्दन। अलक्ष-संकल्प भावीं सर्व होई नारायण। विसरें कामना रे सेवीं ब्रह्मसनातन ॥ ८ ॥ एकट मन करी निवृत्ति धरी निर्वाहो। चेतवितांना इंद्रियांसी आत्मारामें नित्य टाहो। सेवा सुख करी बापा प्रसन्न लक्ष्मीचा नाहो ॥ ९ ॥ सुति मांडो नाममात्रें सेवी तत्पर रसना। उपरती तितिक्षा रे लय लक्षी ध्यासी ध्याना। हरपेल मी माझें होसील ब्रह्मांड येसणा। जिव्हा हें मन चक्षु करी श्रीगुरु निरोपणा ॥१०॥ तुझा तूंची विदेहियां आत्मनाथ एकतत्त्वीं। हरपती इंद्रियें रे जीवशिव एके पंक्ती। नाहीं नाहीं अन्य रूप स्वयें परमात्मा ज्योती। सुटेल जन्ममरण उपजेल प्रत्यक्ष दीप्ती ॥ ११ ॥ आकाश तुजमाजीं हरपसी परब्रह्मीं। न भजतां इंद्रियांसी हरपती यया उर्मी। बीज तें निरुपिलें सहज राहें रे तूं समी शमदम रिगुनिगु याचा दाह रे संगमी ॥१२॥ तटाक देहभूमी रेचक कुंभक आगमी। चंद्रसूर्य ऐसे जाणा पूर्ण परिपूर्ण रे रमी। लोलुंगता ऋद्धिसिद्धी धारणाते मनोरमी। होसील तूंचि सिद्ध गुरुशिष्य सर्व समी ॥१३॥ राहो नेदी विषयसुख वायां उद्वेग विस्तार। प्रेमामृत हरिनाम हेंची सेवीं रे तूं सार। भजतां नित्यकाळ तुटे विषयाचार तया योगें होईल रे वृत्ति हे एकाकार ॥ १४ ॥ उद्भट सुख साधीं जेणें दिसे आत्मानाथ। बिंबामाजीं बिंब पाहें सर्व होई तूं सनाथ। निश्चित

निराळा रे निगम साधीं परमार्थ। घिटिव ऐसी आहे सर्व पुरती मनोरथ।। १५ ।। उष्णातें घोंटी बापासम चांदिणें धरीं। तेथील अमृतमय चकोर होईं झडकरी। लक्ष हें परब्रह्मीं सदा पूर्णिमा ते सारी। निवतील अष्ठही जंगें वोल्हावती शरीरीं ।। १६ ।। त्रिकाळ ज्ञानकळा येणें साधिलें रे निज। तितिक्षा मनोवेगें नित्य प्रत्यक्ष ब्रह्मबीज। साकार निजघटीं तो प्रगटे अधोक्षज। पर्वकाळ ऐसा आहे गुरुमुखें रे चोज ।।१७।। हें ऐकोनियां पुत्र मातें विनविता पै जाला। उपदेश ब्रह्म लक्षी सर्वत्र केला वो काला। सांडिले संप्रधार आत्मा एकत्र वो केला। कैसें हें उपदेशणें वेदांसी अबोला ।। १८।। ऐकें तूं मदालसे मज बोध आत्मारामीं ऐकतां वो उपदेश बहुत संतोषलों उर्मीं। प्रेमांमृत जीवनकळा वोल्हावतु असे धर्मीं। निःशेष विषये वो ते समर्पिलें परब्रह्मीं ।। १९ ।। विपरीत माते जालें आप आपामाजीं थोर। चैतन्य हें क्षरलेंसे हाची धरीला वो विचार ।। २० ।। माझा मी गुरु केला मातेचा उपदेश। न दिसे जनवन सर्वरूप महेश। निराकारी एक वस्तु अवघा दिसे जगदीश। हरपले चंद्रसूर्यो त्याचीमाजीं रहीवास ।। २१ ।। अनंत नाम ज्याचें त्याचा बोध प्रगट। गुरुखूण ऐसी आहे नित्य सेवी वैकुंठ। नेणें हें शरीर माया रामकृष्ण नीट वाट। उच्चारु वो एकतत्व सेवा सुख वो धीट ।।२२।। हें ऐकोनी मदालसा म्हणे भला भला पुत्रराया। उपजोनी संसारीं रे तोडीं तोडीं विषया। मुक्त तूं अहासी सहज शरण जाय सद्‌गुरु पाया। आदिनाथ गुरु माझा त्या निवृत्तीसी भेटावया।।२३।। तेथुनी ब्रह्मज्ञान उपदेश अपार। समरसें जनींवनीं राज्य टाकीं असार। यामाजीं हिंसा तुज द्वेषिता रे चराचर। चैतन्य ब्रह्म साचें एकरूप श्रीधर।।२४।। ज्ञानदेव निवृत्तीसी शरण गेला लवलाहीं हरपली निज काया मन गेलें ब्रह्मडोहीं। निरसली माया मोहो द्वैत न दिसे कांहीं। अद्वैत बिबलेंसे जनवन ब्रम्ह पाही ।।२५।।

८६७ उपदेश अगोचर उपदेशी मदालसा पुत्रालागीं रहीवासु। ध्यानरूप येक करीं सर्वांघटीं महेशु। जातीधर्म लोपीं बा न करीं तूं आळसू। उठी जाय योगपंथें जेथें वैकुंठनिवासु ।। १ ।। जे जो

जे जो नित्य हरि जनीं वनीं जो आहे। त्याचें तूं ध्यान करीं नित्य तेथेंची राहें। परतोनी येवों नको प्रपंच न पाहें। जठराग्नीं पचों नको वेगीं तूं योगीया होय ॥२॥ जपतप वाचे एक अखंड श्रीराम उच्चार। नित्य धर्म संतांचा रे हाची करीं रे विचार। संगदोष बोधिती तुज म्हणोनी होईं खेचर। अतळों नको द्वैतबुद्धी सदा अद्वैत निरंतर ॥३॥ एक लक्ष एक पक्ष एक तत्त्व हृदयीं। एक ध्यान एक मन त्याचें लागें तूं सोयी। एक हरि हाचि खरा एक नेम तूं राहीं। आणिक जपों नको देवोदेवीं कांहींबाहीं ॥४॥ देव तो वैकुंठींचा निरालंबीं रे आहे। निराळ सर्व जीवा म्हणोनी ध्यातु जाये। जीव हा शीव करी ऐसें करुनी राहे। रामनाम मंत्र ध्वनी कळीकाळ वास न पाहे ॥५॥ कोहं हे उपजतां टाकिलें तुवां सोहं। गर्भीं होतासी सावध आतां म्हणतासी हूंहूं। अहंकार जपों नको मन मुंडी संमोह। एकट मन करीं रामनामीं धरीं भाव ॥ ६ ॥ शांति करीं जीवशिवीं सर्व क्षरलासे हरि। क्षमा दया बहिणी तुझ्या माया सांडीं भीतरीं। बंधु पिता सखि जणें टाकीं तूं दुरीच्या दुरी। मत्सर हा घेवों नको मद टाकीं हा बाहेरी ॥ ७ ॥ हरिरूप निखळ आहे योगी जाणती यासी। अंतर तें दुरांतर हें तू जप मानसीं। कर्म हें ब्रह्म जाण ऐसा होईं समरसीं। तत्काळ होशी योगी संदेह नाहीं त्यासी ॥८॥ सत्त्व रज तमीं गुंफों नको एकतत्त्वीं आहे भाव। नानातत्त्वीं धरिसी व्यर्थ मग तुज न पवे देव। मी माझें वाहों नको व्यर्थ करिसी उपाव। शिणलासी येतां जातां हा तुज नाहीं आठव ॥ ९ ॥ शरीर हें नव्हे तुझें तरुण बाळ रे वृद्ध। जंववरी सावध आहे तंववरी करीं प्रबोध। एकनामीं विष्णूचे रे जाणती तेचि सिद्ध ॥ १० ॥ निःशंक मार्ग चाळी आडकाठी नाहीं तेथें। विहंगमीं चाड धरी पिपीलिका नेघे हित। अजप तेथें जपें सदा पूर्ण अनंत। न धरीं विकल्प कांहीं उद्धरसी त्वरित ॥ ११ ॥ कामना चित्तवृत्ति अनुग्रह हे उपदेश। ग्रहभूतपिशाच्च रे याचा नव्हे तुज त्रास। कळिकाळ पडेल तेथें पावसी परमपरेश। झणें हें पावतील शरीर न करी न करी आळस ॥ १२ ॥ अंतीं अंत ऊर्ध्व अध दश दिशा नांदे एक। हरिवीण न दिसे कांहीं संत जाणती

विवेक। निरसली त्यांची माया हरि भरला दिसे एक। नयनीं दृष्टि चोख जैसा अमृताचा मयंक॥ १३ ॥ योगिया तूंचि जाण योगयाग तपें हरि। न भजे हरिवीण उगा नसे क्षणभरी। रामकृष्ण वाचे सदा नित्य जपे निरंतरीं। हरिध्यान ऐसें आहे पुत्रा हेंचि तूं स्वीकारीं ॥१४॥ लोपतील मन संग संग भंग सांगडी। अवचिती पडेल कव जन्ममरणाची उडी। न मिळे आयुष्य तुज मनुष्यजन्म अर्ध घडी। उठीचि उठोनियां जाय तूं तांतडी ॥१५॥ विवेक करीं बाळा पुराणप्रसिद्ध पाहे। वेदशास्त्रें बोलिले हरि हें पाहोनी उगा राहें। योगिये विसावले तेथें दिव्यचक्षु करुनी पाहें। सत्रावी हे संजीवनी उलट करी लवलाहे॥ १६॥ मातृका भेदूनियां षट्चक्रें टाकीं वेगीं। तेथें तूं गुंफों नको चाल विहंगममार्गीं। अनंत सिद्ध गेले ऋषिमुनीच्या संगीं। नारदादि अवधूत ते प्रपंचीं निःसंगी ॥१७॥ हनुमंत कपिराज भीष्मादिक उत्तम। परीक्षिति प्रल्हाद ते पैं जाले आत्माराम। ध्रुव आणि अंबऋषी पावले वैकुंठधाम। यांचा तूं संग करी होईं का रे निःकाम॥१८॥ मदालसा म्हणे पुत्रा ऐसा आहे उपदेश। भाव गर्भींचा रे तुज विचरे पृथ्वी निःशेष। सरता होईं संतामाजीं चित्तीं ध्याईं हृषीकेश। परब्रह्म तूंचि होसी ऐसें बोलियेले व्यास॥ १९ ॥ शुकादिक पुत्र ज्याचे तो साक्षात् नारायण। अवतरले मनुष्यवेषें तारियेले अवघे जन। ऐसाचि होईं तूं रे विसरे मीतूंपण। उठी जाये ऊर्ध्व पंथें करील कृपा हरि आपण॥ २० ॥ नाम हें अमृतसिंधु हृदयीं जपे सदाकाळ। नाहीं तुज रोगराई तुज देखोनी पळेल काळ। हरिसी जो विनटला तया नाहीं काळ वेळ। नामधारकाचें तीर्थ वंदीं तीर्थकल्लोळ॥ २१ ॥ पुत्र म्हणे अवो मातें गुरु तूंचि जालिसी। नसवे क्षणभरी जपतप मानसीं। हरि हा श्रेष्ठ राणा तूंची तारक जीवासी। भवार्णवीं तारियेले म्यां दृढ धरिलें मानसीं॥ २२ ॥ खेचर बुद्धि केली खेळीनलों चौऱ्यांशी। खुंटल्या जन्मयोनी पावलों मोक्षसुखाशी। खेचराखेचर माये मी तुझा वो उपदेशी। गुरुगम्यउपदेशिलें शिष्य निवाला मानसीं॥ २३ ॥

८६८ उपदेश ब्रम्हज्ञान पुत्रा ऐक रे बीज। सांडीं सांडीं माया-मोहो मुक्त विचरे रे सहज। आशा मनसा गुंफों नको सोहं धरी का रे नीज। अखंड गुरुचरणीं मौन्य धरी का रे काज ॥ १ ॥ उपदेश मदालसा निजकां रे आधीं। पूर्णबोधें उमजे रे हेंचि साधी समाधी। लटिका हा मायामोह लक्ष लावीं गोविंदीं। सांडीं मांडीं कोहंवेगीं लीन होईं परमानंदीं। जे जो जे जो जे जो बाळा ॥२॥ चौऱ्यांशी लक्ष जीव जन शिणले योगी येतां जातां। विरळा देखों परतला जो पारुषला पूर्णता। मनबुद्धि एकचित्तें दृढधरी अनंता। उपरती चित्तें करीं सावध होई त्वरिता ॥३॥ जन्म हें दुर्लभ जाणा मनुष्य-जन्म अगाध। ज्ञानध्यान बुझिजे आधीं वरी गुरूचा प्रबोध। तरीच साधेल तुज नाहीं तरी होसी मूढ अंध। नेमिलें आयुष्य वेचे कोण तोडी भवबंधकंद ॥४॥ नवमास होतासी गर्भीं अधोवदनें दुःखित। तैं होतां उमज तुज का रे येथें निश्चित। परतोनी पाहें वेगीं मनीं धरीं अच्युत। तुटेल योनिपंथू मग तूं सर्वातीत ॥ ५ ॥ जंववरी माझें माझें मन न संडी तुझें। तंववरी मोहोपाश व्यर्थ धरणिये ओझें विष्ठामूत्र जंतगर्भी म्यां वाहिलें तुझें ओझें ॥ ६ ॥ उठीं पुत्रा सावध होईं मीं माझें सांडी धरीं। कोशकीटकें जन्मलासी तैसें तूं बा न करीं। आपण्या आपण होसी तुझा तूंचि रे वैरी। जंव नाहीं आलें काळचक्र वेगीं स्मरे मुरारी ॥ ७ ॥ इंद्रियें सावध अहाती तंव करीं धांवा धांवी। मग विस्मृति पडेल बुद्धि मग न साधे हरि गोसावी। सर्वघटीं हरि ध्याय मनचक्षु एक भावीं। नारायण नामपाठ वेदशास्त्र अनुभवी ॥८॥ दिननिशीं शरीर तुझें बाळतरुण-वृद्ध होय। काया हे नव्हे तुझी सांडीं साडीं ममता माया। निर्गुण-रूप हरिरूप त्यासी तूं शरण जाय। सगुणीं झोंबों नको हरिरूपीं तल्लीन राहें ॥९॥ मृगजळ मायापूर व्यर्थ इंद्रियांची झोंबी। कामना लपवी आधीं लय लावी हरीच्या बिंबीं। चक्षें पक्षें मन गोंवी बिरडें घाली निरालंबी। शुद्धबुद्ध तत्त्व हरि एकतत्त्व नितंबी ॥ १० ॥ गुरुगम्य आगमाचें हेंचि तत्त्व उत्तम। सत्त्व रज तमीं गुंफो नको मा मार्ग धरी उपम। प्राण लपवी प्राणामाजीं वासना करी निःकाम ॥११॥ हेंचि साधन योगियाचें शिवाच मनोगत। उठोनियां प्रातः-

काळीं तनुमनध्यान नित्य। जागरणीं हरिकीर्तना उद्धरसी त्वरित। नाशिवंत शरीर जाण मग तुज न घडे हित ॥१२॥ क्षणां एका शरीर नासे हें तुझें तुज न कळे। अवचिता येईल काळ झांकतील देखणें डोळे। मग हे नाठवे तुज करी गुरुमेळीं निर्मळ। सांडी मांडीं करूं नको टाकीं टाकीं मनींचे सकळ॥१३॥ व्यर्थ रे राहासी येथें पडशील मोहोफांसा। दशदिशा हरि आहे अर्ध उर्ध्व महेशा। मही हें अंथरुण आकाश करीं अवकाशा। या परी विचरें रे राहावे प्रमाण सरिसा ॥ १४ ॥ तत्त्व हें एकरूप हरिवीण नाहीं कोठें द्वैतभाव न धरीं मनीं नीट जाय वैकुंठें। हा मार्ग योगियांचा संत गेले नीट वाटे। अभक्त गुंफले येथें तेही पडिलें आड वाटे॥१५॥ सनकादिकां पंथ हाचि सेविला उपजतां। नारदें विचार केला मग न राहे तो निवांता। गोरक्ष बुझला वेगी दृढ कास हनुमंता। अवधूत याचि परी दत्तामाजीं पूर्णता ॥ १६ ॥ उन्मनि साधीं बाळा रूप न्याहाळीं नयनीं। नासिकीं ठेउनी दृष्टि खेंचरी मुद्रा निर्वाणीं। शरीर हें असो जावो याची न करीं तूं करणी। रामकृष्ण वाचा पाठ हेंचि धरीं निर्वाणीं॥१७॥ अष्टदळ हृदयीं आहे तोचि आत्मा ये करी। मन बुद्धि वित्त चित्त दिसों नेदी बाहेरी। मातापिता प्राण तुझे तो दाखवील शरीरीं। स्त्रीपुत्र इंद्रियद्वारा सांडी परती माघारी ॥ १८ ॥ मन हें कोंडी पिंडीं तंतू तुटों नेदी याचा। मार्ग हे जिव्हे पारुष रे हरि राम कृष्ण वाचा। रिकामा क्षणभरी पंथ धरी प्रेमाचा। आदि मध्य हरि एकु तोचि ध्यायीं हृदयींचा ॥ १९ ॥ श्रवण स्मरण करी काळ घाली आंकणा। भीष्में साधिलें हरि तो पावला नारायणा। लक्ष्मणें धरिली बुद्धि वोळगिला रामराणा। निमिष एक न भरतां शरीर सांडिलें प्राणा ॥ २० ॥ हित तेंचि करी बाळा हरिप्रेमें मन करी। सावधान चित्त आहे तंव हें सर्व दृढ निवारी। भुली पडेल अंतीं तुज मग नाहीं कैवारी। ममतेचें बिरडें फेडी उठे चाले योगरीतीं॥२१॥ म्हणे माते परियेसी कैसें उपदेशिलें ज्ञान। गुरु हा कोण करूं अवघें दिसे विज्ञान। मज याचें स्मरण झालें सोहं होतें मज ध्यान। कोहं हें विसरलों जालें संसार मौन्य ॥ २२ ॥ परतले प्रेमभाव उद्बोध आला धांवया।

कळिकाळ न दिसे दृष्टि पापपुण्य रहावया। सभराभरित हरि दिसे माझें कैचें उरावया। तूं तंव विदेही माया मदालसा मज राखावया ।। २३ ।। मदालसा म्हणे पुत्रा जो उपदेश करुणा। ब्रह्म हें जीवीं शिवीं भोगी योनी नारायणा। शांति क्षमा बाणली तुज कैचें उमटलें गुज ।। २४ ।। हे स्थिति बाणली ज्यासी तो मी परिपूर्ण योगी। दया मुक्ति जाली दासी नित्य उन्मनीं भोग भोगी। त्याचिया दर्शनें जीव तरतील वेगीं। उठीं पुत्रा जाय पंथें जेथें सत्रावी उगी ।।२५।। मुक्तामुक्त अभयदान मुक्त झाला अनुभवीं। राहिली निरालंबी रातलासे सतरावी। मुक्ताई मुक्त ज्ञानें मदालसा नांवानांवी। मुक्तलग उपदेश चांगया दिधला पाही ।।२६।।

८६९ उपदेश मदालसा देही निर्मिला कैसा। आलासी कवण्या वाटां मातेचिया गर्भवासा। जो पंथ वोखटा रे पचलासी कर्मकोठा। अविचार बुद्धि तुझी पुत्रराया अदटा ।। १ ।। पयें दे मदालसा सोहं जो जो रे बाळा। निजध्यानीं निजपा रे लक्ष लागों दे डोळा। निज तें तूं विसरलासी होसी वरपडा काळा ।। २ ।। नवमास कष्टलासी दहाव्यानें प्रसूत जाली। येतांचि कर्मजाड तुझी मान अडकली। आकांतु ते जननीये दुःखें धाय मोकली। स्मरे त्या हरिहरा ध्यायीं कृष्णमाउली ।। ३ ।। उपजोनी दुर्लभु रे मायाबापा जालासी। वाढविती थोर आशा थोर कष्टी सायासीं। माझें माझें म्हणोनियां क्षणी वायां भुलसी। होणार जाणार रें जाण नको गुंफों भवपाशीं ।। ४ ।। हा देही नाशिवंत मळमूत्राचा बांधा। वरि चर्म घातलें रे कर्मकीटकांचा सांदा। रवरव दुर्गंधी रे अमंगळ तिचा बांधा। स्मरे त्या हरिहरा शरण जाईं गोविंदा ।। ५ ।। या देहाचा भरंवसा पुत्रा न धरावा ऐसा। माझें माझें म्हणोनियां बहु दुःखाचा वळसा। बहुत ठकियेले मृगजळाच्या आशा। तृष्णा सांडूनियां योगी गेले वनवासा ।। ६ ।। या पोटाकारणें रे काय न करिजे एक। यालागीं सोय धरी रे तिहीं भुलविले लोक। ठाईंचें नेमियेले त्याचें आयुष्य भविष्य। लल्लाटीं ब्रह्मरेखा नेणती ते ब्रह्मादिक ।।७।। जळींचीं जळचरें रे जळींचिया रमती। भुललीं तीं

बापुडीं रे तें कांहीं नेणती । जंव नाहीं पुरली त्याची आयुष्यप्राप्ति । वरी घालुनी भोंवराजाळ बापा तयातें गिवसिती ।। ८ ।। पक्षणी पक्षीया रे निरंजनीं ये वनीं । पिलिया कारणें रे गेली चारया दोन्ही । अवचिती सांपडली पारधिया लागुनी । गुंतुनी या मोहोपाशीं प्राण त्यजिती दोन्ही ।।९।। मृग हा चारिया रे अतिमानें सोकला । अविचार बुद्धि त्याची परतोनी मागुता आला । तंव त्या पारधियानें गुणीं बाणु लाविला । आशा रे त्यजूनियां थिता प्राण मुकला ।। १० ।। अठराभार वनस्पती फुलीं फळीं वोळती । बावित्या पोखरणीं नदी गंगा वाहती । ज्या घरीं कुलस्त्रिया राज्य राणीव संपत्ती । हें सुख सांडूनिया कासया योग सेविती ।। ११ ।। हें सुख सोडूनियां कोण फळ तयासी । कपाट लंघूनियां योगी ध्याती कवणासी । योग तो सांग मज कवण ध्यान मानसीं । सर्वत्र गोविंदु रे हृदयीं ध्याई हृषिकेशी ।। १२ ।। इतुकिया उपरी रे पुत्रा घेई उपदेशु । नको भुलों येणें भ्रमें जिवित्वाचा होईल नाशु । क्षीरा निरा पारखी रे परमात्मा राजहंसु, निर्गुण निर्विकार पुत्रा सेवीं ब्रह्मरसु ।। १३ ।। इतुकिया उपरी रे पुत्र मातें विनविता जाला । संसारसोहळा हा थोरा कष्टीं जोडला । पंचभूतें निवती येथें म्हणोनि विश्रामु केला । वोखटा गर्भवासु कवणा कार्या रचिला ।।१४।। गर्भीची यातना रे पुत्रा ऐके आपुल्या कानीं । येतां जातां येणें पंथें सांगाती नाहीं रे कोण्ही । अहंभावो प्रपंचु पुत्रा सांडी रे दोन्ही । चौऱ्यांशीं जीवयोनी प्रवर्तले मुनिजन तत्क्षणीं ।।१५।। वाहतां महापुरीं रे पुत्रा काढिलें तुज । रक्षिलासी प्रसिद्ध सांपडलें ब्रह्मबीज । मग तुज वोळखी नाहीं का रे नेणसी निज । आपेंआप सद्‌गुरु कृपा करील सहज ।।१६।। उपजत रंगणा रे पुत्रा तुवां जावें वना । बैसोनी आसनीं रे पाहें निर्वाणीच्या खुणा । प्राणासी भय नाहीं तापत्रयाचारणा । मग तुज सौरसू पाहा हे परब्रह्मीच्या खुणा ।। १७ ।। बैसोनी आसनीं रे पुत्रा दृढ होईं मनीं । चेतवीं तूं आपणापे चेतविते कुंडलनी । चालतां पश्चिमपंथें जाई चक्र भेदुनी । सतरावी जिवनकळा पाहे आत्मा हा चिंतुनी ।। १८ ।। मग तूं देखसी त्रिभुवन स्वर्ग मृत्यु

पाताळ। नको भुलों येणें भ्रमें सांडीं विषयपाल्हाळ। आपणापे देखपा रे स्वरूप नाहीं वेगळें। परमात्मा व्यापकु रे पाहा परब्रह्म सांवळें ॥१९॥ इतुकिया उपरी रे पुत्रा ते विनवी जननी। परियेसि माउलीये संतोषलों तत्क्षणीं। इंद्रायणी महातटीं विलासलों श्रीगुरुचरणीं। बोलियेले ज्ञानदेवो संतोषलों वो मनीं ॥२०॥

८७० श्रीगुरु देवराया प्रणिपातु जो माझा। मनादि मूळ तूंचि विश्वव्यापका बीजा। समाधी घेईं पुत्रा स्वानंदाचिया भोजा। पालखी प्रौढलिया नाशिवंत रे माझा ॥१॥ जाग रे पुत्रराया जाईं श्रीगुरुशरण। देह तूं व्यापिलासी चुकवी जन्ममरण। गर्भवासु वोखटा रे तेथें दुःख दारुण। सावध होईं का रे गुरुपुत्र तूं सुजाण॥ २॥ मदालसा म्हणे पुत्रा ऐक बोलणें माझें। चौऱ्यांशी घरामाजीं मन व्याकुळ तुझें। बहुत सोणतोसी पाहतां विषयासी वांझे। जाण हें स्वप्नरूप येथें नाहीं बा दुजें॥३॥ सांडीं रे सांडीं बाळा सांडी संसार-छंदु। माशिया मोहळ रे रचियेला रे कंदु। झाडूनि आणिखी नेला तया फुकटचि वेधु। तैसी परी होईल तुज उपदेशें आनु ॥४॥ सत्त्व रज तम हे तुज लाविती चाळा। काम क्रोध मद मत्सर तुज गोंविती खेळा। यासवें झणें जासी सुकुमारा रे बाळा। अपभ्रंशीं घालतील मुकसील सर्वस्वाला ॥५॥ कोसलियानें घर सुदृढ पैं केलें। निर्गमु न विचारितां तेणें सुख मानियेलें। जालें रे तुज तैसें यातायाती भोगविलें। मोक्षद्वार चुकलासी दृढ कर्म जोडलें॥ ६॥ सर्पें दर्दुर धरिला रे मुखीं। तेणें हिरे माशीं धरियेली पक्षी। तैसा नव्हे ज्ञानयोगु आपआपणातें भक्षी। इंद्रिया घालीं पाणी संसारीं होईं रे सुखी॥ ७॥ पक्षिया पक्षिणी रे निरंजनीं ये वनीं। पिलिया कारणें रे गेली चारया दोन्ही। मोहोजाळें गुंतली रे प्राण दिधले टाकुनी। संसार दुर्घट हा विचारु पाहे परतुनी ॥८॥ जाणत्या उपदेशु नेणता भ्रांतीं पडिला। तैसा नव्हे ज्ञानप्रकाशु ज्ञानदेवो अनुवादला। अनुभवीं गुरुपुत्र तोचि स्वयें बुझाला। एक त्या उद्धरणा गायक सहज उद्धरला॥ ९॥

८७१ मदालसा म्हणे पुत्रा तूं मुक्त होतासी। संसारमायामोहें कां रे बद्ध जालासी। सिद्ध तें विचारी पां जेणें सुखीया होसी॥१॥ चेई तूं रे तानुलिया जाईं श्रीगुरुशरण। देहभावीं व्यापिलासी मग तुज शिकवील कवण। अज्ञानपण सांडूनियां तुं चुकवीं जन्ममरण। गर्भवास वोखटा रे गर्भीं दुःख दारुण॥ २॥ जागृती आणि निद्रा तुज स्वप्नीं भरु। सुषुप्ती वेळोवेळां तुज पडिला विसरु। तें जंव नेणसी रे तंव तुज नाहीं निर्धारु॥ ३॥ देह तव नाशिवंत तूं कां रे भुललासी। अखंड तें विचारीं पां जेणें सुखिया होसी। दुःख तें आठवीं रे गर्भीं काय भोगिसी। जठराग्नी कृमीकुंडीं वेळोवेळां पडसी॥४॥ कोसलियानें घर रे सुदृढ पैं केलें। रिगुनिगु न विचारितां तेणें सुख मानिलें। जाहालें बाळा तुज तैसें यातायाती भोगविलें। मोक्षद्वार चुकलासी सकळही कर्म संचिलें॥५॥ सर्प दर्दुर धरियेला रे मुखीं तंव तेणें माशी तोंडीं धरियेली शेखीं। तैसा हा मायामोहो तुज कां रे नुपेक्षी। इंद्रियें व्यापूनियां संसारीं सुखी दुःखी॥ ६॥ मृग रे जळ जैसें हेलावत पैं दिसे। तैसी हे भ्रांती माय तुजा नाथिली आभासें। उत्पत्ती प्रळय दोन्ही ये तरी तुज सरीसे स्थिर। होउनी विचारीं पां आणिक नाहीं बा तैसें॥७॥ मृग पक्षी कीटकु पतंगु होसी। आक्षेपीं संचर रे नाना योनी पावसी। पूर्ण ज्ञानसुख जेणें तें तूं कां रे नेणसी। अविनाश तैंची तूं रे वायां सबळ कां करिसी॥ ८॥ परब्रह्म बाप तुझा इच्छा माया हे तुझी। अंश रे तूं तयाचा सबळ कां रे बुद्धी तुझी। अज्ञान तुज व्याली ते नव्हे का रे वांझी। तेणें तूं भुललासी एक शिकवण माझी॥९॥ परतत्त्वा आणी तुज बाळा नाहीं रे भिन्न। अनादि तूं आहेसी रे परी हें न देखे मन। अकर्म कर्म केलें तेणें जालें अज्ञान। निष्कर्म होय जेणें तें तूं करी कां रे ज्ञान॥ १०॥ पुत्र म्हणे वो माते मी अनादि कैसा। मी माझें जाणता वो मी अज्ञान कैसा। उकलु केवीं होय तुज कैसा भरंवसा। जीवन्मुक्त होय दृष्टि दाखवी तैसा॥ ११॥ पापपुण्य दोन्ही मजसवेंची असती। करणी माते थोर त्याची ते चालती। उकलु केवीं होय होय तें सांग मजप्रती। बुझावी वो

माझें माते ऐसी करी विनंति ।। १२ ।। केलीं कर्में जरी तुवां न सांडिवो पाठी। कवण ते प्रकाशील हे विपरीत गोष्टी। उकलु केवीं होय तें सांग मजप्रती। जेणें मी दृढ होय ते बुद्धी देई वो लाठी।।१३।। अनंत कर्में मातें घडलीं वो मज। तीं तव न संडिती ऐसें ज्ञान पैं तुज। तरी म्यां काय कीजे केवीं पावणें सहज। दुर्घट वाट आहे कैशानी निफजेल काज ।। १४ ।। उठी पुत्रा जाईं बाळा तीर्थें रे हिंड। साधु आणि संत जेथें असती बा उदंड। तयामाजीं आत्मज्ञानी जो कां न बोले वितंड। तो तूं गुरु करीं तो तुज चुझवील प्रचंड ।। १५ ।। ज्ञानविज्ञान रे गुरुमुखें बुझसी। विचारुनी अनुभऊ आपेंआप जाणसी। जेणें जालें अनंत सिद्ध तें तूं कां रे नेणसी। हरिहर ब्रह्मादिक तेही ध्याती तयासी ।। १६ ।। नव्हतां बाळा नादबिंद तैं तूं रे सहज। तेथेंची तूं होतासी ऐसें ज्ञान पैं तुज। तेथें तूं लीन होई करीं आपुलें काज। संसार साभिमानें घेईं तेथींचें व्याज ।।१७।। उपजतां गर्भ अंधु जया नाहीं प्रकाशु। पूर्वीं तो योगभ्रष्टु चुकवी गर्भवासु। गुरुवचनीं भजे पुत्रा परब्रह्मीं करी वासु। अमृत सेवी पारे झणीं होसी उदासु।।१८।।तुज ऐसें रत्न बाळा कवणें रे केलें। आणिक अनंत जीव चराचर भुतले। तेणें रे इच्छामात्रें क्षणामाजीं रचिलें। तें तूं रे नेणसीच येवढें कैसें चुकविलें।। १९ ।। सांडी बाळा कामक्रोधु हा दुर्जन विचारु। जिहीं तुज अंतरविलें त्याचा करी का संहारु। गुरुचरणीं भजे पुत्रा तो तुज देईल विचारु। अविनाशपद पावशी मग तुज होईल निर्धारु ।।२०।। सहज यम नेम गुरुकृपा रे करी। आसनें प्राणायामु प्रत्याहार उदरीं। धारणा होईल तुज मग ध्यान विचारी। समाधी होई पुत्रा तूं जाण निरंतरीं।।२१।। षड्चक्रा वेगळें रे तें जाणिजे कैसें। अनुभवें जाणसी रे तुज सहजें प्रकाशें। तैसा हा ज्ञानयोगु गुरुकृपा रे दिसे। अज्ञान निरसूनीयां ज्ञान पैं समरसें।।२२।। अव्यक्त तिहीं लोकींचें तुजमाजीं रे असे। त्रैलोक्य जयामाजीं तैं तुज पैं दिसे। अविनाशपद होसी मग अज्ञान नासे। तुजमाजीं अमृत रे आपेंआप प्रकाशे ।। २३ ।। अव्यक्त अगोचर तुज होईल निरंतर। इंद्रियें स्थिर होती हे तुझे अंकुर। अविनाशपद

होसी मग नाहीं येरझार। अष्टमहासिद्धी जया वोळगती तुझें द्वार ॥ २४ ॥ ऋद्धिसिद्धी मायासिद्धी यासी दिधली। तुर्याचिया उपरी रे ज्ञान उन्मनी देखिली। आगापाग सबळ माया जीवबुद्धि निमाली। गर्भवास चुकला रे कैसी बुद्धी स्फुरली ॥२५॥ संतोषोनी कृपादृष्टी ज्ञान पैं लाधविला। आत्मतत्त्व बोधु तुज प्रकाशु रे जाला। समरसीं सोहंसिद्धी प्रबोधु निमाला। निवृतिप्रसादें रे ज्ञानदेवो बोलिला ॥ २६ ॥

मनांस उपदेश

८७२ सुख आपलें आपण तो पाहें ॥ रूप आपुलें आपण ध्याय रे मना ॥ १ ॥ लक्ष निवृत्ती चरणीं धीरू राहे। भेद भ्रम् सांडी सावध होये ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरू एकचि पुरे। जाणतील या सर्व सुख मोहरें ।। ३ ॥

८७३ अरे मना तूं पापिष्टा। किती हिंडसी रे नष्टा। सैरा सिणसी रे फुकट। विठ्ठलविनटा स्थिर होई ॥ १ ॥ येणें पैलपार पावसी। तूं अनिवार नावरसी। तुझेंनि संगें नाडले ऋषी। तूं तंव अपभ्रंशीं पाडिशी। म्हणोनि गुरूसी गेले शरण।। २ ॥ न सोडीं हरिचरण। नाहीं नाहीं जन्ममरण। अविट सेवीं नारायण। तेणें मीतूंपण एक रसी ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव शरण हरि। मन हिंडे चराचरीं। न सोडी चरण अभ्यंतरीं। नित्य श्रीहरि हृदयीं वसे ॥ ४ ॥

८७४ श्रवण घ्राण रसना त्वचा आणि लोचन। हें तों दैन्याचीं द्वारें वोळगसी। यांचें यांसीचि न पुरे तुज पुरविती काय। यालागीं धरिजेसु आपुली सोय रे बापा ॥१ ॥ अरे मना रे अरे मना रे। न संडी न संडी हरिचरणकमळा रे ॥ २ ॥ स्वप्नींचें धन तें धनचि नव्हे। मृगजळीचें जळ तें जळचि नव्हे। अभ्रींची छाया ते साउली नव्हे। ऐसें जाणोनियां वेगीं धरिजेसु। आपुली

सोय रे रया ॥ ३ ॥ तूं जयाचा तेथोनी जीवीं जितासी । त्या श्रीहरीतें रे नोळखसी । बापरखुमादेविवरा विठ्ठला चिंतिसी । तेणें पावसी तूं सुखाचिया राशी रया ॥ ४ ॥

८७५ आजी लाजलें तुजच्या पायीं स्तुती करूं काई ॥ हेंचि तुम्हां पाहीं विनवीतसे ॥ १ ॥ निवृत्ति बाप निवृत्ति माये । निवृत्ति पाहें विवळलिये ॥२॥ देखणें देखिलें तेंचि होई पां रे मना । निवृत्तिचरणीं स्थिर राहीं पां रे ज्ञाना ॥ ३ ॥

८७६ ध्येय ध्याता हे दोन्ही नाहीं ॥ तेथें ज्ञेय ज्ञाता उरें काई ॥ १ ॥ अरे मना परापर परतें पाही ॥ तें तूं स्वयें आपण पाहीं रे मना ॥ २ ॥ रखुमादेविवरा विठ्ठलाची आण ॥ जरी बुझसी तरी तूंचि निर्वाण ॥ ३ ॥

८७७ अरे मना तूं वांजटा । सदा हिंडसी कर्मठा ॥ वायां शिणसील रे फुकटा विठ्ठला विनटा होय वेगीं ॥ १ ॥ तुझेनि संगें नाडले बहू । जन्म भोगितां नित्य कोहूं ॥ पूर्व विसरलें ॐहूं सोहूं येणें जन्म बहुतांसी जालें ॥ २ ॥ सांडी सांडी हा खोटा चाळा । नित्य स्मरे रे गोपाळा ॥ अढळ रहा रे तूं जवळा । मेघश्याम सांवळा तुष्टेल ॥ ३ ॥ न्याहाळितां परस्त्री । अधिक पडसी असिपत्रीं ॥ पाप वाढिन्नलें शास्त्री । जप वक्त्रीं रामकृष्ण ॥ ४ ॥ बापरखुमादेविवर । चिती पां तुटे येरझार ॥ स्थिर करी वेगीं बिढार । चरणीं थार विठ्ठलाचें ॥ ५ ॥

जनांस उपदेश

८७८ स्वप्नींचेंनि सुखें मानिताती सुख ॥ घेतलिया विख जाईल देह ॥ १ ॥ मोलाचें आयुष्य दवडतोसि वायां ॥ माध्यान्हींची छाया जाय वेगी ॥ २ ॥ वेगीं करी भजना काळयम श्रेष्ठ ॥ कैसेनि वैकुंठ पावशील झणें ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरू विठ्ठलू उभा ॥ सर्वत्र घटीं प्रभा त्याची आहे ॥ ४ ॥

८७९ बुद्धिमात चित्त धन वित्त गोत ।। निजानंदे तृप्त करी रया ।। १ ।। नैश्वर्य ओझें ऐसें तूं बुझे ।। वायां मी माझें म्हणसी झणीं ।। २ ।। सांडी सांडी मात उभयां दुरित ।। हरिवीण हित घेवों नको ।। ३ ।। ज्ञानदेवा गीत जालें असे सांग ।। वेगी श्रीरंग पावेल तुज ।। ४ ।।

८८० परद्वीपींहूनी सूक्ष्म मार्गे आलासी पवनवेगें ।। बिदुनिया नवमासवरी । पेणें केलें मातापुरी । सोहं सोहं परी परतेंविना ।। १ ।। निर्लज्जा रे तुज शिकवूं किती ।। न गमे दिनराती बळिया देवो ।। २ ।। त्या येऊनियां वाटा तुज ऐसे गमले ।। कोहं कोहं ठेलें प्रकाशत ।। पुसूनियां तळवरी सूतलासी मळ घोरीं । क्षुधा आड उरी आदळली ।। ३ ।। ऐशीं बाळपणीं सांकडीं बहु ठेलीं झडाडी । सडाडा वोसंडी शांती सैरा ।। तारुण्याचेनि भरें वित्तविषयचोरें । बांधिलासी संसारें हालों नेदिती ।।४।। ऐसा वोस मार्ग पुढें अवला वेळुं पाहला । वारितां वारितां निघाला मारिजसी ।। पुढें पडलीसे वाट ते ऐक रे बोभाट । परतले धायवट अर्धजीवें ।। ५ ।। ऐसे पायाळ पुढें गेले पांगूळ मागें ठेले । पैलतीर पावले परम तत्त्वेंसी ।। ६ ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु सैरा रे सावधु । ज्ञानिया प्रसिद्धु उपदेशितु ।। ७ ।।

८८१ या पिकलिया अमृताची गोडी । केवीं जाणती इतर जन । वाचा बोलिजे सेवितां निवे प्राणु गे माये ।। १ ।। सुखाचा साचा केवीं बोलिजे । जिवातें केवीं सुईजे ।। २ ।। अमृतकराचे रश्मी चकोर सेविती । तें सुख कोण कैसें बोलिजे रया ।।३ ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु भेटलिया । तें सुख कोण कैसें सांगिजे रया ।। ४ ।।

८८२ सुंदरु राजसु सकुमारु । बिदुलें न साहे ज्यासी । स्वबुद्धि अळंकारला पराग्रासुनी । ठेला मौन्य पडलें या शब्दांसी ।। पाहों जाय तंव पाहाणें ग्रासी । नवलावो काय या सुखासी । न अवलोकवे मना अवधारुनी । ध्यानीं आतां न विसंबे तुझिया

पायासी रया ॥ १ ॥ हेम अळंकारु भेदु हा काय । सगुणीं निर्गुणीं आहे तैसे गुण । गुळाचेनि अंगें गोडीपणें पाहातां । न निवडे आतां मी काय करूं ॥ २ ॥ म्हणोनी मन समावेश करणें । तुझें तुजमाजीं घालणें । येणें तुज अळंकारणें । मध्यमणी ॥ मन चतुष्टयपदीं पदक । तेंचि बैसका चोखट । मन मनीं रुतलें ठेलें । आवडीचेनि अभ्यासें कोंदलिया दाही दिशा । म्हणोनि प्रीति धरीं सगुणीं रया ॥ ३ ॥ उभारलेनि सिडे जेथें स्वराज्य तारुं न बुडे । ऐसें घडे व्राडेंकोडें तेंचि कीजे ॥ तेथें मनासी कवण स्वप्नीं राज्य रक्षी जाण । आपुलें पारिखें नेणिजे म्हणोनियां आतां बापरखुमादेविवरा विठ्ठला शरण जाईजे रया ॥ ४ ॥

८८३ सुढाळ ढाळाचे मोतीं अष्टै अंगें लवे ज्योती । जया होय प्राप्ति सोचि लाभे ॥ १ ॥ हातींचें निधान जाय मग तूं करिसी काय । पोळलियावरी हाय निवऊ पाहे ॥ २ ॥ अमृतें भोजन घडे कांजियानें चूळ जोडे । मग तये चरफडे मिती नाहीं ॥ ३ ॥ अंगा आला नाहीं घावो तंव ठाकी येक ठावो । बापरखुमादेविवर विठ्ठलु नाहो ॥ ४ ॥

८८४ सुकुमार साखर कापुरें घोळिली । गोडी परिमळु दोन्ही उरली ॥ १ ॥ मित्रत्व करा जीवाहूनि वेगळें । पढियंते आगळ प्रेम जाण ॥ २ ॥ तरुमाजीं जैसा एक चंदनु । राहिला वेधुनी वनस्पती ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु जीवींचा जिव्हाळा । कांहीं केलिया वेगळा नव्हे गे माये ॥४॥

८८५ स्नप्नींचा घाई विवळे साचें । चेईलिया वरी म्हणे मी न वाचे ॥ १ ॥ जन कैसें माया भुललें । आपलें हित चुकलें ॥२॥ आपींआप देखिलें । परतोन पाहे तों येकलें ॥३॥ आपींआप असे । मी काय जालोंसें लोकां पुसे ॥ ४ ॥ सकळहि शास्त्रें पढोन्नले ॥ नुगवेचि प्रपंचीं गुंतले ॥ ५ ॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठलें । कैसें गुरुमुखें खुणा उगविलें ॥ ६ ॥

८८६ एका पांडुरंगें नव्हेचि पैं जोडी ॥ दया गेले ठायां मद आला रहावया ॥ मत्सर गिळावया कुळासहित ॥ १ ॥ क्षमा गेली

परती अहंकार सांगाती ॥ ते ओढूनियां नेती अघोराशी ॥ २ ॥ गति म्हणे मी थोरी प्रवृत्ती निघाला घोरी ॥ राहों न शके घरीं निवृत्ति तेथें ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवो सांगे असे मज पांडुरंगे ॥ लक्ष्मीयें रिघे शरण आडवा ॥ ४ ॥

८८७ वहिलिया येई रे। सौरभ्य घेऊनि जाई रे । तिया इया जिवित्वाच्या लाहृया रे भ्रमरा ॥ १ ॥ सुमनाचें जीवन त्रिरुळे विपायें। वियोगु जालिया केहीं न साहे रे भ्रमरा ॥ २ ॥ येर सकळिक पाल्हाळ रे। बापरखुमादेविवरु सुखाचें निधान भ्रमरा ॥ ३ ॥

८८८ सुखाचिया गोठी आतां किती हो करणें। सुखें सुख अनुभवणें ऐसें करीं ॥ १ ॥ पढियंते बाईये गुणेंवीण हातां नये । साचेवीण सये तेथें आवडी कैची ॥ २ ॥ कैसेनि कीजे मनासी रक्षण । भावासीं बंधन केवीं घडे ॥३॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलुचि पुरे । सुखीं सुख मुरे ऐसे करी वो बाईये ॥ ४ ॥

८८९ हे पृथ्वी तुझे लंकेसी आधारु रे रावणा ते तो अपराधें बाधकेवीण आणिली । नेणो किजी वानरपद्में देखतांचि रविशशी गिळिले रया ॥ १ ॥ विरोध न कीजे विरोध न कीजे पाडू न पाहतां मागें करिसी तें नव्हे रे रावणा । प्राणुचि पारखा जाला रे गव्हारा जिणें केवीं सिद्धि जाईल रे रया ॥ २ ॥ दों भूतांचि दशा जाणोनि रे रावणा तयाचा आगम सागरीं रिघाला । तयाच्या गडे गड मेळउनी सापें डाव शिळीं बांधला ॥ ३ ॥ हनुमंत वायूचेनि मिसें तो आधींची पाईकी करी। तयाचेनि रोखें हीं रतलीं पंचभूतें उभा राहासी काशावरी रे रावणा ॥४॥ आकाश तेंचि अवकाश भीतरीं आत्माराम आवेशला तुजवरी । तया म्हणोनी बाणजाळ घातलें येरें कवळी वरच्या वरी रे रावणा ॥ ५ ॥ आतां तुज देहीं कैंचा रे रावणा आत्मा तोचि राम जाला रे । बापरखुमादेविवर विठ्ठलें ना झुंजतां तें काये केलें रे रया ॥ ६ ॥

८९० विष्णुवीण मार्ग घेशील अव्यंग ।। तरी वायांचि सोंग करणी तुझी ।। १ ।। येऊनि संसारा वायांचि उजिगरा ।। कैसेनि ईश्वरा पावशी हरी ।। २ ।। नरदेह कैचे तुज होय साचे नव्हे रे देहींचें सुख तुज ।। ३ ।। ज्ञानदेव म्हणे शरण रिघणें ।। वैकुंठीचें पेणें अंती तुज ।। ४ ।।

८९१ चुकलीया चुके आपादिलिया भलें होय । तरी दुःख दारिद्र भोगी कवण । तरी अवघेंचि विश्व कां सुखी नव्हे रया ।। १ ।। म्हणोनियां भ्रम सांडी नाथिला । जें जें कांहीं करीन म्हणसी होणार तें होईल । न होणार तें नव्हेल । तूं फुकाचि कां वाळिसी रया ।। २ ।। होणें न होणें निढळींच्या अक्षरीं । बोरबार करसील काहृचा । पाईक बोळगे अष्टौप्रहर सेखीं दैव तंव आणील ठाया रया ।। ३ ।। देखणें डोळां ऐकणें कानीं । जिव्हे कडु रस मधुर वाणी श्वासोच्छ्वास हे जयाची करणी । अनुभवी जाणती ज्ञानी ।। ४ ।। नाथिलाचि धिवसा करूं पाहासी । दुराशा जवळी असतां । आकाशा झोंबतोसी । आतांचें चिंतिलें आतांचि न पविजे । पुढें कोण जाणे काय पावसी रया ।।५।। उपजत देहे मृत्युमुखीं पडले । मी माझें करिसी किती । उठीं उठीं जागें आपुलिया हिता । बापरखुमादेविवरा विठ्ठलाची करीं भक्ति रया ।। ६ ।।

८९२ परियेसी गव्हारा सादर । कर्मे निर्वंश झाले सगर । भिल्लें विधिलें शारंगधर । जाला पुरंदर सहस्रनयन ।। १ ।। कर्मे मन्मथ जालासे राख । कर्मे चंद्रासी घडला दोष । कर्मे भार वाहती कूर्मशेष । कर्मे खरमुख ब्रह्मा देखा ।। २ ।। कर्मे वासुकी लंके दिवटा । कर्मे हनुमंता उदरीं कांसोटा । कर्मे शुकदेव गर्भी कष्टा । पाताळवाटा बळी गेला ।। ३ ।। कर्मे दशरथ वियोगें मेला । कर्मे श्रीराम वनवासा गेला । कर्मे रावण क्षयो पावला । वियोग घडल सीतादेवी ।।४ ।। कर्मे दुर्योधनादि रणीं नासले । कर्मे पांडव महापंथें गेलें । कर्मे सिंधुजळ शोषिलें । नहूष जाला सर्प देखा ।। ५ ।

कर्मीतें शंभु मानी आपण । किती पळशील कर्माभेण । बापरखुमादेविवरा विठ्ठला शरण । केलीं कर्में निवारी नारायण ॥ ६ ॥

८९३ त्रिभुवनापरतें दाविसी दुरी । आधीं तूं आपुली शुद्धी करी । उदयो अस्तु कवणिये घरीं । पिंडामाझारीं सांग बापा ॥१॥ जागृतीमध्यें कवण जागत । सुषुप्तीमध्यें कवण निद्रिस्त । दोघे भ्रमलिया स्वप्न देखत । जीव कीं मन सांग पा रे ॥२॥ जागृतीवरून काढी चेतना । सुषुप्तीमध्यें रिघता ज्ञाना । दोन्ही चेईलिया जाणता स्वप्ना । मग अनुवादती कवण ॥ ३ ॥ इंद्रियें सूत्रें दारें दाटलीं । जागत होतीं तीं काय झालीं । सांग पा कवणे ठाईं लपालीं । मग मिळालीं कवणे ठाईं ॥ ४ ॥ शब्दातें नाइकती श्रवण । पहात पहात डोळे जाले हीन । नासाग्रीं ठेवूनियां सुमनपरी नेणती परिमळा ते ॥ ५ ॥ पाहे पां येथें अनुवादु काईचा । मीमाजीं हारपली खुंटली वाचा । ज्ञानदेव म्हणे सद्गुरु साचा । अढळपदीं बैसविले ॥ ६ ॥

८९४ वृंदावनीं वनमाळी । खेळे गोपीसी धुमाळी । मदनमेचूची नवाळी । रसाकाळीं मनोहर ॥ १ ॥ तयाचे करीं पां स्मरणु । आळसु न करीं अंतःकरणु । भीतरलीया सुमनपणु । निहारण होईल ॥ २ ॥ बरवेपणाचेनि मिसें । देवातें वाणिया सौरसें । जडत्व फिटेल तयासरिसें । रसनें ऐसें चुकों नको ॥ ३ ॥ तरी तूं हा देवो न्याहाळी पां । पिसाटपण फिटेल बापा । पावन होसी परमस्वरूपा । नेत्रीं ऐसा चुकों नको ॥ ४ ॥ वेगीं क्षेम देऊनियां निविजे । ऐसें दैव कैं लाहिजे । जरी तो हृदयीं ध्याईजे । तैं पाविजे अंगसुखा ॥ ५ ॥ मन भ्रमर येकीहेळा । जैसे पावे पदकमळा । बापरखुमादेविवरा विठ्ठला । होईल जवळा सौरसु ॥६॥

८९५ वायूनें वळावें धूमें मिळावें अभ्रें पाणिये गळावें । आकाश पोकळ म्हणोनी क्षोभा जाऊं नये । निज चेईलया केउतें पळावें रया ॥ १ ॥ निराळ निराळ सहज तें निराळ तें क्षीरचातका दुभे । एक धरूनि येरे सकाळिक वावो मा काय काय तेथें न लभे रया

॥२ ॥ स्तन ना वाहे जयाचिये माये तें बाळक केहीं न धाये रे रे। दृष्टी ओळणें तेचि क्षीर जालें कासवीचें गोत्र पाहें रे रे ॥ ३ ॥ केळी पोकळ म्हणोनी सांडिशील म्हणें तंव फळवरी निवांत राहें रे रे। नाहीं नाहीं म्हणोनि थरारिसी म्हणें नाहीं तें तेथेंचि पाहीं रे रे ॥ ४ ॥ रत्नाचिया आशा घात जाला तया राजहंसा म्हणें भुलों नको ते सारे रे। द्रोणाचेंनि नांवें मातिये सळ चढे होई त्या कोळिया ऐसा रे रे ॥ ५ ॥ बापरखुमादेविवरु हृदयींचा जागता सांडुनी अनु सुखाची कायसी चाड। सिद्धचि सांडुनी अनेआन जल्पसी तरी सहजचि पडिलेंसि द्वाड रया ॥ ६ ॥

८९६ शब्दें निर्गुण भावावें थितिया सगुणासी कां मुकावें वेद–द्रोही व्हावें कां ऐसें कां किजे। कर्म उच्छेदु करून अहंब्रह्म म्हणत थितिया सुखासी आंचविजे। कर्मचि ब्रह्म ऐसें जाणोनी दातारा हृदयीं सगुण धरुनी राहिजे रया ॥ १ ॥ जवळीं असतां सांडी मांडी करिसी। वायां सिणसी तुझा तूंचि रया ॥ २ ॥ मुळीं विचारितां मन देह तंव कर्माधीन तेथिचें संचित क्रियमाण प्रारब्ध पाहीं। तें ठेऊनि जडाचिया माथां कीं वेगळें होऊनि पाहतां हे तंव तुज नातळे कांहीं। ऐसें निरखुनी पाहतां सगुण धरूनि आतां मग तुज विचारितां भय नाहीं ॥ ३ ॥ हा तंव कल्पनेचा उभारा। मनाचा संशय दुसरा। जेणें घडे येरझारा जन्मांतर। म्हणोनी ऐसें कां सोसावें। एकचि धरूनि राहावें। जेणें चुकती येरझारा। तेंचि प्रीति जागृती स्वप्न आणि सुषुप्ती। ऐसाचि हो कांत्रो थारा। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु चिंतिता। सुख अंतरीं जोडेल सोयरा ॥ ४ ॥

८९७ बरवीं पाउलें पाउलें। सुंदर सकुमार पाउलें ॥ १ ॥ शीतळ हरीचीं पाउलें। गोमटीं हरीचीं पाउलें ॥ २ ॥ शिवासी उपदेशिलें। तेंचि प्रल्हादें मरिलें ॥३॥ उपमन्या प्रसन्न जालें। तेंचि गजेंद्रें चिंतिलें ॥४॥ अहल्येसी उद्धरिलें। तेंचि द्रौपदीये धांविन्नलें ॥ ५ ॥ यशोदेनें ओवाळिलें। तेंचि गोवर्धनीं रंगलें ॥ ६ ॥

शकटा अंगीं जें उमटलें । तेंचि बळिपृष्ठीं शोभलें ॥७॥ शिवे शक्तिप्रती कथिलें । धर्मराजें तें पूजिलें ॥ ८ ॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठलें । तें विटेवरी दाविलें ॥ ९ ॥

८९८ लक्ष लावुनी त्रिपुटी । ठाण त्रिभंगीं चोखडें । सगुण सांवळें म्हणोनी प्रीत मना । तें देखतांचि पडे मिठी दृश्यातें निवटी । मना गाठीं विरोनी ठेली ॥ १ ॥ जवळील निधान सांडूनि सिणसील बापा । तरी जन्मांतर न चुके बिजे रया ॥ २ ॥ कल्पना काळीमा वेगळी त्यागी । अहंभावाचा मोडी थारा ॥ आशा दासी करून नातळे कोठें । नावेक मन करीं स्थिर ॥ सगुणीं धरूनि प्रीती । मना हेचि आस्था । तरी उणीव नये संसारीं रया ॥ ३ ॥ मन हें मूर्तिमंत कीं निर्गुण भासत । पाहतां नाहीं भेदार्थ इंद्रियांसी ॥ आपलें म्हणोनी एके वृत्ति भजतां । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु ध्यातां हृदयीं सुखे रया ॥ ४ ॥

८९९ षड्वक्रीं कुंभार घडीतसे माती । तैसें आम्हां किती चाळविसी ॥ १ ॥ रातीचा दिवसु कीं दिवसाची राती । वावधाणी वाती लाविलोसी ॥ २ ॥ ज्ञानदेव म्हणे अवघेंचि मृगजळ । सांडुनी पाल्हाळ नित्य ध्याई ॥ ३ ॥

९०० मृगजळाच्या जळीं चाळिसी जळचरें ॥ कैंचें जळ तेथें कोठें मत्स्य रे ॥ १ ॥ नाथिलीव खटपट करिसील किती ॥ गगनींचीं सुमनें तुरंबिसी मस्तकीं ॥ २ ॥ वांझेचिया सुता रचशील मारे ॥ कैंचा पुत्र तेथें कायी संव्हरे ॥३॥ कोल्हैरीचे वारू आणिशील बसावया ॥ कैंचा राऊत कोणा जिंकिशील रया ॥४॥ ऐसी नाथिलीच नाटकें आचरसी किती ॥ ज्ञानदेव म्हणे सहजे निवृत्ती ॥ ५ ॥

९०१ चातकाचें जिवन घनु । तरि तो सये एकाधिनु । आला वेळु भुलावणु । जैसा नलिनिसी नाहीं भानु ॥१॥ चंद्रासवें चकोर मिळोनियां पूर्णिमेसी विरोधु मांडिला । तो योगु दुर्मिळ म्हणोनी

तो प्रसंगु विपाईला वेळा रया ॥ २ ॥ तैसें माणुसपण सहज तनु- वरी देवाचा वारा स्वाधिनु ॥ तैसा बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु न विसंबावा एकु क्षणु ॥ ३ ॥

९०२ सुख श्रंगार सुहावा । मिरवतो हरि समाधाना बोधु रे ॥ १ ॥ हरीचें सुख गीति गातां । समाधानबोधु रे ॥ २ ॥ बाप- रखुमादेविवरु विठ्ठलु रे । आठवितां समाधानबोधु रे ॥ ३ ॥

९०३ दीप दीपिका शशी तारा । होतु का कोटिवरी रे । परी न सरे निशि नुगवे दिवसु । दिनकरनाथे जियापरी रे ॥१॥ नुद्धरिजे नुद्धरिजे नुद्धरिजे गोपाळेंवीण नुद्धरिजे ॥ध्रु०॥ नगर भ्रमतां जन्म जावो । परी प्रवेशु एक्या द्वारें रे । तैसा यजिजो भजिजो पुजिजो परी उकलु नंदकुमरु रे ॥ २ ॥ सर्वावयवीं शरीर सांग । परी विरहित एका जिवें रे । तैसा धिक् तो श्रोता धिक् तो वक्ता जो वाळिला विठ्ठलदेवें रे ॥ ३ ॥ गळित शिर हें कलेवर रे । उदकेंवीण सरिता भयंकर रे । रविशशीवीण अंबर तैसें । हरिवीण जिणें तें असार रे ॥ ४ ॥ अंतःकरणीं रुक्मिणीरमणु । परी त्या श्वपचाहि बंधन न घडे न घडे रे । येरु यति होका भलतैसा । परी तो भवा- गडीहूनि न सुटे न सुटे न सुटे रे ॥ ५ ॥ शिखिपक्षीं पत्रीं डोळे । जेवीं अकाळ जळदपटल रे । तैसीं गोकुळपाळकबाळेंवीण । कर्मे सकळ विफळ रे ॥ ६ ॥ यम नियम प्राणायाम प्रत्याहार । हे सकळ उपाय परी अपाय रे । जंव तमाळनीळ घनसांवळा । हृदयीं ठाण मांडूनि न राहे रे ॥ ७ ॥ मी उत्तम पैलहीनु । भूतीं द्वेषाद्वेष ठेलें रे । केलेंनि कर्में उफकां निपजे सुख तें दुरी ठेलें रे ॥ ८ ॥ आतां असोत हे भेदाभेद । आम्ही असों एक्या बोधें रे । बापरखुमादेविवर विठ्ठल । निवृत्ति मुनिराय प्रसादें रे ॥ ९ ॥

९०४ मलयानिळ शीतळू । पालवीं नये गाळूं । सुमनाचा परिमळू । गुंफितां नये ॥ १ ॥ तैसा जाणा सर्वेश्वरु । म्हणों नये सानाथोरु । स्वरूपाचा निर्धारु । कवण जाणे ॥ २ ॥ मोतियाचें पाणी । भरतां नये रांजणीं । गगनासी गवसणी । घालितां नये ॥ ३ ॥ डोळ्यां- तील बाहुली । करिता नये वेगळी । सखी म्हणुनि अंचुळी । धरितां

नये ॥ ४ ॥ कापुराचे कांडण । काढितां नये आड कण । साखरेचें गोडपण । पाखडतां नये ॥ ५ ॥ विठ्ठलरखुमाईचें भांडण । कोण करील बुझावण । निवृत्तीचें चरणीं शरण । ज्ञानदेव ॥ ६ ॥

९०५ सुकुमार साकार परिमळें आगळें । कर्पूर परिमळें घोळीयेला ॥ १ ॥ मित्रपणें करा मधुर अळुमाळा । मधुकर गोपाळा हृदयीं धरा ॥ २ ॥ भवतरु भवमूळीं भवमूळ छेदन । तेंचि अंगीं चंदन लाविजेसु ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु सुकुमारु आगळा । वेदश्रुती बाळा वेधलिया ॥ ४ ॥

९०६ सुकुमार सुरस परिमळें अगाध । तयाचा सुखबोध सेवीं आधीं ॥ १ ॥ मना मारो सुबुद्धि तत्क्षीन मकरंदीं । विषयउपाधी टाकीं रया ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु गुणाचा सुरवाडु । मनबुद्धि निवाडु राजहंसु ॥ ३ ॥

९०७ बोलतां बोलु मावळला । तो मावळोनी उरला । तरी हा भावो केवीं गमला रे बापा ॥ कीं इंद्रियांचा भोगु खुंटला । कीं समंधियाचा ठावो निमाला । कीं वर्णावर्णुभला । विचारु नाहीं । तैसें आपुलेंचि करणें आपुलेंचि नवल । खेळिया होउनी दावी रया ॥ १ ॥ तपें अनेक विधी । करावीं हे मनाची आधीं । करितां करणें सिद्धि । नव्हे यासी म्हणोनि वाउगाचि वळसा । पडे या धिवसा । तैसा कल्पनेचा फांसा । मायाबंधु ॥ २ ॥ ऐसीयाचिया पाठी । कां होसी हिंपुटी । नलगे तुज सुखाचा स्वादु या गोष्टी । येणें ऐसेंचि विचारी । एकुचि धीर धरी । नलगे या द्वैतासाठीं रया ॥ ३ ॥ म्हणोनी डोळियांचें देखणें । लाघव तो देखणा जाणे । तेथें आपपर पिसुणें । न देखे कांहीं ॥ तें शब्देवीण बोलतां । निःशब्दें ये हातां । ऐसा उपावो करी कांहीं ॥ जोडिलिया धना वाढी बहु असे । तेथें वेचलें न दिसे कांहीं ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु चिंतितां । सुखाचेनि सुखें राही ॥ निवृत्तिरायें खुणा दाऊनियां । सकळ पुनरपि येणें नाहीं ॥ ४ ॥

९०८ ये सातें आलिया वोळंगा सारंगधरु । नाहीं तरी संसारु वायां जाईल रया ॥ १ ॥ कवणाचे मायबाप कवणाचें गणगोत ।

मृगजळवत् जाईल रया ॥२॥ विषयाचें समसुख बेगडाची बाहुली । अभ्राची साउली जाईल रया ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे पाहतां पाहिलें। स्वप्नींचें चेईलें जाईल रया ॥ ४ ॥

९०९ मृगजळाचे डोहीं मारिशील जळचरें ॥ कैंचें जळ तेथें कैंचें मत्स्य रे ॥ १ ॥ लटकीच खटपट लटकीच खटपट ॥ लटकीच खटपट रे साळोबा ॥ २ ॥ वांझेचिया पुता घालशीर मारे ॥ तेथें कैंचा पुत्र कोणा संव्हारे ॥३॥ रोहिणीचे वारू आणिसी सावया ॥ कैंचें वारूं काय जुंझशील वाया ॥ ४ ॥ स्वप्नींचिया धना बांधिसी कळांतरा ॥ कैंचे धन काय होसी व्यवहारा ॥ ५ ॥ निवृत्तीप्रसादें ज्ञानदेव म्हणे ॥ स्वप्नीचें तें सुख साळया जाणे ॥ ६ ॥

९१० रुणझुणु रुणझुणु रे भ्रमरा। सांडीं तूं अवगुणु रे भ्रमरा ॥ १॥ चरणकमळदळु रे भ्रमरा। भोगीं तूं निश्चळु रे भ्रमरा॥२॥ सुमनसुगंधु रे भोंवरा । परिमळ विद्गदु रे भोंवरा ॥३॥ सौभाग्य-सुंदरु रे भ्रमरा। बापरखुमादेविवरु रे भ्रमरा॥ ४ ॥

९११ आनंदु रे आजी आनंदु रे । सबाह्य अभ्यंतरीं अवघा परमानंदु रे॥१॥ एक दोन तीन चारी पांच सहा। इतुकें विचारूनि मग परमानंदीं रहा ॥ २ ॥ सातवा अवतार आठवा वेळोवेळां। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु जवळा ॥ ३ ॥

९१२ आउट हात आपले आपण होतासी। येर तें सांडितासी कवणावरी ॥ ऐसेंनि सांडिसी तरी थोडें तें सांडी । कां सकळैक मांडी तेणें सुखिया होसी रया ॥ १ ॥ कळिकाळ ते आपण प्रभा अनु कोण। करितां दीपें लाजिजे घरामाजीं घरकूल करूं पाहासी ॥ तें दैन्यचि वाउगें येर सकळैक तूं आहासी रया ॥ २ ॥ पृथ्वीएवढा वडुला घे यावा ॥ मा गगना भरूं जावें अनाठाया ॥ अस्ति नास्ति दोन्ही एकेचि पदीं ॥ आकाशाची भरोवरी घटें केवि कीजे रया ॥ ३ ॥ धावतां धावतां वेगे तुर्जाच तूं आड रिगें ॥ पाय खोंवितु खोंवितु मार्ग ठाके काई ॥ जासलट जा वाही त्याची सवा पाहीं ॥ वायां तूं हावे जासी रया ॥ ४ ॥ जाग्रणें न काय जन्मलासी ।

निजलेनि काय निमालासी ।। स्वप्नें काय केलासी तडातोडी । ऐसा जाणत नेणत जेथींचा तेथें ।। आभासत असें तूंचि तूं भलें तेथें रया ।। ५ ।। आपला आरोहणी । लावूं पहातोसी निशाणी ।। तरी सांगेन ते वाणी । लाविजेसु ।। श्रीगुरुनिवृत्तीनाथा चरणकमळीं । पाखेवीण होय आळिया म्हणे ज्ञानदेव ।। ६ ।।

९१३ कर्पूर अग्नीसी स्वदेहा नाशी । चंदनीं मासी न थरे देखा ।। १ ।। घ्राणाची कळिका भ्रमर रुंजीका । तेथील झुळुका रुंजी करीं ।।२।। मोतियाचा चारा राजहंसा सैरा । दुजिया पाखिरा कामा नये ।। ३ ।। ज्ञानदेव म्हणे घेती ते शाहाणे । येर ते पाहुणे यमाचे रया ।।४।।

९१४ शाहाणे सितरे व्याहाणे मोहरें । भणंग धुरें आतुडे कैसें ।। १ ।। या अवचित्या गोष्टी भाग्यें होय भेटी । प्रारब्ध सृष्टीं भोग देत ।। २ ।। येत जात वाटा शरीरीं भरे फांटा । मदमत्सर ताठा भ्रमकुळीं ।। ३ ।। ज्ञानदेवो म्हणे या खुणे मी नेणें । पंढरीचे राणे उगविती ।। ४ ।।

९१५ दीपीं दीप सामावे तेथें कैचा विचारु । राहिला निर्धारु नाना मत्ता ।। १ ।। जें जेथें होतें तेंचि तेथें नाहीं । परतोनी काई पाहातोसी ।।२।। मौन्याचिये मिठी सगळेंचि नाहीं । तैसा इंद्रियें दाही चोजवेना ।।३।। ज्ञानदेवो बोले सामावलें मन । मग नायकती कान तेथील कथा ।।४।।

९१६ उपजोनी संसारीं आपुला आपण वैरी ।। मी माझें शरीरीं घेऊनि ठेला ।। या देहातें म्हणे मी पुत्र दारा धन माझें । परी काळाचें हें खाजें ऐसा नेणतु गेला ।।१।। कामक्रोध मदमत्सराचेनि गुणें । बांधला आपण नेणें भ्रमित जैसा ।। मिथ्या मोह फांसा शुक नळिके जैसा । मुक्त परी अपैसा पळों नेणें ।। २ ।। जळचरू आमिष गिळीं ।। जैसा कां लागलासे गळीं । आपआपणांपें तळमळी सुटिका नाहीं ।। तैसे आरंभी विषयसुख गोड वाटे इंद्रिया । फळपाकीं पापिया दुःख भोगी ।। ३ ।। राखोंडी फुंकितां दीप न लग

जयापरी। तैसा शब्द ब्रह्मकुसरी ज्ञान न पवे ।। व्रत तप दान तीर्थ भजन वेंचिलें पोटा। दंभाच्या खटपटा सिणतु गेला ।। ४ ।। मृगजळाची नदी दुरुनी देखोनी धांवे। परी गंगोदक न पवे तान्हेला जैसा ।। तैसें विषयसुख नव्हेचि हित। दुःख भोगितो बहुत। परी सावधान नव्हे ।। ५ ।। परतोनी न पाहे धांवतो सैरा। करितो येरझारा संसारींच्या ।। ज्ञानदेव म्हणे बहुतां जन्मांचा अभ्यासु। तरीच होय सौरसु परब्रह्मीं ।।६।।

९१७ चौऱ्याशी लक्ष योनी क्रमुनी सायासी। नरदेहा ऐसें भांडवल पावलासी ।। जतन करीं रे गव्हारा न भजें न भजें या संसारा। बीज सांडूनि असारा वायां झोंबतोसी ।। १ ।। हातींचिया लागीं भूमि चाळितोसी। आप नेणतां तूं पर काय चिंतिसी ।। मन एक स्वाधीन तरी खुंटलें साधन। सर्व सुखाचें निधान हरि पावसी रया ।। २ ।। तृणें पशु झकविले ते क्षीरातें विसरले। तैसा विषय पाल्हाळें। निज चुकलासी ।। कोटि युगें जन्मवरी येतां जातां येरझारीं। दुःख भोगिसी दुर्धरीं रया ।। ३ ।। पुत्र कलत्र भवविभव विचित्र। होय जाय सूत्र तूं आप न म्हण ।। तुझा तूंचि नाहीं ऐसें विचारुनी पाहीं। चेतचि चोरिलासी वेगीं सावध होईं रया ।। ४ ।। तुज नाथिलाचि धिवसा आस्तिक्यपणाची आशा। असते सांडुनी आकाशा। वायां झोंबतोसी ।। दिवस आहे तों धांवावें नाहीं तरी फुटोनी मरावें। मृगजळ हें अवघें पाहे पां रया ।। ५ ।। स्वप्नीं साचची जोडे थोडें ना बहुत हातां सांपडे। तुटलें प्रीतीचें कुवाडें ऐसें जाणोनिया ।। शरण जाई निवृत्ति तो सोडवील संसृति। बापरखुमादेविवरा विठ्ठलाचे भक्ति रया ।। ६ ।।

९१८ तैं सत्व रज तमें धुतलिया आशा ।। वेगीं त्या निराशा फळेंवीण ।। १ ।। तैसें हे टवाळ हरिवीण पाल्हाळ ।। कैसेनि मायाजाळ निरसे रया ।। २ ।। त्रिपुटीचे पेठे वानवसा दिठा ।। वैकुंठ चौहटा पिकलां रया ।। ३ ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु साजिरा ।। मार्गीं मार्ग एकसरा नामें तारी ।।४।।

९१९ उपजलें देह बाळपणें गेलें। तुझें तुजची देखतां तारुण्यपण मत्सरें आटिलें ॥ आतां वृद्धपणीं कायिसी अंगवणी रया ॥१॥ कवण्यागुणें चुकीसाठीं पडली कासया भ्रमलेंसी गव्हारा। सिद्धची सांडुनी आनेआन जल्पसी तरी न चुकती तुझ्या येरझारा रया ॥ २ ॥ अजागळाचे अजस्तन । तेथें कैचें अमृतपान। तैसें काय करिसी वाउगें चिंतन। पदपिंडा जागृती कारण। तरी तयांचिये चरणीं स्थिर ठेवीं मन रया ॥ ३ ॥ जीवनजळीं ब्रह्मकमळ विकासलें । आतां पाहें पां तयाचा मेळु रे। ऐसी जीव चिंता तुज वांचुनीया । कवण करील आमुचा सांभाळु रया ॥४॥ जीवन-जळीं ब्रह्मकमळ विवळे । तैसे वाट पाहतां सिणले माझे डोळे ॥ नको नागवे हा संसार नको नागवे हा संसार । तूं तंव निश्चात निराळा रया ॥५॥ ऐसा जगाचा जीवनु अमूर्त मूर्ति लेईला डोळां। बापरखुमादेविवरा विठ्ठलावांचूनि कोण पुरवील सोहळा रया ॥६॥

९२० संसारयात्रा भरली थोर । अहंभावें चळे हाट बाजार ॥ कामक्रोध विके मद मत्सर । धर्मलोपें अधर्मे वेव्हार ॥ १ ॥ यात्रा भरली जनीं देवीं विन्मुख प्राणी। विषयाची दाटणी भ्रांती आड रे ॥ २ ॥ एकीं मीपणाच्या मांडिल्या मोटा । अहंभावाच्या गोणिया सांडिल्या चोहटा ॥ एकीं गाढवावरी भरली प्रतिष्ठा। तऱ्ही तृप्ती नव्हे दुर्भरा पोटा ॥ ३ ॥ एक पंडितपण मिरविती श्रेष्ठ । एक ज्ञान विकुनी भरिती पोट ॥ हिंसेलागीं वेद करिताती पाठ। चौऱ्यांशी जीवां भोंवतसे आट ॥ ४ ॥ अज्ञानभ्रांतीचीं भरलीं पोतीं । सुवस्तु सांडुनी कुवस्तु घेती ॥ सुखाचेनी चाडें सुखाची प्रीती । अमृत सांडुनी विष सेविती ॥ ५ ॥ शांति क्षमा दया न धरवे चित्तीं । विषयावरी थोर वाढविली भक्ति ॥ जवळी देवो आणि दाही दिशा हिंडती। स्वधर्म सांडुनी परधर्मी रती ॥६॥ ऐसे जन विगुंतले ठायीं आत्म-हिताची शुद्धिचि नाहीं। नाशिवंत देह मानिला जिहीं तया तृप्ति जाली मृगजळडोहीं रया ॥ श्रीगुरु निवृत्तीनें नवल केलें । देखणेंचि अदेखणें करुनी दाविलें ॥ मी माजीं देवो यानें विश्व व्यापिलें । बापरखुमादेविवरें विठ्ठलें रया ॥ ७ ॥

९२१ संसारा येउनी लागले फांसे । गुंतला आशा मायामोहें ॥१॥ न खंडे न तुटे कर्माची बेडी । अनुभवेंवीण तोडी तो योगिया ॥ २ ॥ कर्माची सांखळी पडली असे पायीं । गुरुमुखें खुणें उगऊं पाहीं ॥३॥ ज्ञानदेवो म्हणे तुझे कृपेवीण न तुटे फांसा । निवृत्तीनें कसा उगावला ! ॥ ४ ॥

९२२ द्वीपोद्वीपीचे पक्षी मेरुतळवटीं उतरले । रत्न म्हणोनी त्या स्फटिकासी झेंपावले ॥१॥ राजहंस ते भ्रमले हो पाषाण चुंबिती । अडकलिया चाचू मग मागील आठविती ॥ २ ॥ एक श्रीकृष्ण ते विसरले ऐसें ज्ञानदेव बोले । मूर्खेसी संगती करितां शहाणे सितरले ॥ ३ ॥

९२३ असे तें न दिसे । तें नाहीं होत । तयापरी दिसेंदिस जुगें जाती पारंपार ॥ ऐसें जाणत जाणत । तुझें चित्त कां भ्रमित । अझुनि न राहासी निवांत । तरी भलें नव्हे ॥ १ ॥ सांडी माया मोह द्वंद्व दुराशा । ज्यालागों शिणसी तें तुजसी उदासा ॥ २ ॥ स्वप्नींचें धन तें धनची नव्हे । मृगजळींचें जळ तें जळची नव्हे ॥ अभ्रींची छाया ते छायाची नव्हे । तैसें विषय सुख, सुख नव्हे रया ॥ ३ ॥ स्पर्श मातंग दीप्ती पतंग । नाद मृग, घ्राणें भृंग, रसनें मीन ॥ या पांचांहि विषयीं, पांचही मारिले सेखीं । निर्धारुनी पाहतां पांचही तुजपाशीं । तुज केवीं निकें होईल रया ॥ ४ ॥ कापुराचिये मसी । मेघ माखिन म्हणसी । कापूर कां वायां जाळितोसी क्षण एका ॥ तेथें कापूर ना मसी । उफकासिण कोठें पाहसी रया ॥ ५ ॥ उपजतांचि देह मृत्यूच्या तोंडीं । मी माझें म्हणतां न लाजसी रया ॥ शरण जाईं त्या निवृत्ति तो तारील संसृति । बापरखुमादेविवर विठ्ठलाचिये भक्ति रया ॥६॥

९२४ मी माझें म्हणतां संसारीं गुंतलें । तंव परत्र परतेंची राहिलें ॥ हें ना म्हणउनी तया झोंबिन्नलें । तंव सिद्ध सिद्ध सिद्ध हातीचें गेलें ॥ १ ॥ पुढीला चुकला मागिला मुकला । तैसी परी झाली मातें ॥ आपआपणातें गोंवी । तरी बुद्धिदोष ठेवी कवणातें

रया ।। २ ।। आतां एक बुद्धि आठवली । गेलें तें परतेना मागुतें । बापरखुमादेविवर विठ्ठलु ध्याईजे । तरी सकळीक होई आपैतें ।।३।।

९२५ स्वप्नींचेनी धनें भरोनियां लाहे । भला वेव्हार करूं पाहसी । मुद्दलची नाहीं तेथें कळांतर कैचें । धरणें अधरणें घेतासी । लटिकिया साठीं संसार दवडोनी । ठकुनी ठकलासी रया ।। १ ।। कवण नागवितो कां नागवसी । वेडावलेपणें ठकसी तूंची । चारोनी तुझें त्वांची नेलें । आतां गाऱ्हाणें कवणा देसी रया ।। २ ।। पृथ्वी आप तेज वायु आकाश । हे सहज परम गुण अंश अंशा आले । येणेंची कष्टें व्यवहार करितां । कोठें काय सांठविलें । विचारूनि पाहें तुझें त्वांचि नेलें । आतां तुजमाजीं हारपलें रया ।। ३ ।। पुत्र कलत्र संपत्ती देखोनी संतोष मानिसी । घडी येकामाजीं नासोनी । जाईल जैसें कीं अभ्र आकाशीं । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलुची हृदयीं असतां कां नाडलासी रया ।। ४ ।।

९२६ जंव या वायूचा प्रकाश । तंव या भांडियाचा विश्वासु । वायो निघोनियां गेला । ठाईंचाच जाला उदासु रया ।।१।। काळाचें भातुकें श्रृंगारिलें कौतुकें । जातसे तें देख परी न चले कांहीं ।।२।। ठाईंचेंचि जाणार कीं नव्हे राहणार । यासी जतन तें काई । जेथील तेथें निमोनियां गेलें । उपचार नचलेंचि कांहीं ।। ३ ।। हें काळाचें भांडें कीं अवघेंचि लटिकें । जैसें आहे तैसें सांगेन पुढती । बापरखुमादेविवरु विठ्ठलुचि सकळहि । जीवांचा सांगाती रया ।।४।।

९२७ जंववरी जाड नव्हे उजाड । नाहीं काढावया प्राणा । मग मूढा पडसी संसार सांकडा । कांहीं करीं आपुला उवेढा रया ।।१।। जाड रे जाड शेवटीचा धंद । पडियेलेंसि भवकुंडा । एकीकड जन्म एकीकडे मरण । न निमेचि धंदा कुवाडा रया ।। २ ।। थिल्लरींचें जळ मपितरे मीना । जंव न तपे आतपु हा परिमळु । जंव हा आयुष्य वोघु । न सरे तंव टाकी आगाधु । पुढें आहे हलकल्लोळु रया ।।३।। भाड्याचें घर । किती वाढविसी रे गव्हारा । दिनु गेलिया काय पंथु आहे । ऐसे जाणोनियां वेगीं ठाकी लवलाहें । बापरखुमादेविवरा विठ्ठलाचे पाय रया ।। ४ ।।

९२८ दुजेपणाचा भावो वायां वाढविसी गव्हारा। उतराई या देहा कैसा होशील ॥ दुजेपणें पाहसी तरी देहीं देवो पाहीं। सेखीं दुजेपण नाहीं तंचि येकला रया ॥ १ ॥ भ्रांती पडलिया मना नेणसी। ब्रह्मसुख चुकलासी वर्म अरे मुढा ॥ २ ॥ तें कल्पिलिया नकळे गुरुकृपें वेगळें। वायांविण उगलें कां धांवतोसी सैरा ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु जन्मोजन्मीं बोळगिला अससी। तरी ते खूण पावसी निभ्रांत रया ॥ ४ ॥

९२९ कानीं घालूनियां बोटें। नाद जे पाहावे। न दिसतां जाणावें। नऊ दिवस ॥ १ ॥ भोंवया पाहतां न दिसे जाणा। आयुष्याची गणना सात दिवस ॥२॥ डोळां घालोनियां बोट चक्र जें पाहावें। न दिसतां जाणावें पांच दिवस ॥ ३ ॥ नासाग्रीचें अग्र न दिसे नयनीं। तरी तेचि दिनीं म्हणा रामकृष्ण ॥ ४ ॥ ज्ञानदेव म्हणे हें साधूचें लक्षण। अंतकाळीं आपण वेगीं पाहा ॥ ५ ॥

९३० चोराचिया संगें क्रमितां पैं पंथ। ठकूनियां घात करितील ॥ १ ॥ काम क्रोध लोभ घेऊनियां संगें। परमार्थासी निघे तोचि मूर्ख ॥ २ ॥ बांधोनियां शिळा पोहूं जातां सिंधु। पावे मतिमंदु मृत्यु शीघ्र ॥ ३ ॥ देह गेह भ्रांती सोडूनियां द्यावें। साधन करावें शुद्ध मार्गे ॥ ४ ॥ ज्ञानदेव म्हणे तरीच साधेल। नाहीं तरी चळेल मध्यभागीं ॥ ५ ॥

९३१ जंववरी तंववरी जंबुक करी गर्जना। जंव त्या पंचानना देखिलें नाहीं बाप ! ॥ १ ॥ जंववरी तंववरी वैराग्याच्या गोष्टी। जंव सुंदर वनिता दृष्टी देखिली नाहीं बाप ! ॥ ध्रु० ॥ जंववरी तंववरी मैत्रत्व संवाद। जंववरी अर्थेसी संबंध पडिला नाहीं बाप ! ॥२॥ जंववरी तववरी युद्धाची मात। जंव परमाईचा पूत देखिला नाहीं बाप ! ॥ ३ ॥ जंववरी तंववरी समुद्र करी गर्जना। जंव अगस्ती ब्राह्मणा देखिलें नाहीं बाप ! ॥ ४ ॥ जंववरी तंववरी बाधी हा संसार। जंव रखुमादेविवरु देखिला नाहीं बाप ! ॥५॥

९३२ दुर्लभु रे दुर्लभु रे दुर्लभु । संसारु तुम्हीं कां नेणां । आहारनिद्रेसाठीं दवडितां माणुसपणा ॥१॥ आड ना विहिरी बावी ना पोखरणी । सरिता ना सागर कल्पतरु रानोरानीं ? ॥ २ ॥ बाप्पो याची खूण ज्ञानदेवो जाणे । तयाचें करणें तैं अधिकची होणें ॥ ३ ॥

९३३ वोजावलिया वोढी । वोढी पाडीजे ते नाहीं । ऐसें विचारुनी पाहीं । आपुले मनीं । मग राहिजे सुतत्व निर्वाणीं ॥ १ ॥ दुर्लभ दुर्लभ संसार । त्यांत दुर्लभ माणुसपण । ये जन्मीं नोळखसी । पशु होउनी जन्मसी । मग तुज सांगेल कवण रया ॥ २ ॥ जंव देहीं आहे देवो । तंव या देहे त्याच्या लाहो । मग तुज रात्री जाईल जड भारी ? । बापरखुमादेविवरु । विठ्ठलजी पंढरपुरीं । तो वोळगे वोळगे जन्मवेरी ॥ ३ ॥

९३४ वेदवाणी चांग स्मरतां स्मरण । नित्य नारायण हृदयीं वसे ॥१॥ तेथील गव्हर जाणतो विरुळा । ब्रह्मीं ब्रह्मकळा साधुमुखें ॥ २ ॥ जाप्य जप होम विधि विधान हरि । हृदयीं श्रीहरि न कळे मूढा ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे श्रीहरि हृदयस्थ । ऐसी आहे भाष वेदशास्त्रीं ॥ ४ ॥

९३५ कामारिकरुणा करुणार्णव झोंबे । करूनियां बिंबे अलिप्तपणें ॥१॥ कामधाम हरि ब्रह्मार्पण करी । आपणची कामारी होये हरि ॥ २ ॥ चक्षुपक्षपादयुगळ अधिष्ठान । हरिवीण श्रवण करूं नको ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव सोहं मंत्र तंत्र ध्यान । मनाचें उन्मन हरिपायीं ॥ ४ ॥

९३६ नाद भेद सिद्ध अवघेंची विरुद्ध । जेणें तुटे भेद तेंची जपे ॥ १ ॥ सुताचिये गुंजे सुतचि पैं माजे । हरिचरणांबुजें निवडितां ॥ २ ॥ रुक्मिणीचा नाहो हाचि पैं उगवो । प्रपंच ते वावो जावो परता ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा चित्त हरि गोत वित्त । विज्ञान उचित ज्ञानघनें ॥ ४ ॥

९३७ चिंतिलें अर्थेसें । पाविजे सायासें । तरी कामा नसे । सायास या ॥१॥ देखणें स्वप्नींचें । भुररें मायेचें । भ्रमित देहाचें । हरिवीण ॥ २ ॥ आयुष्याचे पेठे । संसाराचे तट । गुरुवीण वाट । कैंची रया ॥ ३ ॥ त्रिपुटिसी वर्ते । वैकुंठ सरतें । प्रेमेंवीण भरितें । कैसें येत ॥ ४ ॥ ज्ञानदेवीं घर । केलें पैं सपूर । संसार येरझार । हरिचरणीं ॥ ५ ॥

९३८ धरसील तरी हातीं लागे बापा । सोडसील तरी जाईल दिगंतरा ॥ १ ॥ जतन करी रे जिवाचीया जिवा । सांगतसे ठेवा जुगादीचा ॥ २ ॥ निवृत्ति निरोप बुझे आपेंआप ॥ आधिपुत्र मागें बाप जन्म रया ॥ ३ ॥

९३९ निर्जिवां दगडांची काय करिसी सेवा ॥ तो तुज निर्दैवा देईल काय ॥ १ ॥ कवणें गुणें भुली पडली गव्हारा ॥ तीर्थाच्या माहेरा नोळखिसी ॥२॥ अष्टोत्तरदशे तीर्थे जयाच्या चरणीं ॥ तो तुझ्या हृदयभूवनीं आत्मारामु ॥ देव जवळी असतां जासी आना तीर्था । मुकलासी आतां म्हणे ज्ञानदेवो ॥ ३ ॥

मुमुक्षूस उपदेश

९४० सुखसोज्वळ मोतियाचें लेणें । दिधलें जाई जणें बाईये वो ॥ १ ॥ देशी नाहीं देशाउरी नाहीं । हाटणीं नाहीं तें पाटणीं नाहीं ॥ २ ॥ लक्षाचेनि लाभें जोडलें निधान । बापरखुमादेविवरा विठ्ठलु जाण ॥ ३ ॥

९४१ अनुभव रहणीवीण कायसें श्रवण । गर्भ अंधु नेणे रत्न-किरण ॥ १ ॥ गेले मेले काय सांगाल गोष्टी । स्वयें आत्मज्ञानी घाला परमात्मीं मिठी ॥२॥ जीवा जीवन अंतरीं । बाहेजु निर्धारीं । सर्व निरंतरीं पूर्णभरित ॥३॥ बाहेजु प्रवृत्ति अंतरीं निवृत्ति । उभयतां गति एक आहे ॥४॥ प्रसूतिकाळीं व्याली । वांझ अपत्यजवळी । वांझ क्रीडा विनोदें रळी । खेळतसे ॥ ५ ॥ अनुभव रहणीवीण

जाला भगवा दिगांबरु । जैसा नग्नवरु हिंडे हाटाबिदीं ।। ६ ।। तीर्थक्षेत्र व्रत दान । यागादिक साधन । अनुभव रहाणीविण । शून्य धिक् गेलें ।। ७ ।। सगुण निर्गुण पाहीं । या दोहींमाजीं होऊनि राहीं । तरी निवसी ठाईंच ठायीं अरे जना ।। ८ ।। सगुण निर्गुण पाहीं जयापासुनी । ते राहे अनुभउनी येर वाउगेचि रया ।। ९ ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलेंसि एकांतु । द्वैताद्वैताचीं मातु उरेचिना ।। १० ।।

९४२ स्वरूपावबोधु कां फावला । इंद्रियीं डवरिला प्रेमभावो ।। १ ।। जाणते निवाले नेणते गुंतले । भजनेंचि गोंविले विसर जावो ।।२।। शांतता समता निवृत्ति उदारु । वर्षोनी उद्गारु देतु असे ।।३।। ज्ञानदेवा धीर घटमठीं सामा । अधऊर्ध्व व्योमा हरि दिसे ।। ४ ।।

९४३ कापुरा अग्नि स्नेह जाला । मी नाहीं तेथें काय उरला ।।१।। मी नाहीं तेथें कवणियें ठायीं । देखत देखत पाहीं भुललासी ।। २ ।। बापरखुमादेविवर विठ्ठलीं खूण । जाणते जाणती तें अनुभवियें ।। ३ ।।

९४४ स्वप्नाचेनि भ्रमें धरिसी स्थूलाकृति । परी सिद्धि नव्हे सत्य त्याच्या पायीं । कारण महाकारण लिंगादि चतुष्टय । हे शाब्दिक उपाय बोलों ठाती ।। १ ।। येक नाहीं तेथें दुजें कायिसें । देहद्वय पाहातां दुजें न दिसे ।। २ ।। तेचि ते संकल्प स्थूळ नैश्वर्याचें भान । त्या म्हणती कारण नवल पाहीं । महाकारण लिंगदेह शाब्दिकीं धरिला । तो शास्त्रज्ञीं पाहिला अर्थी साही ।।३।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलुचि देहीं । अवस्थातीत पाहीं तोचि एक । निवृत्तिरायें अंजन लेवऊनि पायाळा । निजसदन तें विश्व जालें ।। ४ ।।

९४५ बोधलिया अंजनासी पायाळू हा काय । निधान जवळी आहे परी शब्द नेणें ।। परादिकां वाचा मौन पडिलें जाण । तेथें पायाळाची खूण कोण लेखी ।। १ ।। सुखाचा संवाद आपण्यामाजीं पाहीं । देहीचा देहीं विदेही होऊनि ठेला ।। २ ।। अविकल्पवृत्ति

भानु संकल्पें हा नातळे । कर्म तया न मिळे करिजे कोणें ।। बाप-रखुमादेविवरु कर्ता कर्म न पडे कांहीं दृष्टी । वायांचि भ्रमें सृष्टी वांधलासी रया ।। ३ ।।

९४६ श्रुतीं सांगितलें उपनिषदीं अनुवादलें । आम्हां लाधलें निरुतें वर्म ।। अनुभवें गोविंदु करितां अनुवादु । परब्रह्म आनंदु तरी तें नव्हें ।। १ ।। बोलिजे तें नव्हे दाविजे तें नव्हे । गुरुमुखीं पाहावें परमानंदें ।। २ ।। अरूप परी बरवें दिसे । भीतरीं कैसें विनवीतुसे ।। ३ ।। अनुभविया प्रति बोलिजे लक्षण । ज्ञानदेवें खूण सांगितली ।। ४ ।।

९४७ निर्गुणाची वार्ता सगुणीं मांडिली । सगुण निर्गुण दोन्ही एकरूपा आलीं ।। १ ।। सगुण नव्हें तें निर्गुण नव्हे । गुरुमुखें चोजवे जाणितलें पां ।।२।। रखुमादेविवरु साकारु निराकारु नव्हे । कांहीं नहोनि होये तोचि बाईये वो ।। ३ ।।

९४८ प्रकाशें देखिलें त्याहुनी वेंगळें । नाहीं तें धरिलें सोहं मार्गे ।। १ ।। या मार्गापंथीं तूं तुझे नाहीं । बिंब हारपलें तें तत्त्व पाहीं ।। २ ।। बीजाचा प्रकाश तुझा तूं नेणसी । हारपलें मन हें दाही दिशीं रया ।। ३ ।। पुराणप्रसिद्ध निवृत्ति लाधलें । गुरुमुखें लक्षी चोजवलें रया ।। ४ ।।

९४९ अलाडु आडु पालाडु आडु मध्यें वाहे पाणी । तिहीं संधि खेळु मांडिला सीतादेवी राणी ।। १ ।। सुखाती चांदिणें राती । बहुतें खेळती येकु देखो ।। २ ।। खेळतां खेळतां नवल पाहे देखणा खिर खाये । सांपडे तें कोण्हा न संगे भोग्या शिवोन राहे ।। ३ ।। भोगिया शिवोन उतरला डायीं । ज्ञानदेव सांगे निवृत्तीच्या पायीं ।। ४ ।।

९५० एक पाहतां दुजे गेलें । शेखीं पाहतां सर्व शून्य जालें ।। १ ।। पाहतां तयाचा विचारू । निवृत्ति जाणे तो श्रीगुरु ।। २ ।। एक मूळ एक आदी । शून्य मांडिली उपाधि ।। ३ ।। निवृत्तीदासा वें बोलणें ।। जाणा मीपणा उमाणें ।। ४ ।।

९५१ जनवन हरि न पाहतां भासे । घटमठीं दिसे तदाकारु ॥ १ ॥ फिटली भुर रे धुम उठी तेज । अक्षरीं उमज गुरुकृपें ॥ २ ॥ खुंटली मुक्ति राहिले अव्यक्तीं । एकरूप ज्योती तदाकार ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव क्षर अक्षर उमजे । बापरखुमादेविवर हृदयीं विराजे ॥ ४ ॥

९५२ दिव्य औषधीची वार्ता ऐकोनियां कानीं व्याधी टाकी तनु । धालियाचें सुख भुकेला केवीं जाणे कैसें निवे त्याचें मनु रया ॥ १ ॥ सुखाचा अनुभव कैसेंनि जाणावा । भेटीचें आर्त सकळांसही सारिखें होईजे देखा ॥ २ ॥ आपण जालिया जागा नलगे सांगावें । बापरखुमादेविवर विठ्ठल भेटलिया । तरी तुझीं तुटतील सकळिक विदानें रया ॥ ३ ॥

९५३ सर्वांग देखणें हाचि भावो जाण । येर निकारणें वायां वोझें ॥ १ ॥ शक्तीचा पडिभरु वाहासील वायां । श्रीगुरुपाया शरण जाईं ॥ २ ॥ नसंडी वेदसिंधु सांडी मांडी कर्म । उपाधीचा धर्म करूं नको ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवर देखणा सर्व दृष्टी । तेथें प्रपंच गोष्टी मुरालिया ॥४॥

९५४ संसारकथा प्रपंच चळथा । मनाचा उलथा विरुळा जाणे ॥ १ ॥ होतें तें पाहीं नव्हे तें घेईं । द्वैतबुद्धि ठायीं गुंफों नको ॥ २ ॥ चित्तवृत्ति ध्यानीं मनाची निशाणी । भ्रमभेद कानीं ऐकों नको ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव गंगा निःसंगाच्या संगा । पावसी अभंगा भेदरहित ॥ ४ ॥

९५५ येथें तेथें दुरि तो नांदे मंदिरीं । आत्मा चराचरीं एकपणें ॥ १ ॥ ऐसा पाहें दृष्टि चैतन्याचीं सृष्टि । तरी सुदर्शन घरटीं आपेंआप ॥ २ ॥ जात जात पणें प्रपंच शोधणें । गाळूनियां गगन हंस घेई ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव संधी साधूनियां सिद्धि । छपनाची संधी टाकुनी गेला ॥ ४ ॥

९५६ शांति क्षमा दया निवती निर्व्यंग । होउनी सर्वांग आत्मा-भोगी ॥ १ ॥ नाहीं अंतरूप सर्वही चैतन्य । चिदानंदघन बिंबलेंसे

॥ २ ॥ मायीकवृत्तीचा ह्मणों धरिसी संग । इंद्रियांचा पांग सांडीं रया ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे कल्पना काजळी । दिपीं दीपमेळीं पाजळी वो जगीं ॥ ४ ॥

९५७ असार घेईंजे सार पारखूनियां विचार । जेणें तुटे येरझार मरणजन्मीं ॥ १ ॥ तें रूपस रूपडें पाहतां न संपडे । हृदयीं सांपडे ज्ञान गोष्टी ॥ २ ॥ सांगता अनुमान अद्वैत सार पूर्ण । ज्ञानाज्ञानी सज्ञान विरुळा जाणे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव सोपान सांगितलिया संपन्न । हरितत्त्व अनुप्रमाण लाधे पूर्वपुण्यें ॥ ४ ॥

९५८ निर्मिला म्हणसी परेचा विस्तार । तेथें हा विचार वायांवीण ॥ १ ॥ पर नाहीं तेथें अरुतें कैचें । आदिमध्य साचें कळिका हरि ॥ २ ॥ नाहीं तें सन्मान विकृति उपरमु । त्या दिपीं दीप समु शेजेबाजे ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु परेसी परता । हा विचारु अरुता दिसे भान ॥ ४ ॥

९५९ सज्ञानी पाहतां अज्ञानी तत्त्वता । अज्ञानी अमृता सद्गुरु जाणे ॥ १ ॥ गुरुगम्य सता शिष्य होय सरता । पूर्णीं पूर्ण हातां ब्रह्म येत ॥ २ ॥ आदि मध्य घर हरीचा शेजार । हरिवीण थार नाहीं कोठें ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवीं चित्त गुरु धर्म चित्त । अवघें जीवित हरि केला ॥ ४ ॥

९६० मनाची सृष्टि स्वप्न वर्तवी दृष्टी । अळंकारलें उठी गंधर्वनगर ॥ तेथिचिये राणिवेसाठीं । कां भ्रमु धरितोसी पोटीं । जेथें पाहतां पाहणें नुठी । तोचि होईं ॥ म्हणोनी देखणीया जवळीके । कीं दृष्टिवीण सुके । तैसें स्वानुभव मावळे । ज्याच्या ठायीं ॥ ते अवस्थेवीण दृष्टि । गोचर होई वेगीं । ते देखणेंचि दृष्टि । विठ्ठल रया ॥ १ ॥ तुझें तूंचि विदान जाणोनि पाहीं । आपेंआपवीण विचारु नाहीं ॥ २ ॥ म्हणोनी एकमेक मज आठवे । आठवेचि विसरोनि फावे । पैं देहद्वयभाव विरोनी जाय ॥ तेथें पदत्रयाची मांडणी । कीं तत्त्वत्रयाची ग्राणी । या पांचांतें जेथ न फावे ॥ कर्मेंद्रिया ज्ञानेंसी । ज्ञानेंद्रियें जो नेमेसी । तंव ते विस्मो

करूनि पाहे ॥ सुखस्वानुभवा दुःख प्रकाशलें । तें सुख केवीं फावे । याचिया गुणागुण न गुंतिजे । हृदयीं सुखावोनि तेंचि तूं राहें रया ॥३॥ मग आंगें शेजबाज । कीं हे बाह्येंद्रियांचें उपभोग । मानिसी साच जरी सोंग । स्वप्नींचें असे ऐसें जाणतां । निदसुरा होसी दातारा । या स्वप्नींच्या वोरबारा बापा । वोथरसी कांपा ॥ म्हणोनी बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु । उघडे डोळांचि निधान देखिजे तंव मार्ग सोपा । म्हणोनि जेथींच्या तेथें पाहतां यावीण नाहीं दुजें । वायां खटपट करिसी बापा रया ॥ ४ ॥

९६१ शून्याशून्याधार शून्यशेजे हरि । शून्यामाजीं घरीं बिंबलासे ॥ १ ॥ आधीं आप पाहीं शून्याशून्य देहीं । मग उमजोनी ठायीं घेईजे सुखें ॥२॥ शून्य तें काई शून्याशून्य पुशिलें । हृदयस्था जालें कोण्या गुणें ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठल अवघा । शून्याशून्य वेग ज्ञानधन ॥ ४ ॥

९६२ शांति दिसे कोहं पर दिसे सोहं । क्षमा हे कोहं कारुण्य सदा ॥ १ ॥ स्नेहाची दिवाळी फेडूनि काजळी । या दीपें वोवाळी जीवशिवीं ॥२॥ ज्ञेय ज्ञाता ज्ञान दृश्य द्रष्टा दर्शन । रूपीं रूपस्थिति अंकुरलीसे ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवर विठ्ठल साच । मी माझें आहाच वायांवीण ॥ ४ ॥

६३ साउमा जंव जाये तंव हृदयींच आहे । चित्त विकासुनी पाहें चित्तामाजीं ॥१॥ तंव चतुर्भुज हरि हृदयमंदिरीं । तया नमन करीं विज्ञानेंसी ॥ २ ॥ शांति धरुनी वाही आपेआप पाही । नमनीं निर्वाहीं न्याहाळिला ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा रूप बिंबोनी समीप । प्रपंच दुःखरूप सुख जालें ॥ ४ ॥

९६४ औट हात चर्म देह बांदवडी । त्रिगुणाची घडी नुगवे रया ॥ १ ॥ सोकरितां धाया काय करील माया । श्रीगुरूच्या पायां विरुळा जाणे ॥ २ ॥ सोहंकरा हरि पोकारा । वायांच मायेचा वारा भरूं नका ॥ ३ ॥ सप्तद्वीप पृथ्वी नवखंडें देव । स्वर्गभोग-

भाव राणीव व्यर्थ ॥ ४ ॥ ज्ञानदेयीं सार हरिपंथ पार । एकतत्त्व उच्चार तिहीं लोकीं ॥ ५ ॥

९६५ दीपकेमाजीं दीपक दीप्ती सतेज । बिंबोनी सहज बिंबीं न मिळे ॥१॥ बिंब नाहीं पाहासील काई । ठायींच्या ठायीं होऊनि राहीं ॥ २ ॥ सर्वी सर्वरस समरसोनी आहे । उभारुनी बाहे वेद सांगे ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव निजीं निजोनी सहज । देहींचा निर्लज्ज रुसला सये ॥ ४ ॥

९६६ जिणें देउनी देहीं निःशंक होईजे । मां मरणें मरण तयासी म्हणिजे ॥ १ ॥ जिणें तें काई मरणें तें काई । जिणें मरणें दोन्ही चोजवेना ॥ २ ॥ सिंधु बुडबुडा क्षणामाजीं आटे । सिंधु बुडबुडा कांहीं तें नाटे ॥३॥ बापरखुमादेविवराच्या पायीं । ज्ञानदेवो पाही मरण जाणें ॥ ४ ॥

९६७ सायखडियाचें बिक । अचेत करी परिपाक । जनदृष्टीचें कवतुक । स्फुरे वेगीं ॥ १ ॥ तैसें हें देहरूप जालें । न होतेंचि होणें आलें । तंव सद्‌गुरु जाणितलें । येथीचें रया ॥ २ ॥ सतधनि म्हणे गुरु । जत सांभाळी विवरु । ऐसेंनि तुज वोगरु । वाढिला ब्रह्मीं ॥ ३ ॥ निराकार अलिप्त वसे । शरीरीं असतुचि नसे । एकतत्त्व मनोद्देशें । हृदयीं ध्यायें ॥ ४ ॥ सोडीं रसाची सोये । नको भुलों मयामोहें । सत्रावी दोहतु जाये । जीवन भातें ॥ ५ ॥ ज्ञानदेव म्हणे श्रीगुरु । ऐसा सांगती विचारु । मग ब्रह्मीं चित्तानुसारु । निरोपिला सर्व ॥ ६ ॥

९६८ आपीं आप माये तेजीं तेज समाये । पवनीं पवन माये पृथ्वी जाये ॥ १ ॥ हंस कोठें गेला तूं पाहो विसरला । भ्रमेंचि भुलला कोहं शद्बें ॥ २ ॥ सांडीं तूं रे जाती होईं रे विजाती । येणें रूपें समाप्ती प्रपंचाची ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा घर विठ्ठल आचार । वेगीं पर पार हंस पावे ॥ ४ ॥

९६९ अनंतीं अनंत तत्त्वता तंव एक । विरुळा जाणे एक बिंबताहे ॥१॥ एका तेजीं बहु बहु तेज दृष्टी । एकतत्त्व सृष्टि मेळु

शिवीं ॥ २ ॥ तर्काचाही तर्क विवेक सकळ । तेणेंवीण गोपाळ आकळेना ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव जाणे प्रसाद निवृत्ति । मौनाची मुक्ति वाट आहे ॥ ४ ॥

९७० स्वभावें विचरतां मही । सम ब्रह्म दिशा दाही । ए। एकला असे पाहीं । सर्वांघटीं बाईये वो ॥१॥ दुजें द्वैत हेतु सांडीकु एकतत्त्वसार मांडी । हरिवीण इये पिंडीं । नाहीं वासु वो माये ॥ २ ॥ काय सांगों याच्या गोष्टी । अवघा दिसे हाचि सृष्टी । विश्वरूप स्वरूप किरिटी । अर्जुना दिठीं दावियलें ॥३॥ ज्ञानदेवीं दीप उघड । उजळुनी केलासे वाड । माया देवीं आम्हां नाहीं चाड । अवघा गोड हरि आम्हां ॥ ४ ॥

९७१ बाहिजु भीतरीं भीतरलेपणा उरी । उरी उरैल साचारी जेणें निवविजे ॥ तेथिंचिया सारा मुसें मुसल्या आकारा । सोय सांडू नको येरझारा चुकतील ॥१॥ सहज भक्तिसुख पावसी । जाणु असतां कां नेणु होतासी । मागिलीं ये तुटीसाठीं । लाभु ये खेपेचा मनुष्यपणाचेनि मापें घेईजेसु रया ॥ २ ॥ येकवटुवट वटाच्या पोटीं । बिजीं बीजा आंतवटु आपण पैं । तिहीं रजीं रजु सरे। सरोनियां जें उरे । तैसें एकसरां धुरें । तूं अनुसरें पां ॥ ३ ॥ रविरश्मीचिया तेजा । कवण बैसविलिया वोजा । कैशा सांगती त्या गुजा । सामवेलपणें ॥ जळीं तरंगू भेदु । तैसा परमात्मा परमानंदु । ऐसा सांडूनि गोविंदु । क्षणें विलया जासी ॥ ४ ॥ जळें जळ पियीजे । तेथें काय उरें दुजें । वोघें वोघुचि गिळिजे । बाप सागरा-पोटीं ॥ सिंधु नेणे अव्हांटा । नदीचिया वाटा । तैसा करील रे हरि सांठा । तुज आपणामाजीं ॥५॥ तेथें जगचि परतलें । जग जगपणा मुकलें । मोहो अभावीं उरलें । उरतां ठायीं ॥ तेथें सिंधुचि अवघा । अवघेपणें नये मागा । यापरी लागवेगा । हरि पावसी रया ॥ ६ ॥ ऐसे सुखाचे सोहळे । माजीं सुख प्रेम वोळे । कवण सुख बोले । सुख सुकाळे मातलें तें ॥ तेथें मी तूं सरे । सेखीं भक्त तोही नुरे । शिवीं शिव विरे मोहरे । जालया रया ॥ ७ ॥ अमृतीं अमृता गोडी । बोल बोलतां बोबडी । पुण्य मनोधर्मीं गुढी । उभारिली

जेणें ।। अमर वोघाचेनि वोघें । अफाविजे जिवलगे । बापरखुमादेविवरा विठ्ठलासंगें । सांपडलें ।। ८ ।।

९७२ दृष्टीचें सुख अंतरीं देख । ओंकार अरुष बोलताती ।।१।। नादुलें ऐकसीं बिंदुलें न देखसी । कोंदलें चौपासी सांवरेना ।। २ ।। तें आंतु ना बाहेरी आणि अभ्यंतरीं । एकलेंचि निर्धारीं वसतसे ।।३।। उफराटिये दृष्टि निवृत्तीच्या शेवटीं । ज्ञानदेवा भेटी होउनी ठेली ।। ४ ।।

९७३ सांगेन तें ऐक दावीन तें पाहें । या मनाचि मूळ सोय आठवीं पां ।। १ ।। आठवितां तूं तया ठकशील कैसा । सांजवेळें लाहोसी उदो कां जैसा ।। २ ।। बुडोनियां राहीं आनंदसागरीं । आठवितां असे जन्मवरा रया ।। ३ ।। पडतासि दृष्टि निवृत्तीच्या चरणीं । मा ज्ञानदेवो मनीं धरुनी ठेला ।। ४ ।।

९७४ जिता जिणें लागे गोड परत्रीं तें अवघड । अवघीयाहूनि तनु वाड मरण भलें ।।१।। जिता मरिजे मरोनियां उरिजे । इतुलें जाणिजे तरी जपणेचि नलगे ।।२।। बापरखुमादेविवरा विठ्ठलाच्या पायीं । ज्ञानदेव पाहीं मरण सांगे ।। ३ ।।

९७५ देखणें देखाल तरी हरे मन । सामावलें जीवन मुक्तरत्न रया ।।१।। भला भला तूं भला रे ज्ञाना । निवृत्ति आपणा दावियेलें ।। २ ।। गुरुमुखें ज्ञान पाविजे निर्वाण । तें निवृत्ति म्हणे ज्ञाना पावशील ।। ३ ।।

९७६ सकळहि कळा बिंबोनी निराळें । तें तूं घेउनी उगलें राहें रया ।। १ ।। तें तत्त्वता तत्त्व घेई का एकत्व । या मना महत्त्व देऊनियां ।।२।। निरालंब निराकार पाहे तें अपरंपार । तें तूं परात्पर होऊनि राहें ।। ३ ।। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु सकळहि कळा प्रकाशकु । तोचि सर्वव्यापकु जाणोनी राहीं ।। ४ ।।

९७७ जगत्र धांवताहे सैरा म्हणोनी धांवसी । थोर कष्टलासी वायांवीण ।। धांवोनि जावोनि काय करिसी । सहज अहर्निशीं

भेटी नाहीं ॥ १ ॥ जीवा जाणवेना जीवा जाणवेना । जिवाचें वर्म तें जीवा चोजवेना ॥ २ ॥ जिवाशिवा दोन्ही भिन्न भेदु नाहीं । विचारूनि पाहीं हृदयामाजीं । जिऊ सर्वाठायीं असे योगिया न दिसे । कुडी सांडूनि वसे कवणे ठायीं ? ॥३॥ जिऊ जैसाचि आला तैसाचि गेला । तो कोठें सामावला जाणतीना ॥ ज्ञानदेवो म्हणे जिऊ कोठें गेला । जिवा जन्म जाला कवणे ठायीं ॥ ४ ॥

९७८ भलें बोलोनी दाविलें मज । आत्मज्ञान सांगेन तुज ॥१॥ मनाचा प्रकाशु थोरु । मनेंचि ब्रह्म उजियेडु ॥ २ ॥ निवृत्ति सेवियेला सुघडु । तेणें मज जाहाला ब्रह्माचा पाडु ॥ ३ ॥

९७९ आपणाम्नी आपण उपदेशु कीजे । गुरुमुख बुझिजे तेंचि तूं ॥१॥ मी तें कवण हें तूं जाण । बुझें निर्वाण तेंचि तूं ॥२॥ सिद्धचि सांडूनि निघसी अनानी ठायीं । तूं रिघें पां सोई संताचिये ॥ ३ ॥ जें तपाव्रताचे ठायीं तें तेथेंचि पाहीं । परी तें ठायींच्या ठायीं म्हणे ज्ञानदेवो ॥ ४ ॥

९८० पाहणें पाहाते सांडुनी निरुतें । पाहिलिया त्याते तूंचि होसी ॥१॥ तोचि तूं आपण तत्त्व तें तूं जाण । नलगे साधन आन कांहीं ॥ २ ॥ भानुबिंबेवीण भासलें तम । ज्ञानदेव वर्म अनुवादला ॥ ३ ॥

९८१ तूं तो माझें मी तो तुझें । ऐक्य जालें तेथें कैचें दुजें ॥१॥ तूं हो मी गा मी तो तूं गा । अज्ञानें बापुडीं नेणती पैं गा ॥ २ ॥ सगुण होतें तें गुणासी झालें । सगुण निर्गुण एकचि जालें ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव म्हणे परतूनि पाही । जीवाचा जिवनु कवणीये ठायीं ॥४॥

९८२ अमोलिक रत्न जोडलें रे तुज । कां रे ब्रह्मबीज नोळखसी ? ॥ १ ॥ न बुडे न कळे न भीये चोरा । ते वस्तु चतुरा सेविजेसु ॥ २ ॥ ज्ञानदेवो म्हणे अविनाश जोडलें । आणुनी ठेविलें गुरुमुखीं ॥ ३ ॥

९८३ पढियंतें कीरु जाणसी तरी। तो ठावो दृष्टीसी दुरी। सिंहुरी मोकारेवीण प्रतिबिंबासी। चेतना लाहे ऐसें कीजे रया ॥१॥ आवडी वेचूनियां डोळियां। पुढें रिता कां रिगतोसी। तूंचि तूं सर्वांभूतीं ऐसें जरी जाणसी। तरी साचे भेटी केउता जासी रया ॥ २ ॥ अरे हा दुजेवीण खेळु मांडिला। हरिजैत अनुठायीं नाहीं। बापरखुमादेविवरा विठ्ठला। तुज जाणतयासी काय जाणणें रया ॥ ३ ॥

९८४ मन मुरे मग जें उरे। तें तूं कां रे सेवीसिना ॥ १ ॥ दिसतें परी न धरवे हातें। तें संतांतें पुसावें ॥ २ ॥ तेथींची खूण विरुळा जाणे। निवृत्तिप्रसादें ज्ञानदेवो म्हणे ॥३॥

९८५ व्रतें तपें तीर्थे तंवचि वरी गर्जते। जंव देखिलें नाहीं तुवां तूंतें॥ जेथें वेदा मौन्य पडे। श्रुति नेति नेति म्हणोनी बहुडे। तें सुख वाडेंकोडें। भोगिजेसु ॥ १ ॥ नाहीं आपण पैं सौरसु। कां करिसी हव्यासु। लटिकाचि मायाभासु। मिथ्या भ्रमु ॥ सिद्धचि असतां करिसी साधनाची चाड। सुख सांडुनी दुःख वाड। भोगितोसी रया ॥ २ ॥ या विश्वा येवढा जगडंबरु पसारा। देखोनियां सैरा। मन धांवे तुझें॥ मृगजळ देखोनी मृगें आलीं टाकोनी। जीवन म्हणौनि तान्हा फुटोनि मेलीं ॥ ३ ॥ आतां तुज नलगे कष्टावें। जें असेल स्वभावें। नेमिलें देवें तें न चुके ब्रह्मादिकां॥ उमप सांडूनि करिसी दैन्याचे डोहळे। निधान देखोनियां डोळे। वायां झाकूं नको ॥ ४ ॥ थोडें हें सांडीं परौतें। बहुत तें घेईंजे अरौतें। जें चाळितें तूंतें आणि विश्वातें॥ मागें जें केलें तें। अवघे यांतुचि निमालें। आतां पाहतां तुझियेनि बोलें बंधमुक्त रया ॥ ५ ॥ पुत्र कलत्र वित्त हा तो मिथ्या मोहो। आतां आपुला साचि वावो मानेल तुज॥ नखापासूनि शिखा व्यापूनियां आहे। बापरखुमादेविवरु विठ्ठलु हृदयींचा ध्यायीं सुखें रया ॥६॥

९८६ नाहीं तें तूं काय गिळिसी। आत्मा वोळखोनि होय तत्त्वमसी ॥ १ ॥ सांडी सांडी सगुणाची भ्रांतीसी। तूंचि निर्गुण

आहासी तत्त्वमसी ॥ २ ॥ रखुमादेविवरु विठ्ठलु पंढरीयेसी । कांहीं न व्हावा अवघा होसी ॥३॥

९८७ पाहाणेंचि पाहासी काय । पाहणें तेथें नाहीं । पाहाणेंचि पाहीं । पाहणें रया ॥ १ ॥ खुंटलें बोलणें बोलीं बोला । बोलुचि मौन्य ठेला मौन्यामाजीं ॥ २ ॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठलाचिये खुणें । अनुभविया बोलणें पारुषलें ॥३॥

९८८ पिंड निर्माण जीवकळा सरिसी । गति प्रवेशीं कैसी जाली ॥ १ ॥ तेथींची रचना न कळे हो देवा । अनुभवाचा ठेवा काढुनी पाहें ॥ २ ॥ वरपंगाचें लेणें लेवविसी जाईजणें । परी घरांतील ठेवणें नुमगसी ॥३॥ अणूचें प्रमाण न साहे डोळां । कैसामुक्तीचा सोहळा घेवों पाहसी ॥ ४ ॥ जळीं नांदला तो तरंगीं उमटला । मिळोनियां गेला सागरासी ॥ ५ ॥ बापरखुमादेविवरा विठ्ठल उदारा । ज्ञानाचा वेव्हारा होई बापा ॥६॥

९८९ सायुज्यसदनीं ज्ञानाचा उद्गार । विज्ञानें अमर पावता हे ॥ १ ॥ साधनबाधन धन गोत वित्त । हरिवीण हित मनीं नाहीं ॥ २ ॥ मार्गींचा कापडी धरूनियां वोढी । ईश्वरीं उघडी उडी घाली ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा सिद्धी साधन सपूर । कलेवर कापूर मुरालेंसे ॥ ४ ॥

९९० आवो कमळनयनीं चांदिणें भासिलें । तयामाजीं एक निराकार देखिलें ॥ १ ॥ हेंही नव्हे तेंही नव्हे । कांहीं नव्हे तोचि पैं होय ॥२॥ बापरखुमादेविवरु नव्हताचि पैं जाला । होऊनियां फावला फावो सरला गे माये ॥ ३ ॥

९९१ मेरुपरतें एक व्योम आहे । तेथें एकु पाहे तेजःपुंजू ॥१॥ तेज नव्हे तेजःपुंजू नव्हे ॥ २ ॥ शितळ नव्हे शांतही नव्हे ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु विठ्ठलही नव्हे । नव्हे तो होयें चतुर्दहेंवीण ॥४॥

९९२ पाहतां पाहणें दृश्याही वेगळें । तें कैसें आकळे ब्रह्मतेसी ॥ १ ॥ पाहे तेंचि पाही नाहीं तें काई । गगनीच्या पायीं तूंचि होसी

॥ २ ॥ स्वरूपीं रमता हृदयस्थ आप । तयाचें स्वरूप आदि मध्यें ॥ ३ ॥ बापरखुमादेविवरु सगुणीं न माये । निर्गुण दिसताहे जनीं वनीं ॥ ४ ॥

९९३ त्रिपुटी उलटु निर्गुणीं अरुता । पाहातां दृष्टांता भेदु नाहीं ॥ १ ॥ भेदु अभेदु अवघाचि गोविंदु । बिंबे बिंब छंदु हरिलीला ॥ २ ॥ नाहीं आला गेला शब्द पैं दृष्टांतें । दृश्यादृश्य भूतें एकतत्त्वीं ॥३॥ बापरखुमादेविवरु अधउर्ध्व शेज । वेगीं तूं उमज अरे रया ॥ ४ ॥

९९४ व्यक्ताचे अव्यक्तीं पाहतां पैं न दिसे । आपींआप रसें व्यक्त हरि ॥ १ ॥ बाहेजु भीतरीं आदिमध्य ऊर्ध्व । हृदयीं सन्निध बिंबलासे ॥ २ ॥ ऐसीये दशे ते अव्यक्त भुंजसी । मी माझ्या मोहासी सांडी रया ॥३॥ बापरखुमादेविवर व्यक्त व्यक्ती अव्यक्त । अवघें संचित हरि आहे ॥ ४ ॥

९९५ नित्यता समाधी असोनि पैं साधी । मायेची शुद्धि पुसे रया ॥१॥ साधन विधान पूजा अनुष्ठान । नित्यता कीर्तन सोहं–भावें ॥ २ ॥ स्मरण विलास तत्त्वीं तत्त्व हाला । उपदेशु बोला बोलों नये ॥ ३ ॥ ज्ञानदेवा सिद्धि नित्यता समृद्धि । जीवशिवबुद्धि समाधी त्याची ॥ ४ ॥

९९६ पाहोनियां दिठी नवजाय भुली । मायेची घरकुली खेळतुसे ॥ १ ॥ माया मन पाही मायेसीही पर । परते सत्वर निमिष्य नाहीं ॥ २ ॥ खेळतां बाहुली स्वप्नचि वर्तवी । रावोरंक दावी भेदबुद्धि ॥३॥ बापरखुमादेविवर अभेदु हे अभिन्न । हरिरूपीं लीन जीवशिवीं ॥ ४ ॥

क्षेपक अभंग

९९७ अभंग हरिपाठ असती अठ्ठावीस । रचिले विश्वासें ज्ञानदेवें ॥१॥ नित्य पाठ करी इंद्रायणी तिरी । होय अधिकारी सर्वथा तो

॥ २ ॥ असावें एकाग्री स्वस्थ चित्त मन । उल्हासें करूनि स्मरण जिवी ॥ ३ ॥ अंतकाळीं तैसा संकटाचे वेळीं । हरी त्या सांभाळी अंतर्बाह्य ॥ ४ ॥ संतसज्जनांनीं घेतली प्रचिती । आळसी मंद मती केंवि तरे ॥ ५ ॥ श्रीगुरुनिवृत्ती वचन प्रेमळ । तोषला तात्काळ ज्ञानदेव ॥ ६ ॥

'कोणाचें हे घर देह हा कोणाचा' (हा अभंग याच गाथ्यांतील ५३९ या अभंगाचें विकृत रूप आहे व म्हणून याला वेगळा क्रमांक दिला नाहीं.)

९९८ उठिं उठिं गोपाळा उघडी स्वरूप लोचना । सरली अविद्या राती उदयो जाला रविकिरणा ॥ ध्रु० ॥ इंद्रियें गोधनें निर्गुणा वना ॥ सुटलीं मनवासुरें तुजवीण नाकळती कोणा ॥ १ ॥ प्रबोध पाहाट जाली सरले त्रिविध तमरज । गुरुकृपेचा अरुणोदय पहा सुरंग सुतेज ॥ २ ॥ आत्मा दिनकर पाठीं उगवे तात्काळिक सहज । जिव चंद्राचें मंडळ सहजासहज निस्तेज ॥ ३ ॥ दृश्य भास चांदणिया असती ठायीं लोपलिया । लिंगदेह कमळींचे मधुकर सुटती आपैसया ॥ ४ ॥ बुद्धिबोध चक्रवाकें मिनली आपणियां । देहबुद्धि कुमुदिनी सुकोनी गेलीसे विलया ॥ ५ ॥ वैराग्य रश्मिज्वाळा चिन्मय रविकांत । धरितां प्रगटे वन्हि विषय वन हें जाळित ॥ ६ ॥ तृष्णेच्या श्वापदा प्रळय वर्ते अद्भुत । विषय हे मृगजळ मूढां असे भ्रमवित ॥ ७ ॥ योगविद्येच्या पंथें साधकवृंदें चालियलीं । उपनिषदाचा अर्थ शब्द करिती कोकिळी ॥ ८ ॥ वाग्विद्येचीं उलुकें निघालीं मौन्याच्या ढोलीं । विकल्पाच्या अंगी चार्गी साही लोपली ॥ ९ ॥ सर्वहि व्यसनें दवडूनि उदित ज़ालासे नर । वासनावेश्येचा जेणें त्यजिला व्यापार ॥ १० ॥ म्हणे ज्ञानदेव योगी जालासे नर । निवृत्तिप्रसादें समाधी सर्वगत स्थिर ॥ ११ ॥

९९९ आवेगें ज्ञानजननी ज्ञाना आई गे ॥ ज्ञाननाथ गे ज्ञानें कामधेनु तूं माझिये गे ॥ १ ॥ ज्ञानाई तूं माय माझि गे ॥ ज्ञानाई तूं बाप माझा गे ॥ २ ॥ ज्ञानाई गुरुदेव ज्ञान ध्यान । साधन परत्रपावन ॥ ३ ॥ इह तुजवांचून आन मज कोण गे ॥ बाई नुपेक्षि

गे ज्ञान बहिणी ॥ ४ ॥ राउळीचे कऱ्हे हारपले हाटीं ॥ माणुस-प्रति झाडा घेताती ओठी ॥ ५ ॥ नवल विपरीत देखिलें सृष्टीं ॥ माणुसप्रति झाडा घेताती ओटी ॥ ६ ॥

१००० ॐकार अक्षरबीज रे । अमित्य भुवनीं प्रकाशूनि गेलें रे। ते मकाराचे पोटीं आहे रे ॥१॥ उकाराचा शेंडा पाही रे । एक-विसा मंद्रचळा भेदुनि गेले। या वेदबीज वेगळें परात्पर पाहे रे ॥ २ ॥ मागें बोलिलों तें ज्ञान रे । चोविसां अक्षरीं संध्यावळी सांगें रे । परी त्या अक्षराचें अमित्य आहे रे ॥ ३ ॥ चारि म्हणों तरी नव्हे रे । साही म्हणों तरी भुललीं बापुडी । मा अठरांचीं दशा ते काई रे ॥ ४ ॥ दाहा श्रुतीं शिऊ बोले रे । अठरा श्रुति विष्णुचें वचन। परि कल्पांतीं अक्षर नसे रे ॥ ५ ॥ पूर्णापूर्ण ऐसें ब्रह्म बोलती रे । तेथें पूर्ण अपूर्ण दोन्ही नाहीं । मातें कांहीं बाहीं अक्षर रे । तया रूप ना रेखा आहे रे ॥ ६ ॥ तेथें त्रिकाळ जति-गति नाहीं रे । नाहीं इंद्रचंद्र नाहीं आकाशभूमी रे ॥ ७ ॥ तरी वेद अक्षर गिवसावें कैसें रे । नगणित गुण गेले रे । सिद्ध ना साधक मंत्र ना तंत्र । मा तेथें जटाक्रमपद कैचें रे ॥ ८ ॥ स्थूळ नव्हे सूक्ष्म नव्हे रे धातु नव्हे मातु नव्हे । मा कांहीं नव्हे तें अक्षर होये रे ॥९॥ पर नव्हे परत नव्हे रे । ज्योति नव्हे अज्योति नव्हे । मा कांहीं न होऊनियां एक होय रे ॥ १० ॥ बुद्धि नव्हे शुद्धि नव्हे रे । वाट नव्हे घाट नव्हे मा खटाटीत नव्हे । मवाळ मवाळ नव्हे नव्हे रे ॥ ११ ॥ साच ना दृश्य नव्हे रे । दृश्य नव्हे मा अदृश्य नव्हे रे । वेदीं बोलिले ते होय रे ॥१२॥ सप्तपाताळा-तळ नव्हे रे । एकवीस स्वर्गांहूनी आगलेंचि आहे रे । बाविसा-हुनी परतें पाहीं रे ॥ १३ ॥ तेथें नाहीं बिंदु नाहीं नाद रे । नाहीं चक्षुपाद नाहीं कर देहे रे । देहादिक चतुर नाहीं रे ॥ १४ ॥ भ्रमु नाहीं भुली नाहीं रे । तें सतराव्याचे कळे प्रकाशलें रे । परि तेथें मन न राहे ठायीं रे ॥ ॥ १५ ॥ आतां सातवें पांचवें बोले ज्ञान रे । तेथें पांचही नाहीं मा सातही नाहीं । मा तें अक्षरशत सहस्रावेगळें आहे रे ॥ १६ ॥ मागें चौदा बोलियलीं साच रे ।

ज्ञानासि विज्ञान जाहालें मा । शेखीं बुडाला तो वायां रे ॥१७॥ मागें अक्षरें बोलिलीं बहुतें रे । पिंडब्रह्मांड जयापासून जाहालें । परगुणीं व्यापिलें ज्ञानविज्ञानसुख रे ॥ १८ ॥ सुखादि सुख तें म्हणों रे । जरि अमित्य वेदाची वाणी खुंटली । मा परी लक्षालक्ष नये परिमाणा रे ॥ १९ ॥ त्रिदशा त्रिदशपंचदशा पंचदश नेणतें रे । तें शतसहस्रांचे शेवटीं । आहे नाहीं ऐसें दिसे रे ।। २० ।। आत्मा परमात्मा दोन्ही सखे रे । ऐसें चतुरीं बोलतां लोक भुल–विले रे । परि अनुमाना नये वेगळा आहे रे ॥ २१ ॥ पासष्टीपुढें अद्वैत नेमू रे । द्वैत ना अद्वैत भेद ना अभेद । अक्षरझेंपकु तोचि भला रे ॥ २२ ॥ बुझों गेला पाहों गेला रे । तेथें दुसरें नांव ना तयासि जाहलें । त्या ठकाठक मौन्यामौन्य पडिलें र ॥ २३ ॥ तेथें जाणोनी नेणें पैं जाहालें रे । मन इंद्रियां लयो जाहाला । अमित्य तेजध्वनी उमटे रे ॥ २४ ॥ गगनापरतें अक्षर दिसे रे । दिसोन न दिसे तें वेदांचें देखणें । तेथें साहांसी शुद्धबुद्धपरतें रे ॥ २५ ॥ नव्यानऊ नव्यासि शून्य रे । ऐसें राधाजंत्र भेदावें कवणें । तें कृष्णावतारीं भेदियेलें पुरुषोत्तमें रे ॥ २६ ॥ आतां नव्यानऊ भाकरी रे । तें अर्जुनामुखीं घालतां भागला । तें अक्षर निरक्षर । आकारउकार मकार मा तें वळलें रे ॥ २७ ॥ सात बेताळीस घाली रे । पंचविसावें तेथें गुणागारी आटलें । निरालंबना पावलें घटाघटीं रे ॥ २८ ॥ तें व्योमाकाररूप नव्हे रे । तेज नव्हे त्रिकुट नव्हे । मा गोल्हाट नव्हे । मंडळा मंडळीं मंडळापरतें रे ॥ २९ ॥ अमित भुवनें चाकें त्यासि रे । निरालंब आंख घालूनिया बैसे । तें तुरंगेंविण अक्षर कैसें चाले रे ॥ ३० ॥ तें नित्य नव्हे अनित्य नव्हे रे । आकारा खूण गुडारु गुह्यारिलें । परि त्या विवरीं न दिसे अक्षर रे ॥ ३१ ॥ बारावें भेदूनि जाय रे । तेराव्याचें अग्रा अग्रीं दिसे । तें परेहूनि परतें आहे रे ॥ ३२ ॥ आठ कोटी लक्षी पाहें रे । तें मुक्त नव्हे अमुक्त नव्हे । मा अक्षर कांहीं नव्हे सिद्ध आहे रे ॥ ३३ ॥ पिवळें नव्हे पांढरें नव्हे काळें नव्हे रे । रंगारंगाकार नव्हे अनंत ध्वनि नव्हे । अक्षरनिःशब्दनिरंजन नव्हे रे ॥ ३४ ॥ षष्ठ नव्हे सप्त नव्हे रे । मन नव्हे पर नव्हे रे । तें बुडालें बुडोनी

नव्हे रे ।। ३५ ।। सत्ताविसें एकतिसें दाटूनि पाहे रे । छत्तिसांचा चौभागीं भागों तरी अप्रमिता । अप्रमीत जाहालें रे ।। ३६ ।। सहस्रशून्य सहस्रा ठायीं रे । बावन अक्षरीं गुण निवडती । तें कूटस्थ कूठाकूटीं नाहीं रे ।। ३७ ।। मागें बोलिलासि भुभु:कारू रे । स्वर ना भेद सत्य वेदरूप बोलियेलें तूं आपणयातें नेणतां । नेणोनि म्हणविसी ब्रह्म रे ।। ३८ ।। विकासलें व्योमाकार रे । तिन्ही देव तिन्ही वेद जाहाले । मा तरी खूण चुकोनियां माघारे मागुती मुरडले रे ।। ३९ ।। हा अनुवादु नकोबोलों रे । नष्टहातीं निजपद दिधलें । ब्रह्म अन्वयें सोडून नको बोलों रे ।। ४० ।। वाडापरिस वाड आहे रे । एकुणिलावे अक्षरीं मंत्र साधूं गेलासी । परि तें कांहीं नाहीं ऐसें जालें रे ।। ४१ ।। रकारीं बोध बोधसी रे । तेथें घटीं तें विघटीं तें के न पडेची । त्या मंडळा मंडळीं गुंतलासी रे ।। ४२ ।। नकाररूप शून्य रे । सहस्राचियें वाटे एक फांकलें । मातें अक्षरासि भेदु नाहीं रे ।। ४३ ।। यमनेम काय करिसी रे । गुरुमुखें सांगतां वायां भ्रमले । आपणपा नाहीं शुद्धि रे ।। ४४ ।। भाबांविलें मन बुडविलें रे । मार्गु ठावा न पडतां उगलें । मध्येंचि उडोनि आलें रे ।। ४५ ।। गति मति वेदु बोले रे । सातवी मातृका सहस्रीं वांटियेली । तेथें गुण लयो जाहाला रे ।। ४६ ।। दिधलें मन पांचा ठायीं रे । पांचे पांच भागुवि भागु जाहाला । तेथें ब्रह्मरसु रसीं मुराला रे ।। ४७ ।। वासुकीमणिमथन केलें रे । तिहीं देव तेथें संध्यावळीं ठायीं बुडाले । मा तरि सहस्रमुखीं लेखा काय सारे ।।४८।। साहाव्याची गोठी वळू पाहे रे । अगाध ब्रह्माच्या गोष्टी । करिती सत्यब्रह्म त्याच्या पोटीं रे ।।४९।। ध्यान कल्पितां न पविजे रे । आपुला आत्मा शुद्ध चैतन्य देखिल्या तें चित्तें । ब्रह्म ब्रह्माकार होय रे ।।५०।। मधुर मधुर अनुभवरसु रे । तेथें संवादु ना गोडि तिखट ना पैत्य तें अंबर अंबराकार रे ।।५१।। हरि म्हणिजे ठकार शून्य रे । पांचवे पुढें विठुलें दिधलें । तें नववें पुसूनि जाय रे ।। ५२ ।। विधि म्हणसि ध्याना अगोचर रे । जयाचा एक्यण्णाउ मातृका भेदिल्या । तें त्रिपुटी फुटोनि जाय रे ।। ५३ ।। योनिमंत्र येकु साधू रे । आठिजनीं तेथें उभें राहूनियां । अकराव्याचें तोंड

मारी रे ॥ ५४ ॥ येणें जाणें परि नाहीं रे । सिद्धसाकार भाविसि काय । अयोगायोगु तें नव्हे रे ॥५५॥ नाटटा भाविसि काय रे । नकारशब्द नामात्मक नाहीं । तें न होनि जाय रे ॥ ५६ ॥ पराहूनि परता आहे रे । अमित व्योममंडळें भेदूनि तें । मातृकेचें नांव काय रे ॥ ५७ ॥ चेउ आलिया निजसुदा नव्हे रे । निज चेतविलें जागें निजविलें । दगदगीं फुटीं घाली रे ॥ ५८ ॥ तेथें बावन्न त्रेपन्न एक म्हणतील रे । त्यासि लावावया मा आणिक बंधु नाहीं रे ॥ ५९ ॥ यासी उपावो नाहीं अपावो नाहीं । तेथें कांहीं तें घेऊनि राही रे ॥ ६० ॥ तत्त्वा तत्त्वभेदु नाहीं रे । महत्तत्त्वाचें सामर्थ्य जाशील । तेथें आपण नाहीं कांहीं नाहीं रे ॥ ६१ ॥ एका शेंडाये काडिरी रे । एकतत्त्वें तळातळ भेदियेलें । वोंकारें भेदियेलें परात्पर रे ॥ ६२ ॥ सत्य व्योमा शून्य देई रे । चौदावें बुडवूनि घालुनि पाहे । मा पुढें वेदबीज सांगेन रे ॥ ६३ ॥ जटि ब्रह्मऋषि बोलती रे । पदापदार्थ कर्मखंडीं विखंड । मा त्यासि नकळे त्या अक्षराचें पारू रे ॥६४॥ कर्मकांडीं एकबीज आहे रे । संकल्पीं विकल्पीं एकोविष्णु बोले । परि ब्रह्मार्पण नाहीं ठायीं रे ॥ ६५ ॥ एकु पदार्थु बोले रे । तें चोविसाक्षरी संध्यावळीबीज मिरवलें । एकु आपोनारायण म्हणे रे ॥ ६६ ॥ एक ध्रुव ध्रुव म्हणति यजु रे । यजन याजन अध्ययन अध्यापन । दान प्रतिग्रहो नाहीं रे ॥ ६७ ॥ रुकारु म्हणती मूळ रे आब्रह्म म्हणती परतल्या दृष्टि । मा साम मागति फळ रे ॥ ६८॥ सत्यलोकीं विरिंची विचरे रे । शंकर विश्वाचि आहुति केली । हरि कार ठेवा ठेवी रे ॥ ६९ ॥ बोध्य म्हणती निजरूप जाणे रे । गण म्हणति सिद्ध पातलीया । शक्त म्हणे शक्ति पोटीं रे ॥७०॥ कमळें हातिं घेऊनि उभे रे । उदयो अस्तु नमस्कारु कारसि । मात अशक्यासी नपडे अक्षर ठावें रे ॥ ७१ ॥ एक शैव म्हणति शिवज्योतिर्लिंग पाहों रें । भगता भागवता नपडेचि ठायीं मातें पावले निवृत्तिचे पाय प्रसादीं रे ॥ ७२ ॥ निवृत्ति म्हणे सोपाना भला रे । अक्षराचें वर्म अवघें पूर्णपक्ष जाहालें । तें अक्षर तुम्हां भदलें रे ॥ ७३ ॥ मूळ सांडि शेंडा सांडि रे । न घटतां घटण घटाघटी केली । तरी ब्रह्म ब्रह्मीं चोखाळलें रे ॥ ७४ ॥ अचिंतन

प्याली रे । ज्ञान सोपानाचा निवृत्ति चोडळी । तें अक्षर त्रिपत्रीं तिन्ही मोडली रे ॥ ७५ ॥ ब्रह्मसमुद्र धोंटिला रे । तृषेक्षुधेवीण पंचप्राण पै खादले रे । तिखाव्यासि मारिलें तुम्ही रे ॥ ७६ ॥ धगधगीत ब्रह्मशस्त्र आहे रे । अमित ब्रह्माचें तेज प्रकाशित । तेज तेजाठायीं विरे रे ॥७७॥ एक रोमकूपीं उगवला रे । त्याचे अनंत गुण मा अनंतपार मा । तो विष्णु भला भला भला रे ॥ ७८ ॥ ते दोघे कर्मधर्मसाधक भले रे । ते अमित्य भुवनें धांडोळितां भागले । परी ते निर्गुण अक्षराची नलगे सोय रे ॥ ७९ ॥ आदिदेवी माया जाली रे । एक वैष्णवी म्हणती अद्भुती म्हणती । चौथी तिघांसि खाय रे ॥ ८० ॥ निरंजनीं एकी उभी रे । सिद्धसाधक मा वेदांत बोलिजे । ते रंजना संध्यावळी माय रे ॥ ८१ ॥ अठरा वर्ण अठरा वर्ण अठरा ज्ञाती रे । चहूंची वेदें सांगितली संमति । ते निरालंबीं नाहीं स्थिती रे ॥ ८२ ॥ सुयीच्या अग्रीं दाभण ठेवावे रे । अमित्य ब्रह्मांडें तयावरि जालीं । ऐशी निजब्रह्माक्षराचीं नकळे माया रे ॥८३॥ मायाकोश आड जाले रे । ते तेजीं तेज फोडुनी गेले । सातें सस्वरूप अक्षर कवणें ठायीं रे ॥ ८४ ॥ चौदा चारि चौदा घाली रे । चौदा चौके चौदा वांटुनि गेले । माते ब्रह्मांडाची वाट कोण रे ॥ ८५ ॥ अक्षरामागें अक्षरसहस्त्र जालें रे । लक्षलक्षाची क्रोडी क्रोडीची अनंतवाटाघाटी । निघंटीं पाहिल्या रे ॥ ८६ ॥ चतुरबुद्धि सांगवले रे । चतुराननु चौमुखीं खोंचावला । पंचमुख सहस्त्रमुख खुंटावले रे ॥ ८७ ॥ तळवा घोंटीं जानु नाभि वक्षस्थळीं कंठ शेडे गेले रे । शेंडीच्या अग्रीं चौदा भुवनें मावळलीं । तें विराट लया लक्ष गेला रे ॥ ८८ ॥ अटत घाटत घटली रे । तेथें नादु नाहीं स्पर्श नाहीं । कांहीं नाहीं ते अवघी लया पाही रे ॥ ८९ ॥ ऐसा उत्पत्तिगोळकु । पिंडब्रह्मांडगोळकु सांगितला रे । ठाऊकें नव्हे म्हणोनि बुडाले । त्या अवताराचा काय ठावो रे ॥ ९० ॥ ऐसा उत्पत्तिगोळकु । देवऋषि मुनिशुकादिक रे । साही अंगें बोलोनि गेले । मा त्या चहूंचा गड संदेह पडला रे ॥ ९१ ॥ तेथें सत्तावन्नें सहस्त्र धातू रे । एक ज्यापासूनि मोवितां भागले । अमिता मुखीं वर्णितां गेले रे ॥ ९२ ॥ शून्य वोढिलें निरशून्य

भेदिलें पाहा रे । देवा देवो दैव तें बोलती । तें ब्रह्मज्ञान सोपान-कर्णपुटीं पेरियेलें ब्रह्म रे ।। ९३ ।। श्रवणेंवीण ऐकिलें रे । मनेंवीण मन बुडालें रे । मागें गिवसितां गिवसितां स्वस्वरूपीं आहे रे ।। ९४ ।। निवृत्ति म्हणे ज्ञान सोपाना दोन्ही भागीं राहे रे । संध्यावळी अजपामंत्रसाधन । त्याणें उपदेशें तें तें ब्रह्म पाहे रे ।। ९५ ।। म्हणसी मनासी नयन आहे रे । तें मनचि नाहीं मा अवघे ब्रह्मचि पाही । मा माझा हस्तातळीं उभे राहा रे ।।९६।। अचिंतन चितूं नये । संध्यारागु मंत्र पंचकरणें मथिला । त्या अक्षरासि नाहीं भेदु रे ।। ९७ ।। तें ब्रह्मा ब्रह्मसार रे । त्रिकुटा–वेगळें गोल्हाटा वेगळें । न चुकत चुकलें पाही रे ।। ९८ ।। रवी–सोममाथीं माथां बैसलें । तें अधरेंवीण उदरेंवीण । सामावलें आहे रे ।। ९९ ।। चिदप्रचिद तेजातेज नव्हे रे । अमित भुवनें जयाचेनि आहारळलीं । तेथुनी निःशब्दांपासूनि वेद जाहाला रे ।। १०० ।। ब्रह्मवृक्ष व्योमीं फुलला रे । त्यासि शाखा ना मूळ ना बीज ना अंकुर । तें अक्षर फळेंवीण फळ देखा रे ।। १०१ ।। सहस्र खांदि-यांचें एक झाड रे । जयाचीं विश्वपत्रें विश्वशाखा । मा त्याचें अंग कूपीं एक ब्रह्मफळ रे ।। १०२ ।। यजुरि ऐशा ऐंशी शाखा जाहाल्या रे । ऋगीं सप्तशाखा जाण बोलियेले । तें अथर्वण राहे श्यामफळ रे ।। १०३ ।। ऐसें बोलता अनंतफळ रे । परि त्या अक्षरासि नलगे फूलफळ । ज्याची ते निष्कामीं निष्कर्मीं फळेंविण कैसें फळें रे ।। १०४ ।। आणिक एक सांगेन गूढ रे । त्यासि सोळा ना बारा । नवासि शून्य देतां दाहा । अकराही शून्य मिळे रे ।। १०५ ।। ऐसें छत्तिसा गुणांचें बत्तिसावें वाटा रे । मिळालें पंचीकरणीं मिळालें संध्यावळीं । परि त्या नकळे अक्षराचा भेदु रे ।। १०६ ।। एकावन्नें बावन्नें मिळाले सत्तावन्नें रे । परि तें अक्षर निरंजन निराकार निर्गुण । ऐसे गुणिती पैं ते शाहाणे रे ।। १०७ ।। अडतीस पंचविशी पांच मारी रे । निरशून्याकार भंगा भेदून गेले । मापारि निःशब्दीं परावाट पाहे रे ।। १०८ ।। धगधगित एकसुरी होती रे । ते व्योमाचा पोटीं फोडूनि भेदली । ते अक्षरासि वाहे वाट रे ।। १०९ ।। एक आप एक पर रे । पिंड

ब्रह्मांडाचे अक्षरीं निवडलें। सातवें गोल्हाट भेदिलें रे ॥ ११० ॥ तेथें विजया एक राणी रे। काळातें खाउनी महाकाळ गिळिला। ब्रह्मबोवरी तिचें नांव रे ॥ १११ ॥ तेथें एक होता अक्षरसिद्धावळी रे। अंतकाळ तप्तमुख जाला। शब्द नेदेखे फिरोनी आला रे ॥ ११२ ॥ आतां एक सांगेन अमित व्योमावरि फुललें रे। त्या अक्षरा बांधूनि बंधेवीण धरिलें रे। ज्ञान सोपानासी म्यां दिधलें रे ॥ ११३ ॥ ज्ञान ज्ञानें भला म्हणवी रे। सोपान सिद्धिनिधिब्रह्म पावला रे। तेणें ज्ञाना ब्रह्मबोध जाला रे ॥ ११४ ॥ अद्वैतपंथ कैसा रे। ऐक्यवादु वेद बोल बोलती वचनें। ते मिळणी ब्रम्हींचे सांगेन त्रिसंध्याकाळीं रे ॥ ११५ ॥ ते वर्ण कवणा नेघे पवे रे। अनुभविया अटक कुटले। मन ते ज्ञानी म्हणती वांया रे ॥ ११६ ॥ जेथें मौन्य मौन्य साध्य नव्हे रे। पांचमाळनि सस्वरूप होतें। मातेंचि अनुभवाची खूण रे ॥ ११७ ॥ मनीं शंका धरूं नको कांहीं रे। चतुर्देहांसहित मन मावळी। मा तरि ब्रम्हबीज तूंचि होशी रे ॥ ११८ ॥ सा सा सा चौदावरि ठेंवी रे। हा भेदु कोणी जाणितला म्हणती। तरि त्यांसि मानु मी देईन म्हणती निवृत्ती रे ॥ ११९ ॥ आतां एक गुह्य परम गुह्य रे। तें अक्षराशेवटीं दाही दिशे नाहीं। तें सहस्त्रलक्षणीं गुणीते आहे रे ॥ १२० ॥ हें गुणितां शास्त्र जालें ज्योतिषी रे। तेही वेदाच्या पोटीं धांडोळित आहातीं। त्या अक्षराचा नकळे अंतीं अंत रे ॥ १२१ ॥ भर्डभिग भर्डभिग भयानक जाले रे। परि त्यांस सहस्त्रसिद्धि सहस्त्रमुखी बुद्धि। मा बावन्न अक्षरांवेगळें तें वाटे रे ॥ १२२ ॥ ऐसें अमित्यभुवनाचे साठे मावळले रे। चंडाहूनि प्रचंड थोटावलें। तें अक्षराचे न कळे पारु रे ॥ १२३ ॥ जें निःशब्द अंकुर फुटे रे। वायूसी मोवणी आपसी भिजवणी। व्योमाची ठेवणी कवण ठेवी रे ॥ १२४ ॥ मानासि नाहीं मारणी रे। तेजासि नाहीं धरणी। धरूं गेला तो वायांविण श्रमला रे ॥ १२५ ॥ परि एक निर्वाण सांगेन रे। आम्हीं तिघीं मा जेथुनी तृषाकारलों। तें जीवनीं जी जैसें मिळोनि गेलें। मा तैसी परि जाशी आम्हां तुम्हां रे ॥ १२६ ॥

१००१ जीवन कैसें तान्हेजत आहे । मन धाले परि न धाये ।। १ ।। पुढत पुढती राजा विठ्ठल पाहे । निरंजनी अंजन लेईजत आहे ।। २ ।। आपुलें निधान आपण पाहे । निवृत्तिप्रति गाऱ्हाणें मांडले आहे ।। ३ ।। बापरखुमादेविवरू विठ्ठलाचे पाये । विसंबला क्षण माझा जीवूं जाऊं पाहे ।। ४ ।।

१००२ सुमनाची लता भ्रमराची ओढी । तैसी तुझी गोडी लागो मज ।। १ ।। अविट गे माये कदापि विटेना । जवळी आहे परि भेटेना साच ।। २ ।। लागलिया तृषा जीवनातें वाळी । तैसी तुझी गोडी लागो मज ।।३।। बापरखुमादेविवरू विठ्ठलेसी आवडी। गोडीयेसी गोडी मिळोनी गेली ।। ४ ।।

१००३ दुरी ना जवळीं त्रिभुवन मंडळी । ते मनाचे मुळीं बैसलेसें ।। १ ।। बोलों जातांच जेणें जिव्हाची खादली । पाहत पाहत गेली चर्मदृष्टि ।। २ ।। दातांविण जेणें स्थूळ देह खादले । शस्त्रेंवीण तोडिलें लिंगदेह ।। ३ ।। निवृत्तिदेव म्हणे परियेसी ज्ञान । अनुभवेंवीण मना परिचय नये ।। ४ ।।

१००४ पहा पहा पहा तें पाहिलिया परते । पाहिलिया तेथ तोचि दिसे ।। १ ।। तें तूं आपण गुरूमुखें जाण । नलगे साधन आणिक कांहीं ।। २ ।। ज्ञानदेव म्हणे न धावे बा सैरा । बापरखुमादेविवरा विठ्ठलू गा ।। ३ ।।

१००५ नवांहुनि वेग रे । ते सातांहुनी सहस्त्र आगळी रे ।। ते परेहूनि परती रे । ते कळावी कवणें बुद्धि रे ।। १ ।। धेनु ते निरंजनीं दुहितां न संवरे । तिचा पान्हा अपार रे कान्हो ।। २ ।। सोपान म्हणे ते गुरुमुखें जाणा रे । ते ओळखावी अजपा खुणें रे ।। ते संध्यावळी मायेचा पान्हा रे । तिचें क्षीर गोडीस आहे रे कान्हो ।। ३ ।।

१००६ पुंडलिकाचें भाग्य वर्णावया अमरीं । नाहीं चराचरीं ऐसा कोणी ।। १ ।। विष्णुसहित शिव आणिला पंढरी । केलें

भिमातिरीं पेरूणें जेणें ॥ २ ॥ ब्रह्मादिकां अंत न कळे ज्या रूपाचा । एवढी कीर्ति वाचा बोलों काये ॥ ३ ॥ निवृत्ति सांगे मातु विठ्ठल उच्चारें । वैकुंठ उतरे एक्या नामें ॥ ४ ॥

१००७ नमो फालकौतुहला । नमो चक्रचालका गोपाळा । नमो विश्वप्रतिपाळा । प्रभंजना ॥ १ ॥ नमो शिवशिवेशा । नमो शिवादि विश्वेशा । नमो रूपा अष्टदिशा । व्यापका नारायणा ॥२॥ नमो सकळगर्भोद्भवा । नमो चित्तचालक भावा । नमो विष्णु-मूर्ते देवाधिदेवा । श्रीविठ्ठला ॥ ३ ॥ नमो भजनशीलाव्यापका । नमो ज्योतिर्लिगा दीपका । नमो नमो तुज एका । आत्मव्यापका जगत् गुरु ॥ ४ ॥ नमो श्रीये श्रीनिवासा । नमो आगमपरेशा । नमो ज्ञानगम्याधीशा । प्रतिकुळा ॥ ५ ॥ नमो स्वलीला विनटा । नमो स्तुति वैकुंठपीठा । नमो रूपादि श्रेष्ठा । वैकुंठीचिया ॥ ६ ॥ नमो दर्शनस्पर्शना । नमो उपरती निधाना । नमो तितिक्षा दारुणा । कमळालया ॥७॥ नमो त्रिगठी आदटा । नमो त्रिगुणा तूं उद्भटा । नमो सत्वरूप सदटा । ब्रह्मनामा ॥ ८ ॥ नमो रजेश्वरा हरि । नमो विगळित संहारि । नमो वाचा वक्ताकरी । वाचाळ वाक्पुष्पीं ॥ ९ ॥ नमो तम हर्ताकर्ता । नमो सकळ संहर्ता । नमो काळकाळू दाता । रक्षिता हरिभक्ता ॥ १० ॥ तुज नमो हरहरेश्वरा । नमो न देखों दुसरा । नमो वेदांत सागरा । सर्वेश्वरा तुज नमो ॥ ११ ॥ श्रुती निरामया नमो । नमो ज्ञानरूपा नमो । नमो द्वैतनिरसना नमो । करी तू निजकरें ॥ १२ ॥ नमो व्यक्ता-व्यक्ता हरी । नमो माया संहार केसरी । नमो सर्वांच्या माजि घरीं । नांदसी तूं आत्माराम ॥ १३ ॥ जिव शिव नमो तुज । नमो सर्व जीवबीज । नमो तूंचि सहज । श्रीविठ्ठला ॥ १४ ॥ लीलेस्तव नटारंभ । नमो जगदादिखिळस्तंभ । उभा राहोनी प्रतीभ । भीमा-तीरीं पंढरिये ॥१५॥ नमो ऐशिया रूपेशा । नमो त्रैलोक्य विस्तार ठसा । नमो आदि परेशा । जगदादीशा युगादी ॥ १६ ॥ नमो पुरुषोत्तमा परेशा । नमो सकळही उदासा । करूनी जीवरूप ठसा । नांदसी तूं चराचरीं ॥ १७ ॥ मधुसूदना तुज नमो । मधु माधवा

हृदय रमो । नमो मधुर गीत तमो । माजि घरीं आत्माचिये ॥१८॥ त्रिविध तिमिर नाशा । परम परमानंद उल्हासा । नमो पुरविसी आशा । हरिभक्तीची श्रीहरी ॥ १९ ॥ नमो वासना चक्रवाळी । नमो तुंडवितंड गेली । नमो सर्वही हरिली । प्रपंच रचना ॥२०॥ नमो श्रीधरा श्रीकरा । नमो सर्व संगीविकारा । नमो विकृति विकारा । हरिसी नामें एके ॥ २१ ॥ नमो शांति दया क्षमा । नमो कृपाकरा पुरुषोत्तमा । नमो कासव दृष्टिसमा । निष्कलंक नाथा ॥ २२ ॥ नमो विश्वाद्य छेदका । नमो एकार्णवपावका । नमो द्वादश एका । सुभाषका वेदवक्ता ॥ २३ ॥ नमो चित्तचकोर हर्त्या । सर्वकारण कार्यकर्त्या । नमो तुजवाचोनी सत्या । विवेक प्रत्यया पैं नये ॥ २४ ॥ नमो अद्वैत अनंता । नमो निर्द्वंद्व भोक्ता । नमो नित्यानित्य सरता । तुज नमो नमो ॥ २५ ॥ नमो दुर्गति-हरणा । नमो सर्वहरण भरणा । नमो सर्वदुष्ट निवारण । भयहरणा जगदीशा ॥ २६ ॥ नमो शिवशक्ति समलिंगा । नमो भक्षक काळवेगा । रुद्रादिव्या वसुपेंगा । सम सर्वांगा परमपरेशा ॥२७॥ नमो कृत्रिम दहना । नमो कृश करण हरणा । नमो प्रतिपाल–करणा । नारायणा तुज नमो ॥ २८ ॥ नमो इंद्रियें नियंत्या । नमो प्रपंच अकृत्या । नमो दीनादित्या । सकळ बुद्धि तूंची ॥२९॥ नमो अवधूत दत्ता । नमो अपरमितमिता । नमो सर्वावरिष्ठ सत्ता । तूं चाळिता हृषीकेशी ॥ ३० ॥ नमो दुष्ट दर्पादर्पा । नमो चमत्कार गंगा सर्पा । नमो मनोहरण पापा । नमो स्वल्पा रामकृष्णा ॥ ३१ ॥ नमो चतुर वेददीप्ता । नमो हरणकरण तूं सुप्ता । जागृती स्वप्न गुप्ता । सत्य सुप्ता महाविष्णु ॥ ३२ ॥ नमो देवेश्वरें सूक्ता । महा मोहा महाहर्ता । मंदमंद नियंता । नमो नारायणा ॥ ३३ ॥ क्षीर नीरनिर्झरा । नमो विदग्ध अनुकारा । नमो विवेकसारा महानादा ॥ ३४ ॥ नमो मुखवंत सदना । नमो भक्षकभुवना । भोक्तावरा शुक्लवर्णा । दयाघना गुणनिधी ॥३५॥ मृतामृता नमोनमो । नमो श्रुतिशास्त्रसमो । नमो हा गर्वगमो । पद्म गर्भानंतानंता ॥ ३६ ॥ नमो चिदाकाशव्याप्ता । चित्सत्ता चळण सत्ता । चित्स्वरूपादि रूपा । भुवनदीपा महामूर्ती ॥ ३७ ॥

नमो एक एकार्णव । नमो कल्पादि गुणवैभव । नमो सकळ हे देव । हे भाव पैं तुझे ।। ३८ ।। गो गोपाळा नमो नमो । गोविंद गुण विष्णुधर्मो । नमो चित्ताचित्त निर्भो । सर्व काळ तुझ्या चरणीं ।।३९।। ध्वज वज्रांकुशा । ध्वज नीळविकाशा । ध्वजांबरा अष्टदिशा । निळिमा भासती शामांकिता ।। ४० ।। सुषुप्तीचें जें सत्य । तें नमो तुज कृत्य । असो सजे अमित्य । तें तें क्षमा करी स्वामी ।। ४१ ।। नमो निर्धार नियंता । नमो सुखरूप दाता । नमो आलिया पदार्थां । क्षमा करी स्वामी ।। ४२ ।। नमो चित्तविभ्रमो । नमो धार्य धैर्य नमो । पुराणपुरुषोत्तमो । पाहें कासव दृष्टी ।। ४३ ।। पसार्य दाना नमो । परमपरेशा नमो । ध्यानांतर गमो । तुझ्या चरणीं केशवा ।। ४४ ।। आग्रह निहृत्या नमो । सुग्रह परी नमो । अनंता नित्य धर्मो । वैकुंठ गुणग्राम नमो नमस्ते ।।४५।। अनादृष्य दृष्यमाना । दृश्यादृश्य नित्य घना । सुखरूप जगज्जीवना । तुज नमो स्वामी ।। ४६ ।। दीप्तादीप्त अदृश्या । जीवन दिसती सादृशा । जीवमय हे भासा । तुज नमो स्वामी ।। ४७ ।। परम परब्रह्मा । आदिब्रम्हा तूं रामा । भक्तालागीं तूं साङमा । तुज नमो ।। ४८ ।। नमो नमो एकतत्त्वा । बाह्यमुद्रा शुद्धसत्वा । योगारूढ परतत्वा । सबाह्य पावसी तुज नमो ।।४९।। वेदादि परम वक्ता । वेदादि तूंचि कर्ता । तुज वांचोनी सर्व सत्ता । नमो भक्ता न देखों ।। ५० ।। ज्योतिर्मय रूप तुज । सर्व तत्त्वा तूंच बीज । नमो तुज सहज । पुढती पुढती नमो नमो ।। ५१ ।। परब्रम्ह परात्पर । परम तत्व परम सार । परम गुह्य परम विचार । तुज नमो नारायण ।। ५२ ।। दिघड विघड सुघड । जाड जड अवघड । द्वैताद्वैत जोडा-जोड । कर्ता कार्यता तुज नमो ।। ५३ ।। संख्यारहित जीवना । असंख्य जीव पाळणा । नमो तुज संजीवना । पुंडलिक धना पांडुरंगा ।। ५४ ।। निर्गुण सगुण रूपा । देवादेव तूं सोपा । तुझी झालिया कृपा । नमन बापा तुझ्या चरणीं ।। ५५ ।। नमो नमो तारका । तूं ब्रम्ह नाम निशेखा । नमो तुजवांचोनी सखा । योगियासी पैं नाहीं ।। ५६ ।। युगादि युगत्रय । युग जोग योगमय । हे तुज पासाव होय । ऐसिया नमो ।। ५७ ।। नमो नमो नम । नाहीं नाहीं

तुजसी सम । ऐसा परा पश्यंती नेम । वदलिया चारी ॥ ५८ ॥ चहूं मुक्ती परतत्वा । पंचमु जो बद्धसत्वा । षड्मार्ग गुणसत्वा । ग्रास न करिसी तुज नमो ॥ ५९ ॥ चिद्गद चिद्विलासा । भानुबिबा प्रतिप्रकाशा । नमो तेजतेजसा । आदि सूर्या ॥ ६० ॥ ऐसा चहूं ग्रथींचा क्लेशू । वाउगाची वाहे सोसू । तिमिर त्रिगुण असोसु । तो सत्वांशु तोडी माझा ॥ ६१ ॥ साही नाडी चक्रभ्रमें । वाहतां इंद्रियांचीं ग्रामें । आडखळोनी साउमे । नये एसें करी स्वामी ॥ ६२ ॥ बाद्धचबाधा कर्माची । सर्व सत्ता या भ्रमाची । नमनें करूनिया तुमचीं । तुह्मांसी अर्पिलीं स्वामी ॥ ६३ ॥ यमधर्माचिया सत्ता । कर्मधर्माचिया पंथा । कर्मधर्म तो विधाता । ऐशिया नेमिता तुज अर्पिला ॥ ६४ ॥ दमशम समान । इडा पिंगळा सुषुम्न । साही चक्रें दरुषण । तुझीं तुज अर्पिलीं ॥ ६५ ॥ मन पवन योगधारण । तूं याशीं पैं कारण । समतुकें अवघे गुण । तुझ्या चरणीं निरपेक्षिले ॥ ६६ ॥ हे भूतभौतिक प्रचंड । जन्मउत्पत्तीचें अंड । जन्मजुगादी ब्रह्मांड । खंडविखंड तूं जाणतां ॥ ६७ ॥ प्रचुरचर्या चित्ताची । धावन वळन आंकोचनाची । सुचना जे चमत्काराची । तेही अर्पण तुज सदां ॥ ६८ ॥ निर्वासना वासनायुक्त । फळें राहिलें जेथें चित्त । तेथें तूं धांवोनी अनंत । सोडविसी वासनामय ॥ ६९ ॥ सूक्ष्म अविचारा बोला । बोलेना तुडे व्यर्थ गेला । तो म्यां बुझावोनी संबोखिला । मग लाविला तुझ्या पंथीं ॥ ७० ॥ नित्य धर्माचिया वाळी । चळल्या वळल्या कोळ चाळी । त्यासी वेद तुझा पाळी । त्यां तूं सांभाळी परब्रह्मा ॥ ७१ ॥ श्रुतिस्मृतींचीं वचनें । त्याचीं आंगरींगमार्ग स्थानें । कीर्तनीं गुण वर्णनें । हेहि नारायणें अंगिकारावीं ॥ ७२ ॥ उदंड विदंड वितंड । देह द्वारा अभंड । जे जे दिसे भ्रंश अडांड । ते शुभ्रचंड सांभाळी ॥ ७३ ॥ देह मरणाची ममता । देह पाळिती जे सत्रा । त्याही वरील सूक्ष्मता तें कृपावंता सांभाळी ॥ ७४ ॥ तिमिर त्रिगुण अवघें ॥ जें जें आलें असेल वोघें । तें तें मी नेघे । तें तूं सकळ वेगें सांभाळी ॥ ७५ ॥ योनीचिया कष्टा । वरी–वासना होत्या भ्रष्टा । संसार हा कटकटा । रतलों तुझ्या चरणीं

॥ ७६ ॥ विद्यावय साकुळ । ब्रह्मकर्म आचारशील । गेले आले विव्हळ । ते तूं दयाळा सांभाळी ॥ ७७ ॥ नाना जन्म अवतार । नाना शाखांचे निर्धार । नाना गोत्र उच्चार । तुझा विचार तूं जाणसी ॥ ७८ ॥ पाठ वेदादि वचनें । शास्त्रदृष्टि अवलोकनें । कीर्तनीं गुण वर्णनें । हीहीं नारायणें अंगिकारावीं ॥ ७९ ॥ सर्वमय । करुनी चालिलों वाटा ॥ चंद्र सूर्य नक्षत्रें घनदाटा । करुनी एक वाट पायरी ॥ ८० ॥ सर्व अंडाचें ब्रम्हांड । मी न म्हणें अंडाअंड । खंडें करूनिया विखंड । प्रचंड मी तुजसी बोलें ॥ ८१ ॥ रोमरंध्रीं ब्रह्मांडें । सकळ विराटमय खंडें । ऐशीं महत् ब्रह्में प्रचंडें । तुझ्या अंगीं दातारा ॥ ८२ ॥ तूं विश्वरूपाची घडी । तारक ब्रम्हचि उघडी । मी या निजदृष्टीनें चोखडी । तुझी मूर्ति न्याहाळीली ॥८३॥ ते न सुटे निजकळें । येऱ्हवी हे नाकळे । तुझिया कृपागुजें आकळे । तुझिया दासा निजभक्ता ॥८४॥ अनंत या नामाचा संकेत । मन मुरालें जेथें निर्घुत । तूंपणें परमाद्भुत । परमानंदा ॥ ८५ ॥ गुणाग्र गोसावी राम । गुणसमुद्र गुणग्राम । सर्व भूतांचा विश्राम । तुज नमो ॥ ८६ ॥ नमन केलिया विभक्त चित्त रमले झाली विश्रांती । तुज देखिलिया श्रीपती । विझतसे चित्तीं तळमळ ॥ ८७ ॥ नमन हेंचि थोर दिसे । एरव्ही तरंगाकार भासे । दाखलें तितुकें नासें । नैश्वर्य ऐसी श्रुति बोले ॥ ८८ ॥ नमन हेंचि परम । नमन हें सुवर्म । नमन हेंचि आत्माराम । करूं निघाली ॥ ८९ ॥ नमन हाचि अनुभव । नमन हाचि मुख्यभाव । नमन हाचि पैं देव । देवाधिदेवं तूं पावसी ॥९०॥ नमन हेंचि श्रेष्ठपीठा । नेतसें तुझिया वाटा । तुज ऐसा श्रेष्ठा । मग वागा काय कराविया ॥९१॥ नमन हेंचि तारका । नमन हाचि विवेका । नमनेंवीण त्रैलोक्या । आडमार्गें रिघताती ॥ ९२ ॥ नमन लटिकें नव्हे नव्हे । नमन भलतियासी न साहे । जैसा साह्य सखा होये । श्रीनिवृत्ती ॥९३॥ नमना एवढा मंत्र । नाहीं नाहीं धुंडिता शास्त्र । विचारलक्षण पात्र । तेंचि जाणें येथीचें ॥ ९४ ॥ नमन करी ब्रम्हश्रेष्ठा ।

नाभिकमळीं धरी वैकुंठा । नमन करी नीळकंठा । तीर्थें मस्तकीं वंदिती ॥ ९५ ॥ इंद्र चंद्र महेंद्र थोर । नमनेंवीण नैश्वर । अंडामध्यें चराचर । नमनेंवीण न तरती ॥ ९६ ॥ श्रीगुरुकृपा जें होय । तें नमनाची ऐशी सोय । पाऊनि सुगम उपाय । नमो नमस्ते तुज ॥ ९७ ॥ नमस्ते नमस्ते नमस्ते । पुढती पुढती नमस्ते । समाधि सुख आस्ते । नमोनमः करिता ॥ ९८ ॥ नमो नमो आदिपीठा । शिवादि गुणवरिष्ठा । येथें येउनि वैकुंठा । समाधिशेज घातली ॥ ९॥ महाविष्णु तूं योगरूपा । महारूपाचिया स्वरूपा । महादित्या अमूपा । कोटिरुद्र तेजरा ॥१००॥ शंखचक्रानें मंडित । करकमळ तुझे मिरवत । पदक हृदयावरी शोभत । आणि श्रीवत्सलांछन ॥ १०१ ॥ अनंत बाहूंचा मेळ । तों तूं चतुर्भुज गोपाळ । मुकुट दिसत तेजाळ । कोटी सूर्याहुनी प्रभा ॥ १०२ ॥ पीतांबर माळ कंठीं । सर्वांगीं चंदनाची उटी । हिरे माणिकें कटितटीं । अनेक लीला फांकती ॥ १०३ ॥ क्षत्र घटिकांच्या वोळी । घणघणाट तया वेळीं । देउडा पाउली निश्चळी । वेणु वाजविसी सुस्वरें ॥ १०४ ॥ रुणु झुणु रुणु झुणु । ऐसा वाजविसी वेणू । सुंदर तूं शामतनू । अलंकापुरीं उभा असती ॥ १०५ ॥ सभोंवते गोपाळ तुझे । ते अंतरंग राखे माझे । पुंडरिक तरी सहजे । प्राणसखा पै माझा ॥ १०६ ॥ ऐसा ज्ञान उद्बोध बोले । ज्ञानाज्ञान निरसलें । विज्ञानही हारविलें । दृश्यदृष्टेपणेंसीं ॥ १०७ ॥ बापरखुमादेवीवरु । समाधि देऊनिया स्थिरू । वरी ठेऊनिया अभयकरू । वर देउनी राहिला ॥ १०८ ॥

श्री ज्ञानदेवांनीं आपल्या समाधीस १०८ प्रदक्षिणा घालत असतांनाच या १०८ ओव्या म्हटल्या.

त्यानंतर श्री ज्ञानदेवांचें शेवटचें दर्शन सर्वांनीं घेतलें. श्रीगुरु निवृत्तिनाथ आणि आराध्यदैवत श्री. रुक्मिणी पांडुरंग यांची शेवटची पदधूलि ज्ञानदेवांनीं मस्तकीं धारण केली. नामदेवपुत्र नारा-विठा यांनीं समाधिस्थान तुलसीदलबिल्वपत्रें यांनीं सज्ज केलेलें होतेंच. ज्ञानदेवांचा एक हात निवृत्तीनाथ व दुसरा हात प्रत्यक्ष श्रीपांडुरंग यांनीं हातांत धरून त्यांना समाधिस्थानीं नेलें.

तेथें त्यांच्यापुढें श्री ज्ञानेश्वरी ठेवलीच होती. समाधिशय्येवर बसतांच श्री ज्ञानदेवांनीं उभयतानांही तीन वेळां हात जोडून व मस्तक नमवून नमस्कार केले. त्यांचे शेवटचे उद्‌गार खालीलप्रमाणें निघालें.

१००८ ज्ञानदेव म्हणे सुखी । केले देवा ।।
पादपद्मीं ठेवा । निरंतर ।। १ ।।

यानंतर लगेच नेत्र मिटले. निवृत्तिनाथांनी समाधिस्थानाबाहेर येऊन वरून शिलाखंडानें तें स्थान शेवटचें बंद केलें. ज्ञानेश्वरमाऊलींचा शेवटचा जयजयकार करून ती सर्व संत मंडळीं आचमनासाठीं इंद्रायणी तीरीं उतरलीं.

श्री ज्ञानदेव गाथा समाप्त.

श्री ज्ञानदेवाची आरती

आरती ज्ञानराजा । महा कैवल्य तेजा ।। सेविती साधूसंत । मनु वेधिला माझा ।। ध्रु० ।। लोपलें ज्ञान जगीं । हित नेणती कोणी ।। अवतार पांडुरंग । नांव ठेविलें ज्ञानी ।। १ ।। आरती०।। कनकाचें ताट करीं । उभ्या गोपिका नारी ।। नारद तुंबरु हो । साम गायन करी ।। २ ।। आरती ।। प्रगट गुह्यबोले । विश्व ब्रम्हचि केलें ।। रामा जनार्दनीं । पायीं टकची ठेले ।।३।। आरती ।।

भाग ४ था.

श्री निवृत्तीनाथ यांचे अभंग

१ आदीची अनादी मूळ पैं सर्वथा । पराविया कथा हारपती ।। १ ।। तें अव्यक्तरूप देवकीचें बाळ । वसुदेवकुळ कृष्णठसा ।। २ ।। मुरलीं ब्रह्मांडें अमितें पैं अंडें । ढिसाळ प्रचंडें जया अंगीं ।। ३ ।। निवृत्तीचें धन माजीं तो श्रीकृष्ण । सांगितला प्रश्न गयनीराजें ।।४।।

२ बिबीं बिब येक बिबलें सम्यक् । आपण तिन्ही लोक एक्या रूपें ।। १ ।। तो कृष्णरूपठसा गोपाळां लाधला । सर्वत्र देखिला चतुर्भुज ।। २ ।। नि्ळिमा अंबरीं नीळवर्ण तेज । गोपाळ सहज बिंबाकार ।। ३ ।। निवृत्तिपरिपाठ नीळवर्ण खरा । नंदाचिया घरा कृष्ण आले ।।४।।

३ कामना कामीक वासना तार्किक । रजतमसात्विक येक्या रूपें ।। १ ।। तें हें कृष्णमयें कृष्णनाम खेळे । भक्तिभावबळें पोषीतसे ।। २ ।। नित्य तें अनित्य आपणचि सत्य । कार्याकारणकृत्य हरपे जेथें ।। ३ ।। निवृत्तीचें ध्यान धारणाविवर । सर्वरूपें घर वैकुंठ माझें ।। ४ ।।

४ मीरूप कळलें तूंपण सांडिलें । कल्पनें तोडिलें मुळींहुनी ।।१।। मूळ तें नुगवे फळ तें निमालें । हरि हें घेतलें जीवनहेतु ।। २ ।। जाला पैं सरता हरिनामपाठें । नेतसे वैकुंठें गुरुकृपा ।।३।। निवृत्ति गयनीनाम नारायणीं । अखंडता ध्यानीं रामनाम ।।४।।

५ सनकसनंदन भक्त अंतरंग । हरिरूपें सांग पूर्ण झाले ।। १ ।। तेथील उद्बोध उग्दारु पारुषे । सर्व हाचि दिसे हरि आम्हां ।। २ ।। निवृत्तिसंग सुलभ श्रीरंग । टाकिला उद्वेग कल्पनेचा ।।३।।

६ बुद्धिबोध नाहीं क्षमारूप सर्व । तेथें देहभाव अर्पियेला ।।१।। नाहीं काळवेळ नाहीं तो नियम । सर्व यमनेम बुडोनि ठेले ।। २ ।।

हरिरूप सर्व गयनीप्रसादें । सर्व हा गोविंद आम्हां दिसे ॥ ३ ॥ निवृत्तिस फळ गयनी वोळला । सर्व हा गोविंद आम्हां दिसे ॥४॥ निवृत्ति सफळ गयनी वोळला । सर्व काळ जाहला हरिरूप ॥ ५ ॥

७ गयनीगव्हर कृपेचा उद्गार । वरुषला उदार अमृतमय ॥१॥ तोचि ओघ साचा मुक्ताईसि लाटा । चालिलों वैकुंठा समारंभें ॥ २ ॥ कुंचे गरुडटके टाळ श्रुति हरि । चालिलों गजरीं हरिसंगें ॥ ३ ॥ निवृत्ति वैष्णव सोपान खेचर । करिताती गजर हरिनामें ॥ ४ ॥

८ जेथुनी हे परा पश्यंती ओवरा । मध्यमा निर्धारा वैखरी वाहे ॥१॥ तें रूप सुंदर नाम ते श्रीधर । जेणें चराचर रचियेलें ॥ २ ॥ वेदाचें जन्मस्थान वेदरूप आपण । तो हा नारायण नंदाघरीं ॥३॥ निवृत्तिदैवत पूर्ण मनोरथ । गोपिकांचें हित हरि माझा ॥ ४ ॥

९ भावयुक्त भजतां हरि पावे पूर्णता । तो गोकुळीं खेळतां देखों हरी ॥ १ ॥ मुक्तीचें मा जिवडें ब्रह्म चहूंकडे । गौळणी वाडेंकोडें खेळविती ॥ २ ॥ न संपडे ध्यानी मनीं योगियां चिंतनीं । तो गोकुळींचें लोणी हरि खाये ॥ ३ ॥ निवृत्तिजीवन गयनीनिरूपण । तो हा नारायण गोकुळीं वसे ॥४॥

१० सत्यभामा माये अन्नपूर्णा होये । वेळोवेळां सूर्ये कवळु मुखीं ॥१॥ राही रखुमाई आदिमाता मोहें । नामा तो उपाये बुझाविती ॥ २ ॥ घरे नाम्या ग्रास ब्रह्मींचा गळाला । आवडसी गोपाळीं प्रीतिहुनी ॥३॥ कुर्वाळितो हरि नुघडी तो दृष्टी । सप्रेमाचा पोटीं अधिक होसी ॥४॥ धरुनि हनुवटी पाहे कृपादृष्टी । आनंदाचे सृष्टी माजीं नामा ॥ ५ ॥ निवृत्ति ज्ञानदेव सोपान चांगा हरि । यांसि परोपरी कवळु देतु ॥ ६ ॥

११ नुघडितां दृष्टि न बोले तो वाचा । हरिरूपीं साचा तल्लीनता ॥ १ ॥ उठि उठि रे नाम्या चाल रे सांगातें । माझे आवडते जीवलगे ॥ २ ॥ कुरवाळिला करें पुसतुसे गूज । घेई ब्रह्मबीज

सदोदीत ।। ३ ।। ज्ञानासी लाधलें निवृत्ति फावलें । सोपाना घडलें दिनकाळ ।।४।। तें हें रे सखया खेचरासि पुसे । गुरुनामीं विश्वासे ब्रह्मरूपें ।।५।। निवृत्ति म्हणे आतां अनाथा श्रीहरि । तूंचि चराचरीं हेचि खूण ।। ६ ।।

१२ नुघडूनियां दृष्टि नामा पाहे पोटीं । आनंदाची सृष्टि तया जाली ।। १ ।। घे रे नाम्या कवळु आनंदाचा होसी । तुजमाजीं निवासि हरि आहे ।।२।। नामा पसरी मुख आनंदला तृप्त । केवळ पूर्ण भरित हरिराज ।। ३ ।। निवृत्तीनें सेविला कवळु हा हरि । तूंचि चराचरीं दिससी आम्हां ।।४।।

१३ तंतवितंत त्यामाजीं मथित । नाद उमटत स्वानंपाचा ।। १ ।। सोहंबीजतत्त्वं गुरनाममंत्र । ज्ञानी उपासित हरिराज ।।२।। भेदूनि कुंडलणी गोल्हाट निकट । आत्मारामपेंठ पांडुरंग ।। ३ ।। निवृत्ति म्हणे मी सर्वस्व होईन । हरि हा भरीन पूर्ण देहीं ।। ४ ।।

१४ आगम आणि निगम सर्व सर्वोत्तम । दिननिशीं राम सेवीतुसे ।। १ ।। आतमा गोड हरि आम्हां चाड धरी । अरिते संहारितो आम्हां माजीं ।। २ ।। नेघों हरीविण वुजें तें पैं भिन्न । सांगितली खूण गुरुराजें ।। ३ ।। निवृत्ति गयनीप्रसाद उन्मनीं । निरंतर ध्यानीं रामनाम ।।४।।

१५ भक्तीचें महिमान भक्तांसी फळलें । दिनकाळ केलें ब्रह्मार्पण ।।१।। ब्रह्मार्पण राम संतोषरूप जाला । ब्रह्मचि रूप केला आपण्याऐसा ।। २ ।। सर्व ब्रह्म राम वेदादिक शब्द । आपण गोविंद सर्वांघटीं ।।३।। निवृत्तीनें ब्रह्म देखिलें परिपूर्ण । माजीं सनातन ब्रह्म सुखें ।।४।।

१६ सर्व हरि ब्रह्म वेदादिक मती । श्रुतीही बोलती तेणें पंथें ।।१।। ब्रह्मामाजीं जयो ब्रह्मांड उदयो । ब्रह्म हें स्वयमेवो आत्माराम ।। २ ।। शास्त्रें समवाय उपनिषदें गोमती । चैतन्याची श्रुती ब्रह्ममय ।। ३ ।। निवृत्ति निरोपण सर्व नारायण । हरिविण दिन रिता नाहीं ।। ४ ।।

१७ श्रुतिशास्त्रवेद यांसी नाहीं भेद। भेदवादी द्वंद्व वेगळें पडे ॥ १ ॥ वेगळा भावितां वेगळाचि होये। ब्रह्मासी न साहे तेथिचा मळ ॥ २ ॥ मळेंसि वोविळा राहाटीं गोंविला। तो कैसा खुंटला बोलों आम्हीं ॥ ३ ॥ निवृत्तिसाधन न करा हा विश्वास। गुरुविण पाश न तुटती ॥ ४ ॥

१८ ध्येयध्याताध्यान ज्ञेयज्ञाताज्ञान। दृश्यद्रष्टा भान हरपती ॥ १ ॥ पूज्य ते पूजक पूजन स्वभाव। अंतीं ब्रह्म एव ब्रह्मामाजीं ॥२॥ तेचि हे धारणा तर्क सर्व पूर्णा। विवेक ही खूण सहजस्थिति ॥ ३ ॥ निवृत्तिधारणा ब्रह्म सनातना। नित्य नारायणा चिंती सुखें ॥ ४ ॥

१९ गगनीच्या गगनीं तेजपूर्ण धरणी। आपणचि तरणी जगा यया ॥१॥ ब्रह्म माजीवडे गोपाळ संगती। वेद वाखाणिती ज्याची महिमा ॥ २ ॥ लोपती त्या तारा हारपे दिनमणी। तो खेळे चक्रपाणी गोपाळामाजीं ॥ ३ ॥ निवृत्तिनिधान श्रीरंग खेळतु। गोपिकांसी मातु हळुहळु ॥ ४ ॥

२० गगन घोटींत उठी पृथ्वी सगळी। दाटी आपणचि पाठी कूर्म जाला ॥ १ ॥ कांसवीतुषार अमृत सधर। भक्त पारावार तारियेले ॥ २ ॥ उचलिती ढिसाळ सर्व हा गोपाळ। तो यशोदेचा बाळ नंदाघरीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति सादर हरिरूप श्रीधर। आपण चराचर विस्तारला ॥ ४ ॥

२१ निरालंबबीज प्रगटे सहज। तो गौळियांचें काज करी कृष्ण ॥ १ ॥ हरि हा सांवळा वेधिलिया बाळा। माजीं त्या गोपाळा गायी चारी ॥२॥ वंदिती सुरवरगण ब्रह्मादिक शरण। तो यशोदेसी स्तन मागे हरि ॥३॥ निवृत्ति ध्यान मनाचें उन्मन। योगियां जीवन हरि माझा ॥४॥

२२ वैकुंठदैवत देवां मुगुटमणी। ऐकिजे पुराणीं कीर्ति ज्याची ॥१॥ तो हरि बाळके गोपिकां कौतुक। गोपाळ सकळिक संवगडे ॥ २ ॥ आदि शिवा जप जपतु अमुप। तें प्रत्यक्ष स्वरूप नंदाघरीं

॥३॥ निवृत्तिसमाधि उगवली सकळिकां। तारी तिन्ही लोकां एका-नामें ॥ ४ ॥

२३ ब्रह्मांड उतरंडी ज्याचें इच्छे घडी। उच्छिष्टें काढी धर्माघरीं ॥ १ ॥ देखिला वो माये चक्रभुज स्वभावीं। वारु ते वागवी अर्जुनाचे ॥ २ ॥ याज्ञिक अर्पिती मंत्राच्या आहुती। द्रौपदियेप्रति भाजी मागे ॥ ३ ॥ निवृत्तिदैवत पूर्ण मनोरथ। पांडव कृतार्थ कृष्णनामें ॥४॥

२४ ब्रह्मादिक पूजा इच्छिती सहजा। तो गौळियांच्या काजा तिष्ठतुसे ॥ १ ॥ देखिलें सांवळें पूजिती गोंवळें। नंदाघरीं खेळे स्वामी माझा ॥ २ ॥ निवृत्तिदैवत पूर्ण मनोरथ। योगिये चिंतित हृदयीं जया ॥३॥

२५ वेदबीज साचें संमत श्रुतीचें। गुह्य या शास्त्रांचें हरि माझा ॥ १ ॥ तो हरि खेळतु प्रत्यक्ष मूर्तिमंतु। दुष्टां मुक्ति देतु जीवघातें ॥ २ ॥ अर्जुना साह्याकारी द्रौपदी कैवारी। तो विदुराचे घरीं अन्न मागे ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें धन गोकुळीं श्रीकृष्ण। यादव सहिष्ण हरि माझा ॥४॥

२६ देवा मुकुटमणी ऐकिजे पुराणीं। तो हा चक्रपाणी नंदाघरीं ॥ १ ॥ नंदनंदन हरि गौळणी गोरस। गोकुळीं हृषीकेश खेळतुसे ॥२॥ हरि हा सुकुमार भौमासुर पैजा। बोळलासे द्विजा धर्माघरीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति रोकडें नाम फाडोवाडें। हरिरूप चहूंकडे दिसे आम्हां ॥४॥

२७ योगियांचें धन तें ब्रह्मसंपन्न। तो हा जनार्दन नंदाघरीं ॥ १ ॥ हरिरूप माये सर्वांघटीं आहे। दूधलोणी खाये गौळियांचें ॥ २ ॥ चिंती अजमेळ नाम आलें मुखा। तो वैकुंठींच्या सुखा देतु हरि ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें धन जगाचें जीवन। नाम नारायण तरणोपाव ॥ ४ ॥

२८ जेथूनि उद्गारु प्रसवे ॐकारु। तोचि हा श्रीधरु गोकुळीं वसे ॥ १ ॥ जनकु हा जगाचा जीवलगु साचा। तो हरि आमुचा

नंदाघरीं ॥२॥ न माये वैकुंठीं योगियांचे भेटी । पाहतां ज्ञानदृष्टीं नये हाता ॥३॥ निवृत्ति म्हणे देवा म्हणविताहे राव्रो । तो सुखानुभवो यादवांसी ॥४॥

२९ नाहीं हा आकार नाहीं तो विकार । चतुर्भुजधर हरि माझा ॥ १ ॥ हरिरूपजप हरिहररूप । गोळियांचें तप सहज कृष्ण ॥२॥ हरिरूप घरीं सोळा सहस्र नारी । तो बाळ ब्रह्मचारी गायी राखे ॥ ३ ॥ निवृत्ति रोकडें । ब्रह्म माजिवडें । तो यशोदेचे पुढें लोणी मागे ॥ ४ ॥

३० नाहीं यासी गोत नाहीं कुळ । शेखीं आचारशीळ कोण म्हणे ॥ १ ॥ बाळरूपें हरि गोकुळीं लोणी चोरी । त्या यशोदा पाचारी स्तन द्यावया ॥ २ ॥ सोंवळा हरि वागवी सिदोरी । गोपाळांच्या करीं काला देतु ॥ ३ ॥ निवृत्ति संपूर्ण कवळु देतु आण । ब्रह्म सनातन गोकुळींचें ॥४॥

३१ न साहे दुजेपण आपण आत्मखूण । श्रुतीही संपूर्ण हारपती ॥१॥ वेदरूप श्रीकृष्ण योगियां जीवन । तें रूप परिपूर्ण आत्माराम ॥ २ ॥ न दिसे वैकुंठीं योगियां ध्यानबीज । तो गोपाळांचें काज करी हरि ॥ ३ ॥ निवृत्ति गयनी हरी उच्चारीत । माजीं करी मनोरथ कामसिद्धि ॥४॥

३२ हें व्यापूनि निराळा भोगि वैकुंठसोहळा । नंदाघरीं गोपाळा हरि माझा ॥ १ ॥ न साहे सगुण अवघाचि निर्गुण । तो कृष्ण आपण गोपाळवेषें ॥२॥ गायी चारी हरि खांद्यावरी । वेणु नानापरि वातु असे ॥ ३ ॥ निवृत्ति गयनी कृपा जपतो अमुप जाण । सांगितली खूण गोरक्षानें ॥ ४ ॥

३३ दिसें वरिवरि नाम अवघें वैकुंठधाम । जपतो शिव वर्म रामनामें ॥१॥ तें रूप समरस गोकुळीं हृषीकेश । नंदाघरीं गोपवेषें हरि खेळे ॥२॥ समाधिधनधाम वैकुंठ हरिसम । योगियां पूर्णकाम हृदयीं सदा ॥ ३ ॥ निवृत्तीनें कथिलें गुरु गयनीप्रसादें । सकळ हा गोविंद आत्माराम ॥४॥

३४ सर्वस्वरूपें नाम सर्वघटीं घनश्याम । तो गोकुळीं आत्माराम दूध मागे ॥ १ ॥ भाग्येंविण दुभतें दैव उभडतें । नंदाघरीं आवडतें हरि खेळे ॥ २ ॥ मंजुळ वेणुवाद्यें लुब्धल्या धेनुवा । नंदाघरीं दुवा हा पूर्ण वाहे ॥३॥ घरोघरीं दुभतें गौळियां परिपूर्ण । यशोदा तें आपण गोरस घुसळी ॥ ४ ॥ गो गोपाळ हरिखु नंदा यशोदा देख । गौळियां कौतुक करिती हरि ॥५॥ निवृत्ति गयनी देव उपदेशिला सर्व । गोरक्षीं गुह्यभाव सांगती मज ॥६॥

३५ गोकुळीं वैकुंठ वसे गोपाळामाजीं । सौरसें अमक्त न दिसे काय करूं ॥१॥ पूर्वपुण्य चोखडें ब्रह्मांडकोडें । तें यशोदेकडे शोभे कैसें ॥२॥ वसुदेव अमुप देवकीये समीप । वैकुंठींचे दीप लाडेंकोडें ॥ ३ ॥ उग्रसेन संप्रधार केला राज्यधर । यादवपरिवार रामकृष्ण ॥ ४ ॥ द्वारकानाथ हरि सोळा सहस्र नारी । बळिराम परिवारी हरि माझा ॥५॥ निवृत्तिजीवन ध्यान एक रामकृष्ण । उच्चारणीं कोटि यज्ञ होती नामें ॥६॥

३६ भाग्येंविण नसें जना भाव नसें । तेथें सर्व दिसें हरि माझा ॥१॥ फळलें अमूप कृष्णनामरूप । उच्चारितां खेप हरे जनां ॥२॥ नंद ते यशोदा देवकी मुकुंदा । वसुदेव सदां भाग्यनिधी ॥ ३ ॥ निवृत्ति संपूर्ण गुरुमुखें खूण । भाग्येंविण जाण नये मुखा ॥४॥

३७ रूप हें सांवळें भोगितां डोळे । उद्धवा सोहळे अक्रूरासी ॥ १ ॥ पद रज वंदी ध्यान हें गोविंदीं । उद्धव मुकुंदीं तल्लीनता ॥२॥ विदुर सुखाचा नाम जपे वाचा । श्रीकृष्ण तयाचा अंगीकारी ॥३॥ निवृत्तीचें ध्यान ज्ञानदेव खूण । सोपान आपण नामपाठें ॥१॥

३८ वैकुंठ दुभतें नंदाघरीं माये । तें पूर्ण पान्हा ये यशोदेसीं ॥१॥ तें रूप रूपस कांसवी प्रकाश । योगिजनमानस निवताती ॥ २ ॥ सुंदर सुनीळ राजस गोपाळ । भक्तीसी दयाळ एकया नामें ॥३॥ निवृत्ति गयनी मन तें चरणीं । अखंडता ध्यानीं तल्लीनता ॥ ४ ॥

३९ ब्रह्मांड करी हरि ब्रह्म झाडा करी । ते नंदयशोदेघरीं खेळतुसे ।। १ ।। त्रैलोक्यदुर्लभ ब्रह्मादिकां सुलभ । रुक्मिणीवल्लभ कृष्ण सांवळा ।।२।। हिरण्याक्ष वधूनि दाढे धरी मेदिनी । तो हा चक्रपाणी यशोदेचा ।। ३ ।। रामावतारु गाढा दशशिरारगडा । रिठासुरदाढा तेणें पाडें ।।४।। चतुर्भुज श्रीपति सुकुमार साजती । शंखचक्रांकिती हरि माझा ।। ५ ।। निवृत्ति ध्यानशूर सर्वरूपें श्रीधर । जिंकिला मौमासुर रणयुद्धीं ।। ६ ।।

४० कल्पनामासोळी भवजाळ जाळी । पाशाचिये जाळीं गुंतताहे ।।१।। मायाजाळ गोंवी भवसिंधु दावी । मन हें माधवी गोंवी जना ।।२।। विषयाचें पोखणें पहा तेथें शून्य । क्षणीं हें तूं मन जाऊं देसी ।।३।। निवृत्तिसाधन मन हें अनावर । गुरुचरणीं थार बिढार धरी ।। ४ ।।

४१ भवार्णव हेतु काय सांगूं मातु । कल्पना हे तंतु छेदीयेला ।। १ ।। नाहीं आम्हां ठावो नाहीं आम्हां ठांवो । वासना संदेहो बुझालासे ।। २ ।। नामाचें सुमन वाचें नारायण । जनीं जनार्दन ययाहेतु ।। ३ ।। निवृत्तिनिरोपण ब्रह्म हें साधन । गुरुकृपाखूण हिता आली ।।४।।

४२ भवसागरसार तरणोपाव सोपा । कृष्णनाम खेपा हरित्ती जना ।। १ ।। रामकृष्णमंत्र जनासी उद्धार । आणिक साचार मार्ग नाहीं ।। २ ।। निष्काम कल्पना आधीं साधी मना । ऐक्यसमीरणा हेंचि करी ।। ३ ।। निवृत्तिधारणा गुरुचरणखुणा । ब्रह्मांड या खुणा गुरुकृपा ।। ४ ।।

४३ प्रकृतीचा पैठा कल्पनामाजिठा । नपवे तो वैकुंठा कर्मजाड्य ।। १ ।। अहिंसेचें स्वरूप हेंचि हरिरूप । न म्हणे हरि आप सर्व आहे ।। २ ।। नाहीं त्यासी जय नुद्धरे सर्वथा । हरिविण व्यथा कोण वारी ।। ३ ।। निवृत्ति म्हणे धरी गुरुचरणसोये । तेणें मार्गें पाहे हरि सोपा ।। ४ ।।

४४ जेथें पाहे तेथें व्यापिलें अनंतें । तयाविण रितें कोण ठाय ।। १ ।। गगनेंवीण ठावो नाहीं जैसा रिता । तैसा या अच्युताविणें कांहीं ।। २ ।। तेथें माझ्या चित्ता करी रहिवासु । न नकरी उदासु ऐसीयातें ।।३।। निवृत्तीनें मन ठेविलें चरणीं । नामाची निशाणी अखंडित ।। ४ ।।

४५ कांसवीचीं पिलीं करुणा जरी भाकी । परी सांपडली निकी चरणसोय ।।१।। कामधेनु घरीं हरि माझा गोपाळ । मज काळवेळ नाठवे तैसी ।। २ ।। चातकाची चिंता जरी नपवे जीवन । तरीच शोकें प्राण तृषाहेतु ।।३।। निवृत्ति स्वानंदु कामधेनु गुरु । नामाचा उच्चारु तेणें छंदें ।।४।।

४६ करुणाकल्लोळणी अमृताची खोटी । भरलीसे सृष्टि हरिच्या नामें ।। १ ।। सर्व हरि आतमा वेद बोले सीमा । हरि परब्रह्म रामकृष्ण ।। २ ।। हरिविण ठावो न दिसे सर्वत्र । हरिविण परत्र नाहीं नाहीं ।। ३ ।। निवृत्तीचें घर गयनी साचार । त्यामाजीं उच्चार हरि आम्हां ।।४।।

४७ शून्य साकार घटीं जीवशिव काष्टीं । मीपणासी तुटी एक्या नामें ।।१।। तें हें नाम सोपें रामकृष्णमाळा । यासी काळवेळा नाहीं नाहीं ।। २ ।। शून्य हें ही ठाय जीव जाये जिवीं । मन हें माधवीं हरपत ।। ३ ।। निवृत्ति निमग्न शून्याकार घट । गुरुनामें मठ तेथें केला ।।४।।

४८ अनंत ब्रम्हांडें अनंत रचना । शून्य हे वासना तेथें जाली ।।१।। मन गेलें शून्यीं ध्यान तें उन्मनीं । चित्त नारायणीं दृढ माझें ।। २ ।। तेथें नाहीं ठावो वेदांसी आश्रयो । लोपले चंद्र सूर्य नाहीं सृष्टीं ।। ३ ।। निवृत्ति म्हणे तो ठाव मज पैठा । नेतसे वैकुंठा गुरु माझा ।।४।।

४९ शून्य तें पूशिलें निरशून्य बिंबलें । ब्रम्ह उगवलें तेजाकार ।।१।। काळासी करिते वासना आकळीते । दिनकाळ हरीतें सेवीतसे

॥२॥ माजिटा श्रीहरि दिसे परोपरी । घटमठसरी एकु शोभे ॥३॥ निवृत्ति दाटुगे गुरुमुखें कळलें । सर्वत्र गोपाळें केलें मज ॥४॥

५० ध्यान ना उन्मनी दृढ ना बंधन । सर्वी सर्वपूर्ण हरि एकु ॥ १ ॥ वेदाचा वेदकु शास्त्रांचा विवेकु । श्रुती परलोकु हरि माझा ॥ २ ॥ उगवलें क्षेत्र पिकतें घोळत । तैसें हें अनंत रूप दिसे ॥ ३ ॥ निवृत्ति चोखाळ गयनीप्रसाद । श्रीरंग गोविंद दिधला मज ॥४॥

५१ पूर्वीलिये क्षेत्रीं पूर्वज पुरता । तरिच अरुता हरि दिसे ॥ १ ॥ सर्व भावीं नाम वोळलें सर्वदा । अखंड गोविंदा गाऊं गीतीं ॥ २ ॥ शामतनु हरि प्रभा दिसे भानु । तो माझा जीवनु हरि आत्मा ॥ ३ ॥ निवृत्ति आवडे सद्‌गुरु गयनी । चित्त नारायणीं तल्लीनता ॥४॥

५२ पीतांबर दीपडें दीपकळिका शाम । शिव आत्माराम प्रेमतनु ॥ १ ॥ ब्रम्हांड धवळलें दिसे दशदिशा । ब्रम्हचि सहसा ब्रम्हपणें ॥ २ ॥ न दिसे भानमान दृश्याचा अनुमान । आपणचि पूर्ण तदाकार ॥ ३ ॥ निवृत्ति निर्विकार मनोमय सार । सर्व हा आचार ब्रम्हरूप ॥४॥

५३ गगनग्रास घोंटी ब्रम्हांड हें पोटीं । चैतन्याची सृष्टि आपण हरि ॥ १ ॥ देखिला गे माये सुंदर जगजेठी । नंदयशोदे दृष्टीं ब्रम्ह खेळे ॥ २ ॥ आकाश सौरस तत्त्व समरस । तो हा हृषीकेश गोपीसंगें ॥ ३ ॥ निवृत्तिसाधन निरालंबीं ध्यान । तोचि हा श्रीकृष्ण ध्यान माझें ॥४॥

५४ चतुराननघन तनंत उपजती । देवोदेवी किती तयांमाजीं ॥१॥ तेंचि हें सांवळें अंकुरलें ब्रम्ह । गोपसंगें सम वर्ते रया ॥२॥ निगम नाठवे वेदाचा द्योतकु । तो चतुर्भुज देखु नंदाघरीं ॥३॥ निवृत्ति म्हणे शंखचक्रांकित मूर्ति । आपण श्रीपति क्रीडतसे ॥४॥

५५ चिंतितां साधक मनासी नाकळे । तो पिकांसी आकळे करितां ध्यान ॥ १ ॥ देखिला गे माये सगुणा गुणनिधी । यशोदा-

गोविंदीं प्रेमपान्हा ॥ २ ॥ न माये सर्वांघटीं आपणचि सृष्टी । तो यमुनेच्या तटीं गायी चारी ॥ ३ ॥ निवृत्तिसाधन कृष्णाचें रूपडें । ब्रम्हांडा एवढें तदाकार ॥४॥

५६ निजलक्षाचें लक्ष हरपलें भान । दिनमान शून्य जयारूपीं ॥ १ ॥ तें ब्रम्ह गोजिरें गोपाळसंगती । संवगडे सांगाती भाग्यवंत ॥२॥ वेणुवाद्यध्वनि यमुनाजळ स्थिर । ध्यानाचा प्रकार कृष्णनामीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे तें स्वरूपसौख्य रूपडें । पाहाती चहूंकडे योगीजन ॥४॥

५७ अनंतरूप देवें अनंत आपण । अंतर्बाह्य खूण योगियासी ॥१॥ तो हा हरि माये गोकुळीं अवतार । गोपीसंगें श्रीधर खेळतुसे ॥२॥ शास्त्रांसी नाकळे श्रुति ती बरळे । तें गोपवेषें खेळे गोपाळां-माजी ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें सार गयनीविचार । ब्रम्ह चराचर माजीं वसे ॥ ४ ॥

५८ ज्या रूपाकारणें देव वोळंगणें । योगी गुरुखुणें सेवितातीं ॥ १ ॥ तें रूप गोकुळीं गोपाळांचे मेळीं । अखंड समेळीं खेळतुसे ॥ २ ॥ ब्रम्हांड कडोविकडी ब्रम्हांडघडी । या योगपरवडी हरपती ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें धन ब्रम्ह हें रोकडें । गौळणी त्या पुढें खेळविती ॥ ४ ॥

५९ जेथें नरिघे ठाव लक्षितां लक्षण । सूर्यतारांगण हरपती ॥१॥ तें रूप रूपस कृष्णब्रम्हनाम । गौळियां सप्रेम वोळलेंसे ॥२॥ जेथें लयलक्ष हरपो नसोये । द्वैत तें न साहे सोहंबुद्धि ॥३॥ निवृत्ति मान्यता सेवितु साकार । आपण तदाकार गोपवेषें

६० मीपणें सगळा वेदु हरपला । शास्त्रांचा खुंटला अनुवाद ॥१॥ तें रूप सुंदर कृष्णनाम सोपार । निरालंब गोचर गोकुळींचें ॥ २ ॥ सेवितां योगियां सुलभ दुर्गम । गौळियां सुगम नाम घेतां ॥३॥ निवृत्तिनिकट कृष्णनामसार । पापाचा संचार नामछेदें ॥४॥

६१ ध्यानाची धारणा उन्मनीचें बीज । लक्षितां सहज नये हातां ॥१॥ तें हें कृष्णनाम सखे नंदाघरीं । गोळिया माझारीं ब्रम्ह खेळे ॥२॥ न दिसे पाहतां शेषांदिकां गति । यशोदे श्रीपति बाळ जाला ॥ ३ ॥ गुंतलों मायाजाळीं अनंतरचनें । तो चतुरानना खुणें न संपडे ॥ ४ ॥ नकळे हा निर्धारु तो देवकी हो देवी । शेखी तो अनुभवीं भुलविला ॥ ५ ॥ निवृत्तिरचना कृष्णनामें सार । नंदाचें बिढार ब्रम्ह जालें ॥६॥

६२ हा पुरुष कीं नारी नव्हे तो रूपस । शेखी जगदीश जगद्रूपें ॥१॥ तें हें कृष्णरूप यशोदेकडीये । नंदाघरीं होये बाळरूप ॥२॥ ज्यातें नेणें वेद नेणती त्या श्रुती । त्या गोपिका भोगिती कामरूपें ॥३॥ निवृत्तीचें ब्रम्ह कृष्णनामें खेळे । असंख्य गोंवळे ब्रह्मरूप ॥४॥

६३ जेथें नाहीं वेदु नाहीं पैं शाखा । द्वैताचा हा लेखा हारपल ॥ १ ॥ तें रूप वोळलें नंदायशोदेसार । वसुदेवबिढार भाग्ययोगें ॥२॥ न मायेपुरता ब्रम्हांड उभवणी । त्यालागीं गौळणी खेळविती ॥३॥ निवृत्ति ब्रम्हरस सेवितुसे सोपें । नामें पुण्यपापें हारपती ॥४॥

६४ आगमनिगमां बोलतां वैखरी । तो यशोदेच्या करीं धरूनि चाले ॥ १ ॥ न संपडे शिवा बैसतांचि ध्यानीं । जालिया उन्मनी दृश्य नव्हे ॥ २ ॥ कमलासनीं ब्रम्हा ध्यानस्थ बैसला । पाहतां पाहतां मुळा न संपडे ॥ ३ ॥ निवृत्ति गयनी सांगतुसे खुणा । तो देवकीचा तान्हा बाळ जाला ॥४॥

६५ अष्टांगसाधनें साधिती पवन । ज्यासि योगीजन शिणताती ॥ १ ॥ तो हा कृष्ण गोपीगोपाळांमाझारी । क्रीडा नानापरी करी आत्मा ॥ २ ॥ अठरा साहीजणें बोलती परवडीं । तो माखणासी जोडी स्वयें कर ॥ ३ ॥ निवृत्तोचें ध्येय कृष्ण हाचि होय । गयनी-नाथें सोय दाखविली ॥४॥

६६ म्हणविती नंदाचा बाळ यशोदेचा । आपण चौवाचातीत कृष्ण ॥ १ ॥ शब्दांसी नातुडे बुद्धीसी सांकडें । तो सप्रेमें आतुडे

स्मरतां नाम ॥ २ ॥ उपचाराच्या कोटी न पाहे परवडी । तो प्रेमळाचीं घोडीं धोई अंगें ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें तप फळलें अमुप । गयनीराजें दीप उजळिला ॥४॥

६७ अंधारिये रातीं उगवे हा गभस्ति । मालवेना दीप्ति गुरुकृपा ॥१॥ तो हा कृष्ण हरि गोकुळामाझारीं । हाचि चराचरीं प्रकाशला ॥२॥ आदिमध्यअंत तिन्ही जाले शून्य । तो कृष्ण निधान गोपवेशें ॥३॥ निवृत्तिनिकट कृष्णनामपाठ । आवडी वैकुंठ वसिन्नलें ॥४॥

६८ न जाणूं त्या कळाकुसरी गोपाळा । नाम हें मंगळ अच्युताचें ॥१॥ हेंचि मज द्यावें सप्रेम आपुलें । ध्यातुसे पाउलें एवढयासाठीं ॥२॥ न मागें नेघें कांहीं याविण आणिक । सप्रेमाची भूक तृष्णा करी ॥ ३ ॥ समर्थाचे घरीं कांहीं नाहीं उणें । अखंड प्रेम देणें कृष्णनामीं ॥ ४ ॥ इतुकेंचि दातारा पुरवि माझें कोड । याविण काबाड भार नेघें ॥ ५ ॥ निवृत्ति सप्रेम संजीवनी मूळ । स्मरतां काळ वेळ नाहीं नामीं ॥६॥

६९ परंपरा भक्त उद्धरिलें प्रेमें । सांडिलें दुर्गम सांसारिक ॥ १ ॥ नसतें भवभय होतें जें मानसीं । स्मरतां नाम त्यासी नाहीं केलें ॥ २ ॥ पाहतां तुझें नामरूप दृश्य नोहे । तो भक्तालागीं होय कृष्णठसा ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें नाम रूप निराकार । कृष्ण हा साचार गयनीकृपा ॥४॥

७० आदिनाथ उमाबीज प्रकटिलें । मच्छिंद्रा लाधलें सहजस्थितीं ॥ १ ॥ तेंचि प्रेम समुद्रा गोरक्षीं दिधली । पूर्ण कृपा केली गयनीनाथा ॥२॥ वैराग्यें तापला सप्रेमें निवाला । ठेवा जो लाधला शांतिसुख ॥ ३ ॥ निर्द्वंद्व निःशंक विचरतां महीं । सुखानंद हृदयीं स्थिर जाला ॥४॥ विरक्तीचें पात्र अन्वयाचें मुख । देऊनि सम्यक अनन्यता ॥५॥ निवृत्ति गयनी कृपा केली असे पूर्ण । कुळ हें पावन कृष्णनामें ॥६॥

७१ आकारीं दिसे निराकारी वसे । तोचि हृदईं दिसे अगा रया॥ १ ॥ नाहीं तो आहे न दिसे ना पाहे । अवघा होऊनि राहे

तन्मयता ॥ २ ॥ स्वरूप उखर नमो मनसार। एकतत्त्वनिर्धार हरि नांदे ॥ ३ ॥ निवृत्तीची खूण अवघेंचि होणें। एका नारायणें भरलें दिसें ॥ ४ ॥

७२ विश्वीं विश्वपति असे लक्ष्मीनाथ। आपणचि समर्थ सर्वांरूपीं ॥ १ ॥ तें रूप गोकुळीं नंदाचिये कुळीं। यशोदेजवळीं बाळकृष्ण ॥ २ ॥ सर्वघटीं नांदे एकरूपसत्ता। आपणचि तत्वतां सर्वांरूपीं ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें पार कृष्णचि पैं सार। गोकुळीं अवतार नंदाघरीं ॥ ४ ॥

७३ एकरूप दिसे भेदरूपें भासे। ज्ञानियासी कैसें एकतत्व ॥ १ ॥ तत्वतां श्रीहरि एक असे सर्व। सांडूनि देहभाव पूर्ण पाहा ॥ २ ॥ देवेंविण कोठें रितें नाहीं सर्वथा। संपूर्ण परता हरि आहे ॥३॥ निवृत्तीची खूण एकतत्वरूपें। पाहतां हें सोपें गुरुखुणें ॥४॥

७४ देहाच्या दीपकीं एकी वस्तु चोख। असोनियां शोक कां करितोसी ॥१॥ देहभरि आत्मा नांदे निरंतर। असतां हा विचार कां धांवतोसी ॥ २ ॥ तुझें तूं पाही आहे तें घेईं। एकरूप होईं गुरुखुणें ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें सार हरिरूप सदा। नित्य परमानंदा रातलासे ॥ ४ ॥

७५ नेणों पै द्वैत अवघेंचि अद्वैत। एकरूप मात करूं आम्हीं ॥१॥ अवघाचि श्रीहरि नांदे घरोघरीं। दिसे चराचरीं ऐसें करा ॥२॥ सेवावे चरण गुरुमुर्तिध्यान। नयनी संपन्न ब्रम्हरसें ॥ ३ ॥ निवृत्ति चोखडा ब्रम्हरसु उघडा। गुरुकृपें निवाडा निर्वाडिला ॥४॥

७६ समता धरा आधीं टाका द्वैतबुद्धि। आपें आप शुद्धि गोविंदीं रया ॥ १ ॥ सम नांदे हरि विषम अघोरीं। निवृत्ति चराचरीं सांगतुसे ॥ २ ॥ सम शेजबाज सम सम केशीराज। सम तुष्टे भोज आत्मराज ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें धन अखंड परिपूर्ण। आपणचि नारायण तुष्टे सदा ॥ ४ ॥

७७ राम राम जप समत्वें साधावा। अहंकार टाकावा अहंबुद्धि ॥१॥ सुटसी रे नामें आपें आप संभ्रमें। नित्य नाम नेमें जपतु जावें

॥ २ ॥ देवेंविण नाहीं सर्व शास्त्र बोले । हरिरूपीं बोधलें तेंचि धन्य ॥ ३ ॥ सुखावरी सुख निःसंग रे आचरे । केशव निर्धारें तुष्टे सदा ॥ ४ ॥ निवृत्ति म्हणे पुण्य होईल अगाध । एकनामें गोविंद तुष्टे सदा ॥ ४ ॥

७८ दुभिले द्विजकुळीं आलें पैं गोकुळीं । नंदयशोदे जवळीं बाळकृष्ण ॥ १ ॥ खेळे लाडेंकोडें गौळणी चहूंकडे । नंदाचें केवढें भाग्य जाणा ॥ २ ॥ ज्या रूपें वेधलें ब्रम्हांड निर्मळें । तेंचि हें आकारलें कृष्णरूपें ॥ ३ ॥ निवृत्ति दिवटा कृष्णाचिया वाटा । नामेंचि वैकुंठा पावन होती ॥ ४ ॥

७९ देहीं देव आहे हे बोलती वेद । परि वासनेचे भेद न दवडिती ॥१॥ वसना पैं चोख तेथेंचि वैकुंठ । भावोचि प्रगट होय जना ॥ २ ॥ नलगती सायास करणें उपवास । नाममात्रें पाश तुटे जना ॥३॥ निवृत्ति पाहातु देहामामीं प्रांतु । देवोचि दिसतु सर्वां घटीं ॥४॥

८० जाणिवेचेनि पैसे वासना हे हिंडे । आनान ब्रम्हांडें शोधिताहे ॥१॥ तैसें नको जना निरंतर वासना । वैकुंठभजना करिजो रया ॥२॥ जाणीव नेणीव अवघा श्रीअनंत । नेणोनि उचित हरि भजे ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें तट भजन अविनाश । भजनेंचि पाश तुटे रया ॥४॥

८१ एकतत्त्व हरि अवघी सृष्टी त्याची । वासना मोहाची जाली असे ॥१॥ तत्व तें श्रीहरि अद्वैत कुसरी । ब्रम्हांडवोवरी क्षरलासे ॥ २ ॥ त्रिपुटी त्रिगुण सत्वरजसार । नामेंचि वेव्हार तुटे रया ॥३॥ निवृत्ति समता हरिप्रेमगुण । कृष्ण हेंचि ध्यान मनामाजीं ॥४॥

८२ शांतीचें भजन क्षमेचा कळवळा । गोपाळ सकळां देहीं नांदे ॥ १ ॥ आचार पवित्र नामचि पैं पात्र । सांठविलें शास्त्र दों अक्षरीं ॥२॥ रूपाचें सगुण निर्गुण दाटलें । नामेंचि आटलें

मोहजाळ ॥३॥ निवृत्ति पडळ उडालें पैं भान । गयनीनें ज्ञान उपदेशिलें ॥४॥

८३ भेदूनि ब्रह्मांड आणियेली कळा । नित्यता सोहळा हरिप्रेमें ॥ १ ॥ हरि धरा चित्तीं मन मारा मुक्ती । प्रपंचसमाप्ति हटेंपाटें ॥ २ ॥ विश्रांतीसी स्थान आसनीं शयनीं । हरिध्यानपर्वणी पुरे आम्हां ॥ ३ ॥ निवृत्तिसागर हरिरूप नित्य । सेविला तो सत्य दों अक्षरीं ॥ ४ ॥

८४ दीपाची कळिका दीपीं कीं सामावे । तैसा जीवशिव बोळखीजो जी ॥ १ ॥ दीप आहे देहीं तयाचे हे प्रकाश । त्याचेनि सावकाश हरि मजे रया ॥२॥ न मिळे आयुष्य न मिळे घटिका । देह क्षण एका जाईल रया ॥३॥ निवृत्तीचा दीप दीपचि ये मुसे । आटोनी सौरसें एक जाला ॥४॥

८५ कळिकेसी ज्योति सामावली तेजीं । तैसा हरि हा सहजीं सर्वगतु ॥ १ ॥ सर्वत्र भजन हरि हेचि खूण । हरि हा प्रमाण दों अक्षरीं ॥ २ ॥ नित्यमुक्त एक आत्मत्व दीप । हरि हा संकल्प करिजेसु ॥ ३ ॥ निवृत्ति सर्वदा हरिभजन दाट । नित्यता वैकुंठ अखंडित ॥ ४ ॥

८६ अनुभवाच्या गांवीं ज्ञान हेंचि फळ । विज्ञान केवळ वृक्ष तया ॥ १ ॥ साधनीं स्वानुभव अनुभवीं अनुभव । ब्रम्हाची राणीव आम्हां घरीं ॥ २ ॥ रिकामा बरळु नसें खेळें मेळें । ब्रम्हचि कल्लोळें भोगीतुसे ॥ ३ ॥ निवृत्ति सरळ निरसलें अज्ञान । सर्वत्र संपन्न आत्माराम ॥ ४ ॥

८७ गगनघांस घोटी सर्व ब्रम्हांडें पोटीं । निमूनियां शेवटीं निरालंबीं ॥ १ ॥ तें ब्रम्ह सांवळें माजीं लांडेंकोडें । यशोदेमायेपुढें खेळतसे ॥ २ ॥ ब्रम्हांडाच्या कोटी तरंगता उठी । आप आपासाठीं होत जात ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें ध्यान यशोदेचें धन । वासुदेव खूण आम्हांमाजीं ॥ ४ ॥

८८ प्रकृतीचेनि घायें घायवट नव्हे। आत्मारामसोयें आत्मकळिके ॥ १ ॥ कळिका उन्मनी गोल्हाट कवळी। सत्रावीचे जवळी आत्मा स्वामी ॥२॥ हे खूण घेईं सोपानाजवळीं। मनाची काळजी उरों नेदी ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे ज्ञान सोपान सांग। विकल्पाचा पांग नाहीं नाहीं ॥४॥

८९ क्षमा सम नेम हाचि परिपूर्ण। राम होई तूं निष्काम निःसंदेह ॥ १ ॥ तूंचि रे साचार होसील पूर्णता। निर्गुणीं समता नाहीं जैशी ॥ २ ॥ व्योमामाजीं अभ्र जातसे सरळ। त्यासी अळुमाळ दृश्य नव्हे ॥३॥ निवृत्ति म्हणे नव्हे हें तैसें चोख। अंतरबाह्य वेष आत्मरूपें ॥४॥

९० रामनाम मुखीं तो एक संसार। येऱ्हवीं अघोर नरक रया ॥ १ ॥ संसारनरक रामनामसार। तरले पामर पतित देखा ॥२॥ अजामिळ नामें तरला पतित। नारायण त्वरित आले तेथें ॥ ३ ॥ हरिनाम हेंचि शास्त्र पै जयाचें। तयासी यमाचें भय नाहीं ॥४ ॥ उघडा मोक्षमार्ग गोविंदस्मरणें। रामनामकीर्तनें मोक्षपद ॥ ५ ॥ निवृत्तिसंचित रामनाम महिमा। अवघीच पौर्णिमा हरिपाठें ॥६॥

९१ सोपान सवंगडा स्वानंद ज्ञानदेव। मुक्ताईचा भाव विठ्ठलराज ॥ १ ॥ दिंडी टाळ घोळ गाती विठ्ठलनाम। खेचरासी प्रेम विठ्ठलाचें ॥ २ ॥ नरहरि विठा नारा ते गोणाई। प्रेमभरीत डोहीं वोसंडती ॥ ३ ॥ निवृत्ति प्रगट ज्ञानदेवा सांगे। पुंडलीकसंगे हरि खेळे ॥ ४ ॥

९२ काला तंव निकटी श्रीरंग जाले। भक्तांचे सोहळे पुरविले ॥ १ ॥ वेणुनादीं काला एकत्र पै जाला। दहीभात झेला झेलीतु देव ॥ २ ॥ तोचि कवळु घेतु नामयासी देतु। ज्ञानासी भरीतु पूर्णदोषें ॥ ३ ॥ निवृत्ति सोपान कालवले कालीं। खेचरासी घाली ताहानभूक ॥४॥

९३ वैष्णवांचा मेळ सकळ मिळाला। विठ्ठलनाम काला पंढरीसी ॥ १ ॥ हरिनाम विनट हरि उच्चारीत। सप्रेम डुलत भक्तजन

॥ २ ॥ चालिला सोपान ज्ञानदेवानेधी । मुक्ताई गोविंदीं तल्लीनता ॥ ३ ॥ निवृत्ति खेचर परसा भागवत । आनंदें डुलत सनकादिक ॥ ४ ॥

९४ चांगया लाधलें नामया फळलें । दिधलें विठ्ठलें हरिकृपा ॥ १ ॥ प्रेमाचे पुतळे भीमातीरा आले । जयजयकार केले हरिभक्तीं ॥ २ ॥ वैकुंठ आपण भक्तामाजीं खेळे । पुंडलीकलीळें खेळतुसे ॥ ३ ॥ निवृत्ति निवाला आनंदें नाचतु । उन्मनी भरितु ज्ञानदेव ॥४॥

९५ आनंद सर्वांचा काला अरुवार । नामया साचार फुंदतुसे ॥ १ ॥ राहीरखुमाई सत्यभामा माता । आलिया त्वरिता काल्यामाजीं ॥ २ ॥ उचलिला नामा प्रेमाचें स्फुंदन । नुघडी तो नयन कांहीं केल्या ॥ ३ ॥ बुझावीत राही रखुमादेवी बाही । पितांबर साई करिती हरि ॥ ४ ॥ ज्ञानासी कवळु सोपानासी वरु । खेचरा अरुवारु कवळु देतु ॥ ५ ॥ निवृत्ति पूर्णिमा भक्तीचा महिमा । नामयासी सीमा भीमातीरीं ॥६॥

९६ तंव आनंदला हरिपूर्ण लोटला । मुक्ताई लाधला प्रेमकवळु ॥ १ ॥ चांगयाचे मुखीं घालीत कवळु । आपण गोपाळु दयासिंधु ॥ २ ॥ दिधलें तें घेई पूर्ण तें होई । सप्रेमाचे डोहीं संतजग ॥ ३ ॥ नामया विठया नारया लाधलें । गोणाई फावलें अखंडित ॥ ४ ॥ राही रखुमाई कुरवंडी करिती । जिवें वोंवाळिती नामयासी ॥५॥ निवृत्ति खेचर ज्ञानदेव हरि । सोपान झडकरी बोलाविला ॥६॥

९७ आपलेनि हातें कवळु समर्पी । ब्रम्हार्पण मुखीं ब्रम्हपणें ॥ १ ॥ सोपान सांवता निवृत्तिनिधान । यांसि जनार्दन कवळ देतु ॥ २ ॥ ब्रम्हपद हरि बाम्ह अभ्यंतरीं । सर्वत्र श्रीहरि दिसे तयां ॥ ३ ॥ देऊनि हस्तक पुशी पीतांबरें । पुसतसे आदरें काय आवडे ॥ ४ ॥ राही रखुमाई कांसवीतुषार । अमृतपाझर सर्वांघटीं ॥५॥ निवृत्ति खेचर सोपान सांवता । हरि कवळु देतां तृप्त जाले ॥६॥

९८ गोपाळ सवंगडे आले वाडें कोडें। असंख्य बागडे हरिरूपीं ॥ १ ॥ बिंबली पंढरी हरिरूपीं सार। अवघा शृंगार विठ्ठलराजु ॥ २ ॥ कालया कौशल्य नामदेव जाणें। तेथिलीये खुणें निवृत्तिराजु ॥ ३ ॥ ज्ञानदेव सोपान जगमित्र नागा। नरहरि वेगा झेलिताती ॥ ४ ॥ वैकुंठ सांवळें माजीं भक्तमेळे। काला एक्या काळें करिताती ॥ ५ ॥ निवृत्ति संपूर्णता घेऊनि उद्गारू। सेविला उदारू हरिराणा ॥६॥

९९ पांडुरंग हरि माजीं भक्तजन। कैसें वृंदावन शोभतुसे ॥१॥ ब्रम्हादिक ठेले विमानें अंबरीं। काला तो गजरीं पंढरीये ॥ २ ॥ सनकादिक देव देहुडा पाऊलीं। गोपाळ वांकुली दाविताती ॥ ३ ॥ पुंडलीक नाचे देवमुनी सर्व। भीमातीरीं देव प्रगटले ॥४॥ ज्ञानदेव सोपान विसोबा खेचर। नरहरि सोनार नाचताती ॥५॥ निवृत्ति मुक्ताई चांगदेव गाढा। हरीचा पवाडा झेलिताती ॥६॥

१०० न साधे योगीं न संपडे जगीं। तें नंदाच्या उत्संगीं खेळे रूप ॥ १ ॥ कृष्ण माझा हरि खेळतो गोकुळीं। गोपिकां सकळीं वेढियेला ॥ २ ॥ गायींचे कळप गोपाळ अमुप। खेळतसे दीप वैकुंठीचा ॥ ३ ॥ निवृत्ति दीपडें वैकुंठ सांवडें। यशोदामाये कोडें चुंबन देत ॥४॥

१०१ सूर्यातें निवटी चंद्रातें घोंटी। उन्मनी नेहटी बिंबाकार ॥ १ ॥ तें रूप सांवळें योगियांचें हित। देवांचें दैवत कृष्ण माये ॥ २ ॥ सत्रावी उलंडी अमृत पिऊनी। ब्रम्हांडनिशाणी तन्मयता ॥३॥ निवृत्ति अंबु हें बोळलें अमृत। गोकुळीं दैवत नंदाघरीं ॥४॥

१०२ विश्वामाजीं अक्षर क्षरलें साचार। त्या रूपा आधार। पुससी काई ॥१॥ आपणचि विश्व आपणचि विश्वेश। जेथें द्वैताद्वैत मावळले ॥२॥ निवृत्ति म्हणे तें रूप संतांसमीप। ध्याती आपेंआप बोसंडत ॥३॥

१०३ नाहीं दिनमान नाहीं तेथें रात्री। अवघेचि गोत्रीं लावियेले १ ॥ उदो अस्तु ठेला वेदासि अबोला। श्रुतीचा संपला वाव

जेथें ॥२॥ तेथील तारक ब्रम्ह निजसुख । केलासे विवेक सनका-
दिकीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति गयनी लाविली उन्मनी । पावले निर्वाणीं
ब्रम्हपद ॥४॥

१०४ मी माझें रोकडें केलें फाडोवाडें । ब्रम्हांडाएवढें ढिसाळ
थोर ॥१॥ मी माझें टवाळ अवघांचि गोपाळ । मी तों सोज्जवळ
ब्रम्हरूपें ॥ २ ॥ मीपण नुरतें तूंपण त्वरें । वेगीं विठ्ठलघुरे शरण
जाऊं ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे मीतूंपण सगळा । तुजमाजीं गोपाळा
रहिवास ॥४॥

१०५ हरिविण दैवत नाहीं पै आनु चित्तीं । अखंड श्रीपतिनाम
वाचे ॥ १ ॥ रामकृष्णमूर्ती आजप आवृत्ति । नित्य नामें तृप्ती
जाली आम्हां ॥२॥ नामाचेनि स्मरणें नित्य पैं सुस्नात। दुजियाची
मात नेणों आम्हीं ॥३॥ निवृत्ति जपतु अखंड नामावळी । हृदय-
कमळीं केशीराज ॥४॥

१०६ हरिवीण चित्तीं न धरी बिपरीत । तरताती पतित राम-
नामें ॥१॥ विचारूनि पाहा ग्रंथ हे अवघे । जेथें तेथें सांगे रामनाम
॥२॥ व्यासादिक भरले रामनामपाठीं । नित्यता वैकुंठीं तयां घर
॥६॥ शुकादिक मुनि विरक्त संसारीं । रामनाम निर्धारी उच्चारिलें
॥४॥ चोरटा वाल्मीक रामनामीं रत । तोही येक सरत रामनामें
॥५॥ निवृत्ति साचार रामनामीं दृढ । अवघेंचि गूढ उगविलें ॥६॥

१०७ ज्ञानाचिया गोष्टी सांगतो चावटी । भाव नाहीं पोटीं
काय करूं ॥१॥ भावबळें दैव भावबळें देव । भक्तीचा सद्भाव
पहातुसे ॥२॥ जना उपदेशी विश्वीं हृषीकेशी । आपण भक्तीसीं
दुऱ्हावित ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे ज्ञान असें हें सकळ । जेथें अद्वैत-
कृपाळ बिंबतसे ॥४॥

१०८ एकेवीण दुजें तत्त्व नाहीं पैं सृष्टीं । विश्वरूपें भेटी
अर्जुनासी ॥१॥ त्या रूपें वेधिलें काय करूं सये । एकरुप होय
कृष्णराजा ॥२॥ न दिसें पैं द्वैत अद्वैत श्रीहरि । अवघा घरोघरीं

हरि नांदे ॥ ३ ॥ निवृत्तिपरिवार एकतत्व दिवटा । एक्या रूपें वैकुंठा नेतु असे ॥४॥

१०९ एकेंवीण पाहा न दिसे द्वैत । एकी हेचि मात वेदशास्त्रीं ॥१॥ वेदशास्त्र सांगे आम्हां हा श्रीरंग । या नाहीं भंग आत्मपणें ॥२॥ आनंदैक सुख यासी नाहीं मोहो । भूतबाधा ग्रहो नामेचि तारी ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे पिता सकळतत्वरहितु । वेदशास्त्रीं दृष्टांतु पहा तुम्हीं ॥४॥

११० देवेंवीण ठावो नाहीं इये महीं । आत्मप्रकाश पाहीं बिंबलासे ॥१॥ वासनासंगु करिते पांगु । जीवशीवभंगु कल्पनेचा ॥२॥ सर्व जीव शिव हाचि धरा भाव । हारपला सर्व हरिरूपीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति तारक हरिरूप येक । हाचि येक विवेक एकतत्त्वें ॥४॥

१११ मोक्ष मुक्ती चारी एकतत्व हरीं । बाहीजू भीतरीं हरि करा ॥१॥ तराल स्वभावें एकाएक देवें । येक हरी भावें ऐसा कीजे ॥२॥ ठाका हें पैं द्वैत अद्वैतसिद्धांत । मोक्षमार्गहेत एका तत्वें ॥ ३ ॥ निवृत्तिचा मार्ग एकरूपें सांग । नाहीं पैं पांग कल्पनेचा ॥४॥

११२ मी माझी कल्पना नाहीं मजसवें । दिननिशीं उगवे हरि माये ॥१॥ हरिविण दुजें न देखे त्रिभुवनीं । नायकीजे कानीं भेदबुद्धी ॥२॥ वेदीं ठेलें कर्म शास्त्रांसी मोहन । शेषासी अनुमान नकळे माये ॥३॥ निवृत्तिदेवीं घर हरि आमुचा माये । हरि एक पाहे विश्वरूपीं ॥४॥

११३ संसार सुफळ हरिनाम उच्चारितां येऱ्हवीं मरतां अधोगति ॥१॥ संसार असारु श्रीपति साचारु । नामेंवीण पारु न पविजे ॥२॥ हरि हरि म्हणतां उतरले पार। दूर्धर संसार तरले रया ॥ ३ ॥ निवृत्तीचा जप हरि हा उच्चार । संसारसागर तारक हरि ॥४॥

११४ हरिमार्गसार येणेंचि तरिजे । येऱ्हवीं उभजे संसार रया ॥१॥ जपतां श्रीहरि मोक्ष नांदे नित्य । तरेल पैं सत्य

हरिनामें ॥२॥ काय हें ओखद रामनाम अमृत। हरिनामें तृप्त करी रया ॥३॥ निवृत्ति साचार हरिनाम जपतु। नित्य हृदयांतु हरिहार ॥४॥

११५ एकेवीण दुजें नाहीं पैं सृष्टीं। हें ध्यान किरीटी दिधलें हरि ॥ १ ॥ नित्य या श्रीहरी जनीं पैं क्षरला। द्वैताचा अबोला तया घरीं ॥२॥ हरीविणें देवो नाहीं नाहीं जनीं। अखंड पर्वणी हरि जपतां ॥ ३ ॥ निवृत्तिसाकार हरिनामपाठ। नित्यता वैकुंठ हरिपाठें ॥ ४ ॥

११६ जपतां कुंटिणी उतरे विमान। नाम नारायण आलें मुखा ॥१॥ नारायणनाम तारक आम्हां। नेणों पैं महिमा अन्यतत्व ॥२॥ तारिले पतीत नारायणनामें। उद्धरिले प्रेमें हरिभक्त ॥३॥ निवृत्ति उच्चार नारायणनाम। दिननिशीं प्रेम हरि हरि ॥४॥

११७ एकतत्त्व हरि असे पैं सर्वत्र। ऐसें सर्व शास्त्र बोलियेलें ॥१॥ हरिनामें उद्धरे हरिनामें उद्धरे। वेगीं हरि त्वरें उच्चारी जो ॥२॥ जपतां पैं नाम यमकाल कांपे। हरि हरि सोपें जपिजेसु ॥३॥ निवृत्ति म्हणे हरिनामपाठ जपा। जन्मांतरखेपा अंतरती ॥४॥

११८ द्वैताचा दुकाळ अद्वैताच्या देशीं। प्रपंच उपवासी मेला राया ॥ १ ॥ नाहीं नाहीं चाड इंद्रियांचें कोड। कृष्ण हेंचि वाड हृदयीं आम्हां ॥२॥ देहाचा दिवटा अखंड पैं काळ। निरंतर सोहळा कळीं नाहे ॥ ३ ॥ निवृत्ति परम निरंतर सम। सर्वांघटी राम बिबलासे ॥ ४ ॥

११९ ज्या रूपाकारणें वोळंगती सिद्धि। हरपती बुद्धी शास्त्रांरें चिया ॥ १ ॥ तें रूप साजिरें गोकुळीं गोजिरें। यशोदे सोपाळ कडिये शोभ ॥ २ ॥ नसंटे त्रिभुवनीं नाकळे साधनीं। नंदाच्या आंगणीं खेळे हरि ॥ ३ ॥ निवृत्तिनिधडा रूप चहूंकडा। गोपाळ बागडा गोकुळीं वसे ॥ ४ ॥

१२० गगनीं अभ्र चाले चंद्र असे निश्चळ। पृथ्वीतळीं बाळ चाले म्हणे ॥१॥ भ्रमाचें भुलीव आलें ते पडळ। प्रत्यक्ष कंव॥

डोळीयांसी ॥२॥ असें तें न दिसें नसें तें आभासें । विषयाच्या विषें घारलेंसें ॥ ३ ॥ निवृत्तिकवळ भ्रमाचा सांडिला । अखंड ध्यायिला हृषीकेश ॥ ४ ॥

१२१ गगनींचि तारा वायो वसे सैरा । गगनगाभारां स्थिर होय ॥१॥ अवचित गगनीं वर्षे संपूर्ण । आपणचि पतन तारा पावे ॥२॥ निवृत्तितारा त्यापरि विचारा । रामनाम धरा तरावया ॥३॥

१२२ द्वैताचीये प्रभे नसोन उरला । निराकार संचला एकरूप ॥१॥ तें हें सांवळें स्वरूप डोळस । बाळरूपमीस घेतलेंसे ॥ २ ॥ तिहीं लोकीं दुर्लभ नकळे जीवशिवीं । तो आपणचि लाघवी मावरूपें ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें सार जीवशिव बिढार । गुरूनें निर्धार सांगितला ॥ ४ ॥

१२३ अव्यक्ताचें घरीं व्यक्त पैं नांदे । मायेचेनि छंदें जगत बी ॥ १ ॥ गगनीं अभ्रपडळ वायोसंगें येत । तैसें तें निभ्रांत मेघवृष्टीं ॥ २ ॥ अद्वैत संचलें द्वैताचा आचार । मायेचा घराचार ओडंबरी ॥ ३ ॥ निवृत्तिदेवीं धरिली माया हे असार । प्रपंचपरिवार निर्दाळिला ॥ ४ ॥

१२४ परेसी परता नकळे पैं शेषा । तो गौळियां अशेषांमाजीं घरीं ॥ १ ॥ भाग्य पैं फळलें नंदाघरीं सये । यशोदा पैं माय परब्रह्माची ॥ २ ॥ गौळिये नांदती गोधनाचे कळप । त्यामाजीं स्वरूप कृष्णमूर्ती ॥३॥ निवृतीचें ध्यान गोपाळ अमुचा । आतां जन्म कैंचा भक्तजना ॥ ४ ॥

१२५ प्रकृपुरुष नांदताती घरीं । अखंड शेजारीं ब्रह्मसुखें ॥१॥ नाहीं मायाभुली प्रपंच अबोला । ब्रह्मसुख धाला रहिवासु ॥ २ ॥ विषयगरळा टाकिला अभिमानु । सर्व जनार्दनु आम्हां घरीं ॥३॥ निवृति प्रकृतिपुरुष नांदती । सर्वत्र श्रीपति होऊनि ठेला ॥ ४ ॥

१२६ गगनींचा ईश गगनीं समरसें । अवचिता काळपाश टाकीतुसे ॥१॥ न लोटे पैं निशीं कैंचा अहर्निशीं । काळाचे कवेसि

जनु आहे ॥२॥ निवृत्ति म्हणे जन नेणतां पतन । हरिचरणीं मन स्थिर होय ॥ ३ ॥

१२७ गगनींचा घन जातू पैं वारेन । अवचिता पतन अधः पंथें ॥ १ ॥ अधऊर्ध्व हरि भाविला कुसरीं । प्रपंचबाहेरी आपें आप ॥२॥ निवृत्ति म्हणे जन हरीचें स्वरूप । काळाचें पैं माप हरिनामें ॥ ३ ॥

१२८ सृष्टीच्या संमता सुरतरु तरु । बोलिला विस्तारु धर्मशास्त्री ॥१॥ नेघों हे तरु प्रपंचपरिवारु । प्रत्यक्ष ईश्वर पुरे आम्हां ॥२॥ कल्पतरु तरु इच्छेसि सागरु । त्याहूनी आगरू हरि माझा ॥ ३ ॥ निवृत्ति पै सुब्रह्मची प्रकाशु । विठ्ठल रहिवासु आम्हां पुरे ॥४॥

१२९ चंदनाचें झाड परिमळें वाड । त्याहूनि कथा गोड विठ्ठलाची ॥१॥ परिमळुसुमनीं जाईजुईमोगरे । त्याहूनि साजिरे हरि आम्हां ॥२॥ आम्हां धर्म हरि आम्हां कर्म करि । मुक्तमार्ग चाऱ्ही हरि आम्हां ॥ ३ ॥ कां कल्पतरु इच्छेसि सागरु । त्याहूनि आगरु हरि माझा ॥४॥ निवृत्तिसुवासु ब्रम्हींचा प्रकाशु । विठ्ठल रहिवासु आम्हां पुरे ॥ ५ ॥

१३० सृष्टीच्या संमता सुरतरु तरु । बोलिसा विस्तारु धर्मशास्त्रीं ॥ १ ॥ नेघों हे तरु प्रपंच विस्तारु । प्रत्यक्ष ईश्वरु पुरे आम्हां ॥ २ ॥ निवृत्ति निवांत हरीच सेवीत । दो अक्षरीं उचित इंद्रियांसी ॥ ३ ॥

१३१ कमळाच्या स्कंधीं गुंफीं गुढारलें । वरी आकारलें फूल तया ॥ १ ॥ सुमनाचेनि वासें भ्रमर भुलले । मार्ग पैं विसरले इंद्रियांचा ॥२॥ तैसे हे संत विठ्ठलीं तृप्त । नित्य पैं निवांत हरिचरणीं ॥ ३ ॥ नाठवे न दिन नाठवे निशी । अखंड आम्हांसि हरिराजा ॥ ४ ॥ तल्लीन प्रेमाचे कल्लोळ अमृताचे । डिंगर हरीचे राजहंस ॥ ५ ॥ टाहो करूं थोरु विठ्ठलकीर्तनें । नामाच्या सुमनें हरि पूजूं ॥ ६ ॥ निवृत्ति निवांत तल्लीन पैं जाला । प्रपंच अबोला हरिसंगें ॥ ७ ॥

१३२ सर्वभूतीं दया शांति पैं निर्धारा । तो योगी साचार जनीं इये ।। १ ।। नलगे मुंडणें काया हे दंडणें । अखंड कीर्तनें स्मरे हरि ।।२।। शिव जाणें जीवीं क्षरला चैतन्य। हें जीवीं कारुण्य सदा भावी ।। ३ ।। गगनीं सूर्य तपे अनंत तारा लोपे । येकुचि स्वरूपें आत्मा तैसा ।।४।। उगवला कळीं उल्हासु कमळीं। तैसा तो मंडळीं चंद्र देखा ।।५।। निवृत्तिमंडळ अमृत सकळ । घेतलें रसाळ हरिनाम ।। ६ ।।

१३३ देहाच्या देउळीं राउळ निद्रिस्त । मायेचें अनुचित भुलि-वेशीं ।। १ ।। चेतवला आत्मा अचेत पैं हरि । कर्म भरोवरीं खुंटलें रया ।। २ ।। भ्रांत माया सदा परि वैरिणी । मारूनी जीवनीं जीव ठेवी ।।३।। निवृत्ति अमर आत्माचि साचार । मायादेवीं घर ब्रम्ह केलें ।।४।।

१३४ सजीव साजिरी तिगुणा गोजिरी । नांदे माजि घरीं आत्मराजु ।।१।। सदाचार आम्हां नित्य हरिप्रेमा । नेणों मनोधर्मा प्रपंचाचिया ।।२।। नित्य पैं सोंविळा अखंड पै निर्मळा । क्षणीं बारा सोळा म्हणाल रया ।।३।। निवृत्तिदेवीं कळिका पै अमूप । विश्वीं विश्वरूप दावितसे ।।४।।

१३५ नाहीं जनीं विजनीं विज्ञानी । निर्गुण काहाणी आम्हां घरीं ।। १ ।। सुलभ हरि दुर्लभ हरि । नांदे माजीं घरीं आमचीये ।।२।। आनंदें सोहळा उन्मनी चित्कळा । नामचि जिव्हाळा जिव्हे सदा ।।३।। निवृत्तिदेवीं साधनीं राणीव। हरपले भाव इंद्रियांचे ।।४।।

१३६ ज्याचेनि सुखें चळ पैं विश्व । नांदे जगदीश सर्वां घटीं ।। १ ।। ज्याचेनि सुखें चळत पैं विश्व । नांदे जगदीश सर्वां घटीं ।। २ ।। त्याचें नाम हरि त्याचें नाम हरि । प्रपंच बोहरी कल्पनेची ।। ३ ।। शांति त्याची नारी प्रकृति कामरी । उन्मनी बोवरी हृदयांतु ।। ४ ।। निवृत्तिदेवीं धरिली निर्गुणीं । शांति हे संपूर्णीं हरिप्रेमें ।।५।।

१३७ विनट विठ्ठला प्रकृति अबोला । सतत संचला नेणो हरी ॥१॥ मोहे वेंटाळला पाहे चहूंकडे । प्रपंच गडबडे लोळतुसे ॥२॥ निवृत्तिदेवीं प्रपंचु पैं सोडिला । प्रकृति अबोला ब्रम्हडोहीं ॥ ३ ॥

१३८ हरिविण भावो तो वायांची संदेहा । हरि देवा देवो आहे सत्य ॥ १ ॥ हरि हरि वाचे ऐसें जपा साचें । नाहीं त्या यमाचें मोहोजाळ ॥२॥ हरिविण सार नाहीं पैं निर्धार । हरिविण पार न पवीजे ॥३॥ निवृत्ति श्रीहरि चिंतितां निरंतरीं । हरि येकु अंतरीं सर्वी नांदे ॥ ४ ॥

१३९ ध्यान धरा हरि हरि विश्रांति नामाची । विठ्ठलीं साची मनवृत्ति ॥ १ ॥ ध्यानेंविण मन विश्रांतिवीण स्थान । सूर्येवीण गगन शून्य दिसे ॥ २ ॥ नलगे साकार विठ्ठलमनोवृत्ति । प्रपंच-समाप्ती तीं अक्षरीं ॥ ३ ॥ निवृत्तिसंमता विठ्ठलकीर्तन । करितां अनुदिन मनमेळ ॥ ४ ॥

१४० रूप ध्यावो ध्यानीं आईको पैं कीर्तनीं । पारणें श्रवणीं नयनाचिये ॥ १ ॥ हृदयीं विठ्ठलु ध्यातां निरंतरु । वैकुंठ साचारु प्राणि यांसी ॥२॥ अनंता जन्मांचें प्रायश्चित हरि । विठ्ठल साजिरी श्रीदावळी ॥३॥ निवृत्तिसाधन रूप ध्याये ध्यानीं । मनाची उन्मनी हरिचरणीं ॥४॥

१४१ काया हे ब्रह्मांड ठसावले पिंड । जीव जीवनीं अंड एका तत्वें ॥ १ ॥ आत्मा चराचरीं व्यापक कुसरीं । एक तत्त्व निर्धारी क्षरलासे ॥२॥ घटमठ व्यापिलें आपेंआप संचरलें । कल्पनें बुडालें संकल्प रया ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें निराळ जीवन पैं सकळ । प्रत्यक्ष गोपाळ दिठीं दिसे ॥ ४ ॥

१४२ प्रथम अक्षर क्षरलेसे साचार । तेंचि चराचर बिंबलेंसे ॥१॥ अर्जुनीं क्षरला अक्षर संचला । विश्वरूप अबोला एका तत्वें ॥ २ ॥ आत्मा हा अवीट बिंबलासे नीट । स्मरतांची पैं वैकुंठ देतु आम्हां ॥ ३ ॥ निवृत्तिप्रतिमा अक्षरीं दिनव्योमा । एकतत्वीं सीमा ध्ययिजेसु ॥४॥

१४३ निराकारीं घर आकारलें व्यर्थ । सांगता परमार्थ न बुझे हरी ॥ १ ॥ काय करूं माये कैंवा हा गोंवळू । सरळ सुकुळु नाहीं म्हणे ॥ २ ॥ देहाचिया दीपकीं नाहीं म्हणे माया । तेजाकारें छाया हाचि घेतु ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें सार प्राणापानीं स्थिर । मनें चराचर आराधिलें ॥४॥

१४४ व्यर्थ हा प्रपंच विस्तारला सावा । पहातां आहाचा फुकट, रया ॥ १ ॥ सत्रांवटीं हरि क्षरोनियां घरीं । वैकुंठ कामारी भोगी-तसे ॥ २ ॥ यासी नाहीं द्वैत आपणचि अद्वैत । सर्वरूपीं संमत एकतत्वें ॥ ३ ॥ निवृत्तिप्रति माव येत्र येसा व्योमा । प्रपंचगरिमा नाहीं तेथें ॥४॥

१४५ प्रपंचाची वस्ति व्यर्थ काह्या काज । आम्हां बोलतां लाज येत सये ॥ १ ॥ काय करूं हरि कैसा हा गवसे । चंद्रसूर्य अंवसे एकसूत्र ॥२॥ तैसें करूं मन निरंतर ध्यान । उन्मनी साधन आम्हां पुरे ॥ ३ ॥ निवृत्तिपरिपाठ हरिनाम हेचि वाट । प्रपंच फुकट दिसे आम्हां ॥४॥

१४६ लटिका संसार वाढविसी व्यर्थ । विषयाचा स्वार्थ मनें करीं ॥१॥ नको शिणों दुःखें कां भरसि शोभें । एकतत्वें एकें मना लावी ॥२॥ लावी उन्मना टाळी । टाळिसी नेई वाळी । अखंड वनमाळी । हृदय घटीं ॥३॥ निवृत्ति चपळ राहिला अचळ । नाहीं काळवेळ भजता हरि ॥४॥

१४७ केवळ देहीं आतमा असोनि हिंडसी । गर्भवासा येंशी नाना जन्मीं ॥१॥ मन करी एकट आतमा करी सुभट । आपेआप वैकुंठ एका तत्वें ॥ २ ॥ या रूपें चिंतितां आत्मरूपें पाहतां । तत्वींतत्व समता मिळोनि जाये ॥ ३ ॥ निवृत्ति साकार वैकुंठींचें घर । देह हें मंदिर आत्मयाचें ॥४॥

१४८ दिननिशीं नाहीं अवघा दीपक । एका रूपें त्रैलोक्य बिंबलासे ॥ १ ॥ तें रूप सांगतां नये पैं भावितां । गुरुगम्य होतां एकतत्वें ॥ २ ॥ सांडावें पैं कोहं धरावें पैं सोहं । अनेकतत्वें बहु

एकतत्वें ॥ ३ ॥ निवृत्तिसधर एकतत्वी विचार । मनमार्ग साचार हरपला ॥४॥

१४९ चातकाचें धन मेघाचें जीवन । आम्हां नारायण तैसा सखा ॥ १ ॥ चकोरा अमृत चंद्रें जिववितें । भक्तांसि दुभतें हरि आम्हां ॥२॥ विश्रांतीसी स्थळ वैकुंठ सफळ । दुभतें गोपाळ कामधेनु ॥ ३ ॥ आशापाश नाहीं कर्तव्यता कांहीं । चिंतामणी डोहीं एकविध ॥४॥ समिरा सगट गति पावली विश्रांति । नामरूप जाति भेदशून्य ॥५॥ नामाची हे धणी तेचि हो पर्वणी । तृप्तातृप्त कृष्णीं होतु आम्हां ॥ ६ ॥ सांडिलों पैं द्वैतें दिधलें पै अद्वैतें । हरिविण रितें न दिसे आम्हां ॥७॥ निवृत्तिपरिवार मुक्तलग अरुवार । रत्नांचा सागर नामें बोळे ॥८॥

१५० निरशून्य गगनीं अर्क उगवला । कृष्णरूपें भरला कोंभ सरळू ॥ १ ॥ तें रूप सुंदर गौळियांचे दृष्टि । आनंदाची वृष्टि नंदाघरीं ॥ २ ॥ रजतमा बाळी दृश्याकार होळी । तदाकार कळी कृष्णबिंबें ॥३॥ निवृत्ति साकार शून्य परात्पर । ब्रम्ह हें आकार आकारलें ॥४॥

१५१ निरालंबसार निर्गुणविचार । सगुण आकार प्रगटला ॥१॥ तें रूप सुंदर शंखचक्रांकित । शोभतो अनंत यमुनातटीं ॥२॥ अपार उपाय आपणचि होय । सिद्धीचा न साहे खेलु सदा ॥ ३ ॥ सर्व हें घडलें कृष्णाचें सानुलें । घटमठ बुडाले इये रूपीं ॥ ४ ॥ सर्वसुखमेळे नामाकृति बोले । सिद्धीचे सोहळे कृष्णनामीं ॥ ५ ॥ निवृत्तितटाक घटमठ एक । कृष्ण हा सम्यकु नामरूपें ॥६॥

१५२ ज्या नाम अनंत न कळे संकेत । देवाचाही हेत हारपला ॥ १ ॥ तें रूप सानुलें यशोदे तान्हुलें । भोगितां निमाले भक्तजन ॥२॥ अनंत अनिवार नकळे ज्याचा पार । जेथें चराचर होतें जातें ॥३॥ निवृत्ति संकेतें अनंता अनंत । कृष्णनामें पंथमार्ग सोपा ॥४॥

१५३ विश्वाद्य अनाद्य विश्वरूप वंद्य । आणि हा अभेद भेद नाहीं ॥ १ ॥ तें रूप साजिरें नंदाचे गोजिरें । यशोदे निर्धारें

प्रेमसुख ।। २ ।। हारपली दिशा सृष्टीचा कवडसा । आपरूपें कैसा वोळलासे ।।३।। निवृत्तिसाधन वसुदेव खूण । गोपिकांचें धन हरि माझा ।। ४ ।।

१५४ खुंटलें साधन तुटलें बंधन । सर्वही चैतन्य एकरूप ।। १ ।। नाहीं तेथें माया नाहीं तेथें छाया । निर्गुणाच्या आया ब्रम्हरूप ।। २ ।। चैतन्य साजिरें चेतवी विचार । आपरूप धीरें विचरत ।। ३ ।। निवृत्ति म्हणे तें कृष्णरूप सर्व । रोहिणींची माव सकळ सृष्टी ।। ४ ।।

१५५ नामीं रूपीं गोडी ब्रह्मांडाएवढी । द्वैताची परवडी हारपली ।।१।। तें रूप सुंदर कृष्ण सुकुमार । सेविती सुरवर भक्तराज ।।२।। विराट अनंत ज्यामाजीं विरतें । नव्हेचि पुरतें शेषादिकां ।। ३ ।। निवृत्ति लक्ष्मी गरुड चिंतिती । तयांचिये मति आकळे हरि ।।४।।

१५६ निराकृति धीर नैराश्यविचार । परिपूर्ण साचार वोळलासे ।।१।। तें रूप सुंदर सुरस । तो पूर्णप्रकाश गोकुळीं रया ।।२।। नाना रूप हरपे दृश्यद्रष्टा लोपे । तो प्रत्यक्ष स्वरूपें नंदा घरीं ।। ३ ।। निवृत्ति सादर निराकार अंकुर । साकार श्रीधर गोपवेषें ।। ४ ।।

१५७ नित्य निर्गुण सदा असणें गोविंदा । सगुण प्रबंधामाजीं खेळे ।। १ ।। तें रूप सगुण अवघेंचि निर्गुण । गुणीं गुणागुण तया माजीं ।। २ ।। अनंत तरंगता अनंत अनंता । सृष्टीचा पाळिता हरि एकु ।। ३ ।। निवृत्तिपरिमाण अनंत नारायण । सर्वही चैतन्य आपरूपें ।।४।।

१५८ अनंत सृष्टिघटा अनंत नाममठा । परिमाण पैठा आत्मराम ।। १ ।। तें रूप साजिरें चतुर्भुजवेष । वैकुंठींचे लेख नंदभाग्य ।। २ ।। सिद्धीचें साधन चिंतामणि धन । कल्पवृक्ष घन वसती जेथें ।।३।। निवृत्तीचें मूळ गोपाळ सकळ । साधक दयाळ हरि होय ।।४।।

१५९ हिरण्यगर्भ माया अंडाकार छाया । ब्रह्म असे लया तेथें नेत ।। १ ।। तें रूप वैकुंठ जीवशीवपेंठ । मायेचा उद्धट छायासंगें

॥ २ ॥ मायाब्रम्ह हरि मातापिता चारी। जीवशिव शरीरीं एक नांदे ॥३॥ निवृत्तीची छाया जीवशिव माया। वासना संदेहा लया गेली ॥ ४ ॥

१६० पंचतत्वकळा सेविली संपूर्ण। त्याचेंही जीवन जनार्दन ॥ १ ॥ तो सोंवळा संपूर्ण अमृताचा घन। त्यामाजीं स्वजन हरि आत्मा ॥ २ ॥ नित्यता सोंवळा स्वयंपाकी शौच। नदिसे आमुचे आम्हां तेथें ॥ ३ ॥ निवृत्ति सोंवळा स्वयंपाकीं नित्य। नाम हें अच्युत जपतुसे ॥४॥

१६१ निरशून्यबिंबीं आकार पाहतां। आपण तत्वतां हरि एकु ॥ १ ॥ तें रूप सांपडे कृष्णमाजिवडे। सोंवळें उघडें शौच सदा ॥ २ ॥ तेथें वर्णव्यक्तिकल्पना हरपती। मनाच्या खुंटती गती जेथें ॥३॥ निवृत्तिनितंब सोंवळा स्वयंभ। प्रकाशलें बिंब चहूंकडे ॥४॥

१६२ निगम आगम वेदादिकां सम। श्रुतीचा उपक्रम हारपला ॥ १ ॥ तें रूप साजिरें नंदाचें गोजिरें। यशोदा श्रीधरें प्रेमभेटी ॥२॥ जेथें हे वाग्वाट शून्य तो निघोट। प्रत्यक्ष वैकुंठ ते गोपवेषें ॥३॥ निवृत्तितडाग निवांत सम्यक। सर्वरूपें एक आत्माराम ॥४॥

१६३ आदिमध्यवावो अवसान अभावो। पाहातां निर्वाहो हारपला ॥१॥ तें रूप माजिटें गोपवेषें खेळे। नंदाचे सोहळे पुरविले ॥२॥ धन्य ते यशोदा खेळवी मुकुंदा। आळवीत सदा नित्य ज्यासी ॥३॥ निवृत्ति सधर ब्रम्हरूपसार। वृतीचा विचार हारपला ॥४॥

१६४ जेथें रूपरेखा ना आपण आसका। सर्वरूपें देखा हरि माझा ॥१॥ तें रूप गोजिरें नंदाघरीं असे। जनीं वनीं दिसे गोपिकांसि ॥ २ ॥ नादभेदकळा जेथें भेद नुठी। ब्रम्हरूपें सृष्टि अवघी होय ॥ ३ ॥ निवृत्ति सज्जन जन वन देव। आत्मरूपभाव ब्रम्ह जाला ॥४॥

१६५ अव्यक्त आकार आकारलें रूप। प्रकाशस्वरूप बिंबलेंसे ॥ १ ॥ तें रूप अव्यक्त कृष्णनाम निज। नाम अधोक्षज चतुर्भुज

॥ २ ॥ वर्णासि अव्यक्त वर्णरूप व्यक्त । भोगिती विरक्त नाम पाठें ॥३॥ निवृत्तीचें काज नाम ब्रम्हबीज। गयनी सहज तुष्टलासे ॥ ४ ॥

१६६ मध्यबिंदनाद उन्मनीं स्वानंद । रूपस गोविंद गुणानिधि ॥ १ ॥ तें रूप सुरवर सेविती अरुवार। नित्यता सुविचार भोगिताती ॥ २ ॥ गौळियां गोजिरें दैवत साचारें। नंदासि एकसरें प्रेम देत ॥३॥ निवृत्ति निवाला प्रेमरसें धाला । सर्वसुखझेला हरिकृष्ण ॥ ४ ॥

१६७ विश्वातें ठेवूनि आपण निरंजनीं । नामाची पर्वणी भक्तालागीं ॥ १ ॥ तें रूप संपूर्ण वसुदेवाकुळीं। यादवां गोपाळीं वोळलासे ॥२॥ व्यापकपण धीर ब्रम्हांड साकार । तें रूप तदाकार भाग्ययोगें ॥ ३ ॥ निवृत्ति घनवट आपण वैकुंठ । कृष्णनामपेंठ गोकुळीं रया ॥४॥

१६८ विश्वंभरमूर्ती विश्वाचे पाळक । वैकुंठव्यापक जीवशिव ॥१॥ तें रूप सुंदर नंदाघरीं वसे । जनीं वनीं दिसे कृष्णरूप ॥२॥ निखळ निघोट नितंब परिपूर्ण । अनंदपूर्ण घन गोपवेषें ॥ ३ ॥ निवृत्तिपरिकर वैकुंठ अपार । भाग्य पारावार यशोदेचें ॥ ४ ॥

१६९ त्रिभंगी त्रिभंग जया अंगसंग। एकरूप सांग बोघवतें ॥ १ ॥ तें रूप सांवळें भाग्ययोगें वोळे । नंदाचे सोहळे पाळियेले ॥ २ ॥ श्रुतिप्रतिपाद्य शास्त्रांसि जें वेद्य । निर्गुणाचें आद्य भाग्यनिधि ॥ ३ ॥ निवृत्तिनितंब रूपस स्वयंभ। कृष्णनामें बिंब बिंबलेंसे ॥ ४ ॥

१७० ज्याचेनि स्मरणें कैवल्य सांडणें । एका नामें होणें चतुर्भुज ॥ १ ॥ तें रूप वैकुंठ भोगिती गोकुळीं । नंदाचिये कुळीं बाळकृष्ण ॥ २ ॥ नसंपडे ध्यानीं लावितां उन्मनी । तो गोपाळांचे कानीं सांगे मातु ॥ ३ ॥ निवृत्ति अरुवार कृष्णरूप सेवी । मन ठाण दवीं हृदयामाजीं ॥ ४ ॥

१७१ मन निवटलें ज्ञेय सांडवले । ठाणदिवीं केलें ध्यानालागीं ॥ १ ॥ उमटल्या ध्वनी कृष्णनामें ठसे । सर्व हृषीकेशें भरलें दिसें ॥ २ ॥ दिशाद्रुमध्यान हरपली सोय । अवघा कृष्ण होय ध्यानीं मनीं ॥ ३ ॥ निवृत्तिमाजीं घर मनाचा सुघडु । कृष्णची उपवडु दिसतसे ॥ ४ ॥

१७२ विकट विकास निवट रूपस । सर्व हृषीकेश दिसे आम्हां ॥१॥ तें रूप साजिरें नंदाचें गोजिरें । उन्मनी निर्धारें भोगूं आम्हीं ॥ २ ॥ विलास भक्तीचा उन्मेख नामाचा । लेशु त्या पापाचा नाहीं तेथें ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणें तें सुखरूप कृष्ण। दिननिशीं प्रश्न हरि हरि ॥ ४ ॥

१७३ काळवेषें दुरि काळचक्र करीं । बाह्य अभ्यंतरीं हरि नांदे ॥१॥ सर्वत्र श्रीकृष्ण नंदाघरीं जाला । कृष्णें काला केला गोपवेषें ॥ २ ॥ गोपाळ संवगडे खेळे लाडें कोडें । यशोदेमायेपुढें छंदलग ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे तो स्वामी सकळांचा । दिनकाळ वाचा कृष्ण जपों ॥ ४ ॥

१७४ गगनाचिये खोपें कडवसा लोपे । क्षरोनिया दीपें दृश्यद्रष्टा ॥ १ ॥ तें वोळलें गोकुळीं वसुदेवकुळीं । पूर्णता गोपाळीं गोपीरंगीं ॥ २ ॥ जीवशिवसीमा नाहीं जेथें उपमा । हारपे निरोप मा तयामाजीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति तत्पर वेदांचा ॐकार । ॐ तत्सदाकार कृष्णरूपें ॥ ४ ॥

१७५ गगनीं उन्मनी वेद होती मौनी । श्रुतीची काहाणी अरुती ठाके ॥ १ ॥ तें ब्रह्म सांपडे नंदाचिये घरीं । वनीं गाई चारी गोपवेषें ॥ २ ॥ न पाहातां होय ब्रह्मांडपीठिका । तें युग क्षणिका हारपे रया ॥ ३ ॥ निवृत्तिदैवत कृष्ण परिपूर्ण । सर्वत्र जीवन सर्वी वसे ॥ ४ ॥

१७६ गगनीं वोळलें ये तें देखिलें । दर्पणीं पाहिलें बिंबलेपण ॥ १ ॥ तें रूप रूपस रूपाचा विलास । नामरूपीं वेष कृष्ण ऐसे

॥२॥ सांडूनि घिटीव जालेंसे राजीव । सर्वत्र अवेव ब्रह्मपणें ॥३॥ निवृत्ति घडुला सर्वत्र बिंबला । दर्पणा वसरला आत्मबोधीं ॥ ४ ॥

१७७ क्षीराचा क्षीराब्धि क्षरोनियां लोटे । वैकुंठ सपाटे पाट् वाहे ॥ १ ॥ तें माये हरिरूप कृष्णरूप माझें । नेणिजे तें दुजे इयें सृष्टि ॥ २ ॥ सांडूनि उपमा गोकुळीं प्रगट । चतुर्भुजपीठ यमुनेतटीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति निकरा वेणु ब्राहे धरा । यमुने स्थिरस्थिरा नादध्वनी ॥ ४ ॥

१७८ निरशून्य गगनीं अंकुरलें एक । ब्रह्मांडकवतुक लीळातनु ॥ १ ॥ तो माये वो हरि गोपिका भोगिती । शंखचक्राकृति कृष्णमूर्ति ॥ २ ॥ निराभास आस निःसंदेह पाश । तोचि हृषीकेश नंदाघरीं ॥ ३ ॥ निवृत्तिप्रकार ध्यानाचा विचार । सर्वही श्रीधर यशोदेचा ॥ ४ ॥

१७९ निरोपम गगनीं विस्तारलें एक । अनंत हे ठक गणना नाहीं ॥ १ ॥ तो माय सांवळा यमुनेचे तटीं । कृष्ण तो जगजेठी यशोदेचा ॥ २ ॥ निराकृति आकार अंकुर गोमटे । तो गोपिकांसी भेटे भाग्ययोगें ॥ ३ ॥ निवृत्ति संपन्न कृष्णरूपें ध्यान । गयनी तल्लीन नाम घेतां ॥ ४ ॥

१८० निराळ निरसी जीवशिवरसीं । सर्व ब्रह्म समरसीं वर्ते एक ॥ १ ॥ तें रूप परिकर कृष्णमूर्ति ठसा । गोपिकां कुवासा नंदाघरीं ॥ २ ॥ संसाराचें नारूं ठाणमाण दिसे । शामप्रभावसेत ये ब्रह्मीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति घनदाट कृष्ण शामघन । योगीजनां ध्यान नित्यरूपें ॥ ४ ॥

१८१ निरासी निर्गुण नुमटे प्रपंच । विषयसुख साच नाहीं नाहीं ॥ १ ॥ तें रूप गोजिरें कृष्णमूर्ति ठसा । गोपाळ समरसामाजीं खेळे ॥२॥ चित्ताचे राहविते आपणचि द्रष्टे । नेतुसे वैकुंठें नाम घेतां ॥३॥ निवृत्तीसी ध्यान सर्व जनार्दन । वैकुंठ आपण गोपीसंगें ॥ ४ ॥

१८२ निरालंब देव निराकार शून्य । मनाचेंही मौन हारपलें ॥१॥ तें रूप सावडें शंखचक्रांकित । यशोदा ते गात कृष्णनाम ॥२॥ मौन्यपणें लाटे द्वैत हें न साहे । तें नंदाघरीं आहे खेळेमेळे ॥ ३ ॥ निवृत्ति आकार ब्रह्म परिवार । गोकुळीं साकार मूर्त ब्रह्म ॥४॥

१८३ दुजेपणा मिठी आपणचि उठी । कल्पना हे सृष्टी गाळूं पाहे ॥१॥ तें कृष्णरूप गाढें यशोदा घे पुढें । दूध लाडें कोडें मागतुसे ॥ २ ॥ सृष्टीचा उपवडु ब्रह्मांडाचा घडु । ब्रह्मींचा उपवडू उघडा दिसे ॥ ३ ॥ निवृत्ति उघड ब्रह्मामाजीं लोळे । नंदाघरीं खेळे गोपवेषें ॥ ४ ॥

१८४ अरूप बागडें निर्गुण संवगडें । खेळे लाडें कोडें नंदाघरीं ॥ १ ॥ तें रूप संपूर्ण यशोदा खेळवी । कृष्णातें आळवी वेळोवेळां ॥ २ ॥ सागर जीवन सत्रावीची खूण । मेघ तो वर्षण वोळलासे ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें धन गोकुळीं श्रीकृष्ण । गयनीं सहिष्ण प्रेमें डुले ॥४॥

१८५ मेघ अमृताचा जेथूनि पवाड । दुजियाची चाड नाहीं तेथें ॥ १ ॥ तें रूप अरूप सुंदर सांवळें । भोगिती गोंवळे सुखसिंधु ॥ २ ॥ विराट नाटकु वैराज जुनाटु । गोपवेषें नटु नंदाघरीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति सत्वर सेवी सुखसार । प्रकृति आकार लोपे ब्रह्मीं ॥ ४ ॥

१८६ वैभवविलास नेणोनि सायास । कल्पनेची आस नाहीं जेथें ॥ १ ॥ तें रूप दुर्लभ कृष्णमूर्तिठसा । वोतल्या दशदिशा नंदाघरीं ॥ २ ॥ योगियांचें ध्यान मनाचें उन्मन । भक्तांचें जीवन गायी चारी ॥३॥ निवृत्ति साकार ब्रह्मींचा प्रकार । ॐतत्सदाकार कृष्णलीला ॥४॥

१८७ तेथें नाहीं मोल मायाची गणना । आपण येसणा ब्रह्म घडु ॥ १ ॥ तें रूप साजिरें निर्गुण साकार । देवकीबिढार सेवियेलें ॥ २ ॥ न संपडे ध्याना मना अगोचर । तो गोपवेषधार गोकूळीं

रया ॥ ३ ॥ निवृत्ति धर्मपाठ गायनी विनट । कृष्णनामें पाठ नित्य वाचा ॥४॥

१८८ तिहींचे त्रिगुणें रजतम मिश्रित । त्यामाजीं त्वरित जन्म माझा ॥ १ ॥ पूर्वपुण्य चोख आचरलों आम्हीं । तरीच ये जन्मीं भक्ति आम्हां ॥ ३ ॥ शांति क्षमा दया निवृत्ति माउली । अखंड साउली कांसवदृष्टि ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे तेंचि गा जीवन मोल । भिवरा विठ्ठल दैवत आम्हां ॥४॥

१८९ खुंटले वेदांत हारपले सिद्धांत । बोलणें धांदांत तेंही नाहीं ॥१॥ तें रूप पाहतां नंदाघरीं पूर्ण । यशोदाजीवन कृष्णबाळ ॥२॥ साधिता साधन न पविजे खूण । तो बाळरूपें कृष्ण नंदाघरीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति संपन्न सेवी गुरुकृपा । गयनीच्या द्विपा तारूं गेलें ॥४॥

१९० नसे तो ब्रह्मांडीं नसे तो वैकुंठीं । दुजियाची गोष्टी नाहीं तेथें ॥१॥ तें रूप सुंदर देवकीउदरीं । वसुदेवाघरीं कृष्ण माझा ॥२॥ ब्रह्मांडकडवा मनाचा वोणवा । साधितां राणिवा हारती ॥ ३ ॥ निवृत्ति सुंदर कृष्णरूप सेवी । गयनी गोसावी उपदेशिलें ॥४॥

१९१ सिद्धीचें साधन नेणती ते सिद्ध । अधिक उद्बोध आनंदाचा ॥ १ ॥ तें रूप सांवळें देवकीये लीळें । भोगिती सोहळे कृष्णरूपें ॥ २ ॥ उन्मनीं अवस्था लाविती ते मुनी । अखंड ध्यानीं मनीं कृष्णसुख ॥३॥ निवृत्ति ठकार श्रुतीचा कर । गोपाळ साकार आंकुरलें ॥४॥

१९२ नेणती महिमा ब्रह्मादिक भद्र । आणि ते महेंद्र नानास्थानीं ॥१॥ तें रूप खेळत गौळियांच्या संगें । पुंडलिका मागें भीमातीरीं ॥ २ ॥ उत्पत्ति उलथा नचले तो मार्ग । दुजियाचा संग नाहीं ज्यासी ॥३॥ निवृत्ति प्रगट गुरुमंत्र फळद । गोपाळ विद्गद ब्रह्म सेवी ॥ ४ ॥

१९३ गगनबाड दृष्टि सर्वतत्त्व शोखीं । जीवशिव पोखी कारणसिद्ध ॥ १ ॥ तेंचि हें सांवळें स्वरूप गोजिरें । कृष्णनाम खरें

नंदाघरीं ॥ २ ॥ पृथ्वीचें तळवट अनंत विराट। आपण वैकुंठ गोपीसंगें ॥ ३ ॥ निवृत्ति तत्पर लक्ष तें स्वानंद। नित्यता आनंद ब्रह्मानंदें ॥ ४ ॥

१९४ ग्रासूनि भानमान दृश्यद्रष्टा भिन्न। आपण चिद्घन वैकुंठीं रया ॥ १ ॥ तें रूप सखोल कृष्णरूपें खेळे। नंदयशोदेमेळें गोपीसंगें ॥ २ ॥ नित्यता प्रकाश सर्वपूर्णसार। आपण श्रीधर सर्वसुखें ॥ ३ ॥ तेंचि हें रूपडें कृष्णनाम पिकलें। यमुनें स्थिरावलें वेणूवातां ॥ ४ ॥ ज्योतिरूपें कीर्ण अनंत विस्तार। ब्रह्मांड आकार अनंत कोटी ॥ ५ ॥ निवृत्ति सोज्वळ नित्य नूतन सोय। आपणचि होय गोपरूपें ॥ ६ ॥

१९५ ज्ञानेंचि विज्ञान उन्मनीं निमग्न। दैतरूपें भग्न उरों नेदी ॥ १ ॥ तोचि हा गोपाळ गोपीसंगें खेळे। गोगोपाळमेळें नंदाघरीं ॥ २ ॥ दृश्यद्रष्टा सर्व तितिक्षा उपरती। श्रुतीसी संपत्ति येथें जाण ॥३॥ निवृत्ति सधर गोरक्षीं गयनीं। ब्रह्मरूपें पूर्णी समरसे ॥ ४ ॥

१९६ मंगलमांगल्या ब्रह्म हें सखोल। ब्रह्मरूपें खोल ब्रम्ह भोगी ॥ १ ॥ तें हें कृष्णनाम बोळलें त्या नंदा। आनंदें यशोदा गीतीं गात ॥ २ ॥ विश्वाद्य वेदाद्य श्रुतींसी अभेद्य। तें ब्रम्हपणें वंद्य ब्रम्ह भोगी ॥ ३ ॥ ॐकार मूर्धनि प्रणव प्रणम्य। वेदादि अगम्य आंगभूत ॥ ४ ॥ निराळें वैकुंठ निराकार धीट। निगम एकट ब्रम्हपणें ॥ ५ ॥ निवृत्तिपरिवार गुरु गयनी अमर। गोरक्षीं कंदर ब्रम्ह माझें ॥ ६ ॥

१९७ वर्णव्यक्तिसखे वर्णाश्रमसुखें। ब्रम्हनामें सौख्य योगीजना ॥ १ ॥ तें हें कृष्णनाम देवकी सबळ। वसुदेवकुळ गोपवेषें ॥ २ ॥ धर्म धरी धार धारणा धीट। निरालंबपीठ सौख्यशोभा ॥ ३ ॥ निवृत्ति सौभाग्य ब्रम्ह सर्व सांग। गुरुनामें पांग हरे एक ॥ ४ ॥

१९८ रूप मा अरूप रूपाचें रूपस। कांसवी डोळस निगमागमें ॥१॥ तो हा ब्रह्मामाजीं गोपाळ संगति। यशोदेहो प्रति दूध मागे

॥ २ ॥ जो रेखा अव्यक्त रेखेसीहि पर । दृश्यद्रष्टाकार सर्वाभूतीं ॥ ३ ॥ निवृत्तितटाक चक्रवाक एक । वासना सुश्लोक गुरुनामें ॥ ४ ॥

१९९ परेसी परता पश्यंती वरुता । मध्यमीं तत्त्वतां न कळे हरि ॥ १ ॥ तें हें कृष्णरूप गौळियांचें तप । यशोदेसमीप नंदाघरीं ॥ २ ॥ चोखट चोखाळ मनाचे मवाळ । कांसवीचा ढाळ जया नेत्रीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति सर्वज्ञ गुरूची धारणा । ब्रह्म सनातनामाजीं मन ॥ ४ ॥

२०० निर्दोषरहित सर्वगुणीं हेत । द्वैतविवर्जित अरूप सदां ॥ १ ॥ तें रूप स्वरूप कृष्णबाललीला । माजीं त्या गोपाळा सदां वसे ॥ २ ॥ गुणागुणीं धीट वासना अविट । तद्रूप प्रगट निरंजन ॥३॥ विकार विवर्जित विवरण सोपें । अकार पैं लोपे एका नामें ॥ ४ ॥ निःसंवेह छंद वासनेचा कंद । ब्रह्माकारभेद नाहीं सदां ॥ ५ ॥ निवृत्तिपरिवार ब्रह्मरूप गोकुळीं । वृंदावन पाळी यमुनेतटीं ॥ ६ ॥

२०१ मथनीं मथन मधुरता आपण । विश्वीं विश्व पूर्ण सदोदित ॥१॥ तें हें चतुर्भुज मुगुटवर्धन । सुंदर श्रीकृष्ण खेळतसे ॥ २ ॥ द्रुम द्रुमपाणी द्रुमिलित ध्यानीं । दृढता निशाणी काष्टीं लागे ॥ ३ ॥ ध्रुवाद्य अढळ ब्रह्म हें अचळ । शोखी मायाजाळ निसंदेहा ॥ ४ ॥ क्लेशादि कल्पना क्लेशनिवारण । आपरूपें भिन्न होऊं नेदी ॥५॥ निवृत्ति कठिण गयनीप्रसाद । सर्वत्र गोविंद नंदाघरीं ॥६॥

२०२ पियूष पुरतें कांसवीतें वितें । संपूर्ण दुभतें कामधेनु ॥१॥ तेंचि हें डोळस सांवळें सुंदर । यशोदा सुकुमार बाळकृष्ण ॥ २ ॥ मधुर क्षारता माधवीं अखंड । दिनकाळ प्रचंड आत्माराम ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें ताट पियूष पुरतें । कांसवीं दुभतें वाटितेंयेसि ॥४॥

२०३ नीट पाठ आम्हां धीट हा प्रबंध । जनश्रनबोध ब्रह्मरसें ॥ १ ॥ ते मेघःशाममूर्ति स्वरूप गोजिरी । गोकुळींची चोरी करी

कृष्ण ॥ २ ॥ मुद्गल शामळ नित्यता अढळ । अखंड अचळ स्वरूप त्याचें ॥ ३ ॥ निवृत्ति पुरता गुरुविवरण । गयनीची खूण आगमरूपें ॥ ४ ॥

२०४ निराकृते कृत्य विश्वातें पोखितें । आपण उखितें संर्घाकार ॥ १ ॥ तोचि हा सांवळा डोळस सुंदर । रुक्मिणीभ्रमर कृष्ण माझा ॥ २ ॥ निश्चळ अचळ नाहीं चळवळ । दिनकाळ फळ हारपती ॥ ३ ॥ निवृत्ति सोपान खेचर हारपे । तदाकार लोपे इये ब्रह्मीं ॥४॥

२०५ स्थिरधीरनीरसविचारसार । ब्रम्हांड आगर गोपवेषें ॥१॥ तो हा कृष्णसखा नंदाघरीं देखा । यशोदे सन्मुखा दूध मागे ॥२॥ कळिकाळ कळितां काळ आकळितां । आपण स्वसत्ता विश्व हरी ॥ ३ ॥ निवृत्तिनिकट ज्ञानदेव धीट । खेचरासी वाट गुरुनामें ॥ ४ ॥

२०६ सारासारधीर निर्गुणपरतें । सादृश्य पुरतें हरिनाम ॥१॥ तें हें कृष्णनाम यशोदेच्या घरीं । वनीं गायी चारी यमुनेतटीं ॥२॥ सुलभ सुभग आगम निगम । तो हा आत्माराम गोपवेषें ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें पार गयनीचें गूज । मज मंत्रबीज उपदेशिलें ॥४॥

२०७ अकर्ता पैं कर्ता नाहीं यासी सत्ता । आपण तत्त्वतां स्वयें असे ॥ १ ॥ तें रूप चोखाळ कृष्णनामें बिंबें । यशोदा सुलभें गीतीं गाय ॥ २ ॥ व्योमाकार ठसा नभीं दशदिशा । त्यामाजीं आकाशा अवकाश होय ॥३॥ निवृत्ति म्हणे गुरु माझा पूर्ण ब्रम्ह । उपदेश सुगम कृष्णनाम ॥४॥

२०८ विश्रामधर्मता आश्रमपूर्णता । आपरूपकथा निमे जेथें ॥१॥ तें हें कृष्णबाळ गोपिकांसी खेळे । नंदाघरीं सोहळे आनंदाचे ॥ २ ॥ कथा त्या कथितां पूर्ण त्या मथितां । अरूप अच्युता सर्व असे ॥ ३ ॥ निवृत्ति समाधानीं कृष्ण हें चोखडें । मनोनिग्रहकोडें चरणीं गोंवी ॥४॥

२०९ धीराचें पैं धीर उदार तें पर । चोखाळ अमर अभेदपणें ॥ १ ॥ तें हें चतुर्भुज कृष्णरूप खेळे । त्यमाजीं गोपाळें छंद लग ॥ २ ॥ किडाळ परतें चोखाळ अरुतें । मीं माझें हें कर्तें तेथें नाहीं ॥ ३ ॥ निवृत्तिधर्मता विचार चोखाळ । सर्वत्र गोपाळ सखा आम्हां ॥४॥

२१० उपजे तें मरें मरें तें झुरें । जन्म येरझारें एकरूपें ॥१॥ तें हें कृष्ण नाम गोपीसंगें मेळें । नंदाघरीं सोहळे बाळक्रीडा ॥२ ॥ अमर अभरे अमरकंद खरे । होऊनि गोजिरें दूध मागे ॥ ३ ॥ निवृत्तिपरिचार सर्व हा गोपाळ । पूजूं दिनकाळ आत्माराम ॥४॥

२११ गोतवित्तधन मनाचें उन्मन । निमोनि संपूर्ण तयामाजीं ॥ १ ॥ जीवनपावन रसाचें निधान । रसरूपें धन रसनेचें ॥ २ ॥ भोग्यभोगभोक्ता आपण तत्वतां । त्याहूनि परता तयामाजीं ॥३॥ निवृत्तिआगर कृष्ण हें सागर । सर्वरूपें श्रीधर दिसतसे ॥४॥

२१२ देहाची दिवटी अखंड पैं सतेज । चंद्र सूर्य भोज नाहीं तेथें ॥ १ ॥ नाहीं तेथें रवि नाहीं तेथें चंद्र । अवघाचि महेंद्र एका तत्वें ॥२॥ दीपकेंचि दीपक विस्तार अनेक । अवघा त्रैलोक्य एका तत्वें ॥ ३ ॥ निवृत्ति संपन्न एका तत्वें सेवी । सर्वत्र गोसावी दिसे आम्हां ॥ ४ ॥

२१३ कल्पनाकाजळीं कल्पिलें कवळीं । कसेनि जवळी देवो होय ॥ १ ॥ टाकी हे कल्पना दुरितवासना । अद्वैतनारायणा भज कां रे ॥ २ ॥ मोहाच्या जीवनीं नको करूं पर्वणी । चिंति कां आसनीं नारायण ॥ ३ ॥ निवृत्ति आरुवारु कृष्णनाम पैं सारु । कल्पना साचारु हरि जाला ॥४॥

२१४ कल्पिलें तें कल्पिलें चित्त आकळिलें । तन्मय घोळिलें चैतन्याचें ॥ १ ॥ सांग मावें कैसें कल्पिलें कायसें । सर्व हृषीकेश दिसे आम्हां ॥२॥ निवृत्ति समरस सर्व हृषीकेश । ब्रह्मींचा समरस कल्पनेमाजीं ॥३॥

२१५ अचेत आत्मा चेतविला साचा। प्रबोध नामाचा रामनामीं ॥ १ ॥ हें सुख साचार निरंतर सर्वां। एकतत्वीं भावी आचरण ॥ २ ॥ निवृत्ति म्हणे आत्मा हाचि पैं विठ्ठल। नाहीं बहुसाल कर्मकांड ॥ ३ ॥

२१६ द्वैताची वाढी अद्वैत सुरवाडी। नामाची परवडी आम्हां घरीं ॥ १ ॥ नाम थोर आम्हां जपूं पैं साचार। विठ्ठलविचार हृदयामाजीं ॥२॥ निवृत्ति स्वानंदें विठ्ठलीं आनंद। नित्य परमानंद हृदयामाजीं ॥३॥

२१७ नाममंत्रसार नित्यनिरंतर। येणेंचि संसार तरे जाणा ॥ १ ॥ एकेविण दुजें नाहीं नाहीं सहजें। नाम मुखें भोजें घेईजेंसु ॥२॥ निवृत्ति म्हणे पारु विठ्ठल उच्चारु। तयाचा ससारु मोक्षरूप ॥ ३ ॥

२१८ मोक्षाचेनि देठें मोहपाश गिंळी। कैसेंनि गोपाळीं स्मरता होय ॥ १ ॥ मोहाचें मोहन चिंतितां श्रीहरि। बाहिजु भीतरीं अवघा होय ॥ २ ॥ दिननिशीं नाम जपतां श्रीहरीचें। मग या मोहाचें मोहन नाहीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति आगम मोहनसाधन। सर्व नारायण एका तत्वें ॥४॥

२१९ तिमिरपडळें प्रपंच भासे। झांकोळला दिसे आत्मानाथ ॥१॥ हरिविण दुजे चिंतितां निभ्रांत। अवघेंचि दिसत मायाभ्रम ॥ २ ॥ सांडूनि तिमिर सर्व नारायण। हेंचि पारायण नित्य करा ॥ ३ ॥ निवृत्ति सज्जन अवघा आत्मराज। एकतत्वबीज जपालाहे ॥ ४ ॥

२२० प्रवृत्ति निवृत्ति या दोन्ही सहज। जनीं वनीं काज करुनी असती ॥ १ ॥ नारायणनाम जपतांचि दोन्ही। एकतत्वीं करणी सांगिजे गुज ॥ २ ॥ आशेचे विलास गुंफोनि महिमा। तत्वीं तत्वसीमा निजज्ञानें ॥ ३ ॥ निवृत्ति तत्वतां मनाचें मोहन। नित्य समाधान रामनामें ॥४॥

२२१ क्षमेचा विस्तार क्षेत्रज्ञवृत्ति । अवघी हे क्षिति एकरूप ॥१॥ शांति दया पैसे क्षमा जया रूप । अवघेंचि स्वरूप आत्माराम ॥ २ ॥ निंदा द्वेष चेष्टा या अभिमानभाजा । सांडूनियां भजा केशवासी ॥ ३ ॥ निवृत्ति तिष्ठतु एकरूपचित्त । अवघींच समस्त गिळियेलीं ॥४॥

२२२ आम्ही चकोर हरि चंद्रमा । आम्ही कळा तो पूर्णिमा ॥ १ ॥ कैसा वाहिजु भीतरीं हरि । बिंबें बिंबला एकसूत्रीं ॥२॥ आम्ही देहि तो आत्मा । आम्हीं विदेही तो परमात्मा ॥ ३ ॥ ऐक्यपणें सकळ वसे । द्वैतबुद्धि कांहीं न दिसे ॥४॥ निवृत्ति चातक इच्छि पां हे । हरिलागीं वरतें पाहे ॥५॥

२२३ आम्ही बोध तुम्ही बुद्धि । आम्ही स्वयें तुम्हीं शुद्धि ॥१॥ कैसा देहीं देह हरि । सर्व नांदे चराचरीं ॥२॥ आम्ही सोहं धरू भावें । तुवां हृदयींच ठसावें ॥ ३ ॥ निवृत्तिपाठपदा । नामें वैकुंठ सदा ॥४॥

२२४ साकारनिराकार ब्रह्मींचे विकार । येथील अंकुर गुरुराजे ॥ १ ॥ रज तम नाहीं सात्विक तेहि । परिपूर्ण देहीं आत्माराम ॥ २ ॥ सर्व घटवासीं सर्वत्र निवासी । आपण समरसीं त्रिब्रलासे ॥ ३ ॥ निवृत्तीची खूण गुरूचा उद्गार । सर्व हा निर्धार आत्माराम ॥ ४ ॥

२२५ नव्हे तें पोसणें नव्हे तें साधन । उपदेशखूण वेगळी रया ॥ १ ॥ न भेदे पालथें वज्रें मढियेलें । जीवन घातलें न भरे घटीं ॥ २ ॥ नाईके उपदेश नव्हे खूण सिद्ध । योनीसी प्रसिद्ध मढियेलें ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे जरी कृपा करी श्रीगुरु । तरीच हा संप्रधारु घरीं आम्हां ॥४॥

२२६ भरतें ना रितें आपण वसतें । सकळ जग होतें तयामाजीं ॥१॥ तें रूप पैं ब्रह्म चोखाळ सर्वदा । नित्यता आनंदा नंदाघरीं ॥२॥ आशापाश नाहीं घरीं पूर्णापूर्णों । सकळ जग होणें एक्यारूपें

॥ ३ ॥ निवृत्तितटाकरूप ब्रह्म एक । जेथें ब्रह्मादिक ध्याती सदा ॥ ४ ॥

२२७ सुमनाची लता वृक्षीं निपजली । ते कोणें घातली भोगावया ॥१॥ तैसा हा पसारा जगडंबर खरा । माजीं येरझारा शून्य खेपा ॥२॥ नाहीं त्यासी छाया नाहीं त्यासी माया । हा वृक्ष छेदावया विदान करी ॥ ३ ॥ निवृत्तिराज म्हणे गुरुविण न तुटे । प्रपंचसपाटें ब्रह्मीं नेम ॥४॥

२२८ छेदियेला वृक्ष तुटलें तें मूळ । प्रपंच समूळ उडोनि गेला ॥ १ ॥ गेलें तें सुमन गेला फूलहेतु । अखंडित रतु गोपाळीं रया ॥ २ ॥ सांडिला आकारु धरिला विकारु । सर्व हरिहरु एकरूपें ॥ ३ ॥ निवृत्तिनिधान वोळलें गयनी । अमृताची धणी आम्हां भक्तां ॥४॥

२२९ प्रपंच टवाळ वृक्षचि सकळ । उपडिलें मूळ कल्पनेचें ॥ १ ॥ गेली ते वासना निमाली भावना । चुकलें बंधन यमपाश ॥२॥ उपजत मूळ खुंटलें ते जाळ । मायेचें पडळ हारपले ॥ ३ ॥ निवृत्ति स्वानंद नित्यता आनंद । जन हा गोविंद आम्हां पुरे ॥४॥

२३० तुटलें पडळ भेटला केवळ । सर्व हा गोपाळ गुरुमुखें ॥१॥ न देखों बंधन सर्व जनार्दन । व्यासादिकीं खूण सांगितली ॥ २ ॥ ब्रह्मांडविवरण हरीचा खेळ । त्यांतील हा वेळ तोडियेला ॥ ३ ॥ निवृत्ति बोधला गुरुखुणा बोध । मनाचा उद्बोध हरिचरणीं ॥४॥

२३१ खुंटलें तें मन तोडियेली गति । वेळु तो पुढती तोडियेला ॥ १ ॥ जाहालें उन्मन विरालें तें मन । श्रीरामचरण पुरे आम्हां ॥ २ ॥ गेलें मन रामीं निष्काम कल्पना । बुडाली वासना तिये डोहीं ॥३॥ धन्य ते चरण नित्यता स्मरण । अखंड संपन्न प्रेम देतु ॥४॥ अमृतकुपिका अमृताचा झरा । पाटु येकसरा वाहातसे ॥५॥ निवृत्तीची वृत्ति प्रेमेंचि डुल्लत । मन तें निश्चित रामपायीं ॥६॥

२३२ गोंविलें चरणीं टाकिलें रांडवणीं । विषयपाखरणी दुरी ठेली ॥ १ ॥ पाहाट पाहाली ब्रह्म उगवली । दिननिशी जाली

एकरूप ॥ २ ॥ नाहीं तारा ग्रह नाहीं ते मेदिनी । सर्व जनार्दनीं बिबलेंसे ॥ ३ ॥ निवृत्तिनिकट ब्रह्म सर्व घट । अवघाचि निघोट राम आम्हां ॥४॥

२३३ मारुनि कल्पना निवडिलें सार । टाकिलें असार फलकट ॥१॥ धरिला तो हरि गोंविलेंसे सर्व । विषयाची माव झाडियेली ॥२॥ पहातें दुभतें कासवी भरितें । नेत्राते करितें तृप्त सदा ॥३॥ निवृत्ति अमृत गुरुकृपा तुषार । सर्व हा विचार हरि केला ॥ ४ ॥

२३४ आमचा आचार आमचा विचार । सर्व हरिहर एकरूप ॥ १ ॥ धन्य माझा भाव गुरूचा उपदेश । सर्व हृशीकेश दावियेल ॥ २ ॥ हरिविण दुजें नेणें तो सहजें । तया गुरुराजें अर्पीयेलें ॥३॥ हरि हेंचि व्रत हरि हेचि कथा । हरिचिया पंथा मनोभाव ॥ ४ ॥ देहभाव हरि हरि सर्वत्र स्वरूप । एक्या जन्में खेप हरिली माझी ॥५॥ निवृत्ति हरि प्रपंचबोहरी । आपुला शरीरीं हरि केला ॥६॥

२३५ परिपूर्ण ब्रह्म विज्ञानेंसि ज्ञान योगियाचें ध्यान आत्म-ज्योति ॥ १ ॥ आत्मारामसार दृश्यद्रष्टाविचार । नामसंकेतधीर निरंतर ॥ २ ॥ ध्येयाचें पैं ध्यान मनाचें उन्मन । भक्तासी पावन वैकुंठींचें ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे भक्ता स्वानंदजीवन । ब्रम्ह सनातन सर्वांघटीं ॥ ४ ॥

२३६ व्योमामाजीं तारा असंख्य लोपती । तैसे लक्षुमीपतीं-माजी विरे ॥ १ ॥ धन्य दिवस नित्य सेवूं श्रीरामास । जनवन समरस पूर्णबोधें ॥ २ ॥ तारा ग्रहदिन त्यामाजीं उन्मन । प्रपंचाचें भान दुरी ठेलें ॥ ३ ॥ निवृत्ति निमग्न नाम सेविताहे । ब्रम्हपणें होय सदोदीत ॥ ४ ॥

२३७ त्रैलोक्यपावन जनीं जनार्दन । त्यामाजीं परिपूर्ण आत्म-ज्योति ॥ १ ॥ नाहीं आम्हां काळ नाहीं आम्हां वेळ । अखंड सोज्वळ हरि दिसे ॥ २ ॥ ब्रम्ह सनातन अः हींचे अंकुर । भक्ति-पुरस्कर भूतदया ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे दीन दुर्बळ मी एक । मनोमय चोख आत्मा गोड ॥ ४ ॥

२३८ धन्य हा खेचर धन्य हा सोपान। भक्तीचें जीवन जनकहेतु ॥ १ ॥ धन्य याचें कूळ पवित्र सकळ। नित्य या गोपाळ जवळीं असे ॥ २ ॥ याचेनि स्मरणें नासतीं दारुणें। कैवल्य पावणें ब्रम्हामाजीं ॥ २ ॥ निवृत्ति म्हणे परब्रम्ह हें साकार। तेथील अंकुर उमटले ॥ ४ ॥

२३९ सर्वांघटीं वसे तो आत्मा प्रकाशें। प्रत्यक्ष आम्हां दिसे गुरुकृपा ॥ १ ॥ विरालें तें ध्येय ध्यान गेलें मनीं। मनाची उन्मनी एक जाली ॥ २ ॥ ठेला अहंभाव सर्व दिसे देव। निःसंदेह भाव सदा आम्हां ॥ ३ ॥ निवृत्तिसाधनगयनी प्रसादें। सर्व हा गोविंद सांगतुसे ॥ ४ ॥

२४० सर्व हरि दिसे जनीं वनीं वसे। भव दृश्य भासें भक्तजनां ॥ १ ॥ ऐसें कांहीं करा सहज तें आचरा। जन्मभरोवरा पडों नका ॥ २ ॥ भावना श्रीधर भाविक हरिहर। भजनीं श्रीवर सर्व तुष्टे ॥ ३ ॥ निवृत्तिनिधान आम्हां हा जीवन। भावयुक्त घन पावे पावे ॥ ३ ॥

२४१ मातापिता नाहीं बंधु बोध कांहीं। सम सर्व डोहीं वर्तताति ॥ १ ॥ सर्व आत्माराम भजनीं निष्काम। दिनकाळ नेम भजनशीळ ॥२॥ दया वसे देहीं क्षमा ते माधवीं। कासवी शोभवी जनीं इये ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे ऐसा गयनी सद्‌गुरु। उपदेशपूर अमृताचा ॥ ४ ॥

२४२ पूर्ण बोधें धाले आत्माराम जाले। निखळ बोतले पूर्णसत्वें ॥ १ ॥ पूर्णपुण्य चोख आम्हां स सफळ। गयनीकल्लोळतुषार आम्हां ॥ २ ॥ चंद्रसूर्यकीर्ण आकाश प्रावर्ण। पृथ्वी अंथरुण सर्वकाळ ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणतो गुरु धडफुडा। ब्रम्हांडाएवढा अनंत माझा ॥ ४ ॥

२४३ आम्हां जपनाम गुरुखूण सम। जनवन धाम गुरूचेंचि ॥ १ ॥ नेघों कल्पना न चढों वासना। एका पूर्णघना शरण जाऊं

॥ २ ॥ तप हें अमूप नलगे संकल्प । साधतां समीप जवळीं असे ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे मज निरोपिलें धन । हेचि ब्रम्हखूण जाणिजेसु ॥ ४ ॥

२४४ आम्हां हेंचि थोर सद्‌गुरु विचार । नलगे संप्रधार नानामतें ॥ १ ॥ नेघों तें काबाड न करूं विषम । ब्रम्हांड हें नेम आम्हां राम ॥ २ ॥ नेदूं यासी दुःख उन्मनीचें सुख । नकरूं हा शोक आला गेला ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे आम्हां सद्‌गुरुउपदेश । सर्वभूतीं वास हरि आहे ॥ ४ ॥

२४५ चराचरीं हरि गुरुमुखें खरा । माजीं ब्रम्ह सैरा विचरों आम्हीं ॥ १ ॥ आम्हां ऐसें व्हावें तरीच हें भोगावें । निरंतर ध्यावें पोटाळुनी ॥ २ ॥ नाहीं येथें काळ अवघें शून्यमय । निर्गुणें सामाये तनू माजीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे पर त्रिकूटगोल्हाट । त्यावरील नीट वाट माझी ॥ ४ ॥

२४६ परम समाधान परमं वर्धन । नाम जनार्दन क्षरलें असे ॥ १ ॥ अक्षर अनंत क्षर हा संकेत । मागुतें भरत आपण्यामाजीं ॥ २ ॥ आपण क्षरला आपण उरला । वैकुंठीं वसिन्नला चतुर्भुज ॥३॥ निवृत्तिगुरु गयनी सांगतसे हरी । नाम चराचरीं विस्तारलें ॥ ४ ॥

२४७ हरि आत्मा होय परात्पर आलें । नाम हें क्षरलें वेदमतें ॥ १ ॥ वेदांतसिद्धांत नाही आनुहेत । सर्वभूतीं हित हरि आहे ॥ २ ॥ हरिविण न दिसे गुरू सांगतसे । हरि हा प्रकाशे सर्वरूपीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति कोंदलें सद्‌गुरुनीं दिधलें । हरिधन भलें आम्हां-माजीं ॥ ४ ॥

२४८ विस्तार हरीचा चराचर जालें । त्यामाजीं सानुलें गुरु-दैवत ॥१॥ गुरुविण व्यर्थ विज्ञान न संपडे । ज्ञानहेतूकडे हिंडणें व्यर्थ ॥२॥ गुरु परब्रम्ह गुरु मातापिता । गुरुविण दैवत नाहीं दुजें ॥३॥ निवृत्ति म्हणे मज गुरुबोधचिठी । भक्तिनामपेटी उघडिली ॥४॥

२४९ साधकबाधक न बाधी जनक । सर्व हरि एक आम्हां ऐसे ॥ १ ॥ हरिविण नाहीं हरिविण नाहीं । हरि हाचि पाही एकरूप ॥ २ ॥ हरीमाजीं जन हरीमाजीं वर्न । हरि हा निर्गुण सर्वां ठायीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति हरिलीळा दिनकाळ फळला । निमिषो निमिष कळा हरि जाणें ॥ ४ ॥

२५० नाहीं छाया माया प्रकृतीच्या आया । मनाच्या उपाया नचले कांहीं ॥१॥ तें रूपस्वरूप अपार अमूप यशोदेसमीप खेळतसे ॥ २ ॥ विश्वाचा विश्वास विश्वरूपाधीश । सर्वत्र महेश एकरूपें ॥३॥ निवृत्ति सर्वज्ञ नाममंत्रयज्ञ। सर्व हाचि पूर्ण आतमाराम ॥४॥

२५१ प्रतिपाळ सम प्रतिज्ञेचा नेम । सर्वज्ञतातम गिळीतसे ॥१॥ तें रूप सकुमार गोपवेषधर । सर्वज्ञ साचार नंदाघरीं ॥२॥ त्रिपुर उदार सर्वज्ञता सूत्र । नामरूपपात्र भक्तीलागीं ॥ ३ ॥ निवृत्तिसंपदा सर्वज्ञ गोविंदा । सूत्रमणी सदा तेथें निमो ॥ ४ ॥

२५२ निकट वेल्हाळ नेणों मायाजाळ । विव्हळ पाल्हाळ नेणों कांहीं ॥ १ ॥ तें रूप श्रीधर मानवी आकार । सर्व निराकार सिद्धि बोळे ॥ २ ॥ कुटुंब आचार कुळवाडी साजार । सर्व हा श्रीधर एकएके ॥ ३ ॥ निवृत्ति निमग्न गयनीची प्रज्ञा । नामें कोटियज्ञां होत जाय ॥ ४ ॥

२५३ ज्ञानेंसि विज्ञान रूपेंसि सज्ञान । ध्यानेंसि धारणा हारपली ॥ १ ॥ तें रूप संपूर्ण बोळलें हे खूण । नंदासी चिद्घन वर्षलासे ॥ २ ॥ अरूपस्वरूप लक्षितां पै माप । नंदा दिव्या दीप उजळला ॥ ३ ॥ निवृत्ति संपूर्ण नाम .नारायण । सच्चिदानंदघन सर्व सुखी ॥ ४ ॥

२५४ आदिरूपसम मूळप्रकृतिनेम । वैकुंठ उत्तम सर्वत्र असे ॥ १ ॥ तें रूप संपूर्ण बोळलें परिपूर्ण । सर्व नारायण गोपवेषें ॥२॥ आधारीं धीरता निर्धारीं धरिता । सर्वत्र पुरता एकरूपें ॥३॥ निवृत्तिसाधन सर्वरूपें जाण । एकरूपें श्रीकृष्ण सवितसे ॥ ४ ॥

२५५ वैकुंठ कैलास त्यांमाजीं आकाश। आकाशीं अवकाश धरी आत्मा ॥ १ ॥ तें रूप सुघड प्रत्यक्ष उघड। गौळियांसी कोड कृष्णरूपें ॥ २ ॥ न दिसे निवास आपरूपें दिशा। सर्वत्र महेशा आपरूपें ॥ ३ ॥ तारक प्रसिद्ध तीर्थ पैं अगाध। नामाचा उद्‌बोध नंदाघरीं ॥ ४ ॥ प्रकाशपूर्णता आदिमध्यसत्ता। नातळे तो द्वैता अद्वैतपणें ॥ ५ ॥ निवृत्तिसाधन कृष्णरूपें खूण। विश्वीं विश्व पूर्ण हरि माझा ॥ ६ ॥

२५६ मृगजळाभासलहरी अपार। हा प्रपंचपसार उदरीं जया ॥१॥ तें रूप वैकुंट कृष्णरूपें खेळे। गोपाळांचे लळे यमुने तटीं ॥२॥ जाळूनि इंधन उजळल्या दीपीं। अनंतस्वरूपीं एक पिसे ॥ ३ ॥ निवृत्तिसागर ज्ञानार्क आगर। कृष्णचि साचार बिंबलासे ॥४॥

२५७ जाणोनि नेणतें नेणत्या मागतें। आपण पुरतें नित्यपूर्ण ॥ १ ॥ तें स्वरूप कृष्ण गोळियांच्या भाग्यें। नंदासी सौभाग्यें भागा आलें ॥२॥ जाण तें पूर्णता पूर्ण तें समता। आपण चित्सत्ता गोपवेषें ॥ ३ ॥ निवृत्ति परिमाण सर्वपूर्णघन। दिन निशीं कृष्ण भाग्ययोगें ॥ ४॥

२५८ विश्वाचा चालक सूत्रधारी एक। विज्ञान व्यापक ज्ञान-गम्या ॥ १ ॥ तें रूप साजिरें कृष्णघनःशाम। योगितां परम जप ज्याचा ॥ २ ॥ शिवशिवोत्तम नाम आत्माराम। जनवनसम गोप–वेषें ॥ ३ ॥ निवृत्तिचाळक सर्वक व्यापक। आपरूपें एक सर्वत्र असे ॥४॥

२५९ गोतवित्तचित्त गोतासी अचूक। चाळकपंचक तत्वसार ॥ १ ॥ तें रूपसादृश्य कृष्णनाम सोपें। नंदायशोदे देखीं बाळलीला ॥ २ ॥ निरसूनि गुण उगवली खूण। गोकुळीं श्रीकृष्ण खेळे कैसा ॥ ३ ॥ निवृत्तिचें सार कृष्णनामें पार। सर्व हा आचरा हरि हरि ॥४॥

२६० जेथें रूपरेखा नाहीं गुण देखा। चिदाकाश एका अवतरला ॥ १ ॥ तें रूप गोजिरें कृष्णरूपें सांग। यशोदेचा पांग हरियेला

॥२॥ जेथें रजतम नाहीं तें निःसीम ।' आप शमदम पूर्णघन ॥३॥ निवृत्तीचें सार ब्रह्ममुख घन सर्व जनार्दन गोपवेषें ॥४॥

२६१ कारणपरिसणा कामधामनेम । सर्व आत्माराम नेमियेला ॥ १ ॥ तें रूप सुंदर सर्व अगोचर । कृष्णपरिकर गोपवेषें ॥ २ ॥ वेदादिककंद ॐकारउद्बोध । साकार प्रसिद्ध सर्वांघटीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे धाम कृष्ण हा परम । सौख्यरूपें सम वर्ततसे ॥ ४ ॥

२६२ आद्यरूपसार जेथूनि ॐकार । तो प्रणव साचार हारपला ॥ १ ॥ तें रूप समर्थ रामकृष्णनाथ । गोपिका कृतार्थ नाम घेतां ॥२॥ ब्रह्मांड घडले अनंत घटमठ । आदरूपें धीट मुनिजना ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें सार सर्व हा परिकर । कृष्णचि साचार बिंबलासे ॥४॥

२६३ व्याप्तरूपें थोर व्यापक अरूप । दुसरें स्वरूप नाहीं जेथें ॥ १ ॥ तें अव्यक्त साबडें कृष्णाचें रूपडें । गोपाळ बागडें तन्मयता ॥ २ ॥ उन्मनी माजिटें भोगिती जे मुनी । मूर्तीची पर्वणी हृदयीं वसे ॥३॥ निवृत्तिकारण कृष्ण हा परिपूर्ण । यशोदा पूर्णघन-वोळलेंसे ॥ ४ ॥

२६४ अनंत रचना हारपती ब्रह्मांगें । हेळाचि वितंडें मोडीतसे ॥१॥ तें रूप राजस वसुदेव भोगी । देवकियेलागीं वोळलेंसे ॥२॥ विचित्र रचना ब्रह्मांडकूसरीं । निरालंब हरि गोकुळीं वसे ॥ ३ ॥ निवृत्तिसंपदा गाताती गोविंदा । भोगिती मुकुंदा निजबोधें ॥ ४ ॥

२६५ रसज्ञ साचार सामाजीं वसे । जीवन हें सोसे असोस होय ॥ १ ॥ तें रूप स्वरूपाचें रूपींचा वोळलें । कंदर्पें घोळिलें नंदाघरीं ॥२॥ नाहीं त्या आकार अवघाचि वैकुंठ । अद्वैत घनदाट ब्रह्ममय ॥ ३ ॥ निवृत्तिनितंब कृष्ण तो स्वयंभ । श्रीमूर्तीचें बिंब दिसे सर्व ॥ ४ ॥

२६६ जयामाजीं दीक्षा हारपोनि जाये । द्वैत हेंहि ठाये दुजेपणें ॥१॥ तें रूप रोकडें दिसे चहूंकडे । गोपाळ सवंगडे खेळताती ॥२॥

उपरति योगियांतितिक्षा हारपे। मायाकार लोपे कृष्णध्यानें ॥३॥ निवृत्ति तत्पर सर्व हा श्रीधर। मनाचा विचार हारपला ॥ ४ ॥

२६७ आम्हीं किरण तूं सूर्यो। आम्हीं अस्तु तूं उदयो ॥ १ ॥ कैसा देहीं देवो दिवटा। परापश्यंती चारी वाटा ॥ २ ॥ आम्हीं कळा तूं चंद्रमा। तूं अमृत आम्ही गरिमा ॥ ३ ॥ आम्हीं निधि तूं निधान। आम्हीं ध्येय तूं साधन ॥ ४ ॥ निवृत्ति उपरती वाहे। हृदयीं कृष्णनाम ध्यायें ॥ ५ ॥

२६८ ज्याचें मुखीं नाम अमृतसरिता। तोचि येकु पुरता घटु जाणा ॥ १ ॥ नामाचेनि बळें कळिकाळ आपणां। ब्रम्हांडा येसणा तोची होय ॥२॥ न पाहे यमकाळ तयाकडे अवचितां। हरिनामाची सरिता ज्याचें मुखीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति नामामृत उच्चारी रामनाम। नित्यता परब्रह्म याचें घरीं ॥ ४ ॥

२६९ नित्य नाम वाचे तोचि एक धन्य। त्याचेचि शुद्ध पुण्य इये जनीं ॥ १ ॥ रामनामांकित नित्य मंत्र वाचे। दहन पापचें एक्या नामें ॥ २ ॥ ऐसा जो नित्यतां पढतसें नाम। नाहीं तयासम दुजें कांहीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति अव्यक्त रामनाम जपे। नित्यता सोहंपे रामनाम ॥४॥

२७० अखंड जपतु नाममंत्र वाचे। त्याहूनि दैवाचे कोण भूमीं ॥ १ ॥ अमृतीं राहिला त्यासि कायसें मरण। नित्यता शरण हरिचरण ॥ २ ॥ नाममंत्रराशी अनंतपुण्य त्यासी। नाहीं पैं भाग्यासी तयाहुनी ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे सार रामनाममंत्रु। कैचा त्याशी शत्रु जितो जनीं ॥४॥

२७१ नाम नाहीं वाचे तो नर निर्दैव। कैसेनी देव पावेल तया ॥ १ ॥ जपे नाम वाचे रामनामपाठें। जाशील वैकुंठें हरि म्हणतां ॥ २ ॥ न पाहे पैं दृष्टीं कळिकाळ तुज। रामनाममंत्रबीज मंत्रसार ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे नाम जपावें नित्यता। आपणचि तत्वतां होईल हरि ॥ ४ ॥

२७२ नामाचेनि बळें तरिजे संसार । आणिक विचार करूं नको ।। १ ।। नाम जप वेगीं म्हणें हरि हरि । प्रपंच बोहरी आपें आप ।। २ ।। नित्यता भजन देवद्विज करी । नाम हें उच्चारी रामनाम ।। ३ ।। निवृत्ति जपतु रामनाम वाचे । दहन पापाचें आपें आप ।। ४ ।।

२७३ नलगे मंत्रसार नलगतीं तपें । रामनाम सोपें मूळमंत्र ।। १ ।। रामनाममंत्र जप तूं रे जना । तुटेल यातना भवमूळ ।। २ ।। ज्याचेनि स्मरणें तरली पै गणिका । वैकुंठलोका प्राप्त जाली ।। ३ ।। निवृत्ति म्हणे नाम हेंचि सारतप । जप का अमुप निरंतर ।। ४ ।।

२७४ वेगु करि मना धरावें पें सार । नामचि आचार रामनामें ।। १ ।। तरसी रे मना स्मरतां नामावळी । राहसी अढळीं वैकुंठीं रया ।। २ ।। सार तेंचि धरि असार तें निवडी । वैकुंठ चढावढी रामनामे ।। ३ ।। निवृत्ति म्हणे सिद्ध असतां पैं मंत्रु । रामनामें शत्रु नासतील ।। ४ ।।

२७५ नामाचेनि स्मरणें नित्यता पारणें । तेंचि विठ्ठलनामनाणें पंढरिये ।। १ ।। विठ्ठल विठ्ठल मंत्र हेंचि निजशास्त्र । विचारितां सर्वत्र दुजे नाहीं ।। २ ।। नामेविण मूर्ख नित्य पैं तया दुःख । नामें शुकमुख नित्य सदा ।।३।। निवृत्तिचें जाप्य विठ्ठलनामपाठ । ऐका नामें पाप कोटि जाये ।। ४ ।।

२७६ ज्ञानघनमुक्ति विज्ञानघनसंपन्न । सर्वघटीं चैतन्य हरि नांदे ।।१।। त्या रूपें मोहिलें काय करूं साजणी । अखंड उन्मनी लागे त्यासि ।।२।। समाधिसंजीवन कृष्णाचें पै ध्यान । दिननिशि मनीं रूप दिसे ।।३।। निवृत्ति घनवट स्वामी माझा दिसे । येकतत्त्व पैसें शोभतुसे ।। ४ ।।

२७७ श्यामाची श्याम सेज वरी करी परवस्तुची भेटी । ऐसा तोचि सद्गुरु रे ।। १ ।। सद्गुरुवीण मूढासि दरुशन कैचें । ऐसा

तोचि तो चमत्कारु गे बाईये ।। २ ।। एक मंत्र उपदेशिती गुरु ते जाणावे भूमीभारु ।। ३ ।। निवृत्ति म्हणे तत्व साक्षत्वें दावी । ऐसा तोचि चमत्कारु गे बाईये ।।४।।

२७८ रामनाम नित्य अखंड पै चित्तीं । तयाचे पुरती सर्व काम ।। १ ।। रामरामनामें तुटती संसार । नाहीं त्या येरझार योमाळे ।। २ ।। हरिध्यान आम्हां हाचि मंत्र थोर । नकरीं विचार अन्यशास्त्रीं ।। ३ ।। निवृत्ति अखंड जपतुसे नाम । हृदयीं सप्रेम मूर्ति त्याची ।। ४ ।।

२७९ मन गेलें देवीं ध्यान गेलें रूपीं । राहिलें स्वरूपीं तल्लीन देखा ।। १ ।। सुखदुःख नाहीं सुखदुःख नाहीं । नाम मात्र पाहीं हरि बोळे ।। २ ।। येकतत्वसार रामनामसुख । नलगे ते भूक प्रपंचाची ।। ३ ।। निवृत्ति सत्वर उच्चारण नाम । वैकुंठ हें धाम तया देहीं ।। ४ ।।

२८० आशापिपासा नेघों पै चित्तीं । एका नामें तृप्ति सर्वकाळ ।।१।। राम राम नाम आम्हांसी अखंड । नेणों पै पाषांड नानामतें ।। २ ।। हरिनाम वाचे सारमंत्र आम्हां । अखंडित प्रेमा वसे चित्तीं ।।३।। निवृत्तिसंचित गैनी पैं सांगे । एकाचि श्रीरंग जोडी करा ।।४।।

२८१ नाम मुखीं सदां तोचि पै भाग्याचा । तयासि यमाचा धाक नाहीं ।। १ ।। रामनाम हरि सर्वकाळ वसे । तेथेंचि निवासें वसे हरि ।।२।। हरिध्यान वसे अखंड पैं सर्वदां । नपवे तो आपदा इये जनीं ।। ३ ।। निवृत्तिसमता हरिभजन करी । सर्वत्र कामारी ऋद्धिसिद्धि ।। ४ ।।

२८२ जनीं जनार्दन हाचि भावो दृढ । अवघेंचि गूढ तारी जना ।।१।। जडमूढ तरती हरिनामछंदें । एका नामपदें वैकुंठ रया ।। २ ।। सत्वर उच्चार रामनाम चित्तीं । संसारखंती नाहीं तया ।।३।। निवृत्ति सत्पद इच्छित सर्वदां । भिन्नभेद कदां नाहीं चित्तीं ।। ४ ।।

२८३ हरिप्रेम नित्य ज्यासि पैं सदां वसे। सर्वघटीं दिसे हरि आम्हां ॥ १ ॥ रामकृष्णमाळ नित्य जप करी। तयासि संसारीं सुख आहे ॥ २ ॥ अंतींचिये वेळे रामनाम जोडी। वैकुंठ परवडी तया नरा ॥३॥ निवृत्ति अखंड हरिध्यान चित्तीं। संसारसमाप्ति जाली तया ॥ ४ ॥

२८४ समता वर्तावी अहंता खंडावी। तेणेंचि पदवी मोक्षमार्ग ॥१॥ क्षमा धरी चित्तीं अखंड श्रीपति। एकतत्त्व चित्तीं ध्याईजेसु ॥२॥ नाम हाचि मंत्र नित्य नामें सार। दुसरा विचार घेऊं नको ॥३॥ अन्य शास्त्रें भजतां नाहीं पैं मुक्तता। हरिनाम गातां मुक्ति रोकडी ॥४॥ नित्य सुख घ्यावें नामचि अनुभवावें। तरीच सुख पावे इहलोकीं ॥ ५ ॥ निवृत्ति भजन नित्य अनुष्ठान। एकरूपें ध्यान मन ध्यातु सदा ॥६॥

२८५ आकारनिडळीं साकारमंडळीं। एकु वनमाळी क्षरलासे ॥ १ ॥ पंचब्रह्मछाया पंचब्रह्ममाया। एकु जाये विलया एकासंगें ॥२॥ ऐसिये तत्वें होताति परत्वें। धरूनियां सत्व अहंभाव ॥३॥ निवृत्ति दिवटा उमगूनियां वाटा। पंढरी चोहटा। देखिला हरि ॥ ४ ॥

२८६ अवीट अबोला घेतां पैं नेमोला। तो प्रत्यक्ष देखिला भीमातटीं ॥ १ ॥ अव्यक्त साकार आकारलें अंकुर। क्षरलें चराचर भक्तिकाजें ॥२॥ अनुमान विटे सर्वघटीं माजिटें। तें परब्रह्म ईटें भक्तिसाह्य ॥ ३ ॥ निवृत्ति घनवट पिकलीसे पेठ। पुंडलिकें प्रगट केलें असे ॥ ४ ॥

२८७ ध्येयध्यान मनीं उन्मनी साधनीं। लावितां निशाणी ध्यानमार्गे ॥ १ ॥ तें रूप सघन गुणागुणसंपन्न। ब्रह्म सनातन नांवे इटे ॥ २ ॥ विठ्ठलनामसार ऐसाचि निर्धार। मुक्तिपारावार ती अक्षरीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति निवांत राहिला निश्चित। केलेंसे मथीत पुंडलिकें ॥ ४ ॥

२८८ भाग्याचेनि भाग्यें उदो पै दैवयोगें । तें पुंडलिकासंगें भीमातटीं ॥ १ ॥ ध्यानमन एक करितां सम्यक । होय येकायेक येकतत्त्वें ॥ २ ॥ उदो अस्तु मेळें ब्रह्म मनमेळें । भोगिती सोहळे प्रेमभक्त ॥३॥ निवृत्ति निवांत विठ्ठलीं सतत । नेघे दुजी मात हरिविण ॥ ४ ॥

२८९ नामामृतपीक हेंचि घेई सुख । नलगती शोक जन्ममृत्यूचे ॥ १ ॥ रामनामकथा साधी कां परमार्था । पावसील पै हिता नाम घेतां ॥ २ ॥ विश्व हें पै अंध मायेचें विशद । नेणें अर्थभेद तरणोपाय ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे रूप तें प्रकाशले दीप । पंढरीसमीप भीमातीरीं ॥ ४ ॥

२९० संसारभ्रमें भ्रमले हे जीव । नेणती हे माव रोहिणीची ॥ १ ॥ जाईल हा देह सरेल आयुष्य । आपेंआप भविष्य उभें राहे ॥ २ ॥ वेगु करा आधीं रामनामचिंतना । जंव नाहीं पाहूणा काळ आला ॥ ३ ॥ सर्वत्र श्रीराम ऐसा करा वाचें । सुटतील मोहाचे मोहपाश ॥ ४ ॥ तिमिरपडळें निमालीं पै दृष्टि । प्रपंचसृष्टि दिसतसे ॥ ५ ॥ निवृत्तीचें सार रामकृष्णनाम । वैकुंठ परम सर्वकाळ ॥ ६ ॥

२९१ उपरति मनाची साधन विदेही । तरिजेल बाहीं रामनामें ॥१॥ हरिविण सुटिजे ऐसें नाहीं बोलिलें । सर्वहि शोधिलें शास्त्र आम्हीं ॥ २ ॥ द्वैताची हे वाढी प्रपंचाच्या घरीं । अद्वैतकामारी भोगिजेसु ॥३॥ निवृत्तीचें सार हरि हरि निर्मळ । साधन केवळ हरिपाठें ॥ ४ ॥

२९२ भावभक्तिप्रेमदयाशांतिक्षमा । अखंडित प्रेमा असों द्यावा ॥ १ ॥ सर्वभूतीं भजन करावें सर्वथा । रामनामकथा आरंभाव्या ॥ २ ॥ आपपरदेहीं विचार करावा । हरिनामें दोहावा सर्वांरूपीं ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें जाप्य आनु नाहीं चित्तीं । रामनामें तृप्ति सदा असें ॥ ४ ॥

२९३ अजन्मा जन्मला अहंकार बुडाला । बोध पैं उठिला गोकुळीं रया ॥१॥ आपरूपें गोकुळीं आपरूपें आपं । अवघें स्वरूप हरिच जाणा ॥ २ ॥ रूपाचें रूपस सुंदर साकार । गोकुळीं निर्धार वृंदावनीं ॥ ३ ॥ निवृत्तीचें पुण्य वेणु वाहे ध्वनी । जनमनमोहनी एकरूप ॥ ४ ॥

२९४ एक देव आहे हा भाव पैं सोपा । द्वैतरूप बापा पडसीं नरकीं ॥ १ ॥ द्वैत सांडी अद्वैत धरी । एक घरोघरीं हरि नांदे ॥ २ ॥ सबाह्य कोंदलें परिपूर्ण विश्वीं । तोचि अर्जुनासि दृष्ट जाला ॥३॥ गयनीप्रसादें निवृत्तिबोधु । अवघाचि गोविंदु अवघ्या रूपीं ॥ ४ ॥

२९५ समसुखाचें विषम मोहाचें । द्वैत पापाचें घेसी झणी ॥ १ ॥ सम सेजबाजे सर्वत्र रे भोगी । एकरूप जगीं हरि नांदे ॥ २ ॥ स्वरूप सुलभु हरि माझा लाटा । नामेंचि वैकुंठा नेतु असे ॥३॥ निवृत्ति दिवटा सर्वकाळ जपे । वैकुंठ सोपें एक्या नामें ॥४॥

२९६ हरिविण भाव तो सर्वहि व्यर्थ । हरि हा समर्थ भाव थोर ॥ १ ॥ रामकृष्णनाम हाचि थोर उच्चार । भाव भावसार एका नामें ॥ २ ॥ नित्य नामघोष उच्चारितां वाचें । यमकाळ साचें वंदी तया ॥ ३ ॥ निवृत्ति स्मरतु रामनामभाव । सर्व एक देव चाड आम्हां ॥ ४ ॥

२९७ मनाची वासना मनेंचि नेमावी । सर्वत्र धरावी विठ्ठल-सोय ॥१॥ आपे आप निवेल आपें आप होईल । विठ्ठलची दिसेल सर्वरूपीं ॥ २ ॥ साधितां मार्ग गूढ वासना अवघड । गुरुमार्गी सुधड उपरति ॥ ३ ॥ निवृत्तिवासना उपरति नयना । चराचर खुणा हरि नांदे ॥४॥

२९८ एक तत्त्व सांगती वेदादिक बडिवार । ब्रह्मकर्म आचार भजनालागीं ॥१॥ आदिमध्यअवसान सत्वरजतम । प्रकृति सर्वत्र संपत्ति अळंकारला ॥२॥ सोहं पैं अनंतु सेवितां साचार । गुरुमुखें

उच्चार भजन केलें ।। ३ ।। देवी नांदे रसना धर्मी नांदे भावो । एकतत्त्वीं देवो क्षरला असे ।। ४ ।। आदिअंत हरला नाहीं तेथें कल्पना । देहीं दीप भाना विठ्ठलचरणीं ।। ५ ।। याचेनि परिपाठें नासतील पापें । एक नाम सोपें हरीचें जाणा ।। ६ ।। निवृत्ति साम्यता सर्वांघटी दिसतु । विठ्ठल हेचि मातु नित्यनेम ।। ७ ।।

२९९ नाहीं रूपीं सोय नाहीं ज्या रूपा । तेथिल ये कृपा खेळों आम्ही ।। १ ।। आम्हां हेंचि रूप अद्वैतस्वरूप । नाहीं तेथें किं लाभ कल्पनेचा ।। २ ।। ध्येयध्यान खुंटे प्रपंच आटे । नाम हें वैकुंठा नेतु असे ।। ३ ।। निवृत्तिसाधन वृत्तीचें संपन्न । नाम हें जीवन अच्युताचें ।। ४ ।।

३०० कल्पना कोंडूनि मन हें मारिलें । जीवन चोरिलें सत्रावीचें ।। १ ।। साजीव सोलिव निवृत्तीची ठेव । कृष्ण हाचि देव हृदयीं पूजी ।। २ ।। विलासविकृति नाहीं पैं आवाप्ति । साधनाची युक्ति हारपली ।। ३ ।। निवृत्तिकारण योगियांचें हृदयीं । सर्व हरिपाही दिसे आम्हां ।। ४ ।।

३०१ नाहीं त्या आचारु सोंविळा परिवारु । गोकुळीं साचारु अवतरला ।। १ ।। गाई चारी हरि गोपवेषधारी । नंदाचे खिल्लारीं ब्रह्म जालें ।। २ ।। ध्यातातिधारणें चिंतितातिमौन्यें । योगियांचीं मनें हारपति ।।३।। निवृत्ति म्हणे तें वसुदेवकुळीं । अवतार गोकुळीं घेतलासे ।। ४ ।।

३०२ न देखों सादृश्य हारपे पैं दृश्य । उपनिषदाचें भाष्य हारपलें ।। १ ।। तें रूप उघडें कृष्णरूप खेळे । गोपाळांचे लळे पुरविले ।। २ ।। न घडे हा प्रपंच नाहीं त्या आहाच । सर्व रूपें साच हरि आम्हां ।। ३ ।। निवृत्तीचें पर कृष्ण हा साचार । सर्व हा आचार कृष्ण आम्हां ।। ४ ।।

३०३ स्वरूप साजणी निद्रिस्त निजलें । भलें चेतविलें गुरुरायें ।। १ ।। सावध सावध स्मरे रे गोविंद । अवघा परमानंद दुमदुमित

॥२॥ निद्रेचिया भुलीं स्वरूप विसरू । प्रकाशला थोरु आत्माराम ॥३॥निवृत्ति देवो आनंद झालया । लवती बाहिया स्वस्वरूपीं ॥४॥

३०४ चेतवी चेतवी सावधान जिवीं । प्रकृति मांडवीं लग्न वोजा ॥१॥ मातृका मायावी निवेदन हरि । प्रपंचबोहरी रामनामें ॥२॥ निवृत्तिदेवीं अद्वैत परणिली शक्ति । निरंतर मुक्ति हरिनामें ॥ ३ ॥

३०५ हरिविण न दिसे जनवन आम्हां । नित्य ते पूर्णिमा सोळा कळीं ॥१॥ चंद्रसूर्यरश्मि न देखो तारांगणें । अवघा हरि होणें हेंचि घेवो ॥ २ ॥ न देखों हे पृथ्वी आकाशपोंकळी । भरलासे गोपाळीं दुमदुमीत ॥ ३ ॥ निवृत्तिनिष्काम सर्व आत्माराम । गयनीचा धाम गुजगम्य ॥ ४ ॥

३०६ पृथ्वी श्रीराम आकाश हे धाम । आपण विश्राम स्थूळ-रूपें ॥ १ ॥ सूक्ष्म स्थूळ राम साधक परम । नाम सर्वोत्तम सर्वांरूपीं ॥ २ ॥ आकारविकार सम सारिखाचि हरि । सबाह्य अभ्यंतरीं आपणचि ॥ ३ ॥ निवृत्ति निष्टंक ज्ञान तें सम्यक । गयनीविवेक सिद्धपंथ ॥ ४ ॥

३०७ सारनिःसार निवडूनि टाकीन । सर्व हा होईन आत्माराम ॥१॥ राम सर्वांघटीं बिंबेलासे आम्हां । पूर्ण ते पूर्णिमा सोळाकाळी ॥ २ ॥ न देखों दुजें हरिविण आज । आणिकाचें काज नाहीं तेथें ॥३॥ निवृत्तिगौरव गुरुमुखें घेत । आपणचि होत समरसे ॥ ४ ॥

३०८ प्राकृतसंस्कृत एकचि मथित । गुरुगम्य हेत पुराणमहिमा ॥ १ ॥ वेदादिक मत शास्त्र तें बोलत । श्रुतीचा संपत वाद जेथें ॥ २ ॥ पृथ्वी हें ढिसाळ आकाश कव्हळ । जन्म मायाजाळ विरत जेथें ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे गुरु गयनी सैारस । आपण जगदीश सर्वांरूपीं ॥ ४ ॥

३०९ भक्तिज्ञानवैराग्य तिहींचें शोधन । जनीं जनार्दन हेंचि खरें ॥१॥ भक्तिविण देव नपवे सावेव । रोहिणीची माव तैसा दिसे

।।२।। वैराग्यें तापलें ब्रह्मांड देखिलें । वासने मुंडलें निःसंदेहें ।।३।। निवृत्ति ज्ञानार्क विज्ञान सम्यक । भावशीळ देव जनीं इये ।।४।।

३१० पितृ गोत माता भजन स्वभावता । जन्मोनि अनंता प्रिय होय ।।१।। तोचि भजनपंथ सुगम समर्थ । नित्यता अनंत तृप्त असे ।।२।। पितृमाता विष्णु एक भाव प्रश्न । दिननिशीं कृष्णु न विसंबे रया ।।३।। निवृत्ति सादर कृष्ण परात्पर । मातापितासार आम्हां होय ।। ४ ।।

३११ द्वेषितां अच्युता द्वेषतां पूर्णता । न पवे अनंता भाव त्याचा ।।१।। भावें शीलकाज भावें अधोक्षज । भावें सकळ काज सफळ होय ।। २ ।। भाविक भजन भाविक पूजन । तेथे जनार्दन तुष्टतसे ।।३।। निवृत्तिकरुणाभाव नारायणा । सर्व जनार्दना अर्पियेलें ।।४।।

३१२ सुखदुःख कांही भजनप्रवाहीं । मायामोह पाही हरी रया ।। १ ।। हरिरूपीं सुख हरिरूपीं दुःख । हरिरूपीं शोक आत्मा माझा ।।२।। साकार निराकार सर्व हा आचार । हरिरूपसार भजनभाव ।।३।। निवृत्तीचें ज्ञान हरिरूप ध्यान । मनाचें उन्मन हरिरूपीं ।।४।।

३१३ निःसंदेह हरि भावयुक्त करी । भजन निर्धारी संतशीळ ।। १ ।। रजतम खंडी वासना हे मुंडी । चित्त हें अखंडीं हरिपंथीं ।।२।। साधन हरिपंथु हाचि निज हेतु । गुरुमुखें मातु ऐशी असे ।।३।। निवृत्तीचें धन हरि आत्मा जाण । हरि हाचि पूर्ण जनकु रया ।।४।।

३१४ मातेचें बाळक पित्याचें जनक । गोत हें सम्य हरि आम्हां ।।१।। मुकुंद केशव हाचि नित्य भाव । हरिरूप सावेव कृष्ण सखा ।। २ ।। पूर्वजपरंपरा ते धन अपारा । दिनाचा सोयिरा केशीराज ।।३।। निवृत्तीचें गोत कृष्णनामें तृप्त । आनंदाचें चित्त कृष्णनामें ।। ४ ।।

३१५ सौजन्य समाधान सर्व जनार्दन । आत्मरूपें धन इतुकें पुरे ।।१।। गोपाळ माधव कृष्णरूपें सर्व । ब्रम्हपद देव सकळ आम्हां

॥ २ ॥ द्वैतभाव वावो अद्वैत उपावो । सर्व ब्रम्ह देवो एक घ्यावो ॥ ३ ॥ निवृत्तीचा भावो सर्व आत्मारावो । हरि हा अनुभवो वेदमतें ॥ ४ ॥

३१६ प्राणिया उद्धार सर्व हा श्रीधरु । ब्रम्ह हें साचारु कृष्ण-मूर्ती ॥१॥ तें रुप भीवरें पांडुरंग खरें । पुंडलिकें निर्धारें उभें केलें ॥२॥ युगें अठ्ठावीस उभा हृषीकेशी । पुंडलिका सौरस पुरवित ॥३॥ निवृत्तीचें गुज पांडुरंगीं बीज । विश्वजनकाज पुरे कोडें ॥४॥

३१७ पितृपिता हरि पूर्वज पुरातनु । नाम नारायणु पांडुरंग ॥१॥ तो ध्यायिजे जना अद्वैतवासना । द्वैताची भावना दूरी करी ॥ २ ॥ वेदार्थाचा अर्थ पाहतां समर्थ । तोचि हा भरीत कृष्णराजु ॥३॥ निवृत्तीचा जपु गयनीसमीप । सर्व कृष्णरूप गुरु माझा ॥४॥

३१८ हरिविण व्यर्थ आचार समर्थ । हरि हेंचि हित अरे जना ॥ १ ॥ तें रूप पंढरी पुंडलिकासंगें । एका नामें पांग पाश तोडी ॥ २ ॥ सर्व ब्रम्हार्पण क्रिया करी जाण । वेदमतें खूण ऐसी असे ॥ ३ ॥ निवृत्तीचा देव सर्व हा गोविंद । नाहीं भिन्न भेद विश्वीं इये ॥ ४ ॥

३१९ पिंड हा नै धरि ब्रम्हार्पण करो । विष्णु चराचरीं ग्रंथीं पाहे ॥१॥ तें रूप विठ्ठल ब्रम्हाकार दिसे । पंढरीं सौरसें भीमारीं ॥२॥ जनांचे तारक पुण्यपूज्य लोक । तृप्त सनकादिक नामें होती ॥३॥ पतीतपावन नाम हें जीवन । योगियांचें ध्यान हरि आम्हां ॥ ४ ॥ वेणुनादीं काला पिंडावृत्ति जाला । भाग्यें भोगियेला दृष्टीपुढें ॥५॥ निवृत्ति म्हणे रूपडें अनंत । विठ्ठलसांकेत तरणोपाव ॥ ६ ॥

३२० जनासी तारक हेंचि एक । केलासे विवेक सनकादिकीं ॥ १ ॥ तें रूप पंढरीं वोळलेंसे देखा । अद्वैताची शाखा तोडीयेली ॥२॥ उगवलें बिंब अद्वैत स्वयंभ । नाम हें सुलभ विठ्ठलराज ॥३॥ निवृत्तीचें गूज विठ्ठल सहज । गयनीराजें मज सांगितलें ॥४॥

३२१ निराकार वस्तु आकारासी आली। विश्रांति पैं जाली विश्वजना ॥१॥ भिवरासंगमीं निरंतर सम। तल्लीन तें ब्रम्ह उभें असे ॥ २ ॥ पुंडलिक ध्येय पुढत पुढती सोये। विठ्ठल हेंचि गाये संकीर्तनीं ॥३॥ निवृत्तिसंकीर्तन ब्रम्ह हें सोज्वळ। नाम हें रसाळ अनिर्वाच्य ॥ ४ ॥

३२२ मनकामना हरि मनची बाहेरी। चिंतितां श्रीहरि सुखानंद ॥ १ ॥ तें पुंडलिकतपें वोळलें स्वरूप। जनाचीं पैं पापें निर्दाळिलीं ॥२॥ वेणूनादतीर्थ चंद्रभागा समर्थ। विठ्ठल दैवत रहिवास ॥ ३ ॥ निवृत्ति साकार विठ्ठल आचार। भिवरा तें नीर अमृतमय ॥ ४ ॥

३२३ पाहतां साधन विठ्ठलकीर्तन। भक्तसंजीवन आत्माराम ॥१॥ विठ्ठल सधर भिवरा। तें नीर नाम निरंतर केशवाचें ॥२॥ शिवसुरवर चिंतिती सुस्वर। किर्तनविचार पंढरीसो ॥३॥ निवृत्तिकीर्तन दिननिशीं ध्यान। मनाचें उन्मन ईये रूपीं ॥ ४ ॥

३२४ पुंडलिकसुख सांगतां अशेख। दिनकाळ हरिख कोंदाटला ॥ १ ॥ तें रूप सेविती मुनिजनसाधु। विठ्ठलनामें कुंदु तुटे जना ॥ २ ॥ नित्यता कीर्तन तुटेल बंधन। आत्मारामघन तुष्टेल जना ॥३॥ विवेकवैराग्य ज्ञानाचें सौभाग्य। नित्यता आरोग्य हरि सेवी ॥ ४ ॥ पर्वणीचें सार विठ्ठलउच्चार। नित्यता आचार विठ्ठलनामें ॥ ५ ॥ निवृत्ति घनदाट विठ्ठलनामपेठ। नित्यता वैकुंठ पंढरीये ॥ ६ ॥

३२५ रूपाचें रूपस विठ्ठलनामें वेष। पंढरीनिवास आत्माराम ॥ १ ॥ पुंडलीकभाग्य फळलें संपूर्ण। दिननिशीं कीर्तन विठ्ठल हरि ॥ २ ॥ त्रैलोक्य उद्धरे ऐसी पव्हे त्वरें। कीर्तननिर्धारें तरणोपाव ॥ ३ ॥ पुण्य केलें चोख तारिले अशेख। जनीं वनीं एक रूप वसे ॥ ४ ॥ वेदादिक मति ज्या रूपा गुंतती। तो आणूनि श्रीपति उभा केला ॥ ५ ॥ निवृत्तीचा सखा विठ्ठलरूप देखा। निरालंबशिखा गगनोदरीं ॥ ६ ॥

३२६ उघडें स्वरूप प्रत्यक्षाचें दीप । नाम घेतां पाप हरे जन ॥१॥ तें रूप विठ्ठल विनट सकळ । सेवा दिनकाळ पंढरीयेसी ॥२॥ रजतमें दूरी नामाची माधुरी । निशाणी एक सरी रामकृष्ण ॥३॥ भवाब्धितारक नावाडा विवेक । पुंडलीक देख सेवितुसे ॥४॥ विश्व हें तारिलें नामचि पिकलें । केशवीं रंगलें मनहेतु ॥ ५ ॥ निवृत्ति विठ्ठल सेवितु सकळ । दिनकाळफळ आत्माराम ॥ ६ ॥

३२७ प्रल्हाद परीक्षिती ध्रुव बळी म्हणती । उपमन्या गति क्षीरसागरीं ॥ १ ॥ भक्त हे तरले नामाचेनि बळें । कळिकाळासि खेळे दों अक्षरीं ॥२॥ आदि अंबऋषी भक्त निजसखा । दों अक्षरीं लेखा केला तेणें ॥ ३ ॥ उद्धव अक्रूर आणि तो विदुर । दों अक्षरीं पार उतरले ॥ ४ ॥ हनुमंत दास रामनामें उदास । कळिकाळासी भाष सांगतसे ॥५॥ द्रौपदी सुभद्रा गोपाळ गोपिका । बळिभद्र सखा दों अक्षरीं ॥६॥ नंद तो वसुदेव उग्रसेन राजा । यादव पैं पैजा दों अक्षरीं ॥ ७ ॥ निवृत्ति म्हणे अक्षर दोनी रामनाम । जपतां पावे धाम वैकुंठींचें ॥ ८ ॥

३२८ पंढरीये चोख रूपडें अशेख । भीमातीरीं देख पुण्यभूमी ॥१॥ आदिपीठ देव ब्रम्ह हें स्वयमेव । पुंडलीकभाव प्रगटला ॥२॥ जन हें काळ तारक गोपाळ । कीर्तनीं कळिकाळ दूरी ठाये ॥ ३ ॥ नाम हें विठ्ठल नलगे पैं मोल । नित्यता सकळ पांडुरंग ॥४॥ त्रिविधताप पाप त्यजितील अमूप । पुरतील संकल्प एक्या नामें ॥५॥ निवृत्ति म्हणे जो धन्य कीर्तन करी । सर्वत्र चराचरीं बोलियेलें ॥ ६ ॥

३२९ सर्व कामधन सर्वसिद्धिपूर्ण । पतीतपावन हरि एक ॥१॥ तें रूप पंढरीं पुंडलिका वोळलें । आणूनि ठेविलें भीमातीरीं ॥२॥ नलगती त्या सिद्धि करणें उपाधी । नित्य चित्तशुद्धि विठ्ठलनामें ॥३॥ कळिकाळासी त्रास चित्तीं हृषीकेश । उगवला दिवस सोनियाचा ॥ ४ ॥ त्रिभुवनीं थोर क्षेत्र पैं साचार । विठ्ठल उच्चार भीमातीरीं ॥५॥ निवृत्ति तत्पर निवाला सत्वर । नित्यता आचार विष्णुमय ॥६॥

३३० प्रालब्धसंचित विठ्ठल दैवत । कुळीं उगवत भाग्ययोगें ।। १ ।। तें रूप पंढरीं उभें असे सानें । त्रिभुवन ध्यानें वेधियेलें ।। २ ।। उगवली ज्योत प्रभा पैं फांकती । नाहीं दिनराती पंढरीसी ।। ३ ।। प्रभात हरपे सायंकाळ लोपे । दिनमणी दीपे विठ्ठलप्रभा ।। ४ ।। पृथ्वी हे ढिसाळ वायु व्योमफळ । सेवितां अढळ जोडती रया ।। ५ ।। निवृत्ति सप्रेम जोडती सर्वकाम । पंढरीये राम विश्रामले ।। ६ ।।

३३१ नित्य हरिकथा नित्य नामावळी । वैष्णवांचे कुळीं धन्य जन्म ।। १ ।। म्हणोनि पंढरी उपजावें संसारीं । प्रत्यक्ष श्रीहरि तीरीं उभा ।। २ ।। नित्यता दिवाळी नाहीं तेथें द्वैत । नित्यता अच्युत तिष्ठतुसे ।। ३ ।। निवृत्ति सादर विष्णुमय सार । विठ्ठल आचार पंढरीये ।।४।।

३३२ भवजळ काया पंचतत्त्व माया । भजन उपाया पंढरीरावो ।। १ ।। तारक पंढरी प्रसिद्ध भीमातीरीं । ब्रीदें चराचरीं बोले वेदु ।। २ ।। मायामोहजाळ ममता निखळ । सेविता सकळ होय हरि ।। ३ ।। निवृत्तीचें फळ सकळ गोपाळ । तोडी मायाजाळ संकीर्तनें ।। ४ ।।

३३३ विठ्ठल श्रीहरि उभा भीमातीरीं । तिष्ठती कामारी मुक्ति चारी ।। १ ।। मुनिजनां सुख निरंतर लक्ष । भक्तांसीं निजसुख देत असे ।।२।। पुंडलीक पुण्य मेदिनी कारुण्य । उद्धरिले जन अनंत कोटी ।। ३ ।। निरा निरंतर भीमरथी तीर । ब्रह्म हें साकार इटे नीट ।। ४ ।। नित्यता भजन जनीं जनार्दन । ब्रह्मादिक सूण पावताती ।। ५ ।। निवृत्ति तत्पर हरिरूप सर्वत्र । नाम घेतां तृप्त आत्माराम ।। ६ ।।

३३४ निरपेक्षता मन अनक्षर मौन्य । प्रकाश संपूर्ण तया ब्रह्म ।।१।। ऐसें रूप पहा क्षरे दिशा दाहा । सर्वभावें मोहा एका कृष्णा ।। २ ।। नित्यता अढळ नित्यपणें वेळ । विकाश आकळे नित्य तेजें ।।३।। रूप सुंदर पवित्र आगर । चोखाळ साकार पवित्रपणें ।।४।।

नेणें हे विषय आकार न माये । विकार न साहे तया रूपा ॥ ५ ॥
निवृत्ति तत्पर कृष्ण हा साकार । ॐ तत्सदाकार हरि माझा ॥६॥

३३५ पुंडलीक पेठे वैष्णवांचा हाट । करिती बोभाट हरि-नामाचा ॥ १ ॥ वोळलें अंबर अमृततुषार । झेलीत अमर चकोर झाले ॥ २ ॥ देव मुनी सर्व ब्रह्मादिक लाटे । पंढरीये पेठें प्रेमपिसे ॥ ३ ॥ निवृत्ति निर्वाळला ज्ञानदेव । सोपान खेचर तल्लीन त्रिनटला ॥ ४ ॥

३३६ हरिदाससंगें हरिदास खेळे । ब्रह्मादिक सोहळे भोगिताती ॥ १ ॥ संतमुनीदेव सनकादिक सर्व । त्यांही मनोभाव अर्पियेला ॥ २ ॥ पुंडलीकफळ वोळलें सकळ । शंकर सोज्वळ प्रेमें डुले ॥ ३ ॥ निवृत्ति लोळत चरणरजीं लाटा । माजीं त्या वैकुंठा आत्मलिंगीं ॥ ४ ॥

३३७ वोळलें दुभतें सर्वांसी पुरतें । प्रेमाचें भरितें वैष्णवांसी ॥ १ ॥ वोळती चरणीं वैष्णव गोमटे । पुंडलीकपेठे हरि आला ॥२॥ सोपान खेचर ज्ञानदेव लाठा । देताती वैकुंठा क्षेम सदा ॥३॥ निवृत्तीनें हृदयीं पूजिलें तें रूप । प्रत्यक्ष स्वरूप विठ्ठलराज ॥ ४ ॥

३३८ अद्वैत अमरकंदु हा घडला । ब्रह्मांडीं संचला ब्रह्म साचें ॥१॥ तें रूप कारण कृष्ण तेजाकार । सर्व हा आकार त्याचा असे ॥२॥ विराट विनटु विराट दिसतु । आपणचि होतु ब्रह्मसुख ॥३॥ निवृत्ति कोंवळें आपण सोंविळें । त्यामाजीं वोविळें मन माझें ॥४॥

३३९ उफराटी माळ सुफराटें ध्यान । मनाचें उन्मन मूर्ति माझी ॥ १ ॥ तें रूप आवडे भोगिती साबडे । यशोदेशीं कोडें बुझावितु ॥२॥ मोठेंनि परिमारण हारपलें ध्यान । आपणचि कृष्ण सर्व ज्ञाला ॥३॥ निवृत्तीची जपमळा हे गोमटी । मन हें वैकुंठीं ठेवियेलें ॥४॥

३४० विश्रामींचा श्रम आश्रम पैं नेम । जप हा परम आत्मलिंगीं ॥ १ ॥ वैकुंठ घनदाट कृष्णरूपें आम्हां । अखंड पूर्णिमा नंदाघरीं

॥ २ ॥ निवृत्तिचित्ताची गेली लगबग । केला अनुराग कृष्णरूपीं ॥३॥ निवृत्तिधारणा कृष्णनामसार । सर्वत्र आचार हरि हरि ॥४॥

३४१ परापवाद कानीं परनिंदा ज्ञणीं । ऐकतां निजमनीं कृष्ण जपे ॥ १ ॥ हरि हरि म्हणे नायकते मात । द्वैत तया आंत नेघे बापा ॥२॥ दुजियाची निंदा आपवाद सदा । वाचेसी गोविंदा चप करी ॥ ३ ॥ निवृत्ति तत्पर नायके ते शब्द । नित्यता गोविंद जपतसे ॥ ४ ॥

३४२ परनिंदा ज्ञणी परपीडा जनीं । नित्यता कीर्तनीं हरि जपें ॥ १ ॥ उच्चारा पापाचा विभाग ये त्याचा । वेगें हरि वाचा जपे रया ॥२॥ दूजियां पीडणें द्वैत तेंचि जाण । अद्वैत ते खूण हरि एक ॥३॥ निवृत्तितटाक सर्व कृष्ण एक । अद्वैत हे लेख ब्रह्म सत्य ॥४॥

३४३ परासी परतें परनिंदा नको । सर्व विष्णु एको हेंचि ब्रह्म ॥ १ ॥ यांतें पैं निंदतां न पवसी अच्युता । हरि हरि म्हणतां उद्ध-पसी ॥ २ ॥ जन ब्रह्म हरि यातें ज्ञणें निंदितां । ब्रह्मसायोज्यता न रवसी ॥ ३ ॥ निवृत्ति तत्पर सर्व लेखी आप । वासनासंकल्प रामकृष्ण ॥ ४ ॥

३४४ दुजियाची निंदा दुजेपण सदा । द्वैत तें गोविंदा नावडे रया ॥१॥ दुजेपणा भिन्न सर्व जनार्दन । ब्रह्म सनातन पावसी रया ॥२॥ वांया द्वैतभाव दुजिया छळणें । ब्रह्म हें येसणें ठाव नेदी ॥३॥ निवृत्ति म्हणे तो नर येथें गुंफला । द्वैताचा गोंविला मोतिमाळे ॥४॥

३४५ अपशब्द कानीं पडतां तें द्वैत । नाम हें अच्युत नये राया ॥ १ ॥ परनिंदा पीडा करितांचि मूढा । पडिलासि वेढा योनीमाळें ॥ २ ॥ आपस्तुति नको आपपर एको । विष्णुपणें लोपो भान तुझें ॥ ३ ॥ निवृत्तितत्पर द्वैत हें निरसी । अद्वैत समरसी दिधला असे ॥ ४ ॥

३४६ आपपरशून्य आपीं कपीं करी लीन । आपपर जाण हरि असे ॥१॥ करितां उपाधी द्वैत तें उपजे । तया अधोक्षजें नुद्धरिजे

॥ २ ॥ दुजिया सौजन्यें दुजेपण सांडी । अद्वैत पैं मांगी सुखगोष्टी ॥३॥ निवृत्ति साकार परासी अद्वैत । परे परमामृत गोपवेषें ॥४॥

३४७ वासनेचें द्वैत सांडूनि परतें । अद्वैत अरुतें भोगी हरि ॥ १ ॥ दुजियाची सृष्टि नाहीं नाहीं भिन्न । सर्व नारायण बिबला असे ॥ २ ॥ आत्मरूपें जन मानी कां रे मूढा । होसीमाजीवडा ब्रह्मामाजीं ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे द्वैत सांडी सांडी कथा । अद्वैत अच्युता नित्य सेवी ॥ ४ ॥

३४८ पितृमाता निंदितां द्वैत हेंचि खोटें । अर्चन गोमटें एको विष्णु ॥ १ ॥ निंदितां पितरांसि नपवे हृषीकेशी । दोनीचे माळेसी गुंफसील ॥ २ ॥ वित्तशाठ्य करी प्रपंचाचरण । पितृ जनार्दन न पावसी ॥ ३ ॥ निवृत्ति म्हणे नर द्वैताचा पामर । अद्वैतीं सुरवर नाहीं रया ॥ ४ ॥

३४९ श्यामाची श्यामशेज वरी निजतेज विराजे । सहज केशीराजे क्षीरार्णवीं ॥१॥ शेषशयन अरुवारीं गोविंद क्षीरसागरीं । तो नंदयशोदेघरीं क्रीडतुसे ॥ २ ॥ अनंतनामीं क्षीर क्षरलासे साचार । गोपिकांसमोर हरिराजा ॥ ३ ॥ नाहीं योगिया दृष्टी मनोमनें करी सृष्टी । पाहातां न दृष्टि विज्ञान हरी ॥ ४ ॥ शांति नेणें क्षमे पारू विश्रांतीसी अरुवारु । तो कैसा पां उदारु गोपाळांसी ॥ ५ ॥ विचाराचें देटुगें आकार निकार सांगे । तो गोसावी निगे गोकुळीं रया ॥६॥ निवृत्तिपरब्रह्म रामकृष्णविजयब्रह्म । चिंतिता चिंताभ्रम नासोनि जाय ॥ ७ ॥

३५० शांतिक्षमादया सर्वभावीं करुणा । तोचि नारायणा आवडें दासु ॥ १ ॥ तोचि एक साधु बोलिजे पैं जनीं । निरंतर ध्यानीं कृष्णमूर्ति ॥२॥ जीवशिव एक सर्वत्र चैतन्य । ऐसे जया कारुण्य तोचि धन्य ॥ ३ ॥ तोचि एक भक्तु हरि हरि म्हणे । नित्य नारायणें तारिजे त्यासी ॥ ४ ॥ येउनी जनी सदां तो विदेही । तारकु सबाहीं सप्रेम ॥ ५ ॥ निवृत्ति सांगतु भक्तीचा महिमा । करी शांतिक्षमा तो विरळा असे ॥ ६ ॥

३५१ नलगती धनें असार संपत्ति। वायांचि गुंफती वासना रया ॥ १ ॥ सार हरिनाम सार हरिनाम । नित्यता सप्रेम जपो आम्हीं ॥२॥ ध्येयध्यान स्थिर मनाचा सांठा । नामेंचि वैकुंठा भक्त गेले ॥ ३ ॥ निवृत्ति तत्पर रामनाम चित्तीं । एकनामें तृप्ति सर्व काळ ॥ ४ ॥

३५२ सहापाताळें एकवीस स्वर्गं पुरोनि उरला हरि। काया-मायाछाया विवर्जित दिसे तो आहे। दुरी ना जवळी गे बाईये ॥१॥ प्रत्यक्ष हरि तो दावी या डोळां । ऐसा सद्‌गुरु कीजे पाहोनी । तनुमनधन त्यासी देऊनी। ते वरतु घ्यावी त्यासी मागोनि ये बाईये ॥ २ ॥ पावडा पाव आणि करी परवस्तुसी भेटी। ऐसा तोचि सद्‌गुरु रें। सद्‌गुरुविण मूढासि दर्शन कैंचे। ऐसा तोचि चमत्कारु गे बाईये ॥ ३ ॥ एक मंत्र एक उपदेशिती गुरु। ते जाणावे भूमि-भारु। निवृत्ति म्हणे तत्त्वसाक्षत्वें दावी। ऐसा तोचि चमत्कारु गे बाईये ॥ ४ ॥

३५३ विस्तार विश्वाचा विवेकें पैं साचा । बोलतांचि वाचा हरपती ॥ १ ॥ तें रूप श्रीधरकृष्णाचा आकार। सर्व निराकार एकरूपें ॥ २ ॥ नसतेनि जीव असतेनि शिव । तदाकार माव मावळली ॥ ३ ॥ निवृत्तिस्वरूप कृष्णरूप आप। विश्वीं विश्वदीप आपेंआप ॥ ४ ॥

३५४ तारक प्रसिद्ध तीर्थ तें अगाध। नामाचा उद्बोध नंदाघरीं ॥१॥ प्रकाशपूर्णता आदिमध्यें सत्ता। नातळे तो द्वैताद्वैतपणें ॥२॥ निवृत्तिसाधन कृष्णरूपें सुख । विश्वीं विश्वरूप हरि माझा ॥ ३ ॥

श्री निवृत्तिनाथ यांची आरती.

आरती निवृत्तिनाथा । पदीं ठेवूनिया माथां ॥
भक्तिभावें ओवाळीन । सदा तुझे गुण गातां ॥ध्रु०॥
जगीं अवतार धरूनियां । भक्तजन तारिले ॥
दावूनियां भक्ति-ज्ञान पंथा । भक्ताकृतार्थ केलें ॥१॥
गुण मी काय वर्णूं । न पुरे ही वाणी ॥
ठाव द्यावा चरणीं । श्रीरामा सद्‌गुरूधामा ॥२॥ ॥आ०॥

श्री सोपानदेव यांचे अभंग

१ विठ्ठल पैं सार हा जपु आमुचा । आणि त्या शिवाचा नित्यनेमु ॥ १ ॥ गोविंद श्रीहरि हेंचि तो उच्चारी । शिव चराचरीं आत्मारामु ॥ २ ॥ नामेंवीण नेणें दुजियाची मातु । गोविंदे स्मरतु शिवराणा ॥३॥ सोपानधारणा गोविंदपाठाची । कोटी पैं कुळांची कळवटी ॥ ४ ॥

२ हरि असे देहीं सर्वकाळ संपन्न । म्हणोनि चिंतन निरंतर ॥ १ ॥ हरीवीण नाहीं हरीवीण नाहीं । दिशाद्रुम पाही बिंबलसे ॥ २ ॥ हरीवीण देवो नाहीं अन्य भावो । हरि असे सर्व देहभावीं ॥ ३ ॥ सोपान सांगतु हरि सर्वत्र वसे । भाग्यवंता दिसे सर्वकाळ ॥ ४ ॥

३ गोविंद माधव हा जपु आमुचा । नाहीं प्रपंचाचा आम्हां लेशु ॥ १ ॥ गोविंदस्मरणें नित्यता पारणें । हरिनामपठणें मोक्षमुक्ति ॥ २ ॥ नलगती तीर्थें एक गोविंदु पुरे । वेगीं कृष्ण धुरें बोळंगो सदा ॥ ३ ॥ सोपान सांगत गोविंदस्मरणें । नित्यता पैं ध्यानें गोविंद ऐसें ॥ ४ ॥

४ गोपाळ अच्युत हा नाममहिमा । नित्यता पूर्णिमा आम्हां देहीं ॥ १ ॥ रामकृष्णनाम हा जप परम । ऐसा नित्य नेम सारूं रया ॥ २ ॥ वासना वोढाळ नेघों पैं बरळ । नित्यता अढळ गोपाळ सेवूं ॥३॥ सोपानसार जपतुसे नाम । दिननिशीं नेम हृदयांतु ॥४॥

५ सर्वघटीं रूप सम सारिखें आहे । म्हणोनियां ते सोय आम्हां भक्तां ॥१॥ निर्गुणीं सगुण गुणामाजीं गुण । जन तूं संपूर्ण दिससी आम्हां ॥ २ ॥ तेंचि रूप रूपस दाविसी प्रकाश । पंढरीनिवास होउनी ठासी ॥ ३ ॥ सोपानसलगी न बोलतां उगा । तुजवीण वाउगा नाहीं ठावो ॥ ४ ॥

६ मी नेणें ती भक्ति नेणें त्या मुक्ति । तुझ्या नामपंथीं मार्गु मना ॥ १ ॥ हेंचि मज चाड न करिसी आशा । तुज हृषीकेशा चिंतीतुसें ॥ २ ॥ तूंचि माझें धन जोडी हे निजाची । जननी तूं आमची जीवलगे ॥ ३ ॥ सोपान म्हणे तुजवीण नकळे । तुजमाजीं सोहळे मनें केले ॥४॥

७ रामकृष्णमूर्ति या पूजीतसें भावें । सर्व तुवां व्हावें केशीराजा ॥१॥ राम राम म्हणे नित्य काळ सदां । नेणें दुजा धंदा तुजवीण ॥२॥ माहेर आठवे करितां कामना । तुझ्या चरणीं वासना जडोनि ठेली ॥ ३ ॥ सोपान म्हणे सरतें तूजचि आवडतें । माझ्या मनोरथें तुझी आशा ॥४॥

८ कृष्णाचिया पंथें चालिलों दातारा । तंव मार्ग एकसरा तुजमाजीं ॥ १ ॥ आदि ब्रह्ममूर्ति तूंचि विष्णुस्थिती । तुज कैवल्य-पति मोल नाहीं ॥ २ ॥ अमोल्य जे वस्तु पुंडलिकठेवा । जगाचा विसांवा जनकु माझा ॥ ३ ॥ सोपान म्हणे सांकडें तुजचि सर्व कोडें । विनवितु मी वाडें चरणापाशीं ॥४॥

९ आवडीचें मार्गें प्रवृत्तीचें नेघें । नाममार्गें वोळगें निघे रया ॥१॥ नाम परब्रह्म नाम परब्रह्म । नित्य रामनाम जपीतसु ॥२॥

अंतरींच्या सुखें बाहिरिलिया वेखें । परब्रह्मसुखें जपतुसें ।। ३ ।। सोपान निवांत रामनामसुखांत । नेणें दुजी मात हरीवीण ।।४।।

१० सबाह्य कोंदलें निवांत उगवलें । रामरसें रंगलें अरे जना ।। १ ।। हरिरामकृष्ण हरिरामकृष्ण । दिनानिशीं प्रश्न मुखें करा ।। २ ।। तरा पं संसार रामनामें निरंतर । अखंड जिव्हार रामरसें ।। ३ ।। सोपान जपतु रामनामीं रतु । नित्यता स्मरतु रामकृष्ण ।। ४ ।।

११ अव्यक्ताच्या घरीं प्रकृति कामारी । निघे माजिघरीं दंडोनियां ।।१।। तैसें नका करूं प्रगट सर्वेश्वरू । हरिनाम उच्चारु जपा वाचें ।। २ ।। विज्ञानीं पै ज्ञान आटलें संपूर्ण । उभयतां चैतन्य तैसा हरि ।। ३ ।। सोपान निवांत रामनामीं रत । संसार उचित रामनामें ।। ४ ।।

१२ मोक्षालागीं धन वेंचावें नलगें । रामकृष्ण ओळंगे जपीतसु ।।१।। रामकृष्ण मुखें तया अनंत सुखें । तो जाय विशे वैकुंठभुवनीं ।।२।। वेगाचेनि वेगें जपा लागा वेगें । प्रपंच वाउगें हरिनामें ।।३।। सोपान संचित रामनामामृत । नित्यता सेवित हरिकथा ।।४।।

१३ सर्वकाळ ध्यान हरिरूप ज्याचें । तया सर्वरूप साचें जवळीं असे ।। १ ।। हरि हरि जाला प्रपंच अबोला । हरिसुखें निवाला तोचि धन्य ।। २ ।। हरि हेंचि मन संपन्न अखंड । नित्यतां ब्रह्मांड त्याचे देहीं ।। ३ ।। सोपान विदेही सर्वरूपीं बिंबतु । हरिरूपीं रतु जीवशिव ।।४।।

१४ मनाचे मवाळ हरिरूप चिंतिती । रामकृष्णमूर्ति नित्यकथा ।।१।। रामकृष्णध्यान सदा पै सर्वदा । न पवेल आपदा नाना योनी ।।२।। हरिध्यानजप मुक्त पै अनंत । जीवशिवीं रत सर्वकाळ ।।३।। सोपान प्रेमाचा आनंद हरीचा । तुटला मोहाचा मोहपाश ।।४।।

१५ हरि सुखवेषें नाचत सर्वदां । गोविंद परमानंदा हरिबोधें ।। १ ।। रामकृष्णनामीं या नामें आनंदु । नित्यता गोविंदु आम्हां

घरीं ॥ २ ॥ निर्गुण नेणों सगुण–निर्धार । सगुण आचार सर्वकाळीं ॥ ३ ॥ सोपान पादप अवघेंचि हरिरूप । हरीवीण स्वरूप नेघे चित्तीं ॥४॥

१६ चला रे वैष्णवहो जाऊं पंढरियेसी । प्रेमामृतखुण मागों त्या विठ्ठलासी ॥१॥ चालिले गोपाळ वाताती वांकुल्या । भरले प्रेमरसें मग ते वाताती टाळिया ॥ २ ॥ दिंडचा गरुडटके मृदंगाचे नाद ॥ गातातो विठ्ठलनाम करितातो आल्हाद ॥ ३ ॥ पावले पंढरी भीमा देखियेली दृष्टीं । वैष्णवांचा गजरु आनंदें हेलावली सृष्टी ॥ ४ ॥ गजरु गोपाळांचा श्रवणीं पडियेला । शंखचक्र करीं विठ्ठल सामोरा आला ॥ ५ ॥ कांसवदृष्टीं न्याहाळींतु रंगीं नाचत पैं उगला । सोपान म्हणे आम्हीं वाळुवंटी केला काला ॥ ६ ॥

१७ आणीक ऐकें गा दूता । जेथें रामनामकथा । तेथें करद्वय जोडूनि हनुमंता । सदा सन्मुख असिजे ॥ १ ॥ रामनामीं चाले घोषु । तो धन्य देशु धन्य दिवसु । प्रेमकळा महा उल्हासु । जगनिवासु निववितु ॥ २ ॥ दिंडचा पताका मृदंग । टाळ घोळ नामें सुरंग । तेथें आपण पांडुरंग । भक्तासंगें नाचत ॥ ३ ॥ तया भक्तां तिष्ठती मुक्ती । पुरुषार्थ तरी नामें कीर्ति । रामनामीं तया तृप्ती । ऐसें त्रिजगतीं यमु सांगतु ॥ ४ ॥ ज्या नामे शंकर निवाला । गणिका अजामिळ पद पावला । अहिल्येचा शाप दग्ध जाला । तोचि पान्हा दिधला पांडुरंगें ॥५॥ चित्रगुप्त म्हणती यमा । काय करावें गा धर्मा । लोक रातेल रामनामा । पुरुषोत्तमा विठ्ठल देवा ॥ ६ ॥ कळिकाळ दाटुगें नाम । रुद्रें धरिलें महा प्रेम । त्रिभुवनीं विस्तारेल सप्रेम । रामनाम उच्चारी यम । तोही रतला जाणा ॥७॥ ऐसें नाम अगाध बीज । उच्चारी तो होय चतुर्भुज । सोपान म्हणे हें गुज । उमाशंकरदेवाचें ॥ ८ ॥

१८ नाहीं नाहीं भान न दिसे प्रपंच । रोहिणी आहाच मृगजळ ॥१॥ तुटलासे सांठा वासना चोखाळ । दिननिशीं फळ राम झाला ॥ २ ॥ रामेंविण दुजें नाहीं पैं होविजे । बोलतु सहजें वेदु जाणा

॥३॥ निवृत्ति खुणावी ज्ञानदेवा हरि। सोपान झडकरी झोंबियेला ॥ ४ ॥

१९ काढलें कुटाळ वासनाबळ। सर्व हा गोपाळ भरियेला ॥१॥ गेला पै परतें शरीर हें रितें। नाशिवंत भूतें दूरी केलीं ॥ २ ॥ स्थावरजंगम स्थावरिला राम। सर्वगतशाम निःसंदेहें ॥ ३ ॥ सोपान विनटे परब्रह्म घोटे। प्रपंच सपाट निवटियेला ।४॥

२० राम सर्वोत्तम या नामें निखळ। जन हें सफळ दिसताहे ॥१॥ भिन्न नाहीं दुजें सर्व आत्माराज। नाचतातो भोज योगीराज ॥२॥ मातापिता देव गृहदाराजन। सर्व जनार्दन सर्वांरूपीं ॥३॥ सोपान खेचर ब्रह्म माजिवडें। ब्रह्मांडाएवढें आत्माराम ॥४॥

२१ दुजेपणीं ठाव द्वैत तें फेडिलें। अद्वैत बिंबलें तेजोमय ॥१॥ तेजाकार दिशा बिंबीं बिंब एक। निवृत्तीनें चोख दाखविलें ॥ २ ॥ निमाली वासना बुडाली भावना। गेली ते कल्पना ठाव नाहीं ॥ ३ ॥ सोपान नैश्वर परब्रम्ह साचार। सेवित अपार नामघोटें ॥ ४ ॥

२२ हरिविण दुजें न देखे चित्त माझें। म्हणोनि सहजें विचरतु ॥१॥ सर्व हरि हरि तो माझा कंवारी। दुजी भरोवरी नेघों आम्हीं ॥ २ ॥ राम हा सकळ सर्व आम्हां आहे। दुजें तें न साहे परब्रम्हीं ॥ ३ ॥ सोपान सलगी विनवितो तुम्हां। सर्व हा परमात्मा आम्हां दिसे ॥ ४ ॥

२३ हरिविण नाहीं देहादिक मती। श्रुति त्या संपत्ति जया रूपीं ॥ १ ॥ हरि हाचि सर्व उपनिषदभाव। रोहिणीची माव जनीं दिसे ॥२॥ सर्वघटीं राम जीवशिवसम। सर्वरूपें ब्रम्ह भरलें सदां ॥ ३ ॥ सोपान निकट परब्रम्ह सेवी। सर्व हा गोसावी विठ्ठलराज ॥ ४ ॥

२४ आम्हीं नेणों माया नेणों तेही काया। ब्रम्ह लवलाह्या आम्हांमाजीं ॥ १ ॥ मीतूं गेलें पूर्णीं। वासना ते जनीं ब्रम्ह जाली

।।२।। जीवशिवभाव आपणचि देव । केला अनुभव गुरुमुखें ।। ३ ।। सोपानब्रह्म वर्ततसे सम । प्रपंचाचा भ्रम नाहीं नाहीं ।।४।।

२५ दिन व्योम तारा ग्रहण शेखीं । एक हृषीकेशी सर्व आम्हां ।। १ ।। ब्रम्हेंविण नाहीं रिता ठावो पाहीं । निवृत्तीच्या ठायीं बुडी देत ।। २ ।। सर्व हें निखळ आत्माराम सर्व । नाहीं देहभाव विकल्पता ।। ३ ।। सोपाननिकट गुरुनामें पेठ । नित्यता वैकुंठ जवळी असे ।।४।।

२६ पाहोत न नटे मन तिये वाटे। बोलणेंचि खुंटे बोलणेंपणें ।। १ ।। परतल्या श्रुति पडियेलें मौन्य । शास्त्र तें संपन्न नेणें तया ।।२।। गेला तो आचार अवघाचि विचार । परेपरता पर परब्रह्म ।।३।। सोपान दयाळ गुरुनामें बळ । आपण निखळ आपरूपें ।।४।।

२७ आपरूप हरि आपणचि देव । आपणचि भाव सर्व जाला ।। १ ।। सर्व हरिहर बाह्य अभ्यंतरीं । एक चराचरीं आत्माराम ।।२।। सर्वकाळ सम नाहीं तेथें विषम । आपणचि राम सर्वज्योती ।।३।। सोपान तिष्ठत रामनामलीन । मन तेथें मौन एकपणें ।।४।।

२८ निकाम निश्चळ निश्चित स्वरूप । तेथें निर्विकल्प मन गेलें ।। १ ।। ध्येय गेलें ध्यान ध्याता माजीं पूर्ण । आपण सनातन होऊनि ठेला ।।२।। निर्गुणनिरालंबनिर्विकारफळ । आपणचि सकळ होऊनि ठेला ।। ३ ।। सोपान जिव्हाळें मनाचें तें आळें । परब्रह्म सांवळें तयामाजीं ।।४।।

२९ ज्ञानदेवीं आन नाहीं तेथें भिन्न । प्रपंचाचें भरण तेथें नाहीं ।।१।। स्वरूपाची खूण होऊनि सफळ । भोगी सर्वकाळ सच्चित्सत्ता ।।२।। आत्मापरमात्मा भेदाभेदद्वंद्व । एकतत्व अभेद जनीं वनीं ।।३।। सोपानदीपनदीपीं तें जीवन । तयामाजीं मन पक्व जालें ।। ४ ।।

३० वैकुंठ सगळें न करूं आगळें । मन ब्रह्ममेळें एक ठेलें ।।१।। उपमे वैकुंठ ब्रह्म हें तत्वबीज । सूचना अखंड सर्वभूतीं ।।२।। उदयो

अस्तु परिमाण ब्रह्म । चंद्रसूर्यनेम हारपले । ।३ ।। सोपान तो क्षेत्रीं जन हेंचि क्षेत्र । तेथें तो विचित्र हरपला ।। ४ ।।

३१ शांति दया क्षमा तेथील उपाया । निर्गुणीं ते माया आपरूप ।।१।। ज्योतिरूप छाया सर्व हें निर्गुण । आत्माराम भिन्न नाहीं नाहीं ।।२।। मौनें परे मिठी पश्यंतीसी नुठी । मध्यमेच्या बेटीं खुंटे तारूं ।। ३ ।। सोपानवैखरी देहामाजीं भरी । पूर्ण तो श्रीहरि बिंबीं बिंब ।।४।।

३२ नादब्रह्मुसे नादरूप वसे । तैसा जनीं दिसे आत्मपणें ।।१।। बाहेर साबडा आत्मा दिसे घडा । मातीचा वेढा जीवनालागीं ।।२।। तैसें हें शरीर आत्मपणें नीट । मन हें निकट चोखाळपणें ।। ३ ।। सोपान साजिरें ब्रह्म ते गोजिरें । जीवन साकार ब्रह्महेतु ।। ४ ।।

३३ नादरसी लीन ब्रह्म सामावलें । त्यामाजीं सानुलें मन चोख ।।१।। मन हें निकट ब्रह्मपणें चोख । ब्रह्मीं ब्रह्म लेख एकपणें ।।२।। साशंकित गावो जाला परिमाण । घटमठा दिन हारपला ।। ३ ।। सोपान सोपारे निरालंब निर्धारें । नंदाचें गोजिरें माजीं खेळे ।।४।।

३४ नादरूपठसा निरालंब जाला । सगुणीं उदेला तेजाकार ।।१।। रूप तेजीं आपरूप काजीं । जीवशिव भोजीं नांदताती ।।२।। राहतें पाहतें जिवातें पोखितें । आपणचि उखितें दिसे एक ।। ३ ।। सोपानीं नलगे प्रपंचवियोग । ब्रम्हार्पणभोग नुरे तोही ।। ४ ।।

३५ पाहणें परिसणें नादरूपीं गेलें । निराकार ठेलें एकतत्त्वेंशीं ।।१।। एकतत्त्वेंशीं हरि एकरूप माझा । भिन्नभाव दुजा नाहीं नाहीं ।। २ ।। संग परिकर सांपडला आम्हां । सर्व आत्माराम पूर्णपणें ।।३।। सोपान देव्हडें मन माजिवडें । ब्रह्मांड एवढें गिळीयेले ।।४।।

३६ आत्मरूप सुख आत्मपणें चोख । निर्गुणीचें चोख सगुण जालें ।। १ ।। रूप अरूप रूपासाजीं सर्व । रूपीं भावाभाव नाठवती ।।२।। बुडालें सगुण नाहीं मीतूंपण । अंतरींची खूण मावळली ।।३।। सोपान गुरूतें ब्रह्म पुरतें । पुसोनि आरुतें ठाकीयलें ।। ४ ।।

३७ उघडी दृष्टि करी इंद्रियांसकट । वैकुंठीची वाट पंढरी जाण ॥१॥ दृष्टिभरी पाहे विठ्ठल दैवत । पूर्ण मनोरथ विठ्ठलदेवें ॥२॥ हाचि मार्ग सोपा जनांसी उघड । विषयाचें जाड टाकीं परतें ॥३॥ सोपान म्हणे गुंफिसी सर्वथा । मग नव्हे उलथा भक्तिपंथें ॥ ४ ॥

३८ पृथ्वी सोंवळी आकाश सोंवळें । मन हें वोवळें अभक्तांचें ॥ १ ॥ ब्रम्ह हें सोंवळें न देखों वोवळें । असों खळें मेळें ईये जनी ॥२॥ ब्रम्हाड पंढरी सोंवळी हे खरी । तारीसी निर्धारीं एका नामें ॥ ३ ॥ सोपान अखंड सोंवळा प्रचंड । न बोले वितंड हरीविण ॥ ४ ॥

३९ मन आधीं मुंडीं वासनेतें खंडीं । विठ्ठल ब्रह्मांडीं एक आहे ॥ १ ॥ मन हें सोंवळें सदा शौच करी । तुज निरंतरी हरि पावे ॥ २ ॥ विवेकवैराग्य ज्ञानाचें सौभाग्य । सोंवळा आरोग्य हरि देख ॥ ३ ॥ सोपान नेणें सलगीचा सोंवळा । नित्य वेळोवेळां स्मरे हरि ॥ ४ ॥

४० शरीर निर्मळ वासना टवाळ । कां रे तूं बरळ भक्तीवीण ॥१॥ सर्व ब्रह्म हरि नेणसि सोंवळें । एकाचि गोपाळें जनवन ॥२॥ आपपृथ्वीतेजवायु आणि व्योम । पंचभूतीं सम वर्ततसे ॥३॥ सोपान म्हणे गुरूचा उपदेश शुद्ध । तरीच वासना प्रबुद्ध तया नरा ॥ ४ ॥

४१ सागरींचें तोय जगा निवारितु । मागुतें भरित पूर्णपणें ॥१॥ तैसे आम्ही दास तुज माजीं उदास । तूं आमचा निवास सर्व देवा ॥ २ ॥ तुजमाजीं विरों सुखदुःख विसरों । तुझ्या नामें तरों येचि जन्मीं ॥३॥ सोपान निकट बोलोनि सरळ । तुष्टला गोपाळ अभय देत ॥ ४ ॥

४२ मी माझी कल्पना पळाली वासना । जनीं जनार्दना सेवीतुसे ॥ १ ॥ तूं तंव संपन्न आमुचें हो धन । सांगितली खूण निवृत्तिदेवीं ॥२॥ तुजमाजीं प्रेम गेलें सप्रेमें । जपव्रतनेम हारपले ॥३॥ सोपान सगळा न दिसे इहीं डोळां । तूंचि बा गोपाळा आत्माराम ॥४॥

४३ तुझा तूंचि थोर तुज नाहीं पार । आमुचा आचार विठ्ठल देवो ॥ १ ॥ आपीं सधर सर्व हा श्रीधर । सर्व कुळाचार पांडुरंग ॥ २ ॥ नदिसे दुसरें निर्धारितां खरें । श्रीगुरुविचारें कळलें आम्हां ॥ ३ ॥ सोपान म्हणे रखुमादेवीवर । तूंचि आमुचें पर कुळवटीं ॥ ४ ॥

४४ हरिविण दुजें नावडे पै दैवत । जरी समर्थ बोले सृष्टि ॥ १ ॥ हरिराम गोविंद नित्य हाचि छंद । हृदयीं आनंद प्रेमबोधु ॥ २ ॥ हरि हेंचि दैवत समर्थ पैं आमुचें । बोलणें वेदांचें बोलती मुनी ॥३॥ सोपान अलगटु नामपाठ वाचे । नित्य विठ्ठलाचे चरण हृदयीं ॥ ४ ॥

४५ हरीवीण भावो न धरावा पोटीं । सर्वभावें सृष्टि एका तत्वें ॥ १ ॥ तत्वतां श्रीहरि सर्वांघटीं आहे । उभारोनि बाहे वेद बोले ॥ २ ॥ हरीवीण नाहीं जीवशिव पाही । शिवाच्या हो देहीं आत्मा हरि ॥ ३ ॥ सोपान म्हणें हरीवीण नाहीं तत्व । हरि हाचि सर्वत्र सर्वां वसे ॥ ४ ॥

४६ हरि नांदे देहीं ऐसा भावो आहे । परतोनि पाहे अरे जना ॥१॥ परतलिया दृष्टि चैतन्याची सृष्टि । नामेंचि वैकुंठीं पावे जना ॥ २ ॥ हा बोध श्रीरंगें अर्जुना उपदेशु । सर्व हृषीकेशु सर्वांरूपीं ॥ ३ ॥ सोपानधारणा हरि नांदे सर्वत्र । त्याचेंचि चरित्र क्षरलेंसे ॥ ४ ॥

४७ हरि असे देहीं हाचि भावो खरा । वायां तूं सैरा धांवूं नको ॥ १ ॥ धांवतां अवचटें पडशील व्यसनीं । संसारघसणीं योनिमाळे ॥ २ ॥ हरि हेंचि ध्यान निरंतर करी । बाह्य अभ्यंतरीं एकु राम ॥३॥ सोपान म्हणे राम नांदे सर्वांघटीं । विश्वीं जगजेठीं क्षरलासे ॥ ४ ॥

४८ हरिनाम जपें सहस्त्रवरि सोपें । जातील रे पापें अनंतकोटी ॥ १ ॥ हरिवीण नाम नाहीं पां रे सार । दुसरा विचार करूं नको

।।२।। हरिध्यान चोख पवित्र परिकर । नित्यता शंकर हरिध्यानी ।। ३ ।। सोपान म्हणे हरि जप करा रे सर्वथा । न पावाल व्यथा भवजाळीं ।। ४ ।।

४९ ज्याचे मुखीं हरि तोचि धन्य जगीं । तरला पै वेगीं वेदु बोले ।। १ ।। हरि हाचि आम्हां तत्त्व पैं सोहपें । हरितील पापें हरिनामें ।। २ ।। वैकुंठींचें सुख नलगे पैं चित्तीं । हरि हेचि मूर्ति विठ्ठल ध्यावी ।।३।। याचेनि स्मरणें कैवल्य साचार । सोपानविचार हरि जपे ।। ४ ।।

मुक्ताबाईचे अभंग

१ सर्वी सर्वसुख अहंतेचि दुःख । मोहममताविष त्यजीयेले ।।१।। साधकबाधक करूनि विवेक । मतिमार्गतर्क शोधियेला ।।२।। सर्व-तीर्थ हरि दुधाळु धेनुवा । वोळला कणवा चातकाचा ।।३।। सूक्ष्म मार्ग त्याचा भक्त देही मायेचा । आकळावयाचा सत्व धरी ।।४।। वेद जंव वाणी श्रुति रूपें कहाणी । ऐकों जाय कर्णी तंव परता जाय ।।५।। मुक्ताई सोहंभावें तनु भरलें दिसे देवें । मूर्तामूर्त सोहंवे हरी घोटी ।। ६ ।।

२ करणें जंव कांहीं करूं जाये शेवट । तंव पडे आडवाट द्वैत-भावें ।।१।। राहिलें करणें नचले पैं कर्म । हरीविण देहधर्म चुकताहे ।।२।। मोक्षालागीं उपाय करितोसि नाना । तंव साधनीं पतना पडों पाहे ।।३।। मुक्ताई करि हरिश्रवणपाठ । तेणें मोक्षमार्ग नीट सकळ साधे ।। ४ ।।

३ ऊर्णाचिया गळां बांधली दोरी । पाहों जाय घरीं तंव तंतु नाहीं ।।१।। तैसें झालें बाई जंव एकत्व नाहीं । दुजी जंव साई तंव हें अंध ।। २ ।। ऐसी मी वो अंध जात होतें वायां । प्रकृति सावया

पावली तेथें ॥ ३ । मुक्ताई सावध करि निवृत्तिराज । हरिप्रेम उमज एकतत्वें ॥ ४ ॥

४ शांतिक्षमा वसे देहीं देव पैसे । चित्त समरसें मुक्तमेळु ॥१॥ निर्गुणें उपरमु देव पुरुषोत्तमु । प्रकृतिसंगमु चेतनेचा ॥२॥ सज्ञानीं दिवटा अज्ञानीं तो पैठा । निवृत्तीच्या तटा नेतु भक्ता ॥ ३ ॥ मुक्ताई दिवस अवघा हृषीकेश । केशवेंविण वास शून्य पैसे ॥४॥

५ प्रकृति निर्गुण प्रकृति सगुण । दीपें दीप पूर्ण एका तत्वें ॥१॥ देखिलें गे माये पंढरी पाटणीं । पुंडलिका आंगणीं विठ्ठलराज ॥२॥ विज्ञानेंसि तेज सज्ञानेंसि निज । निर्गुणेंसि चोज केलें सये ॥ ३ ॥ मुक्ताई तारक सम्यक विठ्ठल । निवृत्तीनें चोखाळ दाखविलें ॥४॥

६ शून्यापरतें पाही तंव शून्य तेंही नाहीं । पाहाते पाहोनि ठायीं ठेवियलें ॥१॥ कैसा गे माये हा तारकु दिवटा । पंढरी वैकुंठा प्रगटला ॥२॥ नकळे याची गति आदिमध्यअंतीं । जेथें श्रुति नेति नेति प्रगटल्या ॥ ३ ॥ मुक्ताई सप्रेम विठ्ठलसंभ्रम । शून्याहि शून्यसम तेजबाज ॥ ४ ।

७ प्रारब्ध संचित आचार गोमटे । निवृत्तितटाकें निघालों आम्हीं ॥१॥ मुळींचा पदार्थ मुळींच पैं गेला । परतोनि अबोला संसारासी ॥२॥ सत्यमिथ्याभाव सत्वर फळला । हृदयीं सामावला हरिराज ॥३॥ अव्यक्त आकार साकार हे स्फूर्ति । जीवशिवप्राप्ति ऐसें केलें ॥ ४ ॥ सकामनिष्कामवृत्तीचा निज फेर । वैकुंठ आवार दाखविलें ॥५॥ मुक्तलग मुक्त मुक्ताईचें तट । अवघेंचि वैकुंठ निघोट रया ॥ ६ ॥

८ नामबळें देहीं असोनि मुक्त । शांति क्षमा चित्त हरिभजनें ॥१॥ दया धरा चित्तीं सर्वभूतीं करुणा । निरंतर वासना हरिरूपीं ॥२॥ माधव मुकुंद हरिनाम चित्तीं । सर्व पैं मुक्ति नामपाठें ॥३॥ मुक्ताईचें धन हरिनामें उच्चारु । अवघाचि संसारु मुक्त केला ॥ ४ ॥

९ सर्वरूपीं निर्गुण संचलें पै सर्वदां । आकार संपदा नाहीं तया ।।१।। आकारिती भक्त मायामय काम । सर्वत्र निःसीम अतरीं आहे ।। २ ।। वृत्तीचा उच्छेदु निवृत्ति तस्वतां । सर्वही समता सांगितली ।। ३ ।। मुक्ताई अवीट मुक्तपंथरत । जीवीं शिवीं अनंत तत्वविद ।। ४ ।।

१० सहस्रदळीं हरि आत्मा हा कुसरी । नांदे हा भीतरीं अलिप्त सदां ।।१।। रविबिंब बिंबे घटमठीं सदा । तें नातळे पैं कदां तैसा आत्मा ।।२।। अलिप्त श्रीहरि सेवी कां झडकरी । सेवितां लवकरी हरीच हो आल ।।३।। चंदनाच्या दृतीं वेधल्या वनस्पती । तैसें आहे संगती या हरिपाठे ।। ४ ।। मुक्ताई चिंतीत चिंतामणी चित्तीं । इच्छिलें पावती भक्त सदां ।। ५ ।।

११ देउळाच्या कळसीं नांदे एक ऋषी । तया घातली पुशी योगेश्वरीं । दिवसां चांदिणें रात्रीं पडे उष्ण । कैसेंनि कठिण तत्व जालें ।। २ ।। ऋषी म्हणे चापेंकळि काळ पैं कापे । प्रकाशदीपें निघोनि जाये ।। ३ ।। ठायीं ठायीं असे पाहतां न दिसे । मनाच्या धारसें एक होय ।। ४ ।। एकएकलें वायांचि पैं गुंतले । मुक्त पै वाहिलें सहज असे ।। ५ ।। वैकुंठ अविट असोनि प्रगट । वायांची आडवाट मुक्ताई म्हणें ।। ६ ।।

१२ अलिप्त संसारीं हरि नामपाठें । जाईजे वैकुंठें मुक्तलग ।। १ ।। हरिविण मुक्त नकरी हो सर्वदां । संसारआपदा भव तोडी ।। २ ।। आशेच्या निराशीं अचेतना मारी । चेतविला हरि आपरूपें ।। ३ ।। मुक्ताई जीवन्मुक्तचि सर्वदा । अभिन्न पैं भेदा भेदियलें ।। ४ ।।

१३ अविट न विटे हरीचे हे गुण । सर्व सनातन ध्यातां रूपें ।।१।। साध्य हें साधन हरिरूपें ध्यानें । रामकृष्णकीर्तनें मुक्त आम्हीं ।।२।। असंगेंचि नटु नटलों पैं साचें । नाहीं त्या यमाचें भय आम्हां ।। ३ ।। मुक्ता पूर्णता मुक्ताई लाधली । साधन दिधली चांगयासी ।। ४ ।।

१४ आदिमध्यऊर्ध्व मुक्त हरि भक्त। सबाह्य अंतरीं हरि एकु ॥ १ ॥ नलगती तीर्थें हरिरूपें मुक्त। अवघेंचि सूक्त जपियेलें ॥ २ ॥ ज्याचे नामें मुक्त पैं जडमूढ। तरले दगड समुद्रीं देखा ॥ ३ ॥ मुक्ताई हरिनामें सर्वदां पैं मुक्त। नाहीं आदिअंत उरला आम्हां ॥ ४ ॥

१५ मुक्तपणें ब्रीद बांधोनीयां द्विज। नेणती ते बीज केशवहरि ॥१॥ ज्याचेनि मुक्तता सर्वही पैं मुक्त। करूनियां रत न सेविती ॥ २ ॥ वेद बोलियेले ब्रह्मार्पणें भावें। सदा मुक्त व्हावें अरे जना ॥३॥ मुक्ताई मुक्त हरिनाम सेवीत। अवघेचि मुक्त सेविता हरि ॥ ४ ॥

१६ मुक्तामुक्त दोन्ही नाइकतो कर्णीं। हरिनामपर्वणी सदाकाळ ॥ १ ॥ नाहीं काळ तेथें आम्हां वेळ कैंची। हरिनामछंदाची गोडी थोरी ॥२॥ नाना विघ्नबाधा नाइकों आम्हीं कदा। निरंतर धंदा रामकृष्ण ॥३॥ मुक्तपणें मुक्त मुक्ताई पैं रत। हरिनाम स्मरत सर्व काळ ॥ ४ ॥

१७ मुक्त पैं अखंड त्यासीं पैं फावलें। मुक्तचि घडलें हरीच्या पाठें ॥१॥ रामकृष्ण मुक्त जाले पैं अनंत। तरले पतीत युगानुयुगीं ॥ २ ॥ कृष्ण नामें जीव झाले सदाशिव। वैकुंठ राणीव मुक्त सदा ॥३॥ मुक्ताई संजीवन मुक्त मुक्तिकोडें। जालें पैं निवाडें हरिरूप ॥ ४ ॥

१८ भजनभावो देहीं नित्य नामपैठा। नामेंचि वैकुंठा गणिका गेली ॥१॥ नाममंत्र आम्हां हरिरामकृष्ण। दिनदिशीं प्रश्न मुक्त-मार्गु ॥ २ ॥ नामचि तारकु तरले भवसिंधु। हरिनामछंदू मंत्रसार ॥३॥ मुक्ताई चिंतन हरिप्रेम पोटीं। नित्य नाम घोटी अमृत सदा ॥ ४ ॥

१९ नाममंत्रें हरि निजदासां पावे। ऐकोनी ध्यावे झडकरी ॥ १ ॥ सुदर्शन करीं पावे लवकरी। पांडवां साहाकारी श्रीकृष्ण

रया ॥२॥ निजानंद दावी उघडें पैं वैकुंठ । नामेंचि प्रगट आम्हां-लागीं ॥ ३ ॥ मुक्ताई जीवनन्मुक्त हा संसार । हरि पारावर केला आम्हीं ॥४ ॥

२० अंतरबाह्य निकें सर्व इंद्रियांचें चोज । निजीं निजबीज एकतत्व ॥ १ ॥ आदि नाहीं अनादि नाहीं । तें रूप पाहीं अविट बाईये ॥ २ ॥ मुक्ताई संजीवन तत्वतां निर्गुण । आकार सगुण प्रपंचींचा ॥ ३ ॥

२१ चित्तासी व्यापक व्यापूनि दूरी । तेंचि माजीघरीं नांदे सदां ॥ १ ॥ दिसे मध्य सुख मुक्तलग हरि । शांति वसे घरीं सदोदित ॥ २ ॥ नाहीं या शेवट अवघाची निघोट । गुरुतत्वें वाट चैतन्याची ॥ ३ ॥ मुक्ताई संपन्न मुक्त पै शेजुलें । सर्वत्र उभविलें मुक्त चोख ॥ ४ ॥

२२ परब्रह्मी चित्त निरंतर धंदा । तया नाहीं कदां गर्भवास ॥ १ ॥ उपजोनीं जनीं धन्य ते योनी । चित्त नारायणीं मुक्तलग ॥२॥ अव्यक्त पै व्यक्ति चित्तासीं अनुभव । सर्व सर्वीं देव भरला दिसे ॥३॥ ज्ञेय ज्ञाता ज्ञान उन्मनों विज्ञान । चित्त नारायण जालें त्याचें ॥४॥ आदि अंतीं हरि सर्व त्याचा जाला । परतोनी अबोला प्रपंचेसी ॥ ५ ॥ मुक्ताईचें चित्त निरंतर मुक्त । हरि हेंचि संचित आम्हां घरीं ॥ ४ ॥

२३ मुक्तलगचित्तें मुक्त पै सर्वदा । रामकृष्णगोविंदा वाचे नित्य ॥ १ ॥ हरि हरि छंदु तोडी भवकंदु । नित्य नामानंदु जपे रया ॥२॥ सर्वत्र रूपडें क्षरलेंसे दृश्य । ज्ञाता ज्ञेय भास हरीमाजीं ॥३॥ मुक्ताई सधनरूप हरिचित्तीं । संसारसमाप्ति हरीच्या नामें ॥ ४ ॥

२४ मुक्तपणें सांग देवो होय देवांग । मीपणें उद्वेग नेघे रया ॥ १ ॥ वाउगें मीपण आथिलें प्रवीण । एक नारायण तत्व खरें ॥ २ ॥ मुक्तामुक्ती दोन्ही करी कां रे शिराणी । द्वैताची कहाणी

नाहीं तुज ॥३॥ मुक्ताई अद्वैत द्वैतीं द्वैतातीत। अवघाचि अनंत दिसे देहीं ॥ ४ ॥

२५ मनें मन चोरी मनोमय धरी। कुंडली आधारीं सहस्रदळीं ॥१॥ मन हें वोगरु आदि हरिहरु। करी पाहुणेरु आदिरूपा ॥२॥ साविया विसरू घेसील पडिभरु। गुरुकृपा विरु विरे सदा ॥ ३ ॥ मुक्ता मुक्ति चित्तें गुरुमार्गं विते। पावन त्यरिते भावीं भाव ॥४॥

२६ विश्रांति मनाची निजशांति साची। मग त्या यमाची भेटी नाहीं ॥ १ ॥ अधिकारी मन मग सारी स्नान। रोकडेंचि साधन आलें हातां ॥२॥ साधिलें साधन नित्य अनुष्ठान। चित्तीं नारायण मंत्र जपे ॥ ३ ॥ मुक्ताई प्रवीण नारायण धन। नित्य मंत्रस्नान करी वेगीं ॥४॥

२७ पूजा पूज्यवित्तें पूजक पैं चित्तें। घाली दंडवतें भावशीळ ॥१॥ चंपकसुमनें पूजी कातळीनें। धूपदीप मनें मानसीं कां ॥२॥ भावातीत भावो वोगरी आरावो। पाहुणा पंढरीरावो हरी माझा ॥ ३ ॥ मुक्ताई संपन्न विस्तारूनि अन्न। सेवी नारायण हरिराजा ॥ ४ ॥

२८ देउळीचा देवोघरभरी भावो। कळसेंवीण वावो जातु असें ॥१॥ जाताति वाउगे नटनाट्यसोंगें। चित्त अनुरागें भजती ना ॥२॥ असोनि न दिसें उगयाचि पिसें। घेती वायां वसे सज्जनेंवीण ॥३॥ रावो रंक कोहं न म्हणेचि सोहं। साकारलें अहं नकळे तया ॥४॥ भ्रांतीचेनि भूली वायांचि घरकुली। माया आड ठेली अरे रया ॥ ५ ॥ मुक्ताई परेसि दुभतें चहूंसी। सत्रावी सर्वरसीं एका देवें ॥ ६ ॥

२९ आदिमध्यअंतु न कळोनि प्रांतु। असे जो सततु निजतत्वें ॥ १ ॥ कैसेनि तत्वतां तत्व पैं अनंता। एकतत्व समता आपेंआप ॥२॥ आप जंव नाहीं पर पाहासी काई। विश्वपणें होई निजतत्वीं ॥३॥ माजीं मजवटा चित्त नेत तटा। परब्रम्हवैकुंठा चित्तानुसारें

॥४॥ मुक्ताई सांगाती मुक्तनामपंक्ति । हरिनामें शांति प्रपंचाची ॥ ५ ॥

३० व्यक्त व्यक्तीचें रूपस मोहाचें। एकतत्व दीपाचें हृदयीं नांदे ॥ १ ॥ चांगया फावलें फावोनि घेतलें । निवृत्तीनें दिधलें आमुच्या करीं ॥ २ ॥ आदिमध्य यासी सर्वत्र निवासी। एकरूपें निशी दवडितु ॥ ३ ॥ मुक्ताई पूर्णता एके रूपें चित्ता। आदिअंतु कथा साधियेली ॥४॥

३१ पूर्णपणें सार अविट आचार। सारासारविचार निजतेजें ॥ १ ॥ निर्गुणीं आकार सर्वत्र साकार। एकरूपें विचार निजतेजें ॥२॥ मुक्ताई चैतन्यें अवघेचि घन। आदिअंतुखुण निवृत्तीची ॥३॥

३२ जेथें जें पाहे तेथें तें आहे। उभारोनि बाहे वेद सांगे ॥१॥ सोमकांतीं झरा कोठील दुसरा। तत्वीं तत्व धरा निजदृष्टीं ॥२॥ हेतुमातु आत्मा अवघाचि परमात्मा। सोहंभावें सोहं आत्मा सर्वी असे ॥३॥ मुक्तलगखुण मुक्ताई प्रमाण। देहीं देहो सौजन्य निज तेजें ॥४॥

३३ दिवसां शीतळ निशीयेसी बरळ। अधःऊर्ध्व केवळ निजबीज ॥ १ ॥ या आदि नाहीं अनादि माहीं। कैचा मोहो प्रवाहीं दिसेचिना ॥ २ ॥ शक्तीचे संपुष्टीं मुक्तामुक्त घट। अवघें वैकुंठ दिसताहे ॥ ३ ॥ मुक्ताईपरिपाक अवघें रूप एक। देखिलें सम्यक सोहंभावें ॥ ४ ॥

३४ आदिअंतु हरि सर्वांघटीं पूर्ण। जाणोनि संतजन प्रेम भरित ॥ १ ॥ रामनाम चित्तें प्रेम वोसंडत। नित्यानित्य तृप्त हरिभक्ति ॥ २ ॥ शांतिक्षमादया सावध पैं चित्त। आनंदें डुल्लत सनकादिक ॥ ३ ॥ मुक्ताई म्हणे नाम श्रीहरीचें जोडी। नित्यता आवडी चरणसेवे ॥४॥

३५ निर्गुणाची सेज सगुणाची बाज। तेथें केशीराज पहुडले ॥१॥ कैसें याचें करणें दिवसां चांदिणें। सांवळें उटणें एका तत्वीं

॥ २ ॥ नाहीं या ममता अवघीच समता । आदिअंतु बिंबता नलगे वेळु ॥ ३ ॥ मुक्ताई सघन सर्वत्र नारायण । जीवशिवसंपन्न एका तत्वें ॥ ४ ॥

३६ मुक्तामुक्तकोडें पाहिलें निवाडें । ब्रह्मांडाएवढें महत्तत्व ॥१॥ निजतत्व आप अवघाचि पाक । एका रूपें दीपक लावियेला ॥ २ ॥ आदि मध्य निज निर्गुण सहज । समाधि निजतेज आत्मारामू ॥ ३ ॥ मुक्ताईचें धन आत्माराम खुण । देखिलें निदान हृदयघटीं ॥४॥

३७ विस्तारूनि रूप सांगितलें तत्वीं । कैसेनि परतत्वीं वोळखी जाली ॥ १ ॥ सोहंभावठसा कोणते पेठा । उभाउभी वाटा कैसा जातु ॥ २ ॥ या नाहीं सज्ञान हा अवघाचि ज्ञान । आपरूप धन सर्वांरूपीं ॥ ३ ॥ मुक्ताई मुक्तता सर्वपणें पुरता । मुक्तामुक्ति अपैता निजबोधें ॥४॥

३८ उजियेडु कोडें घेतसों निवाडें । आपुलिये चाडें जीवनळा ॥१॥ एकरूप दिसें सर्वांघटीं भासें । एक हृषीकेशें व्यापियेलें ॥२॥ त्रिपुटी भेदूनी सर्वत्र गामिनी । एका रूपें मोहिनी तेही सदा ॥३॥ नित्यता उन्मत्त अवघेंचि भरित । एकतत्वें भावित सोहंभावें ॥४॥ मुक्ताई सांगती कैसेनि गुंपती । मायादेवीसमाप्ति निजतत्वीं ॥५॥

३९ मुक्तजीव सदा होती पैं नामपाठें । तेंचि रूप इटे देखिलें आम्ही ॥ १ ॥ पुंडलिकें विठ्ठल आणिला पंढरी । आणुनी लवकरी तारिले जन ॥ २ ॥ ऐसें पुण्य केलें एका पुंडलिकेंची । निरसिली जनाची भ्रमभुली ॥ ३ ॥ मुक्ताई चिंतनें मुक्त पैं जाली । चरणीं स्थिरावली हरिपाठें ॥४॥

४० नादाबिंदा भेटी जे वेळीं पैं जाली । ऐशी एकी बोली बोलतों जीव ॥१॥ उगेचि मोहन धरुनि प्रपंचीं । त्यासी पैं यमाची नगरी आहे ॥२॥ जीवजंतु जड त्यासी उपदेशीं । त्यासी गर्भवासी

घाली देवो ।। ३ ।। मुक्ताई श्रीहरि उपदेशी निवृत्ति । संसार पुढती नाहीं आम्हां ।। ४ ।।

४१ आधीं तूं मुक्त होतासी रे प्राणिया । परी वासने पापीणिया । नाडिलासी । आधींचें आठवी मग घेई परी । हरिनाम जिव्हारी मंत्रसार ।। १ ।। आदि मध्य हरि उर्ध्व पै वैकुंठ । जाईल वासना हरि होईल प्रगट ।। २ ।। एक तत्व धरी हरिनाम गोड । येर तें काबाड विषय ओढी । नाम तें सांडी मासनापापिणीं । एक नारायणीं चाड धरी ।। ३ ।। मुक्ताई मुक्तलग सांडिली वासना । मुक्तामुक्ती राणा हरिपाठें ।। ४ ।। नामाचे निर्धांटें जळती पापराशी । न येती गर्भवासीं अरे जना ।।५।।

४२ गुंगी उडाली आकाशीं । तिणें गिळिलें सूर्यासी ।।१।। थोर नवलाव जाहला । वांझे पुत्र प्रसवला ।।२।। विंचु पाताळसी जाय । शेष माथां वंदी पाय ।। ३ ।। माशी व्याली घार झाली । देखोनि मुक्ताई हांसली ।।४।।

क्षेपक (ताटीचे) अभंग

१ योगी पावन मनाचा । साही अपराध जनाचा ।। १ ।। विश्वरागें झाले वन्ही । संतें सुखें व्हावें पाणी ।। २ ।। शब्द शास्त्रें झाले क्लेश । संतीं मानावा उपदेश ।। ३ ।। विश्वपट ब्रह्मदोरा । ताटी उघडा ज्ञानेश्वरा ।।४।।

२ सुखसागरीं वास झाला । उच्च–नीच काय त्याला ।। १ ।। अहो आपण जैसे व्हावें । देवें तैसेंचि करावें ।।२।। ऐसा नटनाट्य खेळ ।। स्थिर नाहीं एकवेळ ।। ३ ।। एकापासूनी अनेक झाले । त्यासी पाहिजे सांभाळिलें ।।४।। शून्य साक्षित्वें समजावें । वेद ॐकाराच्या नांवें ।। ५ ।। एकें उंचपण केलें एक अभिमानें गेलें ।।६।। इतुकें टाकुनि शांति धरा । ताटी उघडा ज्ञानेश्वरा ।।७।।

३ वरी भगवा झाला नामें । अंतरीं वश्य केला कामें ॥ १ ॥ त्याला म्हणूं नये साधू । जगीं विटंबना बाधू ॥ २ ॥ आपआपणा शोधुन घ्यावें । विवेक नांदे त्याच्यासवें ॥ ३ ॥ आशा दंभ अवघे आंवरा । ताटी उघडा ज्ञानेश्वरा ॥४॥

४ संत तेचि जाणा जगीं । दया क्षमा ज्यांचे आंगीं ॥१॥ लोभ अहंता नये मना । जगीं विरक्त तोची जाणा ॥ २ ॥ इहपर लोकीं सुखी । शुद्धज्ञान ज्याचे मुखीं ॥३॥ मिथ्या कल्पना मागें सारा । ताटी उघडा ज्ञानेश्वरा ॥४॥

५ एक आपण साधु झाले । येर कोण वाया गेले ॥ १ ॥ उठे विकार ब्रह्मीं मूळ । अवघे मायेचे गाबाळ ॥२॥ माया समूळ नुरे जेव्हां । विश्वब्रह्म होईल तेव्हां ॥ ३ ॥ ऐसा उमज आदीं अंतीं । मग सुखी व्हावें संतीं ॥ ४ ॥ चिंता क्रोध मागें सारा । ताटी उघडा ज्ञानेश्वरा ॥५॥

६ ब्रह्म जैसें तैशापरी । आम्हां वडील भूतें सारीं ॥ १ ॥ हात आपुला आपणा लागे । त्याचा करूं नये खेद ॥२॥ जीभ दांतांनीं चाविली । कोणें बत्तिशी तोडिली ॥३॥ थोर दुखावलें मन । पुढें उदंड शाहाणे ॥ ४ ॥ चणे खावें लोखंडाचें । मग ब्रह्मपदीं नाचे ॥५॥ मन मारुनी उन्मन करा । ताटी उघडा ज्ञानेश्वरा ॥६॥

७ सुखसागर आपण व्हावें । मन बोधें निववावें ॥ १ ॥ बोधा करूं नये अंतर । साधूं नये आपपर ॥२॥ जीव जीवासी पैं द्यावा । मग करूं नये हेवा ॥ ३ ॥ तरणोपाय चित्तीं धरा । ताटी उघडा ज्ञानेश्वरा ॥४॥

८ अहो क्रोधें यावें कोठें । अवघे आपण निघोटें ॥ १ ॥ ऐसें कळलें उत्तम । जन तेची जनार्दन ॥ २ ॥ ब्रीद बांधिलें चरणीं । नये दावितां करणी ॥ ३ ॥ वेळ क्रोधाचा उगवला । अवघा योग फोल झाला ॥ ४ ॥ ऐशी थोर दृष्टी धरा । ताटी उघडा ज्ञानेश्वरा ॥५॥

९ सांडी कल्पना उपाधी । तीच साधूला समाधी ॥१॥ वाद घालावा कवणाला । अवघा द्वैताचा हो घाला ॥२॥ पुढें उमजेना काय । उडत्याचे खालीं पाय ॥ ३ ॥ एक मन चेष्ट करी । भूते बापुडीं शेजारीं ॥ ४ ॥ अवघी ईश्वराची करणी । काय तेथें केलें कोणी ॥५॥ पुन्हां शुद्ध मार्ग धरा । ताटी उघडा ज्ञानेश्वरा ॥६॥

१० गिरीगव्हारें कशासाठीं । रागें पुरवीली पाठी ॥ १ ॥ ऐसा नसावा संन्यासी । परमार्थाचा जो कां द्वेषी ॥ २ ॥ घर बांधिलें डोंगरीं । विषया हिंडे दारोदारीं ॥ ३ ॥ काय केला योगधर्म । नाहीं अंतरी निष्काम ॥ ४ ॥ गंगाजळ हृदय करा । ताटी उघडा ज्ञानेश्वरा ॥५॥

११ शुद्ध ज्याचा भाव झाला । दुरी नाहीं देव त्याला ॥१॥ अवघीं साधनें हातवटीं । मोलें मिळत नाहीं हाटीं ॥ २ ॥ अहो आपण तैसें व्हावें । अवघें अनुमानूनीं घ्यावें ॥ ३ ॥ ऐसें केलें सद्‍गुरुनाथें । बाप रखुमादेवी कांतें ॥ ४ ॥ तेथें कोणी शिकवांवें । सार साधुनियां घ्यावें ॥ ५ ॥ लडीवाळ मुक्ताबाई । जीव मुद्गल ठायीचे ठायीं ॥ ६ ॥ तुम्ही तरून विश्व तारा । ताटी उघडा ज्ञानेश्वरा ॥७॥

श्री चांगदेवाचे अभंग

१ नोवरीचे हातीं चित्रीव काठी । नोवरी लागे संन्याशापाठीं ॥ १ ॥ नारायण म्हणा नारायण म्हणा । नारायण म्हणा वो नोवरीये ॥ २ ॥ विश्वरूप नोवरी संन्याशा रातली । त्या आम्हां भली सोयरीक जाली ॥ ३ ॥ दिगंबर नोवरा क्षपणिक वऱ्हाडी । वटेश्वरचांगा वाहातो लुगडीं ॥४॥

२ सासूचे आधीं सून जन्मली । सून मारून सासू वो नोवरी जाली ॥ १ ॥ आचोजीं चोजवितलें । तें स्वर्गीं जाणवलें रे भाई

॥ २ ॥ पुत्र पितियाचा व्रतबंध करी । वांझ सासू कन्यादानजे नोवरी ॥३॥ सिद्धांतींचें वर्म अनुभवीं जाणें । वटेश्वरचांगा बोला खुणें ॥ ४ ॥

३ आत्मा हा नोवरा कुडी हे नोवरी । निंबलोण करी वोहरासी ॥ १ ॥ सोहळा जाला नोवरा गांवा गेला । वेगीं आइती करा नोवरी बोलावा ॥ २ ॥ न्हाणिली धुणिली गजस्कंधीं मिरविलीं । बोळवीत गेली चौघेंजणें ॥३॥ ज्याची नोवरी त्याहातीं लाविली । चांगा म्हणे आता निश्चिती झाली ॥ ४ ॥

४ वऱ्हाडी आले संसारनगरा । चांगा नोवरा केळवला ॥ १ ॥ हातीं कांकण उभा वटेश्वरीं । शांति हे नोवरी पर्णावया ॥ २ ॥ पर्णिली शांति बैसली पाटीं । मुक्ताई करवली हळदुली वांटी ॥ ३ ॥

५ नोवरीच्या गळां तुळशींच्या माळा । वऱ्हाडी सकळां तुम्हीं व्हावें ॥ १ ॥ मांडला आपुला मांडला आपुला । मांडला आपुला घराचार ॥ २ ॥ वरमायेचें चिरवो हो माय नेसली । त्या आम्हां भली सोयरिक जाली ॥ ३ ॥ वटेश्वर चांगा नोवरीचे पाठीं । सनकादिक गोष्टी करितातो ॥४॥

६ कुडी हे नोवरी आत्मा हा नोवरा । दोघें पर्णू जाती निरंतर ॥१॥ पांचही प्राण सर्वही वऱ्हाडी। आशा तृष्णा दोन्ही देशधडी ॥ २ ॥ शांति निवृत्ति दोघी सुवासिनी । भक्ति करवली सखी बहिणी ॥ ३ ॥ वटेश्वर चांगा वर धवा । तुम्हीं नेऊनि मध्यें बैसवा ॥४॥

७ सोहं न बुद्धि पै वेगळें । अहं सांठविलें बाईयांनो ॥१॥ अहं मथितां सोहं आलें । अविद्यामायें व्यापियलें ॥२॥ अहंकार सांडी बोध पैं जाला । चांगया मोहिला चांगदेवें ॥३॥

८ मनसंकल्प शुद्ध पैं नव्हे । येऱ्हवीं सदोदित आहे चिदानंदीं ॥ १ ॥ मनातें बुडवुनी इंद्रियातें दंडुनी । मी हें सोडुनी सोहं धरी

॥ २ ॥ चांगा वटेश्वरीं सोहं जाला । अवघाचि बुडाला ज्ञानडोहीं ॥ ३ ॥

९ महज्जममाजि बैसला योगी । सुषुम्नामार्गी निरोधोनियां ॥१॥ गोल्हाटमंडळ भेदोनियां जाय । नाहीं तें पाहे डोळेभरी ॥ २ ॥ चांगा वटेश्वर सोहं जाला । अवघाचि गिळियेला बाईये वो ॥३॥

१० निरंजनवनीं केशव फुलला । डोंगर शोभला ब्रम्हगिरी ॥ १ ॥ तेथें सुमन ज्ञाडीन अनु हातें । शिष्ट अनुभवूनि बुद्धि तोचि जाला ॥ २ ॥ चांगा वटेश्वरीं केशव फुलला । भ्रमर जाला रस घ्यावया ॥ ३ ॥ .

११ रावळींचे कर चुकले जाण । गिवसितातीं साहीजणें वेळोवेळां ॥ १ ॥ करीं कर धरियला मुष्टीं । करें सामावलें अपत्या दृष्टीं ॥ २ ॥ मुक्ताई करें लेईलें अंजन । चांगया निधान उपदेशिलें ॥ ३ ॥

१२ जेथें एक दुजे नाहीं । प्रपंचाचीं काहाणी तेथें कांहीं ॥१॥ तेथें कांहींच नाहीं तेथें कांहींच नाहीं । सोय धरी आपुली रे ॥२॥ वटेश्वरसुतातें बोले मुक्ताई । सोहंभावें अखंडित राहीं ॥३॥

१३ सुखाचे शेवटीं दुःख आलें भेटी । भेटलियासाठीं तेंही नुरे ॥१॥ सुख तें कवण दुःख तें कवण । दोहीं अज्ञान करीं पां रे ॥२॥ मुक्ताई म्हणे चांगया चेई । स्वयंभू चेइला वटेश्वरीं ॥३॥

१४ चांगा जन्मला माध्यान्हकाळीं । मायबापें दोन्ही नाहींशीं जालीं ॥१॥ मुळींच चांगा नाहींसा जाला । मुक्ताई म्हणे चांगया भला भला ॥ २ ॥ वटेश्वर चांगा मुळीं लागला । पोसणा घेतला मुक्ताईनें ॥ ३ ॥

१५ रूप ना छाया त्रिगुणरहित । जातिस्वरूप हें पां नित्य ॥ १ ॥ जाणें येणें नाहीं तें निर्गुण पाही । चैतन्य होईं शुद्धबुद्ध

॥२॥ मुक्ताई म्हणें चांगया वटेश्वरा । निरुता पाहे स्वयें साकारा ॥ ३ ॥

१६ भ्रमराचें मरण कमळणीपुष्पीं । तैसें योगियां सेवी शेजसुख ॥१॥ आवडीं वाल भाडोळचां सेवी देख । तैसें पाहें सुख ज्ञानदृष्टीं ॥२॥ जोडिलें सुख नवजाये । तैसा चांगा पाहे वटेश्वरीं ॥३॥

१७ पतिव्रता नारी व्यभिचार केला । परपुरुष पूजिला बाईये वो ॥१॥ पतिव्रता नारी ऐसें म्हणावें । नाम पैं ठेवावें अव्यक्तासी ॥ २ ॥ चांगा द्वैत होता तो अद्वैत जाला । सोहं शब्दीं राहिला वटेश्वरीं ॥ ३ ॥

१८ एकविससहस्त्र साश तें उच्छ्वासी । तो योगियां अभ्यासीं स्थिर स्थिर ॥ १ ॥ गमनागमन नाहीं संसार पैं नाहीं । वटेश्वरीं सोय सांगितली ॥ २ ॥ वटेश्वर चांगा जिव्हाळा । सोहं शब्दी राहिला वटेश्वरीं ॥ ३ ॥

१९ स्वप्नींचा आत्मा केउता आहे । मागुता ये हे नवल काई ॥१॥ चांगा म्हणे आहे सांग मुक्ताबाई । लटिकें साच वर्तनें देहीं ॥ २ ॥ मुक्ताई म्हणे चांगया भ्रमिष्ट देहीं । निर्धारीं राहीं स्वप्न कैचें ॥ ३ ॥

२० आकार पूजिता निराकार जालें । शून्यीं बुडालें बाईयांनो ॥ १ ॥ शून्याचा अंकुर शून्य फळलें । व्योमाकार जालें मन तेथें ॥ २ ॥ तेथें फळ ना डाळ जाति ना कूळ । वटेश्वर चांगा जाला निर्मळ ॥ ३ ॥

२१ सोहं होतें तें कोहं जालें । निज विसरलें काय सांगों ॥१॥ मार्ग चुकला विसर पडिला । वरपडा जाला विषय चोरा ॥ २ ॥ वटेश्वर चांगा ज्ञानदीपें उजळला । सोहंशब्दीं लावियला बाईयानो ॥ ३ ॥

२२ अवघीया डोळां पाहू गेलीये । तंव अवघा अवघेचि जालीय

॥ १ ॥ काय सांगों गे माये अवघाचि आहे । अवघे नसीं पाहे वटेश्वरीं ॥२॥ अवघेपणाची मज पडिली भ्रांती । अवघाचि मी संतीं सांडवलों ॥ ३ ॥ वटेश्वर चांगा अवघाचि आहे । अवधे नसीं पाहे वटेश्वरीं ॥ ४ ॥

२३ भावें भक्ति करूनी वैराग्य जोडसी । तरि तूं पावसी ब्रह्मसुख ॥ १ ॥ ज्ञानतत्त्वीं करी करी हा विचार । निर्गुणी आकार निरामय ॥ २ ॥ चांगया सोय धरी ज्ञान वटेश्वरीं । मुक्ताई जिव्हारीं बोध करी ॥ ३ ॥

२४ ऐलाड हुडाचे पैलाड हुडाचे । जागवा जागवा हरीचे ॥१॥ भले रे दास गोपाळाचे ॥ २ ॥ भक्तिबोधें बोधले साचे । चांगदेव म्हणे वटेश्वराचे ॥ ३ ॥

२५ आनंदवनीं भ्रतार होता । झुरकन उडोनी गेला केउता ॥१॥ नाम नाहीं रूप नाहीं । पाहोंगेलों तों कांहींच नाहीं ॥ २ ॥ ऋषी राहिला शब्द निमाला । वटेश्वर चांगा विस्मित झाला ॥ ३ ॥

२६ नाहीं सुखदुःख पापपुण्य नाहीं । कर्मधर्म कल्पना नाहीं नाहीं ॥१॥ नाहीं मोक्ष ना भवबंधन नाहीं ॥ २ ॥ म्हणे वटेश्वरा ब्रह्म नाहीं । सहजसिद्ध बोले मुक्ताई ॥ ३ ॥

२७ बंधन नाहीं बद्ध नाहीं । साच कीं लटिकें तेंही नाहीं ॥१॥ नाहीं भेदसी काई । साच कीं लटिकें वर्तते देहीं ॥ २ ॥ चांगा म्हणे सांगा मुक्ताबाई । साच कीं लटिकें वर्ततें देहीं ॥ ३ ॥

२८ प्रकृतीचें पूजन प्रकृतीच्या ठायीं । असतां तोही परी चोजवेना ॥ १ ॥ जळमाजीं भानु बिंबला दिसे । तैसा देहीं दिसे परमात्मा ॥२॥ पुष्पामाजीं परिमळ राहिला निश्चळ । तैसा तो अकळ लक्षा नये ॥ ३ ॥ हें बोलणें सिद्धांतींचें शेवटीं । वेदांतीं चांगया मथन केलें ॥ ४ ॥

२९ क्रोधाची आटी बांधोनियां पोटीं । सासू रयापाठीं लागतसे ॥ १ ॥ पाहा वो ईचें केवढें ढाल । आल्यासवें करीतसे बोल ॥२॥ लाज सांडोनी निःशंक झाली । पांचांही बांधिली पाठीवरी ॥ ३ ॥ चांगा म्हणे जीवींचें गुज । वटेश्वरें मज सांगितलें ॥ ४ ॥

३० मी माझें दुरित आशापाश चित्तीं । मोहो ममता भ्रांति अहंभावें ॥ १ ॥ हरितसे तेज अभिमानताठा । एकतत्त्व वैकुंठा हरिपाठें ॥ २ ॥ नाशिवंत देह पंचतत्वमोळी । वायांच वाहाटुळी उडोनि जाये ॥ ३ ॥ मुक्ताई जीवन चांगया दिधलें । निर्गुणीं साधिलें धर कैसें ॥३॥

३१ देवीं देवो जाला भावासी अबोला । निमोनि उरला आपपरें ॥ १ ॥ आधीं आप पाहीं मग पडे वाहीं । प्रपंचडोहीं बुडों नको ॥ २ ॥ जंव नाहीं कृपा गुरफळीं बापा । तंव कैसेनी दीपा पावशील ॥३॥ मुक्ताई चांगया तत्वें तत्त्व लया। हरिभावीं माया हरपली ॥ ४ ॥

३२ आकाशाचा शेंडा घार रांधी मांडा । काउळा वाढी कांदा कुल्लाळ भोजन करी ॥ १ ॥ दिसा पडे चांदणें रात्रीं पडें उष्ण । चोर घरटी घालित राळ घाली खाण ॥ २ ॥ सासूनें खादलें उंडे सून तरळे। लेकी लांसिली जांवाई गडबडा लोळे ॥ ३ ॥ धमकत घुसळण घातलें पारी । वटेश्वर सुता म्हणे मुक्ताई अवधारी ॥ ४ ॥

३३ मुक्त होतासी तो बद्धता पावसी । आपल्या दोरीं आपण बांधिलासी ॥१॥ सोय धरी मूळस्थान न सोडी । बंधन तोडी आलिया रे ॥ २ ॥ चांगा वटेश्वरीं विनवितो दातारा । वायाची संसारा आणियेलें ॥ ३ ॥

३४ मोळी विकुनि खीर वोखटी । आंबील गोमटीं बैसलीया ॥ १ ॥ कऱ्हे बारा गांवें येरझारा करी। शेखी पोटभरी कांटचांवरी ॥ २ ॥

बुड फळ लाभे तरी शेंडिया कां धावें। वाया कां भोंवतें भोंवे चांगा म्हणे ।। ३

३५ टोंकावरी टेंक त्यावरी एक टेंकुली। तेथें एक बाळी विस्मो करी ।। १ ।। तिचें नांव काय त्याचें नांव काय। विचारोनि पाहे मनामाजीं ।। २ ।। डोळियांतील बाहुली जालीसे गरुवारू। तिशीं अरुवारू सुईण मेळवा ।। ३ ।। सुईचे आणीवर रचिलें पाठार। मुक्ताई म्हणे चांगया सांग याचा विचार ।। ४ ।।

३६ पतिव्रते पुंश्चली सांगात जाला। दोहींतें भेटला एक देखा ।। १ ।। दोहींचा गुण एक जाला। निर्गुण दादुला सोहंकारु ।। २ ।। आपुला सांडिला परावा मांडिला। घराचार नासला काय सांगों ।। ३ ।। वटेश्वरीं व्यभिचार जाला। परपुरुष भुंजला शून्यें तेथें ।। ४ ।।

३७ ब्रम्हांडगोळकीं पवनाचया पालखीं। अवधूत कवतुकीं पहुडलासे ।। १ ।। बोलवीं चांगया मुक्ताई माता। ब्रम्हविद्यापर्यंते सुख देखतां ।। २ ।। डोळा लावूनी निजीं निजेला निवांत। स्वप्नीं वटेश्वर देखिला निवांत ।।३।।

३८ अविनाश पाळणा अव्यक्ता विणिला। तेथें पहुडला योगी-राज ।। १ ।। जो जो जो जो म्हणतसे माया। साकारातीत नीज रे चांगया ।। २ ।। सोहं सोहं षड्चक्रन्यासें। तुज परिये देतां मीच न दिसें ।। ३ ।। ऐसी निद्रा तुज लागो रें पुत्रा। मुक्ताई खेचरा उपदेशी मंत्रा ।। ४ ।।

३९ बाळक चुकलें सुकुमार तान्हुलें। त्यानें पैं सांडिलें माया-जाळ ।। १ ।। जो जो जो जो पुत्रातें निजवी। अनु हात वोंवी निशब्दांची ।। २ ।। मावळली दिशा वाचा पैं खुंटली। माया पैं भेटली मुक्ताबाई ।। ३ ।। मुक्ताई म्हणे नांव पैं ठेवीन। सुता बोलविव वटेश्वरा ।। ४ ।।

४० गुण ना निर्गुण शब्दातीत । तेथें तूं निश्चित बाळा निज ।। १ ।। पाळणा लाविला हृदयकमळीं । मुक्ताई जवळी साद-विते ।। २ ।। शांति क्षमा विदेह पै वर्णिती । नांव पै ठेविती अद्वैतासी ।। ३ ।। वटेश्वरसुत चांगा अवधूत । मुक्ताई शांतवीत ज्ञानद्रष्टीं ।। ४ ।।

४१ निर्गुणाचे डाहाळीं पाळणा लाविला । तेथें सुत पहूडला मुक्ताईचा ।।१। नीज नीज बाळा करीं पै आळी । अनु हात टाळी वाजवीते ।। २ ।। तेथें निद्राजाधृति भोगी पैं उन्मनी । लक्ष तो भेदुनी निजणा तो ।। ३ ।। निभ्रांत पाळीं पाळणा विणवूनी । मन हें बांधोनी पवनदोरा ।। ४ ।। एकविससहस्त्र साहाशें वेळे बाळा । तोही डोळा स्थिर करी ।। ५ ।। निद्रा ना जागृति निजसी काई । परियेदेसी चांगया बोले मुक्ताबाई ।। ६ ।।

४२ ऐकें चांगया फळ फळासी आलें । येऊनियां नासून गेलें ।। १ ।। सोडी सोडी भवाची भ्रांति । तेणें होय अज्ञाननिवृत्ति ।। २ ।। चांगा वटेश्वरीं फळला । विज्ञानफळीं परिपाका आला ।। ३ ।।

४३ मृगजळावरी मृंगियांच्या हारी । दुरूनि नारी दावितसें ।। १ ।। मूंगी लाठी मूंगी लाठी । वैकुंठींचा खुणा सांगतसे गोंष्टी ।। २ ।। मूंगीचिया गळां तुळशीचा लोहोडणा । चांगा वटेश्वर सांगतो खुणा ।। ३ ।।

४४ हेमी हेमप्रचित पाही । अनुभव आलिया सांगातें काई ।।१।। सोहंकार मन न सोडी साचें । मी नाहीं तेथें तूं कैचें ।। २ ।। अहं–तेसी सोहं तेंचि गुज । मुक्ताई म्हणे चांगया बुझ ।। ३ ।।

४५ तुझा तूं चुकलासी गिवसुनी घेई । सांगी देहवासना नाहीं तें घेई । सोहं सोहं हा घेई विचार । हें जाणतो वटेश्वर ।। २ ।। शब्दांतीत जाणोनि निरुतें । चांगया वटेश्वरीं जन्मभरितें ।। ३ ।।

४६ मुक्त होतासि तो कां बद्ध जालासी । आपल्या बंधनें आपणा बांधलासी ।। १ ।। सांडी बंधन सोय धरी गव्हारा । जाई मूळ-स्थाना आपुलिया ।। २ ।। तेथीच्या तेथें राही परि रूप नाहीं । चांगयासी बोले मुक्ताई ।। ३ ।।

--::-- समाप्त --::--

श्री ज्ञानेश्वर महाराज यांचा गाथा

अभंगांचा वर्णानुक्रम

श्री निवृत्तिनाथ यांचे अभंग

ह.

क्ष.

ज्ञ.

श्री सोपानदेव महाराज यांचे अभंग

श्री मुक्ताबाईंचे अभंग

क्षेपक अभंग

श्री चांगदेव महाराज यांचे अभंग